

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

MİZAH PENCERESİNDEN BİRİNCİ DÜNYA
SAVAŞI
(1914-1918)

Nida KIRÖMEROĞLU
2502140340

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK

İSTANBUL-2022

ÖZ

MİZAH PENCERESİNDEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Nida KIRÖMEROĞLU

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır, yapılmaya devam etmektedir. Bu çalışmalar başta daha çok savaşın genel tarihi, nedenleri/sonuçları, askerî, siyasî ve toplumsal yönüyle ilgilidir. Sonraları savaşın propagandist, psikolojik, felsefî, görsel yönüyle de ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu savaşta denizaltılar, uçaklar, zeplinler en geniş ve modernize edilmiş şekilde kullanılmış, ilk kez tank, gaz, gaz maskesi ve çapı genişletilmiş toplar sahne almıştır. Savaşta kullanılan bu mühimmatlarla ve araçlarla ilgili de farklı çalışmalar yapılmıştır.

Biz bu çalışmamızda savaşın getirdiği sansür nedeniyle propaganda aracı olan Karagöz mizah gazetesinin savaşa yaklaşımını incelemeye çalıştık. Çalışmamızda Karagöz gazetesinin seçilmesinin en önemli sebebi savaş boyunca aralıksız çıkan tek mizah gazetesi olmasıdır. Güldürü ve savaş kavramının yan yana gelmesi de bizi bu çalışmaya iten diğer etkenlerden biridir. Çalışmamız sırasında savaşın başından sonuna kadar çıkan tüm gazeteler taranmış ve günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda daha önce Karagöz'ün de içinde bulunduğu, savaşın mizahi yönüyle ilgili bir bölgeye veya cepheye dair birkaç çalışma yapıldığını gördük. Karagöz'ün Avrupa'da, Osmanlı'da, İran'da, Uzak Doğu'da, Afrika'da ve tüm denizlerde savaşa dair sütunlarına taşıdığı karikatürlerinden, manzum/mensur metinlerinden uygun görülenler çalışmamızda kullanılmıştır. Çalışmamız bu yönleriyle savaşın mizahî yönden incelendiği en geniş kapsamlı çalışmadır. Ayrıca gazetenin Osmanlı'nın savaşa girmeden önce ve girdikten sonraki iki farklı yaklaşımı da ortaya konmuştur. Gazete savaşın gerçek yüzünü önce siyasî ve askerî yönden, 1917'den sonra sansürün hafifletilmesiyle salgın hastalıklar, yokluk, hayat pahalılığı, harp fırsatçıları, haksız kazanç sağlayanlar yönünden de okurlarına duyurmuştur. Biz bunlar içerisinden savaşı askerî ve siyasî yönden inceleyerek derinlemesine bir inceleme yolunu tercih ettik. Çalışmamızın bölümlerini ise savaşın ilk yılından son yılına kadar senelik zaman dilimlerinden oluşturmayı uygun gördük. Böylece daha derli toplu bir çalışma sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Karagöz, gazete, mizah, karikatür



ABSTRACT

WORLD WAR ONE FROM THE WINDOW OF HUMOR

Nida KIRÖMEROĞLU

Many studies on the World War One have been done and continue to be done so far. These studies are mostly related to the general history of the war, it's causes/consequences, it's military, political and social aspects. Later, studies were carried out on the propagandist, psychological, philosophical and visual aspects of the war. In this war, submarines, aircraft, airships were used in the most spacious and modernized way, and for the first time tanks, gas, gas masks and cannons with expanded diameter took the stage. Different studies have also been carried out on these ammunition and vehicles used in the war.

In this study, we tried to examine the approach of Karagöz humor newspaper, which is a propaganda tool due to the censorship brought by the war, to the war. The most important reason for choosing Karagöz newspaper in our study is that it is the only humor newspaper that has been published continuously throughout the war. The juxtaposition of comedy and the concept of war is one of the other factors that push us to this study. During our study, all the newspapers that appeared from the beginning to the end of the war were scanned and transcribed to Turkish. In our research, we have seen that there have been number of studies on a region or front related to the humorous aspect of the war, including Karagöz. The caricatures and verse/prosaic texts that Karagöz carried to his columns about war in Europe, the Ottoman Empire, Iran, the Far East, Africa and all the seas were used in our study. In these aspects, our work is the most comprehensive study in which the humorous aspect of war is examined. In addition, the newspaper's two different approaches before and after the Ottoman entry into the war were revealed. The newspaper first announced the true face of the war to its readers politically and militarily, and after 1917, with the easing of censorship, in terms of epidemic diseases, poverty, cost of living, war opportunists and those who made unfair profits. Among these, we preferred the way of examining the war from a military and political point of view and examining it in depth. We

considered it appropriate to form the parts of our work from the first to the last year of the war in annual time frames. In this way we tried to present a more compact study.

Key Words: World War One, Karagöz, newspaper, humor, caricature



ÖN SÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sebebi Almanya'nın gücüydü. Özellikle on dokuzuncu asrın ikinci yarısında sahneye çıkan Almanya sömürge ve hammadde arayışı içine girince sahaya hâkim devletler yeni rakiplerini hoş karşılamamıştır. Avrupa'da denge politikası izleyerek Prusya'yı güçlü bir Almanya yapan Şansölye Otto von Bismarck, Kayzer II. Wilhelm tahta geçince görevinden ayrılmıştır. Kayzer Wilhelm Bismarck'ın aksine denge politikası yerine diğer devletlere karşı baskın bir rol oynamayı tercih etmiştir. Bu yönetim anlayışı yakın bir zamanda patlayacak bir savaşın habercisi olmuştur. O savaş bugün de Avrupa'nın en hassas bölgesi olan Balkanlarda çıkmış ve tüm dünyaya yayılmıştır. Avrupalıların Büyük Savaş, Osmanlı'nın Cihan Harbi, Alman General Ludendorff'un Birinci Dünya Savaşı dediği harp başladığı yerde bitmiştir. Bu yönüyle savaş, Avrupa'nın savaşıdır. Diğer yandan bu eski kıtada savaşa katılan ülkelerin krallarının dolaylı yoldan bir kan bağı vardır, birçoğu kuzendir, bir ikisi dünürdür. Bu taraftan bakınca savaş "Kuzenler Savaşı"dır. Yüz binlerce askerin, sivil halkın öldüğü, milyonlarca insanın göç ettiği, çocukların yetim, kadınların dul, erkeklerin sakat kaldığı savaşta kaybeden kralların ödediği tek bedel altlarından alınan tahtları olmuş, sığındıkları ülkelerde hayatlarına devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili birçok çalışma ve araştırma yapılmıştır. Bizim çalışmamız genel harbin mizah yönü ile ilgilidir. Türkiye'de en uzun süre çıkan ikinci mizah gazetesi olan, savaş boyunca haftada iki kez kesintisiz hatta uzun zaman üç kez çıkan Karagöz mizah gazetesi çalışmamızın temelini oluşturmuştur. İttihat ve Terakki yönetiminin uyguladığı sansür politikası nedeniyle propagandist bir içerik kazanan gazete savaş süresince iktidarın sözcülüğünü yapmış, 1917'de sansürün hafifletilmesiyle halkın sesine kulak veren yayınlara da imza atmıştır. Dört sayfa çıkan, ilk ve son sayfada yarım sayfaya çizilmiş iki karikatür ile metinlerden oluşan gazete hem çizginin hem yazının gücünü düşmanlarına karşı keskin ve alaylı bir şekilde kullanmayı bilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz savaşın ironik yönüne ironiyle katkı yapmıştır, diyebiliriz. Çalışmamız bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Bölümler yaklaşık dört buçuk yıl süren savaşta miladî yıllara göre ayrılmıştır.

Giriş bölümünde konuyla ilgili genel bazı bilgilendirmeler ve tanımlar, konunun önemi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bunların dışında çalışmamızın amacı, temel problemi, kaynakları, metodu, kapsamı, farklılığı, sınırları belirtilmiştir. Gazetenin savaşa yaklaşımını askerî ve siyasî yönden değerlendirdiğimiz çalışmamızda 1914'ten 1918'e Karagöz'ün Osmanlı Devleti'nin savaşa girmeden önceki ve girdikten sonraki yaklaşımı karikatür ve metinlerle karşılaştırılmıştır. Yaptığımız değerlendirmeler farklı karikatürlerle desteklenmiştir. Gazetenin cephe dışından haber yaptığı Türk ve dünya tarihinde yerini almış olaylardan Kapitülasyonların Kaldırılması, Rus Abidesinin Yıkılışı, Rus İhtilali, Wilson İlkeleri gibi konulara da çalışmamızda yer verilmiştir.

Savaşın getirdiği zorluklara, yokluklara; iktidarın uyguladığı sansüre rağmen kesintisiz çıkmaya devam eden dönemin en önemli mizah gazetesi Karagöz'ün penceresinden I. Dünya Savaşı'na bakmaya çalıştık. Bu ve benzeri araştırmaların, çalışmaların farklı bakış açılarıyla zenginleşmesi en büyük temennimizdir. Bir başka temennimiz çalışmamızın bu alanda yapılan araştırmalara katkı yapması, araştırmacılara ufuk açmasıdır. Tezimin hazırlanmasını teklif eden, önce lisans dönemimde, yıllar sonra da doktora tez çalışmamda danışmanlığımı yapan, engin bilgisini ve tecrübesini esirgemeyen, özgür bir çalışma ortamı sunan saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Ali Şükrü Çoruk'a her daim müteşekkir kalacağım. Çalışmamıza değerli fikirleriyle katkı yapan, zengin bakış açısı sunan muhterem Hocalarım Prof. Dr. Abid Nazar Mahdum'a ve Doç. Dr. Ahmet Koçak'a çok teşekkür ederim.

Son olarak en değerlilerim, sevgili ailemin bu çalışmada emekleri inkâr edilemez. Çalışmam süresince onlara zaman ayıramadığım, bekledikleri ilgiyi gösteremediğim vakitler de oldu ama onlar her an bana olan desteklerini hissettirdiler. Destek, sabır ve tahammülü için sevgili eşim Lutfiye Hanım'a, çocuklarım Muhammet Emin, Musab, Enise, Edibe ve Osman'a çok teşekkür ederim. İyi ki hayatımdalar, iyi ki varlar.

İstanbul, 2022

Nida KIRÖMEROĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KARİKATÜRLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1914: BİR KIVILCIMLA BÜYÜK SAVAŞ BAŞLIYOR	9
1.1. Adım Adım Cihan Harbine	9
1.2. Karagöz'ün Savaşa İlk Tepkileri.....	15
1.3. Goeben ve Breslau'ın Osmanlı'ya Sığınması	25
1.4. Belçika'nın Liyej ve Namur Şehirlerinin İstilasası	32
1.5. Almanya'nın Kartalı ve Rusya'nın Ayısı.....	37
1.6. İtalya'nın Tarafsızlığı	42
1.7. Avcı ve Çiftçi	44
1.8. Bir Şairin Gözünden Avrupa İklimi	46
1.9. Propaganda Savaşı.....	48
1.10. 1914 Ramazan Bayramı	52
1.11. Almanya'nın Silah Gücü	55
1.12. “Marianne” ve Fransa'nın İkiyüzlülüğü.....	57
1.13. Tannenberg Muharebesi	59
1.14. İngilizlerin Mısır ve Hindistan Siyaseti	61
1.15. Fransız Hükümetinin Paris'ten Bordo'ya Kaçışı.....	64
1.16. Cihan Pehlivanı Wilhelm	66
1.17. Karagöz'ün Korkunç Hayalleri	68
1.18. Süfrajat Hareketi Savaşa Katılırsa Ne Olur?	70

1.19. İtilaf Devletlerine Meydan Okuma ya da Kapitülasyonların Kaldırılması	72
1.20. Seferberlik Çağrısı.....	86
1.21. Marne Çarpışması: Almanya Adına İlk Geri Çekiliş	89
1.22. Denizlerde Hâkimiyet Savaşları	97
1.23. Balkan Komitesi ve Buxton Kardeşler	103
1.24. Anvers'in İşgali	113
1.25. Karagöz'ün Bîtarafılığı.....	119
1.26. Japonya'nın Almanlara Saldırısı	125
1.27. Karagöz'den Kardeş İran'a Çağrı	132
1.28. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi	139
1.29. İtilafın Savaş İlanları ve Osmanlı'nın Cevabı	147
1.30. Ayastefanos Rus Abidesi	152
1.30.1. Abideye Giden Süreç: 93 Harbi	152
1.30.2. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları.....	154
1.30.3. Abidenin İnşası.....	155
1.30.4. Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı.....	156
1.31. Almanların Millî Kahramanı General Hindenburg	163
1.32. İngilizlerin Mısır Sultanı Hidiv Hüseyin Kâmil Paşa	170
1.32.1. Karagöz'ün Atanmış Hidive Tepkisi.....	170
1.32.2. Hidiv-i Kâzib.....	177
1.33. Kafkas Cephesi - Sarıkamış	180
1.33.1. Tarafların Askerî Kuvvetleri ve Beklentileri.....	180
1.33.2. Rusların Sınırı Geçmesi ve Türk Ordusunun Cevabı	181
1.33.3. Sarıkamış Harekâtı	185
1.34. Kışkırtıcı Bir Hatırlatma: Baltacı ve Katerina.....	192
1.34.1. Prut Seferi ve Baltacı ile Katerina Söylencesi	193
1.35. 1914'ün Diğer Olayları	202

İKİNCİ BÖLÜM

1915: TÜRKLER İÇİN YENİ BİR DESTAN YILI.....	204
2.1. Kanal Harekâtı.....	206
2.1.1. Süveyş Kanalı'nın Önemi ve Harekâtın Nedenleri	206
2.1.2. Sefer Öncesi Genel Durum ve Harekât Hazırlıkları.....	208
2.1.3. Sefer ve Kanal'a Hücum	211
2.2. Hayâsızca Akın Karşısında Metîn İstihkâm: Çanakkale.....	220
2.2.1. İtilaf'ın Sefer Kararı ve Çanakkale Deniz Savaşları	220
2.2.2. Büyük Saldırının Neticesi: Çanakkale Geçilmez!	230
2.2.3. Çanakkale Kara Savaşları.....	242
2.2.4. İkinci Kara Çıkartması	266
2.2.5. Çanakkale'den Çekiliş.....	268
2.3. 1915'te Diğer Cepheler ve Genel Durum	271
2.3.1. Batı Cephesi	271
2.3.2. II. Ypres Savaşı	274
2.3.3. İtalya İtilaf Cephesinde	276
2.3.4. Loos, Artois ve Champagne Çarpışmaları	284
2.3.5. Bulgaristan İttifak Saflarında	286
2.3.6. Sırbistan'ın İşgali	289
2.3.7. Selanik'teki İtilaf Kuvvetleri ve Yunanistan'ın Tavrı.....	292
2.3.8. Doğu Cephesi	296
2.3.9. Mezopotamya-Basra'nın İşgali	301
2.4. 1915'in Diğer Olayları	302

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1916: SAVAŞ ŞARTLARI AĞIRLAŞIYOR	304
3.1. Verdun Savaşı	306
3.2. Jutland Deniz Savaşı	312
3.3. Brusilov Taarruzu.....	320

3.4. Somme Muharebesi.....	324
3.5. İngiltere Savaş Bakanı Kitchener'in Ölümü	327
3.6. Romanya'nın Savaşa Katılışı ve İstila Edilişi	332
3.7. Irak-Basra Cephesi ve Kûtü'l-Amâre Zaferi	337
3.8. Hicaz/Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İsyanı	349
3.9. 1916'da Balkanlar: Karadağ, Sırbistan, Yunanistan	358
3.10. Kafkas Cephesi.....	362
3.11. Kanal Cephesi	364
3.12. İran'da Ruslar Geri Püskürtülüyor	366
3.13. Galiçya ve Makedonya'da Türk Askeri	370
3.14. 1916'nın Diğer Olayları	375

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1917: TARİHİN AKIŞINI DEĞİŞTİREN OLAYLAR YILI	377
4.1. Bolşevik İhtilali ve Rusya'nın Savaştan Çekilmesi	380
4.1.1. Bolşevik İhtilali	385
4.2. Amerika Birleşik Devletleri Savaşa Giriyor	387
4.3. Batı Avrupa Cephesi	396
4.3.1. Arras Saldırısı ve Chemin des Dames'te Nivelles'e İsyan	396
4.3.2. Messines'te Tünellerle Gelen Zafer	399
4.3.3. III. Ypres Savaşı.....	400
4.3.4. Passchendaele Köyü	403
4.3.5. Cambrai	405
4.3.6. Caporetto'da İtalyanlara Ağır Darbe Vuruluyor	406
4.3.6.1. Caporetto	408
4.4. Yunanistan İtilaf Saflarında	412
4.5. Kafkas Cephesinde Ruslarla Ateşkes	414
4.6. İran'da Ruslar Çekiliyor İngilizler Kalıyor	415
4.7. Osmanlı Devleti Kutsal ve Tarihî Şehirlerini Kaybediyor	418

4.7.1. Irak Cephesinde Bağdat Kaybediliyor	418
4.7.2. Filistin Cephesinde Kudüs Kaybediliyor	420
4.7.3. Hicaz Cephesinde Akabe Kaybediliyor	422
4.8. 1917'nin Diğer Olayları	425

BEŞİNCİ BÖLÜM

1918: BÜYÜK SAVAŞ BAŞLADIĞI YERDE BİTİYOR	431
5.1. Wilson İlkeleri	433
5.2. Brest-Litovsk Barışı	437
5.3. Bükreş Anlaşması	439
5.4. Dünya Savaşına Son Veren Cephe: Batı Cephesi	441
5.4.1. Almanların Bahar Saldırıları	441
5.4.2. Marne'da İkinci Randevu	448
5.4.3. Almanlar İçin Yeni Bir Kara Gün ve Geri Çekiliş	450
5.5. Karagöz'ün Barış Çağrısı	451
5.6. Batıda Son Savaşlar	454
5.7. Bulgaristan Savaştan Çekiliyor	461
5.8. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Savaştan Çekiliyor	464
5.9. Osmanlı Devleti Savaştan Çekiliyor	468
5.9.1. Kafkas Cephesinde Sular Durulmuyor	468
5.9.2. Osmanlı Devleti ve Almanya Arasında Anlaşmazlık	473
5.9.3. Türkler Bakü'ye Giriyor	475
5.9.4. Türkler Filistin, Suriye ve Irak Cephesinden Çekiliyor	478
5.10. 1918'in Diğer Olayları	487
SONUÇ	488
KAYNAKÇA	496

KARİKATÜRLER LİSTESİ

Karikatür 1: Böyle kışkırtmak olur mu?	17
Karikatür 2: Bir Adım Seksen Kilometre!	36
Karikatür 3: Cihan Pehlivanı Kayzer Wilhelm!	68
Karikatür 4: Fidan Boylu, Yassı Akıllı Japon Askeri!.....	127
Karikatür 5: Osmanlı Devleti Cihan Harbinde!	151
Karikatür 6: Hindenburg Korkusu Neler Yaptırıyor?	169
Karikatür 7: Nil Murdar Kikirik'ten Temizleniyor!	217
Karikatür 8: Avustralya'dan Çanakkale'ye Gelen Maymunlar!	237
Karikatür 9: Düşman Çanakkale'de Kapana Giriyor!	252
Karikatür 10: Çanakkale'deki Düşman Leşleri Temizleniyor!.....	270
Karikatür 11: Her Şey Para Değil!	346
Karikatür 12: Kikirikler Irak'ta Rahat Oturamıyor!	348
Karikatür 13: Özgürlük Anıtına Karşı Mağlup Kralların Taçlarından Anıt!	392
Karikatür 14: Kaybeden Krallar Orkestrası!	411
Karikatür 15: Karadağ'ın Almanya'ya Hadsiz Savaş İlanı!	457
Karikatür 16: Gün Gelir Hesap Döner!	459

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
FBE	: Fen Bilimleri Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
nr.	: Numara
nu.	: Numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa sayısı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme
Tür.	: Türkçesi
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Savaş tarihinin iki kardeşin çatışmasıyla, birinin diğerini öldürmesiyle başladığı yeryüzünde insanoğlu sayısız savaşın etkisi altında kalmıştır. Süresi kısa veya uzun, alanı dar veya geniş, etkisi derin veya sığ her savaş tarihteki yerini almış, bilimsel tartışmaların, araştırmaların konusu olmuştur. Kavimlerin göçüne neden olan, bir çağın kapanıp yeni bir çağın açılmasına zemin hazırlayan, imparatorlukların yıkılmasına ve yeni devletlerin kurulmasına yol açan birçok harp gerçekleşmiş; hayli uzun süren adına 30 Yıl, 100 Yıl denen savaşlar yaşanmıştır. Hepsinin ayrı hikâyesi, yaşanmışlığı ve tesiri olduğu kuşkusuzdur. Fakat bu savaşların hiçbirisi yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen I. Dünya Savaşı kadar genele yayılmamış, bu kadar can ve mal kaybına sebep olmamış, birçok yeni devletin doğuşuna zemin hazırlamamıştır. Her ne kadar topyekûn bir savaşa has tartışmasız niteliğiyle II. Dünya Savaşı'na gösterilen popüler ve profesyonel ilginin yoğunluğu, 1914 yazı ile 1918 sonbaharı arasındaki dört yıllık felaketin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu unuttursa¹ da bahsi geçen savaş Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'ya dek uzanan bir savaştır. İlginç olan ise savaşın Balkanlarda başlayıp Fransa'da son bulmasıdır. Bu nedenle bu savaş bir Avrupa/Avrupalılar savaşı, devrin sömürge güçlerinin mücadelesidir.

Bir önceki asrın ortalarında Almanya'nın dünyadaki hegemonya devletler içine katılmasıyla savaşın bir yerde patlak vereceği öngörölmeye başlanmıştır. Yine savaşın geçmişten bu yana Avrupa'nın en karışık bölgesi Balkanlarda başlaması da kamuoyunu şaşırtmamıştır. Tartışılan konu savaşın ne kadar süreceği ve nerelerle sınırlı kalacağı olmuştur. Bunun hakkında fikir yürütenlerin çoğu savaşın kısa süreceği ve belli sınırlar içinde kalacağı noktasında birleşmiştir. Asgarî düzeyde görüş savaşın uzun süreceğini ve etkisinin kıtalar aşacağını iddia etmiştir. Asırlardır savaşların içinde

¹ Leos Müller, **Tarih İçinde Tarafsızlık**, Tür. Çisil Vardar, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2022, s. 219.

yer alan Osmanlı Devleti'nin kurmayları da bu görüşü desteklemiştir. Osmanlı, daha savaşa girdiği günlerde gelişmelere doğru teşhis koymuş ve savaşa Harb-i Umumî demiştir.² Evet, bu bir genel harpti ama genel harp sadece cephe genişliğini ve çeşitliliğini ifade etmiyordu. Bu savaş, ilk kez Fransız İhtilâli ile konuşulmaya başlayan, toplumların tüm imkânlarını kullanarak birbirleriyle şiddetli ve kapsamlı bir silahlı mücadeleye girmelerini anlatan “Topyekûn Harp” tanımının neleri içerdiğini tüm özellikleriyle göstermiştir. Fransa'daki ihtilâlden sonra gerçekleşen Napolyon Savaşları (1803-1815), Rus-Japon Savaşı (1905) gibi harpler topyekûn harbin genel özelliklerini yansıtsa da tam anlamıyla karşılığını Birinci Dünya Savaşı'nda bulmuştur. Gerçek anlamda bu harbi idare edebilen taraf savaşın galibi olmuştur. General Ludendorff'a göre topyekûn harp idaresi sadece ulusal dayanışmanın karşısındaki tehlikelerin önüne geçmek değildir, her ikisi de emirlerine amade olan gazeteler, radyo haberleri ve filmler gibi daha birçok yayın araçlarıyla bunlara karşı mücadeleye girişmektir.³ Savaş boyunca tüm devletler General'in bahsettiği gazete, radyo ve filmleri kendi propagandalarının bir parçası yapmaya çalışmış, uyguladıkları sansür politikalarıyla bu iletişim araçlarına yön vermeye çalışmıştır. Bu baskılardan en çok nasipleneler de gazeteler olmuştur.

Gazeteler her dönem kamuoyunun zihin dünyasını şekillendiren, fikirlerine yön veren bir yayın organı olmuştur. Süreli yayınların halkın üzerinde çok etkili olduğu son asırda özellikle gazeteler, haberleri ilk elden halka ulaştıran bir araç olarak güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Savaş zamanında da bu fonksiyonunu sürdürmüştür. Ne var ki gazetenin yayın dünyasında yerini aldığı ilk günden bu yana iktidar ile ilişkisi her daim tartışılmıştır. İktidardakiler gazetenin halk nazarındaki etkisini kabul ederek onu daima kontrol altında tutmayı yeğlemiş, çoğu kez iktidarının devamı için payanda

² Maurice Larcher, **Büyük Harpte Türk Harbi I**, Çev. Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad, Haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 7.

³ Erich Von Ludendorff, **Topyekûn Harp**, Çev. Aynur Onur Çifci - Erhan Çifci, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2020, s. 42.

olarak kullanmış; gazeteler ise iktidarın gücünden yararlanarak yayın hayatına devam etmiştir.

Osmanlı'da on dokuzuncu yüzyılda başlayan gazetenin serüveni yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitliliğini ve niceliğini artırarak devam etmiştir. Kâğıt kullanımının, mizanpajın, matbaanın, dağıtımın yeni yeni tecrübe edildiği bu ilk zamanlarda 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamit'in iki yıl sonra başlayan sansür uygulamasıyla gazete sahipleri yayın tarzını iktidara göre nasıl şekillendireceğini de öğrenmiştir. Gazeteler bu dönemde genel olarak sosyal ve siyasal olaylardan uzak bir yayın politikası izlemeyi tercih etmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki özgürlük havası basın dünyasında da karşılık bulmuş, Osmanlı genelinde çıkan 120 civarı süreli yayın sayısı meşrutiyetten sonraki yedi ay içinde 730'u bulmuştur, yani altı katı imtiyaz başvurusu yapılmıştır.⁴ Bu abartılı denebilecek gazete ve dergi adedi otuz yıllık bir baskının dışı vurumu olarak değerlendirilmiştir. Mekke ve Medine'de dahi ilk kez gazetenin çıktığı bu özgürlük ortamı çok uzun sürmemiş, iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi 31 Mart Vakası ve Babıali Baskını gibi isyan hareketlerini ileri sürerek yeni yasalar, kurallar ve şartlarla basına kısıtlamalar getirmiştir. Bunun neticesinde içlerinden bazılarının bir-iki sayı çıkarabildiği onlarca gazete ve dergi, yayınlarına son vermek zorunda kalmıştır. "Büyük Savaş"⁵ ile birlikte basın üzerine zorunlu bir kontrol getirilmiş, sıkıyönetim ve kâğıt sıkıntısı nedeniyle birçok gazete kapanmış veya kapatılmıştır. Sadece İttihat ve Terakki yanlısı gazeteler Tanin, İkdam, Sabah ve Tasvir-i Efkâr ayakta kalmıştır.⁶ Bu baskı ortamında ayakta kalan, savaş boyunca kesintisiz çıkan gazetelerden biri de Karagöz mizah gazetesidir. Mizah penceresinden Birinci Dünya Savaşı incelenirken Karagöz gazetesinin tercih edilmesinin en önemli sebebi savaşın başından sonuna çıkan tek mizah gazetesi olmasıdır.

⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 54.

⁵ Osmanlı Devleti'nin Cihan Harbi, Harb-i Umumi dediği savaşa Avrupalılar Büyük Savaş demiştir.

⁶ Orhan Koloğlu, **a.g.e**, s. 60.

Karagöz gazetesi II. Meşrutiyetten sonra çıkan mizah gazetelerinden biridir. Gazete 8 Ağustos 1908’de Ali Fuad Bey tarafından kurulmuş, 1919’da Ali Fuad Bey’in ölümünden sonra varisleri tarafından çıkarılmış, 1935’te Cumhuriyet Halk Partisi’ne devredilmiştir. Bu tarihten 1955’e kadar Sedat Simavi yönetiminde çıkan gazete 4785. sayısı ile yayın hayatını noktalamıştır. Bu yönüyle Akbaba’dan (1922-1977) sonraki en uzun süreli mizah gazetesidir. Haftada iki gün çarşamba ve cumartesi yayımlanan gazete savaş başladıktan sonra pazartesi de çıkmıştır. Devamlı olmasa da savaş boyunca birçok kez haftada üç gün yayımlanmıştır. Gazete ilk ve son sayfasındaki birer karikatürle birlikte dört sayfadır. İmzasız yayımlanan karikatürler ilk karikatüristlerimizden olan Ali Fuad Bey tarafından çizilmiştir. Zira savaş sonuna kadar ilk sayfada gazetenin musavviri (resimleyeni) olarak Ali Fuad Bey’in ismi yazmaktadır. Daha önce Bahriye Matbaası müdürlüğü yapan Ali Fuad Bey bu tecrübesiyle istikrarlı ve kaliteli bir mizah gazetesi çıkarmış, devrinde çıkan yetmiş yakın mizah gazetesi onunla rekabet edememiştir.⁷ Karagöz’ün savaş şartlarının getirdiği olumsuzluğa ve sansür politikasına rağmen yayın akışını aksatmadan devam ettirmesi Ali Fuad Bey’in basın dünyasını iyi tanımasının ve iyi bir idareci olmasının neticesidir.

Bugüne kadar Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak birçok kitap, tez, makale ve röportaj yayımlanmıştır. Bu yayınlar daha çok savaş tarihi, savaşın nedenleri/sonuçları, askerî, siyasî ve toplumsal yönüyle ilgilidir. Bu çalışmamızda bir mizah gazetesinin penceresinden büyük bir savaşı nasıl gördüğü ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Daha önce savaşın mizahi yönüyle ilgili bir bölgeye veya cepheye dair çalışmalar yapılmıştır. Bizim çalışmamızda ise Avrupa’nın tüm cephelerinde, Osmanlı’nın Çanakkale, Kafkas ve Kanal cephelerinde, İran ve Bağdat cephelerinde, Uzak Doğu’nun Japonya ve Çin cephelerinde, Kuzey Denizi’nde, Akdeniz’de ve okyanuslarda Karagöz’ün savaşa dair sütunlarına taşıdığı karikatürleri,

⁷ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1970, s. 53-58.

mensur/manzum metinleri değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmamız bu yönleriyle savaşın mizahî yönden incelendiği en kapsamlı çalışmadır.

Türkiye’de mizah dergilerinin içeriği analiz edildiğinde başlangıcından bu yana yazı ve çizgiye bir arada yer verilmiş⁸ ancak her dergide yazı ve çizgi oranı farklı biçimde kullanılmıştır. Bir mizah gazetesi/dergisi karikatür demektir ama Karagöz’de sadece başta ve sonda yarım sayfayı kaplayan iki karikatür kullanılmış, geri kalan sayfalarda metinlerin, şiirlerin, uyarlamaların daha fazla olduğu görülmüştür. Sayısı az olsa da Karagöz’ün etkili yanının çizdiği karikatürlerden geldiği görülmüştür. Şeytani bir yanı olan karikatür sanatı, meleğin yere vurduğu şeytani ayağa kaldırır, der Bergson.⁹ Karagöz de temas ettiği konuyu, gündemindeki haberi merkezine karikatürü alarak vermeyi tercih etmiştir okurlarına. Bu nedenle olsa gerek Karagöz’le ilgili salt karikatürleri üzerinden çalışmalar da yapılmıştır, bu çalışmada ise savaşın başından sonuna kadar karikatürlerle beraber muhavere, hasbihâl, şun-ı zaman, dâhilî gibi bölümlerden konuya uygun metinler de kullanılacak ve çalışmanın bütünü oluşturulacaktır. Böylece çizginin mi, sözün mü gücünün daha tesirli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Savaşın başlaması ve ardından ilan edilen seferberlikle 7 Ağustos 1914’te çıkarılan yeni bir kanunla basına yönelik hâlihazırdaki sansüre ilave maddeler getirilmiştir. Sansürün ürkütücü yanını gösteren en önemli maddelerden birinin özeti şudur: “Başkente yayınlanan tüm gazeteler, sabah yayınlanan ilk kopyalarını kontrol için İstanbul Postanesi’ndeki sansür odasına ulaştırarak gazetelerin tamamen kontrol edilmiş olduğunu gösteren eki ‘Yönergeye uygundur’ kaydıyla sansür memuruna ve nöbetçi sansür subayına imzalattıktan sonra gazetelerini yayınlarlar. Sansürlenен maddelerin yayınlanması o gazetenin kapatılmasını ve sorumlu müdürünün Divan-ı

⁸ Levent Cantek, Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri - Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 23.

⁹ Henri Bergson, **Gülme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 19.

Harbe sevkini gerektirir.”¹⁰ Sansürün daha ileri boyutu Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra yaşanmış, gazetelerin savaşa dair yapacağı haberler askerî idare tarafından kendilerine bildirilmiştir. Savaş gibi olağanüstü şartlarda bu durum doğal karşılanmaktadır. Farklı fikirdeki, inanıştaki herkesten, her birimden, her gazeteden vs. vatanın birliği ve bütünlüğü için tek ses, tek yürek olması beklenir. Bundan dolayı Karagöz, savaş zamanında devrinde çıkan diğer gazeteler gibi bir propaganda gazetesi hüviyeti kazanmıştır. Karagöz’ü propaganda faaliyeti içinde diğer gazetelerden ayıran en önemli ve güçlü yanı mizahî yönüdür. Zira savaş zamanlarında düşmanın gülünç gösterilerek evvela zihinlerde yenilmesi mizah yoluyla sağlanacak başarıya bağlıdır.¹¹ Gazete bu nedenle İngiliz ve Fransız basınından zaman zaman tepkiler aldığını iddia eden iddialı ve ironik paylaşımlar da yapmıştır. Bu çalışmanın en temel problematiği propagandist bir mizah gazetesinin savaşa bakışının, yaklaşımının nasıl olabileceğidir.

Propaganda hem ülke içindeki hem ülke dışındaki iktidarı, muhalefeti, askeri, halkı müspet veya menfi yönde etkilemek için yapılan bir faaliyettir. İnsanları etkilemede güçlü bir yöntem olduğu bilinen propagandanın asıl gücünün İkinci Dünya Savaşı’nda ortaya çıktığı söylene de propaganda bu savaşta da etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu yöntemin etkisini iyi bilen Almanya ve İngiltere propagandist faaliyetlere savaştan önce hazırlanmıştır. Onların propaganda üretiminin niteliği ve niceliği geri kalmış Osmanlı Devleti’ninkiyle kıyas kabul edilemeyecek derecededir ve bunun tek sorumlusu İttihat ve Terakki iktidarındır.¹² Almanya ve özellikle İngiltere savaştan önce propaganda çalışmaları konusunda edebiyatçıları, yazarlarını profesyonel bir şekilde hazırlamayı, yönlendirmeyi bilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi ise yazarlarının, edebiyatçıların savaşın propagandasını yapmaları için 1915’i beklemiştir. Ancak o senenin temmuzunda Çanakkale cephesine gönderebildiği

¹⁰ Kazım Karabekir, **İmparatorluğun Çöküşü “Birinci Dünya Savaşına Neden Girdik, Nasıl Girdik?”**, Haz. Prof. Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2020, s. 301.

¹¹ Ali Şükrü Çoruk, **Mizah Penceresinden Millî Mücadele**, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. VII.

¹² Erol Köroğlu, **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 32-60.

yazarlardan cephedeki gözlemlerini kâğıda döken ve halkın, askerın moralini yükselten makaleler yazmalarını istemiştir.¹³ Karagöz'ün bir mizah gazetesi olarak bu konuda elinden geldiğince üzerine düşeni yapmaya çalıştığı müşahede edilmiştir. Bunun karşılığında sıkıntılı dönemlerde basına yapılan destekten istifade etmiştir. Bunlardan birinde 1916'da dünyada yaşanan kâğıt üretiminin ve temininin yeterli düzeyde olmaması birçok gazetenin, kitabın basılamamasına neden olmuştur. Osmanlı'da bu sıkıntı Almanya ve Avusturya'nın -bazen bunu koz olarak da kullanmışlardır- desteğiyle hafif atlatılmıştır. Bu ülkelerden gelen kâğıtla Karagöz iki sayfa da olsa çıkmayı sürdürmüş, üzerine düşeni yapmıştır. 18 Mart 1916 tarihli 842. sayıdan 24 Mayıs 1916 tarihli 862. sayıya kadar yirmi gazete iki sayfa olarak çıkmıştır. Gazetenin hem bu şartlarda hem propandist hüviyetiyle savaşa yaklaşımının nasıl olduğu sorusuna da cevap aranacaktır. Bununla birlikte gazetenin Osmanlı Devleti savaşa katılmadan önceki ve katıldıktan sonraki bakışı da açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

Karagöz gazetesi savaş döneminde siyasî, askerî ve sosyal konularda yayın yapmıştır. Bu sosyal konular savaş fırsat bilip haksız kazanç sağlayan tüccarlar, harp zenginleri, sebze ve meyve pahalılığı, halkın yaşadığı geçim sıkıntısı; kömür, gaz, şeker, yağ, un, tütün, kahve gibi gıdaların yokluğu hakkındadır. Gazetede bunların dışında yayılmasına mani olunamayan bit, pire, sivrisinek gibi haşerat ile bunların yol açtığı lekeli humma, sıtma, tifo gibi hastalıklar ile 1918 yılında bütün dünyayı saran İspanyol gribi hakkında haberler yapılmıştır. Ülke topraklarındaki bu olumsuz haberler 1917'den sonra İttihat ve Terakki'nin sansür politikasını hafifletmesiyle yapılabilmiştir. Bu çalışmamızda yukarıdaki genel konuların tamamına değinilmeyecek, çalışma konumuz sınırlandırılacak, gazetenin savaşa bakışı sadece askerî ve siyasî yönden değerlendirilecektir. Böylece bu iki başlıkta daha derinlemesine inceleme yapılacaktır.

¹³ Bu ziyareti anlatan geniş bir çalışma için bkz. Beşir Ayvazoğlu, **Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2015.

Çalışmamızın ana kaynağını oluşturan Karagöz gazetesinin savaşın başından sonuna kadarki tüm sayıları temin edilmiş, okunmuş ve büyük bir bölümü günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Gazetenin 832 numaralı sayısına kadarki kısmı İBB Atatürk Kitaplığının erişime açık internet sitesinden, 832'den 1120 numaralı sayısına kadarki kısmı Millet Kütüphanesi süreli yayınlar arşivinden CD kopyaları hâlinde temin edilmiştir. Karikatür ve metinlere ait yazılar Türkçeye aktarılırken günümüz kullanımları tercih edilmiştir. Konular yazıya aktarılırken tarihî akışa dikkat edilmeye çalışılmıştır. Gazeteden yapılan alıntılarda tarih verilirken Hicrî tarih yerine Rumî tarihi verilmiş, parantez içinde miladî tarihi gösterilmiştir. Gazeteden alıntılarda kullanılan noktalama işaretleri günümüz kurallarına uygun değilse değiştirilmiş, bugün kabul gören işaret kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1914: BİR KIVILCIMLA BÜYÜK SAVAŞ BAŞLIYOR

1.1. Adım Adım Cihan Harbine

Coğrafi olarak harpler tarihinin en geniş etkiye sahip olduğu düşünülen birinci dünya savaşı ilk aylarda bir Avrupa savaşı olarak kalmıştır. Ekim 1914'te Türklerin savaşa katılmaları ile Asya ve Afrika kıtalarına da yayılmıştır.¹⁴ Bu savaşta dört imparatorluk yıkılmıştır. Toprakları üzerinde yeni devletler kurulmuş, İmparatorluk vasıflarını yitirmişlerdir¹⁵: Rusya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Almanya.

Rus İmparatorluğu açlık ihtilali ile bir ihtilal yaşamış ve Bolşevik yönetim kurulmuştur. Almanya ise toprak kayıplarının yanında mağlubiyeti ile birlikte imparatorluk unvanını kaybetmiştir.¹⁶

Savaşın meşhur ve malum sebebi Avusturya veliahdının bir Sırp genci tarafından vurulmasıdır; lakin bu olay birikmiş birçok nedenin ateşleyicisi olmuştur. Avrupa'nın savaş öncesi tarihi, bu harbin temel nedenlerini oluşturan olaylara, ilişkilere, çekişmelere, planlara zemin hazırlamıştır. Siyasi güç olma yarışı, ekonomik hedefler, silahlanma rekabeti, askeri unsurlar, geçmişe dayalı hesaplar, devletlerarası bloklaşma yirminci yüzyılın henüz başında böyle bir savaşın patlak vereceğinin habercisidir. On dokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihi güçler dengesinin eşitlendiği, rollerin değişmeye

¹⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi IX. Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 355.

¹⁵ Mehmet Ali Beyhan, "100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Açılış Konuşması", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, 03-05 Kasım 2014 Budapeşte, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 11-13.

¹⁶ Mehmet Şükrü Güzel, "I. Dünya Savaşı'nda Savaşan Tarafların Savaş Amaçları", **I. Dünya Savaşı'nın 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu - Emperyalizm ve İslam Dünyası**, 7-9 Kasım 2014, ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s. 105-132.

başladığı, hesap defterlerinin açıldığı dönemdir. Bu defterin ilk sayfası Fransız ihtilali ile açılmıştır.

Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı her ulusun kendi devletini kurma arzusunu perçinlemiştir. İmparatorluklar, çok uluslu devletler bu tehdide zamanla boyun eğip dağılmamanın çabası içine girmişlerdir. 1803-1815 Napolyon savaşlarından sonra Viyana kongresinde çizilen Avrupa haritasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ciddi etkisi vardır. Bu etkiyi kırmak için İtalya ve Prusya (Almanya) harekete geçmiştir. Çeşitli mücadele ve savaşların akabinde önce Almanlar, sonra İtalyanlar siyasi birliklerini tamamlayarak bölgelerinin dengelerini değiştirmiştir. Almanya, Sadowa zaferiyle Avusturya'yı topraklarından attıktan sonra, 1870'te Katolik Almanlar üzerindeki baskısını kırmak için Fransa'ya savaş açtı. Almanya Sedan Muharebesi'nde Fransa'ya ezici bir üstünlük sağlamış ve endüstri bölgesi Alsace-Lorraine'i ele geçirmiştir. Bu bölgenin kaybı Fransa için unutulmaz bir yara olarak birinci dünya savaşının sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Almanlar ise imparatorluklarını var eden yegâne unsurun Avusturya ve Fransa karşısında aldıkları zaferler olduğuna inanmışlardır. Sadowa ve Sedan, Alman vatandaşları için kutsal yer adlarıydı.¹⁷ Bu zaferlerin sonucunda toplumsal birliğini sağlayan Almanya, kısa zamanda endüstride çok büyük bir güç oldu. Dönemin en güçlü, en meşhur siyasi liderlerinden biri olan Bismarck'ın ellerinde kurulan yeni Almanya, ekonomisi, silah gücü ve insan kaynağı olarak kabuğuna sığmayan bir hâle gelmiş ve hâkim güçler için bir tehdit unsuru olmuştur. Almanya'nın hızla büyümesi, İngiltere ve Fransa gibi iki güçlü devlet için ciddi bir rakip olunca büyük bir savaşın sebebi olacağı zaten öngörülmüştür. Arşidük Ferdinand'a yaptığı suikastla savaşın nedeni görülen katil Gavrilo Princip reşit olmadığı için idam edilmemiş, Avusturya'da hapse atılmış ve Mayıs 1918'de ölmüştür.

¹⁷ İlkin Başar Özal, **Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, s.32.

Ölmeden önce bir hapisane psikoloğu ona yaptığı eylemle dünya savaşına ve milyonlarca kişinin ölümüne sebep olduğu için herhangi bir pişmanlık duyup duymadığını sordu. Princip'in cevabı şu oldu: Bunu ben yapmasam, Almanlar başka bir bahane bulacaktı.¹⁸

Dünya savaşının güçlü sebeplerinden biri de sömürge mücadelesidir. On beşinci yüzyılın sonlarında İspanyol ve Portekizli denizcilerle başlayan sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurması ya da genişletmesi olarak tanımlanır.¹⁹ İspanya ve Portekiz'den sonra Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa ile sistemli bir hâle gelmiştir. Bu ülkeler sınırlarını denizaşırı ülkelere taşımışlar, birbirlerinin sahalarına girmemeye özen göstermişler, sömürge anlaşmaları yapmışlardır. Özellikle Afrika'da bu yayılmacılığı (emperyalizm) sürdüren Batılılar, sömürgeler kurmak yoluyla topraklarını ve hâkimiyet alanlarını büyütmüşlerdir. 19. asra gelindiğinde İngiltere ve Fransa büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştur. Bu iki güçlü, hâkim ve emperyalist devlet yirminci asra geline zamanında sömürgeciliği hayatın olağan akışı içinde insanın yaşaması için gerekli hava, su, kan gibi öncelikli bir ihtiyaç görecektir düşünceye sahiptir. “Savaşa katılan ülkelerin her biri için imparatorluk, farklı bir anlam taşımaktaydı, ama özellikle 19. yüzyılın son yirmi yılında hemen hemen bütün hükümetlerin, bir Fransız devlet adamının ‘Büyük bir devlet olarak kalmak ya da onlardan biri olmak için sömürgeleştirmelisiniz.’ görüşüne, farklı coşku düzeylerinde de olsa dört elle sarılmışlardı. Bu görüş, 1914'te savaş patladığı sırada İngiltere başbakanı olan Herbert Asquith'in sömürgeci genişlemeyi “uluslar için tıpkı insan bedeninin gelişim süreci kadar normal, gerekli, kaçınılmaz ve gözle görülür bir hayat belirtisi” diye tanımlayan sözlerinde bir kere daha

¹⁸ Norman Stone, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2019, s. 36.

¹⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 225.

vurgulanıyordu.”²⁰ Sömürgecilik, bu devletler için kendilerine ucuz iş gücü, hammadde ve pazar temini için cömert bir kaynak oluşturmuştur.

On dokuzuncu asırda endüstrileşme, yaşam standardının yükselmesi, nüfus artışı ve kentleşmenin getirdiği sorumluluklar Avrupa’nın egemen devletlerini bekleyen meselelerdi. Asrın son çeyreğinde ve yirminci yüzyılın ilk yıllarında artık bir sanayi devleti olan Almanya, ürettiği malları Avrupa piyasasına sürünce kendi mallarına pazar arayışında olan diğer devletleri zorda bırakmıştır. “Bu dönemde (1887-1912) ABD’nin dış ticareti %275, İngiltere ve Fransa’nın %200 artarken, onlar kadar kolonilere ve geniş nüfuz alanlarına sahip olmayan Almanya’nın %300 oranında artmıştır. Bu durum Alman yayılmasının siyasal boyutlarını ve diğer büyük devletlerle çatışma potansiyelini gösterir. Almanya daha 1880’lerde İngiltere, Fransa ve ABD’den sonra dünyada dördüncü büyük ihracat ülkesi idi ve bu alandaki gelişmesini İngiltere ve Fransa aleyhine devam ettiriyordu. Kolonileri olmasa da Almanya 1910’da Avrupa’nın en büyük sanayi ülkesi idi.”²¹ Bu, hâlihazırda ürettikleri mallara hammadde bulma sıkıntısı yaşayan İngiltere ile Fransa için yeni bir sorundur. Dış politikası ulusal çıkarın geliştirilmesi üzerine bina edilen sömürge devletlerinin genişlemeci dış politikası, bu emperyalist güçleri karşı karşıya getirmiştir. Okyanusların ötesindeki ülkelerin malları da bu dönemde Avrupa’ya açılmıştır. Demiryolları, deniz taşımacılığındaki gelişmeler, soğutma tekniklerinin ilerlemesi ile bu malların Avrupa’ya girişi kolaylaşmıştır. Hem bu mallar Avrupa’da üretilenlerden daha ucuzdur. Her Avrupa ülkesinin dışarıdan gelen mallara uyguladığı farklı gümrük şartları, serbest piyasa ekonomisinin getirdiği belirsizlik, devletlerin kendi mallarını koruma derdi, amansız bir yarış doğurmuştur. Bu yarış, emperyalizmin artmasına, genişlemesine neden olmuştur.

²⁰ James Joll, Gordon Martel, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev. Orhan Dinç Tayanç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 245.

²¹ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s.38-39.

Sanayi alanında ilerlemeler, özellikle demir çelik endüstrisinin büyümesi silah teknolojisinin gelişimini hızlandırmıştır. Yeni topların, tüfeklerin, savaş gemilerinin, denizaltıların icadı ve yenilenmesi kolaylaşmış, orduların hareket kabiliyeti artmıştır. Rakip ülkelerin silahlanmaları, diğerini de silahlanmaya teşvik etmiştir. Artan silah talepleri, silah fabrikalarının da sayısını çoğaltmıştır. Özellikle Almanya tahrip gücü yüksek silahlar üreterek rakiplerine gözdağı veriyordu. Bu dönemde İngiliz Amirallik Birinci Lordu Haldane²² 1912’de Berlin’e yaptığı ziyaretten dönüşünde, Almanya’nın bir cephanelik haline geldiğini söylüyordu. Sömürgecilikteki yarış, silahlanmada da kendini göstermiştir.

Çıkar çatışmaları/ilişkileri, geleceği teminat altına alma gayretleri, siyasî ve ekonomik rekabet, düşmanlara karşı güvenlik endişesi gibi nedenler devletlerarasında bazen kısa bazen uzun antlaşmalar, ittifaklar yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. On dokuzuncu asırda yaşanan siyasî krizler sebebiyle aynı devletler birbirleriyle sık sık güvenlik anlaşması yapmışlar, kısa bir süre sonra da karşı karşıya gelmişlerdir. Bu anlaşmaların tarafları Birinci Dünya Savaşı’na doğru safları iyice sıklaştırmıştır. Bismarck, özellikle Fransa’yı güçsüz bir durumda tutmak için Avusturya ve İtalya’yı yanına çekmiştir. Böylelikle sömürgecilik yarışından kaynaklanan İngiltere ve Fransa arasındaki bloklaşmaya karşı yeni bir blok oluşturmuştur. 1908’de Bosna-Hersek Bunalımı olarak tarihe geçen hadisede Avusturya, Bosna-Hersek vilayetlerini ilhak etmiştir.²³ Bu olay İtalya ve Sırbistan’ı ciddi anlamda rahatsız etmiştir. Başlangıçta Avrupa’da küçük bir vaka addedilen bu ilhak sonradan Birinci Dünya Savaşı’nın provası olarak görülmüştür.²⁴ Birkaç yıl sonra gerçekleşen Balkan savaşları neticesinde Sırbistan’a Adriyatik’e kıyısı olan kuzey Arnavutluk düşmüştür. Bu da Avusturya’nın kabul edebileceği bir şey değildir. Rusya’nın yıllardır Balkanlar’daki

²² Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 209.

²³ Basil Liddel Hart, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.17.

²⁴ Oral Sander, **a.g.e.**, s. 321.

Pan-Slavizm politikası ise daima Almanya ve Avusturya aleyhine işleyen bir politika olmuştur. Almanya'nın Doğu Avrupa'da Pan-Slavist hareketleri engelleme çabası, Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki faaliyetlerine destek vermesi Rusya'nın aleyhineydi. Rusya, Almanya'nın son yıllarda Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzundan da rahatsızdı. Almanya-Osmanlı ortaklığı Rusya'nın İstanbul üzerine olan politikalarını gölgelemiştir. Rusya bölgesinde ve etki alanında gerçekten çok güçlü bir söz sahibiydi ve bu yönüyle savaşın asıl sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Savaş sırasında Almanya'nın maliye bakanlığını ve başbakan yardımcılığını yapan Dr. Theodor Karl Helfferich felaketin sebebinin "31 Temmuz sabahının erken saatlerinde Çar'ın emriyle Rus kara ve deniz kuvvetlerinin genel seferberliği ile Rusya'nın bu karardan vazgeçmesi hakkında Almanya tarafından yapılan teklifin Ruslar tarafından reddi" olduğunu belirtmiştir.²⁵

Blok ve blok dışı devletlerin çekişmelerine sınır ihlalleri, karada ve denizde yapılan askerî gövde gösterilerine bürokratların tehditkâr demeçleri eklenince Avrupa'da bir savaşın çıkması uzun zamandır öngörülüyordu. Bu savaşın fişegi Saraybosna'da patlamıştır. Bahsi geçtiği üzere Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahdı, başka bir deyişle Habsburg Hanedanlığı'nın tek varisi Franz Ferdinand, altı yıl önce ilhak ettikleri topraklarda, bu işgali kabul etmeyen bir Sırp milliyetçisi Princip tarafından 28 Haziran 1914'te öldürülmüştür. Bu suikast Avusturya'da infiale sebep olmuş, Sırbistan'a unutulmaz bir ders vermek isteyen Avusturya, hemen harekete geçmiş, Rusya'nın tepkisinden emin olmak için Almanya'dan güvence istemiştir.²⁶ Almanya'dan güvence alınca Sırbistan'a hemen bir nota vermiştir. Ağır şartlara sahip notaya Sırbistan'ın cevabı elbette olumsuz olmuştur. Veliahdın öldürülmesinden tam

²⁵ Mustafa Çolak-İsmet Türkmen, "Almanya Maliye Bakanı Dr. Theodor Karl Helfferich'in Birinci Dünya Savaşı'nın Sebeplerine Dair Değerlendirmeleri", **Akademik Bakış**, cilt 9, sayı 17, Kış 2015 s. 1-22.

²⁶ "Avusturyalılar Rusya'yla savaşmaya can atmıyorlardı. Sırbistan tamamı ama Rusya çok büyüktü. Kaygılar gecikmeleri getirdi: Gönlü alınması gereken Macarlar, kaldırılması gereken hasat vs. Masaya inen basiretli yumruk Berlin'den geldi ve 23 Temmuz'da ultimatom gönderildi." Norman Stone, **a.g.e.**, s. 39.

bir ay sonra 28 Temmuz'da Avusturya, Belgrat'ı bombalamıştır. Askeri tarihçi Michael Howard, yalnızca bir savaşın patlak vermediğini birbiriyle bağlantılı iki savaşın ortaya çıktığını iddia etmiştir. Birinci savaş Üçüncü Balkan Savaşı veya Avusturya'nın Dağılması Savaşı olarak adlandırılabilir ki Balkanlar'da Avusturya'nın mı, Rusya'nın mı hüküm süreceğini belirlemek için yapılmıştır. İkinci savaşın adı ise Birinci Alman Savaşı'dır. Söz konusu savaş, yeni birleşmiş Almanya devletinin muazzam potansiyel gücünü sınırlamak veya genişletmek için yapılmıştır.²⁷ Sebepleri sonuçlarıyla, adları yakıştırmalarıyla dünya tarihinin ilk genel harbi, tarihçilere göre en büyük savaşının tartışmasız bir gerçeği vardır, savaş Balkanlarda başlamıştır.

1.2. Karagöz'ün Savaşa İlk Tepkileri

Sırbistan'ın bombalanması, ertesi gün Karagöz tarafından ilk sayfada bir karikatür eşliğinde değerlendirilmiştir. Karikatürde bir demirci atölyesinde Hacivat demirci ustası olarak bir örsün, Karagöz de körüğün başındadır. Körükte, Avusturya'nın Sırlara saldırısını kast ederek 'eden bulur' anlamında Arapça veciz bir söz olan "men dakika dukka" yazmaktadır. Bu sözle Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne savaş açan, birçok mazlumun kanına giren, suikastlarla onlarca zabiti, bürokrati öldüren Sırbistan'ın kastedildiği açıktır. Hacivat'ın önündeki örste bir Rus askerinin başı resmedilmekte, sağ elindeki çekiçte Bosna-Hersek yazmakta, diğer eliyle tuttuğu ocağın içindeki kısaçta Sırp askeri sıkıştırılmaktadır. Yerde ise külçe olarak Alman ve Avusturya komutanlarının başlarının bulunduğu karikatürde Karagöz ile Hacivat arasında şu konuşma geçmektedir:

Hacivat – Gayret Karagöz'üm, gayret! Ocak alevi aldı. Bu sefer kömürler ne iyi çıktı!

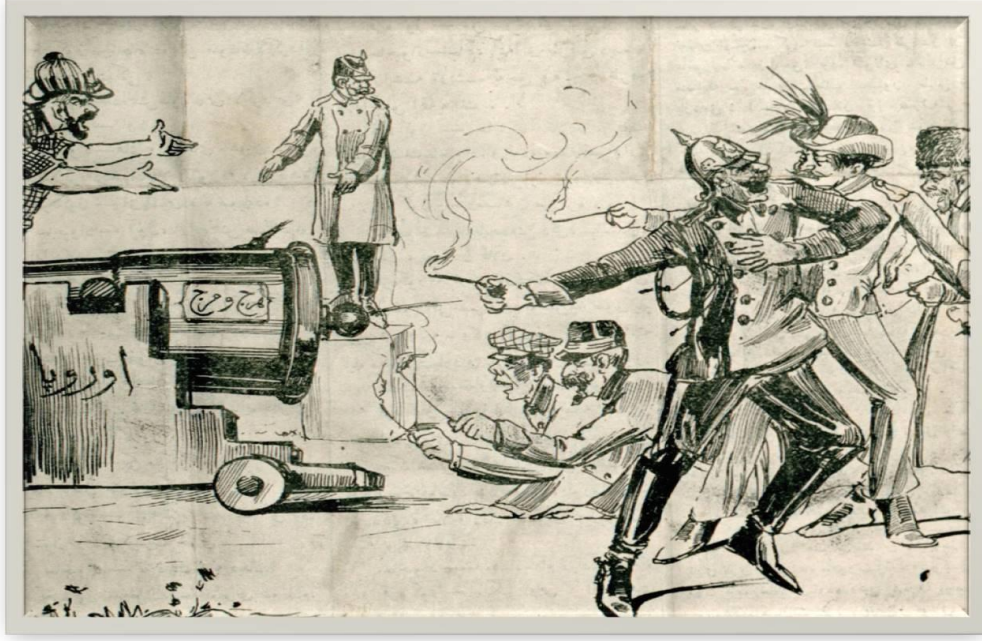
²⁷ Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Çev. Tansel Demirel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 21.

Karagöz – Sen de dikkat et de kışkırtıcı Sırbistan iyice tavlansın. Başka işler de var, yerdeki külçelerin de ocağa sokulması lazım. Körüklemek cihetinden hiç merak etme! Evelallah! Başa çıkarım.²⁸

İttifak ve İtilaf'ın güçlü devletleri resmî olarak henüz birbirine savaş ilan etmemişken Karagöz'ün 1 Ağustos 1914 tarihli birinci sayfasındaki karikatürde liderlerinin temsili ile yer almıştır. Karikatürde, üzerinde Avrupa yazılı bir top arabası ve hercümerç yazılı bir top vardır. Topun hemen başında üç gün önce Sırbistan'ı bombalayan Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef vardır. Topun arkasında ise ellerinde ateşlerle İngiliz, Fransız liderler, daha geride ise Rus Çarı, İtalyan kralı ile Alman kralı Wilhelm resmedilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef bu devlet başkanlarına fitili yerleştirdiğini belirtip, neden tereddüt ettiklerini sorarak top bombasını ateşlemek için onları davet eder. Karagöz, Franz Josef'in bu tavrına tepki gösterip onu yaptığı kışkırtıcı hareketten dolayı uyarmaya çalışır ve pek de savaş yanlısı olmadığını iddia eder. Karikatürde F. Josef'in bu tepkisine İngiltere ve Fransa başkanları çok istekli, Rus ve İtalyan liderleri ise daha geride temkinli karşılık verir. Kayzer Wilhelm ise tüm ülke temsilcilerinin aksine yüzü top arabasına dönük değildir, dehşet içindedir ve savaş yanlısı olarak gösterilmemektedir:

²⁸ **Karagöz**, nr. 641, 16 Temmuz 1330 [29 Temmuz 1914], s. 1.

Karikatür 1: Böyle kışkırtmak olur mu?



Kaynak: Karagöz, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 1.

F. Jozef – Efendiler! Neye tereddüt ediyorsunuz, ben fitili yerleştirdim. Ateş etsenize!

Karagöz – Aman dur! Yahu, ne yapıyorsun? Böyle kışkırtmak olur mu? Sonra âlem ne olur bilir misiniz?²⁹

Gerek karikatürlere gerekse Karagöz ve Hacivat'ın konuşmalarına baktığımızda gazetenin bu olayı Avrupa'nın bir iç meselesi görme eğilimi vardır. Yaklaşık yüz elli yıldır her fırsatta ve dört koldan Osmanlı'ya saldıran, Balkanlarda can damarlarını kesen, bölen, tebaasını ölüme sevk eden, göçe zorlayan Avrupa devletlerinin birbiriyle savaşı Karagöz'de sevinçle karşılanmıştır. Gazete ayrıca yakın

²⁹ Karagöz, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 1.

geçmişte Balkan savaşında Osmanlı'ya karşı savaşan ve henüz gelişmeleri takip eden bazı devletlerin de bu harbe gireceğinin beklentisi içindedir.

Karagöz'ün savaşın başlamasıyla ilgili değerlendirmesi aynı sayının "Muhavere" kısmında daha da derinleştirilir. Meseleyi Balkan savaşı çerçevesinde ele alan gazete, bu savaşla Sırbistan'ın ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne yaptıklarını ödeyeceklerini düşünür. Hacivat, Karagöz'e ilan-ı harbin hoş olup olmadığını sorar, Karagöz harbi pek hoş karşılar:

Karagöz – Bana kalırsa pek hoş. Canım malum ya, Allah eyler, neylerse güzel eyler. Bahusus Müslümanların başına, şu iki sene zarfında gelen bela taşları aks-i tesir ile kendi kafalarına düşmeyecek mi sanıyorsun?

Hacivat – Aferin Karagöz! Sen hikmet-i kavaidi de biliyormuşsun?

Karagöz – Bilirim zahir! Bundaki hikmet Allah'ın hikmetidir dün biz Türkçükler ağlıyorduk, kimsecikler halimizi sormaya tenezzül etmiyordu.

Hacivat – Bugün de sıra onlarda...

Muhaverenin ilerleyen kısmında, Avusturya'nın Sırbistan'a saldırısının ardından ilk günlerde Rusların sessizliğini koruması da alaya alınır. Çünkü Rusya uzun yıllardan beri Slavların hamisi olup, bu konumu pek çok anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir. Balkan ve Slav halkları ile ilgili en uzak bir konuda dahi sesini yükselten Rusya'nın bu kez sessiz kalması gazetenin dikkatini çekmiştir:

Karagöz – Hani! Nerede İslav hamisi?

Hacivat – Bîtaraflığını muhafaza edecekmiş.

Karagöz – İsterse bitlerini rafa koysun. İsterse Hafız'a müracaat etsin, beş para etmez, asıl Hafız-ı Hakiki öcümüzü alıyor ya. Sen ona bak!

Hacivat – Nasıl bit? Ne rafi? Ne Hafız'ı?

Karagöz – Sen söylemedin mi?

Hacivat – Canım, yapma! Bîtarafılık dedim. Yani bir işe karışmayacak ve hiçbir tarafa yordakçılık etmeyecek.

Aynı muhaverede, iki sene önce Balkan harbinde Sırpların, Osmanlı'ya karşı Kosova, Manastır ve Vardar'da yaptıkları zulmün, hainliklerin ve şımarıklıklarının da hesabını ödeyeceği bir misalle ifade edilir. Sırbistan haksız yere Osmanlı'dan ele geçirdiği ganimetin ağırlığı altında ezilecektir:

Karagöz – Ha! Anladım. Fakat biliyor musun Hacivat, ortada mühim bir kaziye var?

Hacivat – Ya! Demek sen ondan da çakarsın?

Karagöz – Ramazandan sonra...

Hacivat – Öyle çakış değil, siyasetten, hikmetten, kaziyeden falan...

Karagöz – Evet. Bak, dinle: Bir adam doğdu doğalı topraklı mısır unu ve kokmuş peynir suyu ile büyümüş olsa ona bir gün nefis bir parça pasta ile mükemmel bir bardak şurup versen ne olur?

Hacivat – Ne olacak? Midesi bozulur.

Karagöz – Ha! İşte bu kaziye! Sırplar asırlardan beri biraz kokmuş domuz pastırması ile sirkeleşmiş şaraba alışmış! Şimdi ona, canım Kosova poğçasını, güzelim Manastır böreğini, âlâ Vardar suyunu verirsen elbette böyle olur.

Hacivat – Mide fesadına uğradı desene?

Karagöz – Yalnız o mu? O şimdi bu yuttuklarını İngiliz tuzuna hacet kalmadan kusacak... Ya ötekiler...

Sırbistan'ın Balkan savaşlarında müttefiklerinden biri olan Yunanlıların harbe dâhil olacağını öngören Karagöz, savaş sırasında Selanik'i hiç zahmet çekmeden ele geçirdiklerini hatırlatarak onların da Sırplar gibi nasibini alacağından şüphesi yoktur ve muhaverenin sonunda Allah'ın yardımından emindir:

Hacivat – Ah Selanik ah!

Karagöz – Hiç ah çekme! Zannediyor musun ki Yunan hazmedecek.

Hacivat – Ya ne olacak?

Karagöz – Yavrum, emin ol ki Cenab-ı Hakk'ın lütf u inayeti yine bize teveccüh etti.

Hacivat – İnşallah!³⁰

1914 Ağustos'unun ilk günleri dünyada her saniyenin bir ömür olduğu zaman dilimleridir. İngiltere büyük bir savaşın önüne geçmek için yoğun bir arabuluculuk yapmıştır; ancak özellikle Almanya bundan kaçınmıştır. Hatta İngiltere'nin talebine karşılık Almanya, Belçika'yı işgal etmeyeceğine dair teminat vermemiştir. 31 Temmuz'da seferberlik ilan eden Rusya'yı, aynı gün Fransa izlemiştir. Ardından Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etmiştir.³¹ Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve art arda savaş ilanları 3 Ağustos 1914 tarihli Karagöz'ün birinci sayfasında şöyle karşılık bulur: İskelet şeklinde resmedilen ölüm, mitolojide güzel bir kadın şeklinde temsil edilen Avrupa'yı 20 milyon kişinin muhatap olacağı bir savaşın içine itmektedir. Karagöz'e göre geleceği pek karanlık görülen, hatta kazananı olmayacak olan bu savaş Avrupa'yı ölüme götürecektir. Karagöz bu hadise karşısında şaşkındır:

Karagöz – Ah! Ölüm, ölüm! Güzel Avrupa dilberini nihayet âlâma attın ha!³²

Savaşın başında Almanya bir anda kendisine karşı iki cephe birden açmıştır. Fransa'ya karşı çabuk bir zafer kazanıp Rusya'nın hakkından gelmesi gerekiyordu.

³⁰ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 2.

³¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 99.

³² **Karagöz**, nr. 643, 21 Temmuz 1330 [3 Ağustos 1914], s. 1. Bu sayının ikinci sayfasında muhavere kısmında Avrupa siyaseti bir binaya benzetilerek, ateşin bu binanın saçağına sardığı ve savaşın geri dönüşü olmayan bir yola girdiği tekrar ifade edilmiştir.

Fransa'ya girmenin en kolay yolu Belçika'dan geçiyordu. Bu sebeple 2 Ağustos'ta Belçika'dan izin istemiştir. İngiltere'ye danışan Belçika, Almanya'ya ret cevabı vermiştir. Bunun üzerine Almanya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş açmıştır. Böylece büyük bir savaş başlamıştır. Yukarıda Avrupa'nın savaşa girmesini, Türkiye'nin yakın geçmişte yaşadığı Balkan felaketi çerçevesinde ele alan Karagöz'ün bu tavrı derginin 644. sayısında devam eder. Savaşın başında tarafsız olan bir ülkenin ferdi olarak konuya yaklaşan Karagöz'ün, savaşı Avrupa'nın bir iç meselesi olarak görmesi normaldir. Karagöz, Türkiye'nin çektiği sıkıntılara duyarsız kalan, kendilerine yapılan zulümleri destekleyen, haksızlıkları izleyen Avrupa'nın kendi içinde böyle bir savaşa girmesini ibretle seyrederek Hacivat daha temkinlidir:

Karagöz – Elbette! İki sene evvel Türk dünyası da hercümerç içinde idi. Nice hanümanlar harap oldu. Yüzbinlerce hatta yarım milyon kadın erkek, çoluk çocuk, kız kızan zulümle ateşe, mahv u tebah olup gitti. Ne can kaldı ne cihan, ne ırz kaldı ne iman. O zaman hercümerç değildi de şimdi mi hercümerç?

Hacivat – Fakat şimdi kimler karıştı bilir misin?

Karagöz – Bilirim zahir! Bizim başımıza o bela ve felaketleri getirenler şimdi bu hercümence karıştı.

Hacivat – Çok mantıksız düşünceler!

Karagöz – Mantıksızlık sende. Binlerce genç kızlar ağlarken, kimler gülüyordu bilir misin? Şimdi ben yine insaniyetle hareket ediyorum, gülmüyorum, gülmüyorum ama seyr ü temaşa etmekten de men-i nefis edemiyorum. Yoksa bu da mı kabahat?³³

Osmanlı, savaşın başında tarafsızlığını ilan etmiştir. Karagöz, 7 Ağustos 1914 tarihli mecmuanın “Muhavere” bölümünde Osmanlı'nın tarafsızlık tutumuna vurgu yapar ancak Balkan savaşlarında Osmanlı ahalisine zulmedenlerin bulunduğu elim

³³ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 644, 23 Temmuz 1330 [5 Ağustos 1914], s. 2.

şartlardan memnuniyetini gizlememekte kararlıdır. Aynı sayıda “Karagöz’ün Davulu” bölümünde yayınlanan “Gümgüme-i Ahval” başlıklı şiirde Balkan devletlerinin savaş karşısındaki konumuyla alay edilir veya nasihat verilir. Şiirin yayınlandığı dönem Ramazan ayına denk geldiği için duygular, Ramazan manicilerinden Bekçi Baba ağzından söylenmiştir.

İlk dördlükte Avusturya-Macaristan tarafından savaş açılan Sırbistan’ın şaşkın hâlimden bahsedilir:

Kurşun yağar vızır vızır
Şup Sırbıya kaldı kısır
Şaşkın Pasiç! Parmağını
Hayretinden tut da ısır

Karagöz’ün Romanya’ya nasihati ise tarafsız kalmasıdır. Şayet savaşa girerse Romanya’nın “Hanya’yı Konya’yı” göreceğinden emindir:

Ey Romanya! Ey Romanya!
Lazım sana çok kumanya
Hiç karışma öğretirler
Sonra nedir Hanya Konya
Dan da dan dan! Dan da dan!

Karagöz, Sırbistan’ın yanında savaşa giren Karadağ’a o zayıf ve çelimsiz hâliyle gerçekten savaşa katılıp katılmadığını sorar, tabii bu soruda bir küçük görme, alaya alma vardır:

Vay Karadağ! Atıldın mı?

Kokoroza satıldın mı?

Sıska, topal eşeğinle

Bu kervana katıldın mı?

Yunanistan ise Karagöz'ün nazarında “rengi kaçmış”, güzelliği kaybolmuş bir kadındır. Tarafsızlığını ilan eden Yunanistan'ın savaşa girmesini isteyen Karagöz, böylelikle Balkan felaketinin intikamının bu ülkeden de alınması için savaşı fırsat gördüğünü açığa çıkarır:

Rengi kaçmış haspa Yunan

Bu ne iştir diye hayran

Ne durursun hiç etmez mi?

Komşusuna yardım insan

Dan da dan dan! Dan da dan!

Karagöz'e göre bu savaş Allah'ın adaletidir. Uzun zamandır Türklere haksızlık eden, adalet adına zulmü tercih eden Avrupa sonunda kendi eliyle kendi sonunu hazırlayacaktır:

Bu iş Rabbin adaleti

Gazabının inayeti

Medeniyet dedikleri

Şeyin geldi nihayeti

Pek hoş oldu bak bu sefer

Hacivat'ım! Gel beraber

Bir kakhaha koyuverelim

Hep çınlasın gök ile yer

Dan da dan dan! Dan da dan!³⁴

O sıralar Avrupa'daki savaşı Allah'ın adaleti olarak gören, geçmişte Türklere yapılanların intikamı olarak değerlendiren sadece Karagöz değildir. O sıralar Hüseyin Cahit de 9 Ağustos 1914 tarihli Tanin'de Karagöz'le aynı fikirleri paylaşır. Yazara göre bu durum Türk'ün ahıdır, bugün Avrupa ateşler içinde boğulursa bunun sebebi Balkan muharebeleridir:

Hep bize musallat olmuşlardı. Bizim vücudumuz medeniyet için, insaniyet için bir şey idi. (...) Bizi Avrupa'dan kovmak, Türklerle beraber bütün âlem-i İslam'ı zillet ve mahkûmiyet altında yaşatmak lazım idi. Kendi memleketlerindeki, başka yerlerdeki fenalıkları görmezler de bizdeki ufak şey için müdahale ederlerdi. (...) Ve biz, biz-zarure zaptedilmiş bir hüsn-i tuğyan, yumruklarımız sıkık, fakat aciz, sâkit ve humûl, içimiz yana yana mırıldanırdık: Ah birbirlerine düşseler, ah birbirlerini yeseler! Evet, işte bugün birbirlerini yiyorlar. Ve bu, Türk'ün ahıdır. (...) Bilhassa son Balkan vakayinde Avrupa'dan en derin tahammülleri, tevekkülleri böyle bir hüsn-i isyan ile kudurtacak derecede haksızlıklara ve zulümlere düşen biz Türkler ve Müslümanlar için işte böyle bir teselli ve inşirah dakikası çılmış, haksız ve zalim Avrupa'dan bizim intikamımızın alındığı gün gelmiştir. Çünkü bugün Avrupa, bidâyet-i hilkatten beri dünyanın görmediği müthiş bir kan ve ateş seli içinde boğulursa buna son Balkan muharebeleri sebep olmuştur...³⁵

³⁴ “Karagöz'ün Davulu”, **Karagöz**, nr. 645, 25 Temmuz 1330 [7 Ağustos 1914], s. 2.

³⁵ İbrahim Bozkurt, “Tanin Gazetesi'ne Göre I. Dünya Savaşı'nın Başlama ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Giriş Süreci”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, yıl 5, sayı 22, Nisan 2018, s. 239-265.

Karagöz'ün 9 Ağustos 1914 tarihli sayısında çizilen karikatürde savaş üzerinden verilen mesajda başrolde baykuş kullanılmıştır. Farklı milletlerde bazen bilgeliğin, tecrübenin; bazen ölüm ve uğursuzluğun sembolü, kötü bir haberin işareti kabul edilen baykuş imgesinin Batı ve Doğu kültürlerinde hem olumlu hem olumsuz yönleriyle kullanılageldiğini biliyoruz.³⁶ Bu karikatürde negatif yönüyle sunulan Koca Baykuş, yıkık dökük bir virane³⁷ olarak gösterilen Avrupa'nın üstüne kurulmuş yılan, çıyan, kurt, timsah gibi vahşi hayvanlardan oluşan kalabalığa, savaş hâlindeki Avrupa'nın asıl sahiplerinin kendileri olduğunu söyleyip, çok kısa zamanda bu topraklara tekrar yerleşeceklerine olan inançla herkesin payına düşen yeri müzakere etmesini ister. Karagöz de bu paydan nasibini talep eder:

Koca Baykuş – Ey kurtlar kuşlar! Ey kargalar baykuşlar! Binlerce seneden beri kendi malikânemiz olan Avrupa kıtasını şimdiye kadar benî beşer zapt u işgal etmişti. Görünüşe nazaran eski vatanımız yakında yine bizim olacak. Binaenaleyh sizi buraya toplamaktan maksadım, bilmüzakere herkes kendi yerini şimdiden tayin etsin...

Karagöz – Hey! Yavrum! Ben de varım, beni de unutma!³⁸

1.3. Goeben ve Breslau'nın Osmanlı'ya Sığınması

Almanya, savaş öncesinde Fransa'nın Akdeniz'deki faaliyetlerini kontrol etmek için iki güçlü muharip gemisi Goeben ve Breslau'ı Akdeniz'e göndermiştir. Barış zamanı her iki gemi serbestçe Akdeniz'de, Adriyatik'te devriye görevini ifa etmiştir. Ancak özellikle Fransızlar bu gemilerin varlığından oldukça rahatsızdı. Avusturya,

³⁶ Serkan Köse, Türk Kültüründe Baykuş, **Kültür Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 2019, s. 288-301

³⁷ İstiklal şairimiz Mehmet Akif Ersoy da Safahat'ına almadığı bir kıt'asında "Viranelerin yasıcsı baykuşlara döndüm" diyerek baykuş imgesini ölüm ve tarumar olmuş bir yapıyla ele alır. Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul, abm yayınevi, 2001, s. 543.

³⁸ **Karagöz**, nr. 646, 27 Temmuz 1330 [9 Ağustos 1914], s. 1.

Sırbistan'ı bombaladıktan sonraki birkaç gün Almanya'ya henüz savaş ilan etmeyen Fransa ve İngiltere, Akdeniz'de karşılaştıkları bu gemilere müdahale etmemiştir. Alman gemileri o sıralar Kuzey Afrika'daki Fransız sömürgeleri ile Fransa arasındaki asker nakliyatını takip ediyordu. Gemiler bu sevkiyata engel olmak için her an Fransa ile savaş hâline geçildiği haberini ve müdahale emrini bekliyordu. Emir gemilere çok geçmeden ulaşmıştır: “Yarın sabahın ilk ışığında Breslau, Bone (Bon) limanını ve Goeben de Philippeville (Filipvil) limanını bombardıman edecek. Bu limanlarda bulunacak düşman gemileri de batırılacak. Bu iş bitince her iki gemi batı yönünde uzaklaşacaklar ve kıyı gözden kayboluncaya kadar bu rotada seyredecekler. Sonra her iki gemi Spartivento Burnu'na doğru bir rotaya geçip bu rotada birbirleriyle birleşecekler.”³⁹ Fransa ile savaş kararı alınır alınmaz iki gemi verilen emir gereği Cezayir limanlarını bombalamıştır. Bir gün sonra Almanya, Belçika'ya girince İngiltere de gece yarısı savaş ilan etmiştir. Bu olayın ardından İngiliz gemileri, Goeben ve Breslau'ın peşine düşmüştür. Kovalamaca esnasında tarihler 10 Ağustos 1914'ü gösterdiğinde bu iki Alman gemisi Çanakkale önlerine gelmiş ve Boğaz'dan içeriye girmek için izin istemiştir. Artan baskılar neticesinde Enver Paşa'nın emriyle gemiler Kütahya torpidobotunun kılavuzluğunda içeri alınmıştır. İngilizlerin geçişine ise izin verilmemiştir. İngiltere bu olayın tarafsızlık ilkesine aykırı olduğunu söyleyerek Osmanlı'yı protesto etmiştir.

Osmanlı Devleti, daha önce Sadrazam Sait Halim Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa öncülüğünde 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması yapmıştır.⁴⁰ Bu anlaşma aynı zamanda Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girmesi demektir. Anlaşmayı öne süren Almanlar Osmanlı'dan Çanakkale'ye sığınan gemilerin kabul edilmesini ve korunmasını istemiştir. Tarafsızlığını devam ettirmek, itilaf devletlerinin tepkisinden emin olmak isteyen Osmanlı hükümeti Almanya'nın kabul etmemesine rağmen bu iki gemiyi 80 milyon marka satın aldığını ilan etmiş ve

³⁹ Yrb. Th. Kraus ve Yrb. Karl Dönitz, **Kader Gemileri Yavuz ile Midilli**, Çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, s. 22.

⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 103.

gemilere Türk bayrağı çekmiştir. Bahriye Nazırı Cemal Paşa gemileri teslim almıştır. Gemilerden Goeben'e Yavuz Sultan Selim, Breslau'a da Midilli adları verilmiştir. Alman büyükelçisi Wangenheim, Osmanlı kamuoyundaki bu heyecanı ülke aleyhine çevirmemek için satın alma oldubittisini kabul etmiştir.⁴¹ Yangından mal kaçırır gibi gerçekleşen bu hadise Karagöz'ün 13 Ağustos 1914 tarihli sayısında da ele alınmıştır. Karagöz'ün kollarında direklerine Türk bayrağı çekilmiş iki gemi ile acelesi vardır ve Çanakkale'den gemileri İstanbul'a kaçırmıştır:

Karagöz – Önümden çekil be adam! Şimdi belinin ortasına bir tekme indirirsem anlarsın. Görmüyor musun? Çanakkale'den geliyorum, acele işim var.⁴²

Karagöz, aynı sayının ikinci sayfasında gemi olayının ardından Alman devlet ve milletinden övgü ve şükranla bahseden kısa bir yazı kaleme almıştır. Daha önceki sayılarda tarafsızlığını ilan eden Karagöz, bu metinde açıkça Almanya'nın yanındadır. 'Muhteşem ve Muzaffer Alman Devlet ve Milletine' başlığında yayınlanan yazıda Almanlara zafer için dua etmiş ve tarafını göstermiştir. Karagöz'e göre iki geminin Osmanlı'ya verilmesiyle birlikte Almanlar dört yüz milyon Müslüman'ın şükranını kazanmıştır, gösterdikleri kardeşlikle büyüklüklerini teyit etmişlerdir. Karagöz son olarak Almanların zafere ulaşması için dua eder ve duanın kabul olunacağından emindir. Çünkü bu dua yıllardır yanmış, haksızlıkla parçalanmış kalplerden çıkmıştır:

Goben'i ve Breslau'ı bize vermediniz, bilakis dört yüz milyon İslam'ın zevk ve şükran ile bu dakikada çarpan kalplerini bütün hürmet ve teşekkürüyle ebediyyen siz aldınız. Siz zaten büyük idiniz, fakat bu sefer başkalarının küçüklüğü nispetinde daha fazla ve bir daha büyüdünüz. Müslümanların yegâne istinatgâhı olan Allah u azimüşşan Müslümanlara mertçe ve insanca gösterdiğiniz uhuvvet ve uluvv-i cenaba karşı ordunuzu, donanmanızı, devletinizi ve hepinizi

⁴¹ Mithat Atabay, "Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Sayı 18, Bahar 2015, s. 117-129.

⁴² **Karagöz**, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 1.

zaferden zafere, ihtişamdan ihtişama isad ve i'la eylesin! Emin olunuz duamız makbuldür, çünkü yanmış ve haksızlıkla parçalanmış kalplerden çıkıyor.⁴³

15 Ağustos 1914 tarihli sayının “Muhavere” bölümünde Hacivat ile Karagöz arasında umumi cenk adına manzum bir konuşma geçer. Hacivat, Karagöz’e seslenerek birkaç söz söylemek isteyince, Karagöz ne söyleyeceksen söyle işim var, diye mukabele eder. Karagöz’ün işi Almanya’nın Osmanlı’ya sığınan iki gemisine, Goeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli)’a al sancak çekmektir. Artık Osmanlı donanmasının parçası olan bu gemiler her daim denizlerde şan ve şerefle seyredecek, düşmanı kahredip öldürecektir. Mısrarlarda Yunan’a çifte atacağı ifade edilerek midilli sözcüğüyle kinaye yapılmıştır:

Hacivat – Ne işin var â canım? Erkenden

Bak haber geldi, umumî cenkten

Karagöz – Ne işim var mı? Diyorsun ahmak!

Yavuz’a çekmedeyim al sancak,

Öyle sancak ki denizlerde müdam

Edecek şan ve muhabbetle hıram.

Hazır olmuş duruyor, bak bu yana!

Atmaya çifte midilli Yunan’a.

Gözü ateş, sözü gümbür gümbür

Hazretâ! Düşmanı kahret, öldür!”⁴⁴

⁴³ “Muhteşem ve Muzaffër Alman Devlet ve Milletine”, **Karagöz**, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

⁴⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

Karagöz için iki geminin sancak altına alınmasının asıl sevinci yakın zamanda İngilizler tarafından Osmanlı'ya yapılan bir anlaşmanın ihlali hatta ihaneti üzerinedir. Osmanlı Devleti savaş öncesi İngilizlere iki savaş gemisi sipariş etmiştir. Bu gemilerin bedeli de peşin ödenmiştir. Sultan I. Osman ve Reşadiye adı verilen gemilerin yapımı savaştan önce bitmiştir. İngilizler, yakın bir zamanda savaşın patlak vereceğini ve bu gemilerin kendilerine karşı kullanılacağını düşünerek gemileri teslim etmemiş, kendi donanmalarına katmıştır. Ayrıca gemilerin parasını da iade etmemiştir. “Britanya’nın iki Osmanlı savaş gemisine el koyması Osmanlı kamuoyunu Üçlü İtilaf’tan uzaklaştırarak İttifak devletlerine en çok yaklaştıran olaydı. Çünkü gemiler, Ege’de ve Doğu Akdeniz’de Yunanistan karşısında Osmanlı donanma üstünlüğünü temin etmek amacıyla ve Osmanlı kıyısı açıklarındaki Ege adalarının iadesini güvenceye almak için tüm İmparatorluk çapında halkın bağışlarıyla toplanan parayla satın alınmıştı.”⁴⁵ Hem bu olaydan öfkeli olan hem anlaşmayı göz önünde bulunduran Osmanlı yönetimi, Alman gemileri Goeben ve Breslau’ı kendi bünyelerine katmış ve Marmara’dan geçirerek Karadeniz’e yol vermiştir. Bu gemilerin yeni rotası bundan sonra Ruslar için bir tehdittir. Yaşanan bu gelişmelerle İngilizlere sipariş edilen ancak teslim edilemeyen gemilerin hesabı görülmüştür. Bu olay aynı sayıda yayımlanan “Karagöz’ün Davulu” bölümünde “Elhan-ı Mutantan” şiirinde dile getirilmiştir. Gasp olunan Reşadiye ve Sultan Osman gemileri için gamlanmaya gerek yoktur artık. Midilli ile Yavuz Sultan gelmiş, donanmaya katılmıştır. Karadeniz’de köpük saçmaya ve Averoflara⁴⁶ korku salmaya başlamıştır:

⁴⁵ Stanford J. Shaw, **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş**, Çev. Beyza Sümer Aydaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 545.

⁴⁶ Balkan Harbi’nde Mondros açıklarında Osmanlı donanmasına üstünlük sağlayan Yunan gemisi. O tarihlerde on iki ada hariç Ege adaları ve Selanik Averof’un üstünlüğüyle Yunanlılara geçmiştir. Bu gemi mütareke döneminde de İstanbul’a gelmiş, milli mücadele zamanında Karadeniz’e açılmış ve limanlarımızı bombalamıştır. Yunanistan’ın Osmanlı donanmasına üstünlük sağlamak için bu gemiyi satın aldığı bilinmektedir. Averof ve Osmanlı donanmasının o zamanki durumu için bkz. Ali İhsan Sabis, **Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?**, Haz. Hasip Saygılı, İstanbul, İlgi Yayınları, 2016, s. 65-74.

Gasp olundu pek nagehan
Reşadiye, Sultan Osman
Fakat ne gam! Geldi heman
Midilliyle Yavuz Sultan
Dan dadan dan! Dan dadan!

Karadeniz köpük saçar
Donanmaya kucak açar
Averoflar yer yer kaçar
Bu işlere herkes hayran⁴⁷

Gazetenin 26 Ağustos tarihli sayısında “İstemezük” başlıklı “Muhavere” kısmında Hacivat, Tasvir-i Efkâr’dan bir haber paylaşır. Habere göre sefaret-i aidesi vasıtasıyla İngiltere’den Sultan Osman ile Reşadiye isteniyordur. İngiltere’nin ücretini peşin aldığı, yapımı bitmiş olan gemileri vermemesi âlem-i İslam’ın kalbini rencide etmiştir. Bu olay ne hakka ne adalete sığmaktadır. İngiltere’nin derhal gemileri vermesi istenir. Karagöz, şaşırtıcı bir şekilde bu talebe şiddetle karşı çıkar, hatta “İstemezük!” nidaları atar. Karagöz, gemisiz kalınsa da Allah’ın her zaman yanlarında olduğunu, buna ilaveten cömert Almanların kendi yanlarında olmalarını vesile kılarak yeni gemiler alındığını ve eksiklerin fazlasıyla kapandığını belirtir. Hacivat da onu tasdik eder:

Karagöz – Dinle: Biz gemisiz kaldık. Fakat hiçbir zaman Allah’sız kalmadık. Cenab-ı Hak bir alicenap ve kendisini tanıır Alman vesile etti, onların yerine yeni gemiler aldık. Bu suretle eksiklerimiz fazlasıyla kapandı.

⁴⁷ “Karagöz’ün Davulu”, **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

Hacivat – Doğru...

Karagöz, İngilizlerin bu gemileri vermemesinin sadece Osmanlı'yı değil, İngiliz müstemlekesindeki devletlerde yaşayan Müslümanları da rencide ve müteessir ettiğine kanidir:

Karagöz – Dinle diyorum: Kalb-i İslâm ve Osmanî'nin rencide olmasına gelince, bu vaka yalnız müteessir ve rencide etmekle kalmadı ve kalmıyor ve hatta kalmayacak, bütün İngiliz müstemlekâtındaki âlem-i İslâm gittikçe mütehassis ve müteessir oluyor.

Hacivat – Bu da doğru...

Sabırsızlıkla Karagöz'ü dinleyen Hacivat, baştan beri onun aklını yitirdiğini düşünür. Karagöz, Hacivat'ın ahmakça davrandığını, düşünmeden tepki verdiğini söyleyerek asıl meramını anlatır. Bu hadise bütün İslâm âleminde büyük bir infial uyandırmış ve İngiltere'ye karşı büyük bir kin beslenmesine neden olmuştur. Şayet İngilizler Osmanlı'ya gemileri verirse, onlara karşı galeyana gelmiş ve dış bileyen halkta bir sessizlik ve sakinlik zuhur edecektir. Bu gemiler istenmezse, İngilizlere karşı halkın hıncı ve düşmanlığı sürekli ve canlı kalacaktır. Ayrıca, elde hazır ve yeni gemiler, Yavuz ile Midilli vardır. Er geç Reşadiye ve Sultan Osman gemilerinin alınacağına inanan Karagöz, İslâm âleminin yüzünü güldürmek için bu gemileri istemez:

Karagöz – Âsar-ı fiiliye-yi teessür bile nümayan olagelmekte bulunduğunu işitiyoruz. Bu hâl cidden İngiltere'yi düşündürüyor. Şimdi beni dinle eğer, biz gemileri hemen ister ve o da bilvesile verirse, boğulan hissî ve fiilî tabiatıyla sükûnetyab olur. Bu hâlde netice ne olur bilir misin?

Hacivat – Gemilere sahip oluruz.

Karagöz – Bilemedin. Gerçi biz iki gemiye sahip oluruz. Fakat İngilizler de kendilerini gayet mühim ve tehlikeli endişelere düşüren galeyanlardan kurtulur. Hâlbuki biz gemileri şimdilik

istememez isek, galeyan-ı umuminin tezayüdü vuku bulur. Ve o zaman iki gemi hesabına karşı, kim bilir kimleri cascavlak görürüz. Bu az saadet ve muvaffakiyet mi? Kaldı ki bugün için bizim gemilerimiz var. Bu mukaddes vesile-yi halası bir daha bulmak kabil midir? Zaten biz onları ne vakit olsa alacağız, fakat bugün âlem-i İslam'ın yüzünü güldürmek için istemezük!⁴⁸

1.4. Belçika'nın Liyej ve Namur Şehirlerinin İstilasası

Almanya'nın 4 Ağustos gecesi Belçika'ya girdiğine yukarıda değinmiştik. Asıl hedef Fransa'ydı; ancak Almanya'nın Fransa ile olan 240 kilometrelik sınırı tabî ve sunî engellerle doluydu. Almanya bu yüzden 1890 ve 1905 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanı olan Graf Schlieffen'in hazırladığı Fransa'yı işgal planına ait güzergâhı kullanmıştır. Schlieffen, Fransız savunma hatları sorununu Fransa'ya kuzeyden saldırarak hatların etrafından dolaşmak yoluyla çözmeye çalışmıştır. Daha 1897'de Lüksemburg ve Belçika içinden çok hızlı ilerleyiş fikrine varmış, 1905'e doğru ayrıca Hollanda'dan geçecek büyük çaplı bir kanattan çevirme hareketinin kilit unsurlarını ortaya koymuştur. Aralık 1905'te emekliye ayrılışından önce tamamladığı Grosse Denkschrift (Büyük Sergileme) adlı hatıratında Alman ordusunun yaklaşık üçte ikisinin (otuz üç buçuk tümen) Belçika ve Hollanda üzerinden Kuzey Fransa'ya yönelik büyük çaplı bir taarruzunu öngörmüştür. Alsace-Lorraine ve Doğu Prusya çok az kuvvetle savunulacak, Doğu Prusya'da beklenen Rus ilerleyişine karşı koymak üzere sadece bir tümen kalacaktı. Amaç Fransız ordusunun altı hafta içinde tam "imha" edilmesiydi.⁴⁹ Schlieffen'in halefi Moltke, bu planda stratejik, lojistik bazı değişikliklerde bulunsa da Alman orduları Belçika sınırına büyük bir yığınak yapmıştır. Belçika, Alman istilasına Liyej'de büyük istihkâmlar inşa ederek hazırlanmıştır; ancak Alman orduları obüslerle büyük toplar dökerek bu istihkâmları

⁴⁸ "Muhavere", **Karagöz**, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 2.

⁴⁹ Niall Ferguson, **Hazin Savaş 1914-1918**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 143

yerle bir etmiş ve 5 Ağustos'ta Liyej'i işgale başlamıştır.⁵⁰ Karagöz Liyej'in işgalini okurlarına yine kendi üslubunca duyurmuştur. "Liyej-Mantar" başlığında konu edilen hasbihâlde, Liyej kelimesinin Fransızcada mantar anlamında kullanıldığını belirterek, Liyej'in kalelerinin, istihkâmlarının mantar kadar zayıf ve kof olduğunu söyler. Hâlbuki şehir öteden beri Almanların olası taarruzlarına karşı demir ve çelik zırhlar ile çevrelenmiş ve tahkim edilmiştir. Fakat Almanlar diğer devletler gibi istiladan vazgeçip mantara basıp hata etmemiş, tek seferde şehri zapt etmiştir. Özetle senelerden beri söylenegelen tahkimat bir mantardan ibaretmiş. Bir rivayete göre de şehrin demir kalesi Alman askerinin şiddetli saldırısına bir mantar kadar dayanamamıştır. Fransa'da yayınlanan gazetelerin Liyej üzerine yaptığı yayınlara da atıfta bulunarak, tüm yapılan yayınların mantardan ibaret olduğunu, bazı mantarların zehirli olabileceğini Liyej'in de zehirli çıktığını ve sahiplerini zehirlediğini ifade eder:

Belçika'da kâin Liyej şehri müstahkeminin Alman askeri tarafından zapt olunduğu malumdur. İsminden dahi anlaşılacağı veçhile Liyej, Fransızca mantar demektir. Şehir-i mezkûr esasen Almanların vuku bulabilecek taarruzlarına karşı öteden beri demir ve çelik zırhlar ile mestur ve mahfuz istihkâmat ile tarsin edilegelmiştir. Bu tahkîmata düvel-i saire misillü vukufu bulunan Almanya sevk-i ihtirazla bunun istilasından sarf-ı nazar etmek gibi bir mantara basmamış, Alman askeri bir hücumda zapt etmiştir. Bu netice-i gayri muntazıra üzerine birçok şâiyat deveran etmektedir. Ezcümle bir rivayete göre senelerden beri vukua gelmekte olan tahkîmat mantardan ibaret imiş. Diğerine nazaran mantardan daha kof imiş. Bir şâyiaya göre de mantar şehrinin meşhur-ı âlem olan o kılâ'-i ahenini Alman askerinin şiddet-i savletine bir mantar kadar olsun mukavemet edemez imiş. Bence her üç rivayet de doğrudur. Ve işte Fransızlar bu mantar şehrine o kadar ehemmiyet verdiklerinden olacaktır ki bu muharebe hakkında ne türlü havadis neşrederlerse hepsi mantardan imal ve mantar yapraklarına tab ederek neşreliyorlar. Fakat bazı mantarların zehirli çıktığı şüphesizdir. Nitekim işbu şehir-i mantar da öyle çıkarak sahiplerini tesmim eylemiştir.⁵¹

⁵⁰ Michael Howard, **Yüzcü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi, 2014, s. 53-54.

⁵¹ "Hasbihâl", **Karagöz**, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

Karagöz, Almanların Liyej zaferini sonraki sayıda Hacivat’la birlikte manzum bir şekilde değerlendirmeye devam eder. Almanlar 17 Ağustos’ta Liyej’i tamamen zapt etmiştir. Belçika’nın tedbirleri, aldığı önlemler ve direnişi hafif kalmıştır. Almanya’nın çok kısa sürede Liyej’i ele geçirmesi düşmanlarını şaşırtmış ve endişeye sevk etmiştir. Liyej’in, Almanya’nın zaman olarak kendi planlamasından bile önce işgali bütün dünyayı şaşırtmış ve büyülemiştir:

Hacivat – Almanlar Liyej’i almışlar

Bütün ağıyar apışıp kalmışlar

Zapt u teshir olunup her bir yer

İleri, hep ileri gitmedeler”

Karagöz, aşağıdaki bentte ve sonrasında genel harp boyunca Fransızları “Tango” olarak adlandıracaktır. Tango, Latin Amerika’dan dünyaya yayılan, özel ritimli, ağır tempolu bir dandır. Halk ağzında ise son modaya uygun giyinmiş züppece kadındır.⁵² Karagöz’e göre Fransız ordusu ve askeri züppece giyinmiş kadındır.

Liyej’in kolayca düşmesi en çok Fransızları korkutur. Çünkü asıl hedef onlardır. Fransızların içinde bulunduğu hâl ironik bir dille verilir. Karagöz huyundan vazgeçmez. Onun önceliği güzelim tangolarıdır. Latif tangolar bu işin sonunda çırpıplak kalacaklar madem sekiz on tane alsak cümlemize lazım olur, diyerek asıl amacını belli eder:

“Karagöz – Desene, doğrusunu sen, yahu!

Aldı hep tangoları bir korku

Vah zavallı! Güzelim tangolarım!

Benim en eski latif mangolarım

Hepsi birden kalacak çırpıplak

⁵² İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2006, C. III, s. 3023; İ. Parlatır vd., **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. II, 1998, s. 2130.

Pek tuhaf manzara manzur olacak

Bari alsak sekiz on tane bize

Pek de lazım oluyor cümlemize⁵³

Belçikalılar, İngilizler ve Fransızlardan beklediği destek gelmeyince ordularını Antwerp'e geri çekmişlerdir. Almanlar, Liyej'den sonra 20 Ağustos'ta Brüksel'e girmişler ve aynı gün Fransa'ya doğru ilerleyişlerine devam etmişlerdir. Önlerinde bir başka engel olan Namur Kalesi'ne ulaşmışlardır. Gerek Liyej'de gerek Namur'da Belçika'nın yaptığı tahkimli mevziler ve savunma hattı Almanlar karşısında başarısız olmuştur. Almanlar bu tür tahkimatı ortadan kaldıracak büyük çaplı topları savaş öncesinden imal etmişler ve ilk olarak bunları Belçika'da kullanmışlardır. Tahkimli mevziler Alman topçuları tarafından kolayca tahrip edilmiştir.⁵⁴ Almanların bu hızlı ilerleyişi Karagöz'ün dikkatinden kaçmamıştır. 26 Ağustos tarihli Karagöz'ün birinci sayfasındaki karikatürde Kayzer Wilhelm bir ayağı Liyej'de diğeri Namur'da uygun adım ilerlemektedir ve yakın hedefte Eyfel Kulesi ile Paris vardır. Karagöz ve Hacivat şaşkınlıkla bu hadiseyi izlemektedir. Çünkü Karagöz yirmi sene önce kendi dönemindeki askerlik taliminde bir adımın uzunluğu seksen santimetre iken Kayzer Wilhelm'in bir adımının uzunluğunun en az seksen kilometreyi tuttuğunu belirtir. Karagöz, yirmi sene zarfındaki bu değişiklikle Almanların Liyej ve Namur'u hızla geçtiğine göre çok yakında Paris'e gireceğine olan inancını da ifade eder:

⁵³ "Muhavere", **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

⁵⁴ Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Muharebenin Dönüşümündeki Rolü", **Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi**, Cilt/Volume 1, Sayı/No 3, Yaz/Summer 2014, s. 1-31.

Karikatür 2: Bir Adım Seksen Kilometre!



Kaynak: Karagöz, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz – Hacivat! Dikkat ediyor musun? Bizim zamanımız talim-i askerisinde bir adımın tulü seksen santimetre idi. Yirmi sene zarfında ne çabuk değişmiş. Bak yeni Alman talimi mucibince bir adımın boyu lâakal seksen kilometre tutuyor...⁵⁵

Gazete sonraki sayısında “Karagöz’ün Tarihi” adlı manzumenin bir bölümünde yine Avrupa’nın içine düştüğü durumdan memnuniyetini dile getirir. Öyle ki Karagöz yak çubuğu, çek, dumanını savur, hâlet-i ruhiyesinde gayet keyiflidir. İtilaf Almanların ilerleyişi karşısında ağustos sıcaklığında öksürüğe tutulmuştur. Çünkü Namur Almanya tarafından 1915’e dört ay kala, yani savaşın ilk ayında küçük bir çelmeyle düşürülmüştür:

⁵⁵ Karagöz, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 1.

Kuyruğundan Avrupa aldı fitil

Yak çubuğu, çek dumanın hem savur

İtilafı sertçe tuttu öksürük

Pek şifadır içsin artık ihlamur

Bin dokuz yüz on beşe dört ay kaldı

Bir küçük çelmeyle bak düştü Namur”⁵⁶

1.5. Almanya’nın Kartalı ve Rusya’nın Ayısı

Pek çok gelenekte kutsal bir yeri olan kartal sembolü, genellikle yükselmeye, güneş, ateş, ışık ve göz sembolleriyle ilişkilendirilir. Bunun dışında kötülüğün düşmanı olarak kabul edilir, dolayısıyla kötülükle mücadelenin de sembolü olarak ortaya çıkmaktadır. En çok Şamanizm’de olmak üzere Eski Mısır, Çin, Hun, Sümer, Hitit, Aztek, Japon, Hint geleneklerinde görülen bir semboldür. Kartal, yırtıcı kuşların en güçlüsüdür. Cesaretiyle, hızıyla, gök gürlemesiyle ve ateşle karakterize edilir. Bu yüzden de kahramanlık asaletini temsil eder. O, eski medeniyetlerin inanışlara göre göğe ait güçlerin temsilcisi ve olağanüstü özelliklere sahip bir kuştur.⁵⁷ Eski kavimlerden, medeniyetlerden bu yana çeşitli ulusların sembolü olarak kullanılmış, bugün de kullanılmaya devam etmektedir. Özellikle çift başlı kartal figürü birçok devletin ortak armasıdır. Almanların da ulusal sembolü kartaldır. Karagöz 13 Ağustos

⁵⁶ “Karagöz’ün Tarihi”, **Karagöz**, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 2.

⁵⁷ Deniz Gezgin, **Hayvan Mitosları**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2007, s. 113.

tarikli sayının “Muhavere” bölümünde Balkan harbinin acılarının geniş bir şekilde hatırlatıldığı, intikam duygularının ağır bastığı manzum destanın bir dörüüğünde Hacivat, kartalın gür sesiyle dört bir tarafın sesini kısıtığını belirterek Almanlara kuşatmalarıyla demir bir kafese sıkıştırılan Rusların topraklarını işaret eder:

Hacivat – Bir yavuz kartalın duyuldu sesi

Kısıldı dört yanın kokmuş nefesi

Ayıya kurdular demir kafesi

O âlem o ülke, Alman! Senindir⁵⁸

Fransız ihtilalinin dünyaya yaydığı ulusçuluk akımının Osmanlı’da ilk etkileri Balkanlarda görülmüştür. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Edirne anlaşmasında Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra imzalanan Berlin anlaşmasından sonra Sırbistan bağımsızlığını kazanmıştır. 22 Eylül 1908’de ise Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu devletlerin sırayla Osmanlı’dan kopmasının sebebi dışarıdan olmakla birlikte içte siyasi ve stratejik yanlışlar da buna çanak tutmuştur. Balkanlarda yapılan siyasi yanlışları Balkan harbi gazilerinden 2. Doğu Ordusu Kumandanı Mahmud Muhtar hatıratında şu acı cümlelerle dile getirir:

Meşrutiyet’in başında vatanın can çektiği unutulurak Bosna-Hersek’ten mebuslar çağırılması düşünüldü. Avusturya buna Bosna-Hersek’i kendi ülkesine katmakla cevap verdi. Bulgaristan kapı kâhyasına devlet memuru süsü verilmek istenildi. Kral Ferdinand istiklâlini ilan etmekle

⁵⁸ Karagöz, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

mukabele etti. Her ne düşünceye dayanıyor idiyse Girit meselesi alevlendirildi, boykotlar yapıldı neticede Yunanlılar Slavlarla birleşti, ne yazık ki elden giden yalnız Girit olmadı.⁵⁹

Bu krallıklar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Balkanlarda Türklere karşı büyük zulümler yapmışlardır. Balkan savaşlarında barbarlıklarını daha ileri götürmüşlerdir. Balkan savaşlarının ateşi henüz soğumamışken Sırbistan bu sefer 1. Dünya Savaşı'nın tetikleyicisi olmuştur. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin bu cesaretleri elbet kendilerinden değil, hamiliklerini yapan ülkelerden ileri gelmekteydi. Bağımsızlıklarından itibaren Panislavizm akımının etkisiyle Sırbistan ve Bulgaristan, Rusya'nın; bölgesel çıkarları nedeniyle Yunanistan, İngilizlerin etkisinde ve gölgesinde olmuştur. Karagöz bu üç devleti Almanya'ya karşı 19 Ağustos tarihli gazetede ikaz etmektedir. Gazetenin birinci sayfasındaki karikatürde Karagöz bir anne tavuk; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan ise civciv şeklinde resmedilmiştir. Almanları temsilen bir kartal da bu civcivleri avlamak için gökyüzünde süzülmemektedir. Anne tavuk, kartalın pençelerinden kurtulmak istiyorlarsa bir an önce kanatları altına girmeleri için civcivlere seslenir. Tarafsızlığı devam eden Karagöz'ün bu üç devletin kartalın kanatları altına değil de kendi kanatları altına sığınmalarını istemesi Almanlarla savaşın başında yapılan anlaşmaya veya iyi ilişkilerine bağlanabilir:

Karagöz – Gıt gıt gıt gıt! Gıt gıt gıdak!

Süzülüyor gökten kartal,

Civcivlerim!

Hep kurtulmak

İsterseniz, girin derhal

⁵⁹ Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi**, Haz. A. Basad Kocaoğlu, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2012 s. 185.

Kanadıma... Gıt gıt gıdak!

Karagöz'e göre civcivler, tehlikenin farkındadır. Kartalı görünce koşarak anne tavuğa sığınır ve aman dilerler. Osmanlı topraklarından henüz kopan bu üç devlet sen doğurdun, bizi kurtar diyerek Karagöz'e sığınır:

Civcivler –

Nerede ise gelir çatar

Parçalatma bizi ona

Tüyümüzü tutar yolar

Aman! Bizi tavuk ana

Sen doğurdun, şimdi kurtar

Anne tavuk, bağırıp durmayın henüz vaktiniz varken bir araya gelin ve kanatlarım altına girin, diye civcivleri uyarır:

Karagöz –

Gıt gıt gıt gıt! Gıt gıt gıdak!

Laf istemez, vardır zaman

Hep birleşin olun ortak

Kanadıma girin heman,

Haydi çabuk: Gıt gıt gıdak!⁶⁰

⁶⁰ **Karagöz**, nr. 650, 6 Ağustos 1330 [19 Ağustos 1914], s. 1.

Almanların simgesi olan kartal gibi Rusların da simgesi ayıdır. Günümüzde de bu sembolü kullanmaya devam eden Ruslar için ayı, sadakati, kahramanlığı ve gücü temsil eder. Rus ayısı kavramı üzerine yazılan bir makalede Rusların ayı simgesini başlangıçta olumsuz nitelediği ve betimlediği, sonradan kabul ettiği ve benimsediği görülmektedir. Rus folkloruna bakılacak olursa ayı genellikle aptal bir varlıktır; onu sivrisinek veya tavşan bile kolayca kandırabilir. Yazılı kaynaklarda ayılar, XVI. yüzyılda Rusya'ya yapılan Avrupa gezileri döneminde geçmektedir. Bu gezgin elçilerin vahşi ayı rivayetleri zamanla farklı rivayetlere bürünmüş ve gerçeküstü ayrıntılarla bezenmiştir. Bunun sonucunda zamanla Rusya'nın bir ayılar ülkesi olduğuna dair bir algı oluşmuştur. Rus ayısı metaforunu ortaya atanların İngilizler olduğu bilinmektedir. Batı'nın gözüyle ayı, Rus liderlerine bir gönderme yapılarak, orantısız kullanılan bir güç olarak görülmüştür. Günümüzde de bu bakış açısı devam etmektedir. Rus mitolojisinde ayı, gücü temsil eden bir varlık olsa da, kendilerini bu ayıyla özdeşleştirmemişlerdir. Fakat günümüz Rusya'sında, Batı'nın kendilerine yakıştırdığı bu figürü Ruslar da benimsemiştir.⁶¹ Karagöz de Birinci Dünya Savaşı süresince karikatürlerinde Ruslar için neredeyse hep ayı sembolünü kullanmıştır. Karagöz'de ayı simgesi postu için avlanan kaba saba, yabani bir hayvandır ve Bolşevik İhtilali'ne kadar sersefil ve aşağılayıcı bir şekilde karikatürize edilmiştir. 15 Ağustos, Karagöz'ün doğu cephesine dair bakışını okurları ile paylaştığı ilk tarihtir. Manzum muhaverenin bir bölümünde gazete Hacivat'ın dilinden doğu cephesini kastederek ya öbür canibi duydun mu ne var, diyerek Karagöz'ün dikkatini buraya çevirir. Bu cephede Almanları kastederek yaman bir avcının, ayılar için hayli mezar açtığını söyler. Karagöz de gelecek mevsim kış, hem zevk ve neşe için, hem de tangolara üzerinde raks ettirmek için iki üç post alalım, diye karşılık verir. Karagöz, Rusları alaya alırken yine gözdeleri tangolara dokunmadan edemez:

⁶¹ Elif Karakale, "Rus Ayısı Kavramının Ortaya Çıkışı", **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 2018, s. 35-45.

Hacivat – Ya öbür canibi duydun mu ne var?

Ayı ardında yaman sayd u şikâr

Eylemiş hâl-i mukadder ihzar

Dübüdüpçüklere bir hayli mezar

Karagöz – Önümüz kış iki üç post alalım

Serelim, zevk u neşata dalalım

Üzerinde iki üç tango heman

Yeni sistem oluversin raksan⁶²

1.6. İtalya'nın Tarafsızlığı

Savaş başladığında İtalya tarafsızlığını ilan etmiştir. Hâlbuki Almanya, Avusturya ve İtalya genel harp öncesi üçlü bir ittifak anlaşması yapmıştır. İtalyanlar, savaş ilanlarının yapıldığı ağustos başlarında bir yandan Almanya, diğer yandan Rusya ile görüşmelerde bulunmuştur. Her iki tarafa da birlikte savaşabilecekleri teklifi yapmıştır. Bu görüşmelerde İtalya kim daha fazla toprak, kim daha fazla askeri destek vaat ederse onun yanında savaşa katılmak istemiştir. İtalya'nın bu pazarlıkları 23 Mayıs 1915'te savaşa girene kadar devam etmiştir.⁶³ İtalya'nın her iki tarafla yaptığı görüşmeler, pazarlıklar ve gösterdiği tutum Karagöz'ün 17 Ağustos 1914 tarihli sayısının birinci sayfasında konu edilmiştir. Karagöz, İtalya'yı bir an önce cevap verip ortalığı meraktan kurtarması, bu görüşmeleri daha fazla uzatırsa iki taraftan birinin yumruğuna maruz kalacağı konusunda uyarır:

⁶² “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

⁶³ Michael Howard, **a.g.e**, s.76.

Karagöz – Hey! Sinyor Boncurno! Ne cevap vereceksen ver de ortalığı meraktan kurtar! Başını bir yukarı kaldırırsan işi anlarsın!⁶⁴

“Muhavere” kısmında da Karagöz, sisli Londra’dan iyi haberler geldiğini Hacivat’ın gülen yüzünden anlayarak, İtalya’ya sonradan başını taşlara vuracak kararlar almayıp, hayır dua alacak kararlar vermesini söyler:

Karagöz – Ne haber var o sisli Londra’dan

Belli hoş bir haber! Yüzün handan

Bu ateşten İtalya çekti maşa

Başını vurmasın sonunda taşa

Alacaksın nihayetinde zafer

Çünkü âlem sana dua eyler.⁶⁵

22 Ağustos tarihli sayının “Hasbihâl” bölümünde şair, dünya alt üst olmuş, karmakarışık hâlde ve insanlar birbirini boğazlarken arada kârlı çıkanların İtalyanlar olduğunu, ittifak devletlerinin ayağını kaydırmak isteyen ülkelerin de Almanların ayakları altında ezildiğini dile getiriyor:

Hercümerç içre boğazlaşmada âlem, lakin

Arada cilveli findıkçı İtalyan oluyor

⁶⁴ **Karagöz**, nr. 649, 4 Ağustos 1330 [17 Ağustos 1914], s. 1.

⁶⁵ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 649, 4 Ağustos 1330 [17 Ağustos 1914], s. 2.

Yere ıslak halı halinde yatanlar bîhad

Fakat üstünde cirit oynayan Alman oluyor⁶⁶

Karagöz, 14 Eylül 1914 tarihli 661. sayıda da savaşın iyice kızıştığı dönemde tarafsızlığını koruyan İtalya'ya uyarısına devam eder. İtalya'nın coğrafi şekliyle bir çizmeyi andırdığı malumdur. Dördüncü sayfadaki karikatürde İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele bir çizme içinde, elinde dürbünle savaşı gözlerken resmedilmiştir. Her şeyin ayan beyan ortada olduğu ve serbestçe meydana çıkabileceği konusunda İtalyan kralı uyarılır:

Karagöz – Dostum Sinyor Bîtarafonü! Hâlâ neyi tarassut ediyorsun? Bugüne kadar gördün ise gördün... Artık serbestçe meydana çıkabilirsin.⁶⁷

1.7. Avcı ve Çiftçi

19 Ağustos 1914 tarihli Karagöz'ün dördüncü sayfasındaki karikatürde Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph bir süre avındadır. Karagöz onu karşılar ve kendisini hiç serçe avında görmediğini söyler. Karagöz, Avcı Joseph'in celbesinde bulunan Sırbistan ve Karadağ'ı da serçe diye niteleyerek basit bir av olarak görür. Avcı da süre avına birçok arkadaş davet ettiğini ve onların da geleceklerini söyleyip Karagöz'e "Sen de gelmez misin?" diye teklif yapar. Karagöz, pek niyetinin olmadığını söyleyerek bîtaraf kalmayı tercih ettiğini açık eder. Ancak vakti olursa çok yakında bulunduğunu, her an gelebileceğini belirtir:

⁶⁶ "Hasbihâl", **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 2.

⁶⁷ **Karagöz**, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz – Vay, koca avcı! Rast gele! Bereketli olsun! Seni böyle serçe avında hiç görmemiştim.

Avcı – Biraz canım sıkılmıştı da şöyle bir dolaşayım dedim. Mahaza bugün iyi bir süre avı yapıyoruz. Hayli arkadaşı davet ettim, hepsi gelecekler. Sen de gelmez misin?

Karagöz – Vallahi bilmem, pek de niyetim yok. Hele siz bir ürkütün de göreyim, vaktim olursa ben de gelirim, zaten şuradayım yerim pek yakın.⁶⁸

Karagöz'ün 22 Ağustos 1914 tarihli sayısında birinci sayfada enteresan bir karikatür vardır. Karagöz çiftçidir ve bir sabanın başında çift sürmektedir. Hacivat, bu durumu görünce şaşırır, Karagöz'ün çiftçilik yapacağına hiç ihtimal vermemiştir. Ayrıca toprak o kadar kurudur ki karikatürün ilginç tarafı da buradadır. Çünkü toprak diye çizilen, on binlerce kafatasından, iskeletten oluşan bir tarladır ve Karagöz bu tarlayı sürmektedir. Hacivat manzum şekilde bunun sebebini Karagöz'e sorar:

Hacivat –

Karagözüm, yine sana neler oldu? Bu ne hâl

Doğrusu ya, çiftçiliğe hiç vermezdim ihtimal

Fakat tuhaf bir çiftçilik! Pek kurumuş bu tarla

Söyle bana, bunun acep aslı faslı ne ola?

Karagöz'ün daha önce de dile getirdiğini belirttiği, ancak kimseyi inandıramadığı bir düşüncesi vardır. Bugün, bu yirminci medeniyet asrında insaniyet kasrında oturanların yaptığı çiftçiliğin insan katliamından başka bir şey olmadığını ifade eder. 1914 yılında yani yirminci asrın başlarında insanlığın geldiği noktayı böyle

⁶⁸ Karagöz, nr. 650, 6 Ağustos 1330 [19 Ağustos 1914], s. 4.

belirten Karagöz, yirminci asırda yaşanacak başka faciaları da ne yazık ki öngörmüştür:

Karagöz –

Ne yaparsın Hacivat’ım? Vaktiyle ben söylerken

İnanmazdı hiçbir kimse, inanmazdın hatta sen

İşte budur, oturanın insaniyet kasrında!

Çiftçiliği bu yirminci medeniyet asrında!⁶⁹

1.8. Bir Şairin Gözünden Avrupa İklimi

9 Ağustos tarihli gazetenin “Hasbihâl” bölümünde Karagöz, şairliğini gösterir. Şair, gönlünün sıkıntısını, derdini dile getirirken hiçbir şeyi gözü görmez ve cihanın kendi tasasından yerle yeksan olmasını diler. Şimdi dünya da onun gönlü gibi viran hâldedir. Avrupa iklimi alev aldı. Bu yangının önünde kimse duramayacaktır. Bu korkunç yangınla ne cihan kalacak ortada ne de insan ayrılık acısı yaşayabilecektir:

Şairim! İşte niyazın gibi, tufan oluyor

Dar-ı dünya deli gönlün gibi viran oluyor

Fitili aldı, bütün Avrupa iklimine bak

Ne cihan kalmada elhak, ne de hicran oluyor

⁶⁹ Karagöz, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, düşmanı Yunanistan'ı da unutmaz. Balkanlarda çıkan karışıklıkta ateşin yakacağı yerlerden biri de düşman komşudur. Güneş tutulmasından dolayı her ne kadar göremese de bu kargaşada okkanın altına gidenlerden birinin de Çorbacı⁷⁰ Yunan olduğunu dile getiren Karagöz, komşumuza olan kinini gizleyemez: “Görmedim gerçi küsuf vardı, fakat zannımca hokka altında kalan çorbacı Yunan oluyor”

Bu sayının birinci sayfasında da belirttiği üzere Karagöz, bu gül bahçesinde insanın işlediği cinayet ve vahşet karşısında medeniyet, insaniyet gibi kavramların ‘dut yemiş bülbül gibi sustuğunu’, leş kargalarının da aç bir şekilde kendilerine düşecek payın bekçiliğini yaptığını söyler:

Dut yedi ol medeniyet kafesinde bülbül

Nice gül bahçede kan selleri cûşan oluyor

Bir alay karnı acıkmiş kara karga gelmiş

Lâşe-i gafleti üstünde nighban oluyor

Yukarıdaki mısralarda savaşın getireceği acılara, ayrılıklara esefle yer veren Karagöz, durumdan çok da şikâyetçi değildir. Üstelik şükür makamındadır. Manzumenin son ikiliğinde Karagöz, tüm bu yaşananların Allah'ın bir hikmeti olduğuna yıllardır Türk milletine yapılan zulümleri karşılıksız bırakmadığı için derin bir ‘oh’ çekerek Allah’a şükranını ve minnetini tekrar beyan eder:

⁷⁰ “Çorbacı, gayrimüslimlerin ileri gelenlerine, patronlarına, özellikle Rum zenginlerine verilen unvandır.” İlhan Ayverdi, **a.g.e**, s. 597. İ.Parlatır vd., **a.g.e**, s. 500.

Karagöz doğrusu ya, hikmet-i Rabbaniye

Oh, çekip minnet ve şükran ile hayran oluyor⁷¹

1.9. Propaganda Savaşı

Hayatın her alanında olduğu gibi cephede askerin, cephe gerisinde halkın moralini en üst seviyede tutmak zaferin en önemli anahtarıdır. Dünyanın en güçlü ordularına, silahlarına sahip olsanız da bu gücü yönetecek moral ve motivasyona sahip değilseniz, başarılı olmanız mümkün değildir. Bu sebeple size yetecek kadar maddi ve manevi lojistiğe sahip olmanız gerekir. Savaş tarihi bize savaşın sadece meydanlarda kazanılmadığını göstermiştir. Muharebe meydanının dışında savaşın en güçlü silahı propagandadır. Görsel, işitsel ve yazınsal araçlarla yapılan lehte ve aleyhte propagandalar hem savaşan askerlerin üzerinde hem de cephe gerisindeki halkın üzerinde bugüne kadar birebir etkili olmuştur. Bu yöntemdeki en büyük hedef askerin ve halkın maneviyatıdır. Günümüzde farklı boyutlarda etkin bir şekilde kullanılan bu psikolojik savaş, o dönemde gazete, radyo gibi işitsel ve görsel yayınlarla yapılmıştır. Çanakkale’de rastladığımız gibi düşman uçaklarından askerlerimizin bulunduğu siperlere atılan pusulalar, halifelik adına savaşacaksınız diye kandırılıp İngilizler adına silahlı altına alınan Müslüman Hintli, Sudanlı askerler propaganda faaliyetlerinin ne boyutlarda kullanıldığını bize göstermiştir. Savaş öncesinde ve savaş sırasında savaşan devletlerin birbirleri aleyhine faaliyetleri hep devam etmiştir.⁷² 651. sayının “Dâhilî” bölümünde “Müzayede İlanı” başlıklı ilanda özellikle Almanya aleyhinde Fransa, İngiltere gibi ülkelerdeki gazetelerin propaganda haberleri yalanlanır, alaya alınır ve tekzip edilmek için çabalanacağı belirtilmektedir. Bu yalan haberler bir müzayede

⁷¹ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 2.

⁷² Birinci Dünya Savaşı’nda yapılan propaganda faaliyetleri üzerine yazılmış bir makale için bkz. Eren Alper Yılmaz, “I. Dünya Savaşı Süresince İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda Yöntemleri”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 35, 2015, ss 65-74; Birinci Dünya Savaşı’nda yapılan propaganda faaliyetleri için bkz. Servet Avşar, “**Birinci Dünya Savaşında Propaganda Faaliyetleri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2002.

ortamında müzayede şartları olarak verilir. Müzayedenin yapılacağı yer insanların aklı ve vicdanıdır:

Almanların cihanı hayran eden muzafferiyetlerini mağlubiyet gibi göstermeye çalışanlar gayet zarif bir surette mahcup edilecektir.

İtilafın mağlubiyetlerini zafer ve galibiyet suretinde yutturmaya çalışanların yaldızlı haberlerini Alman topları ağzında çiğnetip gıcırı çürüdükten sonra sahâif-i mağlubiyetlerine balmumu gibi yapıştırılacaktır.

Durup dinlenmeksizin, bilainkita ve nefes almaya vakit bulamadan muttasıl tekziplerine uğraşılacaktır.

Bahrî muharebelerde batırdıklarını işaa eyledikleri sefinelerimizin birer harp gemisi olmayıp boşalmış ve delik bira fiçilerinden ibaret oldukları delâil-i adide ve vesaik-i mantikiye ile ispat edilecektir.

Teminat ve pey akçası makamına kaim olmak üzere biraz akıl ve fikir ile biraz hakikatperverlik kâfidir.

İşbu müzayedeye dâhil olup şeraiti bihakkın ifa edenlere tarafımızdan bedel olarak Avrupa'nın düşmanlarımıza ait memleketlerinden arzu ettikleri kıtalar ita olunacaktır.

İhale müddeti yalan icadının devamı müddetinceidir.

İhale-yi ulya şimdilik Karagözcünün üzerinde ise de daha makul ve hakiki tekzip edenlere tevdiî tabiidir.

Müzayede mahalli hakiki izan ve vicdan ile muharebe meydanıdır.⁷³

Karagöz, gazetenin son sayfasında Avrupa neşriyatında yayınlanan Alman gemilerinin battığına dair haberlere inanmadığını burada da beyan eder. Karagöz, bahsi geçen gemileri kurtarmak için denize iner; fakat çapara torbasına gemiler yerine lüfer takılır:

⁷³ “Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 3.

Karagöz – Aman Hacivat! Koş! Bu işe gülmekten bayıldım. O meşhur deniz muharebesinde batan yüzlerce Alman sefinelerini kurtarayım, dedim. Çapara torbasını bir daldırdım. Ne çıksa beğenirsin? Âlâ balıklar! Meğer batanlar gemi değil, akıntı lüferi imiş.⁷⁴

653. sayının “Dâhiliye” bölümünde “Herkes Ne Düşünüyor?” başlıklı metinde Karagöz, muharebe hakkında her devletin bir planı, bir düşüncesi olduğunu belirtir. Bununla birlikte gazetelerin, şairlerin, mahallelinin de harple ilgili düşünceleri vardır ve bunları Karagöz’den başkasının anlayamayacağı hakayık-ı bedihiyedendir. Devletlerin savaşın başında aldıkları tavır Karagöz tarafından aşağıdaki gibi görünür:

Almanlar, zaferden zafere koşmayı

Fransızlar, Paris’i de verip kurtulmayı

İngilizler, haksız gemi zapt etmeyi

Ruslar, kendilerine nereleri kalacağını

İtalyanlar, tatlıya bağlamayı

Belçikalılar, sıfırı tükettiklerini

Sırlar, hapı yuttuklarını

Karadağ, yeniden çoban olmayı

Yunan, başına gelecekleri

Bulgar, fırsat bulmayı

Romanya, işe başlayıp başlamamayı

Japonya, kervana karışmayı

Hindistan, kurtulmayı

⁷⁴ **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 4.

İran, rahat nefes almayı

Almanya muhalifi gazetelerin yalan yazmaya devam edeceğini düşünen Karagöz, Tasvir-i Efkâr'ın tavrının net olmadığını, Sabah'ın mahcup olacağını, İkdâm'ın tatlı havadis vereceğini, Tercüman-ı Hakikat ve Tanin gibi gazetelerin de herkesin bildiğini örtbas edeceğini düşünür. Kendisinin de bunlara bakıp baştan sona oh çekip alay edeceğini söyler:

Karşı gazeteleri, yalan uydurmayı

Tangolar, boğaz tokluğuna çalışmayı

Mahalleli, çan çan etmeyi

Şairler, zafername yazmayı

Tasvir-i Efkâr, (henüz anlaşılamamıştır)

Sabah, kızarmayı

İkdâm, tatlı havadis vermeyi

Tercüman-ı Hakikat ve dahi, hakeza

Tanin, herkesin bildiğini saklamayı

Karagöz, enine boyuna oh çekip alay etmeyi.”⁷⁵

Karagöz, 663. Sayının “Hasbihâl” bölümünde “Herkes Kazanıyor” başlıklı yazısında zamanın piyango bileti “promos” üzerine değerlendirmede bulunur. Kendisinin de her iki ayda bir Galata’da, Bahçekapısı’nda umutla promos aldığından dem vurur. “Kazanan bir günde zengin oluyor, yarın çekiliyor!” diye seslerini ayyuka çıkaran çığırtkanlardan akıl öğrendiğini, budalaca bunları kendine akıl hocası yaptığını

⁷⁵ “Dâhiliye”, **Karagöz**, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 3.

söyler. Birçok zaman, bunlara kanıp, sattıkları promoslardan almıştır. Aklını başına alınca iki meteliğe iki bin defa şükredip talih oyununa bel bağlamamayı anlamıştır. Karagöz, muharebeyi de talih oyununa benzetir. Herkes zihninde kazanma umudunu taşır, savaş meydanındaki devletler de öyledir ve halkına bunu aşılar. Sözüm ona savaşan her devlet cephede ilerliyor ve kazanıyor; hatta Afrika kabileleri Zulular ve Hutantular Almanya’ya harp ilan etse onlar da kazanacaklar:

Öteden beri işitirdim ki muharebe de bir talih oyunudur, ”talih-i harp, yavru-yu harp” lafları da birçok defa Hacivat’tan işittim.

Fakat iş böyle değil imiş. İki devlete karşı yedi devlet muharebe ediyor. Almanlar şüphesiz kazanıyor, Avusturyalılar kazanıyor. Kendi dediklerine göre Karadağlılar kazanıyor, Sırpalar kazanıyor, Moskoflar kazanıyor. Fransızlar kazanıyor, Japonlar kazanıyor... Eğer Zulular, Hutantular Almanya’ya ilan-ı harp etseler, onlar da kazanacaklar.⁷⁶

1.10. 1914 Ramazan Bayramı

1914 Ramazan ayı savaşın ilk patladığı günlerde temmuz sonlarında başlamıştır. Artık büyük devletlerin de savaşa dâhil olduğu bir ay zarfında Ramazan bayramı çıkagelmiştir. Karagöz ve Hacivat bayram için “Tango Usulü Bir Bayram Tebriği” yayımlamıştır. Yayımladıkları tebrikte harbin gidişatından memnundurlar ve Allah’ın yardımıyla çifte bayram kutladıklarını, hangisini tebrik edeceklerini şaşırmışlardır. Tarafsız bir gazetenin kendi toprakları dışındaki savaşa bayram sevinci mesabesinde sevinmesi savaşan devletlerin geçmişte Osmanlı Devleti’ne karşı yaptıklarıyla açıklanabilir ancak. Karagöz tebriğine tangoları eklemekten de edememiştir:

Aziz ve Muhterem Milletimiz,

⁷⁶ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [26 Ağustos 1914], s. 2.

Kusurlarımızın lütfen affını rica ederiz. Cenab-ı Hakk'ın bizi bugünlere yetiştirdiğine hamd u sena olsun. Allah emsal-i kesiresiyle müşerref eylesin. Vallahi! Hangi bayramınızı evvela tebrik edeceğimizi şaşırdık. Hemen Cenab-ı Vacibü'l-Vücut Hazretleri gönlünüzde ne türlü bayram etmek arzusu varsa onu mübarek ve müteyemmin eylesin. Âmin, sümme âmin.⁷⁷

24 Ağustos 1914 tarihli gazete, tüm sayfalarında Ramazan Bayramı'nı Avrupa'dan gelen savaş haberleriyle birlikte kutlamaktadır. Karagöz, "Karagöz'ün Bayramı" adlı manzumede savaşın neticesinden o kadar emindir ki bir gün büyük bayram gelecek ve mazlumların yüreğindeki her acı silinecektir. Senelerce süren ateşli ve kutsal adanmışlık vicdanları hep yakmıştır; ama çoluk çocuk herkes şehirlerin ruhunun kendilerini koruyacağına, sabrederek bu acının daha fazla sürmeyeceğine inanmıştır. Gasıpların rahatı kaçacak, Allah aydınlık günleri geri getirecek, devlete kuvvet doğacak, ayrılık ve mahrumiyet sona erecektir:

Bir gün olup büyük bayram gelecek

Yüreklerden her acıyı silecek

Bu ateşli, bu mukaddes adaktı

Vicdanları, senelerce hep yaktı.

Çoluk çocuk, toplandıkça her gece

Söyleşirdi candan dilden gizlice:

Şehirlerin ruhu bize yardımcı

Sabredelim, sürmeyecek bu acı.

Rabbin nuru parlayacak elbette

Kuvvet, kudret doğacaktır devlette,

⁷⁷ "Tango Usulü Bir Bayram Tebriği", **Karagöz**, nr. 652, 11 Ağustos 1330 [24 Ağustos 1914], s. 2.

Sürmeyecek mahrumiyet, bu firkat

O gasıplar görmeyecekler rahat”

Kendilerini 18. asırdan itibaren Ortodoksların hamisi ilan eden Ruslar, Balkanlar’da ve Kafkaslar’da işgal ettiği topraklarda Müslüman Osmanlı tebaasına unutulmayacak zulümler yapmıştır. Elli senede elli milyon mazlumun ahına giren Ruslar elbette bunun cevabını alacaktır. Karagöz, Ruslara karşı şanlı mücadeleler verilen muharebeleri hatırlatır. Kafkas Kartalı Şeyh Şamil küçük bir askeri birliği ve halkı ile yirmi beş yıl boyunca Ruslara karşı büyük bir özgürlük mücadelesi vermiş ve düşmanı tarafından bile saygı ile anılmıştır. Yine 93 Harbi’nde Gazi Osman Paşa komutasında Plevne’de, Ahmet Muhtar Paşa tarafından Kars’ta, Süleyman Paşa tarafından Şıpka’da Ruslara karşı büyük savunma savaşları yapılmış ve Ruslara büyük zayıat verilmiştir. Özellikle Gazi Osman Paşa’nın direnişi destanlaşmış, türkülere konu olmuştur. Karagöz’e göre Kafkaslarda ve Balkanlarda verilen şehitlerin duası, mazlum milletin şifası olacaktır. Akıtılan gözyaşları, çekilen onca cefanın, sıkıntının bıraktığı izleri silecektir:

Bir gün olup büyük bayram gelecek

Yüreklerden her acıyı silecek

Şeyh Şamil’in etrafında şan alan

Plevne’de, Kars’ta, Şıpka’da kalan

Aziz ruhlar, kahramanlar duası

Bu milletin olacaktır şifası.

Elli sene elli milyon gözyaşı

Eritecek mutlak bir gün her taşı.

Esir olan, meyve gibi satılan

Kurtulacak nice masum, kız kızan

Zulüm, ateş gibi yakar ve yıkar

Bu yarayı sade, gözyaşı siler

Karagöz, Ruslara karşı o kadar kinle doludur ki asıl bayramın intikam olacağını söyler. Hatta hızını alamaz ve Karadeniz’de gezmekte olan muharip gemisi Yavuz’un Rusları vurmasını ister:

Geldi çattı, ey milletim! O bayram

O bayramın güzel adı: İntikam!

Ey Yavuz’um! Şu denize çık saldır!

O canavar pençesini kır, kaldır!⁷⁸

1.11. Almanya’nın Silah Gücü

Birinci Dünya Savaşı’nda bazı silahlar geliştirilmiş, bununla birlikte birçok yeni silah ve teçhizat kullanılmıştır. Kara savaşlarında asker sayısı bakımından İtilaf devletleri İttifak devletlerinden fazla olmasına rağmen, tüm tarihçilerin ve harp uzmanlarının kabul ettiği bir şey vardı. Kara silahları ve özellikle topçu bakımından Merkezî devletler çok üstün durumdaydı.⁷⁹ Almanya’da savaştan birkaç sene önce bir silah fabrikası tesis edilmiştir. Devlet güvencesi altında halkın aldığı hisse senetleri ile fabrika çalışmaya başlamıştır. Devletine güvenen halkın desteğiyle açılan fabrika daha ilk yılında büyük bir kâr etmiştir ve her sene kâr oranı ziyadesiyle artmıştır. Bu fabrikada ilk kez 42 santimlik havan topları üretilmeye başlanmıştır. Bir istihkâmı yok

⁷⁸ “Karagöz’ün Bayramı”, **Karagöz**, nr. 652, 11 Ağustos 1330 [24 Ağustos 1914], s. 2.

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007, s. 16.

edebilen bu havanlar, muharebede itilaf devletlerine büyük zarar vermiştir. 29 Ağustos 1914 tarihli Karagöz'ün "Muhavere" kısmında bu fabrika ve ilk kez üretilen havan toplarının hikâyesi dile getirilmiştir. Karagöz'e göre bu silah fabrikası örneğinde görüldüğü gibi yönetenle yönetilenin omuz omuza verdiği bir devletle uğraşmak kabil değildir:

Karagöz – İrat getirdikten sonra ne şekilde çıkarsa çıksın.

Hacivat – Evet, aynen öyle olmuş. Hissedarlar öyle demiş. İşte böyle kimsenin bir şeyden haberi olmadığı hâlde seneden seneye varidat ziyadeleşir hisse-i tevzi ziyadeleşir...

Karagöz – Sonra top mu atar.

Hacivat – Top atar ama öylesine değil, halis top atar. Meğer ne imiş bilir misin? O fabrika işte bu 42 santimlik havan toplarını imal ediyormuş.

Karagöz – Demek bütün alışverişi hükümet ile yapıyormuş.

Hacivat – Ya... Hem öyle sağlam bir şey çıkmış ki işte asarını görüyoruz.

Karagöz – Sana bir şey söyleyeyim mi? Böyle bir milletle kabil değil uğraşılmaz.⁸⁰

Aynı sayının 4. sayfasında 42 santimlik havan topu konulu bir de karikatür vardır. Dev bir Alman askeri 42 santimlik büyük bir havan topuna yaslanmış, azametli bir şekilde durmaktadır. Ellerinde dürbünlerle bu heykele bakan İngiliz, Rus ve Fransız askerler şaşkın bir şekilde bunun ne olduğunu sorarlar. Karagöz, Paris'teki Eyfel Kulesi'nin hayli eskidiğini, yakında Eyfel'in yerine bu heykelin dikileceğini söyler. Karagöz, Almanların her şekilde Paris'e gireceğinden emindir:

Sör Con Biftek – Görüyor musunuz arkadaşlar? Acayip bir şey. Ne olsa gerek?

⁸⁰ "Muhavere", **Karagöz**, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 2.

Karagöz – Ne olduğunu ben söyleyeyim. Efendim, bu yeni usul üzere gayet muhteşem ve zarif bir heykeldir. Paris’teki meşhur Eyfel Kulesi pek eskimiş olduğundan yakında onun yerine bunu vaz edeceklerdir.⁸¹

1.12. “Marianne” ve Fransa’nın İkiyüzlülüğü

Fransa’da "ihtilalin, özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin" simgesi isimsiz bir halk kadınıdır. Resmi; paralara, pullara, duvarlara; heykeli, resmi dairelere konmuştur. Göğsünü tüm Fransızları korumak için açmış bulunan, başında Fransızların ‘bonnet’ dedikleri iki kulağı kapayan bir "Frigya Külahı" taşıyan meçhul bir kadındır. 1792’de Fransa’nın güneyinde yaşayan Guillaume Lavabre isimli bir söz yazarı, bestelediği ve bu isimsiz kahramana övgüler yollayan şarkısına "La Garisou de Marianno" adını vermiştir. Halkın daha sonra çok benimsediği bu şarkı dillerde dolaşmış ve isimsiz kahramanın da "Marianne" olarak anılmasına neden olmuştur.⁸² Karagöz, Fransa’nın Almanya karşısında geri çekilişini Marianne’ye dahi sahip çıkmamaları üzerinden anlatır. 2 Eylül 1914 tarihli gazetede birinci sayfadaki karikatürde Marianne yaşlı, hasta ve pejmürde bir hâlde, elinde bastonu, başında bonesi ile bir taşa oturmuştur. Marianne, Fransa için bunca fedakârlık yapmasına rağmen kendisine, ideallerine sahip çıkmayıp onu uluorta bırakan, kaçmayı tercih eden Fransız askerlerinin nankörlüğüne sitem eder:

Karagöz – Bu hâl ve kıyafet, bu gam ve kasavet neden azizem Kokana Mariyana! Seni böyle dağlar başına yapayalnız kim bıraktı?

Kokana Mariyana – Âh Monşer Karagöz âh! Mektep dediler, yaptım. Cumhuriyet dediler, yaptım. Para dediler, verdim. Tango dediler, âlâsını yaptım. Nihayet beni yediler bitirdiler. Bütün

⁸¹ Karagöz, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 4.

⁸² Güngör Uras, “Fransa’da ‘Cumhuriyet’in Simgesi "Marianne"nin Yüzü Yenileniyor”, **Milliyet**, 31 Ekim 1999 (Çevrim içi), <http://www.gungoruras.com/category/milliyet-gazetesi>, 23 Mart 2017.

emeklerim gözlerine dizlerine dursun. Zamane bu Karagöz'üm zamane... Hiç evlada akrabaya inan olur mu? İşte böyle en tehlikeli bir zamanda, hasta hâlde beni dağların başına bırakıp kaçtılar... Görmüyor musun? Nasıl hâlâ kaçıyorlar?⁸³

“Muhavere” bölümünde Karagöz ve Hacivat arasında Fransa'ya dair bir musahabe vardır. Fransa'nın geldiği bu duruma Hacivat acıtmaktadır. Fransa edebiyatçılarının kalemleriyle, ressamlarının fırçalarıyla, felsefecilerinin fikirleriyle hasılı sanatçılarıyla dünyaya ilham olmuş bir memlekettir. Hacivat'a göre “Bu memleket; asırlardan beri bütün cihana ilim, fen, edebiyat, şiir, sa'y, hürriyet, zevk, zarafet, hukuk, beşer, fazilet, fikir, terakki, saadet gibi insanlığı yükseltecek ne varsa hep o dersleri verdi. Milletlerin arasında ondan daha fazla meşahir yetiştiren, ondan fazla hukuk-ı insaniye için çalışan, ondan fazla asar-ı irfan sahibi olan başka biri daha yoktur. Ahalisi, insanların en latif ve zarif, en sevimli ve şen olanıdır.” Tüm bunları Karagöz de sorduğu sorularla tasdik ve teyit eder: “Fransa'yı biz sevmedik mi? Dünyada hiçbir devletle el ele tutuşmadığımız vakitler yalnız Fransa ile dost olmadık mı? Fransızlarla beraber bir safta cenk etmedik mi? İlmini, irfanını, faziletini, fennini almak için bizden çok kim el açtı? Memleketimizi görmüyor musun? Hâlâ mı hâlâ birçok züppelerimiz milliyetlerini unutuyorlar da Fransızlığı taklit etmiyorlar mı?” Fakat Hacivat'ın acıma hissine şiddetle karşı çıkar. Onda bir dostun açtığı yaranın, verdiği acının sızısı vardır. Böyle bir medeniyetin kendi memleketlerinin yıkılması için yaptığı düşmanlığı kabul etmez ve hatta Rusya'ya duyduğu düşmanlıktan daha fazla kin ve düşmanlık besler Fransa için:

“Karagöz – İşte düşmanlığımın dört katlı olmasına sebep budur. Fransa bu kadar yüksek, kıymetli, fikirli, irfan ve ilim sahibi, akıllı olduğu hâlde, yukarıda dediğim en esaslı ve fakat tabii düşmanımızdan ziyade bizim mevcudiyetimizin mahv olmasına çalışıyor. İnkâr eder misin? Hayır, değil mi? İşte benim de düşmanlığıma yegâne değil, müteaddit, esaslı sebepler...”

⁸³ Karagöz, nr. 656, 20 Ağustos 1330 [2 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz’e göre Fransa açık bir düşman değildir, bu yüzden en tehlikeli düşmandır. Adeta zehrini altın kâsede sunmaktadır. Bu düşüncesini bir misalle pekiştirir:

Karagöz – Hayır! Lam cim etme! Sana bir sual sorayım, söyle bana: Dağda bir kurt görsen ve sana hücum etmek istese ne hissedersin? Vahşi bir hayvan bana saldırmak istiyor veya saldırıyor, sadece bu kadar değil mi?

Hacivat – Evet...

Karagöz – Bir de güzel bir salonda, rahat bir sofrada gayet kibar, asil, malumatlı, insan olan bir eski dostun sana billur ve yaldızlı bir kadeh içinde çaktırmadan zehir ikram etse ve sen onu içer içmez cavlağı çeksen... Fakat her nasılsa inayet-i Hak’la farkında olsan da “Bu nedir?” desen ve o da senin yüzüne karşı “Seni gebertip tepelemek için!” diye cevap verse, ne düşünürsün?⁸⁴

1.13. Tannenberg Muharebesi

Almanlar, batıda Belçika üzerinden Paris’e doğru yürürken Fransız başkomutanlığı doğu cephesinde hızla saldırıya geçilmesi ve batıdaki Alman kuvvetlerinin doğuya kaydırılarak sayısının azaltılması konusunda Ruslara baskı yapmıştır. Bu baskıların neticesinde Rus birinci ordusu General Rennenkampf komutasında Doğu Prusya’ya girmiş ve ilerlemeye başlamıştır. Almanlar doğuda bir ordu bırakmıştır. Bu ordunun komutanı General von Prittwitz paniğe kapılarak Rusların ilerleyişine karşı geri çekilme emri vermiştir. Bu emirden dolayı azledilip yerine Paul von Hindenburg atanmış, kurmay başkanlığına da Erich Ludendorff getirilmiştir. Almanların bu iki güçlü komutanı, Rusların ilerleyişini durdurduktan sonra Rennenkampf’la birleşmeye çalışan General Samsonov komutasındaki Rus birliğine yoğunlaşmıştır. 1914 Ağustos’unun son günlerinde Tannenberg’de bu

⁸⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 656, 20 Ağustos 1330 [2 Eylül 1914], s. 2.

komutanlar liderliğinde Almanlar ve Ruslar arasında ölümcül bir savaş gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk imha savaşı olan bu savaşta Almanlar büyük bir zafer kazanmış, dört günde 92000 Rus askerini esir almıştır. Ruslar için hezimet anlamına gelen bu savaşın utancından General Samsonov intihar etmiştir. Almanlar Tannenberg'den sonra da Rusları savaş sahnesinden silene kadar baskın gücünü doğu cephesinde daima göstermiştir. Karagöz'ün 657. sayısının ilk sayfasındaki karikatürde bu savaş konu edilmiştir. Alman kralı Wilhelm elinde bir tırpan, Avusturya kralı Joseph de dirgen ile çiftçi başları olarak resmedilmiştir. Arkalarında Rus askerlerinden oluşan ekin demetleri yığını vardır. Demet bağlarının birinde bir seferde alınan Rus esirlerini işaret eden 30000 rakamı yazılıdır. Karagöz, hasadın bitmiş olduğunu sanıp öşür almak için kilesiyle çiftçi başlarının yanına gelir ancak orak işinin bitmediğini görüp şaşkınlığını belirtir. Çiftçiler, biraz daha hasatlarının olduğunu daha sonra harman edeceklerini, Karagöz'e biraz beklemesini söyler:

Karagöz – Kolay gele çiftçi başılar! Fakat hâlâ orak işi bitmemiş. Hâlbuki ben bitmiş zannıyla öşür almak için bile ölçeğimi getirdim.

Çiftçiler – Biraz orağımız daha var onu da biçelim de sonra harman edeceğiz. Mahaza biraz bekle, çok sürmez, hisseni alırsın.⁸⁵

Fransızlar ve İngilizler, doğu cephesinde Ruslardan çok şey beklemişlerdir. Batı cephesinde ilerlemesini sürdüren Almanların dikkatini dağıtmak, askerî gücünü bölmek dahası durdurmak için doğu cephesinde Rusların desteğine çok ihtiyaçları vardı. Doğü cephesindeki ormanlık alanların, bataklıkların çokluğu, arazi şartlarının zorluğu ve geniş cephe hattı Ruslar için bir avantaj olarak görülmüştür. Hakikaten Ruslar ilk saldırılarında olumlu bir ilerleme göstermiştir fakat Almanların doğu

⁸⁵ Karagöz, nr. 657, 23 Ağustos 1330 [5 Eylül 1914], s. 1.

cephesi komutanlığına getirilen General Hindenburg Rusları önce durdurmuş, sonra geri püskürtmüş ve düşmana birçok zayıat vermiştir. Doğu cephesinden batı cephesine gelen bu haberlerle Fransız ve İngilizler büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Bu hayal kırıklığı 28 Eylül 1914 tarihli Karagöz’de birinci sayfadan bir karikatürle ifade edilmiştir. Rusları temsilen bir ayının etrafında Fransız Tango, İngiliz Kikirik⁸⁶ ve Karagöz toplanmıştır. Kikirik ve tango ayının tüylerine dokunduklarında ellerinde kalmıştır ve büyük şaşkınlık yaşamıştır. Elinde bir tutam tüyden başka bir şey kalmayan Kikirik ve Tango biz de bunu bir şey sanmıştık, diye hayıflanır. Karagöz, onları daha önce uyardığını, ayıya el attıkça kabasından başka bir şey bulamayacaklarını, ondan ne dost ne post olacağını söyler:

Mister Con Kikirik – Aman Dostum! Bu ne hâl? Elimde bir tutam tüyden başka bir şey kalmadı.

Mösyö Kara Tango – Baksanıza, benim de öyle. Vah vah vah! Biz de bunu bir şey zannediyorduk.

Karagöz – Yavrum, ben size ne vakitten beridir söylüyordum ki, bir defa bundan dost olmaz. Post meselesine gelince, görüyorsunuz ya! Bir el uzanısta avucunuzda kabasından başka bir şey kalmıyor. Ah, siz bu Karagöz’ü dinlemiş olsa idiniz, hiç böyle olmaz idiniz.⁸⁷

1.14. İngilizlerin Mısır ve Hindistan Siyaseti

1878 Berlin Antlaşması’ndan sonra Kıbrıs’a yerleşen İngiltere, 1882’de Mısır’ı işgal etmiştir. Mısır, Osmanlı Devleti ile fiilen bağları kopsa da hukuken Osmanlı’nın egemenliği altında idi. Birinci Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını koruyan Osmanlı’nın Mısır’la olan hukuki bağı devam ediyordu. Osmanlı Devleti, 2 Ağustos

⁸⁶ “Uzun boylu, çok zayıf (kimse) [Alay ve aşağılama anlamı taşır]. (Con) Kikirik: Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlere ve özellikle İngiliz askerlerine Türk halkı arasında verilen isim.” İlhan Ayverdi, **a.g.e**, s. 1705.

⁸⁷ **Karagöz**, nr. 667, 15 Eylül 1330 [28 Eylül 1914], s. 1.

1914'te Almanya ile ittifak antlaşması imzalandıktan sonra Kahire'deki İngiliz temsilciği teyakkuza geçmiş ve Mısırlılar üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerini artırmıştır.

Büyük Britanya ve Fransa arasında yapılan tarihî Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra tamamen İngiltere'nin himayesine giren Hindistan ise İngiltere için sadece ekonomik ve ticari bir saha değildi. Bunların yanında Uzak Doğu, Afrika ve Orta Doğu'da İngiliz ordusu için askerî bir kaynaktı. Hintliler, son yüz elli yılda İngilizlerin tüm savaşlarında olduğu gibi 1914'te Avrupa'da başlayıp daha sonra Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya yayılacak genel harpte de İngilizler safında mücadele etmiştir. Savaşın başlarında İngilizlerin Mısır ve Hindistan'da İttifak devletlerine, özellikle Osmanlı'ya karşı Mısır'da başlatmış olduğu anti-propaganda çalışmaları, Hindistan'dan asker devşirmeleri 7 Eylül 1914 tarihli Karagöz'de gündeme alınmıştır. Birinci sayfada yer alan karikatürde Karagöz bir tezgâhın başında mısır satıcısıdır. Müşterisi ise İngiliz Kikirik'tir. Karagöz, elindeki Hindistan cevizini ve mısır koçanını kemiren müşterisine, her ikisinin de hazmının zor olduğunu ve onun midelerini bozacağını söyleyerek Mısır ve Hindistan'da İngilizlerin yaptığı faaliyetlerin bir gün aleyhlerine döneceğini ima eder:

Karagöz – Senin gibi açgözlü görmedim Mister Con Kikiriki! Bir elinde mısır, diğer elinde Hindistan cevizi, muttasıl kemirip duruyorsun. Fakat emin ol ki bunların ikisinin de hazmı batîdir, mideni bozacağına şüphe etme...⁸⁸

İngilizlerin Hindistan ve Mısır'da yaptığı aleyhte faaliyetler aradan geçen zaman diliminde artarak devam etmiştir. Bu faaliyetlerin çerçevesini İngilizlerin Mısır yönetimine yaptığı anti-propandalar, Akdeniz'deki gemileri için iyi bir sığınak olan Mısır limanlarını ve Hindistan'la bağlantısını sağlayan Süveyş Kanalı'nı kontrol

⁸⁸ **Karagöz**, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 1.

altında tutması oluşturmıştır. Bu sebeple İngilizler, Mısır'ı işgal altına aldığı 1882'den beri gazetenin nazarında kötü komşudur. Karagöz, 679. sayının “Muhavere” bölümünde bu kötü komşudan hayli şikâyetçidir. Yukarıda olduğu gibi iki ülkeye yönelik değerlendirme mizahi olarak gıda maddesi olan Hindistan cevizi ve mısır yoluyla yapılmıştır. İngilizler, yedikçe doymayan, bıktırıcı bir komşudur:

Karagöz – Hay! Seni toprak doyursun!

Hacivat – Bana mı söylüyorsun?

Karagöz – Hindistan cevizini yedin yedin, Mısır'ı yedin yedin hâlâ patlayamadın.

Hacivat – Rica ederim Karagöz! Kırk yılda bir lokma yiyeceğim, onu da çok görme!

Karagöz – Sana söylemiyorum musibet herif!

Hacivat – Ya kime söylüyorsun?

Karagöz – Kime söyleyeceğim? Bizim Con Kikirik'e. Memleketimize geldiği, bize komşu olduğu günden beri bıktırdı. Gelmez, komşu olmaz olaydı.

Hacivat, Karagöz'ün dünyanın baş belası gördüğü İngilizlerden şikâyetine şaşırmayarak ne yaptığını merak eder. Karagöz, üç aydır savaştan İngiltere'yi hasta olarak görür. İngilizlerin hastalığının sebebi daha sonra bahsedeceğimiz üzere 22 Eylül'de batırılan gemileri ve Avrupa'da Almanlara karşı henüz sağlam bir savunma hattı oluşturmamalarıdır. Bu hâline bakmayan İngiltere hâlâ pisboğazını düşünmektedir:

Hacivat – Sen her vakit ondan şikâyet edersin. Yine ne yaptı?

Karagöz – Ne yapacak? Üç aydır hasta yatıyordu. Geçende denize düştü. Fena hâlde hastalandı. Tedavi için Avrupa'ya gitti, yine yüksek bir yerden düşmemiş mi? Şimdi de kuyruksokumu şişmiş, kabası çürümüş. Bu hâline bakmıyor da pisboğazını düşünüyor.

Hacivat, Karagöz'ün İngiltere'nin bu durumunu dert etmesine şaşırır. Hâlbuki Karagöz'ün derdi İngilizlerin bu durumu değil, kendisinin bahçesinden kiraladığı

mısırların ücretini vermemesi, yani işgalden bu yana İngilizlerin Mısır’da yaptığı tahribatın karşılığıdır. Bu bölümde Karagöz’ün şikâyeti korkuya dönüşmüştür. Eğer İngiltere borcunu ödemedi cavlâğı çekerse Karagöz’ün alacakları yanacaktır:

Hacivat – Düşünüyorsa sana ne? Bırak ne hâli varsa görsün. İnsaniyetli sen mi kaldın?

Karagöz – Öyle değil canım! Zannettiğin gibi olsa bir tekme de ben vururum.

Hacivat – Ya nasıl? Bir mecburiyetin mi var?

Karagöz – Hayır efendim, hayır! Geldiği gün benim bahçedeki mısırları kiralamıştı. Evvela parasını vermedi. Sonra tıka basa yedi bitirdi. Ölmesin diye korkuyordum. Bir cavlâğı çekerse benim alacaklar yanacak. Borcunu ödesin sonra ne yaparsa yapsın.⁸⁹

1.15. Fransız Hükümetinin Paris’ten Bordo’ya Kaçışı

Alman ordusu 31 Ağustos 1914’e gelindiğinde Paris’in varoşlarına kadar gelmiştir. Bunun üzerine Fransız hükümeti 2 Eylül’de Bordo’ya kaçır. Hükümet ülkeyi ve savaşı buradan idare etmeye başlamıştır. Bu zor şartlar altında Karagöz, Fransız hükümetini teselli etmek, gönlünü hoş etmek için kendine bir vazife çıkarmıştır. 658. sayının “Karagöz Gidiyor” başlıklı “Muhavere” kısmında Karagöz, Bordo şehrine doğru yola çıkmak üzere Hacivat’la helalleşir. Hacivat, Karagöz’den bir muallimlik için yola çıktığını öğrenir. Ancak bu muallimlik işi Hacivat’a tuhaf gelir ve Karagöz’e sorar:

Hacivat – Acayip! Ne muallimliği? Ne muallimi oldun Karagöz?

Karagöz – Bordo Darü’l Fünûnu teselli ve tatyib-i hâtır muallimi oldum.

⁸⁹ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 679, 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 2.

Teselli etme ve gönül alma muallimliğini daha önce işitmediğini söyleyen Hacivat, bu muallimliğin hangi ilme ait olduğunu öğrenmek ister. Karagöz, bu “teselli ve tatyib-i hâtır” muallimliğinin kırk dört sene evvel de kırk ikilik havan felsefesiyle çevrili mantık usulü bir ders olduğunu fakat o zaman felsefe-i tazminat dersinin moda olduğunu söyler. Karagöz, felsefe-i tazminat terkihiyle Fransa’nın 1870’te kaybettiği Prusya savaşına telmihte bulunur. Bu savaş sonucunda 1871’de imzalanan antlaşmaya göre Fransa, önemli topraklarının yanı sıra, 5 milyar frank gibi ağır bir tazminat ödemeye mecbur bırakılmıştır. Ayrıca Prusya, Alman İmparatorluğu’nu ilan etmiştir. Karagöz, Fransa’yı küçük düşüren bu olayı hatırlatmaktadır:⁹⁰

Hacivat – Hele hele hele! Pek tuhaf şey!

Karagöz – Neye taaccüp ediyorsun?

Hacivat – Böyle bir muallimlik hiç işitmemiştım de ondan şaşıyorum.

Karagöz – Yeni bir muallimlik Hacivat.

Hacivat – Acaba bu hangi ilme ait?

Karagöz – Kırk ikilik havan felsefesiyle çevirme usûl-i mantıkına münasebeti olan bir ders ki kırk dört sene evvel bir daha meydana çıkmış idiyse de o zaman felsefe-i tazminat daha ziyade revaç bulunduğundan terk edilmişti.

Hacivat’ın merakı bitmez. Bu sefer Karagöz’ün yapacağı bu muallimlikten ne kadar bir ücret alacağını sorar. Karagöz, Karun-ı ahireden Karun-ı evveliye dönmeye başladığımız için, para yerine başka bir şey verecekler, der. Karagöz’ün mübadele usulü ile alacağı ücret, Osmanlı’nın elinden yakın zamanda çıkan Mısır, Kırım, Batum;

⁹⁰ “Fransa, 1871’in intikamını 1919’da Versay Barışı’nı, yenilmiş Almanya’ya Alman İmparatorluğu’nun ilan edildiği aynı Aynalı Salon’da imza ettirerek alacaktır.” Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e**, s. 327.

Balkan Savaşlarında kaybettiği Sakız ve Midilli'dir. Tabii Karagöz, kendine has üslubuyla mukabelede bulunur:

Hacivat – Mukabilinde ne verecekler?

Karagöz –Vereceğim derslerde göstereceğim liyakat ve muvaffakiyete göre şimdilik her ders için teklif ettikleri şudur: Cins bir Midilli ile biraz Sakız. Bir miktar Kırım kaymağı ile taze Mısır ve iki üç sandık halis Batum.⁹¹

663. sayıda “Yeni Yeni Kantolardan” adlı şiirde de Paris’in içinin boşaltılıp Bordo’ya kaçıışını tekrar dile getirilmiş, Fransız yöneticilerin içinde bulundukları durumu unutmak için sarhoş olmaktan başka çareleri kalmamıştır:

Paris içi, tam takır

Çelik topları bakır

Bordo’daki mösyöler

İçip oldular çakır⁹²

1.16. Cihan Pehlivanı Wilhelm

Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı yer, Avrupa’nın en geri kalmış köşesiydi. Balkanların doğurduğu sorunlar, Almanya’nın değil, Avusturya-Macaristan’ın sorunlarıydı. O Avusturya başlattığı savaşta hızla Belgrat’ı ele geçirmiştir. Ardından doğuda Ruslara karşı cephe açmak zorunda kalmıştır. Ancak eylül ayına geldiğinde

⁹¹ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 2.

⁹² “Yeni Yeni Kantolardan”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 3.

ise hem Sırp cephesinde hem doğu cephesinde fazla ilerleyememiştir. Öte yandan Almanlar, batıda Belçika üzerinden Paris'e doğru yürürken doğu kanadında saldırıya geçen Ruslara da cevap vermek zorunda kalmıştır. Buna rağmen Almanlar hem batı hem doğu cephesinde 6 Eylül 1914'e kadar ilerlemesini sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren İtilaf devletlerinin geri çekilişi sona ermiş ve saldırıya geçmişlerdir.⁹³ Almanya'nın ilerleyişinin durmasının sebeplerinden biri de Avusturya'dan yeterli desteği görememesi ve özellikle doğu cephesinde Avusturya'nın da yardımına koşmak zorunda kalmasıydı. Almanya'nın hem kendi müttefikine yardıma koşması hem düşmanlarına karşı kazandığı başarısı 7 Eylül 1914 tarihli Karagöz'de Kayzer Wilhelm üzerinden konu edinmiştir. Dördüncü sayfadaki karikatürde Avrupa'daki savaş, bir güreş meydanı olarak gösterilmiştir. Bu meydanda 1914 cihan pehlivanlığı müsabakası icra olunmaktadır. Alman İmparatoru Wilhelm ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph güreş kıyafetleriyle birer pehlivan olarak Rus Çarı Nikolay ve Fransız Cumhurbaşkanı Poincare asker kıyafetleriyle resmedilmiştir. Wilhelm, güçlü kollarıyla bir elinde II. Nikolay'ı, diğer elinde Poincare'yi havaya kaldırmış vaziyettedir. Karikatürün ilginç yanı Wilhelm'in omuzlarında da müttefiki Avusturyalı Joseph vardır ve o da hasbelkader Nikolay ve Poincare'yi ellerinden tutmuş, kaldırmaktadır. Karagöz, Kayzer Wilhelm'in bir taraftan İtilaf devletleri ile savaşırken diğer taraftan Avusturya'nın cephelerdeki başarısızlıklarını da kapatmaya çalışmasını böyle okuyucusuna sunmuştur:

⁹³ Hew Strachan, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2014, s. 83.

Karikatür 3: Cihan Pehlivanı Kayzer Wilhelm!



Kaynak: Karagöz, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz – Buyurun! Buyurun! Avrupa idman talimhanesinde meşhur Profesör Fon Der Alaman cenaplarının 1914 senesi cihan pehlivanlığı müsabakası icra olunuyor. Buyurun! Seyri bedava!⁹⁴

1.17. Karagöz’ün Korkunç Hayalleri

9 Eylül 1914 tarihli Karagöz gazetesinin “Hasbihâl” bölümünde “Muharebenin Korkunç Hayalleri” başlıklı metinde Karagöz savaş ortamında kendisini merkeze koyarak hayal âlemine dalar. Karagöz, ışıkrılağını önüne almış, onunla dertleşir. Kafası

⁹⁴ Karagöz, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 4.

Avrupa'nın şimdiki hercümercine benzer, onda ne dalgalar dalgalanır, ne fırtınalar kopar. Hacivat'ın beğenmediği kısa aklıyla dünyaya farklı hâllerde, görevlerde, yerlerde gelmeyi hayal eder. Önce Acem merkebi, sonra da sürücü bargiri olmayı düşünür ancak bu hayaller acı gelir. Karagöz, başka hayallere dalar ve kendini Fransa'ya gönderilen bir İngiliz neferi varsayar. İngiliz ordusuyla Almanlara karşı savaşmak için Fransa'ya gelmiştir, arkadaşlarının çoğunu kaybetmiştir. Yaralı ve kopuk bir kolla köyüne varır. Bu kez de 42'lik havanların bombardımanı altında kalmıştır:

Ya, bu sefer Fransa'ya gönderilen, İngiliz neferlerinden biri olaydım! Belçika'da bir müthiş dayak, Fransa'da kaç bin türlü perişanlıkla, müthiş güllerden canını kaç a kaç a kurtar. Paris civarına kadar sürül. Orada dikiş tutturama. Gözlerinin önünde yüz bin arkadaştan birkaç bini kalsın. Haydi, bir fırsat buldum da –hayalin rengin ciheti de var- bir ayağım kırık, bir kolum kopuk. İngiliz sahiline kapağı attım... Alil, bitkin Manş sahilindeki köyüme çekildim. Almanlar 42'lik toplarını Fransa sahiline yerleştiriyorlar. Günün birinde birden büyük güllerini köyün üstüne savuruyorlar, hâk ile yeksan ediyorlar. Enkaz altında kalıyorum. Acı acı can vermeye başlıyorum...

Hayallerden kurtulamayan Karagöz, bu sefer kendini bir Fransız olarak düşünür. Hükümet üyelerinden biridir ve Paris'ten Bordo'ya kaçmıştır. Oradan Toulon Tersanesi'ne kapanır, yine Almanlardan kurtuluş yoktur. Bu kez hükümetle beraber Napolyon'un doğduğu Korsika adasına gitmeye çalışır ama Bordo'daki muhasaradan kaçamamıştır. Ancak akıbetini hiç iyi görmeyen Karagöz, Türk olmaktan ve İstanbul'da bulunmaktan dolayı Allah'a bin kez şükreder:

Fakat hayalden bir türlü kendimi alamıyorum... Ya bir Fransız olaydım! Bu sefer hayalimi mümkün olduğu kadar yürütmek istedim. Pek elim felaketlere katlanmak için kendimi rical-i hükümetten addettim. Bordo'ya kaçtım olmadı. Oradan bahr-i sefid sahiline indim, Toulon tersanesine kapandım, yine olmadı. Çare-i selamet Birinci Napolyon'un vatanına, Korsika'ya gitmek ve o hükümetin de oraya nakline çalışmaktır, dedim. Bunu da yapamadım... Bordo'da

muhasarada kaldım. Bir İngiliz gemisi beni kurtarsın, diye beklerken şehre yine gülleler yağmaya başladı...

Ovvf, ya Rabbi! Işkırığımı dazlak kafama koydum, aklımı başıma aldım, dedim ki:

- Ohh, bin kere hamd olsun, Türk'üm ve İstanbul'dayım.⁹⁵

1.18. Süfrajete Hareketi Savaşa Katılırsa Ne Olur?

Yirminci yüzyılın başlarında İngiltere'de Süfrajete⁹⁶ isminde bir kadın hakları grubu kurulmuştur. Bu grup oy hakkı başta olmak üzere kadınların sosyal haklarının sağlanması ve iyileştirilmesi için mücadele etmiştir. Mensuplarının çoğunluğu orta ve üst sınıftan oluşan bir harekettir. Süfrajeterler, yaptıkları eylemler ve teşkilatlanmayla 1907'ye gelindiğinde 3000 şubeye ulaşmıştır. “Kadınlara Oy Hakkı” başlıklı gazete çıkararak haftada 40.000 satış yapabilmişlerdir. Ayrıca Hyde Park'ta 205 bin kadının katıldığı bir miting düzenlemişlerdir. 1910 yılında İngiltere'de kadın haklarının genişletilmesi ile ilgili yasa tasarısı yönetim tarafından düşürülünce yangın, bombalı saldırı, intihar gibi kamuya zarar veren etkili eylemler yapmışlardır. Bunun üzerine Süfrajete Hareketi'nin birçok mensubu tutuklanma ve baskı ile sindirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde modern anlamda ilk feminist hareket olarak adlandırılan birlik, Birinci Dünya Savaşı başladığında eylemlerine son vermiştir. Genel harbin başlaması ile eylemlerine son verseler de bu “kadın hareketi” Karagöz'ün 658. sayısında “Ciddi Havadisler” bölümünde konu edilmiştir. Karagöz'ün Londra merkezli Tayms'tan aldığı haberde on bin kişilik bir Süfrajete fırkası, toplu iğne ve dikiş makineleri ile Almanlar tarafından esir alınan İngiliz erkân-ı harp heyetini kurtarmak için Berlin'e taarruz edeceklerdir:

⁹⁵ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 659, 27 Ağustos 1330 [9 Eylül 1914], s. 2.

⁹⁶ Süfrajete Hareketi hakkında grafiklerle zenginleştirilmiş tarihi bir roman çalışması için Bkz. Mary Talbot, **Öncü Kadınlar**, Çev. Damla Kellecioğlu, İzmir, Desen Yayınları, 2017.

Londra 3 Eylül – (mühimdir) Toplu iğnelerle ve dikiş makinesinden seriü'l hareke esliha ile mücehhez on bin kişilik bir fırka Süfrajete harekete hazırlanmışlardır.

Mevsukan istihsal olunan malumata nazaran işbu dehşetli ordu mukaddema esir olan İngiliz erkân-ı harbiye heyetini kurtarmak için Alman payitahtı olan Berlin'e taarruz edeceklerdir.

Berlin merkezli Ajans Vof'tan alınan istihbarata göre Süfrajete ordusunu karşılamak üzere 15-19 yaş aralığında Alman gönüllülerinden oluşan bir ordu teşkil edilmiştir. Süfrajete ordusunu karşılamak için şevkle beklemektedirler:

Berlin 3 Eylül – (müstaceldir) Berlin'e yürüyecek olan on bin kişilik Süfrajete ordusunun önüne geçmek için on beşten on dokuz yaşına kadar isnan dâhilinde olmayan Alman gönüllülerinden kutlu bir kolordu teşkil olunmuştur. Efrad-ı merkume silahları ellerinde beklemektedirler. Şevk u hâhiş-i hadden efzundur.⁹⁷

Karagöz, bir sonraki sayıda bu haberin takipçisi olmuştur. Gönüllülerin kadın olmasına vurgu yaparak sözüm ona düşmanla alay eder. Süfrajete ordusu ellerinde makaslar ve iplerle Berlin'e çıkarma yaptıklarında Almanların genç ordusu, başlarında Wilhelm olduğu hâlde İngiliz bayanlara mukabele etmek yerine, tepkisiz ve 'hazır ol'da dururlar. Hacivat, bu manzara karşısında şaşkınlığını ifade ederken Karagöz muzip bir ifade ile "Haydi bakalım, sen ol da mukabele et!" der:

Hacivat – Yahu! Karagöz! Bu ne iştir? Geçen günkü ciddi havadislerimizde bir telgraf vardı. Bunda diyordu ki erkân-ı harbiye heyetlerini kurtarmak için Berlin'e taarruz edecek olan Süfrajete ordusuna mukabele için Berlin'de isnana dâhil olmayan delikanlılardan mürekkep bir müdafaa ordusu teşkil edilmiş. Hâlbuki baksana! Âlâ makaslarla müsella Süfrajete ordusu gelir gelmez

⁹⁷ "Ciddi Havadisler", **Karagöz**, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 3."

ve birbirlerini görür görmez muharebe edecekleri yerde resm-i geçitte gibi hemen selama duruyorlar.

Karagöz – Haydi bakalım, sen ol da mukabele et!⁹⁸

Karagöz, 14 Eylül 1914 tarihli gazetesin “Dâhili” bölümünde verdiği haberleri şüpheli bulanlara bir yazı kaleme almıştır. Verdiği haberlerin doğruluğuna Süfretlerin gönüllü yazılmak istemelerini mesnet gösterir. Bu haberi kullanan farklı gazeteleri de kaynak alır. Hata olarak sadece verdiği on bin rakamının elli bin olduğunu ifade eder:

Karagöz’ün verdiği havadisleri bazıları şüpheli buluyor, itimat etmek istemiyorlar. Hâlbuki temin ederiz, yazdıklarımız gayet mevsuk ve ciddidir. Bakınız geçen gün Londra’da Viski Ajansı vasıtasıyla aldığımız bir telgrafnamede süfretlerin gönüllü yazılmak istediklerine dair malumat vardı. Sözümüz doğru çıktı. Balkanska Tribuna gazetesi de Londra’dan aynı haberi almış. Buna nazaran Süfret kadınlardan müteşekkil bir heyet, hükümete müracaat ederek istediği vazifeleri tahmil etmek için elli bin kadının hükümetin emrine muntazır bulunduklarını beyan etmiştir. Görüyor musunuz? Nasıl? Yalan mı imiş? Yalnız adetlerde bir fark var. Biz on bin demiştik, meğer yanlışmış, elli bin olmuş. Binaenaleyh siz bizim havadislerimize bakın. Tanin bile bazı mühim havadislerini bizden alır. Aramızda anlaştık. Bazı biz ondan bazı o bizden bu gibi ehemmiyetli havadisleri iktibas eyliyoruz.⁹⁹

1.19. İtilaf Devletlerine Meydan Okuma ya da Kapitülasyonların Kaldırılması

Kanuni Sultan Süleyman’ın Hristiyan birliğini bozmak ve coğrafi keşiflerin ardından Akdeniz ticaretini geliştirmek için Fransızlara verdiği ticarî ayrıcalık olan

⁹⁸ Karagöz, nr. 659, 27 Ağustos 1330 [9 Eylül 1914], s. 4.

⁹⁹ “Dâhilî”, Karagöz, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 3.

kapitülasyonlar, on sekizinci yüzyıldan sonra Osmanlı için ciddi bir külfet olmuştur. Önceleri Fransızlara verilen bu ayrıcalık, sonraları yabancılara Osmanlı kentlerinde örgütlenebilme hakkı, yabancıların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda konsolosluklara yargı yetkisi tanınması, topraklarında seyahat, taşımacılık ve satış serbestliği, sularında gemi işletme gibi haklar da sağlamıştır. Yabancılara verilen bu haklar Osmanlı'nın ekonomisine ciddi darbe vurmuş, devleti darboğaza sokmuştur. İlk amacından saparak, sonraları devleti zarara uğratan bir durum alan kapitülasyonların daha fazla devam etmesi artık mümkün değildir. Bu boyunduruktan kurtulmak isteyen Osmanlı, kapitülasyonların kaldırılması için ilk büyük girişimini 1858'de Paris Konferansı'nda gerçekleştirmiştir. Egemen güçler ise sadece yurttaşlarına sağladığı ekonomik faydalar için değil, aynı zamanda istedikleri zaman Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmelerine imkân verdiği için de ayrıcalıklarını ellerinde tutmayı tercih etmişlerdir. Böylece Osmanlı yönetimi kapitülasyonların kaldırılması için yaptığı girişimlerden hiçbir sonuç elde edememiştir.

Genel harp başlayınca İtilaf devletleri Osmanlı'nın tarafsızlığı için büyük gayret göstermiştir. Yönetim bunu fırsata çevirmeye çalışmış ve bazı isteklerle birlikte kapitülasyonların kaldırılması talebinde bulunmuştur. Bu talep özellikle İngiltere'nin dik başlılığı ile reddedilmiştir. İtilafın bu tavırları, Osmanlı'yı Almanya'ya yanaştırmış ve 2 Ağustos'taki ittifak antlaşmasına sürüklemiştir. Bu antlaşmanın verdiği güçle Adliye Nezareti ve Temyiz Mahkemesi yetkililerini içeren bir komisyon, kapitülasyonların devletin kanını nasıl emdiğini gösteren bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor ve içeriği umuma arz edilmemesine rağmen halk arasında da duyulmuştur. İstanbul'da kapitülasyonların yakında kaldırılacağı söylentileri bile halkı kutlama için meydanlara itmeye yetmiştir. Tarihler 8 Eylül'ü gösterdiğinde komisyon Meclis-i Vükela'ya kapitülasyonların tamamen kaldırılması tavsiyesinde bulunmuştur. Meclis-i Vükela, aynı gün kapitülasyonların tek taraflı olarak, yararlanıcıların muvafakati olmaksızın tamamen kaldırılması emri vererek kararı 1 Ekim 1914'ten itibaren yürürlüğe girmek üzere nihaileştirmiştir. Ertesi gün kararname resmen yayımlanmış

ve yabancı büyükelçiliklere bildirilmiştir.¹⁰⁰ Kapitülasyonların kaldırılması için yapılan hazırlıklar ilk olarak 12 Eylül 1914 tarihli Karagöz’de büyük destek görmüştür. Birinci sayfada bu konuda çizilen karikatürde istiklal perisi kapitülasyon zincirini kırmış ve kurtuluş güneşi doğmuştur. Halk meydanlara çıkıp kutlamalara başlamış, Osmanlı’ya can gelmiş ve yükselmenin yolu açılmıştır:

Karagöz –

İstiklal perisi, halas güneşi

Ey millet! Onların hiç yoktur eşi

İkisi el ele çıktı meydana

Bak artık can geldi mülk-i Osman’a

Kapitülasyondan kurtulduk, çıktık

Zinciri kopardık, kaleyi yıktık

Kalplerden meserret eylesin huruş;

Ecnebi gediği bir varmış bir yokmuş!

Dümbelek çalsana Hacivat aman!

Baksana hortladı istibdat aman!

Îtilâ yolunu biz bulduk aman!

Kurtulduk! Kurtulduk! Kurtulduk aman!¹⁰¹

¹⁰⁰ Stanford J. Shaw, **a.g.e.**, s. 211-251.

¹⁰¹ **Karagöz**, nr. 660, 30 Ağustos 1330 [12 Eylül 1914], s. 1.

Kapitülasyonların kaldırılması memleket için olağanüstü bir vakadır. Özellikle son iki asırda devlete ve millete verdiği zarar hayli artmasına rağmen saray ve hükümet içinde bulunduğu şartlardan dolayı bu gidişata müdahale edememiştir. Şimdi gelinen nokta devletin hukukî, sosyal, askerî ve ekonomik anlamda bağımsızlığı demektir. Dolayısıyla hadisenin halkta ve yönetimde büyük bir coşkuya neden olması kaçınılmaz olmuştur. Karagöz, bu heyecana ve coşkuya elbet kayıtsız kalmamıştır. Bu büyük müjde aynı sayıda ince bir alayla işlenmeye devam eder. Eskiler vefat haberlerini ‘elim bir ziya’ diye duyururlarmış. Karagöz cephesinde kapitülasyonların kaldırılacak olması “Ziyâ-yı Elîm” başlıklı uzun bir metinde “Mösyö Kapitülasyon’un Ölümü” olarak değerlendirilir. Kapitülasyonlar için her ayrıntısı düşünülmüş bir cenaze merasimi düzenlenmiştir. Bu merasimde mevtanın doğumundan ölümüne kadarki serencamı, cenaze organizasyonu, katılımcı listesi, halkta tesiri, cenazedeki olaylar, taziye telgrafları gibi birçok detay yer almıştır. Cenazenin tafsilatı ile ilgili en doğru, en gerçek haberler aktarılmıştır.

Karagöz, cenaze haberini vermeden önce, ölüm haberinin kendi matbaasında nasıl karşılandığını okuyucusu ile paylaşır. Ansızın cereyan eden hadise Karagöz matbaasında müthiş bir heyecan, sevinç ve hayretle karşılanır. Başlangıçta matbaada kimse bu olaya inanamaz. Fakat hakikat budur, kapitülasyonlar cavlağı çekmiştir ve herkes bu habere sevinç gözyaşları ile mukabelede bulunur:

Geçen perşembe gecesi Osmanlı âlemi pek ansızın aldığı bir haberle kalbi pek çok heyecana düşar olmuştur. Bu ne müthiş bir haberdî! Matbaada cümlemiz lâl ü mebhut kaldık. Herkes hayretle birbirine soruyordu. Sahi mi? Fakat heyhat! Sahi idi. Zavallı mösyö kapitülasyon cenapları cavlağı çekmişti. Başta Karagöz olmak üzere bütün matbaa efradı bu haber-i elîm ile o kadar müteessir olmuş idik ki çınlaya çınlaya kopan kahkahalar bütün gözlerden sel gibi yaşlar akıtıyordu.

Bu son 1914 senesinde ne feci tecellilere düşar oldu. Ne elîm ziyalara uğradık! Tangolar gitti, mirasyediler eksildi, Avrupa’da nice evlerdeki bulgurdan maada Dimyat’taki pirinçler döküldü. Dedim ya, ziyâ ziyâ üstüne! Bizi hayrete müstagrağ eden vaka-i fevt ü cavlak hakkında aldığımız en mevsuk ve mutlak haberleri aşağıya yazıyor.

Muhabirimiz, cenaze merasimini yansıtmaya geçmeden de mevtanın son zamanları hakkında bilgilendirmede bulunur. “Cavlağın Suret-i Keşîdesi” adlı bölümde belirttiği üzere mevtâ, uzun zamandan beri hastalıklarla boğuşmuş, birçok ünlü Frenk ve Türk doktoru hastalığa çare bulamamıştır. Alınan karara göre tedavi ancak vücudun ortadan kaldırılması ile mümkündür. Hastalık öyle güçlüdür ki cesede arız olan mikrobun etrafa sirayet etmemesi için tedbirli defnedilmelidir:

Bir müddetten beri mösyö kapitülasyon cenaplarının boğazından kuyruk sokumuna kadar birçok hastalıklar peyda olmuştu. En meşhur Frenk hekimlerinin kemal-i itina ile icra eyledikleri tedavi hiçbir kâr ve tesir edemiyordu. Buna kimi ordu humması, kimi vükela tekmesi hastalığıdır, kimi de azm u sebat kolerasına tutulmuştur, diyordu. Fakat en büyük ve en meşhur operatörlerimizden sevgili büyük efendi hazretlerinin teşhisleri pek doğru ve muvafık çıkmıştır. Müşarünileyh hastalığın “kahpe felek kimine kavun yedirir kimine kelek” hastalığının “vatanperverane ve hüdapesendane sa’y u ekmek” marazıyla ihtilat peyda ederek binnetice “yuttuk mu kömüşü” nam illet-i müthişeyi tevlid ettiklerini söylemişler ve ruam, salgın-ı taun, müddet-i müşahedesi mürur etmiş kuduz musabını gibi tedavisi ancak ve ancak ilac-ı münasibiyle vücudunu ortadan kaldırmakla kabil olacağını ve çünkü bırakılırsa sirayet etmesi ihtimali bulunduğunu ilave eylemişlerdir. Ve netice tamamen işbu teşhis mucibince çıkmıştır ki geçen perşembe gecesi etibbâ-yı meşhuremizden Mesud Selim Paşa hazretleriyle tabib-i millî büyük efendi hazretleri ve operatör-i şehir çok nurlu paşa ve sair etibbâ hüzeratı bir konsültasyon icra etmişler ve verdikleri raporda ‘adem sirayeti esbabını temin için bir derince asit fenikli ve kireçli çukura atılarak üzerinin muzâdd-ı taaffün ile tılâ edilmiş ağır kaya parçalarıyla kapatılmasına karar vermişlerdir.

“Tesirat-ı Umumiye-yi Osmaniye” bölümünde gazete, bu vefatın halk nazarında nasıl bir tepkiyle karşılandığını anlatır:

Vakıa-i vefat Osmanlılığı baştan başa müteessir etmiş ve işbu haber şüyû bulur bulmaz halk sokaklara dökülerek oynayıp gülmeye başlamışlardır. Tafsilatı kısm-ı mahsusamızda münderiçtir.”

Metnin devam eden kısmında “Mösyö Kapitülasyon’un Tercüme-i Hâli” başlığıyla mevtanın ne zaman ve nerede doğduğundan, bir gaflet sonucu -Gaflet Hanım büyütülmüştür(!)- İstanbul’a getirilişine, nerede mukim olduğuna ve Tanzimat Fermanı ile devletin içine iyice yerleştiğine dair kısa bir özgeçmiş verilir:

Müteveffa an-asl Fransızlı olup efrenci 1507 senesinde Paris’te zamanın Fransa kraliçesinin - birçok dedikoduya bahsolunduğu- sulbünden dünyaya gelmiştir ki cavlâğı çektiği gün aşağı yukarı dört yüz yaşında idi.

Tevellüdünün akabinde İstanbul’a getirilmiş ve kendisine sütnine olarak “Gaflet Hanım” namında bir kadın tutulmuştu. Gaflet Hanım müteveffaya o kadar iyi o kadar iyi bakmıştı ki çocuk büyüdükçe sütninesini daha çok sevmeye başlamış, nihayet memleketimizi öz vatani gibi benimseyerek burada tavattun etmiş ve ilelebet vatanımızda kalmaya karar vermiş idi. On beş on altı defa ikamet ettiği Cağaloğlu ile Karagöz Matbaası arasındaki mahallede imam efendinin defterine kaydını tecdid ettirmiş ve Rumî 1255 tarihiyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu’ndan sonra büsbütün kayıt olunmuş idi.”

Gazetenin aldığı habere göre mevta, Gaflet Hanım’a evlatlık verilerek onun elinde yetiştirilmiş, büyütülmüş ve şımartılmıştır. Kendisini himaye eden kadıncağızı çok incitmiştir. Zavallı kadının dışından tırnağından artırdığı zinet eşyalarını elinden alıp Avrupa’ya götürmüş ve sefahat içinde yemiştir. “Ahval-i Umumiyesi Hakkında Malumat-ı Mühimme” bölümünde sütninesinin bunca fedakârlığına rağmen ona yaptığı nankörlük ve kötülük, ahval-i ruhiye mütehassıslarına göre gayri meşru bir çocuk olmasının, aslının ve nesebinin belli olmamasının işaretidir:

Ahval-i ruhiyye mütehassısları için pek büyük bir sermaye-i tetkik ve tettebbu’ olmuştu. Çünkü ahval-i umumiyesi olsun hususiyesi olsun, hiç anlaşılmaz bir muamma gibi idi. Kendisine bakan o güzelim, saf, samimi Gaflet Hanım’ı bile incitiyordu. Zavallı kadıncağızın nice alın teriyle biriktirdiği ziynet altınlarını çalıp bozduruyor ve Avrupa’da sefahatle yiyordu. O kadar rica, minnet kâr etmiyordu. Bir türlü uslanmıyor, haylaz, arsız, mendebur bir afacan oluyordu. Bîçare sütnine ne yapsın? Yarı evlat gibi çalışıp çalışıp ona veriyor ve o teşekkür edecek yerde yine sütninesini hırpalıyordu. İşte mütehassısın-i mumaileyhin nihayet birçok tetkikler neticesinde

kendisinin bir veled-i na-meşrû olduğunu ve bittabii aslı bozuk bulunduğu bu soysuzluklara sebep göstermişlerdi.

Karagöz, “Cenaze Alayı”nın önceden tertip edildiğini aktarır. Cenaze alayı için gerekli olan bayraklar, sancaklar, enstrümanlar, okunacak mersiyeleler, nutuklar ve benzeri düzenlemeyi madde madde sıralamayı yeğler:

Cenaze alayının tertibatına daha önceden başlanmıştı. Bu tafsilatı uzun uzadıya vermektense yalnız programını yazmayı münasip gördük:

Binlerce fener ve bayrak bilcümle esvak ve mahallatı tezyin ile icray-ı şehrâyin edecektir.

Uhuvvet ve medeniyete layık bir surette ağlamak için Karagöz’ün idaresi altında binlerce zurnadan, davuldan, dümbelekten, zilli maşadan mürekkep yer yer ağlama alayları ve Hacivat’ın nezareti altında bando mızıkalar ve ince sazlardan müteşekkil keder etme alayları teşkil olunacaktır.

Cenaze keskin kılıçların ucunda götürülecek ve önünde birçok zevat “Felek sana neler etti-Şimdengerü işin bitti” mersiyesini okuyacaktır.

Mezar başında gayet komik efendiler tarafından tuhafıklar yapılarak nutuklar irat olunacaktır.

Müteveffanın dört yüz senelik hatırasına hürmeten herkes mezarının üzerine çelenk ve çiçek yerine kaim olmak üzere ağırca birer taş ve bulamayanlar birer tükürük ve haykırmaktan ağzı kuruyanlar ise sadece birer kutlu tekme atacaklardır.

İşbu merasimin ihrasına vicdan-ı millî memurdur. İşte cenaze alayı bu program mucibince tamamen icra olunmuştur.

“Cenazede Hazır Bulunan Zevat ve Heyet” bölümünde Osmanlı mensubu 40 milyon insanın cenazede hazır bulunduğu bildirilir. Bu kadar kalabalıkla beraber ağlayıcı zurnalar, inleyici davullar; dava vekilleri, borçlu tüccarlar, esnaflar, işçiler, memurlar; müteveffaya ait eşyaları süpüren süpürgeci alayları dahi cenaze için bir araya gelmişlerdir:

Cenazede kırk milyon zat hazır bulunuyordu. Program haricinde daha birçok şeyler yapılmış idiye de davul zurna, çalgı çigane, eğlence ve yaşasın sadalarından işitip yazmak kabil olamamıştır. Yalnız kaydına muvaffak olabildiklerimiz ber-vech-i âtidir:

Başta: Ağlayıcı zurnalar ve mızıklar. Ondan sonra inlemek makamına kaim olmaya memur yüzlerce davul ve dümbelek.

Ortada: Elllerinde müteveffanın şerrinden bir türlü icra dairelerinden çıkamayan alâmât-ı hukukiye ve cezaiyenin musaddak suretleri ellerinde olduğu hâlde bilumum dava vekilleri. Onların arkasında göğüsleri temettü vergilerinin makbuzlarıyla müzeyyen bilcümle tüccar, esnaf ve işçiler. Sağ sol taraflarda torbalara konmuş ve ağızları kurşun mühürle mühürlenmiş sabık yüzde sekiz ve otuz gümrük beyannamelerini omuzdan atmış gümrük memur, simsar ve müstahdemîn sairesi her tarafta adliye mübaşirîni bulunuyordu. En arkada da Hacivat'ın riyaseti altında gayet kalabalıklı yer süpürgeci alayı geçilen yerlerde müteveffaya ait ne kadar eşya, hatıra, miras falan kalmış ise cümlesini süpüre süpüre geliyorlardı.

“Esna-yı Merasimde Bir Vaka”da ise Hacivat, cemaate “Mösyö Kapitülasyonu nasıl bilirsiniz?” diye sorar. Hâzırundan ses çıkmayınca Karagöz cemaate kızar ve “İyi bilirdik!” diye mukabele eder. Verdiği cevabı ve olayı bir hikâyeye ile açıklar:

Cenaze alayında müteveffanın ruhuna şâd edecek şöyle bir vaka cereyan etmiştir ki milletimizin kendisine karşı perverde eylediği muhabbet-i hakikiyeye bir numune-i garra olsa yeridir. Şöyle ki cenaze kalkacağı zaman Hacivat hâzırına seslendi:

Ey cemaat! Mösyö Kapitülasyon'u nasıl bilirdiniz?

(Hiçbir ses çıkmadı!)

Hacivat sualini tekrar etti:

Yahu! Hâzırın! Mösyöyü nasıl bilirdiniz?

(Yine ses seda yok!)

Sual tekrar ettiği halde herkes “Ne iyi, ne de fena!” demiyordu. O esnada Karagöz'ün canı sıkıldı, hemen bir ağacın üzerine çıktı. Hiddetle haykırmaya başladı, dedi ki!

Yahu! Cemaat! Ne susuyorsunuz be? Adamcağız bizi senelerce yedirdi içirdi, her arzumuzu yerine getirdi. Bunca kahrımızı çekti. Şimdi “Nasıldır?” denildiği vakit neye susuyorsunuz? Bana bak Hacivat! İyi adamdı? İyi adamdı? Böyle adama fena mı denir?

Bu vaka aklımıza tuhaf bir hikâye getirdi ki aynen buna benzer. Kadıncağzın biri varmış, her nasılsa kötü yola düşmüş, eteğini elini kirletmiş. Fakat ne yapsın bir defa uçuruma düşmüş. Bir delikanlı onu aldatıp doğru yoldan çevirmiş. Fakat kadıncağz iyi kalpli imiş. “İyilik yap denize at!” demeyi bilenlerdenmiş. Demiş ki ben bir defa düştüm. Beni bir delikanlı perişan etti fakat ben yine insaniyetliyim. Müddet-i ömrümde bütün delikanlılara iyilik edeceğim. Semtteki evine iki kapı açtırmış. Gel zaman git zaman kadın vefat etmiş. Tam kaldıracakları zaman “Nasıl bilirsiniz?” suali sorulmuş. Artık tafsile hacet yok. Yukarıdaki hikâyenin noktası noktasına ber-aynı cereyan ettiğini anlıyorsunuz.

Haberin son bölümünde “Taziyet Telgrafnameleri” yayınlanır:

Mösyö kapitülasyonun vefatı hasebiyle teessürat-ı Osmaniye’yi hâki matbaamıza gelen telgrafnamelerin bir kısmı ber-vech-i âtidir:

Mösyö kapitülasyonun nalları dikmesinden dolayı kemal-i hararetle arz-ı tebrikat eyleriz (Dört vilayet halkı)

Kapitülasyon nam pir-i siyasiyenin kuyruğu titretmesinden mütehassıl memnuniyetimizi arz ile teessüratınıza iştirak ederiz. (Altı vilayet halkı)

Cavlağı suret-i mahsusada çeken kapitülasyonun hatırası ebeden kalbimizde menkuş kalacaktır. Hendek mekân mûmâ-ileyh yedi kat yerin dibine yattıkça Allah size ömür versin. (Sair vilayetler halkı)

Cenab-ı Hak bu mülk ü milleti mesud ve bu hükümet-i azimkârımızı her işinde muvaffak bilhayr eylesin âmin. (Baştan başa ahali-yi Osmaniye)¹⁰²

Kapitülasyonların kaldırılması basın tarafından hararetle yazılarla kamuoyuna duyurulmuştur. 9 Eylül’de yabancı devletlere verilen bir nota ile bildirilen karar 10 Eylül 1914 tarihli Tanin’de “Kurtuluş Beratı” ve “Bağımsızlık Günü” başlıkları altında değerlendirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne imparatorluğun her tarafından

¹⁰² “Ziyâ-yı Elîm”, **Karagöz**, nr. 660, 30 Ağustos 1330 [12 Eylül 1914], s. 2-3.

kutlama telgrafları gönderilmiştir.¹⁰³ Aslında alınan kararın ehemmiyeti, halkın göstermiş olduğu sevinç ve coşkuda saklıdır. Bu bayram havası 14 Eylül 1914 tarihli Karagöz’de “Hasbihâl” bölümünde “Fincancı Katırları”¹⁰⁴ başlığıyla karşılık bulur. Yatsı namazına yakın bir vakitte Karagöz, dışarıdan gelen sevinç nidalarıyla yerinden fırlar. Kahramanımız, geç denilecek bir vakitte böyle bir kutlamanın şaşkınlığı içinde temmuz ve Ramazan Bayramı geçmesine rağmen halkın hangi bayramı kutladıklarını merak eder, kendini sokağa, kalabalığın arasına atar:

Yerimden birdenbire fırladım. Sokaklardan öyle neşeli sesler geliyor ki vakit de erken değil, yatsıya yakın. Mahallede düğün var, davul zurna ile güveyi götürüyorlar desem, bekçi ile kafadar, muhtarla yoldaş, imamla iyi kişi olduğum için herkesten evvel benim haberim olacaktı. Sadalar, alkışlar, yaşasın nidaları göklere çıkıyor, mahalle düğününe benzemiyor, büyük düğün... Günümü saatimi bilen adamlardan değilim, ama temmuz bayramı geçeli birçok ay, Ramazan Bayramı geçeli şunun şurasında, on gün oldu.

Bayram ama ne bayramı? Memleket bütün ayakta. Hakkın bildiğini kuldan niçin saklayayım; birdenbire içime ne doğdu, bunu söyleyeyim: Altmışa kadar hepimiz askere, Hacıvat ile bana da geldi, dedim, sokağa fırladım.

Gözler aydın, kurtulduk. Ohh, biz bugünü bekliyorduk. Tam müsavâtı, tam adaleti, tam istiklali şimdi bulduk! Yaşasın, yaşasın!” bu sözleri işitiyordum. Kalabalık arasına sokuldum, birine sordum:

- Hemşehri, bayram var ama ne bayramı?

- Kapitülasyonlar kalktı.

¹⁰³ Enver Ziya Karal, **a.g.e**, s. 390.

¹⁰⁴ “Fincancı katırlarını ürkütmek: Kızdırılmaması gereken kişilere dokunacak iş yapmak.” Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2**, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1998, s. 784. “Kızdırılmaması gerekenler kuşkusuz Üçlü Uzlaşma Devletleri’dir. Ancak Osmanlı ile ittifak antlaşması olmasına rağmen bu karara Almanya da büyük tepki göstermiştir. Almanların İstanbul’daki elçisi Wangenheim, Maliye Nazırı Cavit Bey’e suçlamalar, hakaretler ve hatta tehditler savurmuştur. Çünkü kapitülasyonların kaldırılması gibi son derece önemli bir işte Osmanlıların kendi başlarına buyruk hareket etmeleri, Wangenheim’in diplomatik kariyerini bile yok edebilirdi.” Bkz. Enver Ziya Karal, **a.g.e**, s. 391.

- Ne buyurdunuz?

- Budala anlamıyor musun? Artık Osmanlı'ya, Frenk'e memleketimizde ayrı adalet yok. Bir adalet; Frenkler toprağımızda yaşasınlar, onlar vergi vermesin, biz verelim, artık bu da yok. Gümrüklerimize karışsınlar, biz kapı kapı para dilenelim, kollarımızı, bacaklarımızı bağlasınlar, bize haydi çalışın, yürüyün, çalışın, desinler, çalışamayalım, yürüyemeyelim. İşte bunlardan kurtulduk.

Karagöz aymıştır. O da kendini tutamaz ve avazı çıktığı kadar bağırarak sevince ortak olur. Dört asırdır devletin, halkın sırtında kambur olan kapitülasyonlar artık yoktu. Kapitülasyonların küçük bir nahiyedeki bir bürokratin dahi elini kolunu Frenklere karşı nasıl bağladığını emekli bir kaymakamın hatırasıyla dile getirir. Karagöz, işi bitip geri dönerken evine, barkına, malına, mülküne şimdi sahip olmuş gibi gururludur:

Birdenbire aklımı başıma aldım. Ben de herkes gibi “Yaşasın koca devlet! Yaşasın koca devlet!” diye avazımın yettiği kadar bağıryordum.

İçimden de “Hacivat'ın dedikleri, diledikleri oldu.” diye seviniyordum. Ben onu bazen beğenmem ama pek akıllı, pek haklı imiş. Uhudlar mı, guguklar mı, ne kara katırlardır, bu belalar üstümüzden kalkmazsa bizim için kurtuluş yok, derdi.

Hemen Hacivat'a koştum, kurtulduk, diye müjdeleyecektim. Ooo! Benden evvel fırlamış, şenliğe karışmış. Kahveye geldim; eski kaymakamlardan bizim ihtiyar bir babalık var, onu buldum, benimle dertleşmeye başladı:

- Buyurun Karagöz Efendi, Rabbime bin hamd u sena, bize bugünleri de gösterdi. Ben bu sakalı değirmende ağartmadım, eski devirde ne valiler, mutasarrıflar gördüm. Ne yerler gezdim. Her memuriyetimde, bana Frenklerle hoş geçin, onlarla sakın iş çıkarma, başka ne yaparsan yap, derlerdi. Frenkleri bol yerlerde memuriyet, bana Nasreddin Hoca'nın cehennemi gibi gelirdi. Aman fincancı katırlarını ürkütmeyeyim, diye her gün tasa içinde kalırdım. Ooh, şimdi kendi yerimizde yurdumuzda cehennemden cennete çıktık.

Babalığa da hak verdim. Eve dönerken, şimdiye kadar evimin barkımın malımın mülkümün sahibi ben değilmişim de şimdi sahip olmuşum gibi öyle bir böbürleniyordum ki...¹⁰⁵

Kapitülasyonların kaldırılması gümrüklerde hemen uygulamaya konmuştur. İlk defa gümrükten geçecek birinci sınıf elbise, ayakkabı ve ispirotolu eşyalara yüzde yüz vergi uygulanmıştır. Bu muhteşem bir haberdir. Karagöz haberin doğruluğu için bir tahkikat yapmıştır. “Yüzde Yüz Gümrük” başlıklı haberde Tangolar gümrükte uygulanmaya başlayan vergilerden dolayı kalitesiz eşya üretme yoluna gideceklerdir:

Gazetelerin aldığı havadise nazaran geçen gün gümrükçüler toplanarak kapitülasyonların kaldırılmasına, ilk defa gümrükten geçecek olan birinci sınıf elbise kumaşlarıyla birinci nevi ayakkabıları ve ispirotolu mevada yüzde yüz gümrük vaz’ etmekten başlamışlar. Bu parlak bir haber idi. Hemen tahkikat yaptık. Beyoğlu mahafilinden aldığımız tafsilat bervec-i âtîdir:

Tangolar fımabad birinci sınıf kumaş bulamayacakları için âlâ yerli ve murabbaları seyrek tül kanaviçeden elbise imal edeceklermiş. Yüksek ökçeli ve şık ayakkabıları yerine de sadepli, çingiraklı, püsküllü hamam takunyaları yaptıracaklarmış. İspirtolu mevada gelince; alelekser meyhane, birahane ve gazinolar bu hususta müşkülata tesadüf etmeyeceklermiş. Vukubulan istifsarımıza karşı “Biz zaten ispiroto karıştırmıyorduk ki müessir olalım, daima gaz ve cam kırığıyla iktifa ediyorduk.” demişlerdir. Hey gidi günler hey!

Karagöz, devamında “Kapitülasyonların Esası”na dair kendince bir açıklama yapar. Kapitülasyon kelimesi ilk manasından çıkarak artık yeni bir anlam kazanmıştır:

Kapitülasyon aslından kaptılar somunu idi. Fakat kapılan somunun hepsini yemeye kısmet olmadan Allah’ın inayeti ve hükümetin azm u gayretiyle bir boyunduruk atılması yüzünden kaptırdılar somunu suretine tebeddül etmiştir ki en doğrusu da budur.¹⁰⁶

¹⁰⁵ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 2.

¹⁰⁶ “Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 3.”

Gazete, bir sonraki sayıda “Kapitülasyon Tarihi” adlı kısa bir manzume kaleme almıştır. Senelerce bekledikten sonra hükümet, istiklalin tehdidi kapitülasyonları kaldırmıştır. Karagöz, Hacıvat’a bu senenin en şöhretli ayının da kapitülasyonların resmi olarak kaldırılacağı teşrinievvel ayı olduğunu söyler:

Çok bekleyip sebat etti, nihayet

Bir hamlede buldu güzel sarayı

Sildi gitti bizim baba hükümet

İstiklalin cephesinden karayı

Hacıvadım! Bil ki teşrinievvel

Bu senenin en şöhretli bir ayı

Bütün millet bayram etti mükemmel

Artık aldı Osmanlılar hak payı

Karagöz, kapitülasyonların kaldırılmasının dost devletlere karşı yapılmadığını, kimseyle husumeti olmadığını ilave eder. Bu kararla Osmanlı’nın sinesinde bir yük kaldırıldığını belirterek Avrupa devletleriyle ilişkilerini iyi tutmak ister:

Asla merak etmeyiniz monşerler!

Dostlar ile biz bozmadık arayı

Sade kalktı sinemizden neşterler

Kimsecikle yoktur ne sû ne sayı

Bundan sonraki mısralarda bu hayırlı kararı alanlar bir avcı olarak, asırlardır kapitülasyonlardan beslenenler de av olarak görülür. Kapitülasyonlar öldürülmüş, aziz vatan kurtulmuş, avcı yayını duvara asmıştır. Karagöz, son dörtlükte ebced hesabıyla tarih düşürmüştür:

Etrafında bizim avcı görünce

Birçok sülük, kurtla çakal ve ayı

Kuvvetine dayanarak öylece

Çekti oku, attı, deldi havayı

Bir baktı ki bir korkunç şey nâgehan

Düştü. Avcı astı duvara yayı(*)

Bir oh çekip dedi: Ey aziz vatan!

Çekti kapitülasyon mortoyu!

(*)Ebced hesabıyla ve bir yâ (ye) noksanıyla tam tarih çıkıyor.¹⁰⁷

19 Eylül 1914 tarihli gazetede Karagöz, “Kapitülasyondan Sonra” nelerin kalktığına dair derin bir araştırma yapmış ve bazı sonuçlara ulaşmıştır:

Kapitülasyonların kalkması hasebiyle nelerin kalktığını merak eden Karagöz bu bapta tedkikatı amikada bulunmuştu. Neticesini yazıyoruz:

Kapitülasyonla beraber:

¹⁰⁷ “Kapitülasyon Tarihi”, **Karagöz**, nr. 662, 3 Eylül 1330 [16 Eylül 1914], s. 3.

Yüreklerden sıkıntı kalkıp yerine ferah geldi.

Kiliselerden züğürtlük kalkıp yerine müsavat geldi.

Tercüman'dan Ahmet Agayif kalkıp yerine Ağaoğlu Ahmet geldi.

Tanin'den hararet kalkıp yerine bürudet geldi.

Tasfir'den şişmanlık kalkıp yerine sıskalık geldi.

Beyoğlu'ndan mirasyediler kalkıp yerine züğürtler geldi.

Ortalıktan yeni moda kalkıp yerine eski moda geldi.

Fakat o da kalkıp yerine bar direktörlerine düşünce geldi.

Belçikahlar ayağa kalkıp yerine Almanlar geldi.¹⁰⁸

1.20. Seferberlik Çağrısı

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Balkan Harbi'nden yenik ayrılması ve Balkanlarda önemli topraklarını kaybetmesi sadece Sultan'ı ve hükümeti değil, halkı da büyük bir üzüntüye gark etmiştir. Yıllarca bir vücudun azası gibi olan topraklar ana gövdeden ayrılmıştır. Balkanlarda daha dün bağımsızlığını kazanan devletler onları himaye eden devletlerin de desteğiyle Osmanlı'yı cephede mağlup etmiştir. Siyasi hatalar, yönetim zafiyetleri, ordu örgütlenmesindeki kusurlar, aktif ve yedek askerlerin yetersiz eğitimi, zayıf strateji ve taktikler yenilginin ana sebepleri sayılmıştır.¹⁰⁹ Bu son mağlubiyet, asırlardır cepheden cepheye koşan ordunun ivedi bir şekilde ıslahını kaçınılmaz kılmıştır. O tarihten bu yana ordu için bir seferberlik zaten söz konusudur. Genel harbin başlaması ile bir ittifak arayışına giren Osmanlı'nın Almanların kollarına bırakıldığına ve 2 Ağustos 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile özellikle Harbiye Nazırı Enver Paşa öncülüğünde gizli bir antlaşma yapıldığına değinmiştik.

¹⁰⁸ “Kapitülasyondan Sonra”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 3.

¹⁰⁹ Ali İhsan Sabis, **a.g.e.**, s. 21-145.

Enver Paşa, 3 Ağustos 1914'te ise Osmanlı silahlı kuvvetleri için tam seferberlik emrini vermiştir.¹¹⁰ Seferberlikle beraber hükümette, basında, cemiyetlerde bir teyakkuz hâli baş göstermiş ve herkesin büyük küçük, az çok demeden orduya maddi yardımda bulunması çağrısı yapılmıştır. Bu çağrıya Karagöz kendince bizzat kulak vermiştir, gazete yoluyla bir yardım kampanyası ve duyurusu yapmıştır. Gazete aracılığıyla yapılan bağışları ve bağış sahiplerini de sayfalarında ilan etmiştir. 16 Eylül 1914 tarihli Karagöz'ün "Muhavere" kısmında "Karagöz'ün Beyannamesi" başlığı altında yayınlanan metinde Karagöz tarafından halka bir sesleniş vardır. Dünya cayır cayır yanmakta ve bu ateşin bir gün memleketi de saracağı öngörülmektedir. Bu sebeple halkın varını yoğunu cephede hazır kıta olan askerin ihtiyacı için harcaması beklenir. Milletin rahatı için kendi canını feda eden ordu için her vicdan sahibinin elini taşın altına koyması istenmektedir. Rahat rahat nefes alıp çatısı sağlam, odası sıcak bir evde oturan her vicdan sahibi vatan evladı dünyayı saran ateşin kendi saçığını sarmaması için yağmur, kar, soğuk demeden bekleyenleri yani askerleri düşünmelidir. Onları düşünmeyi alçaklık, namussuzluk, kahpelik lanetler hatta lanet bile telin eder:

Hemşehriler! Hemşehriler!

Rahat rahat aldığınız nefes bu vatanın temiz havasından ise, rahat rahat çarpan kalbiniz bu vatanın ekmeğinden hâsıl olan kanı taşıyor ise, vicdan sahibi iseniz? Hamiyetiniz var ise, insan ve namuslu iseniz bizi dinleyiniz! Ve dikkatle, can kulağıyla dinleyiniz!

Dünyayı ateş kaplarken, hanümanınızın saçığına sarmaması için yağmur altında bekleyenleri düşününüz!

Dünya kan içinde boğazlaşırken, çoluk çocuğunuzun hayatlarını müdafaa için soğuk altında kendi hayatlarını karşı tutanları gözünüzün önüne getiriniz!

Irzlar, haysiyetler, masumlar ve her mukaddes şey vahşi medeniyetin pençesinde kahrolurken, ırz ve namusunuzu, haysiyetinizi, masumlarınızı muhafaza için yaklaşan karların ortasında yumruğunu sıkıp hazırlanmışları tasavvur ediniz!

¹¹⁰ Stanford J. Shaw, **a.g.e.**, s. 129.

Bunlar, askerlerdir! Bunlar, senin kardeşinden, benim oğlumdan, ötekinin kocasından, berikinin yavuklusundan ibaret olan aziz askerciklerdir!

Siz çatısı sağlam, odaları sıcak, keyfi yerinde evlerinizde otururken kulağınıza derinden gelen sadayı işitiyor musunuz? O, vicdanın sadası, ruhun hitabı, alnınızdaki namusun ricasıdır. Size diyor ki: Bu yiğit kardeşlerinizi, bu üstü yağmur, altı çamur babalarınızı, yavuklularınızı unutmayın! Onları düşünmeyenleri namussuzluk, alçaklık, kahpelik bile telin eder. Bizzat lanet bile telin eder.

Gazete beyannamenin devamında ise bu vurdumduymazlıktan ve düşüncesizlikten kendini muaf tutan herkesin cebindeki iki ekmek parasından birini, o yoksa çorabını, hırkasını, yorganını vatan için feda etmesini ister. Verecek hiçbir şeyi olmayanları da verilenleri, eşyaları toplamaya yardıma çağırır. Yapılan bağışların, verilen paraların her semtin büyükleri, zenginleri ve hürmet sahibi insanları tarafından toplanacağını duyan Karagöz buna çok sevinir çünkü ekâbir takımının bu işte öncü olması halk arasında daha tesirli olacaktır:

Fakat bundan münezzeh olduğunuzu bir daha ispat ediniz. Servetiniz, malınız, bugünkü ahvaliniz müsait mi değildir? Fakat biliniz ki cebinde iki lokma ekmek parasından bir lokmasının bedelini, bu uğurda verenlerdir ki faziletin canlı misalini teşkil ederler. Dağlar taşlar diyor ki, iki yıl evvel sokak başlarında, cami köşelerinde gözyaşları döken o muhacir kızcağızları, o öksüz masumcuklar diyor ki, vatanın ufuklarında dolaşan kış fırtınalarındaki dondurucu rüzgârlar diyor ki, insanlık diyor ki, Allah diyor ki: Para verin! Çorap verin! Yorgan verin! Pamuklu hırka verin! Beş paranız mı yok? Onu da kabul ederiz, hiç olmazsa verenlerden toplamaya gidin! Ve bu verdiğiniz mukabil ne alacağınızı sonra anlarsınız. Dünya büyük bir ateş ocağı kesilmiş iken, biz soğuktan donalım mı? Dünya kan tufanı üstünde yüzerken biz yağmur altında boğulalım mı? Hemşehriler! Hemşehriler! Devir, felaket, namus ve hamiyet devridir. Bunun içinden salimen çıkmak lazımdır.

Asker için kış hediyeleri toplanıyor. Bu karar hoşumuza gitmişti fakat bu sefer de işittik ki bu hediyeler her semtin ekâbir, eâzım ve ayanından, hâl u kâli haiz-i nüfuz ve ihtiram olan zevatından mürekkep heyetler tarafından toplanacakmış. Bu karar büsbütün memnuniyet ve şükranımızı ba's oldu. Elbette bu şekil daha âlâ müessir olacaktır.

Karagöz de gazete idaresi, taşra bayileri olarak bu mukaddes davete büyük bir zevkle icabet edecektir. Para ve eşya gönderecek okuyucuların yardımlarını makbuz karşılığı kabul edecek ve bağışçıların isimlerini sırasıyla gazetede yazacaktır. Beyannamenin son bölümünde Karagöz halkına olan inancını haykırır. Türk milleti hamiyetperver, vicdan sahibi ve fedakârdır. Millet bunu en zor zamanlarda ve müthiş felaketlerde ispat etmiştir:

Biz karınca, fakat kaderince vatan ve milletine hizmet eden Karagöz idaresi bu mukaddes farizeye hahiş ve zevk ile atlıyoruz. Âcizane olan takdimemiz kısm-ı mahsusamızda münderiçtir. Taşra bayilerimiz de bu emre iştirak ediyorlar. İdarehanemizde bir hususî defter ve daire açıktır. Para, eşya gönderecek karilerimizin işbu hediyelerini makbuz mukabilinde kabul ve mahalline tevdi' ederek verenlerin esamisini sırasıyla gazetemize yazacağız.

Hemşehriler! Hemşehriler! Vatan askere, asker şefkate, şefkat kalp taşıyan insanlara muhtaçtır. Sizin uğrunuzda canını feda eden sevgili askerciğe siz bir hırkayı çok mu göreceksiniz?

Bu millette para var! Para var! Para var! Çok laf istemez! Bu millette hamiyet var, fedakârlık var, insanlık var! En müthiş felaketlerde ispat etti. Çok misale hacet görmez. Evlerinizde bir yorgan çarşafı da yok mu? Kesip biçiniz! Bir küçük yastık da yok mu? Pamuğunu çıkarınız! İşte size parasız bir hırka! Üç çift çorabınız yok mu? İki fanılanız, bir kuşağınız yok mu? İşte size parasız bir fedakârlık! Haydi zenginler! Namus ve hamiyeti fukarada bırakmayın! Siz de haydi fakirler! İş zengine havale etmeyin! Vakit kalmadı! Çabuk! Cenab-ı Hak bizi vicdanlı, askerimizi kuvvetli, vatanı mesut etsin.¹¹¹

1.21. Marne Çarpışması: Almanya Adına İlk Geri Çekiliş

Savaşın başından beri kademeli bir şekilde ilerlemesini sürdüren Almanya adına ilk geri çekilme harekâtı Paris sınırına ulaşıldığında gerçekleşmiştir. Tarihler eylül ayını gösterdiğinde Alman generali Von Kluck'a Fransız ordularını kuşatıp imhasını tamamlaması için Paris'in batı ve güneyinde hızla ilerlemesi emri verilmiştir. Kluck, bu

¹¹¹ "Muhavere", **Karagöz**, nr. 662, 3 Eylül 1330 [16 Eylül 1914], s. 2.

emri uygulamak yerine Fransız karşı saldırılarıyla yavaşlatılmış olan silah arkadaşı General von Bülow'un ordusu ile teması korumayı tercih etmiştir. Daha sonra Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'nin emriyle ilerleme hattını Paris'in güneydoğusuna çekmiştir. Bu arada Fransız General Joffre, 4 Eylül'de ana güçlerinin geri çekilişini durdurmuş ve ordusunu Kluck'ın üzerine salmıştır. Bu saldırıya karşılık veren Kluck, Bülow ile arasında boşluk vermiştir. Bunu değerlendirmek isteyen Fransa ve Britanya kuvvetleri bu boşluğa sızmayı başarmıştır. Almanların iki ordusunda meydana gelen zafiyet, kargaşaya yol açmış ve tüm Alman hattı Paris'in kuzeydoğusundaki Aisne hattına geri çekilmiştir. Burada Almanlar, önlerindeki dört yıl boyunca başarıyla savunacakları mevzilerine yerleşmişlerdir.¹¹² Alman ordusunun bu ilk geri çekilme harekâtı 19 Eylül 1914 tarihli Karagöz'ün birinci sayfasındaki karikatürde bahis konusu olmuştur. Fakat Karagöz, bu çekilmeyi Almanya taraftarı olması gereği kazanım olarak görmüştür. Karikatürde Fransız askerleri bir keçi sürüsü, Alman İmparatoru Wilhelm de bu sürünün çobanı olarak verilmiştir. İki Alman askeri arkalarında Kayzer Wilhelm olduğu hâlde önlerindeki ağıla doğru koşmaktadır, Kayzer'in peşi sıra da Fransız keçi sürüsü seğırtmektedir. Karagöz, bu görüntüye aldanarak dostu Kayzer Wilhelm'e böyle mi olacaktı, neden kaçıyorsun, diye sorar. Alman imparatoru Karagöz'e merak etmemesini, kaçmadığını, arkadan gelen sürüler için ağılların kapısını açmaya gittiğini söyler. Karagöz de önemli bir şey olmadığını öğrenince Wilhelm'den keçilerden sağacağı sütten bir pay ister:

Karagöz – Yahu, Fonder dostum! Böyle mi olacaktı neye kaçıyorsun?

Fonder dost – Merak etme Karagöz, kaçmıyorum. Arkadan sürüler geliyor. Ağılların kapılarını açmak için hızlı hızlı gidiyorum.

Karagöz – Ben de bir şey var zannettim. Öyle ise sağacağın sütten bana da bir maşrapa ver.¹¹³

¹¹² Michael Howard, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹¹³ **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 1.

“Dâhili” bölümünde “Mücavebe-i Âlimane” bölümünde Karagöz ile Hacivat arasında geçen diyalog da Almanya’nın geri çekilmesi üzerinedir ve bakış açısı aynıdır. Hadise hakkında Hacivat’ın fikrini merak eden Karagöz, Hacivat’a sorar. Almanları oka benzeten Hacivat, bir okun ne kadar uzağa atılması düşünülürse yayın da o kadar geri çekilmesi gerekir, mukabelesinde bulunur. Karagöz de kırışi kırmasınlar da ne kadar çekerlerse çeksinler, diye karşılık verir:

Almanlar’ın Paris civarından geri çekilmesini pek çok merak eden Karagöz, akıl ve idrakine emin olduğu Hacivat’a keyfiyetin esbabını sual etmiş ve mumaileyhten şu yolda gayet amelî ve feylesofane bir cevap almıştır: Yavrum! Almanlar oka benzerler. Bir ok ne kadar ileri ve müessir atılmak istenilirse yayı üzerinden o kadar geri çekilir.

Bunun üzerine Karagöz de aynı derece-i kıymette olan şu cevap ile mukabele etmiştir: Kırışi koparmasınlar da ne kadar çekerlerse çeksinler.¹¹⁴

Almanya’nın ileri birliklerinin ağır topları, Fransız birliklerini daha kendi toplarını kullanmaya başlamadan imha etmişlerdir. Yüz yüze çarpışmalarda olmak üzere Fransızlara ağır kayıplar vererek her yerde düşmanı geri püskürtmüştür. Bunun üzerine Fransız ordusunu desteklemek için Britanya ordusundan yüz bin asker Almanları vurmak için Ardennes’e saldırmıştır. Sarp ve ormanlık alanlarda bir dizi kanlı çarpışmalar olmuştur. Bu cephe savaşlarında Fransız, Alman ve Britanyalı askerlerin çoğu modern ateş gücüyle ilk kez karşılaşmıştır. Daha önce değindiğimiz üzere doğu cephesinde Tannenberg’de Ruslar Almanlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Almanlar 6 Eylül’e kadar küçük geri çekilmeler yaşasalar da tüm cephe hatlarını yarıp geçmişlerdir. 6-9 Eylül arasında gerçekleşen kanlı Marne çarpışması, Alman ilerlemesini denetim altına almıştır. Almanlar bu tarihe kadar doğu ve batı cephesinde Fransız, İngiliz ve Rus ordularına ağır kayıplar verdirmiştir. Karagöz,

¹¹⁴ “Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330, s. 3.”

Almanya'nın artık savunma savaşına döndüğü tarihlerde ağustos ayındaki ve eylül başındaki zaferlerini kutlamaya devam etmiştir, 21 Eylül 1914 tarihli karikatürde olduğu gibi. İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, Fransız Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré ve Rus Çarı Nikola yanlarında milli içecekleri viski, Bordo şarabı ve votka şişeleriyle, pejmürde kıyafetlerle, perişan, bitkin ve ezik bir vaziyette yan yana dizilmiştir. Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm yine gürbüz, asil ve mağrur bir şekilde, düzgün askerî kıyafeti ile bu üç devletin temsilcilerini, benimle uğraşmanız neye yaradı, bu bir oldu, ikinci yenilgiyi tatmamanız için pılınızı pırtınızı toplayıp yollanın, diye tehdit eder. Onları kenardan izleyen iki kafadardan Karagöz, Hacivat'a Wilhelm'in düşmanlarına karşı ne insaniyetli, lütufkâr ve merhametli olduğunu söyler ve Kayzer'e dua eder:

Fonder Alaman – Benimle uğraşmak nenize gerek idi. Gördünüz mü, bu daha bir... İkincisine uğramamak için haydi! Şişelerinizi, pılınızı, pırtınızı toplayıp yollanın bakayım.

Karagöz – Hacivat! Dikkat ediyor musun? Ne insaniyet! Ne lütuf ve merhamet! Allah ondan razı olsun.¹¹⁵

Almanya'nın geri çekilmesi üzerine değerlendirmeler “Hasbihâl” bölümünde devam eder. “Çeviriver, Tuzağa Düşür” başlıklı metinde Karagöz'e bir ahbabı uğrar, iş güçten sorar. Ardından Karagöz bugün bu konuya bulaşmak istemese de dostu konuşmayı ‘milyonlar muharebesi’ne getirir ve Karagöz'ün savaştan iyi haberler vereceğini düşünür. Karagöz, cevaben söze şöyle giriş yapar:

- Anlamıyorum kardeş. Alman ileri gitti, bugün yarın Paris'e giriyorlar, Fransızlar Paris'ten kaçtı, dediler. Sonra da Almanlar geri çekildi, dediler.

¹¹⁵ **Karagöz**, nr. 664, 8 Eylül 1330 [21 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz'ün misafiri, öncekiler gibi dinlemek yerine söz söylemeye daha hırslıdır. Misafir, şimdiki muharebelerin çevirmelerle kazanıldığını, Almanların bu işi iyi bildiğini ve büyük komutanları Hindenburg'un Ruslara bunu gösterdiğini söyler. Almanların şimdilerde geri çekilişini bir av için kazılan kuyu, serçeler için yapılan kalbur, balıklar için kurulan dalyan ve ağlardan örnekle açıklar. Nasıl ki avcı tüm bu düzenekleri hazırlar, geri çekilir ve avını tuzağına düşürmek için beklerse, Almanların da geri çekilmesini buna benzetir. Avını böyle çevirip tuzağına düşüren kazanacaktır:

- Karagöz, ben kesirü'l ahabım! Askerlikten anlayanlarla da görüşürüm, bunlardan dinlerim. Şimdiki muharebeler çevirmelerle kazanılmış. Düşman ordularını bir çevirdin mi takımıyla mahvedermişsin. Koca Alman kumandanının Moskofları üç taraftan çevirip bataklıklara sürdüğü gibi. Almanlar da en ziyade bu çevirmede mahir imişler. Bunun için pek sürat istermiş. Bir Alman neferiyle bir Fransız neferini gözümün önüne getirdim. Bir dev gibi, bir adım attı mı bir kulaç yer gidiyor. Öbürü cılız, altı karış boy. En büyük adımı iki karış... Ha! Diyeceksin ki Almanlar niçin geri çekildiler. A yavrum, düşmana kuyu kazarsın da tuzak kurarsın da kuyunun, tuzağın başında beklemezsin. Geri çekilir, düşman kuyuya düşünce, tuzağa tutulunca başına çullanırsın. Kışın kalbur kurup nasıl serçeleri tutardık? Geri çekilir, bir yerde saklanır, serçeler kalburun altına doldular mı ipi çeker, kalburu kapatır, küme ile serçeleri yakalardık. Ağ kurar, dalyanda beklersin; balıklar küme küme, sürü sürü gelince ağı çeviriverirsin. Paris üzerine kadar inen Alman kolları, oltanın yemleri idi. Balıkları kızıştırmak için oltayı çeki çeki verirsin. Kıvamına getirir, kancayı takar alırsın... Karagözüm, hayat muharebesinde de böyle değil mi? Şikârını kârını şöyle bir çeviriverip tuzağına düşüren kazanır.¹¹⁶

Karagöz, sonraki sayıda da Almanların savunma hattına çekilmesini işlemeye devam etmiştir. Almanya bu savaşı kaybettiğinde savaşı da kaybetmişti, denilen Marne çarpışmasından sonra Aisne hattına geri çekilen Almanları, Britanya ve Fransa askerleri ihtiyatla takip etmiştir. Karagöz, Kayzer Wilhelm'i Aisne mevzilerinde silahını yanına koymuş, purosunu yakmış tüttürürken, boylu boyunca uzanmış bir hâlde çizmiştir.

¹¹⁶ "Hasbihâl", **Karagöz**, nr. 664, 8 Eylül 1330 [21 Eylül 1914], s. 2.

Kayzer yatmış dinlenirken hepsi cüce denebilecek bir şekilde çizilmiş İngiliz, Fransız ve Rus liderleri, dev cüsseli Wilhelm'in üzerine tırmanmaya çalışmaktadır. İmparator Wilhelm, oralı bile değildir. Bu manzarayı izleyen Hacivat endişeli bir şekilde Karagöz'e Wilhelm'in uyduğunu, ötekilerin de ona nasıl saldırdığını söyler. Karagöz rahat ve kendinden emindir. Kayzer'in uyumadığını dinlendiğini, piposunu çekip bir nefes aldıktan sonra bir tekmede hepsini yere sereceğini söyler:

Hacivat – Aman Karagöz! Bak bu uyuyor. Hâlbuki ötekiler hücum için nasıl saldırıyorlar.

Karagöz – Merak etme oğlum! O uyumuyor, bilakis dinleniyor. Hele bir piposunu çekip bir nefes alsın. Sonra Yaradana sığınıp bir tekme atınca sen o zaman gümbürtüyü seyret!¹¹⁷

“Muhavere” bölümünde Karagöz ve Hacivat, Almanya'nın geri çekilişini bir zafer olarak görmeye devam eder. Karagöz'ün aklında bu geri çekilişle ilgili şüpheleri vardır ve sebebini Hacivat'a sorar. Hacivat, ilerleyişi de geri çekilişi de muzafferiyet olarak görür:

Karagöz – Bir türlü aklım ermiyor Hacivat. Almanlar o kadar ilerledikleri hâlde, şimdi neden bu kadar çekildiler. Bana izah edebilir misin?

Hacivat – İzahı müşkil bir şey değil. Fakat izahatım hiçbir esas-ı resmiye müstenit değildir. Sadece kendi fikrimi söyleyeceğim.

Karagöz – Sen akla yakın bir şey söyle de ne biçim söylersen söyle.

Hacivat – Öyle ise dinle: Almanlar nasıl muzafferden ilerlemişler ise öylece yine muzafferden geri çekilmişlerdir.

¹¹⁷ **Karagöz**, nr. 665, 10 Eylül 1330 [23 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, Hacivat'ın fikrini tuhaf bulur ve onu ciddiyete davet eder. Hacivat, bunun bir harp oyunu olduğunu bir ordunun kendi merkezî karargâhlarından uzaklaşmasının olumsuzluğuna işaret eder. Karagöz, Napolyon'un Moskova'ya kadar ilerleyip savaşı kaybetmesi örneği ile bu düşünceyi destekler. Hacivat'a göre kaçan Fransız ordusuyla teması kaybetmemek adına onu takip etmek uzun zaman ve mesafe gerektiriyordur. Hâlbuki kesin sonuç elde etmenin yolu bu teması kaybetmemek ve düşmanın ruh hâlini bilip ona göre hareket etmektir:

Karagöz – Tuhaflığı bırak da ciddi anlat.

Hacivat – Tuhaflık değil Karagöz. Buna harp oyunu derler. Almanlar nereye kadar ilerleyebilirlerdi. Nihayet Paris'in garbından ve cenubundan yirmi otuz kilometre öteye. Fazlasını yapamazlardı. Çünkü üç milyonluk bir ordunun kalpgâh denilen merkez-i aslıden uzaklaşması ne demektir bilir misin?

Karagöz – Farkındayım. Meşhur Napolyon da Paris'ten Moskova'ya kadar uzamıştı ama ters pürs döndü.

Hacivat – Ha, şöyle! Fransız ordusu süratle kaçıyordu. Onu kovalayıp tutmuş uzun zamanlara ve uzun mesafelere vabeste idi. Hâlbuki netice-i katiyeyi istihsal için Alman ordusu Fransızlarla temasını kaybetmemek lazım gelirdi. Bunu da istihsal için en kolay çare karşıdaki düşmanın ahval-i ruhiyesini bilip ona göre hareket etmek.

Karagöz, Hacivat'ın ne demek istediğini anlamıştır. Muzaffer ordu geri çekilmeye başlarsa, kaçan ordu bu yaygaraya inanıp geri dönecektir. Hacivat, Almanların muharebelerinin göstermelik olduğunu asıl netice için iyi bir çevirme harekâtı yaptığını düşünür. Ona göre Almanların az sayıda ileri kolları bu geri çekilişi göstermiş, asıl kuvvetleri geri mevzilerde dinlenmeye çekilmiştir. Ricat harekâtına inanan Fransızlar geri döndüklerinde dinlenmiş Alman ordusu ile karşılaşacaktır:

Karagöz – Anlıyorum Hacivat. Muzaffer ordu birdenbire çekilmeye başlar ve kaçan ordu, bahusus yaygaraya kulak veren böyle bir ordu bunu görürse, kaçıyor, diye geri dönüp üzerine yüklenir.

Hacivat – Aferin Karagöz! İşte böyle oldu. Almanlar bir iki yalandan muharebeden sonra gidip bulmaktansa, çekip yolmayı kurdular ve muvaffak oldular.

Karagöz – Demek bu muharebe netice-i katiyeye yardım edecek.

Hacivat –Yardım değil, doğrudan doğruya netice-i katiye. Bahusus Alman ordusu öyle bir makine çevirdi ki.

Karagöz – Aman nasıl?

Hacivat – Daha ricatini göstermeden pek evvel ricat etti ve arkada iyi bir mevzi aldı. Sonra haber aldığımız ricat kimlerdi biliyor musun? İleride bıraktığı kuvvetli pîşdar fırkaları! Bunlar geri çekilmeye başlayınca Fransızlar bütün ordu çekiliyor sandılar. Hâlbuki ordu kısm-ı küllisi geride mevziini bulmuş ve dinlenmeye bile başlamıştı.

Karagöz, kati neticenin nasıl olacağı konusunda ikna olmamıştır. Hacivat, Karagöz’e Almanların henüz meydana çıkmayan süvari birlikleri olduğunu ve bunların neler yapacağını beklemesini söyler. Ayrıca yukarıda durumuna değindiğimiz Alman generali von Kluck’un kuzeyden inen ordusunun varlığından bahseder. Karagöz, bu duruma çok sevinir. Hacivat, fazlasını söylemeyeceğini sabredeninin çorbayı içeceğini belirtir:

Karagöz – Desene kendi eliyle kendi paçasını teslim etti. Fakat netice-i katiyeye nasıl hâsıl olabilecek?

Hacivat – Beni dikkatle dinle: Şimdiye kadar hiç Alman süvari fırkalarından bahsolunduğunu işittin mi?

Karagöz – Pek nadir.

Hacivat – İşte mühim nokta. Bilmelisin ki Alman’ın korkunç ve ne olduğu henüz malum olmayan bir süvari ordusu vardır. Bunun yapacağı işi bekle. Saniyen bir de şimalden inen ve bugün vaziyeti malum olmayan fon Kluk ordusu var.

Karagöz – Vay canına Hacivat! Bunlar aklıma gelmemişti. Âlâ bir çevirme desene!

1.22. Denizlerde Hâkimiyet Savaşları

Denizlerin hâkimi tartışmasız İngiliz Kraliyet Donanması'ydı ve düşmanları için her zaman büyük bir tehditti. Bir ada ülkesi olan İngiltere büyük bir savaş filosuna sahipti ve son iki asırdır denizlerin egemeniydi. Okyanus ötesi kıtalardaki, uzak denizlerdeki gücünün yanı sıra Manş Denizi ve Kuzey Denizi'ne dağılan savaş gemileri ile Britanya toprakları için güçlü bir savunmaya sahipti. Yirminci yüzyıla gelindiğinde yaygın bir kanaat ise karada Almanların üstün olduğuydu. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından sonra Almanya'nın Bismarck'ın önderliğinde Avusturya ve Fransa'ya üstünlüğünü kabul ettirmesi, uzak kıtalarda diğer emperyalist devletlere karşı yeni sömürgeler elde etmesi, Avrupa'da liderliğini yaptığı ittifak anlaşmaları bunun göstergesi sayılmıştır. Avrupa'nın yeni gücü ve tehdidi Almanya, siyasi bütünlüğünü sağladıktan sonra silah sanayiine büyük bir bütçe ayırmıştır. İngilizlerin denizdeki üstünlüğünün farkında olduğu için donanmasını da büyütmenin gayreti içinde olmuştur. 1914'te Britanya'nın 29 savaş gemisi, 55 denizaltısı; Almanların 18 savaş gemisi, 28 denizaltısı vardı.¹¹⁹ Buna müttefik devletlerden Fransa'nın filosunu da eklersek aradaki bariz fark Almanya özelinde merkezî devletlerin aleyhineydi.

İngiliz donanmasına oranla zayıflığı göz önünde bulundurulduğunda Almanya'nın Britanya savaş filosuna karşın uyutma veya Fabian¹²⁰ stratejisi de denilen vur-kaç taktiğinden başka yolu gözükmemiştir. Almanlar, denizleri abluka

¹¹⁸ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 665, 10 Eylül 1330 [23 Eylül 1914], s. 2.

¹¹⁹ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 238-245.

¹²⁰ MÖ 264-241 yıllarında Roma İmparatorluğu'nun Kartacalılarla yaptığı savaşta uyguladığı bir taktiktir. Roma Senatosu tarafından komutan olarak atanan Fabius Maksimus o zamana kadar savaşlarda görülmemiş bir uygulamaya yer vermiştir. Bu anlayışa göre Kartacalılarla direkt muharebe etmekten kaçınılmış, küçük çaplı vur-kaçlar, muharebeler ve zararlarla düşmanın moral motivasyonunun azaltılması öngörülmüştür. Uzun vadeli bir sonuca dayalı bu strateji savaş literatürüne “Fabian Stratejisi” olarak geçmiştir. Bkz. Murat Kılıç, “Fabian Stratejisi: Teori, İcra ve Problemler”, **ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)**, Sayı 12, Nisan 2021, s. 62-75.

altına almış müttefik donanmalarının gücünü zayıflatmak, yıpratmak, bazen baskın saldırılar gerçekleştirmek için mayın döken gemilerini ve denizaltılarını kullanmış; yüz yüze çarpışmaktan kaçınmıştır. Almanya, bu strateji ile müttefiklerin büyük gücüne karşı yer yer ciddi başarılar elde etmiştir. bu başarılarda Almanların denizdeki en büyük silahı kendi ürettikleri bir denizaltı olan U-botlardır.¹²¹ Bu denizaltılar, genel harp boyunca düşman gemilerin korkulu rüyası olmuştur. U-botlar, son üretilen denizaltılar olduğu için kendinden önce üretilen İngiliz ve Fransız denizaltılarına göre hareket kabiliyetleri daha iyi ve daha hızlıydı. Almanların U-botları, İngilizlere denizlerdeki savaşın ilk büyük şokunu 1914 Eylül’ünde yaşatmıştır. 22 Eylül 1914’te bir U-bot Manş Denizi’nde üç Britanya kruvazörünü batırıp 1500 can kaybına sebebiyet vermiştir.¹²² Bunun meydana getirdiği etki ve şok 26 Eylül 1914 tarihli Karagöz’de de karşılık bulmuştur. Birinci sayfadaki karikatürde yer verilen olayda Karagöz, bir doktor edasıyla batık üç gemiyi incelemek üzere denizin dibine dalmıştır. Su üstündeki kayıkta Hacivat emniyet yularını tutarken hava hortumu Afacan’ın kontrolündedir. Hacivat, emin olmak için Karagöz’e dibe kadar inip inmediğini sorar. Karagöz de indiğini ve tüm batık kruvazörleri muayene ettiğini söyler. Hacivat, böyle ansızın vefat etmelerine sebep olan hastalığın ne olduğunu öğrenmek ister. Karagöz, birinin apandistten, diğerinin dizanteriden, en diptekinin de ensesinde çıkan yumurektan mustarip olduklarını, Fonder Tahtelbahir tarafından ameliyat edilseler de hastalığın U9 ile yayılarak hepsinin tamamen öldüklerini belirtir. Nihayetinde Hacivat, suları bol olsun diye dua ederek Karagöz’e çıkmasını, geride muayene olunacak başkaları olabileceğini söyler:

Hacivat – Karagöz! Karagöz! Tâ dibe kadar indin mi?

Karagöz – İndim, hepsine de tesadüf ettim. Muayene ediyorum.

¹²¹ U-Boot, Almancada denizaltı anlamındaki “unterseeboot” kelimesinin kısaltılmışıdır.

¹²² Michael Howard, **a.g.e**, s. 68. Farklı bir nakil şu şekildedir: “Eylül 1914’te Alman U-botları üçü bir tek girişim sonucu olmak üzere dört Britanya kruvazörünü batırdılar.” Bkz. Hew Strachan, **a.g.e**, s. 245.

Hacivat – Acaba böyle ansızın vefat etmelerini mucip olan hastalık ne imiş anlayabildin mi?

Karagöz – Anladım Hacivat. Re’yülayn görüyorum. Birisi apandistten, diğeri müzmin dizanteriden en dipteki de ensesinde çıkan yumurcaktan mustarip imişler. Meşhur cerrah Fonder Tahtelbahir cenapları tarafından her ne kadar ameliyat olunmuşlar ise de maraz U9 illetiyle ihtilat peyda ederek füceten vefatlarını mucip olmuş.

Hacivat – Ne yapalım? Kısmet bu kadarmış, suları bol olsun. Haydi artık çık, geride muayene olunacak daha başkaları var zannederim.¹²³

Karagöz, bîtaraf olmasına rağmen İngiliz gemilerinin batırılışından o kadar mutludur ki sevincini diğer sayıda da sürdürür. “Mukaddes Vazifeler” başlıklı “Muhavere” bölümünde İngiliz gemileri batıran Alman mülazımı Vedingen’e azametli aferinler, takdirler gönderir. Hacivat, Karagöz’e tarafsız biri olarak bunu yapmasının doğru olmadığını söyler. Karagöz ise Vedingen’i bir Alman olmasından ziyade farklı bir fikir ve kanaatten dolayı tebrik ettiğini söyler:

Karagöz – Ben, o bir Alman olduğundan ve bir Alman sefinesinde bulunduğundan ziyade alelîtlak bir fikir ve kanaatle takdir ediyorum.

Hacivat – Ne gibi fikir ve kanaat?

Karagöz – Vatan, millet, vazife hissinin bu maddeten küçük fakat manen pek büyük olan mülazımın kalbinde ettiği esaslı yeri nazar-ı dikkate alıyorum. Malum ya her millet kendisi için aziz bir millet, her vatan, evladı için aziz bir vatandır.

Hacivat’a göre Vedingen’den önce takdir edilmesi gereken üç kişi daha vardır. Karagöz, önce Hindenburg gibi komutanları kastettiğini düşünür Hacivat’ın. Yanıldığını anlayınca bunların kimler olduğunu sorar. Hacivat, onun merakını giderir:

¹²³ Karagöz, nr. 666, 13 Eylül 1330 [26 Eylül 1914], s. 1.

Hacivat – Mülazım Vedingen’in anası ile babası, bir de mektebi...

Karagöz – Anlayamıyorum.

Hacivat – Eğer o ana baba, bu evladı o mukaddes fikirlerle perverde etmemiş olsalardı, eğer o mektep o mülazıma bu ilm-i mukaddesi vermemiş olsa idi, tabii hudayinabit bir surette yetişemezdi.¹²⁴

İngiliz gemilerin batırılışı ile ilgili tartışmaların ardı arkası kesilmemiştir. Karagöz’ün İngiliz gemilerinin batırılışı ile ilgili çözemediği bir husus daha vardır. İngiliz donanması ve Alman donanmasının sayısal gücüne, aradaki bariz farka, İngilizlerin denizlerdeki hâkimiyetine yukarıda değinmiştik. “Mühim Bir Mesele-yi Bahriye” başlıklı metinde dile getirildiği üzere Karagöz’e bu iki donanma arasındaki bilgileri içeren bir belge gönderilmiştir. Şu sıralar gazeteler denizlerdeki hâkimiyetin Almanlarda olduğunda hemfikir olsa da bir gerçek var ki gemi, drednot, denizaltı vs. bakımından üstünlük İngilizlerde görünmektedir. Peki, hâl böyle iken nasıl böyle bir sonuç hâsıl olabilir, diye gazeteye sorulmuştur:

Gerek matbuat-ı dâhiliye ve gerekse matbuat-ı ecnebiye tarafından şu aralık tahtelbahir hâkimiyetinin Almanlarda olduğu müttefiken beyan edilmektedir. Hâlbuki bunda bir yanlışlık olmak lazım gelir. Almanların elyevm denizaltında bulunan malumu’l esami birkaç küçük kruvazörü cemen yekün ancak 10000 tona bile etmiyor. İngilizlerin ise deniz altında bulunan yine malumu’l esami kruvazörlerinin tonası cemen yekün tamam 45000 tonadır. Erkamın şu belagat-ı katiyesine nazaran deniz altı hâkimiyeti İngilizlerde olmak lazım gelmez mi?

Karagöz işin içinden çıkamaz ve bu çelişkili durumu çözeceklere, bu suale adamakıllı cevap vereceklere bundan sonra da batması garanti olan İngiliz gemilerinin çıkmalarından birer kıta çelenk takdir verecektir:

¹²⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 667, 15 Eylül 1330 [28 Eylül 1914], s. 2.

Karagöz – İş bu suale en mükemmel cevap verenlere yeniden batması yüzde yüz ihtimal dâhilinde olan herhangi birkaç İngiliz zırhlısının çımlarından mamul birer kıta çelenk takdir verilecektir.¹²⁵

Savaş başlayalı denizlerde İngilizlere vurulan bu ilk büyük darbeye Karagöz’ün ironik yaklaşımı lirik bir şiirle devam etmiştir. “Bir Derd-i Deva-nâ-pezir” başlıklı şiirde batan İngiliz kruvazörü, aşığı Alman tahtelbahir tarafından aldatılan, gadre uğratılan bir sevgiliye benzetilmiştir. Kahramanımız kruvazör, on üç on dört yaşında aklı havada, Londra’da bir eşi olmayan Hüveyik adında bir matmazeldir. Babası Con’un nasihatlerini dinlemeyerek sekiz on âşık tutmuştur:

On üç on dört yaşında

Bir kruvazör idim ben,

Aklım yoktu başımda

Geçer idim her yerden.

Pek güzeldim, ismim de

Matmazel Hüveyik idi,

Yoktu benim resmimde

Londra’da bir leydi.

“Bir genç için felaket”

¹²⁵ “Mühim Bir Mesele-yi Bahriye”, **Karagöz**, nr. 668, 17 Eylül 1330 [30 Eylül 1914], s. 3.

Derdi bana babam Con,

Dinlemedim nasihat,

Âşık tuttum sekiz on

Âşıklarından biri çok çapkın ve kurnazdır, Hüveyik'in aklını çelmiştir. Çapkın Fonder Tahtelbahir'den başkası değildir ve sevgilisi kruvazöre kastı kahırmış:

İçlerinden birisi

Çok kurnazdı, güldü.

Tozpembesi derisi

Hem aklımı pek çeldi.

Meğer adı çapkının,

Fonder Tahtelbahirmiş.

Âşık değilmiş çapkın

Kasdı bana, kahırmış.

Fonder Tahtelbahir, Matmazel Hüveyik'e pek günah etmiştir. Hüveyik, korkup kaçmıştır ama Alman torpili onu vurmuş ve kanlar içinde bırakmıştır:

Bana pek günah etti

Gerçi korktum ve kaçtım

Lakin torpil dah etti

Sel gibi kanlar saçtım.

Kruvazör Matmazel Hüveyik, yaşadıklarından dersini almıştır. Diğer kızlara nasihatte bulunur. Babalarının sözlerini dinlemelerini, kendisi gibi denize çıkmamalarını söyler. Hiçbir zaman âşık tutmamaları ve Alman torpilinin çok sivri olduğu konusunda hemcinslerine uyarıda bulunur:

Con söylerse bıkmayın!

Olsun nasihat size:

Aman kızlar! Çıkmayın

Benim gibi denize.

Âşık tutmayın hiç siz,

İşte hâlimden belli.

Pek sivridir biliniz

Alaman'ın torpili.¹²⁶

1.23. Balkan Komitesi ve Buxton Kardeşler

1888 yılında II. Wilhelm'in Alman İmparatoru olmasıyla Almanya dış politikada Osmanlı ile yaklaşmıştır. İki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesi, Wilhelm ve II. Abdülhamit'in dostluğu İngiltere'yi rahatsız etmiştir. İngiltere, Sultan Abdülhamit'in denge politikasına ve Wilhelm ile yaklaşmasına Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü zedeleyecek adımlar atarak karşılık vermiştir. Avrupa'nın en karışık bölgesi Balkanlar, İngiltere'nin hedefi için hazır bir bölgeydi. Bunun için 1903'te başkanlığına bir İngiliz milletvekili olan Noel Buxton'un getirildiği The Balkan Committee (Balkan Komitesi) kurulmuştur. Noel Buxton, yanına kardeşi Charles Buxton'u da alarak faaliyetlerine

¹²⁶ “Bir Derd-i Deva-nâ-pezir”, **Karagöz**, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 2.

hemen başlamıştır. Osmanlı'nın Avrupa'da kalan son topraklarındaki halklar için reform yapmak bahanesiyle kurulan örgütün asıl amacı Türkleri Avrupa'dan atmak olmuştur. Times gazetesinin 20 Nisan 1909 tarihli sayısında yayınlanan ve Balkan Komitesi üyeleri tarafından kaleme alınmış bir mektupta, örgütün kuruluş amacı şöyle belirtilmektedir: “*Balkan Komitesi, sadece İngiltere’de kamuoyunun Makedonya halkının Abdülhamid’in despotizmi altındaki acılarını anlaması ve onu harekete geçirmesi amacıyla kuruldu.*” Balkan Komitesi, İngiliz hükümetinin doğrudan yapamayacağı, Osmanlı Devleti üzerinde yıkıcı ve bölücü etkisi olan pek çok faaliyeti organize edip yerine getiren bir hükümet organı şeklinde çalıştı.¹²⁷ Noel Buxton ve kardeşi Charles Buxton’un önderliğinde Balkan Komitesi’nin bölgede yaptığı faaliyetler etkili olmuş ve Osmanlı’yı Balkan Savaşları’na sürüklemiştir. Bu savaşlarda Osmanlı’nın Balkanlarda yaşayan tebaası büyük zulümlere maruz kalmıştır. Komite, bu çalışmalarına Birinci Dünya Savaşı başlayınca da devam etmiş, Balkan devletlerinin İngiltere yanında savaşa girmeleri konusunda çalışmıştır.¹²⁸ Komite Balkanlardaki faaliyetlerine ek olarak genel harp boyunca Doğu Anadolu’da Ermenileri Osmanlı’ya karşı isyana teşvik etmiştir.

Karagöz, Buxtonların çalışmalarında ülke ülke yaptığı teklifleri ve vaatleri kendince “Balkanlılar ve Buxton-Teklifler”¹²⁹ başlığı altında manzum bir şekilde dile getirmiştir. Sonraki sayısında “Balkanlıların Buxton’a Yazdıkları Cevab-ı Savab”¹³⁰ başlığında bu tekliflere yine manzum bir cevap vermiştir. Buxton, Balkan devletlerine yaptığı tekliflerin, vaatlerin hiçbirinde garanti vermemiştir, böylelikle İngiltere’nin bu karakteristik özelliğini göz önüne sermiştir. Aşağıda ilk bentlerde 666. sayıda

¹²⁷ Önder Kocatürk, “İkinci Meşrutiyet Döneminde İngiltere’nin Ermeni Meselesine Yaklaşımı ve Siyaseti (1908-1914)”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar**, İstanbul, 2015, s. 784-785.

¹²⁸ M. Ertuğrul Düzdağ, **Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991, s. 425.

¹²⁹ “Balkanlılar ve Buxton-Teklifler”, **Karagöz**, nr. 666, 13 Eylül 1330 [26 Eylül 1914], s. 3.”

¹³⁰ “Balkanlıların Buxton’a Yazdıkları Cevab-ı Savab”, **Karagöz**, nr. 667, 15 Eylül 1330 [28 Eylül 1914], s. 3.

Buxtonların Balkan devletlerine yaptıkları teklifleri, sonraki bentlerde de 667. sayıda adı geçen devletlerin Buxtonlara cevabı bent sırasına göre verilmiştir:

İlk bentte Bulgarlara vaatler vardır. Buxton, Bulgaristan’a genel harpte İngilizlerin yanında yer aldıkları takdirde Moskova’nın desteği ile birlikte Yunan’a ait Kavala ve Siroz’u teklif eder. Trakya’da da istediği gibi gezebileceğini belirtir. Ancak Bulgaristan bu oyunda kaybeden olursa, hiçbir şeyin umurunda olmayacağını söyler:

Ey Bulgariya!.. İstersen votka

Verecek Moskof beş altı okka

Kavala Siroz olacak çiroz

Trakya’da da sür keyfini gez

Ama sonunda sen bu oyunda

Mat olurmuşsun ne umurunda

Bulgarlar, zamanında Mister Buxton’u dinleyip kul köle olduklarını ama şimdi fırsat bulduklarını, bugün artık onu dinlemeyeceklerini, asıl kendisinin nefese ve cana muhtaç olduğunu söyler. Karagöz, Bulgarların ikinci Balkan savaşındaki kayıplarına atıfta bulunmaktadır:

Dinlemem bugün Mister Buxton!

Görmüyor musun? Hepiniz düşkün

Size kul oldum saçımı yoldum

Fakat şimdincek fırsatı buldum

Vaat etme bana inanmam sana

Kendin muhtaçsın nefese, cana

Buxton, Yunanistan'ın Balkan savaşlarından dolayı bulunduğu kötü durumu işaret ederek Yunan'a azıcık dayanmasını, İngiliz ve Frenklerin savaş bittikten sonra kendilerini apayrı taltif edeceklerini belirtir. İşin sonunda emek, post, ekmek elden giderse neyime gerek diyen Buxton, kendini yine garantiye alır:

Ey Yunanistan! Azıcık dayan

Pay alacaksın sözüme inan

İngiliz, Frenk yapacak çelenk

Sana apayrı dur bitsin şu cenk

Sonunda emek post ile ekmek

Elden gidermiş neyime gerek

Birinci Balkan Savaşında Sakız ve Midilli Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş, Osmanlı bu işgali tanımamıştır. Londra, Bükreş ve Atina antlaşmaları ile de sorun çözülemeyince karar büyük devletlere bırakılmıştır. 1914 Şubat ayında Gökçeada ve Bozcaada dışında Ege'deki tüm adalar büyük devletler tarafından Yunanistan'a verilmişse de Osmanlı bu kararı da tanımamıştır.¹³¹ Midilli ve Sakız'la ilgili emellerini gerçekleştiremeyen Yunanistan, Buxton'a bu durumu dahi çözemediğini hatırlatarak cevap verir:

Kalimerasa! Buxton Paşa!

Pek sarmış idi bizleri tasa

Afto ve vulgaru çalıyor boru

¹³¹ Midilli ve Sakız adaları sorunu hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Gürhan Yellice, "Balkan Savaşlarından Birinci Dünya Savaşına Osmanlı-Yunan İlişkilerinde Sakız ve Midilli Meselesi 1912-1914", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 17/2 Kış-Winter 2017, ss. 103-128.

Aman çelebi! Sen bizi koru

Sakız, Midilli işlerden belli

Mutlak halacık bir çiftetelli

Genel harbin patlak vermesinin en büyük müsebbibi Sırbistan'a da teklifleri vardır Buxton'un. Fakir Sırbistan'a da hakir kalmayacağını söyleyip, Macaristan topraklarında Peşte ve Buda'yı vaat eder. Buxton, şayet netice aksi çıkarsa, sorumluluk kabul etmez:

Ey Sırb-ı fakir! Kalmazsın hakir

Moskoflar seni edecek kevgir

Peşte, Buda'yı ıssız adayı

Sana verecek o koca dayı

Bak! Neticesi çıkarsa aksi

Ben karışmam ha! Otur kes sesi

Sırpların cevabı direk red değildir. Çünkü durumu her türlü desteğe ve yardıma açıktır. Hâliyle hastaya çorba, çulsuza aba sorulmaz ama sadece Britanya'nın meşhur içkisi viskiye de kanmaz. Buxton'a durumunun çok kötü olduğunu, Avusturya'nın kendisini fena ettiğini söyler:

Kim eder çaba? Çulsuza aba

Hiç sorulur mu? Hastaya çorba

Bukston Ağa! Hâlim pek fena

Viski istemem yalnız unutma!

Ah bu Nemçeli! Demir pençeli

Pek yaman oldu beni biçeli

Buxton, Romanya'ya Macaristan sınırları içinde bulunan Transilvanya'yı teklif eder. Savaşın başında tarafsız kalan Romanya'yı ikna etmek için dil döken Sir Buxton, Almanya'nın ona bir şey veremeyeceğini iddia eder. Ancak savaş sonunda Bükreş elden giderse ona karışmaz:

Kuzum Romanya! Canım Romanya!

Fedadır sana kanım Romanya

Sana Almanya vermez kumanya

Seninçün hazır Transilvanya

Üstüne beleş giderse Bükreş

Ona karışmam var kendin güreş

Romanya, kararsızdır, her hâli karışıktır. Buxton'un kendisini ikna etmesi için biraz daha yalan söylemesini bekler. Bu kararsızlık İtilaf tarafında savaşa girdiği 27 Ağustos 1916 tarihine kadar sürmüştür:

Vallahi bilmem sana ne diyem?

Şimdi her hâlim karışık, müphem

Şaşırdım ben de bilirsin sen de

Aklım yetmiyor bu ince “fend”e

Hele biraz dur çok yalan uydur

Hep yandan çizmek kararım budur

Mister Buxton, Karadağ'a da bol keseden vaatlerde bulunur. Karadağ'ın tuttuğu yol haktır, sağdan soldan istediği taraftan yer alabilir. Ancak Karadağ'a yan bakacak kim, diye sorsa da işin sonu berbat olursa kendisini aramamasını söyler:

Tuttuğun bu yol Hak verdi bol bol

İste Karadağ senindir sağ sol

İstersen beyim viski vereyim

Göster sen bana yan bakacak kim?

Sonunda fakat olursan berbat

Beni arama bu işi kapat!

İtilafın en küçük ortağı Karadağ, kendisine yapılan teklifleri alaycı bulur, Mister Buxton'un kendisi ile eğlendiğini düşünür. Buxton'a kendisi ile eğleneceğine batan gemilerinin derdine düşmesini tavsiye eder:

Benimle alay etmek pek kolay

Git Alaman'a dedirsin: vay vay!

Öyle ya Mister bu iş zevk-aver

Benimle gönlün eğlenmek ister

Sen kendine bak Mister Balkabak!

Gemileriniz çekmekte cavlak

Buxton kardeşlerin önderliğinde Balkan Komitesi'nin yaptığı faaliyetlere artık engel olmak isteyen Osmanlı, 15 Ekim 1914'te Romanya kralı I. Carol'un cenazesinde Buxton Kardeşlere suikast düzenlemiş, Noel ve Charles kardeşler olaydan yaralı olarak kurtulmuşlardır.¹³² Bu suikastı Paschal Assam adına düzenlenmiş sahte

¹³² Nurullah Nehir, Hüseyin Bulut, "Balkanlardan Van'a Buxton Kardeşler ve Balkan Komitesi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, Bahar 2021, 257-272.

pasaportuyla Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Osman Nevres¹³³ gerçekleştirmiştir. Osman Nevres, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunan birliklerine ilk kurşunu atan meşhur Hasan Tahsin'den başkası değildir. Hasan Tahsin, suikastın ardından yakalanmış, bir süre Bükreş Cezaevinde yattıktan sonra, 1916 yılında Almanya'nın Bükreş'i ele geçirmesi üzerine serbest bırakılmıştır. Henüz 26 yaşında bir ajanın yaptığı bu hadise Avrupa'da büyük bir yankı uyandırmışken Karagöz cephesinde ise büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştır. Gazete, suikastı gerçekleştiren Hasan Tahsin için "O Genç Kahraman" adlı manzum bir methiye yayımlamıştır. O genç kahraman, o yavru aslan, tek pençesi ile bir çift aşağılık düşmanı yere sermiştir. O, her biçarenin haykıran sesi olmuştur. Bu sebeple vatanın her ferdi ona saygı, selam ve hürmet duymaktadır. Aşağıda bir bölümünü paylaştığımız şiirde adeta bir duygu patlaması yaşanmıştır. Hasan Tahsin'in eli ile Karagöz'ün içinde yıllardır birikmiş olan acının, ıstırapın, öfkenin, kinin harlı ateşi sükûna ermiş, mazlumun ahı yerde kalmamıştır. Bu suikastla Balkanlardaki annelerin, öksüz ve yetimlerin, aksakallı dedelerin, milyonlarca yaşlı, mahzun, gıryan Müslüman'ın yüzü gülmüştür. Bu suikastla Balkan savaşlarının intikamı alınmıştır:

Müjdeler verdi, melekler ruhuma;

Bir ferah geldi, dil-i mecruhuma;

Nuru sönmüş gözlerim, parlak bugün,

Yaslı, mahzun sözlerim, şakrak bugün,

Kimsesizler eylesinler hep düğün:

Ansızın birleşti, adl u intikam;

Ey büyük kardeş! Sana benden selam!

¹³³ Osman Nevres, bilinen adıyla Hasan Tahsin hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin**, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, 1998; Zeynel Kozanoğlu, **Anıt Adam Osman Nevres "Hasan Tahsin"**, İzmir, Ticaret Matbaacılık, 1973.

Anneler! Öksüz çocuklar! Yavrular!

Dul kalanlar! Hasta kızlar! Kumrular!

Ey perişan, aksakallı ihtiyar!

Avcınız sırtlanları etti şikâr;

Oh! Rabbim, bahtiyarım, bahtiyar:

Yavru bir aslan atıldı nagehan,

Güldü milyonlarca giryan Müslüman!

Ey vatan! Sen etme artık âh u zâr;

Esti bağda nesim-i nevbahar...

Ey yıkık evler içinde ağlayan!

Sinesi yanmış, siyahlar bağlayan!

Âh eden, her gün yürekler dağlayan!

Sus! Yeter sus! Müjdeler olsun müdam!

Geldi aslan pençesinde intikam!

Karagöz bu suikastla adeta coşkun bir sel gibidir. Buxtonlara sıkılan kurşunlarla son asırda yapılan zulümlerin, sürgünlerin, ihanetlerin hesabı görülmüştür. Artık izzeti ve onuruyla yaşayan her fert senelerdir eğik olan başını gururla kaldırmalıdır. Memleketi yerle bir edenler bir anda perişan olmuştur. Müslümanlar içinde böyle bir kahraman çıkmaz diyenler şimdi Hasan Tahsin'e bakmalıdır. Onun tek bir darbesi ile iki alçak yere serilmiştir. Öksüz, yetim, çaresiz, muhacir kimler varsa artık bayram etmeli ve onların intikamını alan bu kudretli ele kalpten hürmet göstermelidir:

İzzet ü vicdana malik kardeşim!

Fahr ile doğruldu, eğrelmiş başım..

Yurdu viran eyleyenler bak! Şu an
Hep perişan oldular, pek nâgehan
Yok diyenler öyle bir er Müslüman
İşte görsünler, işitsinler seni!
Düştü tek bir darbede bir çift denî...

Ey muhacir kızları! Biçareler!
Annesiz, öksüz, yetim avareler!
Toplanın, bayram edin, handan olun
İntihası gülistandır, bu yolun
Bil ki İslam'la dolu, sağın solun
Eyleyin kalpten ona siz ihtiram!
Dest-i kudretle alındı intikam...¹³⁴

Karagöz, diline doladığı Buxton biraderleri gazetesinin sonraki sayısında da anmaya devam etmiştir. Bu kez insaniyet namına hüznü, yürek paralayan suzinak bir şarkı tertip etmiş ve bunu Bükreş'te bestelemiştir. Buxtonlara düzenlenen suikastla ciğer yanmış, kebab olmuş, Balkanların bülbülü biraderler kuyruksuz kargaya dönmüştür:

Yandı ciğer, kebab oldu
Ağız burun, harap oldu
Balkanlar'ın bülbülcüğü

¹³⁴ “O Genç Kahraman”, **Karagöz**, nr. 674, 4 Teşrinievvel 1330 [17 Ekim 1914], s. 2.

Bir kuyruksuz gurap oldu

Buxton biraderler Romanya'dan geçme fikri ile hata etmiştir ve kazanımlarından olmuştur. Karagöz, kendilerini bu konuda uyarmıştır ama onlar ne Hanya'dan ne Konya'dan anlamaktadırlar:

Niçin geçtin Romanya'dan?

Mahrum oldun kumanyadan

Dedim ama anlamadın

Ne Hanya'dan ne Konya'dan

Balkanları karıştırmak için avuç avuç altınlar saçan Buxtonlar, sonunda havucu yutmuşlardır. Bizde öyle yüksekten atıp ham hayaller içinde olanlara inanılmadığını anlatmak için “Uç baba torik, uç!” derler:

Altın saçtın avuç avuç

Yutturdular sana havuç

Bizde derler, böyle işe!

Baba torik uç haydi uç!¹³⁵

1.24. Anvers'in İşgali

Liyej ve Namur'u alarak Paris yolunu açan Almanya için Belçika ordusunun bulunduğu Anvers (Antwerp) hâlâ bir sorundu. Anvers'in Almanların ulaşım sistemini

¹³⁵ “Şarkı-yı Sûzinak”, **Karagöz**, nr. 675, 6 Teşrinievvel 1330 [19 Ekim 1914], s. 3.

tehdit eden yakınlığı ve stratejik konumu Almanları, Belçika kıyılarındaki tüm kaleleri ve İngilizlerin çıkarma yapabilecekleri yerleri ele geçirmeye sevk etmiştir. Madalyonun diğer tarafı ise Anvers'in Manş Denizi'ne kıyı olmasıdır. Anvers'in bu kıyılarda sahip olduğu limanların Almanların eline geçmesi İngiltere için ciddi bir tehdit olacaktır. 14 Eylül'de Moltke'nin yerine Alman orduları komutanı olarak atanan¹³⁶ Erich von Falkenhayn'ın ilk hedefi bu kıyılar olmuştur ve Alman orduları 28 Eylül'de Anvers'i bombalamaya başlamış ve ardından kuşatmıştır. Britanya ve Belçika askerlerinin kuşatmayı kırmak için yaptığı mücadele yetersiz kalmış, 10 Ekim 1914'te Anvers'in teslim olmasını engelleyememiştir. Stratejik açıdan büyük öneme sahip Anvers'in ele geçirilmesi, Marne'da durdurulan Alman ordusu için büyük moral olmuştur. Anvers'in düştüğü tarihten beş gün önceki sayısında Karagöz ilk sayfasındaki karikatürle Almanların bu hamlesini okuyucularına duyurmuştur. Karikatürde Kayzer Wilhelm, bir restoranda elinde çatalı ve bıçağı ile yemek yemektedir. Çatalın ucunda, ağzına götürdüğü kurabiye Anvers kalesidir. Karagöz, masanın başında elinde bir şampanya şişesi ve kadehle beklemektedir. Wilhelm'e elindeki lezzetli kurabiyeyi yedikten sonra şampanyayı kendisinin ikram edeceğini söyler. Karagöz, sona bıraktığı şampanya ikramı ile Wilhelm'e Anvers'ten sonra Paris'i işaret eder:

Karagöz – Afiyet olsun, Fonder ahbap! Çatalınızdaki lezzetli kurabiyeyi yedikten sonra size şampanyayı da ben ikram edeceğim.¹³⁷

Anvers'in işgali Britanya'yı tehdit etmekle beraber Paris'in de yolunu kolaylamıştır. Almanların bu hamlesi İtilaf'a karşı vurulacak başka darbelerin de

¹³⁶ “Savaş bakanı olan Orgeneral Von Falkenhayn 14 Eylül 1914 akşamı Lüksemburg'da iken Orgeneral Von Moltke'nin yerine genelkurmay başkanlığına tayin olunduğu hakkındaki imparatorluk emrini almıştı.” Erich Von Falkenhayn, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**, Haz. F. Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 27.

¹³⁷ **Karagöz**, nr. 669, 22 Eylül 1330 [5 Ekim 1914], s. 1.

habercisidir. Karagöz, Anvers’in işgalinden dolayı hayli keyiflidir. Öyle ki Anvers’e bir salıncak kurmuş, elinde Anvers’in haritası olan bir daire ile sallanmaktadır. Salıncağın önünde kurulu olan kırk ikilik havandan atılan bir Alman miğferi bu daireyi delip Eyfel’e doğru hızla ilerlemektedir. Bu manzarayı izleyen Afacan ve Yumurcak da katıla katıla gülmektedir. Karagöz’e göre gayet hızlı olan Almanlar, Paris’i de kolay geçecektir:

Anvers’e kurdum, asma salıncak,

Daha neler, neler, sallanacak!

Katılıyor iki, mastı bacak

En önde benim, çapkın yumurcak

Atiktir gayet koca Alaman!

Cambazlığı eder, sizi hayran.

Uğurludur salıncağım inan!

“Eyfel”den de kolay atlayacak.¹³⁸

Karagöz’ün Anvers’in işgaline ilgisi bir sonraki sayısında da devam eder. Gazete Anvers’in işgaline o kadar üzölmüştür(!) ki işi “mersiye¹³⁹” yazmaya kadar götürmüştür. Gazetenin kaleme aldığı mersiye’nin girişinde Anvers’e soylu kadınlara has bir unvan olan ‘markiz’ sıfatıyla seslenilir. Markiz Anvers’in talihi sonunda ters gitmiş, Almanların çelik elleri tarafından İtilaf mezarlığına defnedilmiştir. Meşhur kırk

¹³⁸ Karagöz, nr. 672, 29 Eylül 1330 [12 Ekim 1914], s. 1.

¹³⁹ Arapça “ağıt” anlamına gelen mersiye sözcüğü, bir edebî tür olarak “Başta padişah ve şehzade olmak üzere devlet büyüklerinin ölümünden duyulan üzüntünün dile getirildiği manzumeler”dir. Prof. Dr. Mehmet Aça, Dr. Halûk Gökalp, İsa Kocakaplan, **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009, s. 344.

ikilik havan, Anvers'i bir zamanlar daldan dala seken serçe iken av olan bir keklige çevirmiştir:

Neler oldu? Sana "Markiz Anvers"
Talihin nihayet çıktı pek ters.

Nâgehani, seni defneylediler
İtilaf kabrine, polat eller

Ne yamanmış, maraz kırk ikilik!
Serçe oldu, iki günde keklik.

Anvers'in bu durumu güvendiği Fransa, İngiltere ve Rusya'nın onun sahipsiz bırakmasındandır. Almanların Fransa'ya geçişini engellemek için aşığı olduğu Mösyö Frans uğruna kendini feda eden Anvers taklayı atmıştır. Hiçbir işte eksik olmayan Mister Kikirik, zor zamanda ortada görünmemektedir. Rusya, namı diğer "Gospodin Votka" da diğerleri gibi vefasız çıkmıştır. Almanlar ise ne kendileri ne de İttifak'ın diğer üyeleri gibi kaygısızdır:

Aşkın Mösyö "Frans" uğruna âh!

Tepeden taklayı attın, eyvah!

O meyancı, koca Mister Kikirik

Nerde kaldı? Sana etsin iyilik.

"Gospodin Votka" vefasız çıktı,

Alaman biz mi, safasız çıktı.

Karagöz, alaylı alaylı Anvers’e başına bu işleri kimlerin ettiğini sorar ve buna sebep olanların da aynı akıbete uğramasını diler. Karagöz, hepsine ayrı ayrı beddua eder. Kokona Tango, o İblis Anvers’i iğfal eylemiştir. Onun üstü başı paralansın, saçı başı yolunsun. Utanmaz Mister Kikirik de oklava yutmuş gibi her daim yürüsün. Almanların tahtelbahrine uğrasın, kahır denizlerinde tepe taklak olsun. Sana yardım vaadinde bulunan kalın enseli paytak dayının da payı verilsin ve halkalı burnundan çekilsin:

Başına kim senin etti bu işi?

Dilerim aynı ola, dördü beşi..

“Kokona Tango dö Kontes Paris”

O, seni eyledi iğfal, iblis!

Dilerim fistanı bin pare ola

Saçını, hem başını kendi yola

Mendebur, oklava yutmuş gibi dik

Yürüyün “Mister utanmaz Kikirik”

Dilerim, uğraya tahtelbahre,

Tepe taklak düşe bahrelkahre.

O kalın enseli, paytak dayını,

Hiç unutma veriyorsun payını.

Sana yardım ederim ben diyerek,

Aldatan halkalı burnundan çek!

Mersiyenin sonunda âdet olduğu üzere Karagöz mahlasını zikreder. Anvers’e beterin beteri var diyerek hâline şükretmesini, her kederini atmasını söyler. Anvers’e, toprağın bol olsun, temennisinde bulunarak mersiyeyi sona erdirir:

Sana bir mersiye yazdı “Karagöz”

İstemez zannederim başkaca söz.

Yala, yut, şükür ile at her kederi.

Kim bilir? Belki de vardır beteri!

Her ne hâlse, seni her demde anam,

Toprağın bol ola yavrum kokonam!¹⁴⁰

Karagöz, Anvers için mersiye yazmakla yetinmeyip bir de büyük bir debdebe ile matbaadan cenazesini kaldırmıştır. “Cenaze Alayı”nda Karagöz kederinden sinirleri boşalmış hâlde gülmektedir. Hacivat ayıp olmasın diye bıyık altından sırtıtmaktadır. Karagöz’ün ailesi ise Anvers’in kederini unutmak için Fonder Alaman’ın Paris’ten getireceği çikolataların hayali ile birbirleriyle şakalaşmaktadırlar:

Madam la Markiz Anvers dö Belçika’nın cenaze alayı, evvelki gün yazdığımız veçhe üzere Karagöz Matbaasından kemal-i debdebe ile kaldırılmıştır. Karagöz yeis ve kederinden sinirlerine

¹⁴⁰ “Mersiye”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 2.

bir gevşeklik ârız olarak fena hâlde ve kahkaha ile gülmekten kırılıyordu. Hacivat ise ayıp olmasın diye kıs kıs bıyık altından sırıtıyordu. Hacivat'ın oğlu ile Karagöz'ün mahdum-ı âlileri, Anvers'in kederini tadil etmek için Fonder Alaman'ın Paris'ten hediye getireceği çikolataların hayaliyle birbiriyle şakalaşıyorlardı.

Cenaze alayının önünde bu işe en çok müteessir olan Mister Con Kikirik, Mösyö Tango dö Bordo, Gospodin Votkadüp Ekberof, fidan boylu ve ahu gözlü cüce Capon, kokona Atina yürümektedir. Ancak Gospodin Sırbıyoviç dizanteriden fena hâlde muzdarip olduğundan cenazede bulunamamıştır. Bu sırada Karagöz, baki kalanlar hakkında gayet beliğ dualar okumaktadır. Cenazenin dizinden aşağısı Moskova'da, dizinden beline kadarı Paris'te, geri kalanı Londra'da defnedilmiştir. Karagöz de mevtanın hatırası için kırk iki santimlik bir anıt dikmeye karar vermiştir:

Nihayet cenazenin diz kapaklarından aşağısı Moskova'da, dizinden beline kadar yeri Paris'te ve mütebaki aksamı da Londra'da defnolundu. Mesmuatımıza nazaran müteveffiyenin hatırasına hürmeten, Karagöz hazretleri kırk iki santimlik bir abidenin rekzine karar vermiştir. Elhasıl biçare çok iyi bir kokona idi vesselam.¹⁴¹

1.25. Karagöz'ün Bîtarafılığı

Karagöz, yukarıda da değindiğimiz üzere savaş başladığında tarafsız olduğunu ilan etmiştir. Geçen iki aylık süreçte bu iddiasını sürdürmüştür. Okuyucularının belirli aralıklarla hangi taraftan olduğuna yönelik kendisine sorduğu sorulara verdiği cevaplarda tarafsızlığını tekrarlamıştır. Yine gazete bazı sayılarında meslektaşları ve dostları ile sohbetlerinde bu ikrarını beyan etmiştir. Karagöz'ün tarafsızlığı kendi çevresinde merak uyandırdığı gibi yurt dışında da ilgiye mazhar olmuştur. Bazı ajansların bildirdiğine göre Karagöz'ün tavrına İtilaf devletleri memnuniyetlerini,

¹⁴¹ “Cenaze Alayı”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 3.

İttifak devletleri üzüntülerini belirtirken Belçika ve Balkan devletleri farklı tepkiler vermiştir. Gazete, “Bîtaraflığın Tesirâtı” başlığıyla verdiği haberde yurtdışından bu konuda kendisine gelen muhtelif telgrafları derleyip yayımlamıştır.

Petrograd’da Votka Ajansı’nın bildirdiğine göre Karagöz’ün tarafsızlığı Rusya’da tüm endişeleri gidermiş ve ciddi bir memnuniyete yol açmıştır. Londra’dan Viski Ajansı’ndan gelen haberde de İngiltere’de muhtelif çevrelerde Karagöz’ün bîtaraflığından dolayı hususiyetle büyük bir sevinç olduğu belirtilmiştir:

Petrograd – Karagöz’ün ilan eylediği bîtaraflık bura mahafil-i umumiyesindeki endişeleri tamamen izale etmiş ve memnuniyet-i ciddiye mucip olmuştur. -Votka Ajansı-

Londra – Mahafil-i muhtelif Karagöz’ün bîtaraflığından dolayı suret-i mahsusada izhar-ı şâdmâni eylemektedir. -Viski Ajansı-

Karagöz’ün tarafsızlığına en müspet karşılık Fransa’da verilmiştir. Bordo’dan Tango Ajansı’na göre haber Fransa’ya ulaşır ulaşmaz büyük bir teşekkür mitingi düzenlenmiş ve miting Mösyö Tango’nun etkin bir konuşmasına sahne olmuştur. Mösyö Tango, konuşmasının sonunda kendisini dinleyen kalabalığa Karagöz’ün bîtaraflığı ile onun elinden kurtulan yakalarına şükran ifadesi olarak bir deste çiçek takılması teklifinde bulunur. Bu nutuk “Yaşasın Karagöz!” çılgınlıklarıyla son bulurken herkes yırtık yakasına baldıran, ısırgan otu, eşek dikeninden oluşan bir demet takmıştır:

Bordo – Karagöz’ün bîtaraflığına dair olan telgrafname buraya vasıl olur olmaz gayet büyük bir teşekkür mitingi akd olunmuş ve huteba-yı meşhureden Mösyö Tango gayet belîğ ve hararetle bir nutuk irad etmiştir. Mezkûr nutuk şu mühim söz ve teklif ile nihayet bulmuştur: “Karagöz hazretlerinin elinden fîmabad kurtulan yakalarımıza mana-yı şükranı ihtiva eden birer deste çiçek takılmasını teklif ederim. “ Bu nutuk “Yaşasın Karagöz!” sadalarıyla kabul olunmuş ve herkes yırtık yakasına baldıran, ısırgan, eşek diken ve saireden yapılmış birer demet takmışlardır. -Tango Ajansı-

Karagöz'ün bîtarafılığı Bordo, Londra ve Petrograd'da coşku ile karşılanmışken Berlin ve Viyana'da soğuk rüzgârlara neden olmuştur. Berlin'den Şan ve Şevket Ajansı bîtarafılığın Almanya'da fena tesirler hâsıl ettiğini, Karagöz'ün bu tavrı yüzünden General Hindenburg'un doğu cephesinde iki Rus birliğini perişan ettiğini ajanslara geçmiştir. Viyana'daki Sebat ve Muvaffakiyet Ajansı da Avusturya'daki havanın Almanya'daki ile aynı olduğunu bildirmiştir:

Berlin – Karagöz'ün ilan eylediği bîtarafılık burada gayet fena tesirler hâsıl etmiştir. Geçen gün General Hindenburg'un yeniden iki Rus fırkasını perişan etmesi bu fena tesirlerin bir neticesi olduğu zannediliyor. -Şan ve Şevket Ajansı-”

“Viyana – Buradaki tesirat Berlin'dekinin aynıdır. -Sebat ve Muvaffakiyet Ajansı-”

Müntehirler Ajansı, Belçika'nın tamamen bertaraf olmasından ötürü Karagöz'ün tarafsızlığının orada bir tesire sebebiyet vermediğini beyan etmiştir. Avrupa'nın en sorunlu bölgesi, savaşın başladığı Balkanlarda Karagöz'ün bîtarafılığı inandırıcı bulunmaz. Patırtı Kütürtü Ajansı, çatışmaların merkezi olan Balkanların bir köşesinde bulunduğu müddetçe Karagöz'ün bu tarafsızlığını sonuna kadar sürdüremeyeceği iddiasındadır:

Belçika – Burasının esasen bertaraf olması hasebiyle Karagöz'ün bîtarafılığı şayan-ı kayd bir tesir hâsıl etmemiştir. -Müntehirler Ajansı-” , “Balkanlar – Karagöz; Balkanların bir köşesinde bulundukça işbu bîtarafılığı nihayete kadar muhafaza edemeyeceği iddia olunuyor. -Patırtı Kütürtü Ajansı-¹⁴²

Karagöz, bîtarafılığının kesin bir delili olarak “Bîtarafılık Marşı” da bestelemiştir. Nasıl bir tarafsızlıksa marşın tamamında İttifak'ın en güçlü temsilcisi Almanya'nın

¹⁴² “Bîtarafılığın Tesirâtı”, **Karagöz**, nr. 671, 27 Eylül 1330 [10 Ekim 1914], s. 3.

zaferine olan inanç hiç şüphe götürmemektedir. Üstelik bîtaraf Karagöz Almanya'nın zaferi için dua etmekten de geri kalmamaktadır:

Karagöz'ün ilan eylediği bîtaraflığa bir hüccet-i katia olmak üzere işbu marşı kemal-i hulus ve itina ile bittertip bestelemiştir:

Marş, marş, marş, marş! İleri!.

Yürür dönmez, hiç geri,

Ona derler, Alaman

Süvarisi, askeri...

Marş, marş, marş, marş! Paris'e!

Kaçar gören, ta Nis'e...

Ettikleri hücumu

Karşı durmaz hiç kimse.

Marş, marş, marş, marş! Ey kartal!

Düşmanları, et partal!

Söyle, Mösyö İtilaf:

Çatal matal, kaç çatal?!

Marş, marş, marş, marş! Alaman!

Kurban olsun, sana can;

Ehl-i İslâm, duacı:

Sana şeref! Sana şan!

Marş, marş, marş, marş! Kayzerim!

Dersin: - Düşman ezerim!

İşi görüp, şimdiden

Nice şeyler, sezerim.

Marş, marş, marş, marş! Genç çocuk!

Düşmanların pek bozuk;

Gece gündüz, Karagöz

Onlara diyor: Guguk!!

Marş, marş, marş, marş! Her dem marş!

Düşman başa, yağsın taş!

Duacındır, Karagöz:

Her müşkülü, şanla aş!¹⁴³

Karagöz'ün pek inandırıcı gözükmeyen tarafsızlığını destekleyici yayınlara sonraki sayılarda da rast gelinmektedir. Almanların gücüne ve zaferine olan inancını dile getirmekten imtina etmeyen Karagöz, onların yanında olmak için adeta can atmaktadır. Bahsi geçen konuyla ilgili karikatürde koca bir dünyanın etrafında savaşan tarafların temsilcileri görülmektedir. Dünyanın bir tarafında Alman İmparatoru Wilhelm ve Avusturyalı asker, diğer tarafında ise Rus, İngiliz, Fransız, Japon, Sırp, Karadağlı ve Belçikalı askerler yer almaktadır. Kayzer Wilhelm ve Avusturyalı asker tüm güçlerini kullanarak abandıkları dünya ile Fransız, Sırp, Karadağ ve Belçikalı askerleri silindir gibi ezmiş, bedenlerinin bir kısmı dünyanın altında kalmış Rus, İngiliz ve Japon ise ayakta kalmanın mücadelesini vermekte, direnmektedir. Durum bu vaziyette iken bîtarafılık iddiasındaki Karagöz, Alman ve Avusturya'nın arkasında,

¹⁴³ “Bîtarafılık Marşı”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 3.

kollarını sıvamış ha gayret, ha biraz daha, yorulunuz ise yardım edeyim, diye teklifte bulunur. Diğerleri de teşekkür ederek henüz yorulmadıklarını, icap ederse haber vereceklerini söyler. Karagöz, haber vermezlerse güceneceğini, dostluğun böyle zamanlarda belli olduğunu, her zaman hazır olduğunu belirtir:

Karagöz – Ha gayret! Ha biraz daha! Yorulunuz ise yardım edeyim.

..... – Teşekkür ederiz. Fakat henüz yorulmadık. İcap ederse haber veririz.

Karagöz – Haber vermezseniz cidden gücenirim. Ahbaplık böyle zamanda belli olur. Hiç merak etmeyin, ben hazırım.¹⁴⁴

Karagöz’ün tarafsız kalmaya yönelik tavrını pekiştiren sebep İtilaf mensubu ülkelerin içinde bulunduğu durumdur. Sırbistan, Karadağ, Belçika ve Fransa’nın durumu perişandır, Almanya ve Avusturya karşısında tutunamamışlardır. Bu manzarayı görüp savaşın bir parçası olmak akıl kârı değildir. İtilafın kendi tarafında savaşa katılması için baskı gören, buna rağmen savaşa dâhil olmayan Yunanistan’a Karagöz’ün tavsiyesi de bu yöndedir, bîtaraf kalmasıdır. Gazetede yayımlanan “Topuna Birden 5” şiirinde Karagöz, tarafsız kalmanın son tahlilde en doğru tercih olduğuna kanidir:

Bîtaraf ol benim gibi

Sonra yersin muhallebi

Bir bak bana nasılım ben?

Gayet memnun herkes benden¹⁴⁵

¹⁴⁴ **Karagöz**, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 1.

¹⁴⁵ “Topuna Birden 5”, **Karagöz**, nr. 679, 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 2.

1.26. Japonya'nın Almanlara Saldırısı

Japonya, yakın zamanda Rus savaşımdan muzaffer olarak çıkmış ve kendi bölgesinde bir güç olduğunu göstermiştir. Bu zafer dünyayı şaşırtan bir zaferdi çünkü modern zamanlarda ilk kez bir Asya ülkesi Avrupa ülkesini mağlup ediyordu. On dokuzuncu asrın sonuna doğru büyük devletler arasında adından söz ettirmeye başlayan Japonya 1894'te Çin ile savaşarak Port Arthur'u ele geçirmiştir. Bu liman Rusların Mançurya ve Kore üzerinde denetimi sağlamak için kullandığı, savaş gemilerini demirlediği aktif bir limandı. Rusya Japonya'nın hareketine cevaben Almanya ve Fransa ile anlaşarak Port Arthur'u geri almıştır. Kendi kıta sahanlığının hemen karşısında bulunan Mançurya'nın, diğer yandan Kore'nin Rusya kontrolünde olması Japonya'yı rahatsız etmekteydi. Bölgede kontrolü ele geçirmek için daha sıkı hazırlanan Japonya 1902'de İngiltere ile ittifak kurmuştur. 1904'te de ani bir baskınla Ruslara kaptırdığı limana el koymuştur. Bunun akabinde başlayan Rus-Japon Savaşı'nda da Ruslar bu uzak bölgeye yeterince destek gönderemeyince Japonya'ya boyun eğmiştir.

Japonya'nın genel harbe katılmasının ilk adımı ise İngiltere ile yaptığı ittifak aracılığı ile olmuştur. Bununla birlikte Japonya uzun zamandır Çin topraklarındaki Alman kolonisi Tsingtao'yu ele geçirmek istiyordu. Japonların bu niyetini bilen İngilizler 7 Ağustos'ta bir mektup göndererek Çin Denizi'nde seyir hâlinde olan Alman donanmasını yok etmesi için Japonya'dan yardım istemiştir. Japonya, Almanların Çin'deki üslerinden ve faaliyetlerinden uzun süredir zaten rahatsızdı. 14 Ağustos'ta Almanya'ya bir mektupla ultimatö göndermiştir. Almanya'nın bu tehdide cevap vermemesi üzerine Japonya 23 Ağustos'ta Almanya'ya, iki gün sonra da Avusturya'ya savaş ilan etmiş ve İtilaf tarafına katılmıştır.

Savaş ilanlarının ardından harekete geçen Japonlar Uzak Doğu'da Almanların himayesinde bulunan bölgelere saldırı hazırlığına başlamıştır. Almanya'nın Pasifik'teki en önemli kolonisi Shandong Yarımadası'nda bulunan Tsingtao 1898'de Çin'den kiralanmıştır. İspanya'ya bağlı Mikronezya'daki Marshall takımadaları ile

diğer adalar ise 1885 ve 1899’da satın alınmıştır.¹⁴⁶ En önemlisi Tsingtao olmak üzere buralar Alman donanmasının Pasifik’teki askerî harekât üssüydü. Japon ordusu 2 Eylül’de Shandong’a çıkarma yapmış, Tsingtao’yu kuşatmıştır. Japon donanması ekim ayında Marshall takımadalarını, Mariana ve Carolina adalarını ele geçirmiştir. Altı yüz Alman ve üç bin civarında Çin askeri ile korunan Tsingtao’ya Japonlar elli bin asker ve altı savaş gemisi, İngilizler ise bin altı yüz askerle saldırmıştır. Japonlar iki aylık kuşatmadan ve küçük çarpışmalardan sonra 31 Ekim’de yoğun top atışlarının ardından 7 Kasım’da Kiau Chau ve merkezi Tsingtao’yu Almanlardan almayı başarmışlardır.

Karagöz gazetesi Japonya’nın Alman kolonilerine saldırısını Japonların kısa oluşuna atıfta bulunarak boyundan büyük bir işe kalkışması olarak değerlendirmiştir. 14 Ekim’de yayımlanan gazetede ki karikatürde beden yapıları kullanılarak Japonları alaya almıştır. Japon askerleri kaplumbağa olarak çizilmiş ve yüksek Kiau Chau surlarına tırmanmaya çalışmaktadır. Onların kısa boylu, çekik gözlü oluşlarına tarizde bulunan Karagöz askerlere hey fidan boylu, ahu gözlü diye seslenir. Japonların kaleyi zaptedeceğine inanmayan Karagöz, bu kez geniş yüzlü oluşlarına imada bulunarak yassı akıllarına şaştığını belirtir. Almanlar ise yine bir kartala benzetilmiş ve tüm haşmetiyle kaplumbağaların üzerinde avını kollamaktadır. Bizimki yine merhamete gelir ve kaplumbağayı kartala karşı uyarır:

¹⁴⁶ Doruk Akyüz, “Birinci Dünya Savaşı’nda Japonya ve Japon-Amerikan Savaşı’nın Temellerinin Atılması”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2022, ss. 90-114.

Karikatür 4: Fidan Boylu, Yassı Akıllı Japon Askeri!



Kaynak: Karagöz, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz – Heeey! Bana bak, fidan boylu, ahu gözlü dostum! Sen bu gidişle kalenin tâ tepesine çıkıp zapt edeceğini mi zannediyorsun? Şaşarım yamyassı aklına! Yavrum, sen oraya çıkarken, bir defa da havaya baksan fena etmezsin. Koca kartal bir yakalarsa, soluğu Tokyo’da bile alamazsın.¹⁴⁷

Gazete, ekim ayının sonlarına doğru kendince Japonya’nın savaşa katılmasını hikâye eden bir manzume ile çıkmıştır okurunun karşısına. Kısa bir süre sonra Kiau Chau ve Tsingtao’nun Almanların elinden çıkacağı ve Osmanlı’nın resmî olarak henüz

¹⁴⁷ Karagöz, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 1.

savaşa katılmadığı bir dönemde gazete adeta bir Alman mecmuası gibi yayın politikası izlemektedir. Aşağıdaki manzumede olduğu gibi Almanya'nın düşmanlarını ağır ve aşağılayıcı bir şekilde nitelemektedir. “Acıklı Bir Hikâye” başlıklı şiirde Japonya her sevdadan uzak, özgürce denizlerde gezen saf bir dilberken âşığı İngiltere tarafından bir viski ile kandırılmış, kötü yola düşürülmüştür. Sarhoş olup yüreğindeki korku gidene kadar içen, kârlı bir kazanç sağlayacağını, mutluluğu yakalayacağını düşünen dilberimiz nihayet Con Kikirik'in ağına düşer:

Ben bir Japon dilberiydim,
Denizlerde gezerdim.
Her sevdadan pek beriydim,
Âşıkları sezerdim.

Bir gün bana bir İngiliz,
Ağlayarak dedi ki:
Âşık size bendeniz,
Gel içelim bir viski!

Gerçi hayli naz eyledim,
Fakat kandım nihayet.
Çünkü birçok kâr peyledim,
Bulacaktım saadet.

Con Kikirik denilen bu,
Sarhoş etti çok beni.
Yüreğimden gitti korku,

Ne fattanmış o denî!

Gazetenin İngiltere'nin Japonya'ya gönderdiği mektuptan yola çıkarak hazırladığı kurgusal manzumede divan şiirinin meşhur mazmunlarını kullanmıştır. İngiltere âşık, Japonya sevgili, Almanya da rakiptir. Saf dilberi sarhoş ederek oyuna getirmeyi başaran sahte âşık, planını uygulamaya koyulur. Onunla evlenebilmesi için maşuğunun bir rakibini aldatmasını ister. Bu rakip Kiau Chau'da saklanmış Fonder Alman'dan başkası değildir. Aşığının tatlı sözleriyle sarhoş olan, akli başından giden sevgili, aşığının rakibine bir ah ile yanaşır. Onu da kendisine arzulu görür ve ona inanır. Ama bu aşk da yalandır üstelik rakip gerçek bir baş belasıdır:

Bana dedi: Bir rakip var,
Onu aldat birkaç gün.
Sonra kolay vermek karar,
Eylemekçün biz düğün.

Tatlı söze kim aldanmaz?
Sarhoşluk bu, bahusus...
Bilmedim ki o düzenbaz
Hep aldatmış. Ah! Menhus!

Ben sokuldum, rakip baktı,
Bir ah ettim, yürekten.
Yeni âşık pek müştaktı,
Onu sandım gerçekten.

Meğer o da hep yalanmış,

Fonder havan sevdası.

Kiyauçu'da saklanmış,

Bu başların belası.

Karagöz gazetesi Japonya'nın Tsingtao'yu ele geçirmek için başlattığı harekâta kazanan tarafın her hâlükârda Almanya olacağına inandığı için veya yayın politikası bunu gerektirdiği için hikâyenin sonunu da böyle bağlar. Bu tür anlatıların sonu malumdur. Genç yaşında ham hayallere kapılan sevgilinin sonu koca denizin derinlikleridir. Genç ve güzel Japon dilberi yalancı, hilekâr Con Kikirik'e aldanarak hayatının baharında dünyaya veda etmiştir. Gazete son dörtlükte dördüncü mısra ile kafiye yapmak adına ikinci mısradaki ilk kez karşılaştığımız, daha sonraki sayılarda da rastlamadığımız "Con Patat" adlandırmasını kullanmıştır.

Manzumede Japonya'nın pembe hayaller kuran saf bir dilber olarak adlandırılması ve sonunda denizin derinliklerinde canını teslim etmesi Samipaşazade Sezai'nin meşhur romanı *Sergüzeşt*'i¹⁴⁸ hatırlatmaktadır. Romanın başkahramanı Kafkaslardan esir olarak alınıp İstanbul'da bir aileye satılan genç ve güzel Dilber'dir. Dilber haddini aşarak konağın oğluna âşık olur ve sonra evden uzaklaştırılarak Mısır'a satılır. Buna dayanamayan Dilber hürriyeti kendini Nil'in sularına bırakarak bulur. *Sergüzeşt*'in kelime anlamı maceradır. Japonya'nın İngiltere'nin yönlendirmesi ile böyle bir işe kalkışması da maceradan başka bir şey değildir:

Sonrasını bilirsiniz,

Genç başımda ne oldu?

Mezar oldu koca deniz,

¹⁴⁸ Samipaşazade Sezai, *Sergüzeşt*, Haz. Fatma Candost, İstanbul, Armoni Yayınevi, 2007.

Hülyalarım boğuldu.

Âh yalancı Con Kikirik!

Âh madrabaz Con Patat!

Bu mu idi bana iyilik?

Yedinci kat yere yat!¹⁴⁹

Japonya'nın dünya savaşına katılmasının en büyük nedeni Çin topraklarındaki hedefleridir. Bu yüzden kendi deniz sahanlığında ve kendi planları içinde kalmayı tercih etmiştir. Onların çıkarları Uzak Doğu'daydı ve Avrupa'daki savaşa bizzat katılma düşünceleri yoktu. İngilizler 7 Ağustos'ta gönderdikleri mektupta Türk-Alman savaş gemilerini izlemek için Çanakkale Boğazı'na donanma göndermesini de istemiştir Japonya'dan. Japon kabinesi bu talebi "Avrupa'daki savaş Avrupalıların savaşıdır. Avrupa'ya asker gönderme düşüncemiz yoktur."¹⁵⁰ diyerek geri çevirmiştir. Bu açıklamaya rağmen 1917'de Akdeniz'e bir filo göndermişlerdir.

Japonya Avrupa'daki devletler savaşla meşgulken bu durumu fırsata çevirmek için 8 Ocak 1915'te Çin'e "21 İstek" adlı bir bildiri göndermiştir. Bu talepler Japonya'nın Mançurya toprakları ve Çin ekonomisi üzerindeki kontrolü ele geçirmeye yönelikti. Britanya ve Amerika 21 maddeden oluşan taleplere karşı çıkmıştır çünkü Çin üzerindeki çıkarlarına tersti. Özellikle Amerika Çin ile yaptığı ticareti düşünerek bu taleplere büyük tepki göstermiştir. Tepkiler üzerine taleplerin büyük bir kısmı kaldırılarak taraflar birkaç maddede uzlaşmıştır.

¹⁴⁹ "Acıklı Bir Hikâye", **Karagöz**, nr. 677, 11 Teşrinievvel 1330 [24 Ekim 1914], s. 2-3."

¹⁵⁰ Mahir Aydın, I. Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), **İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi**, Bahar 2021. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Bahar/birinci_dunya_savasi_tarihi_1914_1918/index.html 20 Nisan 2021.

Japonya Birinci Dünya Savaşı'na katılımı az etki eden ülkelerden olmakla birlikte uyguladığı stratejiyle iyi kazanımlar elde etmeyi başarmıştır. Fakat bu kazanımlar kısa bir süre sonra ülkeyi önce Çin'le daha sonra Amerika ile karşı karşıya getirmiştir.

1.27. Karagöz'den Kardeş İran'a Çağrı

Büyük bir tarihî geçmişi olan İran, Medler, Persler, Partlar, Sasaniler, Safeviler gibi eski, farklı kavimlere ev sahipliği yaparak zengin, farklı, güçlü bir kültür ve medeniyetin sahibi olmuştur. Tarih boyunca bulunduğu konum ve geniş coğrafyası, İran'ı sınır komşuları ile birçok mücadelenin içine itmiştir. Buna rağmen varlığını bugüne kadar devam ettirmeyi bilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde İran toprakları Rusya ve İngiltere'nin mücadelelerine sahne olmuştur. Rusya, 19. yüzyılın ilk yarısında İran'ın üzerinde hak iddia ettiği Türkistan, Azerbaycan ve çevresindeki bazı bölgeleri işgal etmiştir. 1828'deki Türkmençayı Antlaşması'yla da ticarî ayrıcalık elde etmiştir. İran yönetimi ve idaresi üzerinde etkin bir nüfuz göstermiştir. Rusya'nın buradaki varlığından ve faaliyetlerinden rahatsız olan İngilizler, işgalleri altındaki Hindistan için de önlem almak zorunda kalmıştır. Dönemin en güçlü ticari ağına sahip olan İngiltere, kendi şirketleriyle İran'ı ekonomik yönden sıkıştırmış ve ticari imtiyazı, yönetimdeki nüfuzu ele geçirmeyi başarmıştır. Rusya ve İngiltere arasındaki bu mücadele 1907 İngiliz-Rus antlaşmasıyla neticelenmiştir. Bu antlaşmaya göre İran üçe bölünmüştür. İran'ın kuzeyi Rusya'nın, güneyi İngiltere'nin kontrolüne bırakılırken arada kalan tampon bölge İran hükümetine kalmıştır. Bu antlaşma, İran'ın kontrolü değildi sadece, aynı zamanda büyüyen tehdit/dev Alman İmparatorluğu'nun Bağdat'tan Çin'e kadar yapacağı herhangi bir harekete karşı Rus-İngiliz dayanışması idi.¹⁵¹ Rus ve İngilizlerin dışında cılız da olsa bölgede diğer etkin unsur aşiretlerdi, zira

¹⁵¹ Süleyman Erkan, "İran'a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921)", *Akademik Orta Doğu*, Sayı 5, 2010, ss. 91-117.

merkezin etrafındaki bölgeler aşiretlerin himayesindeydi. Hâliyle İran'ın bu dönemde düzenli bir ordusu yoktu. Ordu, yedi bin civarında İsveç jandarması, Rusların komutasında sekiz bin civarında Kazak tugayı ve hükümete bağlı İranlı subaylardan oluşmaktaydı.¹⁵²

Uzun zamandır idarî problem yaşayan, eski güçlü günlerinden iz kalmayan İran'da Şah'a yönelik eleştiri ve baskılardan sonra 1906'da muhaliflerin talepleri doğrultusunda meşrutiyet ilan edilmiştir. Ardından hazırlanan anayasanın kabulü ile bürokrat, esnaf, tüccar ve seçkinlerden oluşan meclis açılmıştır. İlk meclisin yirmi aylık görev müddetinde bile dokuz kez hükümet değişikliği olmuştur. Bu siyasi istikrarsızlık büyük savaşa kadar ve savaş süresince devam etmiştir. Dolayısıyla İran, genel bir millî hareketle, büyük bir savaşa girebilecek kuvvet ve kabiliyette olmayan bir hükümetten ibaretti.¹⁵³ Özetle İran, 1914'te sözde bağımsız bir devletti.¹⁵⁴

İran yönetimi her ne kadar zayıf olsa da ülkenin coğrafyası güçlüydü. İran'ın savaşın içine çekilmesi güneyden Hindistan'a, kuzeyden Azerbaycan ve Türkmenistan'dan Kafkaslara, doğudan Afganistan'dan Çin'e, batıdan Osmanlı'ya açılmak demektir. Adeta ideal bir üs bölgesi gibiydi. Bu sebeple İran savaşan tarafların iştahını kabartmış ve kendi yanlarında savaşın içine çekilmeye çalışılmıştır. İçinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılardan ötürü tarafsızlığını ilan eden İran, askerî anlamda savaşa dâhil olmamıştır ama toprakları savaşın şahidi olmuştur. Karagöz, İran'ın jeopolitik konumu ve öneminin farkındadır. Savaş süresince bunu dikkate alarak görüş ve düşüncelerini belirtmiştir. Bu düşüncelerde ortak inanç, büyük tarihî geçmiş, kültür birlikteliği, kadim komşuluk, kahramanlık, vefa ve sadakat gibi konular önceliklidir. Genel anlamda bu içerikte yazılmış "İran!" başlıklı şiir de böyledir. Karagöz, İran'ın artık uyandığını, düşmanın bağrına dayandığını, yıllardır içinde

¹⁵² Ö. Kürşad Karacagil, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'la İttifak Kurma Arayışları", **OTAM**, 36/Güz 2014, s. 95-116.

¹⁵³ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007, s. 57.

¹⁵⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e**, s. 403.

bulunduğu acze doyduğunu düşünür. Bu kahraman devletin tarihinde fazilet ve irfan, yüreğinde yatan bir aslan, vicdan vardır:

Ben işittim ki, sen uyanmışsın,
Düşmanın bağına dayanmışsın,
Bağı durmakla acze, kanmışsın,
Aferin kardeşim! Yamanmışsın...

Sende tarih-i fazl u irfan var,
Yüreğinde yatan bir arslan var,
Onda da inkıyad-ı vicdan var,
İşte gösterdi: Kahramanmışsın...

Karagöz, İran’a dindaşlığını hatırlatarak “kardeşim” diye seslenir. Artık Müslüman olduğunu gösterme vakti gelmiştir. Durmadan, dehşetle kanlı bir tufan olup düşmana doğru ileri atılmanın vaktidir. Milletini, vatanını içinde bulunduğu esaret ve felaketten, haremine uzanan hain ellerden kurtarmanın tam zamanıdır. Omuz omuza vermenin, kardeşliği göstermenin tam zamanıdır. İki din kardeşi el ele verirse ocaklar daima tütecektir. Bu birlikteliği gören düşmanlar kahrolacaktır:

Kardeşim! Vakti geldi, arş ileri!
Durma! Dehşetle ver, telaş ileri;
Kanlı tufana benze, taş ileri!
Dedir ağyara: Müslümanmışsın...

Milleti, râbıta-i esaretten;

Vatanı, her derin felaketten;
Hem haremğâhını, hıyanetten
Tam zamanında kurtaranmışsın...

İki kardeş verirse el ele bak!
Daima daima tüter bu ocak;
Düşmanın hepsi, hepsi kahrolacak;
İleri! Kardeşim, zaman bu zaman...¹⁵⁵

Gazete, sonraki sayılarında da İran’la ilgili manzum yazılarına devam etmiştir. 28 Ekim 1914 tarihli gazetede, Hacivat Efendi tarafından “naneruhu nane şeker” tarzında bestelenmiş “Aheng-i Revan Der-Makam-ı İsfahan” adlı bir şiir yayımlanmıştır. Şiirin tamamında İran yönetiminde etkin ve söz sahibi olan Rusya üzerinden duygular ifade edilmiştir ancak mekân İran’dır. Şiirin nakarat bölümü ise Kazaklara yöneliktir çünkü Rus ordusunun tugayları yukarıda bahsettiğimiz üzere Kazaklardan oluşmaktaydı. Karagöz, Rusya’nın İran’daki faaliyetlerinden rahatsızdır. Rusların İran üzerindeki emelleri kendi başlarına çorap örecektir, zira İsfahan Moskova’ya çok uzak değildir. Burada yaptıkları tüm planlar boşa çıkacaktır. Ruslar, ezeli düşmandır ve Karagöz ona karşı hırslıdır. Diğer taraftan İran ise gül bahçesidir, bahçıvanları gençtir, tazedir. Bu bahçe talan edilmemeli ve yan yana olunmalıdır. Karagöz, son mısralarda İran’a seslenerek Almanlarla beraber yanlarında olmasını ister:

İsfahan’ın yolu ova,

¹⁵⁵ “İran”, **Karagöz**, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 2.

Görölür ordan Moskova;

Koyduğun votka döküldü

Delik imiş senin kova.

Ammanın Kazak güzeli!

Hırslıyım sana ezeli.

Tahran bize gülistandır

Bahçıvanları civandır

Kaçma benden! Yanımdaki

Korkma! Dostum Alaman'dır

Ammanın Kazak güzeli!

Hırslıyım sana ezeli.¹⁵⁶

Bir başka sayıda ise İran Prensi Mirza Rıza Daniş'e hitaben yazılmış bir şiir vardır. Şiirin yazılış sebebi Mirza Rıza'nın yapacağı bir ziyarettir ve şiirin dipnotunda bu ziyarete ilişkin şöyle bilgi verilmiştir. Karagöz'ün 28 Ekim 1914 tarihli İkdam gazetesinden alıntılanmış bir habere göre doğuda barışseverliği ile meşhur büyük devlet adamı Prens Rıza ertesi gün Monako'ya gidecek ve Avrupa devletlerine hitaben genel barışı destekleyici mühim bir konuşma gerçekleştirecektir:

¹⁵⁶ "Aheng-i Revan Der-Makam-ı İsfahan", **Karagöz**, nr. 679, 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 3.

Prens erfaü'ddevle Avrupa'da, şarkta sulhperverliğiyle şöhret-şiar bir zattır. Yarın akşam Monako'ya gidecek ve sulh ve müsalemet-i umumîyeyi tecdit için müsalemetperveran ile Avrupa devletlerine hitaben mühim bir layiha neşredecektir.

Karagöz, bu ziyaretten ve ziyaretin içeriğinden hoşnut değildir. Yıllarca barış diyen ama her türlü işgale, zulme ve gadre uğrayan İran'ın bu tavrına anlam veremez. Hâlbuki genel harp İran'ın bulunduğu şartları değiştirmek için bir fırsat olabilirdi, savaşı bir koz olarak kullanabilirdi. Topraklarını çiğneyen Rus ve İngilizlere karşı Almanya'nın yanında savaşa girebilirdi. İran, böylelikle felaha erebilirdi. Çünkü su bulanmadan durulmazdı. Ancak ziyaretin amacı yine İran'ın tarafsızlığını pekiştirmek ve barış vurgusu yapmaktı. Bunu öğrenen Karagöz, Prens Rıza'ya "Sakın Yapma" başlığı ile seslenir. Barış kimin içindi? Kimin değirmenine su taşıyordu? Nedir bu "müsalemet"? Beşeriyetin sulh ve salahı "müsalemet"le mi mümkündür, gerçekten? O, buna inanmaz çünkü her varlık çarpışmaktadır. Yokluk bile sonsuz bir galeyan içindedir. Bir damla kan içinde binlerce kavga, çekişme ve mücadele vardır ama tüm bu çekilen sıkıntılar aydınlık yarınların habercisidir. Her rahmet, bir zahmet gerektirir ve şüphesiz "zorlukla beraber bir kolaylık vardır."¹⁵⁷

Sizce nedir müsalemet, sulh ve salah?

Onunla mı bulur bütün beşer felah?

Dikkat edin! Çarpışmakta her var olan,

Yokluk bile nihayetsiz bir galeyan...

¹⁵⁷ H. Karaman vd., **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 596.

Bir damlacık kan içinde, bin cidal var,

Bir cidalin içinde de bin ikbal var.

Karagöz, yukarıda sorduğu soruya yine kendisi cevap verir. Müsalemet, asla sulh ve salah değildir. Bütün dünya yıkılsın, yansın. Müsalemet içindeki koca İran bunca zamandır neler gördü, neler çekti? Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Çin ve Hindistan barış diye diye viran oldu. Rumeli’de akan kanı, katledilen yüz binlerce Müslüman’ı görmediniz mi? Bütün bu coğrafyaların tek isteği müsalemetti:

Müsalemet! Sulh ve salah! Hayır... Asla!

Hem yıkılsın, hem de yansın bütün dünya...

Müsalemet içindeydi koca İran;

Fakat neler gördü, çekti hayli zaman!

Fas Cezayir, Tunus Mısır, Çin Hindistan

Müsalemet, diye diye oldu viran...

Gördünüz mü? Rumeli’de akan kanı,

Mahvedilen, yüz binlerce Müslüman’ı...

İslam ülkelerinde açtığı yaralar böyleyken Prens Rıza’nın hâlâ müsalemet için Avrupa’yı ikna etme ve onlara şirin gözükme çabasına karşın Karagöz’ün söyleyecek sözü vardır. Hem dindar hem büyük bir vatanperver olarak Prens Rıza’ya bunu yapmaması için seslenir, onu ikaz eder. Artık sulh yerine savaş, cihanı kurtaracaktır! Bu savaşla öksüzler, dullar, solmuş yıldızlar, bütün mahzun yüzler gülecektir. Karagöz, şiirin sonuna doğru Prens Rıza’ya adeta yalvarır. Onu Ehl-i Beyt sevgisi ile

durdurmaya çalışır. Hasan ve Hüseyin’in başı için, üç yüz milyon Müslüman için, İslam için “Yapma!” diye son sözünü söyler:

Sen bir büyük, vatanperver, hem dindarsın,

Sakın yapma! Bırak cidal, hep kurtarsın

Sakın yapma! Öksüzleri, dul kızları,

Mahzun etme, gülsün solmuş yıldızları.

Sakın yapma! Hasan Hüseyin başı için.

Hiç olmazsa gülsün İslam için için.

Üç yüz milyon diyor: Yanlış yola sapma!

Sakın yapma! Sakın yapma! Sakın yapma!¹⁵⁸

1.28. Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi

İttifak devletlerinin ilerleyişi ekim ayına doğru yavaşlamıştır. Fransızlar, Almanların büyük ve hızlı ilerleyişini Marne’da durdurmayı başarmışlardır. Tannenberg’de Almanya’ya karşı bozguna uğrayan Rusya Galiçya’da hücumu geçmiş, Avusturya’yı Karpatlara kadar püskürtmüştür. Ruslar, Doğu Prusya’daki iki ordularıyla Alman 8’inci ordusunu geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Avusturya, Sırbistan’da devam eden savaşlarda istediği başarıyı sağlayamamıştır. Tüm bunlar

¹⁵⁸ “Sakın Yapma”, **Karagöz**, nr. 680, 19 Teşrinievvel 1330 [1 Kasım 1914], s. 2.

merkezî devletlerin taarruzlarını durma noktasına getirmiştir. İtilaf kuvvetleri de ilk günlerdeki şoku atmış, başarılı savunmalarda ve taarruzlarda bulunmuştur. Böylelikle durum iki taraf için sıkışık bir hâl almış, harp mevzi savaşlarına dönmüştür. Cepheleri genişletip bu sıkışıklıktan kurtulmak, deyim yerindeyse nefes almak isteyen Almanya, Osmanlı'nın savaşa girmesini talep etmiştir. Buna karşılık İtilaf devletleri Osmanlı'nın tarafsız kalmaya devam etmesi hâlinde garanti vermeye hazır olduklarını bildirmiştir.

Osmanlı'nın bir an önce savaşa girmesini isteyen Almanya, 2 Ağustos'ta imzaladıkları ittifak anlaşmasını öne sürerek Türk ordusunun Kafkasya ve Mısır'a saldırması için Enver Paşa'ya baskı yapmıştır. Böylece İngilizlerin dikkatini Mısır'a, Rusların dikkatini Osmanlı'ya çekmek ayrıca İtilaf'ın bu bölgelerden yaptıkları takviye kuvvetlere engel olmak istemiştir. Oysa Osmanlı ordusu aralıksız yıllardır savaşın içindeydi. Son olarak Balkan Harbi orduyu çok yıpratmıştı. Genel harp başlayınca ordu komutanlığının 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan ettiğine daha önce değinmiştik. O günlerde Türk ordusu, dört ordu müfettişliği emrinde on üç kolordu halinde teşkilatlanmış 38 piyade 4 süvari tümeninden ibaretti. Ateş gücü zayıftı, fennî birliklerle geri teşkiller, özellikle ulaştırma birlikleri yok denecek kadar azdı.¹⁵⁹ Bu olumsuz şartlara bir de Almanların Osmanlı'ya sığınan iki gemisi eklenmiştir. Osmanlı'nın ilan ettiği tarafsızlık kurallarına göre bu gemilerin yirmi dört saat içinde Osmanlı kara sularından çıkarılması veya silahsızlandırılması gerekiyordu. Ama Almanların ısrarı, Enver Paşa'nın çabası ile gemilerin Osmanlı tarafından satın alındığına dair bir ilanla aldatmacaya gidilmiştir. Normal şartlarda Almanların iki savaş gemisi Osmanlı'yı savaşın içine çekmiştir ancak müttefik devletler yeni cephe açılmasını istemediğinden bu olayı görmezden gelmiştir. Almanlar, Yavuz ile Midilli'nin donanmaya katılmasını Osmanlı'yı savaşın içine çekmek için fırsat görmüştür. Gemilerin donanmaya katıldığı 10 Ağustos'ta Alman Genelkurmay Başkanlığı, Enver Paşa'ya Osmanlıların savaşa girmesine dair bir yazı göndermiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 48.

¹⁶⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e**, s. 389.

Almanların baskısı öyle yoğundu ki Enver Paşa 9 Eylül’de Goeben süvarisi Amiral Wilhelm Anton Souchon’u Osmanlı Donanması Birinci Komutanlığı’na atamıştır. Souchon, Rusları tehdit etmek için 21 Eylül’de emrindeki tüm filoyu Karadeniz’e çıkarmaya kalkışmıştır. Bahriye Nazırı Cemal Paşa buna mani olmuştur. Tam bir Alman hayranı olan Harbiye Nazırı Enver Paşa 5 Ekim’de Souchon’a Osmanlı filosunu Karadeniz’e çıkarmasına izin vermiştir. Enver Paşa’nın bu izni talim yaptırma bahanesiyledir. 20 Ekim’de Alman Genelkurmay Başkan Vekili Bronzort’a hazırlattığı savaş planında filo savaş ilanı vermeden Rus filosunu batıracaktır. Bu plandan sadece Enver Paşa’nın haberi vardır, diğer Türk komutanların haberi yoktur. Planın uygulanması ve zamanı Amiral Souchon’a bırakılmıştır. 24 Ekim’de Bahriye Nazırı Cemal Paşa’nın bütün gemi komutanlıklarına gönderdiği yazıda, donanmanın talim için Karadeniz’de bulunduğu sırada Amiral Souchon tarafından verilen her türlü emre harfi harfine uyulması istenmiştir.

Amiral Souchon, 27 Ekim sabahı aralarında Yavuz ve Midilli’nin de bulunduğu bir muharebe kruvazörü, beş hafif kruvazör, 4 muhrip ve bir mayın gemisi ile Karadeniz’e açılmıştır. 29 Ekim’de Osmanlı donanması ile Rus kuvvetleri çatışmaya girmiştir. Ordu komutanlığından verilen bilgiye göre Osmanlı donanması talim ve manevraları ile meşgul bulunduğu sırada, Rus filosu tarafından taciz edilmiş, bu tacize Osmanlı kuvvetleri tarafından ateşle karşılık verilmiş, birkaç Rus gemisi batırılmış veya tahrip edilmiştir. Daha sonra Odessa, Sivastopol ve Novorossisk’teki askeri tesisler bombardıman edilmiştir. Bu kurgusal hadise Sadrazam Sait Halim Paşa ve onun gibi düşünenler için vahim bir olaydır ancak harbe katılmak isteyen Enver Paşa ve avanesi ile Almanya tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Osmanlı’nın Rus kuvvetlerini ve sınırlarını bombalaması Karagöz’ü de çok mutlu etmiştir. Aslında Karagöz’ün son Ramazan Bayramı’nda dile getirdiği, daha önce değindiğimiz “Ey Yavuz’um! Şu denize çık saldır!/O canavar pençesini kır, kaldır!” temennisi gerçekleşmiştir. Karagöz için Rusların bombalanması muazzam bir olaydır ve bunu peyderpey yayımladığı sayılarda büyük bir zafer olarak neşretmiştir. Saldırı ile ilgili ilk tepkisini 3 Kasım’daki nüshada birinci sayfadan bir karikatür eşliğinde vermiştir. Karikatürün altında meşhur “Sivastopol Marşı”nın Karagöz tarafından uyarlanmış biçimi vardır. Bu marş 1853-1856 Kırım Savaşı’nda büyük bombardıman ile ele

geçirilen Sivastopol üzerine yazılmıştır. İşin enteresan tarafı o zaman Osmanlı ile Rusya arasında başlayan savaşta İngiltere, Fransa ve Piyomente (İtalya) Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Kaderin işine bakın ki altmış yıl sonra aynı devletler Rusya'nın yanındadır. Kırım Savaşı'nda Sivastopol büyük bir bombardımana tutulmuş, Osmanlı büyük bir zafer elde etmiştir. 29 Ekim'de Sivastopol'un bombalanması Karagöz'ü bu zafere geri götürmüştür. Zaferi kutlamak için Hacivat ve Afacan'la Sivastopol açıklarına kayık sefasına çıkmıştır. Afacan kürek çekmekte, Karagöz def, Hacivat ut çalmakta ve hep bir ağızdan uyarlanmış hâliyle Sivastopol Marşı'nı¹⁶¹ söylemektedirler. Bu arada denizde votka şişeleri ve batık Rus gemilerinin enkazı yüzmekte, kıyıda Sivastopol cayır cayır yanmaktadır. Sivastopol önüne varan gemilerden Yavuz'a seslenen Karagöz, ondan atacağı toplar ve torpillerle yeri göğü inletmesini, düşmanı kırmak için daima ileri gitmesini ister. Bu saldırı ile Odesa'nın karşısına Osmanlı sancağı açılmış, Karadeniz üstüne nurlar saçılmıştır:



¹⁶¹ Sivastopol Marşı 1855'te Sermüezzın Rifât Bey tarafından bestelenmiştir. Başka varyantları olmakla beraber en yaygın kısa şekli aşağıdaki gibidir:

Sivastopol önünde yatar gemiler
Atar da nizam topunu yer gök inler
Yardımcıdır bize kırklar yediler
Aman da kaptan paşa izin ver bize
İzin de vermezsen bize dök bizi denize

Sivastopol önünde yıkık minaâre
Düşman dedikleri gelmez îmâne
Erenler geliyor bize imdâde
Aman da kaptan paşa izin ver bize
İzin de vermezsen bize dök bizi denize

Sivastopol önüne, varan gemiler,
Atar korkunç topunu, yerle gök inler.
Aman Yavuz'um aman! At torpilleri;
Düşmanı kırmak için, daim ileri!

“Odesa” karşısında, sancak açıldı;
“Karadeniz” üstüne, nurlar saçıldı.
Ey donanma! Düşmanı, sırat üstü yatır!
Git! Kolumu budunu, yerlere batır!¹⁶²

Karagöz, şiirin sonuna “mabadı diğer sahifede” diye not düşmüştür. Hakikaten beş dörtlük bir ikilikten oluşan “Vicdanların Türküsü” adlı şiirde coşku, kahramanlık, zafer ve inanç duyguları zirve yapmıştır. Artık Kafkas’ın göklerinde yeniden hilal doğmaktadır. Kırım öz vatanımız, canımızdır. Bugün senelerce ağlayan, yolumuzu bekleyen millet için düğün, düşman için intikam vaktidir:

Kafkas”ın göklerinde, doğuyor hilal!
Bizimdir vatandaşlar! Artık istikbal...
“Kırım” denilen diyar, vatanımızdır;
Soluduğu her nefes, öz canımızdır.

Aman padişahımız! İşte gün bugün!
Bütün millet eyliyor; sayende düğün...

¹⁶² **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 1.

Ey bekleyen kardeşler! Size bin selam!

Geliyoruz almaya, artık intikam...

Karagöz, Karadeniz'in yeniden gülistan olması için ana ve babalardan dua bekler. Şair, Yavuz yaktı ateşi, kazan kaynıyor, derken güzel bir kinaye yapar. Yavuz muharip gemisinin attığı toplanla Rusya'nın merkezi Kazan şehrinin kaynadığını, karıştığını, Çarlığı telaşa verdiğini ifade eder. Yavuz'un yaktığı ateşle yiğitlerin de kalbinde kan kaynamaya başlamıştır. Buradan geri dönüş yoktur ve toplanın, torpillerin düşman başında patlatılmaya devam edilmesi, daima ileriye gidilmesi gerektir:

Hep analar, babalar, dua ediniz!

Bize gülistan olsun, o "Karadeniz"

"Yavuz" yaktı ateşi, "Kazan" kaynıyor;

Yiğitlerin kalbinde, al kan kaynıyor.

At korkunç toplanını! Saç torpilleri!

İleri! Marş ileri! Daim ileri!¹⁶³

Karadeniz'deki çatışma İstanbul'u ikiye bölmüştür. Dönemin İttihatçı en güçlü üç paşası Enver, Talat ve Cemal Paşalar savaştan yanaydılar ve gelinen durumdan memnundular. Özellikle Enver Paşa'ya göre Almanya askeri bakımdan Avrupa'nın en güçlü devletiydi ve savaşı kazanacaktı. Almanya'nın son yıllarda Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkisi ve İngiltere'nin gemi meselesi ile Mısır meselesi başta olmak üzere her alanda menfi tutumları da paşaları bu tercihe yöneltmiştir. Sadrazam Sait Halim

¹⁶³ "Vıdanların Türküsü", **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 3-4."

Paşa başta olmak üzere üst düzey bazı yöneticiler ise savaş taraftarı olmamışlardır. Sait Halim Paşa, memleketin hayatı ile oynandığını düşünmüştür. Bu sebeple istifa kararı almış, Padişah'ın ricası ile istifasını geri çekmiştir. 30 Ekim'de nazırlar ve İttihat ve Terakki üyeleri ile yaptığı toplantılarda memleketin barış içinde ve tarafsız kalmasında kati fikrini beyan etmiştir. Ancak Sadrazam, daha sonra kaleme aldığı ve tamamlayamadığı hatıratında İtilaf üyelerinin tavırlarının devleti savaşa katılmaya mecbur bıraktığını ifade etmiştir:

Çünkü üçlü İtilaf, ta Güney Amerika hükümetlerine varıncaya kadar her tarafta kendine müttefikler arıyor; yirmi beş, otuz seneden beri Almanya'nın müttefiki olan İtalya'yı, yine Avusturya-Macaristan ile anlaşma imzalamış olan Romanya'yı kendi tarafına çekmek için mümkün olan her şeyi yapıyor, hiçbir fedakârlıktan çekinmiyordu. Fakat bütün bunların yanında Türkiye'yi ittifak dairesine sokmak için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştı. Hatta bu hususta bir arzu dahi göstermedi. Aksine İtilaf devletleri, bu cihanşümul muharebenin Türkiye ile olan derin ve hayati alakasını Türkiye'den saklamak ve bizi cereyan eden hadiselerin dışında tutup yalnız ve çaresiz bırakabilmek için lazım gelen her şeyi yaptılar.¹⁶⁴

Maliye Nazırı Cavit Bey¹⁶⁵, barış için en etkili adımın Alman subay ve askerlerinin tümünü görevden alıp ülkelerine geri göndermek olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Enver ve Cemal Paşalar daha önce yapılan anlaşmanın buna mani olduğunu belirtmişlerdir. Enver Paşa olaydan haberi olmadığını yeminle teyit etmiştir. Halbuki Paşa, Rus filosunun bombalanması emrini vermiştir. Sadece bunun ne zaman olacağından habersizdir. Ayrıca emirde Rus sahillerinin bombalanacağı ibaresi de yoktur. Bu görüşmelerin neticesinde barışın kurtarılması kararı çıkmıştır. Barışın

¹⁶⁴ Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993, s. 294.

¹⁶⁵ Durumun içinden çıkılmaz bir hâl aldığını ve Osmanlı'nın tarafsızlığını yitirdiğini özetleyen bir hadise de Cavit Bey'in bizzat başından geçen şu diyalogda kendini göstermiştir. Cavit Bey, kendisine Brüksel'in ele geçirildiği haberini ileten bir Belçikalı'nın "Size çok kötü haberlerim var, Almanlar Brüksel'i ele geçirdiler." sözüne karşılık "Size daha da kötü haberlerim var, Almanlar Osmanlı Devletini ele geçirdiler." demiştir.

kurtarılması ümidiyle Rusya'ya nota verilmiştir. Bu notada, durumdan dolayı özür dilenmiş, çatışmaya Rus filosunun sebep olduğu, Osmanlı'nın tarafsız kalmak istediği, donanmasını geri çektiği ve bir daha Karadeniz'e çıkarmayacağı, Rusya'nın da Karadeniz'de düşmanca hareketlerden kaçınacağını ümit edildiği belirtilmiştir. Karagöz, böyle düşünmüyordu. “Bir Başmakale-i Hakikat-i İsale” adlı makalesinde barış yanlısı gazetelere, yazarlara şiddetle tepki gösterir. Rusların, İngilizlerin ve Fransızların zulümlerini hatırlatır. Ruslar, nam-ı diğer Gospodin senelerce arı kovanını talan ederken, nice mazlumun âhını alırken Osmanlı müdahale etmemiştir. Karagöz de hükümetin ağzı ile konuşarak gemilerimize taarruz edenin Ruslar olduğunu, öyleyse böyle bir tepki verilmesinin normal olduğunu söyler. Karagöz, hükümetten bir konuda ayrılır. O, savaş ister. İtidal çığırtkanlığı yapanlara, işi masada konuşmak isteyenlere karşı çıkar. Ona göre Ruslara namuslu bir cevap verilmiştir, onlar da namuslu ise tepkisini öyle vermelidir:

... Bu işlerin sonu ne olacak? Hiç kimse kendini üzmesin! Bunun sonu muharebedir. İşte size açık bir kehanet! Kehanet değil, gün gibi aşikâr bir hakikat. Biz bir taarruza uğradık. Namuskârane cevap verdik. Eğer Gospodin Armudof da namuskârlığını iddia ediyorsa behemehâl ilan-ı muhasıma eder. Çünkü bu kadar ağır bir muameleye doğrusu ben tahammül edemem, nitekim etmedim de. Biz muharebe istemedik. Onlar sebebiyet verdi. Bütün gazların ittisa peyda eylediği bütün dalgaların hâl-i işbaa geldiği şu mühim zamanda top sesiyle vukua gelen hadiselerin mahall-i faslı yeşil masa değildir. Kiriş koptu! Testi kırıldı! Gospodin'in kalpağı düşüp keli göründü. Artık hâlâ harp yoktur, önüne geçilecek, şöyle olacak böyle gidecek demek kadar ukalalık olamaz. Âlem herc ü merc içinde... Bâki kalanlar da:

İstikamet herc ü merc! İleri!

Kumandasını vererek kademe nizamında sıçramalarla avcı hattını ileriye sevk ederlerken, hâlâ Ashab-ı Kehf gibi düşünüp telakki etmek, Mezarcı Mahmut'tan Karaca Ahmet için tavsiyename istemeye benzer. Moskof harbinin önüne geçmek ihtimali yoktur! Bunu bir düstur gibi kabul edelim. İşte o kadar...¹⁶⁶

¹⁶⁶ “Bir Başmakale-i Hakikat-i İsale”, **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 2.”

Karagöz, Karadeniz’de çıkan büyük yangın için tedbirini almıştır. Gerçekleşen hadiseye binaen okurlarına şöyle bir haber aktarmıştır. “Karagöz’ün İtfaiyesi” başlıklı habere göre Karagöz’ün yeniden kurduğu “yavuz” bir itfaiye ekibi Batum, Sivastopol, Odesa ve civarında meydana gelen yangınları söndürmek için fıçı fıçı gaz yağları ile çabucak olay mahalline hareket etmişlerdir. Gazete bu ironik haberde de olduğu gibi savaş yanlısı olduğunu göstermiş ve yangına körükle gitmeyi tercih etmiştir:

Karagöz’ün müceddeden teşkil eylediği yavuz bir itfaiye heyeti bu kere Batum, Sivastopol, Odesa ve sair sahillerde zuhura gelen müthiş yangınları söndürmek için fıçı fıçı gaz yağlarını hamilen ve kemal-i süratle ol havaliye müteveccihen azimet etmişlerdir.¹⁶⁷

1.29. İtilafın Savaş İlanları ve Osmanlı’nın Cevabı

Ruslar, Osmanlı’nın barış içeren mesajına rağmen 1 Kasım’da Kafkaslardan taarruza geçmişlerdir. Çar II. Nikola, 2 Kasım’da Osmanlılara karşı savaş açıldığını ilan etmiştir. İngiltere ve Fransa 1 Kasım’da Rusya ile birlikte elçilerini geri çağırıştır. 3 Kasım’da Çanakkale boğazı önlerine gelerek Seddülbahir ve Kumkale’yi bombalamışlardır. 5 Kasım’da da Osmanlı’ya savaş açmışlardır. İngiliz ve Fransızların Çanakkale kıyılarını bombalaması gazetenin “Muhavere” bölümünde “Bombardıman Münasebetiyle” manzumesi ile paylaşılır. Hacivat, bu işin altında İngiliz ve Fransız’ın olduğundan emindir ancak manasını merak eder. Karagöz’e göre bunun sebebi bellidir. Yüzlerce yıldır boğulan Müslüman’ın boğazını koparmak, sonra da kalbine girip mukaddesatını yok etmektir:

Hacivat:

¹⁶⁷ “Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 4.”

Çanakkale boğazına atılan

Toplardaki mana nedir? Karagöz

İngilizlerle Fransız'ın bu plan

O muhakkak... Fakat söyle sen bir söz

Karagöz:

Ne olacak? Yüzlerce yıl boğulan

Müslüman'ın boğazını koparmak,

Sonra girip ta kalbine, her yandan

En mukaddes şeylerini aparmak...

İngilizlerin Mısır'a ve Hint'e yaptıkları, Fransızların kahpeliği ve Rusların yıllardır her fırsatta saldırısı elbet bir gün karşılık bulacaktı. Elbet, gayretullah vardır. Nasıl ki Allah geçmişte Osmanlı'yı yarattı ve İslam'ın intikamını aldıysa, bugün de intikam vakti gelmiştir. Karagöz ve Hacıvat için Çanakkale'ye saldırış demek, Hilafet-i İslamiye'nin dirilmesi demektir. Artık kötü günlerin geride kalması demektir. Hacıvat'a göre kendilerinin sakın ve tarafsız duruşu, düşmanları tarafından korkaklık olarak addedilmiştir. Şimdi o düşünceler Karadeniz'deki saldırı ile kırılmıştır. Osmanlı, sırtını Allah'a ve Peygamberine dayamıştır. Bundan sonrası ya namuslu kurtuluş ya da şehadettir:

Hacıvat:

Bizim sakın duruşumuz kandırdı

Hepsi, sandılar ki korkağız!

Lakin bütün o zanları hep kırdı

Bu nur saçan hilal ile bu yıldız.

Karagöz:

Salam olsun! Gökten bakan ervaha!

Müslüman'da bitti artık âh u zâr

Biz dayandık Peygambere, Allah'a

Ya namuslu bir kurtuluş! Ya mezar!¹⁶⁸

Rusya kıyılarının bombalanması, ardından İngilizlerin ve Fransızların Çanakkale kıyılarına tecavüzü yukarıdaki şiirde belirtildiği üzere Karagöz tarafından bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Bir felaketin kapısını aralayacak olaylar, gazete için kötü talihin son bulmasıdır. Yıllardır yokluk içinde kıvranan, inim inim inleyen İslam coğrafyasının felaha ermesi, izzetli ve şaşaalı günlerine geri dönmesidir. Gelecek güzel günlerin müjdesidir. Tüm benliğiyle buna inanan Karagöz, işin eğlencesinde olup kendini kasım ayında yalancı baharın yeline bırakmıştır. Hacivat ile el ele verip bu elim hadiseyi 'vur patlasın, çal oynasın' makamında karşılamışlardır. İşin vahametini görmeyip işi dalgaya vurmuşlardır. Almanların zaferine olan inançları adeta gözlerini kör etmiştir. Hadiseye bakışları bu minvaldedir. Tıpkı "Hasbihâl" bölümünde "Üç Baba Kikirik" adlı makalede olduğu gibi:

Geçende votkacı abiye verdiğim ders Kikirik cenaplarına da ders-i ibret olacak zannediyordum; ama bilakis sinyor gemi aزی almış dingili kırık çek çek arabası gibi yampiri yampiri gelerek Çanakkale'ye yaklaşmaz mı? Yalnız yaklaşmak ile de kalmayıp tecavüze kalkışmaz mı? Hele bak şu kılkuşruğa! Allah bilir canını yakacağım. Seni bana sayı ile mi verdiler kahpe oğlu? Hacivat, çevir topu... Buuumm!... Gürrrrr!... Aman! Bayılırım.. İyi göbek atıyorsun yahu! Hele şu takla atışın yok mu? Vallahi yaman şey imişsin. Kardeşin ayı bile böyle göbek atamaz. Ne o, kopiller ciyak ciyak feryada başladı mı? Vah yavrum... Ama sana pek yazık, kuyruğun mu koptu? Zarar yok, mısırdaki koçanlar hazırlanıyor. Ay! Sen de mi geldin Tangocu! Haydi, seni göreyim Kikirik... Tangocu sinyor ile el ele tokuşun bakayım. Nereye gittiniz yahu? Dipte

¹⁶⁸ "Muhavere", **Karagöz**, nr. 683, 25 Teşrinievvel 1330 [7 Kasım 1914], s. 2."

misiniz? Aman iyi, iyi... Başlayın bakayım tangoya; ama dikkat edin ha, iri balıkları ürkütmeyin!
Ha yavrum yosunlara doğru yallah! Tararam... Tararam...¹⁶⁹

İtilaf devletlerinin ayrı ayrı savaş ilanına karşı Osmanlı hükümeti acil toplanmıştır. Savaşın kaçınılmaz görüldüğü toplantıda savaş karşıtı bazı nazırlar görevlerinden istifa etmiştir. Yerlerine atanan yeni nazırlarla hükümet “Tanrı’nın inayetine, Peygamber’in yardımına ve Padişah’ın talihine” güvenerek savaşa onay veren kararlarını Padişah’a sunmuştur. 11 Kasım’da Osmanlı Devleti İtilaf devletlerine savaş açmıştır. Böylelikle Osmanlı, sorumluluğu olmadığı bir savaşa dâhil olmuştur. Savaşın başlarında daha önce bahsi geçtiği üzere İngiltere ve Fransa ile tarafsızlık\ortaklık anlaşması yapmak isteyip karşılık bulamayan iktidar yönetimi, Almanya ile savunma ittifakı yapmak zorunda kalmıştır. Almanya ile yapılan bu anlaşma gelinen şartlarda devleti bir cenderenin içine sürüklemiştir. Osmanlı’nın savaşa girmesi Rusya’yı Karadeniz’den çıkarmamak, İngiltere’yi Süveyş ve Mısır’da oyalamak, Batı’ya asker takviyesine mani olmaktı. Hâliyle durumdan en çok memnun olan Almanya idi. Öyle ki Falkenhayn, Osmanlı’nın savaşa girmesinde Almanya büyükelçisi Von Vangenheim ile Alman Deniz Ataşemiliteri Human’ın bu konudaki şükran gerektiren hizmetlerini anmadan geçememiştir.¹⁷⁰ Bir de Karagöz vaziyetten oldukça mutludur. Karagöz’ün hizmetlerine karşılık Almanya da ona müteşekkirdir:

¹⁶⁹ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 684, 27 Teşrinievvel 1330 [9 Kasım 1914], s. 2.”

¹⁷⁰ Erich von Falkenhayn, **a.g.e.**, s. 59.

Karikatür 5: Osmanlı Devleti Cihan Harbinde!



Kaynak: Karagöz, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz – Hey dostum heey! Gördün mü arslanları? Şimdilik bu kadarı kâfi. Fesimi biraz açarsam, daha neler çıkar, neler çıkar!

Alman - Dankeşön! Dankeşön Her Karagöz!¹⁷¹

Türklerin savaşa katılması cephelerin genişlemesiyle beraber şartlar düşünüldüğünde dinlenmemiş, huzur bulmamış coğrafya için yeni bir mezalim demektir. Diğer yandan Padişah'ın savaş ilanı ise âdet olduğu üzere orduyu ve donanmayı bağlıyordu. Şartlar yorgun donanma ve askeriye destek için imparatorluğun, âlem-i İslâm'ın topyekûn savaşa katılmasını zorunlu kılıyordu. Bu da düşmanlara karşı bir “Cihad-ı Ekber” çağrısı gerektiriyordu. Halifenin buyruğu ile bütün Müslümanların can ve mallarıyla savaşa katılması sağlanmalıydı. Bu sebeple 11

¹⁷¹ Karagöz, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 1.

Kasım'da, Sultan V. Mehmet'in savaş bildirisi ile Enver Paşa'nın silahlı kuvvetlere gönderdiği tamim Allah, Peygamber ve İslâm'ın kutsal beldeleri vurgulanarak olmuştur. Şeyhülislam Hayri Efendi, bu çağrılara kayıtsız kalamayarak 14 Kasım'da İtilaf devletlerine karşı büyük cihat ilan eden fetvasını yayımlamıştır. “Cihad-ı Ekber” ilanı görünürde âlem-i İslâm'ı, yani üç yüz milyon Müslüman'ı bağlayıcı bir emirdir ama zaman beklenen etkinin böyle olmayacağını göstermiştir. Fakat bu cihat ilanı, Karagöz'ü adeta kendinden geçirmiştir. Ona göre âlem-i İslâm zincirlerini kırmış bir aslandır ve artık önünde kimse duramayacaktır:

Âlem-i İslam – Artık yeter! Artık yeter hainler! İşte zincirlerimi kopardım! Hepinizi parçalayacağım!

Karagöz – Heey, çorbacılar! Uğurlar olsun, cehenneme kadar yolunuz açık!¹⁷²

1.30. Ayastefanos Rus Abidesi

1.30.1. Abide'ye Giden Süreç: 93 Harbi

Kırım savaşı neticesinde yapılan 1856 Paris Konferansı hem Osmanlı hem Rusya için çeşitli yaptırımlar getirmiştir. Rusya'yı ilgilendiren bu maddelerden en önemlileri Karadeniz'de tersane kuramayacak, savaş gemisi bulunduramayacak ve Boğazlardan geçiş yapamayacak olmasıydı. Bu, Rusya'nın Karadeniz'e hapsedilmesi ve açık denizlere çıkamaması demektir. Ancak yaklaşık on beş yıl sonra Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini tamamlamaları Avrupa'da dengeleri ve hedefleri değiştirmiştir. Bunu fırsat bilen Rusya, Osmanlı'ya bağlı Balkan halkları arasında “Panislavizm¹⁷³” propagandasını alevlendirmiş, İstanbul'a karşı çıkan isyanları

¹⁷² Karagöz, nr. 687, 3 Teşrinisani 1330 [16 Kasım 1914], s. 1.

¹⁷³ “Panslavizm, deyimini, özellikle 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasal çevrelerinde kullanılmaya başlamış olup bununla, Rusya'nın önderliği altında, bütün Slav kavimlerinin siyasal dayanışmasını sağlamaya yönelik bir hareket kastedilmiştir.” Bkz. Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 489.

desteklemiş, Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki çatışmaları körüklemiştir. Balkanlarda yakılan Müslüman köyleri görmezden gelen İngiltere, Rusya'nın bu olayları bahane ederek güneye inmesini engellemek için tarafları bir araya getirmiştir. 23 Aralık 1876'da İstanbul'da İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya'nın katıldığı Tersane Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansta Sırbistan ve Karadağ için bağımsızlık, Bosna-Hersek ve Bulgaristan için özerklik istenmiştir. Osmanlı Devleti bu talepleri kabul etmemiştir. Bunu bahane eden Rusya, Paris Konferansı'nın Karadeniz'de tersane ve savaş gemisi bulundurulmaması hükmünü tanımadığını duyurmuştur. Kendi çıkarları için ortamı yumuşatmak ve bir savaşın önüne geçmek isteyen İngiltere, 1877'de Londra'da altı devletin onayı ile hazırladığı önceki maddelere göre daha hafif bir protokolü Osmanlı'ya önermiştir. İngiltere, Londra Protokolü'nü imzalamadan önce Osmanlı Devleti'nin bu teklifleri reddi hâlinde ve buna bağlı olarak barış korunamadığı takdirde kendisini bu protokole bağlı saymayacağını beyan etmiştir. Devlet-i Âliye bu protokolü de reddetmiştir.

Rusya, devletlerin yukarıda bahsettiğimiz diplomatik çabalarına rağmen savaş yanlısı bir tavır ortaya koymuştur. Osmanlı'nın Londra Protokolü'nü de reddetmesini göz önünde bulundurarak Balkanlardaki Ortodoks halkı kurtarmak bahanesiyle 12 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilanını bildirmiştir. Sultan II. Abdülhamit savaşa karşı temkinli olsa da Meclis-i Mebusan savaş kararı almıştır. Böylece tarihe "93 Harbi" olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti, 1856 Paris Antlaşması gereğince Avrupalı devletlerden aracılık istemiştir ama cevap alamamıştır. Savaş Balkanlarda ve Kafkaslarda gerçekleşmiştir. Rusya, Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olan Romanya ile anlaşarak Tuna'yı aşmıştır. Ardından Romanya, Sırbistan ve Karadağ da Rusya'nın yanında savaşa katılmıştır. Tuna'yı geçen Ruslar, burada Osmanlı donanmasını imha edip Zıstovi ve Niğbolu muharebelerini kazanmıştır. Plevne'ye ulaşan Ruslar burada Gazi Osman Paşa'nın destansı savunması ile karşılaşmıştır. Öyle ki birkaç ay süren ve Rusların ağır kayıplar verdiği Plevne'ye Çar II. Aleksandr da gelmek zorunda kalmıştır. Ruslar Osman Paşa'nın direnişini 10 Aralık'ta kırabilmiş ve önce Sofya'ya, sonra Edirne'ye girmiştir. Kafkasya'da ise Arpaçay sınırını geçen Ruslar Kağızman, Ardahan ve Doğubayazıt'ı ele geçirip Kars'ı

muhasara etmiştir. Diğer yandan Sırp lar Niş'i almış, Karadağlılar da Adriyatik kıyılarına varmışlardır.

1.30.2. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları

Rusların Edirne üzerine yürümeye başladıklarında Osmanlı Devleti mütareke teklif etmek zorunda kalmıştır. Edirne'de yapılan ve ağır şartlar içeren mütarekeye göre Ruslar Çatalca'ya kadar gelebilmiştir. Rusların İstanbul önlerine gelmeleri İngiltere'yi telaşlandırmış ve İstanbul'daki tebaasını korumak gerekçesiyle Mudanya önlerine bir donanma göndermiştir. Bunun üzerine Ruslar da Çekmece'ye askeri bir kuvvet sevk etmiştir. Neticede Osmanlı ile Rusya arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos'ta (Yeşilköy) bir antlaşma imzalanmıştır. Tamamı yirmi dokuz madde olan antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını kabul edecektir. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilecektir. Bosna ve Hersek'te, Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılacaktır. Osmanlı, Rusya'ya tazminat ödeyecektir ancak Devlet-i Âliye'nin mali durumu göz önünde bulundurularak tazminatın büyük bir kısmına karşılık Rumeli'deki bazı yerler ile Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya bırakılacaktır. Osmanlı için büyük yaptırımlar ve ciddi kayıplarla sonuçlanan antlaşma şartlarına başta İngiltere olmak üzere Avrupalı diğer devletler karşı çıkmıştır. Çünkü antlaşma maddeleri Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde önemli derecede nüfuz sahibi olması demektir. Buna rıza göstermeyen egemen devletlerin girişimiyle Ayastefanos Antlaşması'ndaki maddeler, 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Kongresi'nde yeniden ele alınmış ve değiştirilmiştir.

Berlin'de Almanya Başvekili Bismarck'ın başkanlığında toplanan tarafların müzakereleri bir ay sürmüştür. Kongreye katılan devletlerin öne sürdüğü tüm fikirler kendi çıkarları doğrultusunda, Ayastefanos'taki maddelerin farklı yorumlanması yönünde ve Osmanlı'nın aleyhineydi. Bu görüşmelerin nihayetinde imzalanan Berlin Antlaşması altmış dört maddeden oluşmuştur. Ayastefanos Antlaşması'nda geçen bazı maddeler şu şekilde değiştirilmiştir. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları koşullu olarak kabul edilmiştir. Bulgaristan Prensligi önceki

antlaşmaya göre üçe bölünmüştür. İstanbul tarafından atanacak bir Hristiyan valinin yöneteceği Doğu Rumeli ve ıslahat yapılmak kaydı ile Osmanlı'ya bırakılan Makedonya diğer iki bölgedir. Ayrıca Bosna ve Hersek, Avusturya'ya verilmiş, Doğubeyazıt ve Eleşkirt Osmanlı'ya bırakılmıştır. Yine Rusya'ya verilecek savaş tazminatında indirim ve taksitlendirmeye gidilmiştir.

1.30.3. Abidenin İnşası

Berlin Antlaşması'ndan birkaç yıl sonra Rusya'da yayımlanan bazı gazeteler 93 harbinde ölen askerlerinin mezarları için çeşitli makaleler kaleme almaya başlamıştır. Bu makaleler mezarların dağınıklığı, belirsizliği, bakımsızlığı ve Rus yöneticilerin bu konudaki ilgisizliği üzerinedir. Zamanla bu eleştirileri dikkate alan Rusya, Erkan-ı Harbiye Dairesi'nden savaşta ölen askerlerinin mezarları hakkında bilgi talep etmiştir. Araştırma sonucunda Romanya, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Kafkasya, Anadolu ve Edirne'de beş yüz bir mezarlık tespit edilmiştir. Edirne ve Ayastefanos haricindeki mezarlıkların düzenli ve etrafının çevrili olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Rus yetkililer bu sebepten Edirne ve Ayastefanos arasındaki dağınık mezarların bir araya getirilerek üzerine kilise inşa edilecek bir mezarlık kurmak için başvuruda bulunmuştur. Kilisenin yapılacağı yerin seçimi ve boyutu iki taraf arasında uzun tartışmalara, gerginliklere neden olmuştur. Rusların teklif ettiği birkaç arazi İstanbul tarafından reddedilmiştir. Nihayet şimdilerde Şenlikköy adı ile bilinen Kalatarya köyünün abidenin yapılması için uygun arazi olduğuna onay verilmiştir. Bunun üzerine Ruslar, onay verilen araziyi satın almıştır.

Abide Rusya'nın İstanbul'daki askeri ataşesi Albay Peçkov'un himayesinde ve Bazarov'un mimarlığında inşa edilmiştir.¹⁷⁴ Abide kare planlı, soğan kubbeli ve

¹⁷⁴Abidenin yapılış öyküsü, inşaa süreci, yıkılışı ve mimari özellikleri hakkında yapılmış bir yüksek lisans tezi için Bkz. Ertunç Denктаş, **Ayastefanos Rus Anıtı (1898-1914)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.

piramidal kuleli yapılmıştır. İlk kata geniş merdivenlerle ulaşılmaktadır. İç içe iki yarım daire içindeki ana kapı ve diğer cephedeki kapılar madenîdir. Girişin iki yanından yükselen merdivenlerle de ikinci kata çıkılmaktadır. Merdivenlerle kuşatılan bu ilk iki katın üzerinde ayaklar ile taşınan, soğan formu kubbe ve devasa bir üçlü Rus haçı ile sonlanan piramidal çatılı çan kulesi vardır. İç mekân haç planlı bir kilisedir. Yine iç kısımda savaşta ölen askerlerin isimlerinin işlendiği nişler bulunmaktadır. Bu abidenin süslenmesi için Çar I. Nikola saray ressamlarını 6 aylığına İstanbul'a göndermiştir. Anıtın tamamı granitten olup etrafı cephe duvarlarla çevrilmiştir.¹⁷⁵ 93 harbinde ölen Rus er ve subayların naaşları adı geçen dağınık mezarlardan çıkarılarak yapının kriptasına ve anıta gömülmüştür. Abidenin inşaat başlangıç tarihi ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte açılışı 1898'de Rus Çarının kuzeni Grandük Nikola Nikolayeviç, Fener Rum Patriği ve Türk temsilcilerin hazır bulunduğu bir tören ile gerçekleştirilmiştir.

1.30.4. Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı

Rus abidesi Osmanlı'ya önerildiği andan itibaren tartışılmalıdır. Yönetim, halk ve basın anıt teklifini onur kırıcı bulmuştur. İdare, dönemin şartları da göz önünde bulundurularak anıt talebine başlangıçta makul ve insanî yaklaşmıştır ancak anıtın zamanla Rusların zaferini simgeleyen unsura dönüşmesi Osmanlı cenahında daha büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Uzun tartışmalar neticesinde yapılan anıt, sunulan projeler içinde II. Abdülhamit'in en makul bulduğu ve onay verdiği proje olmuştur. Kuruluşundan beri 93 harbinin hezimetini hatırlatan abide 1914'te Osmanlı donanması tarafından Rus kıyılarının bombalanmasına kadar şanlı mazinin üstünde kara bir bulut gibi durmuştur. Şimdi bu kara bulutların dağılma vaktidir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın

¹⁷⁵ Abidenin mimari tarzı ile ilgili Rus kaynaklarından faydalanan daha geniş bilgi için Bkz. Elif Kök, "Rus Kaynaklarında Ayastefanos Anıtı'yla İlgili Yeni Bulgular", **Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, 14/2016, s. 179-191.

içinde olduğu bloğun karşısında savaşa dâhil olmuştur artık ve “utanç abidesi” için sesler yükselmeye başlamıştır. Madem iki taraf düşman saflarında idi, öyleyse abide yıkılmalıydı ve zamanla “Yıkalım!” sesleri daha çok çıkmaya başlamıştır. Karagöz de bu sesin en gür sedalarından biri olmuştur.

Gazetenin o sıralar müdürü ve yazarlarından olan Aka Gündüz en başından beri abidenin yıkılması için kalemını keskin biçimde kullanmıştır. Yazar, Rus abidesi için dile getirdiği makaleler ve şiirlerinde milliyetçi, vatanperver yanını en güçlü şekilde hissettirmiştir. Onun yazdığı yazılar abideyi halk nazarında milli bir dava hâline getirmiştir. Gündüz, abide ile ilgili Karagöz’de yazdığı “Yıkalım! Hemtâ Temelinden Yıkalım!” makalesinde 93 harbinde Ruslara karşı tarihî çarpışmaların yapıldığı muharebe meydanlarını gözler önüne getirmiş ve abidenin katiyen yıkılması çağrısında bulunmuştur. Ruslara karşı Plevne tabyalarında ve Şıpka siperlerindeki şehitlerin, gazilerin, şehirlerin aydınlık ruhu, Müslüman, Türk, Osmanlı yaşayan-yaşamayan her şey yazarın karanlık ruhuna hep aynı şeyi söyler:

Moskof abidesini yıkınız! Hilafetin boynunda, kutsal emanetlerin sinesinde, Türk’ün vicdanında kanlı ve gaddar bir yara gibi hâlâ duran Ayastefanos’taki abideyi derhal yıkınız:

Plevne tabyalarında hurdahaş olan şehitlerin ruhu, benim karanlık ruhuma diyor ki:

- Hâlâ lakayt ve müsterih nefes alabilen göğsünüzün üstündeki abideyi, Moskof abidesini yıkınız!

Şıpka siperlerine; tırnakları sökülecek kadar metin, bağı paralanacak kadar şeci, gözü kapanacak kadar kavi ve coşkun hücum eden şehirlerin ruhu, benim karanlık ruhuma diyor ki:

- Beni ezip geçen ve sizin ak alnınızda kara bir leke gibi elan duran abideyi, Moskof abidesini yıkınız!

Esen rüzgârın, çağlayan ırmağın, yaralanan gazinin ve paralanan şehidin ruhu diyor ki:

- Sultan tahtının cephesinde, hilafetin boynunda, mukaddes emanetlerin sinesinde, Türk’ün vicdanında en kanlı ve gaddar bir yara gibi hâlâ duran abideyi, Moskof abidesini yıkınız!

Yazar, devamında Yaradanına Şıpka’da rezil, Plevne’de sefil, Kars’ta hacil mi oldum, diye sorar. Elbette, hayır! Osmanlı ordusu her bir yerde can, kan ve şan vermiştir. Bunun karşılığı Moskof abidesi olmamalıydı. Mezarını gölgeleyen servilerin arasından ruhu ile milletini seyreden Osman Paşa’nın şanı bir abideyle tahkir edilmemeliydi. Ey delikanlı intikam ezanını duy, bu ezan seni abideyi yıkmaya çağırıyor, artık matem gecelerinin sabahı doğmaktadır. Ey tarih, ey Rus çarı özellikle sen duy, diyen yazar yukarıdaki çağrıya cevap verir, kendisine tevdi edilen vazifeyi alır ve seslenir: Onu yıkacağım!

Ben ne ettim? Ben ne yaptım yâ Rabbi!? Şıpka’da rezil, Plevne’de sefil, Kars’ta hacil mi oldum Allah’ım!?

Hayır! Asla! Birinde can, birinde kan, birinde şan verdim.

Namuslu bir milletin, fedakârlık mükâfatı; kucağına kurulan zafer abidesi, Moskof abidesi mi olsun?

Osman Paşa! Osman Paşa! Mezarını gölgeleyen servilerin dalları arasından ruhu bizi seyreden Osman Paşa! Şanını tahkir eden abidenin her bir taşına, yüreğimin her bir damarından sızan kan, feda olsun.

Onu yıkacağım!

Matem gecelerinin sabahı doğuyor; intikam ezanını duymuyor musun delikanlı!?

Seni, yıkmaya! O abideyi, Moskof abidesini yıkmaya davet ediyor. Ben bu ilahî sesi duydum ve işte cevap veriyorum:

Onu yıkacağım!

Bana bak tarih! Şahidim ol! Beni dinle ey mazi! Kefilim ol! Hele sen! Çar! Çar! Hele sen! Yalnız buna iman et ki:

Onu yıkacağım!

Abide yıkılırsa Ayastefanos’un adı “Öç Yeri” olacaktır ve abidenin yerine Türk’ün latif ve tarihi “Lale Bahçesi” yapılacaktır. Artık nineler, kızlar ağlamayacak, vatan karalar bağlamayacaktır. Çünkü Moskof viran, Türk zişan olacaktır. Silahlar

sussa, ateşler sönse, yıldırımlar kararsa ve güneş doğmasa, her sıcak ve yakıcı kudret bitse dahi yazarın gönlünde yanan tek ateş abidenin yıkılmasıdır. Gün bugün, saat bu saattir, Moskof'un mihrabının yıkılma vaktidir. Yazar, abideyi yıkmak için yola koyulmuştur ve bunun için herkese çağrıda bulunur:

Ayastefanos adı: “Öç Yeri” olacak. Moskof abidesinin yerine, asıl Türk’ün latif ve tarihi “Lale Bahçesi” yapılacaktır. Ninem, ninem ağlama! Ey hemşire! Yürek dağlama! Ey vatan, ey vatan! Karalar bağlama! Moskof viran; Türk Zışan oluyor.

Silahlar sussa, ateşler sönse, yıldırımlar kararsa ve güneş doğmasa, her sıcak ve yakıcı kudret bitse, benim gönlümde yanan ateş, yalnız bu. Moskof’u yakmaya, abidesini yıkmaya, şevket erekesine çıkmaya kâfidir.

Gün bugün, saat bu saat, haydi çık! Moskof’un mihrabını, hiç durma yık!

Pençemde tırnaklarım, ağzımda dişlerim, gözümde duman, gönlümde iman; ben çıktım gidiyorum!

Geliniz! Yıkalım!

O abideyi, Ayastefanos abidesini, Moskof abidesini yıkalım!¹⁷⁶

Osmanlı Devleti’nin savaş ilanından sonra gazetelerde anıtın yıkılması için büyük bir kamuoyu oluşmuştur. Sadece birkaç gazete bu olaya temkinli yaklaşmıştır. 1877-1878 yenilgisinin acı bir hatırası olarak o güne kadar ayakta kalabilen anıt alınan karar gereği 14 Kasım 1914 tarihinde yıkılmıştır. Yıkım haberi 15 Kasım 1914 tarihli Tanin gazetesinde şu satırlarla verilmiştir: “Dün sabah saat sekiz buçukta Ayastefanos’ta 93 Moskof Muharebesi’nin bir hatıra-i şeameti olmak üzere Ayastefanos muahede-i elîmesini müteakip zahiren bir müessese-i diniyye ve hayriyye, hakikatte ise Moskof nişane-i zaferinden başka bir şey olmayan binanın kal’-

¹⁷⁶ “Yıkalım! Hemtâ Temelinden Yıkalmı!”, **Karagöz**, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 2.

ı esas-ı resmî bir cemm-i gafır tarafından icra edilmiştir.”¹⁷⁷ Yıkımdan önce anıttaki bazı özel eşyaların çıkarılmasına izin verilmiştir. Anıtın yıkılacağı gün askerlerin yanı sıra Tanin’in de belirttiği üzere kalabalık bir halk topluluğu da bu tarihi hadiseye şahit olmak üzere meydanda hazır bulunmuştur. Anıtın yıkımı fotoğraflarla kayıt altına alınmıştır.¹⁷⁸ Anıtın yıkılması halkta ve basında büyük bir coşkuya yol açmış, şecaat duygularını kamçulamıştır. Karagöz, yıkılış haberini yine kendi meşrebince vermiştir. Dâhilî bölümünde “Yıktılar?” başlıklı haberde kendisinin kâhin ve kâşif olduğunu belirtmiştir ama Tanin buna inanmamakta ısrar etmektedir. Sonunda yine Karagöz uzağı önceden görerek haklı olduğunu ispat etmiştir. Misal olarak geçen nüshada abidenin orada lüzumsuz olduğunu ve ecelinin geldiğini ihbar etmesini verir. Ardından hamiyet sahibi köylülerce balta, kazma ve küreklerle abidenin alaşağı edildiğini bildirir. Artık kehaneti toplum tarafından da kabul edilmiştir:

Karagöz kâhin ve kâşiftir deriz de hâlâ Tanin filan inanmamakta ısrar eder. İşte misali! Geçen nüshamızda Ayastefanos’taki Moskof abide-i zaferinin orada pek lüzumsuz bir şey olduğunu söylemiş ve bununla abide-i mezkûrenin eceli geldiğini keşf ve ihbar eylemiş idi ki filhakika kehaneti bu kere makaren hakikat olmuştur. Şöyle ki evvelki gün civardaki erbab-ı hamiyet köylüler tarafından ta temelinden başlanarak tepesine kadar alaşağı edilmiştir. Allah böyle kazması sivri ve küreği büyük kardeşlerimizin birini bin ve baltalarını daha ziyade keskin eylesin. Âmin!¹⁷⁹

¹⁷⁷ **Tanin**, nr. 2119, 2 Teşrinisani 1330 [15 Kasım 1914], s. 4.

¹⁷⁸ Anıtın yıkımının 150 m. uzunluğunda bir filme çekildiğine dair bilgiler de vardır. Ancak Ali Fuat Uzkınay’ın (1888-1956) gerçekleştirdiği öne sürülen ve ilk yapım olarak kayıtlara geçen “Ayastefanos’taki Rus Abidesi’nin Yıkılışı” adlı belgesel filmin kopyasına ya da filmle ilgili herhangi bir fotoğrafa bugüne kadar ulaşılabilmemiş değildir.

¹⁷⁹ “Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 687, 3 Teşrinisani 1330 [16 Kasım 1914], s. 3.

Bir sonraki sayının “Hasbihâl” bölümünde “Yıktım Abideyi, Eyledim Viran!” başlıklı yazısında kendisinin de yıkıma bizzat katıldığını görüyoruz. Evden çıkarken kazma, kürek, kanca ne bulursa alır ancak bu hanımının dikkatini çeker ve Karagöz’e amelelik mi yaptığını, ne kadar kazanacağını sorar. Karagöz, kendisi ve vatandaşları için bundan daha büyük bir kazanç, kâr yoktur. Çünkü Ayastefanos’taki “kara goncoloz abide”yi yıkacaktır. Karagöz’ün hanımı bu hâliyle o koca abideyi yıkabileceğine ihtimal vermez ama o, yalnız değildir. Bugün büyük bir bayramdır ve bütün vatandaşlar bu abideyi yıkmak için seferber olmuştur:

Ben sabahleyin evden çıkarken kazma, kürek, kanca gibi lazım olan şeyleri tedarik ettim. Bu hâl bizim bacının nazar-ı dikkatini celp etti. – Yahu, böyle kazma ile, kanca ile nereye gidiyorsun? Bir yerde yapı mı var? Amelelik mi edeceksin? Gündelik nedir, diye sualleri birer birer sıraya dizdi. – Bugün mühim bir iş var karı, senin aklın ermez, dedim. Fakat baci merakını halletmeden yakamı bırakır mı? – Canım, ben de anlayayım. Ne yapacaksın, diye ısrar etti. – Yıkmaya gidiyorum, yıkmaya, dedim. Bundan da bir şey anlamadı. – Enkazcı ameleliği mi edeceksin, diye sordu. – Hayır, kendi hesabıma çalışacağım, cevabını verdim. – Bari iyi kâr edecek misin? Kazanç ziyade olacak mı, diye suali derinleştirdi. – Benim için, bütün vatandaşlarım için bundan büyük kâr, kazanç olamaz. Bari anlatayım da meraktan kurtul. Hani Ayastefanos civarında Moskofların dikkatiyle, kırılalı elleriyle meydana getirdikleri, her bakışta gözlerimize batan mahut abide mi diyorlar, ne diyorlar, kara goncoloz gibi bir şey var ya, onu yıkacağım, dedim. Baci: Â, ayol sen şaşırdın mı? O koskoca alamet şeyi sen yalnız başına nasıl yıkacaksın, deyince kızdım. – Karı, sen beni ne zannediyorsun? İhtiyarlığıma bakma, ben daha çok gençleri cebimden çıkarırım. Öyle çerden çöpten Moskof salaşlarını Allah bilir hâk ile yeksan ederim. Hem ben yalnız değilim, bütün vatandaşlarım benimle beraber, bugün bizim için en büyük bayram, diyerek sokağa fırladım.

Karagöz, eline sopa, süpürge, maşa kapan coşkulu kalabalığa katılıp Ayastefanos’a varır. Abide çabucak yerle bir edilir, iskambil kâğıdı gibi devrilir. Abide Ruslar gibi kof çıkmıştır. Öyle ki Karagöz tecrübe etmek için öksürür, kulenin dört duvarı birden çöker. Kazmaya kancaya bile hacet yoktur. Karagöz, sevincinden eline bir davul alıp enkazın en yüksek tepesine çıkar, sevinç gözyaşları ile gümbürdetmeye başlar. O anda kardeşi ve yoldaşı Hacivat’ı görüp sarmaş dolaş olurlar. Hacivat Karagöz’e oyunlarının bitiş bölümündeki meşhur sözlerle karşılık verir. Karagöz durur

mu? O da sen hemen sahibine haber ver, pek yakında Batum, Bakü ve Sivastopol'daki goncolozları aynı akıbet bekliyor, diye mukabelede bulunur:

Doğru Ayastefanos'a vardım. Vay babam vay! O ne kalabalık... O ne şetaret... O ne şıtap... Kimisi kazma, kimisi sopa, kimisi tavan süpürgesi, kimisi maşa, herkes eline rast gelen şeyi yakalamış, medet Allah! Bir iki demeye kalmadı. Bir saniye içinde kule gibi sivri tepesi yere indi. Ben ne taraftan başlayayım, diye elime bir mermer taş rast geldi. Şöyle dokunuverdim, elimde kaldı. Hani çocukluğumuzda iskambil kâğıtlarından köşk yapardık. Tıpkı onun gibi “Puf!” dedikçe yıkıldı. Tecrübe için hızlıca öksürdüm. Kulenin dört duvarı olduğu gibi aşağıya indi. Baktım ki ne kazmaya, ne kancaya hacet kalmıyor. Kâğıt helvası gibi sapır sapır dökülüyor. Tevekkeli değil, kofluk dediğin başka türlü olur mu? O sırada elime bir davul geçti. Hemen sırtlayıp yüksek bir noktaya çıktım. Bastım tokmağı, gümbür gümbür! Beri taraftan da paldır küldür bir hâl ki tarifi nakabil. Herkesin gözlerinden sevinç yaşları dökülüyor. Allah'a şükür, bugünleri de gördük, diye kucaklaşıyorlar. Bir de bakayım ki Hacivat aşağıdan kollarını sallayarak beni çağırıyor. Jimnastik adımı ile “Hop!” diye kucağına atladım. Sarmaş dolaş olduk âdeta kilitlendik. Birbirimizin suyunu çıkarmak istiyormuşçasına sıktık.

Hacivat: - Karagöz'üm, yıktık abideyi eyledik viran. Varayım sahibine haber vereyim, demez mi? Bende cevap hazır:

- Hoş olsun Hacivat, şimdilik bu kadar oldu. Sen hemen sahibine haber ver ki inşaallah pek yakında Batum'daki, Bakü'deki, Sivastopol'daki buna benzer kara goncolozları da birer birer yıkıp tepesine indireceğim!¹⁸⁰

Abidenin yıkılmasının üzerinden on gün geçmiştir. Karagöz, yıkımda cansiperane hizmetleri geçmesine rağmen hatıra kabilinden dahi kendisine bir küçük taş gönderilmemesine biraz üzülmüştür. Ve bu üzüntüsünün sebebini “Gücenmenename” başlığıyla ilan etme ihtiyacı hissetmiştir:

Badi-i gücenmenename oldur ki,

¹⁸⁰ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 688, 5 Teşrinisani 1330 [18 Kasım 1914], s. 2.”

Ayastefanos'taki Moskof abidesinin yıkılmasında hıdemat-ı cansiperanem sebkat ettiği hâlde yadigâr olmak için bir küçük taş parçasının olsun tarafıma irsal edilmemesi hüzn-ü kemteranemi mucip olmuştur. Böylece malumunuz ola.¹⁸¹

1.31. Almanların Millî Kahramanı General Hindenburg

Paul von Hindenburg, Almanların milli kahramanlarından biridir. Birinci Dünya Savaşı'nda cephe muharebelerinde gösterdiği yararlıklarla, özellikle doğu cephesinde Ruslara karşı kazandığı savaşlarla Alman halkının gönlünü fethetmiştir. Aynı savaşta Batı cephesinde kurduğu güçlü savunma hattı, ancak savaşın sonunda yarılabilmiş ve bu hat dünya savaş tarihine "Hindenburg Hattı" olarak geçmiştir. Savaş sona erece kadar güçlü iradesi, dirayeti, muharip zekâsı, savaş taktiği ile o tam bir askerdir.

Henüz on bir yaşında harp okuluna giren Hindenburg, Prusya ordusunda 1866'da Yedi Hafta Savaşı'nda Avusturyalılara, 1870 Savaşı'nda Fransızlara karşı savaşmıştır. Kurmay eğitimi aldıktan sonra farklı rütbelerde savaş bakanlığında çalışmış, alay komutanlığı, kolordu ve ordu komutanlığı gibi askeri görevlerde bulunmuştur. 1905'te piyade generali olmuş, 1911 yılında emekliye ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Ruslar Doğu Prusya'yı işgal etmiştir. Almanya'nın doğu orduları komutanı General Prittwitz'in Ruslara karşı başarısızlığı üzerine Hindenburg tekrar göreve çağrılıp 8. Ordu komutanlığına atanmıştır. Daha önce bahsi geçtiği üzere kısa zamanda Rusları Tannenberg ve Birinci Mazurya çarpışmalarında hezimete uğratan Hindenburg feldmareşallığa terfi etmiştir. Komutan, 1915 ve 1916'da Lodz'da ve Varşova'da yeni zaferler elde ederken Osmanlı'nın da yer aldığı savaşta Rusları Galiçya'dan çıkarmıştır. Bu başarıları Hindenburg'u 1916'da önce kara kuvvetleri komutanlığına, ardından genelkurmay başkanlığına getirmiştir. Bir yıl sonra batı cephesinde kurduğu savunma hattı ile savaşın sonuna kadar hem Fransa topraklarında

¹⁸¹ "Gücenmename", **Karagöz**, nr. 691, 12 Teşrinisani 1330 [25 Kasım 1914], s. 3.

Almanya'nın işgal ettiği toprakları korumuş hem de asker tasarrufu sağlamıştır. 1918'e kadar Ruslara ve Romenlere karşı yeni zaferler kazanan, dirençli savunma hattı kuran Almanya, Amerika'nın savaşa girmesiyle barış istemek zorunda kalmıştır. General Hindenburg, Almanya'nın 1919'da şartlarını kabul ettiği barış antlaşmasından sonra ordudan ayrılmıştır.

General Hindenburg, vazifeye çağrılır çağrılmaz görevli olarak gittiği doğu cephesinde Rusların ilerleyişini durdurup onları büyük yenilgiye uğratınca dikkatleri üzerine çekmiş, sonrasında elde ettiği başarılarla birçok kez Karagöz'ün sayfalarını süslemiştir. Gazete, Hindenburg için yaptığı haberlerde, yazdığı makalelerde ve çizdiği karikatürlerde ona olan hayranlığını gizlememiştir. Öyle ki bir sayısında ilk sayfada sadece onun fotoğrafı ile okuyucularının karşısına çıkmıştır. Fotoğrafın altında general şöyle tanıtılmıştır: “Rus ordularını tarumar eden Alman generali meşhur Fon Hindenburg cenapları”¹⁸²

Karagöz'ün Hindenburg hayranlığı Aka Gündüz'ün kaleminde somutlaşır. Edebiyatımızın milliyetçi yazarı Gündüz, “Hindenburg Paşa” adlı makalesinde sanki milletimizin bağrından çıkmış bir askerden, kahramandan bahsediyor gibidir. Hindenburg'un ismini ve yiğitliklerini ilk duyduğunda düşünür ve onu Altayları aşan Türk cengâverlerine benzetir. Nihayet resmini görünce pala bıyıkları, çatık kaşları ve gözlerindeki ateşten bundan emin olur. Onun, küçüklüğünden beri rüyalarını süsleyen Moskof muharebelerindeki en şanlı sahnelerdeki sipahilerden bir farkı yoktur. Gereksiz ve abartılı bir methiye ile dolu metinde Alman hayranlığının geldiği nokta şaşırtıcıdır:

Senin ismini işittiğim zaman, tarihimin hürmetle açılmış koynunda yaşayan serdarlarımdan hangisine benziyorsun, diye düşündüm. Hikâyelerini duyduğum demlerde, gözümün önüne

¹⁸² Karagöz, nr. 675, 6 Teşrinievvel 1330 [19 Ekim 1914], s. 1.

daima, elinde yalın kılıcı, belinde dolu sadağı ve çatık kaşlarının altındaki gözlerinde ezeli ve ebedi nuruyla Altayları aşan cengâverlerimden en yiğit ve en yıldırımlısı gelirdi.

Ve resmini de gördüm... İşte asıl o zaman, inkişaf eden ruhumun her görünmez köşesine varıncaya kadar bir heyecan peyda oldu. Küçükten beri rüyalarımı dolduran Moskof muharebelerinin en şanlı sahnelerinde hayalen gördüğüm sipahilerime ne kadar benziyorsun! Pala bıyıklarının altındaki dudakların; zaferin, daima zaferin, ebediyen zaferin destanlarını söylemek için hafifçe açık, muhakkaktır; gözlerindeki sönmez ateşten bir parça var. Onlar bana o kadar yabancı gelmiyor ki baktıkça derinliklerinde benim, yani Türk'ün gürleyen şimşeklerinden bir nişane görüyorum. Kaşların... Sevgili Anadolunun tabiri ile ok gibi çat onları!

Yazıda Hindenburg hayranlığı bir noktadan sonra neredeyse çılgın âşık karakterine dönüşür. Bu gazetenin fanatik Alman taraftarlığının açık bir göstergesidir. Yazar, General ile ilgili olağanüstü tanımlamaları, mübalağalı sıfatları ardı ardına sıralar. Bu methiyelerden sonra Hindenburg'u kime benzeteceğini bulur. Bu kişi hâliyle Enver Paşa'dan başkası değildir:

Sen ne kadar büyüsun? Bunu bir türlü tasavvur edemiyorum. Gürleyen gökleri andıran sesinle, doğan güneşleri kışkırtan gözlerinle, zelzeleleri mahcup eden yumruklarınla, kâinatın boşluğuna sığmayan deha ve dimağınla, aslanların fahrettiği şecaatinle o kadar büyük, o kadar büyük ve âlisin ki kime Yarabbi, seni kime benzeteyim?

- Enver Paşa kadar büyüsun!¹⁸³

Hindenburg'un doğu cephesinde Ruslara karşı vurduğu öldürücü darbeler Karagöz'ü hayli keyiflendirmiştir. Gazetenin General için yaptığı haberler doğu cephesindeki başarıları üzerinedir. Dolayısıyla General ile ilgili haberler ve karikatürlerde rol arkadaşı Rus askeri ve figürüdür. Yapılan mizahi değerlendirmelerin sonucunda olumsuz bir Rus imajı ortaya çıkarılmıştır. Rusların daha önce ayı simgesi

¹⁸³ "Hindenburg Paşa", **Karagöz**, nr. 694, 19 Teşrinisani 1330 [2 Aralık 1914], s. 2.

ile olumsuz bir şekilde karikatürlerde yer aldığını söylemiştik. Generalin yer aldığı bazı karikatürlerde ayı sembolü yine kullanıldığı gibi pire, kaz gibi hayvanlar da kullanılarak Ruslar aşağılanmaya çalışılmıştır. Hayvan sembollerinin dışında Rus askerler özellikle korkaklık ve zayıflık gibi sıfatlar başta olmak üzere bir insanın utanç duyacağı, küçük düşeceği olumsuz hâlleriyle karikatürize edilmiştir.

690. sayının ilk sayfasındaki karikatürde başında kalpağı, zayıf bedenine geçirdiği pijamaları ile uykuda olan Gospodin Armudof, rüyasında güçlü fiziği, pos bıyıkları, askeri üniforması ve eli kılıcının kabzasını kavramış şekilde General Hindenburg'u görmüştür. Armudof, bu korkunç kâbusla “Amanin, amanin cankurtaran yok mu? Hindenburg geliyor!” diye yataktan fırlar. Armudof’un bu durumuna Karagöz alaylı bir şekilde gülerek “Ulan rüyana girmekle bizden bu kadar korkuyorsun; meydan-ı harpte ne halt edeceksin?” diye karşılık verir. Karagöz, Rus Nikola’ya Gospodin Armudof diyerek, “Armudun iyisini ayılar yer.” atasözünü akıllara getirerek “ayı” imasını tekrarlar. Karagöz karikatürde gökteki hilali dahi Rus kahramanımıza güldürerek onu küçük düşürme düşüncesini perçinler:

Gospodin Armudof – Amanin!.. Amanin!.. Cankurtaran yok muuu? Hindenburg geliyor!

Karagöz – Ulan senin rüyana girmekle bizden bu kadar korkuyorsun; meydan-ı harpte ne halt edeceksin?¹⁸⁴

Bir başka sayıdaki karikatürde General Hindenburg’un Ruslar karşısında başarısı fırtınaya benzetilmiştir. Tüm heybetiyle bir kayanın arkasında bulunan Hindenburg güçlü nefesiyle bir üfürmede her biri mini boyda Rus askerlerini gerisin geriye savurmaktadır. Hacivat, bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyemez çünkü

¹⁸⁴ Karagöz, nr. 690, 10 Teşrinisani 1330 [23 Kasım 1914], s. 1.

aylardan kasımdır¹⁸⁵ ve böyle şiddetli fırtına ve soğuklar için henüz erkendir. Bu manzaranın sebebini öğrenmek isteyen Hacivat sorusunu bitirmeden cevabını alır:

Hacivat – Yahu Karagöz! Bu ne hâl? Henüz Kasım'ın yirmi bir...

Karagöz – Eey! Kuzum! Buna Hindenburg fırtınası, derler. Kasımı, baharı falan dinlemez. Bir üfürdü mü, dünya alan taran olur.¹⁸⁶

Rusların perişan hâli gazetenin başka sayısında bir kasap dükkânında kurbanlık ayı olarak verilmiştir. Üç ortaklı kasabın adı da İttifak Kasap Dükkânı'dır. Tabelada dükkânın sahipleri olarak sırasıyla Hindenburg, Karagöz ve Makenzen¹⁸⁷ yazmaktadır. İttifak Kasabı'nın bu üç sahibi yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar. Hindenburg kasap başı olarak çengele asılı bir ayının derisini yüzmekle, Karagöz ve Makenzen et parçalamakla meşguldür. Görünen o ki işleri hayli çoktur çünkü Karagöz kasap başına “Biz bunları parçalarken sen de çabuk yüzmeye çalış. Çünkü arkada daha birkaç yüz bin tane var.” diye seslenerek cephede öldürülen Rus askerlerin sayıca çokluğunu işaret eder:

Karagöz – Kasap başı! Biz bunları parçalarken sen de çabuk yüzmeye çalış. Çünkü arkada daha birkaç yüz bin tane var.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Türklerin kullandığı eski takvimlerden birinde bir sene Hızır ve Kasım günleri olarak ikiye ayrılır. 6 Mayıs'ta Hızır günleri ile ilkbahar ve yaz başlar, 186 gün sürer ve 7 Kasım'da sona erer. 8 Kasım'da Kasım günleri ile sonbahar ve kış başlar, 179 gün sürer ve 5 Mayıs'ta biter. Yukarıda geçen kasım ifadesi bu takvim içindir.

¹⁸⁶ **Karagöz**, nr. 692, 15 Teşrinisani 1330 [28 Kasım 1914], s. 1.

¹⁸⁷ General August von Mackensen, Hindenburg'un komutası altında çalışan ve daha sonra onun yerine geçen Almanların “Kara Kartal” lakaplı önemli komutanlarından biridir. Doğu cephesinde Tannenberg, Masuria, Lodz ve Varşova'daki Almanların büyük zaferlerinde önemli vazifelerde bulunmuş, büyük yararlıklar göstermiştir. Ayrıca 1915'te Sırbistan ve 1916'da Romanya seferlerinde bu iki devleti püskürten ordu komutanlarından biridir.

¹⁸⁸ **Karagöz**, nr. 693, 17 Teşrinisani 1330 [30 Kasım 1914], s. 4.

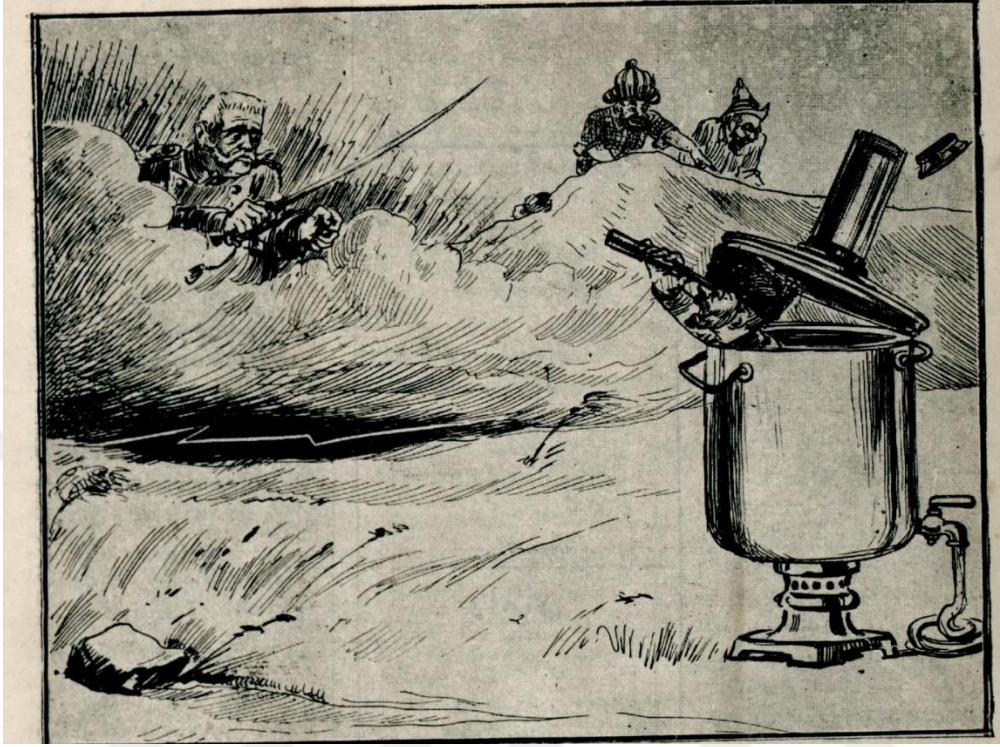
Karagöz, Almanya'ya olan inancını, Osmanlı'nın İttifak tarafında savaşa girişini her yönüyle savunurken, bu konuda tarafsız kalan veya muhalif olan diğer gazetelere karşı da iğneli ve alaylı yayınlar yapmıştır. Dönemin önemli gazetelerinden Tasfir-i Efkar'ın gelişen olaylara temkinli yaklaşımı, iki taraf için lehte ve aleyhte yayınlar yapması Karagöz'ü rahatsız etmiştir. Karagöz yayınladığı bir kıtada, Tasfir'den sağını solunu şaşırmadan tumturaklı olmasını, Hindenburg gibi işini hakkıyla yapmasını beklemektedir. Çünkü İttifak'ın en şanlı komutanı Hindenburg Paşa, Lodz'da Rusların direncini kırıp 6 Aralık 1914'te kaleyi ele geçirmiştir. Görevini tamamıyla yapmıştır:

Hiç şaşırmaksızın bizim “Tasfir” gibi sağı solu,
Her işi yapmaktadır hakkıyla “Hindenburg” Paşa;
Bak kırıldı Moskof’un “Luç” kalesinde sağ kolu,
İttifak-ı azamın ey rükn-ü şanı! Çok yaşa!¹⁸⁹

Gazete, Rusların Hindenburg karşısında düştüğü aciz durumu bir karikatürde daha da aşığılayıcı çizmiştir. Rus komutan korkudan bir semavere saklanmış ve dürbünle Almanları gözetlemektedir. Hacivat, bu duruma şaşıarak “Herife bak Karagöz, korkusundan kaç kaç semaverin içine girmiş de oradan gözetliyor.” diye seslenir. Rus asker, dürbünden bakarken birden bire karşısında elinde kılıcı ile heybetli Hindenburg'u görmüş ve korkudan altına ettiği semaverin açık musluğundan teşhir olmuştur. Karagöz, bu manzaraya “Allah cezanı versin! Semaverin musluğunu da kim açık bırakmış?” diye tepki gösterir:

¹⁸⁹ “Kıt’a”, **Karagöz**, nr. 698, 29 Teşrinisani 1330 [12 Aralık 1914], s. 3.

Karikatür 6: Hindenburg Korkusu Neler Yaptırıyor?



Kaynak: Karagöz, nr. 698, 29 Teşrinisani 1330 [12 Aralık 1914], s. 4.

Hacivat – Herife bak! Herife bak Karagöz! Korkusundan kaç kaç semaverin içine girmiş de oradan gözetliyor.

Karagöz – Allah cezasını versin! Semaverin musluğunu da kim açık bırakmış?¹⁹⁰

Yukarıda değindiğimiz üzere gazete Rusların Hindenburg karşısındaki durumunu ayı ve eşek dışında kaz ve pire olarak da karikatürize etmiştir. Bir taraftan Hindenburg fevkalade bir seviyeye çıkarılırken diğer taraftan Rus askerleri küçük düşürülmeye devam edilmiştir. Gazetenin Rusları kaz olarak çizdiği karikatürde Karagöz şaşkındır. Çünkü o, Rusların aslının ayı olduğunu bilmektedir ama sonra

¹⁹⁰ Karagöz, nr. 698, 29 Teşrinisani 1330 [12 Aralık 1914], s. 4.

soylarının bozulup kaz olacakları ve gıraklıya gıraklıya Hindenburg kümesine girecekleri hiç aklına gelmemiştir. Gazete burada “yolunacak kaz” deyimini akıllara getirir. Rusların, İngilizler ve Fransızlar tarafından kandırılarak yolunacak kaz olarak görüldüğünü iddia eder:

Karagöz – Ulan, aslınızın ayı olduğunu bilirdim ama sonra soyunuzun bozulup kaz olacağınız ve böyle gıraklıya gıraklıya Hindenburg kümesine gireceğiniz hiç aklıma gelmezdi.¹⁹¹

Ruslar, Hindenburg karşısında pire olarak da kullanılmıştır. Gazete Rusları pire gibi küçük ama rahatsız edici görür. Pirelerin kolayca üzerine bastırılarak veya onlara vurularak kolayca öldürülemediği malumdur. Gece pireler yüzünden uykusundan uyanan Hindenburg pireleri pire tozu ile öldürmeye çalışmaktadır. Karagöz ise müttefikine daha etkili bir yöntem denediğini, kurtulmak için onları suya attığını söyler:

Hindenburg – Akşamdan beri gece baskını veriyorlar. Pire tozu ile öldürüyorum.

Karagöz – Ben yakaladığımı suya atıyorum; elimdeki maşrapa dolu.¹⁹²

1.32. İngilizlerin Mısır Sultanı Hidiv Hüseyin Kâmil Paşa

1.32.1. Karagöz’ün Atanmış Hidiv’e Tepkisi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na girince İngiltere, Süveyş Kanalı’nı tek başına kontrol altına almak ve şeyhülislâmın cihat çağrısına halkın uymasına engel olmak için 18 Aralık 1914’te Mısır’ı tamamen himayesine aldığını ilan etmiştir. Zaten

¹⁹¹ Karagöz, nr. 700, 3 Kânunuevvel 1330 [16 Aralık 1914], s. 1.

¹⁹² Karagöz, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 1.

Mısır, kâğıt üzerinde Osmanlı'nın gözüke de 1882'den beri fiilî olarak İngiltere'nin kontrolünde idi. Bu gelişmelerin ardından İstanbul'a yakınlığı ile bilinen Hidiv II. Abbas görevinden azledilmiştir. İngilizler, halkın ve yöneticilerin tepkisini göz önünde bulundurarak II. Abbas'ın yerine yine Kavalalı Mehmet Ali Paşa hanedanından bir prensi “sultan” unvanı ile göreve getirmeyi düşünmüştür. Bu sebeple hanedanın en yaşlı üyesi Hüseyin Kamil Paşa'ya teklif götürmüştür. Hüseyin Kâmil Paşa¹⁹³ başta çekimser yaklaşıp da sonra teklifi kabul etmiş ve 20 Aralık'ta tahta çıkmıştır.

Karagöz, bu gelişmeleri gazetenin Hasbihâl bölümünde “Çatallaştı” başlıklı makalesinde ele almıştır. Gazete, İngilizlerin Osmanlı'ya rağmen Mısır'da idareyi tamamen ele almasını, yeni bir hidiv tayin etmesini rezalet olarak değerlendirir. Çünkü İngilizlerin böyle bir cürette bulunacak durumu yoktur. Zira Alman donanması 16 Aralık'ta İngilizlerin Yorkshire, Scarborough, Whitby ve Hartlepoons kıyılarını bombardıman etmiştir. İngilizler, bu saldırılara kurusıkı bir cevap bile verememiş, kaçacak fare deliği aramıştır. Bundan ders almak yerine boyundan büyük halt işlemiştir. Ayrıca bu yaptığını ortakları dahi kabul etmez çünkü Mısır Hidivliğinin siyasi mevkiisi Avrupa'nın itilafıyla tesis edilmiştir, bir ülkenin keyfine bırakılamaz. İngiltere bu hadsizliği yapmıştır. Gazeteye göre pusulayı şaşırان İngilizlerin aklını başına getirecek olan ise Osmanlı ordusunun Kanal'ı geçip Mısır'ı ele geçirmesidir:

...Ya Kikirik'in rezaletlerine ne dersiniz? Mısır'da himaye ilan etmeye, kendi bildiği gibi Hidiv tayin etmeğe kalkışmış. Hele bakın şu mıymıntıya! Daha iki gün evvel Alman donanması sevahilini yaktı, yıktı. Kel Ali'nin bağına çevirdi. Bu dersten müteebbih olmadı da hâlâ başından büyük haltlar etmeye kalkışıyor. Hiç öyle rezalet mi olur? Onun arşınına göre bez verirler mi? Bunu yalnız biz değil, kendi müttefikleri bile kabul etmezler. Mısır Hidiviyeti'nin mevki-i siyasiyesi bütün Avrupa'nın itilafıyla tesis etmiş iken öyle Kikirik'in keyfine göre değişir mi? Hem hangi kuvvetle değiştirecek? Donanmasının, o bütün Avrupa denizlerine hâkim zannolunan donanmasının kaç paralık ehemmiyeti olduğu tamamıyla anlaşıldı. Alman donanması sahillerini bombardıman ederken Kikirik kurusıkı bir top bile atamadı. Kaçmak

¹⁹³ Daha geniş bilgi için Bkz. Zekeriyya Kurşun, “Hüseyin Kâmil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, TDV Yayınları, C. 18, 1998, s. 553-554.

istedi, kaçamadı. Uçtu, uçtu, uçamadı. Beri taraftan verdiler topu, bastılar gülleyi... Fare deliği bin altına! Oradan oraya, köşe kapmaca oynar gibi sıçraya sıçraya kaçacak delik aradı. Bu hâl meydanda iken artık öyle havadan atıp tutmasına kahkahalarla gülmek elden gelir mi? Fakat dedim ya, bir kere pusulayı şaşırmış. Sersemleşmiş ama yakında akli başına gelecek. İnşallah ordumuz Kanal'ı geçip de Mısır'a dâhil oluverince o zaman himaye nasıl olurmuş anlayacak, şapa oturacak.¹⁹⁴

Hüseyin Kâmil Paşa, Hidiv İsmail Paşa'nın oğludur. Saray mensupları ve eşraf çocukları için açılmış okullarda eğitim görmüştür. Sultan Abdülaziz'i ziyaret etmiş, Kahire tarafından İtalya'ya diplomatik elçi olarak gönderilmiştir. Vakıflar, Nafia, Maliye ve Dâhiliye nazırı olarak Mısır kabinesinde görevlerde bulunmuştur. Babasının 1879'da azlinden sonra ailesiyle sürgüne gönderilmiş ve Napoli'ye yerleşmiştir. Mısır'da meydana gelen siyasi gelişmeler üzerine 1882'de vatanına dönmüştür. Hidiv Tevfik Paşa ve Hidiv II. Abbas Hilmi dönemlerinde Meclis-i Şûra reisliği yapmıştır. Resmî görevlerde bulunmadığı dönemlerde ticaret ve ziraatla uğraşmıştır. Memleketindeki ticaret ve tarımın gelişmesi için gayret etmiştir. Bununla beraber Mısır'daki birçok yabancı şirketin temsilcilik vazifelerinde bulunmuştur.

Yukarıdaki paragrafta belirtildiği üzere yeni hidiv, iyi bir eğitim ve terbiye görmüş, kendisini farklı alanlarda geliştirmiş, üst düzey görevlerde bulunmuş, vatanına hizmet için çaba göstermiş bir devlet adamıdır. Ne var ki Hüseyin Kâmil Paşa, İngilizler tarafından kendisine teklif edilen görevi kabul ettikten sonra Karagöz için devletine ihanet etmiş bir haindir¹⁹⁵ artık. Hüseyin Kâmil'in halk nezdinde

¹⁹⁴ "Hasbihâl", **Karagöz**, nr. 704, 13 Kânunuevvel 1330 [26 Aralık 1914], s. 2.

¹⁹⁵ 707. sayının "Karagöz Her Şeyi Bilir" başlıklı "Muhavere" kısmında Hacivat, Karagöz'ün önceden her şeyi nasıl bildiğini öğrenmek ister. Karagöz, Hacivat'a bunu anlayamayacağını, ona Buxtonlar gibi kalın kafalı, Hüseyin Kâmil gibi aptal olduğunu söyler. Hacivat, Buxtonlar benzetmesine bir şey dememesine rağmen devlet haini dediği hidive benzetilmesini protesto eder:

"Karagöz – Öyle ise neye teşbiye edeyim. Ha! Aklıma geldi. Hüseyin Kâmil kadar aptalsın da aklın almaz.

Hacivat – Vay! İşte buna bilhassa tahammül edemem, beni bir hain-i din ü devlete benzetmeni protesto ederim."

itibarını düşürmek için de onun hakkında yaptığı haberlerde mizahın gücünü, serbestliğini kullanmıştır. Hidiv'i sümüklü, aptal, bir ayağı kısa, iş bilmez gibi rencide edici, küçük düşürücü benzetmelerle okuyucusuna takdim etmiştir. Karagöz, Türk Yurdu Cemiyeti kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nun İngilizler tarafından atanan Hüseyin Kâmil hakkında yazdığı bir yazıyı düzeltmek zorunda kalmıştır. "Dâhilî" bölümünde "Şiddetle Tashih-i Zühul" adlı haberde Ağaoğlu Ahmet Bey yeni hidiv hakkında atıp tutarken, onu yererken Hüseyin Kâmil'i fasıla-i insaniyeden telakki etmek zühulünde bulunmuştur. Karagöz, Ahmet Bey'in malum zat ile ilgili hüsnü kuruntularını aşağıdaki şekilde tashih etmeyi kendine görev addetmiştir. Hidiv iki üç kelimeyle şu karakterdedir:

Hüseyin Kâmil'in karşısına geçersiniz ve birdenbire dersiniz ki:

- Â, Paşa, burnunuzun bir deliğinden piyadeler geçiyor, diğer delikten süvariler çıkıyor!

Paşa derhal ve mükerreren sümkürdükten sonra içeride kalanları havasızlıktan boğmak için iki parmağıyla burnunu tıkar.

Yahut hayretle sorarsınız!

- Paşa, niçin sağ bacağınız sol bacağınızdan altı karış daha uzun?

Paşa, hemen bir buçuk saat iki bacağını da karışlamakla meşgul olur ve hangisinde yanılırsa o bacağını kısıp oturur.

İşte Hüseyin Kâmil, böyle bir Hüseyin Kâmil'dir. Artık buna soru ve sual edip de çileden çıkmamak imkânsızdır. Binaenaleyh Karagöz tecrübe-i adîdesine istinaden Ahmet Bey'in hüsn-i kuruntu ve zühullerini şiddetle tashih eylemeyi vazife bilir.¹⁹⁶

Aynı sayıda "Mısır'a Dair Gayet Mühim Haberler"de gazetenin muhabirlerinden Hacivat'ın oğlu Yumurcak'ın bir telgrafi aktarılır. Telgrafta Yumurcak, Mısır'ın yeni hidivi ile görüşmüş ve ona birkaç soru sormuştur. Bu sorulardan biri hidivin görevi

¹⁹⁶ "Dâhilî", **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3.

kabul etme sebebidir. Hidivin verdiği cevap gazete tarafından ironik bir şekilde verilirken tavırları okuyucuya onur kırıcı yansıtılır. Hidiv büyük sahranın büyük serap imparatorluğunun veliahdı iken o bu görevi kabul etmekle büyük bir fedakârlık göstermiştir:

Kikiriklerin yeni Hidiv'i ile görüştüm. Hidiviyyeti kabulü esbabını sordum. Sümüğünü çeke çeke ve parmağını ağzına sokarak yan yan baka baka şu yolda cevap verdi: Memleketin selameti benim akıl ve dirayetime muhtaçtır. Ve benim bu işi kabul etmekliğim büyük fedakârlıktır. Çünkü ben sahray-ı kebirin ortasındaki serab-ı a'zam imparatorluğu veliahdı olduğum hâlde onu terk ettim. Memleketin inkişaf ve terakkisi için aklımın erdiği kadar çalışacağım.

Yumurcak'ın diğer sorusu hidivin Mısır için neler yapacağı üzerinedir. Hidive binaen verilen cevaplar yine Karagöz'ün meşrebinceidir:

Ne yapacağını sordum. Sırıtarak izahat verdi. Pamuk ve zahire aldırmayacağım. Çukurlar kazdırdım, ulemayı ve mütefennin güruhunu oraya ekip seneye birçok âlim ve mütefennin yetiştireceğim. Otomobil, makine, fabrika tarlaları ihzar ettim. Mevcutları yıkıp oraya zir' edecek ve yakında bir yerine yüz alacağım.

Kendisine teşekkür ederek ve aklıyla yaşamasını dua eyleyerek ayrıldım.

Yumurcak, yeni Mısır kabinesini de duyurur. Bakanlıklar daha önce rastladığımız cinsten değildir. Kabinedeki bakanların ilgileri, görevleri ve unvanları Kikirik besleyen reisi, tarla korkuluğu, kapıcılar ve sopalılar başı, vakıflar müsrifi, mektepler kapıcısı, paralar nazırı, davulcu ve zurnacı gibi zevattan oluşmuştur:

Koçan Düştü Paşa: Kikirik perveran reisi

Adi Yelken Paşa: Tarlalar korkuluğu

Sırrı Bilinmez Paşa: Kapıcılar ve sopalılar başı

İsmail Fıstıki Paşa: Evkaf müsrifi

Ahmed Hilmi Ağa: Mektepler bevvabı

Eli Uzun Vehbi Paşa: Paralar nazırı

Davulcu zurnacı ve gayrihim

Karagöz, bu sayısında Yusuf Kâmil Paşa'ya hayli yer ayırmıştır. Gazete, Paşa'nın hidiviyet alayı hakkında da malumat verir. Alay pek parlak olmuştur. Mısır'daki Frenk mahalleleri ne kadar güzel donanmışsa, Müslüman mahallelerinde bekâr apartmanları yıkanmış yıkanmamış çamaşırlarla donanmıştır. Frenk tarafında marşlar çalınırken Müslüman tarafında yuhlar duyulmaktadır. Kâmil Paşa ise yine lüle gibi dudaklarına sarkan sümügüyle nahoş biçimde verilmiştir:

Hidiviyet alayı pek parlak olmuştur. Frenk mahalleleri ne kadar donanmış ise İslam mahallelerindeki bekâr apartmanları daha ziyade donanmıştı. Her tarafta yıkanmış ve yıkanmamış don, gömlek, eski çorap, mendil, rengârenk pantolon, yelek sallanıyordu. İngiliz mahallatında marşlar, İslam mahallatında yuhlar mütemadiyen samiyayı tenşit ediyordu. Müteddît ve müzeyyen çöp arabaları vardı. Kâmil Paşa gayet heyecanlı görünüyor ve sevincinden sümüğünü çekmeyi unutarak iki lüle gibi dudaklarına sarkıyor ve bu sıfatına başka bir letafet veriyordu. Tafsilat postadadır.

Yumurcak, haberde İngilizlerin Kâmil Paşa'ya kaba bir kâğıda yazdığı tebriği de ele geçirmiş ve aynen paylaşmıştır. İngilizler kendileri ne kadar kötü durumda olursa olsun, atadıkları hidive sonuna kadar destek vereceklerini taahhüt eder:

İngiliz Kralı Kikirik Corci, carrt dememek için gayet kaba bir bakkal kâğıdı üzerine hatt-ı destiyle yazdığı nameyi Kâmil Paşa'ya göndererek tebrik etmiştir.

Kikirik Corci'nin cartsız bir surette keşide eylediği tebriknamenin bir sureti elime geçti. Aynen yazıyorum: Sümüğünüzü bilahavf ve endişe daima keşide ediniz. Parmağınızı ağzınızdan ve salyalarınızı dudaklarınızdan çıkarıp eksiltmeyiniz. Kelle-i valanızdaki akl u izanı istediğiniz müddetçe terhis ile rahat kalabilirsiniz. Ben ki Con Kikirik Corci'yim, sizi her vechile himaye

edeceğim. Hiçbir şeyden korkmayınız. Ben firar etmiş veya mort olmuş olsam bile bu sümük ve bu salya ile akıl ve izan sende varken başına ağırı bile gelmez.¹⁹⁷

Hüseyin Kâmil Paşa'nın Osmanlı'ya rağmen hidivliği kabul etmesi gazeteyi hayli kızdırmıştır. Kâmil Paşa, bu hamlesiyle Mısır'ı uçuruma götürdüğünün farkında değildir. Karagöz bu durumu 707 numaralı gazetenin ilk sayfasında resmeder. Salak, diye hitap ettiği Kâmil Paşa, bir eşeğin üstündedir ancak eşek uçurumun kenarındadır ve adım atmamakta diretir. Eşeğin inadını kırmak isteyen hidiv, onu sürmeye çalışırken Kikirik de eşiği arkasından itmektir. Karagöz, eşiğin bile tehlikenin farkına vardığını ama Hüseyin Kâmil'in bunu anlamayacak kadar aklının başında olmadığını düşünür ve onu ikaz eder:

Karagöz – Paşa mısın baş aşağı mısın, Hüseyin Kâmil misin nesin? Behey salak herif! Arkandan iten kuvvete mi güveniyorsun? Aklını başına al! Eşek bile işin farkına vardı; tehlikeyi gördü de ürktü. Sen hâlâ otlattığım yerde duruyorsun.¹⁹⁸

Gazete, İngilizlerin cüretine ve atanmış hidive karşı tepkisini zaman geçtikçe şiddetlendirir. İngilizlerin yaptığını hayâsızlık, kahpelik, divanelik olarak adlandırır. Bu kadar keşçesine bir hareketi irtikâp edebilmek için ancak tımarhane kaçkını olmak gerekir gibi misallerle içinde bulunduğu ruh hâlini dışa vurur. Karagöz, az önce dile getirdiğimiz galiz ifadelerin yer aldığı “Yeni Hidiv” başlıklı makalede İngilizlerin hadsizce hidiv atamasını bir uşak hikâyesine benzetir. Uşak efendisi evde yokken hanıma meyleder ve hanımın tuzağına düşer. İçerik olarak ağır benzetme yapan gazetenin bu teşbihi, Hidiv'e ne kadar öfkeli olduğunu bir tezahürüdür:

¹⁹⁷ “Mısır'a Dair Gayet Mühim Haberler”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3-4.

¹⁹⁸ **Karagöz**, nr. 707, 20 Kânunuevvel 1330 [2 Ocak 1915], s. 1.

... Ben Kikirik'in şu hareketini mahut uşak hikâyesine benzetiyorum! Budala uşağın biri efendisinin karısına abayı yakar. Bir gün efendisinin evde bulunmadığı zaman kadına derdini açar. Kurnaz kadın bu budala herife bir oyun oynamak maksadıyla arzusunu kabul ettiğini ve bir akşam kocası evde bulunmadığı sırada hoşça bir vakit geçireceklerini söyler. Beri tarafından da efendiye işi anlatır. Aralarında kararlaştırdıkları gibi bir gün efendi o gece eve gelemeyeceğini söyleyip çıkar gider. Hanım da uşağı yukarıya çıkarır. Herifin sevincinden ağzı kulaklarına varıyor. Efendinin geceliklerini giydirmek bahanesiyle herifi çıırçıplak soyar. Tamam o sırada çat kapı! Efendi gelir. Uşak pusulayı şaşırır, saklanacak yer arar. Kadın herife odanın bir köşesine domalıp durmasını ve Efendinin kendisini küp zannedeceğini söyler. Budala herif inanıp köşeye büzülür. Efendi odaya girince hanım: – Efendi, ben bugün bir küp satın aldım. diye köşede titreyen uşağı gösterir. Efendi: – Sakın çatlak olmasın! Bir kere muayene etmeli. Sadasından anlaşılır, diye eline bir fil kuyruğu kırbaç alıp uşağın çıplak vücuduna şırrak, diye indirince budala uşak küp sadası vermekten başka çare olmadığına hükmederek “Tin!” dir. Efendi kamçıyı indirmekte devam eder. Herif “Tan! Tan!” diye feryat eder. Nihayet tekme ile merdivenlerden aşağıya atılıp çıırçıplak sokağa fırlar. İşte yeni hidiv(!) tayini de tıpkı buna benzer. Tamamıyla benzeyeceğine de hiç şüphe yok.¹⁹⁹

1.32.2. Hidiv-i Kâzib

Hüseyin Kâmil Paşa'nın İngilizlerin teklifini kabul edip tahta çıkması, tepkileri de beraberinde getirmiştir. İlk tepkiyi İstanbul'dan tayin edilmiş Mısır kadısı göstermiştir. Kadı, Hüseyin Kâmil'in sultanlığının geçerli olmadığını, bu durumun Osmanlı'nın hükümlanlık haklarına aykırı olduğunu beyan etmiştir. Kadı'nın bu beyanının halk üzerindeki etkisini düşünen yeni hidiv 21 Aralık 1914'te kadılık makamını kaldırdığını ilan etmiştir. İstanbul'un bu karara tepkisi daha şiddetli olmuştur. Osmanlı, bir fetva yayınlarak Hüseyin Kâmil'i “hidiv-i kâzib” ilan etmiş ve Müslümanların ona karşı gelmesini bildirmiştir. İstanbul'un bu fetvası Mısır'da pek etkili olmamıştır çünkü İngilizler muhalefet edenleri ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Hüseyin Kâmil, hidiv-i kâzib ilan edildikten sonra Karagöz cephesinde düzmece hidiv, sahte hidiv gibi sıfatlarla anılır. “Düzmececinin Telaşı” başlıklı haberde Hüseyin Kâmil,

¹⁹⁹ “Yeni Hidiv”, **Karagöz**, nr. 707, 20 Kânunuevvel 1330 [2 Ocak 1915], s. 2.

servetinin teminat altına alınması için İngilizlerden taahhüt ister. İngilizler de Osmanlı Mısır'a girinceye kadar hidive ait tüm malların muhafazasını garanti edince düzmece hidivin yüreğine su serpilir:

Emlak ve emvalinin taht-ı temine alınması hakkında Düzmece Hidiv'in dermeyan ettiği şart ve teklife karşı Con Kikirik'in merkumu teskin etmek için Osmanlı ordusu Mısır'a dâhil oluncaya kadar emlak-ı mezkûrenin tamamen muhafazasını tekellûf ve taahhüt eylediğini bildirmesi üzerine düzmecenin yüreğine biraz su serpildiği rivayeti temin olunmaktadır.²⁰⁰

Gazete, yalancı hidiv hakkında haberler paylaşmaya ilerleyen sayılarında da devam etmiştir. “Mısır Ahvali” adlı haberde Ariş şehrinden geçen leyleklerin bildirdiğine göre Mısır'a dolan Fransız aşüftelerinin her gece İngiliz zabitleriyle sabahlara kadar vur patlasın, çal oynasın gönül eğlendirdiklerinden bahseder. Bu eğlencelerde tüketilen viski ve şampanya şişelerinden yeni ehramlar yapılmakta imiş. Bu işlere göz yuman sahte hidive yeni bir unvan verilerek bundan sonra “Firavun” ilan edilecekti:

Bu sene havaların müsait gitmesiyle erkence el-Ariş'e vasil olan leyleklerin Mısır'dan geçerken aldıkları haberlere göre Mısır'a dolmuş olan Fransız aşüfteleriyle İngiliz zabitlerinin her gece ta sabah vur patlasın, çal oynasın zaman geçirerek boşalttıkları viski ve şampanya şişelerinden yeni birkaç ehram yapılmakta imiş.

Mısır'da İngilizlerin fuzulî mevkîe geçirdikleri sahte hidive yeni bir unvan verilerek “Firavun” ilan olunacaktı.²⁰¹

Karagöz'ün Hüseyin Kâmil Paşa'yı tezyif etmek için kaleme aldığı bir diğer husus ise hidivin “Kâmil” ismindeki manaya dairdir. Bilindiği üzere kâmil mana olarak yetkin, eksiksiz, olgun anlamlarındadır, ancak gazetenin yayınladığı

²⁰⁰ “Düzmecenin Telaşı”, **Karagöz**, nr. 712, 31 Kânunuevvel 1330 [13 Ocak 1915], s. 3.

²⁰¹ “Mısır Ahvali”, **Karagöz**, nr. 718, 14 Kânunusani 1330 [27 Ocak 1915], s. 3.

“Karagöz’ün İşar-ı Resmiyesi” adlı yazıda buna itirazı vardır. Gayet kalın kalemle, siyah mürekkeple yazılmış resmi beyannameye göre bazı ağızlarda ve gazetelerde düzmece hidivlik makamında bulunan birinden bahsederken yanlışlıkla ve hata ile “kâmil” dendiği görülmüştür. Karagöz’e göre bu kişi ezelden ve asıldan beri “kâmil” olmayıp tam manasıyla değersiz, bayağı yani “kırtıpıl”dır. Dolayısıyla bundan sonra adı geçen şahıs anılırken “kırtıpıl” olarak anılmalıdır. Karagöz bu düşüncesini resmi bir beyanname olarak sunar:

Gayet kalın kalemle yazılmış olan işbu beyan-ı resmi-i çeşm-i siyahı aynen derc eyleriz:

Bazı efvah ve ceraidde elyevm Mısır koçanı hıdiviyyet kazibesinde bulunan bir adamdan bahsolunurken isminin eser-i sehve ve zuhül olarak Kâmil olarak kayd u işaret olunduğunu kemal-i istiğrap ile görmekteyim. Merhumun min-el ezel ve an-asl adı Kâmil olmayıp mefhum-u sahihi ve manay-ı layıkıyla kırtıpıldır. Bianenaleyh fimabad o yolda zikir ve her nerede işbu kırtıpıl namı mesmu ve manzur olursa bunun mutlakbemutlak kâmil-i merkuma raci ve ait olduğuna kanaat getirilmesi suret-i mahsusa ve resmiyede işar olunur.²⁰²

Hüseyin Kâmil Paşa, sultan ilan edildikten sonra halk ile bütünleşmek için ülkeyi dolaşmış fakat bunda başarılı olamamış hatta öldürülmek istenmiştir. İstanbul yönetimi ve basın tarafından ciddi şekilde eleştirilen, küçük düşürülen ve yıpratılan Hidiv Hüseyin Kâmil, İngilizlerle de koordineli çalışmamıştır. Bu şartlar altında sağlığı bozulup hastalanmış ve 9 Ekim 1917’de vefat etmiştir.

²⁰² “Karagöz’ün İşar-ı Resmiyesi”, **Karagöz**, nr. 736, 25 Şubat 1330 [10 Mart 1915], s. 4.

1.33. Kafkas Cephesi - Sarıkamış

1.33.1. Tarafların Askerî Kuvvetleri ve Beklentileri

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla harp alanı genişlemiştir. Yeni açılan Kafkas cephesi Türklerin bu savaştaki ilk cephesidir. Bu bölgede Osmanlı-Rus sınırı daha önce belirttiğimiz üzere Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarıyla belirlenmişti. Bu antlaşmalara göre Batum, Artvin, Ardahan ve Kars Rus toprakları idi. Bu sınırın gerisine yani Rus topraklarına ve ilerisindeki Türk topraklarına yapılacak hareketlere “Kafkas Harekâtı” denilmesi, Kafkasya'nın coğrafya alanını pek karşılamamaktadır.²⁰³ Çünkü buradaki çarpışmalar Kafkas dağlarının güneyinde, Anadolu'nun doğusunda yapılmıştır fakat yaygın olan ifade ile birlikte Karagöz de bu cepheye Kafkas cephesi demiştir.

Rusların geçmişten bu yana en önemli hedefleri her zaman sıcak denizlere inmek olmuştur. Açılan bu cephede Doğu Anadolu'nun tamamı ele geçirilirse, güneyde İskenderun'dan Akdeniz'e inen yol açılacaktı. Osmanlı'nın savaşa girmesi ile İstanbul da artık açık hedefti. Boğazlar açık denizlerin en yakın ve en kolay kapısıydı. Enver Paşa ve arkadaşlarının ise Ruslara karşı açılan bu cepheden ciddi beklentileri vardı. Beklentilerin bazıları şunlardır: Orta Asya'daki ve Kafkaslardaki Müslümanların Halife'nin yaptığı cihat çağrısı ile harekete geçecekleri düşünülüyordu. Bu cihat çağrısının Habeşistan, Sudan, Trablusgarp, Mısır gibi devletlerde de karşılık bulup İngilizleri zor durumda bırakacağı ümit ediliyordu. Kafkas cephesinde elde edilecek zaferlerle Hazar Denizi'nin kuzeyinden geçerek Orta Asya Türkleri ile irtibat sağlanabilirdi. Buradan Basra ve Hindistan'a uzanarak Basra petrolü kontrole alınabilir, Hindistan Müslümanları İngilizlere karşı kışkırtılabilirdi. Bu düşüncelerin gerçekleşmesi için sahadaki mücadelenin de aynı paralelde olması gerekiyordu ancak

²⁰³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 414.

teori pratiğe yansımamıştır. Özellikle Sarıkamış'ta yaşanan felaket hâlâ vicdanlarda derin bir yara olarak acısını devam ettirmektedir.

Savaşın başlarında Ruslar Kafkasya'da sınırlı sayıda asker barındırmıştır. Savaş ilerleyip şartlar değiştikçe Osmanlı'nın savaşa girebileceği hesap edilmiş ve bölgedeki askerî kuvvetlerini takviyelerle güçlendirmiştir. Ruslar, ekim ayı sonunda 100 tabur, 117 bölük ve 250 topa sahipti. Bu asker sayısı olarak 100000 er, 15000 atlıya tekabül ediyordu. Savaşın başında bu kuvvetlere 4 Ermeni taburu, 2 Gürcü taburu eklenmiştir. Bu kuvvetlere komuta eden ise Kurmay Başkanı General Nikolay Yudenic'tir. Bölgedeki Rus ordusunun merkez karargâhı ise Tiflis'te idi.

Osmanlı'nın harekât üssü Erzurum'du, bu cephede bulunan kuvveti 3. Ordu idi. 3. Ordu, 190000 insan gücü, 60000 hayvan, 168 top ve 44 makineli ile birkaç atlı birlikten ibaretti.²⁰⁴ 3. Ordu komutanı ise Hasan İzzet Paşa idi. Türk ordusunun Ruslara karşı bu cephede rakamsal üstünlüğü vardı ancak ordu yiyecek, giyecek, teçhizat²⁰⁵ açısından çok kötü durumdaydı. Zorlu coğrafya ve kış şartları da bu olumsuzlukların üzerine eklenince, durum gerçekten içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

1.33.2. Rusların Sınırı Geçmesi ve Türk Ordusunun Cevabı

29 Ekim 1914'teki Osmanlı saldırısına savaş ilanı ile cevap veren Ruslar 1 Kasım'da Karadeniz sahil şeridindeki karakollara saldırmış, ertesi gün Karaorgan, Oltu ve Kağızman'dan sınırı aşarak Doğubeyazıt ve Diyardin'i ele geçirmiştir. 5 Kasım'da Hasan İzzet Paşa'ya Erzurum'da Köprüköy'e kadar gelen Rus birliklerine karşı taarruza geçmesi emri verilmiştir. Ertesi gün iki taraf arasında temas sağlanmış ve savaş başlamıştır. Rusların 22 taburuna karşılık Osmanlı'nın 26 taburu vardı. 8

²⁰⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 415-416.

²⁰⁵ 3. Ordu'ya İstanbul'dan erzak ve malzeme taşıyan Bahr-i Ahmer, Bezm-i Âlem ve Mithat Paşa gemileri Zonguldak'ı bombalayıp üslerine dönen Rus savaş gemileri tarafından 7 Kasım 1914'te batırılmıştır. Yerine ulaşamayan bu malzemelerin eksikliği nedeniyle Türk askeri hayli sıkıntı çekmiştir.

Kasım’a kadar devam eden ilk muharebede iki taraf da sonuç alamamıştır. 10 Kasım’da Osmanlı kuvvetleri Rus mevzilerine saldırmış, düşman kuvvetleri karşı cevap vermesine rağmen Azap bölgesindeki eski mevzilerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. Osmanlıların bu mevzileri de ele geçirme çabası uzayınca Hasan İzzet Paşa harekâtı durdurmuştur. Harekâtın durdurulması görevli zabitan ve tarihçiler tarafından kaçırılmış büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Çünkü bu harekâtla Osmanlı son asırda Rusları ilk kez bir taarruzla geri püskürtmüştür. Orduda görevli komutanlardan Şerif İlden, anılarında kararın yanlışlığını şöyle ifade etmiştir:

25 Teşrinievvel günü pek büyük bir fırsat kaçırıldı ve bir daha ele geçmedi. 26’dan sonraki günlerde yapılan harekât düşmanı ricate mecbur ettiyse de huduttan dışarı atmak imkânını veremedi. Bize pek çok can ve kan fedakârlığına mâl olan bu muvaffakiyet maddeten sıfır idiyse de manen yine bir şey idi. Merhum Miralay Edhem Bey’in Köprüköy şimali şarkındaki 1905 rakımlı tepeye taarruz ve hücumu esnasında söylediği gibi Türk neferi son asırda birinci defa olarak Moskof’u taarruzla geriye püskürtüyor ve bu tarihi düşmanın arka çevirdiğini görüyor idi.²⁰⁶

Türk ordusunun Köprüköy ve Azap’ta Ruslara karşı elde ettiği başarılarla, yakın sınır cephelerinden gelen başka iyi haberler de eşlik etmiştir. Bunlardan biri hudut askerlerinin elde ettiği başarılardır. Aynı tarihlerde Yüzbaşı Hakkı Bey idaresindeki adını Melo (Saribudak) köyünden alan Melo sınır taburu Artvin ve çevresindeki Rusları bozguna uğratarak Batum’a doğru ilerlemeye başlamıştır. Kafkas cephesinden İstanbul’a gelen bu güzel haberler askerî erkânı, halkı ve elbette Karagöz’ü hayli mutlu etmiştir. 23 Kasım 1914 tarihli gazetenin “Karagöz ile Mahdum-u Âlileri Afacan Bey Arasında” başlıklı “Muhavere” bölümünde Kafkas cephesindeki mücadeleye atıf yapılmıştır. Muhaverede Afacan babası Karagöz’e bir bilmece sorar. Karagöz başta

²⁰⁶ Kaymakam Şerif Bey, **Kaymakam Şerif Bey’in Anıları Sarıkamış**, Haz. Murat Çulcu, İstanbul, Arba Yayınları, 1998, s. 95-96.

bilmece ile meşgul edilmesine karşı çıksa da Afacan'ın ısrarına dayanamaz. Afacan bilmecesini sorar, Karagöz ipuçları ile cevabın peşindedir:

Afacan – Balık gibi yüzerim

Havalar da gezerim

Bana Afacan derler

Her bir şeyi sezerim.

Karagöz – Canlı mı, cansız mı?

Afacan – Hem canlı, hem cansız.

Karagöz – Yenir mi, yenmez mi?

Afacan – Hem yenir, hem yenmez.

Karagöz – Uzun mu, kısa mı?

Afacan – Hem uzun, hem kısa.

Karagöz – Şişman mı, zayıf mı?

Afacan – Hem şişman, hem zayıf.

Karagöz – Börek!

Afacan – Bilemedin.

Karagöz – İki katlı ekmek kadayıfı!

Afacan – Bunu da bilemedin.

Karagöz – Bildircinli pilav!

Afacan – Bilemedin ya çık! Bilemedin ya çık!

Bilmecenin cevabını bir türlü bilemeyen Karagöz, pes eder ve Afacan'dan cevabı söylemesini ister. Afacan'ın cevabı söylemesi için şartı vardır ve babasından bir kale ister. Afacan, cevap için Karagöz'ün teklif ettiği hiçbir kaleyi beğenmez.

Afacan’a teklif edilen kaleler Kafkas cephesindeki kalelerdir. Batum ile Odesa kalelerine razı olmayan Afacan, Kars ve Sivastopol kalelerine ikna olup bilmecenin cevabını verir:

Karagöz – Ya nedir, sen söyle.

Afacan – Bir kale ver, söyleyim.

Karagöz – Bir kale mi? Dur bakayım. Bir kale? Bir kale? Ha! Aklıma geldi. Al Batum kalesini.

Afacan – Az gelir.

Karagöz – Odesa kalesini vereyim?

Afacan – Lafi mı olur?

Karagöz – Ya ne vereyim? Al “Kal’atü’n-Nahl”ı.²⁰⁷

Afacan – Oh babam oh! Ben onu çoktan aldım.

Karagöz – Öyle ise dur, sana Kars yahut Sivastopol kalesini vereyim.

Afacan – Eeh! İkisi birden olursa, fena değil!

Karagöz – Çabuk mu istiyorsun?

Afacan – Elbette!

Karagöz – Peki öyle ise. Fakat haydi bakayım, sen de bilmeceni söyle!

Afacan – Deniz tayyaresi!

Karagöz – Hiç aklıma gelmemişti ulan!

²⁰⁷ Osmanlı Devleti’nin resmi belgelerinde Nahl Kalesinin alınışı şöyle beyan edilmiştir:

“Fî 5 Teşrîn-i sâni [1]330 tarihinde Karargâh-ı Umumi’den tebliğ olunmuştur.

Her cihetdeki dâru'l-harblerde muharebât muvaffakiyetle devam ediyor. Mısır hududundaki kıta‘âtımız hududdan yüz yirmi kilometre içeride olan Kal’atü’n-Nahl’ı işgal ile Osmanlı sancağını dikmiştir.” Kemal Gurulkan vd., **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2013, s. 101.

Afacan – Ben daha neler aklına getiririm neler! Adımı boşuna mı Afacan taktın.²⁰⁸

1.33.3. Sarıkamış Harekâtı

Düşman 16-17 Kasım'da Azap mevkiine çekilmiştir. III. Ordu Rusları Azap'tan da atmıştır. Bunun üzerine Ruslar, Sarıkamış yakınlarında Horum'a çekilmek zorunda kalmıştır.²⁰⁹ Ordusu on kilometre kadar ilerleyen Hasan İzzet Paşa cephanenin azalması, erzak ve giyecek sıkıntısı, arazi şartları gibi nedenlerle Ruslara karşı bir taarruz harekâtının başarılı olamayacağını düşünüyordu, bu sebeple askerini merkez karargâha, Erzurum'a çekmiştir.

Harekâttan tam netice alınamadığını haber alan Enver Paşa, Genelkurmay 2. Başkanı Hafız Hakkı Bey'i ordunun durumunu incelemesi, harp planını bildirmesi için İstanbul'dan Erzurum'a göndermiştir. İstanbul'da iken Sarıkamış'a taarruza karşı çıkan Hafız Hakkı Bey, burada yaptığı görüşmelerden sonra taarruzdan yana tavır koymuş ve İstanbul'a bu yönde raporlar göndermiştir. Bu raporlar neticesinde Enver Paşa da Erzurum'a yola çıkmış ve 12 Aralık'ta cepheye varmıştır. Liman von Sanders²¹⁰, düşünülen harekât planını anılarında şöyle anlatmıştır:

Enver, 3. Ordu'ya yaptırmayı düşündüğü bir askerî hareketin genel hatlarını bir harita üzerinde bana anlattı. Buna göre 11. Kolordu ile ana yol istikametinde Rusları cepheden oyalayıp 9. ve 10. Kolordularla dağlar içinden sol yana birkaç günlük yürüyüşle Sarıkamış civarında Rusların yanına ve arkasına düşmek istiyordu. 3. Ordu daha sonra Kars'ı da zaptedecekti.²¹¹

²⁰⁸ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 690, 10 Teşrinisani 1330 [23 Kasım 1914], s. 2.

²⁰⁹ Cemalettin Taşkiran, “Sarıkamış Harekâtında İki Kritik Gün: 23-24 Aralık 1914”, **I. Dünya Savaşı'nın 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu - Emperyalizm ve İslam Dünyası**, 7-9 Kasım 2014, ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s. 199-208.

²¹⁰ Alman general ve Osmanlı mareşali Sanders, 1913'te İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı 1. Ordu komutanlığı ve ordu genel müfettişliği yapmıştır. Genel harpte Çanakkale'de 5. Ordu komutanlığı, Filistin'de Yıldırım Orduları Grubu komutanlığı görevlerinde bulunmuştur.

²¹¹ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 59.

18 Aralık'ta 3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa taarruza karşı çıkararak ordu komutanlığından istifa etmiştir. Harekâtın başlamasına kısa bir süre kaldığı için Enver Paşa 3. Ordu komutanlığını üzerine almıştır. Yapılan plana göre 22 Aralık gecesi 11. Kolordu taarruza geçecek ve diğer kolorduların harekâtını gizleyecekti. Aynı gece 9. ve 10. Kolordular Bardız ve Oltu üzerinden ilerleyecek, Sarıkamış'ı arkadan kuşatmak için yürüyüşe geçeceklerdi. 25 Aralık günü de kolordular belirlenen yerlerden topluca taarruza geçip Ruslar çembere alınacak, Sarıkamış kurtarılacaktı.

22 Aralık'ta çevirme saldırısı planlandığı gibi başlamıştır. 9. Kolordu şiddetli çarpışmalarla ilerlemesini sürdürmüş, Bardız'ı ele geçirmiş ve 25 Aralık 1914 günü Sarıkamış önlerinde olmayı başarmıştır. 30, 31 ve 32. Tümenlerden oluşan 10. Kolordu, iki tümenle Kaleboğazı-Oltu istikametine yürürken, geçici olarak 9. Kolordu emrine verilen 31. Tümen İd'de (Narman) Ruslarla savaşarak düşmanı buradan atmıştır. Ruslar o gün Oltu'nun güneyine çekilmiştir. 10. Kolordu birlikleri Kaleboğazı ve Oltu önlerinde kar, sis ve soğuk yüzünden hayli zor ilerlemiştir. Gece havanın eksi 20-25 dereceyi bulduğu Kaleboğazı'nda askerlerin kaputları ısınmak için yeterli olmamış, kaputu ve battaniyesi olmayan eratin önemli bir kısmı henüz harekâtın ilk günü soğuktan şehit olmuştur. Bu sırada 31. Tümen de 23 Aralık'ta 10. Kolordu'ya katılmak için Oltu'ya hareket etmiştir. 10. Kolordu aynı gün Oltu'nun batısındaki Ruslara saldırıya geçmiştir. 30. Tümen Rusların sağ yanını kuşatacak, düşmanın sol yanına taarruz edecek, 32. Tümen'e destek verecekti. Taarruz başarılı bir şekilde sürdürülmüş, Ruslar dağıtılmış ve birçok esir alınmıştır. Henüz 10. Kolordu'ya katılamayan 31. Tümen'in içinde bulunduğu ve muharebe eksikliğinden kaynaklanan büyük bir talihsizlik de bu muharebelerde yaşanmıştır. Oltu'da Ruslara taarruz eden 32. Tümen askerleri, bulundukları vadinin yukarısındaki 31. Tümen askerini Rus birlikleri sanarak, ateş açmış ve maalesef iki Türk tümeni birbiriyle savaşmıştır. 2000 Türk askerinin şehit düştüğü dost ateşi, tarafların Türkçe konuşmalar duyması üzerine ancak durabilmiştir.

İd (Narman) ve Oltu'nun geri alınışı Kaymakam Şerif Bey tarafından şöyle kaleme alınmıştır:

10'uncu Kolordu, Başkumandanlık emri mucibince bir fırkasıyla İd istikametinden ve iki fırkasıyla Tortum mıntikasından şimale yürüyerek Oltu'ya gidecekti. İd istikametine gönderilen Miralay Vasfi Hasan Bey kumandasındaki 31'inci fırka geceleyin sis ve fırtına içinde Kireçli Dağı'nı aştı. Yollar o kadar karla mestur idi ki cebel toplarını bile geriye bırakarak yalnız piyade alaylarıyla Totan'da düşman üzerine atıldı. Sis içinde neye uğradığını anlayamayan Ruslar perişan bir surette İd şarkındaki sırtlara kadar çekildiler. Vasfi Bey şiddetle takip etti. Ruslar İd'in şarkında bir hattı müdafaa işgal etmişlerdi. Fedakârane bir muharebe başladı. Bu sırada da Şekerli'den 28'inci fırka önünden kaçan Ruslar Türklerin yalnız Tortum tarafından değil, Koşa tarafından da taarruz ettikleri havadisini getirince düşmanın İd müfrezesi fazla mukavemet göstermeyerek Yeniköy cihetine ricat etti... Bu sabah Kaleboğazı şarkında sebat eden düşmanın maksadı Narman'daki alayın ricatini temin etmektir. Bu alay pek ziyade telefata birçok esir ve malzeme-i harbiyesini bıraktıktan sonra çekilince Oltu'daki müfreze kumandanı da iki Türk fırkasının lütfu kaza ile birbirleriyle boğuşmasından bilistifade -Kusor Boğazı'nda tekrar görüşmek üzere- Hafız Hakkı Bey'e Oltu'yu teslim etmiş ve "adiyo" demişti...²¹²

İd ve Oltu'nun Ruslardan temizlenmesi, Karagöz gazetesinin 28 Aralık tarihli nüshasında kasabaların adlarından yola çıkılarak "Nam-ı Hakikî" başlığında mizah konusu edilmiştir. İd ve Oltu arasındaki Moskof mevzilerine saldıran kahraman Türk ordusunun kesin zaferi müjdelendiğinde düşman mevzilerinin neresi olduğu gazetenin aklına gelmemiştir. Mevziler araştırıldığında İd ve Oltu'nun yanlış yazıldığı anlaşılmıştır. Meğer o mevkiye saldıran Türk askerini gören Moskoflar tabanı yanmış it gibi kaçmıştır ve malum yerler İt Öldü olarak Moskof ordusu için söylenmiştir:

İd ile Oltu arasındaki Moskof mevzilerine hücum eden kahraman ordumuzun muzafferiyet-i katiyesini istibşar eylediğimiz zaman bu Moskof mevzileri bir türlü aklımıza gelmedi. Sorduk, araştırdık, nihayet yanlış yazılmış olduğunu anladık. Meğer o mevkinin adı asıl, İt Öldü imiş ki

²¹² Kaymakam Şerif Bey, **a.g.e**, s. 179-184.

Moskoflar, kahraman askerimizin hücumuna düşer olur olmaz hepsi birer it olarak tabanı yanmış it gibi birbirini ite ite firar ettiklerinden İt Öldü diye Moskof ordusuna ıtlak olunmuş.²¹³

Karagöz İd ve Oltu ile yaptığı kelime oyununa bir başka sayısında da devam etmiştir. Kafkas cephesinde ordunun muharebe ettiği veya ele geçirdiği il, ilçe ve cephelerin adlarını bazen Türkçe, Farsça ve Arapça anlamlı kelimelerle ayırarak kendince etimolojik bir tahlil yapmış, bazen de hedef kelimeyi benzetmelerle yorumlamayı tercih etmiştir. Bu tahlil ve yorumlamaların kiminde Rusları küçük düşürmeyi, kiminde kendi askerini yüceltmeyi amaçlamıştır. “Birkaç mühim lügat daha!” diye giriş yaptığı “Kamus-ı Cedit” başlıklı haberde Ardahan ve Ardauç’ta Türk askeri övülmüş; Sarıkamış, Batum ve Azap’ta düşman yerilmiştir:

Ardahan: Er ve dehan kelimelerinden mürekkeptir. Erkek dudaklı manasına gelip sözü merdane söyleyenlere işaretir. Mesela “Kafkasya’yı zaptedeceğiz” diyen er oğlu er Osmanlıların dudaklarından çıkan sözlerde istimal olunur.

Sarıkamış: Moskofların arkasından “Yuf!” çalmak için boru gibi öttürülen şeye ıtlak olunur.

Batum: Batmak mastarından müştaktır. Aslı “batım”dır. Gün batımı, Moskof batımı gibi olup galat-ı fahiş olarak Batum diye müstameldir.

Ardauç: Ardına uş! Emri hazırının Moskof lehçesine kalp olunmuş cinsidir. Ayıların ardına düştüğümüzden beri begayet müstameldir.

Azap: Mukaddema elif ile “âzap” suretinde yazılırdı fakat Moskofların uğradıkları azap tahkik ettiği günden beri ayın ile yazılmaya başlamıştır.²¹⁴

Oltu’nun alınmasından sonra 10. Kolordu komutanı Hafız Hakkı Bey, Enver Paşa’ya yazdığı raporda askerlerinin büyük kısmı ile Ardahan Caddesi doğrultusunda

²¹³ “Nam-ı Hakikî”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3.

²¹⁴ “Kamus-ı Cedit”, **Karagöz**, nr. 708, 22 Kânunuevvel 1330 [4 Ocak 1915], s. 3.

düşmanı takip ettiğini, Rus ordusunu yok edebilmek için 10. Kolordu'nun üç tümeni ile birlikte Kars yakınında düşmanın geri çekilme hattına yürümesi ve 9. Kolordu'nun da Oltu'dan geçerek Bardız yönünde ilerlemesi gerektiğini bildirmiştir. Bu birliklerin planlanan güzergâhtan doğu istikametine sapması ve zaman kaybetmesi demektir. 24 Aralık'ta 32. Tümen ilk harekât planına uygun olarak Kop yönünde ilerleyecek, diğer iki tümeni Kosor-Kars istikametine yönelecektir. 30 ve 31. Tümenler önlerine çıkan Rus birliklerini temizlerken bir talihsizlik yaşanmış ve 10. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Nasuhi Bey kaybolup harekât planlarıyla Ruslara esir düşmüştür. Böylece Ruslar 24 Aralık'tan itibaren asıl hedefin Sarıkamış olduğunu, 10. Osmanlı kolordusunun Allahuekber Dağı'ndan ilerlediğini, 11. Kolordu'nun da kendilerine karşı saldırıya geçtiğini öğrenmiştir. Enver Paşa'nın kuşatma kollarını doğuya kaydırması, ordu, kolordu ve birlikler arasında haberleşmenin sağlıklı yapılamaması, askerin istirahat ettirilmemesi saldırı gücünü yıpratmıştır. Paşa, 26 Aralık'ta başarısızlıkla sonuçlanan iki saldırıdan sonra 10. Kolordu'nun gelmesini beklemiştir. 25 km mesafedeki Allahuekber yaylasında kar bir metreyi aşkındı ve asker zor ilerleyebilmiştir. Soğuk, açlık, yorgunluk ve kar kolordunun pek çok neferini kırmış ve ancak 27 Aralık'ta sadece üç bin asker Sarıkamış'a ulaşabilmiştir. Bu şartlarda Ruslara yapılan saldırılardan bir sonuç alınamamıştır.

4 Ocak'tan itibaren Ruslar 30000 askeriyle 7000 kişi kalabilmiş Osmanlı ordusuna saldırıya geçmiştir. Enver Paşa askerin geri çekilmesini emredip komutayı Hafız Hakkı Paşa'ya bırakarak 5 Ocak'ta cepheden ayrılmıştır. Geri çekiliş sırasında 9. Kolordu esir düşmüştür. 10. Kolordu da ağırlıklarını ve sahra topraklarını uçuruma yuvarlayarak geri çekilmeye devam etmiştir. 3. Ordu büyük kayıplarla 18 Ocak'ta eski mevkillerine geri dönmüştür. Asker, üç hafta kadar süren Sarıkamış kuşatmasında düşman karşısında büyük kahramanlıklar göstermesine rağmen, stratejik komuta hatalarına, gıda, kıyafet, teçhizat eksikliğine, arazi ve hava şartlarına yenik düşmüştür.

Sarıkamış çevirme harekâtı başarısızlıkla sonuçlansa da Karagöz, yapması gereken propaganda mucibince okuyucusuna olumlu haberler vermeye devam etmiştir. Bu haberlerde Ruslar okurun gözünde yine perişan ve mağlup taraftır. Türk askeri ise kutsal addedilen Kafkas cephesinde şanına yakışır fedakârlıklar yapmaktadır

ve cepheden cepheye zaferlere koşmaktadır. Bembeyaz dağlar kanlara boyansa da halkın zafere inanmasını ister çünkü İslâm'ın izzet ve şerefini kurtaracak olan yine Türk askeridir. Karagöz, Hacivat ile yaptığı “Karagöz'ün Remilleri” başlıklı muhavere de bu duygularını attığı son remile bakarak şöyle ifade eder:

Karagöz – Son remil tebşir eder vicdanlara,
Bembeyaz dağlar boyanmış kanlara,
Rabt-ı iman eyleyin arslanlara,
Kurtuluş var, ağlayan insanlara,
Varmak üzere ordu Dağistanlara,
Bekleyin ey ehl-i İslâm, az zaman!²¹⁵

Binlerce askerimizin Sarıkamış'ta donarak şehit olması komuta kademesinde büyük bir üzüntüye ve şaşkınlığa neden olmuştur. Şehitlerin yanında birçok esir, cephane ve erzak da verilmiştir düşmana. Ruslar kaybettikleri yerleri tekrar geri almış ve Erzurum sınırına dayanmıştır. Yaşanan bu mağlubiyet imkânlar içinde gizli tutulmuş, bunun hakkında konuşmak yasaklanmıştır. Yasağa karşı gelenler cezalandırılmıştır. Almanya'da da bu konuda çok az haber yayınlanmıştır.²¹⁶ Karagöz gazetesi de bu acı olay hiç yaşanmamış gibi bir tavır sergileyerek satır aralarında dahi hadisenin bahsi hiç geçmemiştir. Gazete, diğer cephelere bakışında olduğu gibi Kafkas cephesinde de yayın çizgisini bozmamış, Ruslar Kafkasya'da ordumuza karşı her daim kaybeden olmuştur. Karagöz'ün “Hasbihâl” bölümünde paylaştığı “Hacivat'ın Tabiri” başlıklı aşağıdaki haber de bundan başka türlü değildir. Ordumuzun Ruslar karşısında geri çekildiği tarihlerde Karagöz bir rüyasını paylaşır ve bu rüyayı tabir ettirmek için Hacivat'ı aramaya başlar. Fakat her olmadık yerde karşısına çıkan Hacivat bu sefer

²¹⁵ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 708, 22 Kânunuevvel 1330 [4 Ocak 1915], s. 2.

²¹⁶ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 61.

ortalıkta yoktur. Hacivat ortaya çıkana kadar Karagöz'ün asabı iyice bozulur; ama rüyanın tabirini öğrenmek için sabreder ve rüyayı anlatmaya koyulur:

Az kaldı, orta yerimden çat diye çatlayacaktım. Üzüldükçe üzüldüm. Herifçioğlu her gün erken gelirken bugün geciktikçe gecikti. Zaten mıymıntıya ne vakit ihtiyacım olsa aksine gider, gözükmmez. Ortadan kaybolur. O kadar üzüldüm, o kadar ki Hacivat gelir gelmez hemen boğazına saldırvireyim, dedim. Dedim ama bu da benim için hayırlı olmaz. Merakta kalırım, üzer. Üzer de beni kürkçü dükkânında derisi yüzülmüş tilkiye çevirir. İyisi mi köprüden geçinceye kadar müdahene etmekten başka çare yok. Kararım gibi hareket ettim. Efendim, rüya tabirinde bizim Çelebi Hacivat'ın büyük, pek büyük mahareti var. Bunu iki sene evvel tecrübe ettim. Dedikleri hep birer birer meydana çıktı. Dün gece -inşallah hayırlıdır- biraz karışık rüya gördüm. Bakınız ne kadar garip bir rüya, size de anlatayım:

Poyraz tarafında karla örtülü bir ormanın kenarında beyaz bir ayı, kocaman mı kocaman. Siyah bir kartal üstüne binmiş beynini didikliyor. Boz bir kurt da ayının bacaklarını koparıyor. Bir hâle geliyor ki artık ayı için kıpırdamanın imkânı yok. Yere düşüyor. Hani sinemada olur, tıpkı onun gibi ortalık karmakarışık oluyor; dumanlar dağılıyor, içinden üç kız çıkıyor. Biri al ve beyaz esvaplı, biri yeşil esvaplı, birisi de mor. Yeşil esvaplı kartalın üstüne biniyor. Uçmaya başlıyor. Mor esvaplı kızın ayağında birtakım zincirler var. Onları koparmakla uğraşiyor, yalnız kalıyor. Al ve beyaz esvaplı kız boz kurdun üstüne biniyor; lodosa doğru gidiyor. Arkasından birçok al esvaplı, yeşil peçeli kızlar da koşuyorlar; onu takip etmeye çalışıyorlar. Koca ve ağzı kanlı ayının yerinde de yeller esiyor, bir deri bir kemik kalıyor. İncecik, zayıf bir şey.

Rüyayı dinleyen Hacivat derin derin düşünür. Hacivat'ın tabirine göre bu rüya değil, bir hakikattir. Ayı Rusya, kartal Almanya, bozkurt da Türkiye'dir. Kızların yeşil esvaplısı Lehistan'dır ve Almanya'ya geçecektir. Mor esvaplı kız Ukrayna'dır ve bağımsızlığını kazanacaktır. Al ve beyaz esvaplı kız ise Kafkasya'dır ve Türkiye'ye gelecektir. Yeşil peçeli kızlar da Turan illerindeki bacılardır ve Türkiye'ye can atıyorlardır. Karagöz, tabiri duyunca kendini tutamaz ve sevinçten Hacivat'ı öper:

Hacivat'a olduğu gibi anlatınca şöyle bir derin düşündü. Kaşlarını çattı ve Karagözüm dedi: "Bu rüya değil, dün başlayan bir hakikatin neticesi. Ayı Rusya'dır. Kartal Almanya, bozkurt da Türkiye'dir. Üç kızlara gelince: Yeşil esvaplı kız Lehistan, Almanya'ya geçiyor. Mor esvaplısı Ukrayna, istiklalini kazanıyor. Al ve beyaz esvaplı kız da Kafkasya'dır. Türkiye'ye geliyor.

Yeşil peçeliler Turan'daki hemşirelerimiz. Kafkasya kızlarının saadetini kıskanıyorlar. Türkiye'ye can atıyorlar.

Doğrusu bu ya! Dayanamadım. Sabrım tükeniyordu. Arkasını dinleyemeyecek kadar seviniyordum. Hemen yerimden kalktım. Öfkem möfkem dağılmıştı. Hacivat'ın belinden şöyle bir yakaladım. Şaşaladı. Beni çıldırdı zannetti. Herifçioğlunun şaşkınlığı arasında koca ağzını şappadak öpüverdim.²¹⁷

Sarıkamış savaşından sonra 3. Ordu'nun Ruslara karşı o sene içinde yeni bir saldırı düzenlemesi mümkün olmamıştır. Dağılan ordunun yeniden toparlanması vakit almıştır, bu şartlarda 1915 senesinde Ruslara karşı herhangi bir taarruz harekâtı yapılamamıştır. Ruslar bu sene içinde sınır bölgelerinde saldırılarına devam etmiş ve Malazgirt'e kadar girmişlerdir ama Türklerin mukavemeti ile kısa sürede buradan geri uzaklaştırılmışlardır. Avrupa'da doğu cephesinde Almanlara karşı ciddi kayıplar veren Ruslar, Doğu Anadolu'da fazla ileriye gitmeyi düşünmemişler; buradaki faaliyetlerini Ermeni çeteleri üzerinden yürütmüşlerdir.

1.34. Kışkırtıcı Bir Hatırlatma: Baltacı ve Katerina

29 Ekim 1914'te kıyıları bombalanan Rusya 2 Kasım'da savaş ilan edip hem Karadeniz'den hem Kafkaslardan Osmanlı topraklarına girip taarruza geçmiştir. Karadeniz'de Trabzon'dan Batum'a, Doğu'da Ardahan'dan Van'a kadar bir coğrafyada Rus-Osmanlı muharebesi başlamıştır. İlk günlerde Rusya'ya ileri taarruzlarla karşılık veren Türk ordusu, özellikle Sarıkamış'ta soğuk kış şartlarından yaşanan elîm hadiselerden, asker kayıplarından sonra geri mevzilerine çekilmiştir. Osmanlı'nın İttifak tarafında savaşa katılmasını bayram havasında karşılayan Karagöz gazetesi, Ruslarla yapılan ilk muharebelerden gelen güzel haberleri kendi üslubunca okuyucuları ile paylaşmıştır. İlerleyen haftalarda doğu cephesinden gelen olumsuz

²¹⁷ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 713, 3 Kânunusani 1330 [16 Ocak 1915], s. 2.

haberler gazetenin yayın politikası gereği duyurulmamış, okuyucuya Türk ordusunun ilerlemesinin devam ettiği algısı verilmiştir. Savaş boyunca Ruslara karşı ağır bir dil kullanan gazete kasım ayında muharebe devam ederken halk arasında efsane olmuş, ilmî dayanağı olmayan bir hadiseyi peyderpey sütunlarına taşımıştır. Rus tarafını kışkırtıcı bir dedikodudan ibaret olan vaka için gazete iki yüz yıl öncesini, Osmanlı'nın Ruslara karşı kazandığı ilk zafer olan Prut Seferi'ni hatırlatarak okuyucusunun karşısına çıkmış ve savaş propagandasının acımasız tavrını göstermiştir.

1.34.1. Prut Seferi ve Baltacı ile Katerina Söylencesi

Osmanlı İmparatorluğu, II. Viyana Kuşatması (1683-1698) neticesinde yaşanan başarısızlık ve mağlubiyet ile Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmış, antlaşma şartlarına binaen birçok toprak kaybetmiştir. Gerileme Dönemi'nin başlangıcı kabul edilen bu antlaşmadan sonra Osmanlı'nın dış politikada öncelikli hedefi kaybedilen toprakları geri almak olmuştur. Diğer yandan bu dönemde Çar I. Petro ile siyasi ve ekonomik yönden hızla yükselen Rusya Osmanlı ile siyasî güç yarışına girmiştir. En önemli meşhur hedefleri dış dünya ile bağları olan yolları açmak, sıcak denizlere inmektir. Bunun için iki yolu vardır: Baltık Denizi ve Karadeniz. Kuzeyde Baltık Denizi için önündeki engel İsveç, güneyde Karadeniz için Osmanlı'dır. Bu iki engeli aşmak için planlar yapan Çar Deli Petro harekâta geçmek için ordularına emir vermiştir. 1700 İstanbul Antlaşması ile Don Nehri kıyısındaki Azak Kalesi'ni alarak Karadeniz'e gelen Rusya buradan değil de kuzeyden, İsveç üzerinden yürümeyi tercih etmiştir. Zira İsveç Osmanlı'ya göre daha kolay bir hedeftir. Poltova'da karşı karşıya gelen iki ordunun savaşında Rusya İsveç'i bozguna uğratmıştır. İsveç kralı Demirbaş Şarl Osmanlılara sığınmıştır. İsveç kralını takip eden Rus birlikleri Osmanlı topraklarına akın düzenleyince Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etmiştir.

Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasında sefere çıkan ordu Prut Nehri üzerinde Yaş ve Kalas şehirleri arasında Rus ordusu ile karşılaşmıştır. Çar, Poltova'dan sonra ordusunu toparlayamadan Osmanlı'nın karşısına çıkmıştır. Osmanlı ordusu Kırım Hanı Devlet Giray'ın da desteği ile Rusları iki taraftan sıkıştırmıştır.

Osmanlı ordusu taarruza geçerken Ruslar savunma tabyalarında kalmıştır. Sayı olarak da şartlar gereği de iyi durumda olmayan Rus askerler art arda yapılan Osmanlı taarruzlarına rağmen Çar'ın kesin emri ile tabyalarından çıkmamıştır. Durumun vahameti bir mektupla ordugâhta bulunan Çariçe Katerina'ya bildirilmiştir. Katerina, danışmanlarının yönlendirmesi ile altı arabalık değerli hediyeler ile bir heyeti Sadrazam'a göndermiştir. Deli Petro'nun etrafını saran Baltacı Mehmet Paşa yeni ve güçlü bir taarruz hazırlığındayken Rus murahhaslarını sulh için kapısında bulmuştur. İsveç Kralı Şarl ve Kırım Hanı Devlet Giray'ın muhalefetine rağmen Sultan III. Ahmet'in rızasıyla sulh teklifi kabul edilmiş ve Prut Antlaşması (1711) imzalanmıştır.

Prut Savaşı²¹⁸ Osmanlı Devleti için önemli bir zaferdir. II. Viyana Kuşatmasının hezimet ve ağır sonuçlarından kısa zaman sonra, üstelik Ruslara karşı kazanılmış bir muharebedir. Ancak savaş alanında gösterilen başarı, diplomasi alanında gösterilememiştir. Sulhla Karlofça'da kaybedilen Azak Kalesi geri alınmış ve Ruslar Karadeniz'den bir müddet uzaklaştırılmıştır. Sulhun diğer maddelerinin Türklere sağladığı önemli bir avantaj yoktur. Çar ve ordusu önemsiz ve küçük kayıplarla ülkesine dönebilmiştir. Halk arasında Prut Savaşı'nın muharip, diplomatik, ekonomik ve siyasî yanından çok efsaneye dönen bir dedikodusu geçmişten bu yana söylenegelmektedir. Böyle büyük bir savaşın zaferle sonuçlanmasından sonra beklenen kazanımlar da elbet büyük olmuştur ama sonuç ortadadır. Bunun sebebi olarak İstanbul'da Baltacı'nın rüşvet aldığı, Çariçe Katerina'nın ona sunulduğu söylencesi yayılmıştır:

Katerina, ne Rus ordugâhından çıkmış ne de Serdar-ı Ekrem veya başka Türkle yüz yüze gelmiştir. Mücevherlerini, Başbakan Baron Şafirof'la Türklere yollamıştır. Esasen Baltacı'nın Katerina ile buluştuğu söylentisi yeni bir şeydir ve o zamanki hiçbir Türk ve Avrupalı kaynakta bu rivayet yoktur. Prut seferi sırasında gerek Türklerin gerek Rusların günlük not hâlinde

²¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Prut Seferi ve Barışı (1711)**, Ankara, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1951.

tuttukları ruznameler, iki taraftan savaşa katılanların yazdıkları raporlar ve hatıralar elimizdedir. Bunların hiçbirinde müstakbel Çariçe ile Sadrazam'ın buluştukları hakkında bir şey yoktur.²¹⁹

Paşa'nın düşmanları tarafından ayyuka çıkarılan bu dedikodular neticesinde Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa, Sultan III. Ahmet tarafından görevinden azledilmiştir.

Gazete Baltacı ve Katerina efsanesi ile ilgili ilk haberini Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilanından bir hafta sonraki sayısında "Eski Bir Şarkı" adıyla vermiştir. Habere göre Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa Deli Petro'yu kuşatıp tam perişan edeceği sırada Çar'ın hatunu Katerina Baltacı'yı güzelliğiyle büyüleyerek dalavereye getirmiş ve Rusya'yı yok olmaktan kurtarmıştır. Kocası da karısını bu başarısından dolayı tebrik edip alnından öperek Baltacı'nın taktığı nişana izin vermiştir:

Baltacı Mehmet Paşa Rus Çarı Deli Petro'yu muhasara edip kâmil mahv ve perişan edeceği bir sırada çarın Katerina namındaki hatun işini pür-füsunî dalavereye getirerek Rusya'yı inkırazdan kurtarmıştı. O zaman kocası, Katerina'nın bu muvaffakiyetine hayran olarak: "Aferin karıcığım! İşte daima böyle iş görmelisin." diyerek alnından öpmüş ve Baltacı'nın taktığı birinci rütbeden nişanın tâlikine müsaade eylemişti.

O zamanlar bu olayı haber alan Karagöz'ün dedesi hemen bir güfte yapmış ve bestelemesi için Hacivat'ın dedesine vermiştir. Karagöz geçenlerde babasından kalan kütüphaneyi karıştırırken bu şarkının aslını bulmuştur. Tarihî bir önemi ve değeri olan şarkı hazır Ruslarla savaşırken bereket ve uğur olsun diye Karagöz tarafından yeniden yayımlanmıştır. Şarkının içeriği Baltacı'nın çadırında Katerina ile olan söylence üzerinedir ve hayli imalı mısralar dizilmiştir:

²¹⁹ Yılmaz Öztuna, **Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2004, s. 116-117.

O zaman Karagöz'ün büyükbabası bu haberi alır almaz hemen bir şarkı tertip eylemiş ve Hacivat'ın büyük babasına verip besteletmiş idi. Bu meseleyi tarihler baştan başa yazarlar. İşte geçen gün Karagöz, baba yadigârı olan kütüphanesini karıştırırken mezkûr şarkının aslını bulup çıkarmış ve tarihi bir kıymet ve ehemmiyeti haiz olduğundan teberrüken buraya derç eylemiştir.

Çadırlarda yanan gazlar

Mumlar söner, başlar sazlar

Katerina eder nazlar

Mercimekler, kuşlar, kazlar,

Fasulyeler, pişer, cazlar,

Baltacı hep orda yazlar

Çadır içinde avazlar

İşitir koşar ayvazlar

Baltacı der, hay kurnazlar!²²⁰

Şarkıdaki “Katerina eder nazlar, mumlar söner, mercimek, çadır içinde avazlar” gibi kullanımlar halk arasında ağır ve nahoş anlamları çağrıştıran kullanımlardır. Sansür gereği gazete daha fazla ileri gidemese de söyleyeceğini söylemiştir ve bu sözlerin muhatabını zan altında bırakacak edep dışı ifadelerdir. Karagöz, mizahın tanıdığı serbestlikle galiz bir üslup kullanmaktan imtina etmemiştir. Gazete başka sayıda da farklı kurgu, benzer içerikle bu sefer bir av partisine götürmüştür okuyucusunu. “Hasbihâl” bölümünde “Av Arkasından” başlıklı metinde Karagöz, Baltacı ile beraber av partisindedir. Prut nehri kenarında dolaşırlarken ailesi ile koca

²²⁰ “Eski Bir Şarkı”, **Karagöz**, nr. 684, 27 Teşrinievvel 1330 [9 Kasım 1914], s. 4.

ayıya rast gelirler. Etrafını çevirirler. Ayının kılını kıpırdatacak hâli yoktur. Deli Petro'nun yorgunluğu Poltova savaşının hemen ardından Osmanlı'nın karşısına çıkmasından ileri gelmektedir elbet. Karagöz, Paşa'nın ehlikeyif olduğunu ve eğlenmek istediğini ancak erkeğine cesaret edemediğini söyler. Bu yüzden dişisiyle güreş tutar, bayağı oynar. Erkek ayı hem kendisini hem dişisini kurtarır. Tuzağa düşürülen koca ayı ve ailesi ellerinden uçup giden Karagöz şaşkına dönmüştür, bu işin nasıl olduğuna anlam veremez:

... Bir defa Baltacı Mehmet Paşa ile beraber ava çıkmıştık. Prut kenarlarında dolaşıyorduk. İlk defa çoluğuyla, çocuğuyla burada bu koca ayıya rast geldik. Etrafını çevirdik. Ayının kılını kıpırdatacak hâli kalmamıştı. Allah taksiratını affetsin, Paşa ehlikeyiftendi. Eğlenmek istiyordu. Erkeğine pek cesareti tutmadı galiba! Kancığıyla güleşmeye kalktı. Epeyce oynadı, hâlâ anlayamadım. Nasıl oldu; bilmem. Erkek ayı hem kancığını hem kendisini kurtardı. Aramızdan sıyrıldı...

Paşa, bu oynayıp Karagöz kendi payına düşen koca ayının peşindedir. Dikkatli bir şekilde takip eder. Zira geçmişte kaçan bir fırsat vardır ve bu sefer yakasını bırakmayacaktır:

...Avım da önde, yavaş yavaş takip ediyorum. Eski burun acısı var, âh! Şöyle bir kolayına getirip de bir yerde kıstırsam, Allah bilir ya, bu sefer, burnuna halkayı geçirmeden yakasını bırakmayacağım.²²¹

Kuşkusuz Prut seferi kazanımı az antlaşma sonuçları ile kaçan büyük bir fırsat olmuştur. Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona eren 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında, 93 Harbi gibi Osmanlı için ağır sonuçları olan Ayatefanos Antlaşması'nda Ruslar fırsatları gayet iyi değerlendirmiştir. Karagöz'ün burun acısı budur. Ona göre

²²¹ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 689, 8 Teşrinisani 1330 [27 Kasım 1914], s. 3.”

şimdi Karadeniz’de ve Kafkaslarda bu fırsat yeniden yakalanmıştır ve ayının burnuna halka takmadan bırakılmamalıdır.

Karagöz’ün Baltacı Mehmet ve Çarıçe Katerina efsanesine değindiği son metin, Sarıkamış harekâtının başladığı tarihlere denk gelen “Tiflis’te” başlıklı bir muhaveredir. Kahramanları ise Afacan ve Çar Nikola’dır. Muhaverenin yeri Tiflis olsa da savaş boyunca Osmanlı orduları bu şehre hiç girememiştir. Kaldı ki Rusların Kafkas Orduları Genel Valisi Varantsov Dashkov’un karargâhı ve kurmay heyeti Tiflis’te bulunuyordu. Dolayısıyla bu şehre girmek Kafkas cephesinde muzaffer olmak demektir ama Afacan buradadır ve Çar Nikola’ya kendini hatırlatmaya çalışmaktadır. Nikola, Afacan’ı hatırlayamayınca Afacan ona Prut’u düşünmesini söyler:

Afacan – Sabahlar hayrolsun Gospodin Nikola Merkebof!

Nikola – Sabahlar hayrolsun efendi!

Afacan – Galiba beni tanıyamadın?

Nikola – Gözüm ısıyor ama...

Afacan – Dişlerinle bunca senedir ısırdığın yetmiyormuş gibi şimdi de gözlerinle mi ısırarak istiyorsun?

Nikola – Estağfurullah Efendim. Ne haddime! Şey diyecektim de yani zat-ı âlinizi tanımak şerefîyle...

Afacan – Müşerrefsin zahir! Hele bir aklını, hafızanı yokla bakalım, ben kimim?

Nikola – Zat-ı âliniz, efendimiz hazretleri...

Afacan – Hele hele! Eski zamanlara git, eski defterleri karıştır.

Nikola – Af buyurunuz efendim, vallahulfıtır...

Afacan – Sus yemin etme, ayıların yemini makbul değildir, bilmiyor musun? Hatırlayamıyor musun? Prut’u aklına getir.

Nikola – Getirdim efendim.

Afacan, bu bölümde Baltacı'dan rol çalar. Nikola'ya Petro'yu ve Katerina'yı sorar. Çariçe ile çadır kurup eğlendiklerini 1868 doğumlu Çar'a onun o vakitler henüz küçük olduğunu söyler. Kendisinin nasıl hayatta olduğunu da ebediyet iksirinden ve âb-ı hayattan içmiş olduğuna bağlar. Bazen pederi Karagöz rahatsızlanıp eve kapandığı zaman vakitlice vefat ettiğini, iyileşip çıktığı zaman dirildiğini söyler. Konu efsane olunca Karagöz efsanelere ait unsurlara başvurur:

Afacan – Ne idi o, bir deli patırtı mı idi, ne idi?

Nikola – Deli Petro, Efendimiz!

Afacan – Ha işte o ayı, onun bir de kokanası vardı.

Nikola – Katerina.

Afacan – Daha aklına gelmedi mi? Onunla çadır kurmuş her vakit dost gibi eğlenir dururduk. Sen o zaman daha küçüktün.

Nikola – Anladım, efendim, şimdi anladım. Afacan enişte!!

Afacan – Evet, ta kendisi Petro'nun muhterem ortak dediği Afacan.

Nikola – Fakat efendimiz.

Afacan – Hiç değişmedim, böyle cüce kaldım mı diyeceksin? Hakkın var. Biz iksir-i ebediyetten, âb-ı hayattan gına getirmiş kimseleriz. Dünya durdukça yaşarız. Lakin pederim Karagöz kazara rahatsız olup da evine kapandığı zaman ben de muvakkaten vefat ederim. İyileşip çıktığı zaman ise yine dirilirim.

Nikola – Sizi bir daha dünya gözüyle görebildiğimden dolayı bahtıyarım efendim.

Afacan – Doğrudur, iyi ki gördün. Yoksa yakında hendeği boylayacaksın. Hiç göremezdin.

Nikola – Hak-i payinize sığınırım efendim.

Afacan, Nikola'ya nereden ve niçin Tiflis'e geldiğini sorar. Nikola cevaben Tiflis'te kandırılması gereken insanlar olduğunu söyler. Kandırılacak insanlar Müslümanlardır. Sultan V. Mehmet Reşat'ın Cihad-ı Ekber ilanından sonra Rusya Müslümanlarını harekete geçirmek için gerek Teşkilat-ı Mahsusa gerek Rusya'daki

Osmanlı memurları gizli çalışmalar yapmıştır. Özellikle Kafkas Müslümanları yeniden Osmanlı sancağı altına girmek istiyorlardı. Rus idaresi de bunu önlemek için çeşitli tedbirler almıştır. Bunlardan biri de Çar Nikola'nın 10 Aralık 1914 Tiflis ziyaretidir. Burada iki camiye ziyaret ettiği, bağışta bulunduğu, Müslümanların gönlünü kazanmaya çalıştığı bilinmektedir.²²² Afacan konuşma ciddi bir hâl almışken dahi Katerina'nın sağ olup olmadığını sorar. Sağ değilse Nikola'nın insanları kandırmasına da gerek yoktur:

Afacan — Ne ise, eski hatıralara hürmeten tehlike zamanında gel de seni Hindenburg Paşa'ya göndereyim, yalnız etini yüzün de kemiğini bıraksın. Var bana dua et. Eey! Bakalım. Ne vakit geldin? Ve nereden geldin?

Nikola — Petersburg'dan geldim efendim, birkaç gün oluyor.

Afacan — Tiflis'e niçin geldin?

Nikola — Burada kandırılması gereken insanlar var da...

Afacan — Katerina hâlâ sağ mı?

Nikola — Size ömür mort oldu.

Afacan — O hâlde insan kandırıp ne yapacaksın?

Nikola — Şey efendim, yani...

²²² “Müslüman tebaanın yalnız güvenlik önlemleriyle kontrol altına alınamayacağını anlayan Ruslar, Küçük Baba dedikleri Çar II. Nikola da 10 Aralık 1914'te Kafkasya'nın idarî merkezi olan Tiflis'e giderek Ömer ve Ali Camilerini ziyaret etti. Her iki camiye 2 biner ruble ihsanda bulunarak Kafkasya Müslümanlarının gönlünü kazanmaya çalıştı. Çar'ın bu girişimlerini boşa çıkarmak isteyen Osmanlı basını ise cami ziyaretlerini Müslümanları aldatmaya yönelik bir hile olarak nitelendirdi. Müslümanların sempatisini kazanmak adına Çar Nikola'nın güya gizlice Müslüman olduğuna dair söylentiler bile çıkardığını yazdı. Ancak amacına yine de ulaşamadığını öne sürerek camii ziyaretleri sırasında din görevlilerinin kısa dualar okuyarak durumdan hoşnut olmadıklarını belli ettiklerini öne sürdü.” Bkz. Tuncay Ögün, “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Basınında Rusya Müslümanları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 34 (1): 97, 2018, s. 81-108.

Muhaverenin son bölümünde Afacan, Çar’a kendi döneminde kendi insanlarına da uyguladığı sert rejimi ve yaptığı katliamları hatırlatırcasına hangi mesleği yaptığını sorar. Kasaplık Nikola’nın esas sanatıdır. Sadece kendi ülkesinde taç giyme töreni Hodinka İzdihamında, işçi eylemleri Kanlı Pazar ve Moskova Ayaklanması’nda binlerce masum insanın kanına girmiştir. Bu yönüyle Afacan’a göre Nikola bir insan kasabıdır. Ayrıca yirmi senedir çarlık yapmaktadır. Afacan, Nikola’ya Tiflis’te çok durmamasını zira Türk memurları görürse onun için iyi olmayacağını söyler. Onların geldiğine inanmak istemeyen Nikola hemen sıvışmak ister:

Afacan – Petersburg’da ne iş yapıyorsun? Kasaplık falan mı? Kulağıma öyle çalınmıştı.

Nikola – Kasaplık, esas sanatımdır efendim. Fakat yirmi seneden beri Çarlık da yapmaktayım.

Afacan – Ha! Şimdi anladım, öyle ise burada çok durma!

Nikola – Bir mani mi var, efendim?

Afacan – Belediye çavuşları görürse karışmam.

Nikola – Onlar bendenizi hep tanırlar, efendim.

Afacan – Onlar dediğin kim oluyor?

Nikola – Bizim belediyeciler.

Afacan – Ben onlardan bahsetmiyorum, ben Türk memurlarını söylemek istiyorum.

Nikola – Aman efendim, onlar geldiler mi?

Afacan – Hâlâ eski sersemliği bırakmamışsın be? Hiç yaklaşmasalar, gelmeseler ben burada dolaşır mıyım?

Nikola – Öyle ise müsaade efendim, hemen bendeniz sıvışayım.

Afacan – İyi edersin, haydi bakayım! Büyük safa geldin!²²³

²²³ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 703, 10 Kânunuevvel 1330 [23 Aralık 1914], s. 2.

Rusya'nın, kendisine saldıran ve ardından savaş ilan eden Osmanlı'ya karşı yaptığı hamlelerinden biri Osmanlı diplomatlarını, memurlarını tutuklamak, kurumlarına baskın düzenlemek olmuştur. Osmanlı'nın bazı konsoloslarını da aileleri ile sürmüş veya hapse atmıştır.²²⁴ Bunların arasında Tiflis başkonsolosu da vardır. Kasım ayında bu haberlerin İstanbul'a ulaştığını düşünürsek Afacan'ın Osmanlı memurları için Rusya'ya bir mesaj verdiği düşünülebilir.

1.35. 1914'ün Diğer Olayları

1914'ün ikinci yarısında yaklaşık bir asırdır dünyada beklenen patlama gerçekleşmiştir. Bugün bile saatli bomba gibi duran Balkanlarda Avusturyalı Arşidük Fransuva Ferdinand'ın öldürülmesiyle Avusturya ve Sırp Krallığı arasında başlayan savaş birkaç günde büyük devletlerin katılımıyla cihan harbine dönmüştür. Bu altı aylık sürede İtilaf saflarında Britanya İmparatorluğu (Avustralya, Hindistan, Yeni Zelanda, Kanada vs.), Fransa, Rusya, Belçika, Sırp Krallığı, Karadağ Krallığı ve Japonya; İttifak saflarında Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu yer almıştır.

Almanya'nın savaşa girmesiyle Avrupa'nın batısı ve doğusu savaşın merkezi olmuştur. Almanlar hızla Belçika'yı geçip Fransa'ya yerleşmişlerdir. Ruslar Almanların batıdaki hızını kesmek, Fransızlara yardım etmek için doğudan saldırıya geçmiş, Almanya ve Avusturya'yı meşgul etmeyi başarmıştır. Sırlara saldıran Avusturya hedeflediği ilerlemeyi gerçekleştirememiştir. Fransızlar tarafından Marne'de durdurulan Almanya savaşın cephesini genişletmek için daha önce gizli anlaşma yaptıkları Osmanlı Devleti'ni savaşa girmesi için zorlamıştır.

²²⁴ Mustafa Budak, "Bir Osmanlı Diplomatinin Kaleminden Birinci Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Sarıkamış Harekâtı – Reşit Şehbender Vekili Tevfik Bey'in Raporu-", **Türkiyat Mecmuası**, C. 26/2, 2016, s. 113-131.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri Enver ve Talât Paşaların Sultan'ı ve kabineyi ikna etmesi ile Osmanlı Devleti savaşa girmiştir. Rus limanları Sivastopol ve Odesa'yı bombalayarak savaşa dâhil olan Osmanlı ile savaş gerçek bir cihan harbine dönmüştür. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İran ve Orta Asya'da, Mezopotamya'da özellikle petrol bölgelerini ele geçirme emelleri olan Avrupalı devletler için bir fırsata dönüşmüştür. Zaten savaş öncesi bölge petrolleri ve diğer zengin kaynakları için hedefleri olan sömürge devletleri bu fırsatı kaçırmamıştır. Fakat savaş yorgunu Türkler bunun o kadar kolay olmayacağını gösterecektir. Osmanlı Devleti ile savaş sene sonuna doğru Avrupa dışında Karadeniz, Kafkaslar, İran ve Kuzey Afrika sahasına da inmiştir.

Uzak Doğu'da Japonya savaş karşısında kendi çıkarlarını gözeten, önemli bir siyaset gütmüştür. Bu strateji birkaç yıl önce savaştığı Ruslarla aynı safta harbe girmesine mani olmamıştır. Almanya'nın meşguliyetini fırsata çevirerek Çin'deki emellerine ulaşmayı başarmıştır. Japonya savaşın geri kalanında deyim yerindeyse kendini yormadan harbi idare etmeyi bilmiştir.

Afrika'da savaşlar Alman sömürgelerinde ve çevresinde gerçekleşmiştir bu nedenle Afrika'nın geneline yayılmış bir harp yaşanmamıştır. Afrika'nın batısında Alman sömürgesi olan Togo ve Kamerun'da Alman askerlerin bir bölümü Avrupa'ya kaydırıldığı için İngiltere ve Fransa karşısında savunmasız kalan Togo ağustos sonunda İtilaf kuvvetlerine teslim olmuştur. Kamerun'daki Alman direnişi bir müddet daha sürmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

1915: TÜRKLER İÇİN YENİ BİR DESTAN YILI

Marne’de durdurulan Almanya kurduğu güçlü ve aşılmaz savunma hattıyla senesini doldurmayan savaşı çıkmaz bir duruma sokmuştur. Moltke’nin yerine gelen Falkenhayn da savaşı Avrupa’da bitirme taraftarıydı ve tüm planları buradaki cephelere yönelikti. Ancak önceliği batı cephesi olmuştur bu yüzden Ruslara karşı yeterli destek birlikleri göndermemekle eleştirilmiştir. Gerçekten de Falkenhayn birliklerini ve savunma hattını batı cephesinde güçlendirmiştir. Bunun karşılığını Ypres’te, Loos, Artois ve Champagne’de Fransız ve İngiliz saldırılarına karşı güçlü savunmasıyla almıştır. Almanların Avrupa’da istemediği yeni bir cephe daha açılmıştır. İtalyanlar İtilaf saflarına katılmış ve hemen ezeli düşmanları Avusturya’ya savaş açmıştır. Sırlara ve Ruslara karşı yeterli mücadeleyi gösteremeyen Avusturyalıların birliklerini bölmek zorunda kalacağı bu cephede Almanların Avrupa’nın iki cephesinde tek başına kaldığını söylemek abartı olmayacaktır. Almanlar bu şartlarda doğu cephesinde Ruslara karşı ağır darbeler vurmaktaydı. Almanları oyalayarak Fransızların üzerindeki baskıyı hafifleten Ruslar aynı karşılığı kendisine bekliyor ama göremiyordu. Müttefikler Ruslara yardım için başka bir yol denemeye karar vermişlerdir.

Almanların baskısı, İttihat ve Terakki’nin teşvikiyle savaşa dâhil olan Osmanlı İmparatorluğu savaşın alanını genişletmiş, yeni cephelerin açılmasına neden olmuştur. Almanya için Osmanlı’nın savaşa girmesi İngilizlerin Mısır’dan asker sevkiyatına ve Ruslara yardım gönderilmesine engel olmak, İngilizlerin oyalanmasına neden olmak demektir. Bunu öngören İngilizler uzun tartışmalar sonucunda Çanakkale’den İstanbul’a girip Ruslara yardım yolunu açmak, Mısır’dan gelecek gemilerin yolunu güvence altına almak için harekete geçmiştir. İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan modern müttefik donanması Çanakkale önlerine geldiklerinde işlerinin kolay olacağını düşünmüşlerdir. Türk askeri hem deniz hem kara savaşlarında İngiliz, Fransız, Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerine unutamayacakları bir ders vermiş, müttefikler donanma ve ordularını Selanik’e çekmek zorunda kalmışlardır. Uzun

süredir Yunanistan'ı savaşa çekmek isteyen müttefikler bu yenilgi ile bir müddet elini Atina'dan çekmek zorunda kalmıştır.

Çanakkale'ye çıkartma yapmaya muhalefet edenler Balkanlarda Sırlara yardım etmek taraftarıydı. Sırlar destek görmeden Avusturyalılara karşı iyi direnmiştir. Sırlar felaketi sonbaharda Bulgaristan İttifak saflarına katılınca yaşamıştır. Kasım ayında Alman ve Avusturya birlikleri Sırlara Selanik'ten gelecek yardımı kesince Bulgarların desteğiyle Sırlara saldırmışlar ve Sırbistan'ı işgal etmişlerdir. Geri çekilen az sayıda Sırp ordusu da Selanik'e sığınmıştır.

Osmanlı Devleti Almanların beklentisini karşılamak Mısır'daki İngiliz idaresine son vermek için Kanal üzerinden sefere çıkma kararı almıştır. Bu harekâta büyük önem veren Enver Paşa ordu yapılanması, bölgedeki Arap aşiretleri teşkilatlandırması ve saldırı için Cemal Paşa'yı görevlendirmiştir. Cemal Paşa'nın tüm gayretine rağmen Kanal Harekâtı beklenen başarıyı gösterememiş ve Türkler Mısır'a girememiştir. Geri çekilen Türk ordusu yeni bir saldırı için hazırlıklara başlamıştır.

İngilizler Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasını fırsata çevirerek Hindistan'daki birliklerin Basra tarafından harekete geçip Bağdat'a doğru ilerlemesini emretmiştir. Harekete geçen Britanya ordusu çok kısa sürede Basra'ya çıkmıştır. Zaten İngilizler uzun zamandır buradaki petrol kuyularını kontrol altında tutmaktaydı. Bağdat'a ilerlemek isteyen İngiliz ordusu Türklerin saldırıları karşısında çok fazla ilerleyememiş, daha önce ele geçirdikleri Kûtü'l-Amâre'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Türkler aralık ayında İngilizleri burada kuşatma altına almıştır. İngilizler İran'ın güneyinde bulunan birlikleriyle de bölgedeki Türk unsurlarına karşı saldırıya geçmiştir. Bunlarla yetinmeyerek Hicaz Yarımadası'nda da İstanbul'a karşı antipropaganda faaliyetlerine başlayarak taraftar toplama çalışmalarına girişmiştir. İngilizlerin bölgedeki faaliyetleri gelecek adına Türkler için endişe vericiydi. Yılların savaş yorgunu Türk ordusu yine cepheden cepheye koşmaktaydı.

Anadolu'nun doğusunda yaşanan Sarıkamış felaketi eratin ve subayın moralini hayli bozmuştur. Senelerdir Ruslara karşı mücadele veren Türk ordusu kendi ana topraklarında yeni ve zor bir savaşın içine girmiştir. 1915 senesinde Türkler tüm

olumsuz şartlara ve alınan yanlış kararlara rağmen özveriyle savaşmış ama Rus birliklerine, onların destekçisi Ermeni çetelerine gerekli cevabı verememiştir.

2.1. Kanal Harekâtı

2.1.1. Süveyş Kanalı'nın Önemi ve Harekâtın Nedenleri

Süveyş Kanalı, Mısır'ın Osmanlı himayesinde bulunduğu dönemde 1869'da yapımı tamamlanmıştır. Kuzeyden güneye uzanan, Akdeniz'i Kızıldeniz üzerinden Hint Okyanusu ile birleştiren bir kanaldır. Bu yönüyle Avrupa'yı Güney Asya'ya ve Uzak Doğu'ya bağlamaktadır. Asya ve Avrupa arasında deniz taşımacılığı yapanlar, kanal açıldıktan sonra Afrika'yı dolaşmak yerine buradan geçiş yapmayı tercih etmiştir. Bu tercih zamandan ve ekonomik açıdan hayli avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte kanalın geçiş güvenliği de alternatif güzergâhlara göre üst düzeydedir. Kanal ticarî, siyasî ve stratejik açıdan önemini bugün de muhafaza etmektedir.

Afrika'da en geniş sömürge ağına sahip İngiltere başlangıçta kanalın yapımına karşı çıkmasına rağmen 1882'de Mısır'ı işgal ederek kanalın kontrolünü eline geçirmiştir. Kanal, genel harp boyunca İngiltere için asker ve malzeme nakli bakımından büyük bir rol üstlenmiştir. Hindistan başta olmak üzere İngiltere'yi diğer sömürgelerine bağlayan en hızlı ve en kısa deniz yolu Süveyş Kanalı'ydı. Hint, Yeni Zelanda ve Avustralya askerî kuvvetleri; Britanya ile birlikte müttefiklerinin de ihtiyacını karşılayan tonlarca yiyecek, hammadde ve diğer ihtiyaçlar Batı cephesine en çabuk bu kanal üzerinden gönderilmiştir. İngiltere ayrıca savaşla beraber resmî statüde himayesinde olan Mısır'ı, sömürgelerinden getirdiği askerler için bir eğitim sahası,

yaralı ve hasta askerleri için de hastane olarak kullanmıştır.²²⁵ Kanal askerî, sıhhi ve aynî açıdan İngiltere için hayati bir öneme sahiptir.

Alman Genelkurmay Başkanı von Moltke, İngiltere için büyük lojistik sağlayan kanalın her ne olursa olsun, ele geçirilmesi düşüncesinde olmuştur. Bu sebeple savaşın başlarında Enver Paşa'ya gönderdiği 10 Ağustos 1914 tarihli yazıda Osmanlıların mümkün olduğu kadar Rus ve İngiliz kuvvetlerini üzerine çekmesini, bu amaçla Kafkasya'ya harekete geçilmesini, özellikle Mısır'a karşı bir sefer yapılmasını, mümkün olduğu kadar çabuk savaşa katılmasını istemiştir.²²⁶ Osmanlı Devleti savaşa katılmadan çok önce Kafkas ve Kanal cephelerinin planlı bir hareket dâhilinde ve bu doğrultuda açıldığı anlaşılmaktadır. Moltke, bu harekât gerçekleştiğinde azledilmiştir ve yerinde von Falkenhayn vardır ama plan aynı şekilde uygulanmıştır. Falkenhayn ise bu harekâttan büyük bir beklenti içinde değildir. Zira senelerdir cephelerde olan yorgun, bezmiş ve dağınık Osmanlı ordusu vardır işin içinde. Bu hareketten hiçbir netice beklememekte ise de İngiltere'nin belli başlı stratejik bölgelerinden birisi olan Süveyş Kanalı'nı kesebilmek ve hiç olmazsa bu maksatla Alman kaynaklarının daha az kullanılmasına mukabil, İngiliz birliklerinden mühim bir kısmını harbin merkezinden uzak tutabilmiş olmayı ümit ediyordu.²²⁷ Osmanlı ordu komutanlığının o zamanki hedefi ise hem askerî hem siyasî bir hedeftir. İngiltere'nin Hindistan'dan ve Avustralya'dan asker ve malzemeyi rahat getirmesini önlemek için Süveyş Kanalı'nı almak istiyordu. Siyasi olarak hedefi de bir baskınla Mısır'ı ülkedeki İngiliz yönetimine karşı ayaklandırmak ve savaş başında İstanbul'a kaçan hidivi tekrar makamına oturtmaktır.²²⁸ İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin Çanakkale boğazına hızla yaklaştığı düşünüldüğünde özellikle Hindistan'dan gelecek asker desteği ve

²²⁵ İsmet Üzen, "Birinci Dünya Savaşında Kanal Seferleri (1915-1916)", İstanbul Üniversitesi SBE, 2007, Doktora Tezi.

²²⁶ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askerî Matbaa, 1943, s.13.

²²⁷ Erich von Falkenhayn, **a.g.e.**, s. 59.

²²⁸ Franz Carl Endres, **Dünya Savaşında Osmanlı ve Filistin**, Çev. Güray Beken, İstanbul, Puslu Yayıncılık, 2018, s.42.

sevkiyatı için kanalın kullanılacağı aşîkârdır. Osmanlı askerî erkânının bunun için de tedbir alması zarurî görülmüştür. Enver Paşa, Cemal Paşa'ya harekât komutasını teklif ederken bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

- Azizim Cemal Paşa, Süveyş Kanalı üzerine taarruzî bir harekât tertibi suretiyle, İngilizleri Mısır'da meşgul etmek ve bu sayede Garp cephesine sevk etmekte oldukları birçok Hint fırkasını Mısır'da alıkoymaya mecbur etmekle beraber Çanakkale'ye bir çıkarma kuvveti sevklerine mâni olmak istiyordum...²²⁹

2.1.2. Sefer Öncesi Genel Durum ve Harekât Hazırlıkları

Süveyş Kanalı'na yapılacak harekâtın hazırlık süreci 6 Ağustos 1914 tarihli Başkumandanlık Vekâleti ile başladığı resmî bir yazı ile görülmektedir. II. Ordu Müfettişi Halepli Zeki Paşa'ya yazılan emirde Mısır'a yapılacak bir seferden ilk kez bahsedilmektedir. Başkumandanlık emrinde “İngiltere'nin bize karşı ilan-ı harb etmesi ihtimalden ba'id değildir. Bu hâlde Mısır'a karşı bazı harekât icrasına mecburiyet hâsıl olacaktır...” diye uyarıda bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili Zeki Paşa'dan Hicaz Tümen Kumandanı Vehip Bey'le görüşmesi iletilmiş, bölgedeki Arap kabilelerden nasıl istifade edilebileceği sorulmuş, son derece gizli hazırlıkların yapılması ve bu konulardaki düşüncelerin 48 saate kadar bildirilmesi istenmiştir.²³⁰ Kanal seferinin olgunlaşması sürecinde Başkomutanlık Vekâleti bölgede yeni bir ordu kurma kararı almıştır. 6 Eylül 1914'te Suriye ve Havalisi Umum Komutanlığı lağvedilerek 4. Ordu kurulmuştur. Ordu kumandanlığına da Zeki Paşa atanmıştır.²³¹ Sefer hazırlıkları

²²⁹ Cemal Paşa, **Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 164.

²³⁰ Cemil Çelik, “**Birinci Dünya Savaşında Sina-Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 1999, s. 42.

²³¹ İsmet Üzen, **a.g.e.**, s. 135.

sırasında 8. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevine Yarbay Kress atanmıştır. Kress, Suriye'ye gelir gelmez birliklerin eğitimi ve disiplini ile ilgilenmiştir.

Kanal seferinin en büyük sıkıntısı su sorunudur. Yarbay Kress su kaynakları bulabilmesi için Almanya'dan mühendis getirtmiştir ama bulunan su kaynakları ordunun ihtiyacını karşılayacak oranda değildir. Bununla birlikte harekât kabiliyetini artıracak unsurlardan deve sayısı da yeterli değildir. Arap kabilelerden parası ödenip satın alınan develerin birçoğu teslim edilmemiştir. Zeki Paşa arazi ve çöl şartlarının zorluğunu, İngiliz kuvvetlerinin sayısal ve teçhizat üstünlüğünü göz önünde bulundurarak sıklıkla asker ve silah sayısının artırılması talebini iletmıştır. Paşa'nın aşırı ihtiyatlı tavrı ve asker, para gibi sık sık yeni taleplerde bulunması görevinden alınmasına sebep olmuştur.²³² Enver Paşa, 18 Kasım 1914'te yayınladığı emirde Zeki Paşa'nın Almanya'ya gönderileceğini, II. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın 4. Ordu Kumandanı olarak görevi devralacağını, Suriye, Halep ve Hicaz ile Mısır'a hareket edecek birliklerin de Paşa'nın emrine verildiğini bildirmiştir.²³³

Kumandanlığın Cemal Paşa gibi İttihat Terakki'nin, askerî erkânın ve yönetimin etkin bir isminin harekâtın başına geçirmesi Kanal taarruzunun önemini gösterir niteliktedir. Paşa, İstanbul'dan bir hayli coşkulu kalabalığın tezahüratı ile ayrılmıştır. Cemal Paşa bu teveccühe “Ben ve maiyetimdekiler hücumda muvaffak olamayarak cesetlerimizi Kanal'a dökecek olursak, arkadan gelenlerin cesetlerimiz üzerinden geçerek Mısır'ı İngilizlerin elinden kurtarmaları icap eder.”²³⁴ mealinde kararlı ve

²³² Enver Paşa, Zeki Paşa'yı görevden alma sebebini ve Cemal Paşa'ya yeni görevini şöyle tebliğ etmiştir: “... 4. Ordu Kumandanı Ferik (Korgeneral) Zeki Paşa Hazretleri, yalnız Suriye ve Filistin'in müdafaası ile ve 8. Kolordu Kumandanı Miralay Cemal Bey, kendi kolordusunun seferberliğini tamamlamak ve Kanal Seferi'ni hazırlamakla meşgul olacaklardı. Fakat Zeki Paşa Hazretleri, değil bu seferi icra etmek; Suriye'nin bir muhtemel düşman saldırısına karşı müdafaasını temin için buradan başka kuvvetler gönderilmesini istemeye başladı. Suriye'den aldığımız haberler, orada durumun pek karışık olduğunu ve Arap ihtilalcilerinin faaliyete başladıklarını gösteriyor. Binaenaleyh düşünüyordum ki zatîâliniz bir fedakârlık buyursanız da 4. Ordu Kumandanlığını üzerinize alsanız, hem Kanal Seferi'ni hazırlayıp icra hem de Suriye'de dâhili emniyet ve asayiş temin buyursanız?...” Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 164-165.

²³³ Cemil Çelik, **a.g.e.**, s. 66.

²³⁴ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 166.

iddialı bir mukabelede bulunmuştur. Bu teşyi ile Kanal seferi de alenî bir hüviyete bürünmüştür.

Cemal Paşa 6 Aralık 1914'te Şam'a ulaşmıştır. Burada 8. Kolordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa ve Erkânıharbiye Reisi Friedrich von Kressenstein'den sefer hazırlıkları ile ilgili bilgileri almış, kıtaları denetlemiştir. Suriye'de genel durum şu şekildedir: Binbaşı Mümtaz Bey Arap gönüllü müfrezesi ile El Ariş'i, Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı gönüllü müfrezesi de İzmirli Eşref Bey kumandasında Kalatü'n-Nahl'ı işgal etmiş ve buralara yerleşmiştir.²³⁵ Akabe'de Kaymakam Musa Kazım Bey kumandasında bir nizamiye müfrezesi, Birüssebi'de bir alay vardır. Şam'da Ali Fuat Bey komutasındaki 25. Fırka bulunmaktadır. 8. Kolordu tarafından Sina Çölü'nün şartları göz önünde bulundurularak seçili menzil noktalarına su ve erzak ulaştırmak, buralarda hastane kurmak amacıyla "Çöl Menzil Müfettişliği" oluşturulmuş, başına da Erkânıharp Kaymakamı Behçet Bey getirilmiştir.

Harekât planına göre sefer kuvvetinin büyük kısmı İsmailiye tarafına doğru hareket edecektir. Böylece denizden uzaklaşılacak ve İngiliz donanmalarının yapacakları saldırılara karşı güvenli olunacaktır. Von Kress'in yaptığı keşif neticesinde askerî güzergâhta belirli bölgelerde artezyen kuyuları açtırılacak, yağın yağmur sularının birikmesi için bentler inşa ettirilecektir. İaşe maddelerinin çölde nakli mümkün olmayacağından "Çöl Tayını" maddesi kabul edilmiştir. Bu maddeye göre peksimet, hurma ve zeytinden ibaret iaşe ağırlığı bir kiloyu geçmeyecek, her asker günde bir matara su sarf edecektir. Ağırlıkların taşınması için de 11000 deve ihtiyacı öngörülmüştür. Hicaz'dan gelecek kuvvetler kendi ihtiyaçları develerini beraberlerinde getirecektir. Bütün bu vasıtalarla sahip olduktan sonra seferi kuvvet Kanal önüne geldikten dört gün içinde ya karşıya geçip İngilizleri püskürtecek ve Kanal'a yerleşecek yahut geri dönecektir. Harekâtta tüm kuvvetlerin toplam sayısı ise 25000 civarındadır.

²³⁵ Benjamin C. Fortna, "**Kuşçubası Eşref**", Çev. Selçuk Uygur, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, s. 221.

2.1.3. Sefer ve Kanal'a Hücum

8. Kolordu sefer için gerekli develerin teminini sağlayamamış ve sadece 2000 deve tedarik edebilmiştir. Cemal Paşa hususi gayretleriyle 14000 deve toplayabilmiştir. Sina çölünü geçmek için en büyük sıkıntı su sorunuydu. Çölün yağmur mevsimi aralık ve ocak ayıydı. Hâliyle çölü geçmek için bu aylar tercih edilmiştir. Aralık ayının son on gününde seferi kuvvetin birinci kademesi toplanmaya başlamıştır.²³⁶

Karagöz gazetesi Kanal seferi üzerine ilk yayınlarını aralık ayının sonlarında sefer kuvvetlerinin toplanmaya başladığı tarihlerde yapmıştır. Bu yayınların hedefinde daha çok İngilizler vardır. Elbette Mısır'ın İngiliz idaresinde olması bunda en önemli etkidir. Gazetede o sıralar İngilizlere yönelik yazılan tüm yazılar ağır hakaret içermiştir. 28 Aralık tarihli gazetede meşhur “Aman Adanalı” türküsü Hacivat'ın oğlu Yumurcak tarafından “Yeni Bir Şarkı” ismiyle aynı makamda yeniden kaleme alınmıştır. Yumurcak, üç dördlükten oluşan manzumeye savaş boyunca İngilizleri adlandırdığı tüm hayvanları sığdırmıştır: eşek, sıpa, maymun/şebek, tazı. Gazete bu tavrıyla İngilizlere kinini kusmuştur adeta. Her entrikanın içinde olan İngilizler, Fransızları savaşa sürükleyen, sonra da onları kalleşçe ortada bırakandır. Gazete burada Kanal projesini hayata geçirenlerin, inşa edenlerin Fransızlar olduğunu ama sonradan Süveyş'i İngilizlerin ele geçirdiğini de ima etmiş olabilir ama artık Süveyş yolları onlar için taştandır ve kurtuluşları yoktur. Bu harekâtla Kanal ele geçirilecek, Osmanlı'ya Kahire yolu açılacak, İngiliz'e Hindistan yolu kapanacaktır. Böylelikle Con Corci'nin²³⁷ kolu kırılacaktır:

²³⁶ Mithat Aydın, “Ali Fuad (Erden)'in Savaş Hatıratında I. ve II. Süveyş Kanalı Seferi”, **Belgi Dergisi**, Sayı 13, Kış 2017/1, s. 362-387.

²³⁷ Karagöz, savaş boyunca İngilizleri bazen Con Corci, bazen Con Kikirik olarak da adlandırmıştır. Bunun sebebi İngiliz parlamenter, 1916-1922 yıllarında İngiltere Başbakanı olan David Lloyd

Süveyş'in yolları taştan
Sen çıkardın Tango'yu baştan
Hayır gelmez böyle kalleşten
Eşek Kikiriki! Maymun Kikiriki!
Bu hâle kâinat memnun Kikiriki

Kahire'nin yolları hurma,
Çekil miskin, karşımda durma!
Kurtulmakçün kuruntu kurma
Eşek Kikiriki, sıpa Kikiriki!
İstersin kıcına sopa Kikiriki!

Söyle bana eşeğin oğlu:
Kapandı mı Hindistan yolu?
Kırıldı mı Con Corci'nin kolu?
Şebek Kikirik'i! Tazı Kikiriki!
Yüzünden namusu kazı Kikiriki!²³⁸

Cemal Paşa, sefer tarihi yaklaştığı sıralarda Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e oğullarından birini yardımcı bir kuvvet ile Hicaz Fırkası'na katmasını, hatta bizzat kumandayı üzerine alarak orduya katılmasını rica etmiştir. Şerif Hüseyin, oğullarından

George'tur. Lloyd George, 1. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin savaş politikasında en etkin parlamenterdir.

²³⁸ “Yeni Bir Şarkı”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 2.

Ali Bey'i Hicaz Valisi Vehib Bey ile Mekke'den yola çıkarmıştır ancak Medine'ye geldiklerinde Şerif Ali ve kıtası Şerif Hüseyin'in emriyle Medine'de kalmıştır. Şerif Hüseyin, Cemal Paşa'nın ve kumandanlığın asker talebine karşılık bazı şartlar öne sürmüştür. Mekke Şerifi, siyasi suçlular hakkında genel af çıkarılmasını, Suriye ve Irak'ta ademimerkeziyet (yerinden yönetim) ilan edilmesini, Mekke'deki şeriflik yönetiminin Sultan Selim zamanından beri kabul edilip miras yoluyla aktarılan haklarının yeniden tanınmasını ve şerifliğin babadan oğula geçmesinin benimsenmesini istemiştir. Bu şartlar kabul edilmezse daha önce girilmemesi ve ilan edilmemesi için tavsiyede bulundukları bir savaşa Arapların katılması beklenmemelidir. Osmanlı bu şartları kesin bir dille reddetmiştir. Şerif Hüseyin, asker desteği vermemekle kalmamış ve 10 Haziran 1916'da İngilizlerin desteğiyle Osmanlı'ya karşı "Büyük Arap İsyanı"nı başlatmıştır.²³⁹

Şerif Hüseyin cihat fetvasına uymayıp bağımsız hareket ederek savaş sırasında Osmanlı'ya ciddi zararlar vermiştir. Kuzey Afrika'da Libya merkezli Senusîler ise Trablusgarp savaşında olduğu gibi Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Senusîler liderleri Şeyh Ahmed eş-Şerif önderliğinde ayrı bir cephe açmış, İngilizlerle savaşmışlardır.²⁴⁰ Fakat Senusîler, Kanal seferine yetişememişlerdir. Senusîler Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine, millî mücadelesine de destek vermişlerdir.

Bu şartlar altında 14 Ocak 1915'te VIII. Kolordu'nun bir kademesi Kanal'a doğru harekete geçmiştir. 24 Ocak'ta kolordunun ileri müfrezesi Kanal'a 15 km uzaklıkta Mahdes'e, sağ kanat Kantara'ya, sol kanat Süveyş karşısına ulaşmıştır. Bazı günler su meselesinden dolayı ordu uzun mesafeler kat etmiştir.²⁴¹ Askerler ve gönüllüler büyük fedakârlık göstererek hedeflere varmışlardır. İleri birliklerin Süveyş'e yaklaştığı tarihlerde Karagöz gazetesinde yer alan bir karikatürde Kikirik ve

²³⁹ Kral Abdullah, "**Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?**", Ter. Halit Özkan, İstanbul, Klasik Yayınları, 2006, s. 99-102.

²⁴⁰ Kadir Özköse, "Osmanlı Devleti ile Senûsiyye Tarikatı Arasındaki İlişkiler", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, 2013, s. 11-39.

²⁴¹ Cemil Çelik, **a.g.e.**, s. 117.

onun hidivi Hüseyin Kâmil Paşa kol kola sohbet ederek yürümektedirler. Karagöz ve Hacivat ise ellerinde bir kementle Kanal'da pusu kurmuştur. Karagöz elindeki kemendi arkalarından gizlice Kikirik ve Kâmil Paşa'nın ayağına geçirmeye çalışırken Hacivat da kemendin diğer ucunu tutmaktadır. Karagöz, Hacivat'a sabretmesini, az kaldığını bir değil, iki kişi yakaladığını, onları sağlam bir şekilde bağladıktan sonra Kanal'ın dibine göndereceğini söyler. Karagöz, iki kişi ile Kanal seferinin iki sebebine işaret etmektedir. Kanal ele geçirilerek İngilizler buradan uzaklaştırılacak, sonra da onların hidivi Hüseyin Kâmil Paşa görevden azledilip İstanbul'da bulunan Abbas Hilmi Paşa göreve iade edilecektir:

Karagöz - Sabret Hacivat, sabret. Az kaldı. Bir yerine iki yakaladım. Şöyle sağlam bir bağladıktan sonra çekip kanalın dibine göndereceğim.²⁴²

Cemal Paşa'nın emrindeki tüm ordu birlikleri belirlenen noktalara gelip vaziyet aldıktan sonra kumandanlığın da emriyle 2 Şubat gecesı İsmailiye'ye taarruz edilecek ve güneyindeki kanal kısımları ele geçirilecektir. Buranın ele geçirildiğı duyulursa Mısır vatanseverleri de bundan cesaret alıp ihtilal çıkarabilirlerdi. Böylelikle en ilkel vasıtalarla ve pek az bir kuvvetle Mısır kurtulabilirdi. Paşa, bu düşüncesini Kanal boyunca 35000, Mısır'da da 150000 İngiliz askeri olduğunu bildiğı hâlde dile getirmiştir. Bu düşüncelerle gece harekât başlamıştır. Ancak hücum kolunun Kanal'a yaklaşması gecikmiş ve gün ağarana kadar sürmüştür. Gecikmenin sebebi kanalın karşısına asker taşımak için kullanılan tombazların taşınmasının güçlüğü olmuştur. Tombazları taşımak ve kanala indirmekte görevli birlikler zorlanıp vakit ilerleyince ihtiyat birliklerinden yardım istenmiştir. Asker sayısı belirlenenden fazla olunca da gizli harekât açığa çıkmış ve İngilizler baskını fark etmiştir. İngilizler taarruza hemen ve güçlü bir karşılık vermiştir. Kanaldaki İngiliz gemilerinin bombardımanı ve kıyıdaki makineli tüfeklerin, topların yaylım ateşi altında kalan tombazlar askerlerle

²⁴² Karagöz, nr. 716, 10 Kânunusani 1330 [23 Ocak 1915], s. 4.

beraber kanalın derin sularında kaybolmuştur. Karşıya geçebilen Osmanlı askerleri ise geriden destek alamayınca ya şehit olmuşlar veya esir düşmüşlerdir. Esir düşen askerler İngilizlerin aşağılayıcı hareketiyle karşılaşmış, Mısır'daki gerçek vatanperverlerin emellerine ket vurmak, onlara gözdağı vermek için Mısır sokaklarında gezdirilmiştir: “Yüzme bilmeyen bir kıt'a tulum takınarak Kanal'a atıldı. Bizim kenardan dişlerine kadar silahlı olarak suya giren bu Anadolu çocukları, öbür kenara esir olarak çıktılar. İngilizler bu askerleri soyup güneşte kuruttuktan sonra, Halife ve imparatorluğu tezyif (alaya alma) için Kahire sokaklarında çıplak dolaştırdılar.”²⁴³ 3 Şubat öğleden sonraya kadar Osmanlı ve İngiliz birlikleri karşılıklı ateşe devam etmişlerdir. Nihayet Cemal Paşa, 8. Kolordu Kumandanı Cemal Paşa, Erkânıharbiye Reisi von Kress ve Harekât Şubesi Reisi Binbaşı Ali Fuad Bey'le yaptığı istişare neticesinde geri çekilme kararı almışlardır. 3 Şubat gecesi ordu geriye çekilmeye başlamıştır.

Kanal Harekâtı başarısız bir taarruzla neticelenmiş ve İngilizler Cemal Paşa'nın ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır. Başarısız harekât İstanbul'a ordu kumandanlığına yanlış bir şekilde aksetmiştir. Ordu telgraf müdürünün lüzumsuz telaşıyla İsmailiye'nin zapt edildiği haberi iletilmiş²⁴⁴ ve harekâtın başarıyla sonuçlandığı zannedilmiştir. Bu yanıltıcı bilgi Anadolu'nun her yanına, kışlalara, cephelere kadar ulaşmış, büyük heyecana ve sevince yol açmıştır. Ordu yedek subaylarından Faik Tonguç anılarında bu haberin verdiği morali şöyle dile getirmiştir: “Sivas'ta kaldığımız günlerin birinde, Mısır'ı fethe giden ordumuzun Süveyş Kanalı'nı geçtiği haberi geldi; büyük tezahürat yapıldı, fener alayları tertip edilerek, vatan şarkıları söylenerek, çarşı ve mahalleler dolaşıldı.”²⁴⁵ Hâliyle bu haber Karagöz'ün kulağına da gitmiştir. Mısır'ın tekrar Osmanlı himayesine geçeceğinden oldukça emindir. Mısır'a kavuşmasını anlatırken yine klasik tanımlama ile okurunun

²⁴³ Falih Rıfkı Atay, “**Zeytindağı**”, İstanbul, Pozitif Yayınevi, 2020, s. 131.

²⁴⁴ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 187.

²⁴⁵ Faik Tonguç, “**Birinci Dünya Savaşında Bir Yedek Subayın Anıları**”, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 17.

karşısına çıkmıştır. Ordunun Kanal'dan çekilişinden beş gün sonra yayınlanan gazetede ilk sayfadaki karikatürde Karagöz ve Hacivat da başlarında olmak üzere hanımını ve çocuklarını toplamış, ellerinde mısır koçanı didiklemektedirler. Karagöz, çocuklarına koçanı nasıl ayıklamaları gerektiğini gösterirken Hacivat da mısır tarlasının artık ellerine geçtiğini, onlar mısırları ayıklarken o da patlatmaya ve haşlamaya hazırlanmaktadır:

Karagöz – Ha çocuklarım gayret. Bana bakın nasıl didikliyorum.

Hacivat – Ha göreyim sizi çocuklarım! Mısır tarlası elimize geçiyor. Güle güle ayıklayın. Ben de kavurup patlatmaya, haşlamaya hazırım.²⁴⁶

Karagöz için Kanal'ın ele geçirilişi ile İngilizlere verilen dersin sevinci, kazancı aynı derecededir. Çünkü savaşın başından beri yaptığı yayınlarda, haberlerde en çok yer ayırdığı düşman, hain, hilekâr İngilizlerdir. Ne var ki artık Kanal'ın dibini boylamıştır. Sefer bittikten sonra yapılacak olan ilk iş Kanal'da tarama ve temizlik işidir. Bunun için amele tutar. Mısırlı amele temizlik yaparken Kanal'da Kikirik'i bulur ve elindeki uzun sopayı Kikirik'in pantolonuna takıp çıkarır ve Karagöz'e doğru uzatır. Karagöz burnuma doğru ne uzatıyorsun, geriye çek, diyerek ameleye kızar. Mısırlı amele “Mâ-leş yâ seyyidi!”, “Niye efendim?” diye sorar. Karagöz de amelenin Arapça cevabına karşılık bunun mâ'sı fazla, bu basbayağı murdar bir leş, bana uzatacağına götür denize at, der:

²⁴⁶ **Karagöz**, nr. 723, 26 Kânunusani 1330 [8 Şubat 1915], s. 1.

Karikatür 7: Nil Murdar Kikirik'ten Temizleniyor!



Kaynak: Karagöz, nr. 724, 28 Kânunusani 1330 [10 Şubat 1915], s. 1.

Karagöz – Burnuma doğru neye uzatıp duruyorsun, be hey herif! Geriye çek geriye!

Mısırlı – Mâ-leş yâ seyyidi!

Karagöz – Ulan bunun mâ'sı fazla! Bildiğimiz basbayağı murdar bir leş... İşte oradan çıkarmışsın. Bana uzatacağına götür denize at!²⁴⁷

Süveyş'ten gelen ilk haberlerin asılsız olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Ordunun ilk taarruz sonunda geri çekildiği artık İstanbul tarafından öğrenilmiştir. Karagöz de hâliyle bu bilgiye vakıf olmuştur. Gazete sansür ve savaş propagandası

²⁴⁷ Karagöz, nr. 724, 28 Kânunusani 1330 [10 Şubat 1915], s. 1.

gereği şartlar ne olursa olsun, olumlu duruşunu bozmamıştır. Kanal ile ilgili sonraki haberlerinde İngilizleri her şeyden korkan bir güruh olarak yansıtmıştır. 15 Şubat tarihli sayının “Hasbihâl” bölümünde Karagöz kendisini ziyarete gelen hatırlı bir beyefendi ile sohbete başlayacakken içeri hiç istemediği eski aşinalarından İbo Kâmil düşmüştür:

– “A be Karagöz! Pek çoktandır keriz atmadan sakalını ellemedim. Nasılsın be ağam?” diyerek koltuğa ilişir.

Karagöz bir şık giyimli, nazık beyefendiye, bir de İbo Kamil’e bakar ve onun yapacağı kabalıklarla beyefendinin yanında kendisini düşüreceği durumdan endişeye koyulur, sıkıldıkça sıkılır. Mecburen duruma razı olur:

– “Karagöz, ver şu paketi bir cigara sarayım?” deyince paketi uzattım. “Beyin yanında pot kırma!” diye gözümle kaşımla işaret edeceğim, anlamaz, kendisine şık beyi gösterip de “Şu aptalı boğalım!” diyorum sanır. Daha ziyade teklifsizce yaslanır.

Ne berbat şey! Bunun gibi eski aşinalardan kurtulmanın imkânı yok. Memuriyet olsa istifa eder kurtulursun. Ben seni tanımam, de. Herif “Ben seni pek iyi tanırım.” diye cemaziyelevvelini hikâye eder. Ne yaparsın, çekmeli.

İbo Kâmil’in geliş amacı farklıdır. O kahvede otururken gazete okuyanlardan duyduğunu aktarmaya, sormaya gelmiştir. Süveyş boylarında Kikirikler gözlerine gece karanlıkta bir hayal göründü mü korkup havaya, her yere ateş açıyorlarmış. Karagöz de bunu tasdik edince İbo Kâmil, Nasreddin Hoca gibi bahçede asılı cübbeyi hırsız sanıp ona bir kere ateş açsalar neyse deyip İngilizlerin durumunu anlatmak için evlerinin yanlarındaki deliden örnek verir. Deli kendini boğmak için üzerine birtakım adamların hücum ettiğini sanıp gece sabahlara kadar odasında yalnız başına sopa sallarmış. Duvarları yumruklarmış da sabaha kadar uyuyamazmış:

– He be Karagöz! Bilir misin, ben buraya niye geldim? Kahvede biri gazete okuyordu, biz de dinliyorduk. Seni de haftada üç defa okuyup dinleriz ha! Süveyş boyunda hani şu senin “Kikikirik” dediğin traşlı didonlar yok mu? Gece karanlıkta gözlerine bir hayal göründü mü korkuyorlar, havaya ateş ediyorlarmış. Senin de bu işten haberin var mı? Amma maskara bir şey. Bunu sana soracağım.

– Ha, evet. Con Kikirikler şaşalamışlar.

– Karagöz şuna çıldırmışlar deyiver. Nasreddin Hoca gibi bahçede asılı cübbeyi hırsız sanmışlar da bir defa ateş etmiş olsalar neyse. Umacıdan korkan çocuklara benzemişler. Bizim evin yanında bir deli vardı. Gece sabahlara kadar odasında yalnız başına sopa sallardı. Duvarları yumruklardı. Biz uyuyamazdık a be kardeş. Deli kendini boğmak için üzerine birtakım adamlar hücum ediyor sanırmış. Bunlarla uğraşmış. Bundan çıldırmış.

İbo Kâmil düzgünce laf söylemeye başlamıştır ama Karagöz’ün sıkıntısı hâlâ geçmemiştir. Hatırlı, çıtkırıldım beye söz sırası gelmeyecek, bana da bozulacak diye düşünmektedir. Ancak hâl böyle değildir. Beyefendi ile İbo hemen kafadar olmuşlardır. Adam keyfinden gevrek gevrek gülmektedir. Beyefendi, İngilizleri zamane Don Kişotları olarak adlandırır. Manzarayı donanma veya müdafaa-i milliye için yazılacak piyese benzetir. İbo’ya güle güle Don Kişot’un yel değirmeniyle muharebesini anlatmaya koyulur. Karagöz de bu iki kafadarın hasbihâline gülmeye başlar:

– İbo biraz hatırlı misafir yüzünden kendini topladı. Düzgünce söz söylemeye başladı. Ama bende sıkıntı geçmedi. Çünkü çıtkırıldım beye laf sırası vermeyecek, bana da canı sıkılacak derken bizim bey öyle keyiflensin, öyle neşelensin, İbo ile hemen öyle bir kafadar oluversin ki... Ben içimden “Bu şık ile bu kaz çobanı ne çabuk uzlaştılar.” diye şaşladım.

Paçalı beyim -ruga potinin üstünde ilikleme paçası var- kürek kürek gülüyor. “Hay zamane Don Kişotları! Gördün mü, donanma yahut müdafaa-i milliye sahnesi için yazılacak piyes!” diyor,

İbo'ya güle güle Don Kişot'un yel değirmeniyle muharebesini anlatıyordu. Ne yapayım, ben de bu iki kafadarın hasbihâline gülmeye başladım...²⁴⁸

Karagöz'ün başarısız taarruzdan sonra Kanal, Mısır ve Nil ile ilgili haberleri birkaç şiir ve kısa haberdan ibarettir. Bölgeye dair son haberini mayıs ayında yapmıştır²⁴⁹ ve savaşın sonuna kadar Kanal'a dair tek bir haber yapmamıştır. Üstelik bir sene sonra yeni taarruzlar gerçekleşmiştir ama Karagöz sütunlarında bu saldırılara dair bir haber yer almamıştır.

2.2. Hayâsızca Akın Karşısında Metîn İstihkâm: Çanakkale

2.2.1. İtilaf'ın Sefer Kararı ve Çanakkale Deniz Savaşları

Ruslar Avrupa'da Doğu cephesinde tüm gücünü Almanlara ve Avusturyalılara vermişken Kafkaslarda Osmanlılara karşı yeni bir cephe açmak zorunda kalmıştır. Kafkas cephesinde Osmanlı ile mücadele Rus ordusunu bir hayli yıpratmış, kayıplara yol açmıştır. Hem doğu cephesinde hem Kafkaslarda herhangi bir destek almadan savaşan Rusya dar boğaza girmiş ve ortaklarından yardım istemiştir. Rus Orduları Komutanı Grandük Nicola İngiliz Savaş Bakanı Kitchener'a bir mektup yazmış, Osmanlı'ya karşı bir kara veya deniz harekâtına başlamalarının mümkün olup olmadığını sormuştur. Nicola, böyle bir harekâtın yapılması ile Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmının Kafkaslardan çekileceğini düşünmüştür. Nicola'nın 1914 Aralık ayına ait mektubundaki sorusu, aslında talebi, İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale'ye yapmayı düşündükleri saldırı planını hızlandırmıştır. İngilizler zaten boğazdan bir çıkarma

²⁴⁸ “Hasbihâl”, “**Karagöz**, nr. 726, 2 Şubat 1330 [15 Şubat 1915], s. 2-3.

²⁴⁹ “Ypres kanalından Alman cerrahları vasıtasıyla enselerinden kan aldırın Kikiriklerin mayıs gelmeden buna teşebbüs etmelerinden dolayı bakiyye kalan kanlarının kuruduğu kansız bir Tango'nun kan ter içinde yetiştirdiği havadisler cümlesindendir. Buna binaen Süveyş Kanalı'nda usulü dairesinde ve ancak mayısta kan aldırarak istedikleri ayrıca haber alınmış ise de keyfiyet-i Osmanlı cerrahlarının reylerine havale edilmiştir.”, “Erken Hacamat”, “**Karagöz**, nr. 763, 29 Nisan 1331 [12 Mayıs 1915], s. 3.

yapıp yapmamayı tartışmaktaydılar. Yapılacak seferin yalnız gemilerle olması ya da bu gemilerin kara kuvvetleri ile desteklenmesi fikri arasında kalan İngiliz savaş komitesi net bir karara varmakta zorlanmaktaydı. Savaş konseyi ayrıca Çanakkale Boğazı'na yapılacak çıkartmanın asker sayısının ve ekonomik maliyetinin fazla olmasını da göz önünde bulundurarak kesin karara varamamaktaydı. Fakat Büyük Britanya'nın Donanma Bakanı Winston Churchill Mısır'ı savunmanın dahi Çanakkale'ye saldırmakla mümkün olacağına inanmaktaydı. Nicola'nın mektubuyla birlikte Lloyd George, Kitchener başta olmak üzere savaş komitesi üyeleri de artık Churchill ile aynı fikirdeydi.

Gelibolu'ya saldırı kararı üzerine Churchill harekete geçmiştir ve Çanakkale'yi abluka altında tutan Amiral Carden'a yalnız denizden gerçekleştirilecek bir harekâtla neticeye varılıp varılmayacağını sormuştur. Carden, sayı bakımından güçlü bir donanma ile muvaffak olunacağını belirtmiştir. Sefer hazırlıkları başlatıldığında donanmaya Fransız savaş gemilerinin de katılması sağlanmıştır. Amiral'in planında çok sayıda savaş gemisinin katılımı söz konusudur: 12 zırhlı, 6 kruvazör, 12 destroyer, 6 deniz uçağı, 12 torpil tarayıcı gemisi ve çeşitli gemiler.²⁵⁰ Plana göre önce Boğaz girişindeki dış bataryalar tahrip edilecek, ardından Boğaz'a girilecek, Kepez ve Kilitbahir uzantısında merkez savunma sistemi bombardıman edilecek, sonra Çanakkale ve Nağra arası ateş altına alınacak ve Marmara'ya girilerek İstanbul'a ilerlenecektir. Planın icrası için 15 Şubat tarihi uygun görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar malum olduğu üzere iyi değildir. Son iki asırda yapılan savaşlar orduyu, teçhizatı hayli yıpratmış ve eksiltmiştir. Henüz dâhil olduğu bu savaşta iki önemli cephede istediği sonucu elde edememiş, Kafkas ve Kanal harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Boğazlardaki savunma sistemlerinin durumunun düşmanın ağır ve zırhlı gemilerine karşı yeterli olmadığı da açıktır. Buna rağmen 20. yüzyılın başına gelindiğinde bazılarında 24 ve 35,5 santimetrelilik ağır ve uzun menzilli toplar yerleştirilmiş Seddülbahir, Ertuğrul, Orhaniye, Kumkale,

²⁵⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 432.

Hamidiye, Mecidiye, Değirmen Burnu, Nara, Namazgâh, Dardanos, Kepez, Kayalıklidere, Domuzdere, Kilitbahir, Çimenlik tabyaları Boğaz savunması için hazır durumdaydı. Geçiş güzergâhında ikisi Ertuğrul, diğer ikisi Orhaniye’de olmak üzere uzun çapta dört adet top bulunmaktaydı. Kumkale ve Seddülbahir’deki tabyalarda fazla sayıda toplar olsa da bunlar yetersiz ve düşük menzilli toplardı. Düşmanın herhangi bir büyük zırhlısının bordasından atılan topların ağırlığı Hamidiye zırhlısının bordasından aynı anda ateşlenen topların ağırlığının neredeyse on katıydı. Düşman donanması ile aradaki bu belirgin farkı kapatmak için Türk Başkumandanlığı Çanakkale Boğazı’na sık aralıklarla mayın hatları kurmayı uygun görmüştür. Mayınlar günümüzde de etkili ve caydırıcı bir savunma silahıdır. Nitekim Çanakkale’de de böyle olmuştur. Mayın hatlarına yaklaşan veya mayın tuzağına düşen düşman gemileri mayınlara çarpıp ya batmış ya da hasar görmüştür. Eğer düşman gemileri mayın hatlarını geçip Marmara’ya geçmeye çalışırsa karşılarında Osmanlı donanmasını bulacaktı. En dar yeri 1,5 kilometre ve tuzaklı olan Boğaz’ı geçmek için sadece deniz harekâtının yeterli olması bu durumda pek mümkün görünmemekteydi, İngilizlerin başlangıçta Churchill ile aynı fikirde olmamasının asıl sebebi de bu şartlardı.

Hava savunması için Türkler henüz yolun başındaydı. Pilot eğitimi almak için başarılı olan iki askeri personel ilk kez 1911’de Fransa’ya gönderilmiştir. İlk uçaklar 1912’de alınmış, aynı tarihte Yeşilköy Tayyare Mektebi kurulmuştur. Osmanlı’ya ait birkaç uçak vardı ve Alman uçaklarından destek almıştır. Buna rağmen sayı bakımından birleşik ordunun daha fazla uçağı vardı. Eldeki uçaklar savaş süresince Çanakkale’nin 3 km dışındaki Avlan Çayırı’nı, Nara ve Köseburnu’nda deniz uçakları için yapılan iki sundurmayı, Cumalı deresi yakınlarındaki Galata’yı(Sütlüce köyü) havaalanı olarak kullanmıştır.²⁵¹ 5. Ordu’nun savunma alanı içerisine ayrıca Uzunköprü ve İzmir’deki havaalanları da dâhildi. Türk savaş uçakları düşmana karşı

²⁵¹ Hans Joachim Buddecke, **Çanakkale Üzerinde Bir Şahin**, Çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

sayıca az olsa da düşmanla gücü nispetinde baş edebilmiş, uçaklarını düşürebilmiş ve askeri hareketliliklerini izleyerek istihbarat sağlamıştır.

İtilaf donanması hazırlıklarının ardından ilk saldırısını 19 Şubat'ta başlatmıştır. Bu tarih, 1807'de İngilizlerin Amiral Duckworth önderliğinde Çanakkale Boğazı'nı geçmek için giriştiği başarılı harekâtın tarihidir.²⁵² İkisi Fransız, dördü İngiliz altı zırhlı Anadolu yakasında Kumkale ile Orhaniye, Rumeli yakasında Ertuğrul ile Seddülbahir tabyalarını 10-12 bin metreden bombalamaya başlamıştır. Düşman zırhlıları 5 bin metreye gelince iki yakadaki bataryalar karşılık verebilmiş, iki gemi vurulmuştur.²⁵³ Carden akşama doğru geri çekilme emri vermiş böylece dış tabyaların bir günde imha edilmesi planı gerçekleştirilememiştir.

Kötü hava şartları nedeniyle bir sonraki saldırıya 25 Şubat tarihinde başlanmıştır. Bu saldırıya 12 savaş gemisi katılmıştır. Bataryalar bu büyük gemilere yine güçlü bir karşılık vermiştir ama muvaffak olamamış ve buradaki Türk askeri geri çekilmiştir. Bataryaları susturan düşman gemileri tabyalara çıkartma yapmış ve askerler burada kullanılabilecek topları imha etmiştir. Düşmanın dış bataryalardan sonraki hedefi içerideki Dardanos ve Erenköy tabyalarını etkisiz hâle getirip Boğaz'ın içine doğru yol almak olmuştur. Savaş gemileri tabyaları bombalarken mayın tarama gemileri önden yol açmıştır. Ancak Dardanos tabyasının topçuları ve sahra bataryaları zırhlılara ve mayın tarama gemilerine rahat hareket alanı vermemiştir. Top atışlarıyla zırhlılar yer yer isabetler almıştır. Bu hâlde dahi yüzen kaleler denilen zırhlılar Boğaz'ı tırmanmaya devam etmiştir. 26 Şubat'tan sonra gelişigüzel bombardımanlarla ilerleyen düşman filosu direnişin kırıldığı yerlere kontrol ve tam imha için asker çıkarmayı sürdürmüştür. 4 Mart'ta hafif direnişle karşılaşan müttefik askerleri tekrar gemilere

²⁵² Basil Liddel Hart, **a.g.e.**, s. 213.

²⁵³ Erkân-ı Harbiyeye göre üç gemi isabet almıştır: “Karargâh-ı Umumî'den aldığımız me'zûniyete binâen tekrar ilân ederiz ki 19 Şubat 1915'te yedi saat bombardımanı müteâkip İngiliz tebliğinde de sarâhaten itiraf edildiği veçhile istihkâmâta yaklaşmak isteyen İngiliz gemileri üzerine iskât edilmiş zannettikleri bataryalarımızın endâht eylediği mermilerden kısm-ı a'zamı düşman gemilerine isabet etmiş ve bunlardan amiral gemisi tahmin edilen bir zırhlı ağır sûrette olmak üzere üç zırhlıları hasarzededilmiş.” Bkz. Kemal Gurulkan vd., **a.g.e.**, s.155.

binmiştir. Amiral, 9 Mart'ta hava birlikleri takviye edilene kadar daha fazla bir şey yapamayacağını ve mayınların temizlenmesine yoğunlaşacağını bildirmiştir. Umulanın dışında bir başarı elde etse de Amiral Carden Churchill'e çektiği telgrafta mart ortalarında İstanbul'a ulaşacağı ümidinde olduğunu belirtmiştir. İngiltere'de bazı amiraller kara desteği olmadan filonun başarılı olacağını öngörmemiştir. Nitekim Churchill 11 Mart'ta İstanbul'a ulaşma düşüncesini tekrar sorduğunda Carden'dan Marmara'ya girilmesi hâlinde geri güvenliğinin sağlanması için mutlaka kara kuvvetine ihtiyaç duyulacağı cevabını almıştır. Kara harekâtı için hazırlıksız olan İngilizler hemen kara birlikleri hazırlamış ve komutasına General Hamilton'ı atamıştır. Amiral Carden yapılacak yeni hazırlıkları da göz önünde bulundurarak son saldırının 17-18 Mart'ta yapılmasına karar vermiştir fakat bu süreçte sinir, yorgunluk, uykusuzluk gibi nedenlerle hastalanmış ve yerini Amiral de Robeck'e bırakmıştır.

Karagöz, Çanakkale'deki savaşı karargâhın resmi açıklamaları doğrultusunda ilgiyle takip etmiştir. 1914 sonbaharından başlayarak 1916'nın ortasına kadar karikatürler, haberler ve değerlendirmelerle sıkça gündem etmiş, okurlarını kendi üslubunca bilgilendirmiş, eğlendirmiştir. Gazetenin Çanakkale'ye dair ilk karikatürü 30 Eylül 1914'e, son karikatürü 3 Mayıs 1916'ya aittir. İlk karikatür Osmanlı'nın savaşa dâhil olmadığı dönemde buradaki bir anlaşmazlık nedeniyle yayımlanmıştır. 27 Eylül 1914'te Boğazlardan çıkışları kontrol etmek için bekleyen İngiliz savaş gemileri Boğaz'dan çıkmak isteyen bir Osmanlı torpidosunu geri dönmeye zorlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Boğaz'ı torpil döşemek suretiyle tamamen kapatmış ve daha önce savaş gemilerine uygulanan giriş-çıkış yasağını yabancı ticaret gemilerine de getirmiştir. Bu çekişmeyi konu alan karikatürde Karagöz elinde bir balta olduğu hâlde Gelibolu yarımadasında büyük bir topun üzerine oturmuştur. Topun namlusu manidar bir şekilde Karagöz'ün bacakları arasından kendisine doğru gelmekte olan üç kayığa doğru çevrilmiştir. Her bir kayıkta İngiliz, Fransız ve Rusları temsilen bir subay vardır ve topun oldukça büyük çizilmesine karşın kayıklar, içindeki askerlere göre çok küçük çizilmiştir. Bu çizginin dili düşmanı hafife almanın işaretidir hâlbuki İngilizler dönemin en güçlü donanmasına sahiptir ve Karagöz üzerine doğru gelen üçlü gruba

tehditkâr bir şekilde “Yasak!!!”²⁵⁴ diye bağırılmaktadır. Karagöz yapılan bu tehditten korkmadığını, Boğazlardan geçmenin hiç de kolay olmayacağını daha o tarihte belirtmiştir.

Osmanlı Devleti Rusya kıyılarını bombaladıktan sonra daha önce bahsi geçtiği üzere İngiltere ve Fransa 1 Kasım 1914’te Rusya ile birlikte elçilerini geri çağırmış, 3 Kasım’da Kumkale ve Seddülbahir’i bombalamıştır. Osmanlı artık fiilen savaşın içindedir, bundan sonra Karagöz önceki karikatürlerden farklı olarak gerek İtilaf kuvvetlerini resmetmede gerek espri üretmede eleştiri dozunu iyice artırmaya başlamıştır.²⁵⁵ Bu saldırının ardından çizilen karikatürde İngilizlerin gemi yerine lazımlıklar içinde resmedilmesi de bunu göstermektedir. Zayıf ve çelimsiz Kikirikler birer, ikişer bir lazımlık üzerine oturtulmuş, ellerinde kaşık ve çatalarla karaya çıkmaya çalışmaktadırlar. Karikatürde, İngilizlerin lüzumlu lüzumsuz dünyanın her yerine müdahale etme arzusu eleştirilmekte, Çanakkale’ye geliş amaçları lazımlıklardaki necasetle ilişkilendirilmektedir. Bu amaçlarını bilen Karagöz onların talebini geri çevirmeyecektir. Yerinde duramayan, bağırsaklarını rahatlatmak için sabırsız olan kahramanımız, pantolonunu çıkarmaya çalışırken muhataplarına vaktinin dar olduğunu söyleyerek onlardan acele etmelerini ister:

İngiliz amirali – Olrayt! Tam hücum edecek zamandır.

Karagöz – Öyle ama hâlâ geç kalıyorsun canım! Haydi çabuk! Seni bekliyorum, vaktim pek dar...²⁵⁶

Gazete aralık ayından itibaren büyük saldırının hazırlıklarına başlayan İngilizleri ağır bir şekilde eleştirmeye, donanmasını zayıf göstermeye devam etmiştir. İngilizlerin

²⁵⁴ **Karagöz**, nr. 668, 17 Eylül 1330 [30 Eylül 1914], s. 4.

²⁵⁵ Ali Şükrü Çoruk, **Osmanlının Son Yılları**, İstanbul, Kitabevi, 2016, s. 88.

²⁵⁶ **Karagöz**, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 4.

sömürgeci anlayışlarını, saldırgan tavrını, hiçbir şeyle yetinmeyen hırslarını hedef almıştır. Neredeyse dünyayı sömürgesi yapan İngilizler şimdi Çanakkale önlerine gelmiştir. Karagöz tarafından bu kez köpeğe benzetilmiştir. İngilizler her tarafa saldıran bir aç köpek benzetmesiyle şimdi gazetenin dilindedir. Gelibolu kıyısına yanaşan köpek üç tahta parçasından oluşan bir sal üzerindedir. Karagöz'ün sal tercihi İngiliz donanmasını zayıf gösterme biçimidir bunun aksine karada bulunan birçok top namlusu da Osmanlı'ya ait bataryaların ve tahkimatın güçlü oluşuna işarettir. Elinde bir but kemiren Karagöz kapılarına dayanmış köpeğe elindeki et şöyle dursun, kemiği bile yutturmayacağını söyler. Hacivat da saldaki köpeğe bakarak kahkahalarla Karagöz'e eşlik etmektedir:

Karagöz – Ulan pis köpek, niye kapıma gelip uluyorsun? Ulumak değil, çat diye orta yerinden çatlasan patlasan nafiye. Sana elimdeki eti şöyle bırak, Allah bilir kemiğini bile yutturmam!²⁵⁷

Abluka, tehditler, hazırlıklar artık yerini ateşe bırakmıştır. Fransa destekli İngiliz donanması 19 Şubat'tan beri fasılalı bir şekilde Çanakkale'yi bombardımana tutmaktadır. İtilaf kuvvetleri tüm gücüyle saldırırken aynı şekilde Türk tarafı büyük bir savunma savaşı vermektedir. 25 Şubat'taki daha kalabalık ve şiddetli saldırı geri püskürtülmüştür. İttifak donanmasının her denemesinden sonra geriye çekilmek zorunda kalması Çanakkale'yi denizden geçmenin kolay olmayacağını göstermiştir. Karagöz, İtilaf donanmasının Çanakkale'yi geçemeyeceklerini bildikleri hâlde saldırı inatlarını keçi benzetmesiyle vermiştir. Yukarıda aç köpek olarak gösterilen düşman, şimdi inatçı bir keçidir. İlk saldırının üzerinden iki hafta geçmiştir, dönemin en güçlü donanması bir ilerleme kaydedememiştir ve yine yeni bir saldırı hazırlığındadır. Bu durum başlarında İngiliz ve Fransız şapkaları olduğu hâlde kale duvarlarına toslayan üç keçi ile tasvir edilmiştir. Keçiler ısrarla duvarlara boynuz atarken kendilerini

²⁵⁷ Karagöz, nr. 711, 29 Kânunuevvel 1330 [11 Ocak 1915], s. 4.

yaraladıklarının, başlarından akan kanın farkında değillerdir. Adeta kendilerinden geçmişlerdir. Hacivat keçilerin meramını anlayamadığını sorduğu Karagöz'den kudurmuş köpek etini yer, derler; tıpkı bunun gibi bunlar da şaşkın kafalarıyla içeri girmeye çalışıyorlar, cevabını alır. Keçi inadıyla her zaman kendisine zarar vermiştir, meşhur köprü hikâyesinde olduğu gibi. Burada da düşman kuvvetleri inatlarının cezasını kendilerine zarar vererek çekecektir. Çünkü karşılarında onlara geçit vermeyecek kaya gibi Türk askeri vardır:

Hacivat – Bunlara böyle ne olmuş yavrum Karagöz? Meramlarından bir şey anlayamadım.

Karagöz – Ne olacak Hacivat! Kudurmuş köpek etini yer derler, tıpkı onun gibi bu şaşkın kafalarıyla kaleden içeri girmeye çalışıyorlar. Sen akıllarına şaş, ben de fikirlerine güleyim.²⁵⁸

Gazete, sonraki sayıda Çanakkale'yi geçmenin imkânsız olduğunu anlatan bir başka karikatürle çıkmıştır okuyucularının karşısına. Çanakkale'yi geçebilmek ile aya çıkabilmeyi eşdeğer görür. Bugün insanoğlu aya çıkmayı başarmıştır ama o dönem için bu imkânsız görülen bir düşüncedir. Karagöz bu düşüncenin imkânsızlığı ile İngilizlerin Çanakkale'yi geçme arzusunu birbirine benzetir. Karagöz elinde uzun bir merdiven, Afacan da bir bağ ip ile Hacivat'a rastlar. Hacivat kadim dostuna merdiven ve iple ne yapacağını sorar. Karagöz de aya çıkacağını söyleyince Hacivat bunun mümkün olmadığını ifade eder. Karagöz'e göre İngilizler Boğaz'dan geçmek istiyorlarsa o da pekâlâ aya çıkabilir. Bu ondan daha zor değildir:

Hacivat – Ne o Karagözüm böyle? Elindeki o koca merdiveni, uzun ipi ne yapacaksın?

Karagöz – Anlayamadın mı? Aya çıkacağım da dünyayı seyredeceğim.

²⁵⁸ **Karagöz**, nr. 733, 18 Şubat 1330 [3 Mart 1915], s. 1.

Hacivat – Aman deli mi oldun? Hiç aya çıkılır mı?

Karagöz – Ulan amma da aptal herifsin. Bak, İngilizler Boğaz’dan geçmek istiyorlar, ben niye çıkamayayım? Ondan daha zor mu?²⁵⁹

Karargâh-ı Umumî’nin 6 Mart tarihli bildirisine göre biri Fransız, üçü İngiliz düşman filosu İzmir istihkâmını bombalamaya başlamış, Türk bataryaları karşılık vererek ateş açan bir zırhlıyı yaralamış, bir torpil taharri gemisini de batırmıştır. 11 Mart gecesi de bir kruvazörle birkaç torpido himayesinde Boğaz önündeki mayın hatlarına doğru yaklaşan mayın arama gemilerinden ikisi topçu ateşiyle, bir diğeri mayına çarparak batmıştır, kruvazör de isabet alarak yaralanmıştır.²⁶⁰ Düşmana karşı verdirilen bu kayıplar Türk tarafına büyük bir moral olmuştur. Karagöz de çok mutludur, Çanakkale’deki İngiliz donanma komutanının adı artık Amiral Kıçıkırık’tır. Düşmanın büyük, zırhlı, yüzen kaleleri vardır ama karşılarında kalpleri din ve imanla dolu Türk askeri vardır ve bu imanla tek hamlede üç gemi batırılmıştır. Karagöz Amiral Kıçıkırık’a selam olsun, bunun arkası da gelecektir, diye Kikirik’e seslenir:

Karagöz – Gördün mü Kikirik cenapları? Kalbimiz din ve imanla dolu! Bir hamlede üçü birden gitti, Amiral Kıçıkırık cenaplarına bizden ilk selam olsun. Hiç şüphe etme bunun arkası da var.²⁶¹

Gazete İzmir açıklarında batırılan üç gemi ile geri çekilmek zorunda kalan donanma üzerinden İngilizlerle alay etmeye devam eder. Bundan yola çıkarak bir konuda Hacivat’a haksızlık ettiğini düşünür. O sıklıkla nükte, şiir söylerken Karagöz onu azarlar çünkü özellikle şiirden pek anlamaz, hoşlanmaz. Hâlbuki son zamanlarda

²⁵⁹ **Karagöz**, nr. 734, 21 Şubat 1330 [6 Mart 1915], s. 4.

²⁶⁰ Tuncay Ögün, “Karagöz Gazetesi Örneğinde Osmanlı Mizahı ve Karikatüründe Çanakkale Deniz Savaşları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl 13, Bahar 2015, Sayı 18, ss. 563-592.

²⁶¹ **Karagöz**, nr. 737, 28 Şubat 1330 [13 Mart 1915], s. 1.

okuduğu Hayalî'nin meşhur mısra-ı bercestesi “O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler!”in manasındaki sıhhat ve kuvveti şimdi takdir eder. Hacivat bu mısrayı üç ay evvel Almanlar tarafından batırılan Avdaçyus dretnotundan evvelki gün altı üstüne getirilen süper süper dretnot Queen Elizabeth’e kadar okuyup durmaktaydı. Karagöz şimdi Hacivat’a hak verir. O Kikirikler derya içredir ama deryayı bilmezler. Bunlara derya hâkimi, derya kahramanı, derya imparatoru diyorlardı ama nerede? Çarşıda pazarda derya kuzusu diye satılan levrekler bile bunlardan daha derya kahramanı, derya imparatorudur:

İngiliz – Fransız filosofunun şu son günlerde düştüğü hâli teemmül etsek de! Kimisi daha Boğaz’a gelmeden kayaların üstüne düştü, kimisi Hamidiye istihkâmının otuz beşliğini yer yemez Selanik limanına dar düştü! Hele son üçü Adalar denizi açıklarında diye doğru sukutunda hâlâ devam ediyor!

Ah, ben Hacivat’ı bazen haksız azarladığımı anlıyorum, o malum ya, “çelebi”dir. Bu itiyatla nükte söyler, şiir okur. Ben bu ikinciden pek anlamam ve hoşlanmam. Fakat hayli zamandır tekrar ettiği bir mısra var ki manasındaki sıhhat ve kuvveti gittikçe takdir ediyorum!

“O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler!” Bunu üç ay evvel Alman tahtelbahirleri tarafından batırılan “Avdaçyus” dretnotundan tutunuz da evvelki gün altı üstüne getirilen “Queen Elizabeth” süper süper süper dretnotunun berbat edildiği saate kadar her gün birkaç kere okudu. Hacivat’ın hakkı var, “O Kikirikler derya içredir, deryayı bilmezler!” Kikirik dedim de aklıma geldi: Bu heriflere derya hâkimi, derya kahramanı, derya imparatoru, derya bilmem nesi derlerdi! Bu hâkimlik, bu kahramanlık, bu imparatorluk, bu bilmem nelik bu heriflerin neresinde?

Çarşıda pazarda “derya kuzusu” diye satılan fukara levreği yani meşhur ve maruf “torik”lerimiz bana kalırsa Con Kikirik’ten daha ziyade derya hâkimi, derya kahramanı, derya imparatorudur.²⁶²

²⁶² “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 738, 2 Mart 1331 [15 Mart 1915], s. 2.

2.2.2. Büyük Saldırının Neticesi: Çanakkale Geçilmez!

İtilaf donanması büyük ve bitirici saldırı için 18 Mart tarihini belirlemiştir. Donanma komutanı Amiral de Robeck selefi Carden'ın planını uygulayacaktı: Boğaz'ın iki kıyısındaki bataryalar susturulacak, mayınlar temizlenecek, açılan yoldan Marmara'ya geçilecekti. Kalabalık bir donanma ile üç küme hâlinde hareket edilecekti. Birinci kümede Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson, İnflexible bulunuyordu. Güneye doğru sıralanan bu gemilerin sahra bataryalarına karşı güvenlikleri Prince George ve Triumph tarafından sağlanacaktı. İkinci küme dört Fransız zırhlısı Suffren, Bouvet, Goulois ve Charlemagne'den oluşmaktaydı. Bunların ikisi Anadolu, diğer ikisi Rumeli kıyılarını dövecekti. Üçüncü kümedeki gemiler Irresistable, Albion, Vengeance, Swiftsure ve Ocean'dı. Bunlar yedektiler ve sırası gelince ikinci kümenin yerini alacaktı. Bunların dışında Cornwallis, Canopus, Dorthmouth ve Dublin vardı. Bunların görevi mayın taramak ve aşırma atış yaparak sahra bataryalarını arkadan vurmaktır. 18 Mart sabahı İngiliz ve Fransız askerlerinin zaferden emin olduğu bu güçlü donanma ve saldırı düzeninde ilk bombardımanda Queen Elizabeth Anadolu yakasında bulunan Hamidiye I ve Çimenlik tabyalarını; Agamemnon, Lord Nelson ve İnflexible Rumeli'deki Yıldız, Mecidiye, Hamidiye II ve Namazgâh tabyalarını ateş altına alacaktı.

18 Mart'a gelindiğinde Türk tarafında genel duruma bakılacak olursa Boğaz savunmasının komuta birimleri ve komutanları şu şekildeydi: Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Cevat Bey, 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa idi. Boğazlar Genel Komutanlığı Alman Amiral von Usedom, Çanakkale Deniz Komutanlığı Alman Amiral Merten'in komutasındaydı. Komuta kademesi için savunmanın ana unsuru tabyalar ve etrafındaki bataryalardı. Orta tahkimatta Boğaz'ın her iki tarafına yerleştirilmiş hareketli sahra bataryaları vardı. Savunma sistemi içinde belirli zamanlarda kullanılmak üzere donanma da hazır durumdaydı: Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis zırhlıları, Gayret-i Vataniyye ve Numune-i Hamiyyet muhripleri; Muavenet-i Milliye torpido muhribi; Kütahya, Draç, Musul, Akhisar, Sultanhisar, Demirhisar, Yarhisar, Sivrihisar, Hamidabat torpidobotları; Burakreis, Sakız, Aydınreis gambotları; Peleng-i Derya torpil gambotu. Savunmanın en etkili silahı

mayınlardı. Selanik, İntibah, Samsun ve Nusret mayın gemileri tarafından 1914 Ağustos ile 1915 Mart ayları arasında on bir hat olarak dört yüze yakın mayın dökülmüş ve mayın hatları arasına denizaltılara karşı mania ağları gerilmişti.²⁶³ Boğazlara ek olarak İstanbul'u savunmak için şu tedbirler alınmıştır: Çanakkale Boğazı ile İstanbul güzergâhını savunmak görevi I. Ordu'ya verilmişti, ordu komutanı ise Liman von Sanders'ti. Bu ordudan 3. Kolordu Gelibolu Yarımadası'na, 15. Kolordu Çanakkale'nin Anadolu kıyılarına, 6. Kolordu da Yeşilköy bölgesine yerleştirilmiştir. Karadeniz Boğazı'nın savunması ise Vehip Paşa komutasında 2. Ordu'ya verilmiştir.

Osmanlı genelkurmayı ve mebusan meclisi düşman donanmasının İstanbul'a gelmelerini de kendi içinde değerlendirmiştir. Büyük çoğunluk bu düşüncenin uzak ihtimal olmadığını düşünmüştür çünkü düşman donanması gerçekten güçlü ve kalabalıktı. Bunun için bazı tedbirler alınmıştır. İstanbul valiliği emrine özel bir ödenek ayrılmış, bir İngiliz telefon şirketine el konulmuş, Padişah'ı, beraberindekileri ve hassa hazinesini Eskişehir'e götürmek için trenler hazırlanmıştır. Gerek sansür gerek sıkıyönetim tedbirleri nedeniyle İstanbul halkının savaşın seyri ile ilgisi pek bilgisi yoktu. Her savaşta olduğu gibi halkın en büyük sıkıntısı açlık ve kıtlıktı, boğazların kapatılması işleri daha da zorlaştırmıştır. Savaş şartları ağırlaştıkça yönetimin halkın ticaret mallarına el koyması da halkı iyice dar boğaza itmiştir. Bunlara ek olarak tifüs ve dizanteri gibi hastalıklar zayıf sağlık sistemi nedeniyle savaştan daha ölümcül hâle gelmiştir. Kafkaslardaki ve Kanal'daki muharebenin olumsuz sonuçlandığını bilen halk da İtilaf donanmasının İstanbul önlerine gelebileceğini öngörmüştür. İstanbul yönetimi, halk ve askeriye bu şartlar altında büyük saldırıya hazırlanmıştır.

Amiral de Robeck tarafından 18 Mart 11.15'te saldırı emri verilmiş, gemiler yukarıda belirtildiği şekilde hedeflerini bombalamaya başlamıştır. Bir saat sonra ilk bombardımanın verdiği tahribatı yeterli gören Amiral, dört Fransız zırhlısının

²⁶³ İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 250.

ilerlemesini emretmiştir. Gaulois ve Charlemagne soldan, Bouvet ve Suffren sağdan İngiliz zırhlılarını geçerek karşılıklı kıyıları bombalamaya başlamıştır. Türk ağır topçusunun atış menziline giren Fransız gemileri aniden bomba sağanağına tutulmuştur. Gaulois, Rumeli Mecidiyesi'nin yoğun top atışları ile isabet alıp bacası ve direkleri parçalanmış olarak savaş alanından çekilmiştir. Dört Fransız gemisine komuta eden Amiral Guepratte onun yerine Dublin kruvazörünü yardıma çağırmıştır. Kısa sürede on dört isabet alan Suffren de yanmış ve geri çekilmiştir. Bouvet'te alınıp olduğu isabetten dolayı yangın çıkmış, toplarının yarısı kullanılmaz hâle gelmiştir.

Türk tarafında yaklaşık bir saat içinde tabyaların, topların, siperlerin çoğu tahrip edilmiş, kullanılmaz hâle gelmiştir. Dardanos, Namazgâh ve Hamidiye bataryaları Fransız gemilerinin ateşi karşısında susmuştur. Türk topçularının ateşinin azalmasıyla Amiral de Robeck mayın tarama faaliyetinin başlanmasını ve kıyıya biraz daha yaklaşarak ana tabyaların tahrip edilmesini istemiştir. Bu emirle Albay Sadler komutasındaki İngiliz zırhlıları Fransız zırhlıları ile yer değiştirmek için manevra hareketine girişmişlerdir. Manevra hareketi Türklerin ana mayın hattından uzakta Erenköy koyuna kaymıştır ama bir gece önce küçük mayın gemisi Nusret İngiliz muhrip gemilerinden kaçarak buraya mayın döşemiş ve bu mayınlar düşman donanmasının felaketi olmuştur. Yaralı Bouvet dönüş manevrası yaparken mayınlardan birine çarparak batmıştır. İnflexible de aynı yerde bir mayına çarparak ağır yaralanmıştır. İrresistible yaralanmasına rağmen savaşa devam ettiği sırada Nusret'in mayınlarından birinin patlamasıyla orta yerinden ağır yaralanmıştır. İrresistible'i yedeğine alarak savaş meydanından çekmek isteyen Ocean Türk topçusu Seyit Onbaşı tarafından vurulmuş, sağa sola yalpalarken o da mayına çarparak Boğaz'ın serin sularına batmıştır.

18 Mart Perşembe öğle saatlerine doğru başlayan bombardıman akşama doğru sona ermiştir. Büyük ümitlerle Gelibolu'ya saldıran İtilaf donanması büyük kayıplarla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Donanma ağır hasar almıştır. Fransız Bouvet, İngiliz İrresistible ve Ocean zırhlıları batmıştır. İngiliz İnflexible ile Fransız Suffren ve Gaulois kullanılmaz hâle gelmiştir. “Yenilmez Armada” kraliyet donanması acı ve unutulmaz bir yenilgi tatmıştır. İngilizlerin denizlerdeki tartışılmaz üstünlüğü sadece

bir savunma savaşıyla, mayınlar ve karadan atılan toplarla yerle bir edilmiştir. 12 Mart'tan 6 Mayıs'a kadar cephede görevli olan Doktor Behçet Sabit 18 Mart'ı not defterine şu cümlelerle özetlemiştir: “Sabahın on bir buçuğundan akşamın altı buçuğuna kadar süren yedi saatlik hücum. Alçak, namert düşmanın tarihe kaydettireceği kudurmuşçasına bir şiddet! Tam altmış bir yıldır dost görünüp kin beslemenin cezası: iki zırhlının batışı, üçünün dehşetli hasar görmesi.²⁶⁴ Sonunda da darmadağın bir hâlde aceleyle geriye çekilişi... Allah'ım aç susuz, ateşler, zehirli dumanlar arasında geçen bir günün ardından bize bundan büyük ödül olur mu?”²⁶⁵ Ancak en büyük ödül iki yüz yıldır Batı karşısında mağlubiyet psikolojisi ile yaşayan bir milletin yarına, zafere olan ümitlerinin yeşermesi olmuştur.

Gazete, 18 Mart'tan sonraki sayısında karikatürler de dâhil olmak üzere konuların neredeyse tamamını büyük zafere ayırmıştır. Zafer dolayısıyla Karagöz'ün keyfine diyecek yoktur, gerçek bir zaferi kaleme almanın zevki de ayrıdır. Karagöz, o günkü zaferi anlattığı ilk karikatürde batan gemilerin fazlalığına vurgu yapmıştır. Bu gemiler nedeniyle denizin dolduğundan şikâyet etmekte, Boğaz'ı temizlemek için ellerinde çengelli iplerle Hacivat'ı yardıma çağırmaktadır. Afacan da denize düşen düşman askerleri için simit getirmiştir, ona göre bu kadar aç olmasalar gözlerini kaplayan hırsla saldırmazlardı. İroni içerse de Türklerin düşmana karşı merhamet etme yanı gazete tarafından hatırlatılmaktadır:

Karagöz – Koşalım Hacivat! Koşalım da temizleyelim! Yoksa böyle birer ikişer bunlar denizi dolduracaklar.

²⁶⁴ 18 Mart'ta Bouvet, Irresistible ve Ocean batmış; Inflexible, Agamemnon, Suffren ve Gaulois ağır hasar görmüştür.

²⁶⁵ Behçet Sabit Erduran, **Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale**, Haz. Tamay Açikel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 40-41.

Afacan – Baba ben de düşenleri düşünüyorum da simit dağıtıyorum. Aç olmasalar gözlerini kaplayan hırsla kapılıp böyle hücum etmezlerdi.²⁶⁶

Gazetenin “Av Bekler İken Av Oldu Sayyad!” başlıklı “Muhavere” bölümündeki diyaloglara göre düşman donanması boğaz önlerine sadece Rusların imdadına yetişmek için gelmemiştir. İtilaf kuvvetleri boğazı geçip İstanbul’a gelerek İtalya, Yunanistan, Romanya gibi bitarafları ve Balkanları kendi yanına çekebilecektir. Türk ordusu “Çanakkale’yi geçilmez!” kılarak sadece düşman gemilerini değil, bu planı da suya düşürmüştür. Karagöz savaşın başından beri Yunanistan kralını İtilaf saflarında savaşa sokmak için ikna etmeye çalışan Başbakan Venizelos’a da bu düşüncesi nedeniyle çatar:

Hacivat – Canım lafı yine mecrasından çıkardın. Ben sana ne düşündüğünü soruyorum.

Karagöz – Ne mi düşünüyorum? Onu sen git de kulaklarını Petersburg’dan, Paris’ten, Londra’dan ta Roma’ya kadar uzatan İtilafçı siyasiyuna sor! Hele beş on gün daha sabret!

Hacivat – Ne var, yeni bir şey mi duydun?

Karagöz – Ulan senin galiba gözün kör, kulağın sağır!

Hacivat – Niçin?

Karagöz – Ayının inlemesini işitir işitmez boğazlarda kapısı önünde havlayan köpeklerin susmasını, yeni horoz mudur, Venizelos mudur işte o herifin paldır küldür düşmesini Roma’daki son mülakatla karşılaştıramıyor musun?

Hacivat – Peki, karşılaştırayım. Yahut farz et ki karşılaştırayıyım. Senin düşüncenin ve sonra gülüşünün sebebi bu mu?

Karagöz – Ona ne şüphe! Con Kikirik oğullarından birinin aklına esmiş. Boğazlar önünde havlarsak Balkanlarla bitarafları lehimize olarak harbe iştirak ettiririz demiş. O işte tam bir ayıdır. Boğazlarda işittiğimiz hırlamalar bu şaşkın mantığın mahsulü imiş. Neticesini düşün!

²⁶⁶ Karagöz, nr. 740, 7 Mart 1331 [20 Mart 1915], s. 1.

Suya düşen düşene! Evvela zırhlılar, güller, Kikirikler, Tangolar, şapkalar... Sonra o Kikirik'in aklına gelen mantık ve nihayet İtilaf-ı müsellesin bütün ümitleri birlikte suya düştü!²⁶⁷

Karagöz, daha önce yaptığı gibi düşmana ait isimleri tevil etmeye, teşbih yapmaya, anlamını değiştirmeye devam etmiştir. Gelibolu'yu bombalayan ve Türk topçusunun ateşiyle yaralanan, büyük zırhlılardan Agamemnon da bundan nasibini almıştır. Karagöz'ün yaptığı sözüm ona tahkikata göre bu gemi bombardıman hevesiyle Çanakkale'ye geldiği zamanlar “Ağa Memnun” ismindedir. Fakat Türk askerinden belinin ortasına yediği toplarla kıcıkırık bir hâlde geri kaçması nedeniyle memnuniyetini kaybetmiş ve “Ağa Gayri Memnun” namını almıştır:

İngiliz zırhlılarından Çanakkale'ye bombardıman için gelen sefinenin “Ağa Memnun” namında olduğu söylenmiş ise de Karagöz'ün icra eylediği tahkikata nazaran ağay-ı merkum fi'l-hakika bombardıman hevesiyle geldiği zamanlar “Ağa Memnun” namında idiye de istihkâmlarımız tarafından belinin ortasına yapıştırılan çelik tekmeler neticesinde kıcıkırık bir hâlde firar eylemesi ve her tarafından sancılar peyda olması yüzünden memnuniyeti zail olarak “Ağa Gayri Memnun” namına tebeddül ettiği memnuniyetle anlaşılmıştır.²⁶⁸

18 Mart zaferi ile ilgili bir başka karikatürde Karagöz düşmanın kayıp askerlerine değinmiştir. O gün kaybedilen gemilerle birlikte askerlerini de kaybetmiştir düşman. Düşmanın kaybı o kadar çoktur ki boğazın derinlikleri ceset doludur. Bu balık boyutundaki cesetler balıkçıların ağlarına takılmaya başlamıştır. Çanakkale adlı bir sandalla balığa çıkan Hacivat ve Karagöz'ün ağlarına da bunlardan takılmıştır. Kürek çekmekte olan Hacivat bunlar nasıl balık böyle, diye Karagöz'e sorar. Karagöz de bunların yeni türeyen bir cins “köpek” balığı olduğunu, denizin dibinin bunlarla dolu olduğunu söyler. Köpek, benzetmesiyle daha önce olduğu gibi

²⁶⁷ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 740, 7 Mart 1331 [20 Mart 1915], s. 2.

²⁶⁸ “Ağa Memnun mu, Gayri Memnun mu?”, **Karagöz**, nr. 740, 7 Mart 1331 [20 Mart 1915], s. 3.

İngilizlerin aç gözlülüğüne, sömürgeci zihniyetine, dünyayı ele geçirme hırsına gönderme vardır:

Hacivat – Karagöz, bunlar nasıl balık böyle?

Karagöz – Ne olacak, bir nevi köpek balığı... Bu taraflarda yeni türediler, denizin dibi hep bunlarla dolu...²⁶⁹

Savaş devam ettikçe ve cephe sayısı arttıkça asker ihtiyacı da artmıştır. İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci ülkeler bu ihtiyaçlarını karşılamak için Afrika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan'dan insan kaynağı sağlamıştır. Çoğu siyahî ve Müslüman olan bu askerlerin bazıları zorunluluk gereği bazıları yanlış bilgilendirmelerle İtilaf saflarında mücadele etmiştir. Hâl böyle olunca içlerinde ne için ve kime karşı savaştıklarını öğrenen bazı Müslüman askerler silah bırakma, taraf değiştirme, istihbarat sağlama gibi çeşitli yöntemlere başvurarak Osmanlı'ya hizmet etmiştir. Genellikle İskenderiye limanından gemilerle cephelere taşınan bu askerler Çanakkale'ye de getirilmiş ve savaştırılmıştır. Gazete bir sayısında Çanakkale savunmasının zafer sarhoşluğu içinde maksadı aşan, eleştiri sınırlarını zorlayan bir karikatüre imza atmış, Avustralya'dan getirilen askerleri renklerinden dolayı maymun olarak resmetmiştir. Karagöz'e göre bunlar Con Kikirik'in boğazı zorlamak için Avustralya'dan getirdiği maymunlardır, şebeklerdir. Asker değillerdir ve terbiye edilmek için Limni'ye götürülmektedir. Karagöz, İngilizlerin askerlikten bihaber bu zavallılarla Çanakkale'yi geçebileceklerini düşünmelerine şaşar:

²⁶⁹ **Karagöz**, nr. 742, 11 Mart 1331 [24 Mart 1915], s. 4.

Karikatür 8: *Avustralya'dan Çanakkale'ye Gelen Maymunlar!*



Katnak: *Karagöz*, nr. 743, 14 Mart 1331 [27 Mart 1915], s. 4.

Hacivat – Karagöz, bu ne kılık, bu nasıl asker?

Karagöz – Amma da yaptın ha! Bunlar asker değil yavrum! Kikirik'in Boğaz'ı zorlamak için Avustralya'dan getirdiği maymun ve şebekler... Limni'de şimdi terbiye edilecekler.²⁷⁰

Karagöz aynı sayfada bu karikatürden sonra benzetme yapmadan İngilizlerin uzak ülkelerden asker olarak maymun getireceğini iddia eder. Güya Londra'dan gelen bir telgrafta bildirildiğine göre asker tedariki için bir hafta önce Patagonya'ya giden

²⁷⁰ *Karagöz*, nr. 743, 14 Mart 1331 [27 Mart 1915], s. 4.

İngiliz heyet burada insan bulamayınca dört yüz bin gönüllü maymun bulmuştur. Heyet için bu beklentilerin üstünde bir başarıdır. Üstelik bu maymunlar kuvvetli ve cesurdur:

Bura gazeteleri büyük muvaffakiyet unvanı altında âtâdeki haberi veriyorlar: Çanakkale'ye çıkarılacak orduya ayaklı asker bulmak üzere bir hafta evvel Patagonya'ya azimet eden heyetimiz ümidin fevkinde bir muvaffakiyet elde etmiş, insan bulunamamış ise de dört yüz bin maymun talip bulmuştur. Bu maymunlar son derece zinde, tüvana ve cesurdur.²⁷¹

İtilaf kuvvetleri Çanakkale'yi denizden geçmek için kara harekâtının hazırlıklarını yaparken hemen her gün torpidoları, dretnotları veya zırhlılarıyla, bazen denizaltılarıyla tabyaları bombalamaya, taciz etmeye, görüntü vermeye devam etmişlerdir. Türk tarafı da bu saldırılara karşı teyakkuzda idi. İleri hareketlerle devriye atmakta, düşman atışlarına karşılık vermekteydi. Her iki taraf da birbirlerine küçük çaplı kayıplar verdirmişti. Karagöz gazetesi de bu süreçte Çanakkale cephesine yönelik karikatürlerine, haberlerine aralıksız devam etmiştir. Daha önce aç gözlülüğü ile köpek ve maymun olarak resmedilen İngiliz ve Fransız komutanlar 31 Mart tarihli gazetede ördek olarak temsil edilmiştir. Konu yine bu devletlerin açlığı, aç gözlülüğüdür. İngiliz ve Fransız şapkalarıyla Gelibolu kıyılarına yanaşan iki ördek Karagöz'ün onlar için attığı yeme doğru yüzerler. Ancak önlerinde tuzaklanmış mayınlar vardır. Karagöz başlarına gelecekleri görsünler, diye yem verdiğini, bu sefer tamamen yok olacaklarını söyler. 18 Mart'taki zaferde İtilaf'a en büyük zararı veren mayınlar, denizden gelebilecek tehlikelere karşı Türk tarafındaki en önemli silahtır, Karagöz de bunu vurgulamaktadır:

²⁷¹ “Karagöz'ün Telgrfları”, **Karagöz**, nr. 743, 14 Mart 1331 [27 Mart 1915], s. 4.

Hacivat – Karagöz, açlık işte böyledir, ne yapsınlar.

Karagöz – Ben de yem veriyorum ki bir daha gelip de başlarına gelecekleri görsünler. Bu sefer artık tamamıyla üstüne oturacaklar.²⁷²

Gazete, düşmanın saldırısını çok zayıf, düşüncesiz ve hesapsız bulmuştur. Çünkü karşılarında metin bir istihkâm vardır ama gözleri bunu göremeyecek kadar kararmıştır. Düşmanın başkanları, bakanları, komutanları da iyi bir öngöründe bulunamamışlardır. Eğer iyi hesap etselerdi Çanakkale önlerine kadar gelmezlerdi. Karagöz, genel anlamda bu duygu ve düşüncelerini “Bombardımanname-i Karagöz” adlı bir şiirde okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu manzume de yine ağır eleştiri, hakaret hatta küfür içermektedir. İlk üç dörtlük dönemin İngiltere Başbakanı Herbert Henry Asquith ve Dışişleri Bakanı Edward Grey’e hitap eder. Con Kikirik (Edward Grey) hem eşek hem bir salaktır, böyle olmasa İngiltere’yi ateşe atmazdı. Diğer yandan cihan da İngiltere Başbakanı Askuit gibi bir bunak görmemiştir, o da öyle olmasa askerinin Çanakkale’de ölmesine çanak tutmazdı:

Bak Kikirik eşeğe

İşte bu Con bir salak

Kuyruğunu kırıyor

Attığımız her dayak.

Böyle midir İtilaf:

-Aldı beni bir merak-

Ateşe kendi düş

²⁷² **Karagöz**, nr. 745, 18 Mart 1331 [31 Mart 1915], s. 1.

Bir teneke sacayak.

Sanki Çanakkale’de

Tutmada mevte çanak

Görmedi Askit gibi

Cümle cihan bir bunak.

Son iki dörtlükte ise yukarıda adı geçen kişilere, düşmana tehdit vardır. Düşman donanması Çanakkale’de Türklerin dikkatini dağıtmak için belirli aralıklarla İzmir’i bombalamaktadır. Ancak düşman İzmir’de de kesin sonuç alamamıştır. İzmir’e atılan topların bir etkisi olmamıştır. Karagöz, düşmana topların etkisine nazar değmesin diye sarımsak asmalarını tavsiye eder. Türkler ve Slavlar gibi bazı milletlerde sarımsak asmanın nazara iyi geldiğine dair bir inanış vardır. Nazar iyi, güzel, sağlam, göz alıcı olanlara değer ama bu topların böyle bir özelliği, tesiri yoktur buna rağmen Karagöz sarımsak tavsiye ederek hasmıyla alay eder. Son dörtlükte de İzmir’de olduğu gibi Çanakkale’ye yapılan bombardıman “Con! Bu mu bombardıman?” diye sorularak zayıf bulunur. Saldırının başarısızlığını anlatmak için değeri çok düşük bir şeyin pahalı şeylerle süslenmesi anlamındaki “Kel başa şimşir tarak!” deyimini kullanılmıştır. Karagöz, bu deyimle son iki dizeyi birbirine bağlarken kendisinin de yazamadığı ağır bir ifade kullanır:

Boynunu kır, bil sana

İzmir’e girmek yasak!

As da nazar değmesin

Toplarına sarımsak.

Con! Bu mu bombardıman?

Kel başa şimşir tarak!

Zorlama, sancır belin

Okka çeker ...²⁷³

Bir sonraki sayıda gazete zaferin arkasında yatan asıl ruhu öne çıkaran bir karikatür ile çıkmıştır okuyucusunun karşısına. Zamanın en güçlü donanması, en güçlü silahları, en kalabalık ordularından meydana gelmiş düşman güruhu; son iki asırda savunma savaşı vererek geri çekilen, bu savaşılarından dolayı sık sık ekonomik ve siyasî buhran geçiren bir devletin yorgun ordusu karşısında başarılı olamamıştır, mağlup olmuştur. Bu çelikten zırhlıları mağlup eden en büyük güç iman gücüdür, damardaki asil kan, yürekteki cesarettir. Her Türk askerinin göğsünde taşıdığı yürek o çelik zırhlara geçit vermemiştir. O yürek karikatürde boğaza gerilmiş bir zincirin üzerinde kocaman resmedilmiştir. Düşmanın gülleleri, topları bu yüreğe çarparak paramparça olmuş, sahile savrulmuş ve karıncalara yuva olmuştur. Bu yürek ve inanç muhafaza edilmiş ve düşman Çanakkale’yi geçememiş, Türk’ün bileğini bükememiştir. İstiklal şairimiz de “Alınır kal’a mı göğsündeki kat kat iman? / Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?”²⁷⁴ dizeleriyle bu inancı pekiştirmiştir. Karagöz boğaza çekilmiş kalın demir zincir ile düşmanın Çanakkale’yi geçemeyeceğine olan inancını tekrar eder. Gerçekten de müttefikler Çanakkale’yi denizden geçmek için tekrar bir teşebbüste bulunmamıştır. Karagöz, önceki karikatürlerde zayıflığı, korkaklığı ve benzettiği hayvanlarla daha çok düşmanı konu ederken ilk defa Türk askerinin Çanakkale’de gösterdiği kahramanlığı, cesareti ve inanmışlığı açık bir şekilde çizgilere yansıtmıştır:

Karagöz – Hacivat, bu yürek bu kadar metin, bu kadar sağlam iken Tangoların, Kikiriklerin mermileri hiçbir şey yapamaz. İşte böyle can çekişen köpek gibi yerlerde sürünüp kalır.²⁷⁵

²⁷³ “Bombardımanname-i Karagöz”, **Karagöz**, nr. 748, 25 Mart 1331 [7 Nisan 1915], s. 3.

²⁷⁴ Mehmet Akif Ersoy, **a.g.e.**, s. 386.

²⁷⁵ **Karagöz**, nr. 749, 28 Mart 1331 [10 Nisan 1915], s. 4.

2.2.3. Çanakkale Kara Savaşları

18 Mart'ta Birleşik Donanma'nın geri çekilişi İngiltere'de büyük şaşkınlık ve hayal kırıklığına neden olmuş, Churchill görevini bırakmak zorunda kalmıştır. İngiltere ve Fransa tüm başarısızlığa rağmen savaşa devam kararında ortak fikirdeydiler. Amiral de Robeck yeni bir saldırıya hazır olduklarını üstlerine bildirmiş ama Londra donanma desteğinde bir kara çıkarması kararını kendisine iletmiştir. Kara saldırısı için Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Sir Ian Hamilton atanmıştır. Hamilton, 17 Mart'ta Çanakkale'ye gelmiş ve donanmanın geri çekilişini bizzat izlemiştir. Çıkarma harekâtı için Mısır'a gitmiş, burada İngiliz kolonisi Avustralya, Yeni Zelanda, İrlanda, İskoçya, Kanada, Hindistan'dan getirilen askerleri ve komutayı denetlemiştir. Askerler Port-Said ve İskenderiye'de kısa bir süre eğitimden geçirilmiş, daha sonra Yunan adası Limni'ye taşınmışlardır. Limni henüz tarafsız bir ülke adasıydı ama Yunanistan adanın işgaline sesini çıkaramamıştır. İtilaf kuvvetleri asker, teçhizat, silah, savaş ve uçak gemileri, denizaltılar için Çanakkale'ye en yakın üs olarak burayı tercih etmiştir. Elleriindeki malzeme, mühimmat, araç vs bakımından Türklere karşı ezici bir fark vardı. Adada hastaneler kurulmuş, çıkarma için seyyar iskeleler, dubalar yapılmış, lojistik güçlendirilmiştir. Hazırlıklar çıkarmadan bir hafta önce tamamlanmıştır.

Gelibolu'yu aşma görevi tamamen Hamilton'da idi, donanma da onun planına göre hareket etmiştir. Hamilton'ın komutasında Deniz Tümeni, 29. Yaya Tümeni, Anzak Kolordusu, Fransız Tümeni olmak üzere 80 bin kişilik bir kuvvet vardı. 150 top, 108 taşıt gemisi bu kuvvete eşlik etmiştir. Amiral de Robeck komutasında İngiliz kuvveti olarak 15 zırhlı, 9 kruvazör, 30 kontur torpido, 33 mayın tarama gemisi, 8 şalope; Fransız kuvveti olarak 5 savaş gemisi, 2 kontur torpido; Rus kuvveti olarak 1 kruvazör vardı.

Çıkarma harekâtının amacı birleşik donanmanın boğaz geçişine mani olan Türk topçusunun direnişini kırmak, Kilitbahir platosunu geçerek Eceabat'a ulaşmak, orada donanma ile birleşip İstanbul'a gitmektir. Bunun için de Seddülbahir'in gerisindeki Alçıtepe ve Arıburun gerisindeki Kocaçimentepe'nin ele geçirilmesi gerekiyordu. General Hamilton, çıkarma için üç yeri ve çıkacak birlikleri şu şekilde seçmiştir: Birinci çıkarma yeri Seddülbahir'e 29. Tümen, ikinci çıkarma yeri Kabatepe'nin kuzeyine Anzak birlikleri çıkarılacaktır. Buradaki hedeflerden biri iki bölge arasındaki Türk kuvvetlerini kuşatıp savaş dışı bırakmak, diğeri Kilitbahir'e kadar ilerleyip donanmayı Boğaz'dan geçirmektir. Üçüncü çıkarma yeri Kumkale'ye Fransız birlikleri çıkarılacaktır. Buradaki hedef Türkleri şaşırtmak, Anadolu yakasından Rumeli'ye asker sevkîyatını önlemektir.

Türk tarafı ise düşmanın yeni bir saldırı gerçekleştireceğine dair önceden haberdar olmuştur. Kara harekâtı yapılacağından emindiler bu sebeple hazırlıklara hemen başlamıştır. Çanakkale'yi savunmak için 5. Ordu kurulmuş, komutanlığına Liman von Sanders atanmıştır. Liman Paşa 26 Mart sabahı Gelibolu'daki karargâhına gelip komutayı almıştır. İngilizler kendi hazırlıklarını tamamlayana kadar ona yaklaşık dört haftalık bir zaman kazandırmıştır. 5. Ordu 2. Kolordu (4. ve 5. Tümen) ve 3. Kolordu'dan (7, 9, 19. Tümen) meydana getirilmiştir, sonradan bunlara 15. Kolordu (3 ve 11. Tümen) eklenmiştir. Liman Paşa ve kurmay heyeti öncelikle çıkarmanın yapılabileceği yerleri çalışmaya başlamıştır. Büyük kuvvetler çıkarılması için sahillerin çoğu müsaitti ve bunların tamamının tutulması imkânsızdı. Bu sebeple asker yerleştirilecek yerlere ihtiyaç anında takviye yapmak için tedbirler alınmalıydı. Düşman elinde bulunan Bozcaada karşısındaki Anadolu sahilinde Büyük ve Küçük Beşige limanları asker çıkarmaya çok uygundu. Limanın arka sırtlarında bağlantı yolları düşmanın eline geçerse büyük tehlike olurdu. Gelibolu Yarımadası'nda ise güney ucunda Seddülbahir, Tekke Burnu üç taraftan gemi saldırısına açıktı, düşman askeri buradan Alçıtepe'ye rahat çıkabilirdi. İkinci olarak Kabatepe'nin iki tarafındaki sahiller Maydos'a (Eceabat) kadar açıktı, buradan hareket eden düşman yakındaki Arıburnu tepelerini de alabilirdi. Rumeli tarafındaki üçüncü çıkarma yeri Saros'ta Bolayır yakınlarında yarımada'nın 5-7 km daraldığı kısım olabilirdi. Buradan Gelibolu Yarımadası'nın İstanbul ve Trakya bağlantısı kesilebilirdi. Liman Paşa düşman

tehdidinin gösterdiği önceliğe göre 5 ve 7. Tümeni Yukarı Saros Körfezi'ne, 9 ve 19. Tümeni yarımada'nın güney kısmına, 3 ve 11. Tümeni Anadolu tarafına tahsis etmiştir.²⁷⁶ Anadolu yakasındaki bölgenin komutası Albay Neber'e, Gelibolu Yarımadası'nın komutası Esat Paşa'ya verilmiştir. Kısa sürede cephane, asker ve iaşe temin etmek, kara mayınları yerleştirmek, dikenli tel setleri çekmek gibi büyük küçük diğer tedbirler alınmış ve düşman saldırısı beklenmeye başlamıştır. 23 Nisan akşamı Mondros Limanı'ndan Boğaz'a doğru yola çıkan küçük büyük onlarca müttefik gemileri 25 Nisan'da çıkartma yapacakları bölgelerin önüne gelmiştir. Sabah gün doğmadan o zamana kadar savaş tarihinde görülmemiş en büyük çıkarma harekâtı başlamıştır.

Müttefiklerin yoğun ve asıl asker çıkaracağı bölgeler Gelibolu'da olacaktı, bu nedenle yanıltma harekâtı yapılan Kumkale'ye 2800 kişilik Fransız 6. Alayı çıkarılmıştır. Alay ilk gün kıyıda tutunmayı başarsa da şiddetli çatışmalar neticesinde ilerleyememiş ve iki gün sonra Seddülbahir'e nakledilmiştir. Gelibolu'da ise Zığındere sahiline 2000 asker çıkarılmıştır. Türklerin taarruzlarıyla geri püskürtülmüş, harekâttan vazgeçilmiş ve askerler tekrar gemilere bindirilmiştir. İkiz Koyu'na ise iki tabur asker çıkarılmıştır. Türk savunma birlikleri Implacable zırhlısı ve Amethyst kruvazöründen atılan bombalarla buraya müdahale edememiş ve sahil 26 Nisan gecesi düşman tarafından ele geçirilmiştir. Teke Koyu ile Mehmetçik Burnu arasındaki mevkiye İngilizlerin 29. Tümeni'ne ait birlik çıkarılmıştır. Birliğin yarısından fazlasını kayıp veren tümen kıyıda tutunmayı başarabilmiştir. Seddülbahir bölgesinde Ertuğrul Koyu müttefiklerin en çok kayıp verdiği, büyük çatışmaların olduğu çıkartmadır. İngilizler çıkarmada zorluk yaşayınca farklı bir yol izlemiştir. Düşman filosundaki River Clyde adlı kömür gemisine asker yüklenilmiş, gemi bilinçli olarak karaya oturtulmuştur. İngiliz gazetelerinde Truva Atı benzetmesiyle yer alan bu plan beklenen neticeyi verememiş, gemi kıyıdan uzak bir yerde karaya oturtulduğu için çıkarmanın hızını yavaşlatmış ve bu sürede İngilizler birçok kayıp vermiş, hedefledikleri sayıda

²⁷⁶ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 84.

askeri karaya çıkaramamışlardır. İngilizlerin üç bölükle çıkarma yapmayı başarabildiği bir başka yer Eskihisarlık ve Morto kıyılarıdır. Cornwallis, Vengeance, Lord Nelson gemilerinin şiddetli bombardıman desteği altında karaya çıkan askerler Türklerin karşı ateşi altında ilerleme kaydedememiştir.

Gelibolu'nun kuzeyindeki Kabatepe ve Küçük Arıburnu bölgesine de çıkartma yapılmıştır. Buraya Avustralya ve Yeni Zelanda kolordusu çıkartma yaptığı için günümüzde Anzak Koyu adı ile anılmaktadır. Avustralya'nın bir ulus olarak rüştünü ispatladığı yer olarak tanımlanan bölgedir. Yeni Zelanda ve Avustralyalılar buraya hâlen güçlü akrabalık duygusu ile bağlı oldukları 'eski ülke'leri İngiltere için çarpışmaya gelmişlerdir.²⁷⁷ Mısır'da eğitilen Anzak askerinin çıkarma yaptığı kıyı arazi şartları bakımından uygun olmayan bir yerdir. Çıkarma gemileri akıntının etkisi ile Anzakları kuzeye sürüklemiştir. Büyük Arıburnu ve Küçük Arıburnu arasında karaya çıkabilen Anzakları iki mangalık Türk askeri karşılamıştır. Donanma ateşi desteği ile Kanlısirt, Kemalyeri, Düztepe yönünde ilerleyen düşman Conkbayırı ve Kocaçimentepe'yi tehdide başlamıştır. Anzaklar burada karşılarında 27. ve 57. Türk Alaylarını bulmuştur. 57. Alay yer yer boğaz boğaza çarpışmalarla Düztepe'yi, 27. Alay da süngü saldırısı ile Kanlısirt'ı geri almıştır. Yaklaşık 8000 asker, arazi şartlarının olumsuzluğu ve Türk askerinin etkili ateşi altında savaş süresince rahat hareket alanı bulamamıştır.

Türk komuta birliği Hamilton'un planlarındaki çıkarma yerlerini büyük oranda tahmin edebilmiştir. İhtilaf kuvvetleri arazi şartlarının zorluğunu ve cephe gerisinin durumunu iyi hesap edememiştir. Hesap edemedikleri ve beklemedikleri bir şey de Türk askerinin direniş gücü ile harp kabiliyetiydi. Bu şartlar ilk günden düşmanın hedeflerini sekteye uğratmış, müttefikler için kısa süreli ve müspet sonuçlu bir muharebe olmasının önünü tıkamıştır.

²⁷⁷ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 150.

Karagöz, deniz savaşlarında elde edilen zaferin sarhoşluğunda kara savaşlarını da ilgi ile takip etmiş, cepheden gelen tüm haberleri halka ve orduya moral verecek şekilde aktarmıştır. Haberlerin genelinde düşman yine zayıf, çelimsiz, iş görmez ve hadsiz olarak verilmeye devam etmiştir. Gazetenin kara harekâtına yönelik ilk karikatürü de bu içeriğe sahiptir. Karikatürde karaya çıkan askerler gayet zayıf, ince ve küçük çizilmiştir. Askerler karada Karagöz ve Hacivat tarafından karşılanmakta, çelimsiz askerlerin üçü birden bir tekmede denize geri gönderilmektedir. Karagöz, bunun pek keyifli olduğunu ve mutlaka denemesini Hacivat’a salık vermekte, o da gereğini elindeki süpürge ile yerine getirmektedir. Türk askeri düşmanın kara harekâtına adeta süpürme harekâtı ile karşılık vermektedir. Kuşkusuz Karagöz ve Hacivat burada düşman askerinden çok daha iri ve biçimli çizilerek Türk askerini temsil etmektedir. Ayrıca karikatürde düşman askerinin ve kıyıdaki gemilerin sayıca fazla oluşu dikkat çekmekte, İtilaf’ın kara harekâtı için kalabalık oluşu belirtilmektedir:

Karagöz – Aman Hacivat, bir tekmede üçünün birden denize fırlatılması pek keyifli olur, haydi sen de başla!

Hacivat – Sahi öyle, işte başladım!²⁷⁸

Müttefik askerleri karaya çıktıkları her bölgede Türk askerlerinin şiddetli savunması ile karşılaşmışlardır, onlar da çıkarma yaptıkları bölgelerde tutunmak adına büyük direniş göstermişlerdir. İngiliz, Fransız ve Anzak birlikleri ilerlemek için donanma ateşinden çok faydalanmışlardır. Her çıkartma bölgesinin açıklarında bulunan zırhlılar Türklerin bulundukları mevzilere aşirtma atışlar yaparak geniş çaplı bombardıman gerçekleştirmişlerdir. Türk ordusu hem karadaki askerlere hem de düşman donanmasına azami karşılık vermişlerdir. Türk topçuları başarılı atışlarla

²⁷⁸ **Karagöz**, nr. 757, 15 Nisan 1331 [28 Nisan 1915], s. 1.

birkaç düşman zırhlısını, drenotunu, kruvazörünü batırmayı veya geri püskürtmeyi başarmışlardır. Fransızların Jandark kruvazörü de Türk topçusunun atışlarından nasibini almıştır. Karargâh-ı Umumi'nin 29 Nisan 1915 tarihli tebliğinde bu vaka kamuoyuna şöyle bildirilmiştir: “Dün boğaz bataryalarımızın ateşleriyle Fransız'ın ‘Jandark’ (Jeanne d’Arc) zırhlı kruvazörü hasara uğramış ve bu tesir ile kruvazörde yangın zuhur ederek ateş içinde Bozcaada’ya çekilmiştir.”²⁷⁹

Zırhlıya adını veren Jeanne d’Arc, Fransızlar için tarihi bir kahraman, fevkalade bir karakter, kutsal bir figürdür. Sıradan bir köylü olarak doğduğu toprakları korumak için savaşmış, büyük başarılar elde etmiş ve daha sonra yakalanarak cezalandırılmıştır. Tanrı tarafından Fransa’yı kurtarması için kendisine işaret verildiğine inanan Jeanne, veliahttan at, zırh ve asker alarak Orleans’ı İngilizlerden kurtarmış ve veliahdı tahta oturtmuştur. Yüzyıl savaşlarında ülkesinin topraklarını İngilizlere karşı savunmuş, birçok kahramanlık göstermiş ve halkın nazarında olağanüstü bir kimlik kazanmıştır. Henüz on dokuz yaşında olan savaşçı yakalanıp engizisyon mahkemesinde yargılanmış, İngilizlerin mahkemeyi etkilemesiyle erkek kıyafetleri giyip savaşan ve gaipten sesler duyan bir kâfir, büyücü olarak suçlanmış ve 1431’de halkın gözü önünde diri diri yakılmıştır. Aynı kilise yaklaşık beş yüz yıl sonra Jeanne d’Arc’ı azize ilan etmiştir ve artık o Fransa’nın koruyucu azizesidir. Jeanne, tarihte yaşamış bir karakter olarak kabul görse de bugün tarih araştırmacıları tarafından gerçekliği sorgulanmaktadır.²⁸⁰ Buna rağmen tarihsel bir sembol ve yol gösterici bir kahraman vasfını yitirmemiş; eğitim, sanat, siyaset, gibi birçok alanda ismi yaşatılmıştır.

Karagöz, Jeanne d’Arc zırhlısının vurulmasını 1 Mayıs tarihli gazetede okuyucularına bir karikatür bir de kısa haberle duyurmuştur. İlk sayfadaki karikatürde açıkta Jeanne d’Arc zırhlısı yanarken Fransızların diğer gemileri ağır bombaları ile Türklerin siperlerini dövmektedir. Ancak bu bombalar sinek kanadı ile çizilmiştir

²⁷⁹ Kemal Gurulkan vd., **a.g.e.**, s.187.

²⁸⁰ Tuğçe Gözde Pelister, “Tarihsel Gerçeklik ve Dram İlişkisi: Gerçek ya da Yapıntı Karakter Olarak Jeanne d’Arc”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Sayı 11, Kış 2014, s. 27-38.

çünkü etkileri Türk askeri için sinek vızıltısı gibidir ve onları savuşturmak için uzandığı yerden püsküllü yelpaze kullanmaktadır. Karagöz de asker kadar rahattır, bombalara sigarasını yaktığı kibritle karşılık vermektedir. Bunlardan biri Jeanne d’Arc’a yapışmış ve onu yakmaktadır. Gazete bu karikatürle Türklerin az ve zayıf mühimmatlarını düşmanın elindeki güçlü silahlara göre daha etkili kullandığını ifade etmektedir:

Karagöz – İşte sigaramı yaktım! Kibriti fırlattım, "Jandark"larına yapıştı amma da yakıyor ha! Maskara Tangolar mermileriniz Türk kahramanını sinek vızıltısı kadar olsun müteessir etmez... Nah işte bir kibrit daha çaba!²⁸¹

Gazete üçüncü sayfada haberi verirken Jeanne d’Arc’ın meşhur hikâyesini paylaşır ve bugünkü hadise ile özdeşleştirir. O zaman İngilizler Fransa’ya saldırmış, Jeanne ise vatanını savunmuş, düşmanı mağlup etmiştir. Ne var ki daha sonra yakalanmış ve yakılmıştır. Bugün de İngilizlere kanarak Çanakkale önlerine gelen Fransız zırhlısı yanmıştır. Tasfir-i Efkâr bu haberi “Jandark Yine İngilizlerin Narına Yandı!”²⁸² başlığıyla okuyucularına duyurmuştur:

Tangoların meşhur Jandark’ını bilmeyen yoktur. Beş yüz sene evvel Kikirikler Fransa'ya hücum ederek zapt etmek istemişlerdi; işte Jandark adlı bir köylü kız o zamanki Tangoların başına geçmiş, düşmanı def etmişti; ne çare ki sonradan Kikirikler eline geçmiş ve yakılmıştır. Bu hafta da "Jandark" ünvanı taşıyan bir kruvazör Çanakkale'nin önünde yandı; Tasfir-i Efkâr'ın dediği gibi ikinci Jandark da İngilizlerin narına yanmış oldu!²⁸³

²⁸¹ **Karagöz**, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 1.

²⁸² **Tasfir-i Efkâr**, nr. 1426, 17 Nisan 1331 [30 Nisan 1915], s. 1.

²⁸³ “Jandark Tekrar Yandı”, **Karagöz**, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 3.

Bu sayının son sayfasında İngilizlerin aslında ne olduğunu gösteren bir karikatür vardır. Senelerdir İngilizleri dünya lideri, süper güç olarak gören, karşısında duramayan İslâm âlemi bunun gerçekte böyle olmadığını Türk askeri sayesinde görmüştür. Türkler Çanakkale’de İngilizlerin aslan kılığında dolaşan zayıf, uyuz, ayakta durmakta zorlanan bir eşek olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Zamanın en güçlü, en büyük İngiliz donanması, modern silahlarla teçhiz edilmiş askerleri Anadolu evlatlarının karşısında duramamış, büyük bir hezimete uğramış ve maskesi düşmüştür:

Hacivat – Kikirik’i böyle aslan kılığında görüyor da âlem-i İslâm senelerden beri büyük bir korku içinde kaçıyor...

Karagöz – İşte Türk kahramanı aslan kılığındaki Kikirik’in postunu çekti, çıkardı; hey geliniz, geliniz! Senelerden beri karşısında titrediğiniz uyuz eşeğin hâlini görünüz!²⁸⁴

Mayıs ayı kanlı çarpışmalara, acımasız muharebelere ve savaş tarihinde görülmemiş olaylara sahne olmuştur. Gelibolu’nun kuzeyinde istenen başarı gerçekleşme de Anzakların ilerlemesi durdurulmuştur. Kabatepe, Bomba Sırtı, Cesarettepe bölgelerinde çatışmalar peyderpey devam etmiştir. İki taraf da kesin üstünlük sağlayamamıştır. Sabah bir siper alan taraf akşam aynı siperi karşı tarafa bırakmıştır. 25 Nisan’dan 5 Mayıs’a kadar Kabatepe, Kocaçimen ve Conkbayırı’nın Mustafa Kemal liderliğinde düşman eline geçmesine izin verilmemiştir. Mustafa Kemal çarpışmaların şiddetini ve askerin fedakârlığını şöyle dile getirmiştir: “...Karşılıklı siperler arasındaki mesafe 7-8 metre, yani ölüm kaçınılmaz. Birinci siperlerin hiçbirisi, kurtulamamacasına düşüyor. İkinci siperdekiler, onların yerine gidiyor. İmrenilecek bir soğukkanlılık. Ölen arkadaşını görüyor, üç dakikaya kadar

²⁸⁴ **Karagöz**, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 4.

kendisinin de öleceğini biliyor, ancak en küçük bir çekinme göstermiyor...”²⁸⁵ 19 Mayıs’ta Anzakları bölgeden söküp atmak isteyen Türk ordusu hücumla geçmiştir. İki gün süren kanlı çarpışmalarda iki taraf da mevzilerini kaybetmemiş ama ağır kayıplar vermiştir. İki taraf görüşerek 24 Mayıs’ta yaralıları toplamak, hayatlarını kaybedenleri defnetmek için ateşkes ilan etmişlerdir. Anzaklar ve Türkler birbirlerini yakından tanımışlar ve aralarında savaşlarda görülmemiş bir ilişki, yardımlaşma başlamıştır. Birbirlerinin sedyelerini taşımışlar, kumanyalarını paylaşmışlar, birlikte fotoğraf çekilmişlerdir.

Yarımadanın güneyinde de kanlı ve inatçı muharebeler devam etmiştir. Alçıtepe’yi ele geçirmek isteyen İngilizler belirli aralıklarla üç kere Kirte tarafından saldırıya geçmişlerdir. Fransız destekli General Hunter Weston komutasındaki İngiliz kuvvetleri 28 Nisan’da 29. İngiliz Tümeni, 1. İngiliz Deniz Piyade Tümeni’nden iki tabur ve beş taburluk Fransız Tugayı Kirte’nin doğu ve batısından saldırıya geçmiştir. Türk tarafı bu saldırıları 9. Tümen’de 19. ve 20. Alaylarla karşılamıştır. İlk saldırıda İngilizler Yassitepe’ye kadar ilerlemiştir. 1 Mayıs gecesi 20. Alay karşı taarruza geçmiş, kendisinden daha kalabalık İngiliz birliklerini durdurmayı başarmıştır. İki gece sonra 7000 kişilik Türk ordusu 17000 kişilik Fransız ordusuna saldırmış, her iki taraf da çok zayıf vermiştir. Türk tarafı için muvaffakiyet sağlanmamış olsa da düşmanın ileri harekâtına mani olunmuştur. 4 Mayıs’ta Fransız General Amade, General Hamilton’a yazdığı raporda verilen zayıfın altından kalkamayacak ölçüde olduğu, askerlerin tam bir panik içinde artık savaşmalarına olanak kalmadığını, en az bir tugayla takviye edilmedikleri takdirde Fransız cephesinin güvenlik ve dayanma şansının düşünülmemeyeceğini bildirmiştir. Müttefikler çaresiz geri çekilmiş, yeni bir saldırı hazırlığına başlamıştır. General Hamilton, 6 Mayıs tarihinde yeni bir taarruz kararı almıştır. Bölgedeki kuvvetleri takviye kuvvetlerle desteklemek için 125. İngiliz Tugayı, bir Fransız Tümeni ve Arıburnu’ndan iki Anzak Tugayı yardıma gelmiştir.

²⁸⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat”, **Yeni Mecmua; Çanakkale Nüsha-i Mümtâzesi**, Cilt III, Mart 1918, s. 130-143.

Düşman kuvvetlerine karşı 7. ve 9. Türk Tümenleri, ihtiyatta da 15. Tümen mücadele etmiştir. Türkler insanüstü ve ölümüne savunma-saldırı harekâtıyla düşmanı bozguna uğratmış, 8 Mayıs'ta sona eren II. Kirte Savaşı'nda düşmanın zayıyatı üç kat daha fazla olmuştur. 4-6 Haziran'da gerçekleşen III. Kirte Savaşı'nda da İngiliz ve Fransız kuvvetleri yoğun donanma desteğine rağmen Türk savunmasını aşamamıştır. Bu muharebede İngilizler 4500, Fransızlar 2000 kayıp verirken Türkler 3 subay 49 asker kaybetmiştir.²⁸⁶

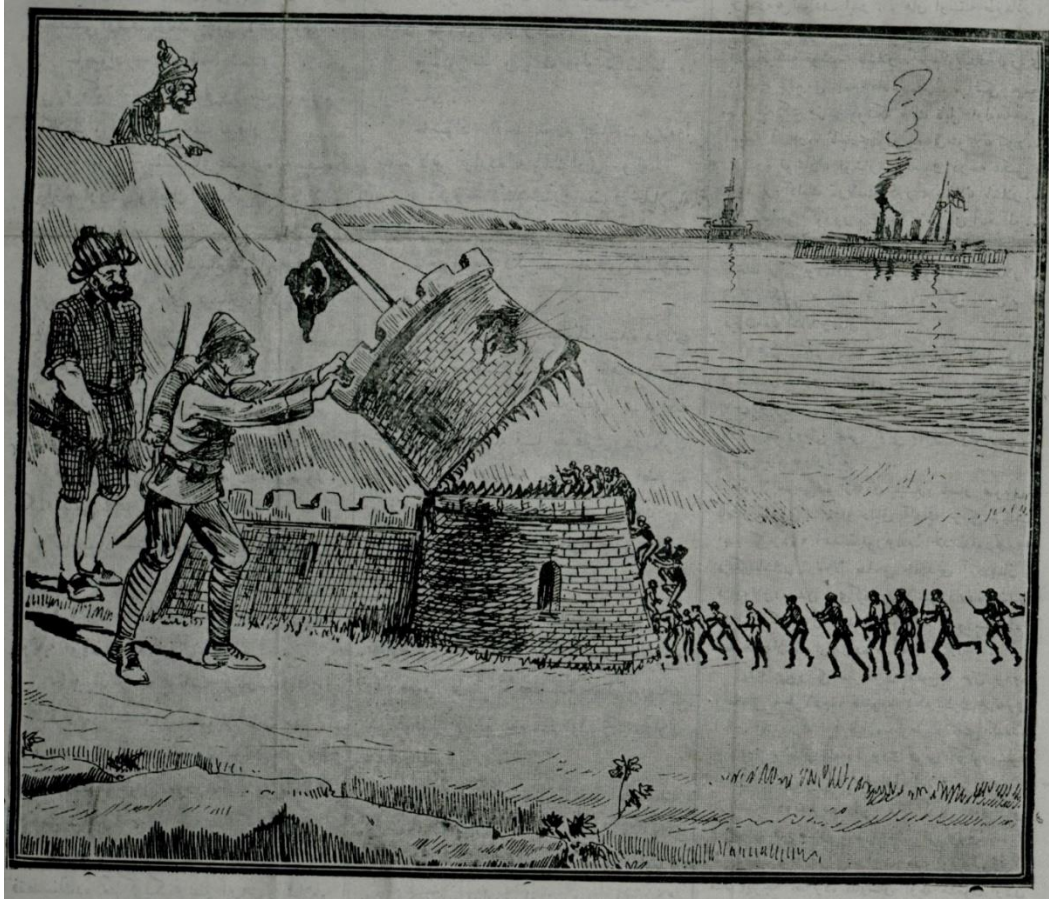
Türk siperlerini aşırma atışlarıyla yerle bir eden, silah ve asker zayıyatına neden olan, düşmanın gidiş yolunu emniyete alan zırhlılara, denizaltılara karşı Mayıs ayı içerisinde Türk tarafının yüzünü güldürecek neticeler de elde edilmiştir. 1 Mayıs'ta Fransız denizaltısı Joule mayına çarparak 29 personeliyle batmıştır. 12/13 Mayıs'ta Muavenet-i Milliye botu torpilleriyle İngiliz Goliath dretnotunu Boğaz'ın sularına gömmüştür. Almanların U-21 denizaltısı 25 Mayıs'ta Triumph ve 27 Mayıs'ta Majestic zırhlılarını batırmayı başarmıştır. Diğer tarafta Osmanlı donanması ise Nur'ı Bahr ve Peleng-i Derya gambotları ile Nara nakliye gemisini kaybetmiştir.

25 Nisan'dan beri belirli bölgelere çıkartma yapan İngiliz ve Fransız birlikleri çıktıkları hiçbir yerde hedeflerine, beklentilerine ulaşamamışlardır. İlk çıkarma harekâtının üzerinden bir hafta geçmesine rağmen Türkler olağanüstü savunma ve direnç göstererek karada da düşmana geçit vermemiştir. İtilaf kuvvetleri asker sayısı, silah, donanma ve hava gücü bakımından Türklere göre daha üstündü ve bu şartlarda planladıkları hedefe kolay ulaşacaklarını düşünmüşlerdir. Başarısız olan birlikler her seferinde General Hamilton'dan destek talebinde bulunmuşlardır. Londra bu çağrılara takviye kuvvetlerle desteğe devam etmiştir ama Türk askerinin iradesi kırılacak gibi değildir. Gelibolu'ya çıkan her İngiliz, Fransız ve Anzak birlikleri kâbusu yaşamakta, Türk askeri cehennem olup üzerlerine yağmaktaydı. Adeta kapana sıkışmış bir fare gibiydiler, kaçamıyordular; arkalarında deniz, önlerinde Türk askeri vardı. Öne

²⁸⁶ Enis Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914 - 9 Ocak 1916)" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt25, Sayı 73, Yıl 2009, 107-164.

gitseler Türk askeri, geriye gitseler deniz onları yutmaktaydı. Düşmanın bu durumu Karagöz’de etkili bir karikatürle anlatılmıştır 3 Mayıs 1915 tarihli nüshasında. Karikatürde Çanakkale’ye adını veren kalelerden en meşhuru Kilitbahir Kalesi, gözleriyle düşmana öfke saçan, büyük, sivri ve keskin dişlere sahip ağızıyla İngiliz ve yordakçıları yutan bir kale olarak çizilmiştir. Asker yutan kalenin idaresi ise Türk askerindedir. Türk askeri gayet heybetli çizilmişken düşman askeri zayıf ve biçimsiz olarak resmedilmiştir. Kalenin ağzının kapatılmasından korkan Hacivat’ı Karagöz teselli eder:

Karikatür 9: Düşman Çanakkale’de Kapana Giriyor!



Kaynak: Karagöz, nr. 759, 20 Nisan 1331 [3 Mayıs 1915], s. 1.

Hacivat – Aman Karagöz sabır, sakın kapatmayın ha!

Karagöz – Sen hiç merak etme, koca aslan kapatılacak zamanı bizden iyi bilir!²⁸⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın başından sonuna kadar harbin neticesini belirleyen unsur denizlerdeki güçte olmuştur. Donanması güçlü olan taraf savaşın sonunda zafere ulaşmıştır. Fakat bu tez Çanakkale'de geçerli olamamıştır, bu nedenle buradaki zafer gerçek bir zaferdir. Yüzen büyük demir yığınları, kızgın güller, koca çelik bataryalar Türk'ün iman dolu göğsüne çarparak Boğaz'ın derin ve soğuk sularına gömülmüştür. Vatan savunmasının aşılmaz bir duvar olduğunu bizzat Gelibolu topraklarında gören düşman, geldikleri gibi geriye dönmek zorunda kalmıştır. Türk askerini denizden geçemeyeceğini anlayan İtilaf kuvvetleri şimdi karadan hedefine ulaşmanın peşine düşmüştür. Denizden yapılan ilk harekâta istediğini elde edemeyen Birleşik Krallık donanması, kara harekâtında donanmasını daha da güçlendirerek saldırıya geçmiştir. İlk harekâta kendi filosunda bulunmayan güçlü gemileri batıran, hasara uğratan, geri çekilmek zorunda bırakan Türk tarafı, kara saldırısına destek için gelen gemilere de şaşırtıcı karşılıklar vermeye devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi ise şüphesiz Kraliyet Donanması'na ait Goliath zırhlısının batırılmasıdır.

Britanya'nın en güvendiği savaş gemilerinden olan Goliath ve Cornwallis zırhlıları Morto kıyılarına demirlemiştir. Bunlara ek olarak beş muhrip Morto koyunda zorda kalan Fransız birliklerine destek olmak için buraya gönderilmiştir. Her biri etkili atışları ile Türk siperlerini dağıtıyor, askerlerin muhteşem savunmalarına ket vuruyor; öte yandan Fransız birliklerin önünü açıyor, sırtlara doğru ilerlemelerine yardım ediyordu. Özellikle iki büyük zırhlı Gelibolu'daki Türk tabyalarına adeta ölüm kusuyordu. 5. Ordu komutanlığı iki zırhlıyı, olmadı en azından birini, susturmak için karar almıştır. Müstahkem Mevkii Genel Müfettişi ve Boğazlar Komutanı Amiral Guido von Usedom bu görevi Muavenet-i Milliye muhribine vermiştir. Çok tehlikeli ve belki de dönüşü olmayan bir görevlendirmeydi bu zira Muavenet, her iki zırhlının

²⁸⁷ Karagöz, nr. 759, 20 Nisan 1331 [3 Mayıs 1915], s. 1.

yarısı kadar bile değildi. Muavenet-i Milliye Komutanı Süvari Yüzbaşı Ahmet Saffet Efendi'dir. Usedom Paşa kendi vatandaşı Kıdemli Yüzbaşı Adolpf Firle'yi de Muavenet'te görevlendirmiştir. Her iki kumandanın komutasında Muavenet hedefine doğru yola çıkmıştır. Yüz yirmi beş kişilik mürettebatıyla Soğanlıdere mevkiine geldiklerinde saldırı için gece karanlığını beklemiştir. 12/13 Mayıs gecesi ışıklarını söndürerek harekete geçmiş, Morto koyunun burnunu döner dönmez Goliath'ı karşısında bulmuştur. Fark edilme, mayına çarpma gibi tehlikelere aldırış etmeden ilerleyen Muavenet-i Milliye, karanlıktan faydalanarak Goliath'a yaklaşmış ve ardından hedefini torpillemiştir. Dev gemi 500 kadar personeli ile kısa sürede Boğaz'ın derinliklerinde kaybolmuştur. Görevini başarıyla tamamlayan Muavenet, diğer düşman gemileri ne olduğunu anlayana kadar hızla ve güvenle geriye dönmüştür.

Goliath'ın batırılması İngiltere'de deprem etkisi yapmış, büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Basında ve kamuoyunda büyük infial uyandırmış, yetkililer ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Bu hayal kırıklığının temelinde yatan şey kabinenin, askeriyenin, basın ve kamuoyunun Çanakkale'nin çok kolay geçileceğine olan inancıydı. Öyle ya yüz elli yıldır geriye giden, cephelerden mağlup dönen, toprakları daralan Osmanlı, üzerinde güneş batmayan toprakların sahibi Britanya ve onun donanması karşısında duracak değildi. Zafer kolaydı ya İngiliz, Avustralyalı, Kanadalı gençler “Kralınızın ve ülkenizin size ihtiyacı var!” mesajını alır almaz gönüllü yazılmaya koşmuşlardır. Gönüllülerden John Gallishaw'ın gözlemleri de böyledir. Kanada'da Newfoundlandlı gençler bu kısa mesajla St. John's'ta bulunan cephaneliğe akmaya başlamıştır. Şehirde kürek çekme, futbol ve hokey takımlarında oynayan sporcular önce gönüllü yazılmıştır; iç kesimlerden gelen trenler ise oduncular gibi ormanlardan ve değirmenlerden taptaze, hırçın, çelik kaslı, en sakın zamanlarda dahi kavgacı, açıkçası heyecan için kırıp döken insanlar getirmiştir.²⁸⁸ Ancak bu gençler, onların aileleri, onları oraya getiren, destekleyen irade karşılarında

²⁸⁸ John Gallishaw, **Gelibolu'ya Veda**, Çev. Ali Güneş, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, s. 15.

beklemedikleri bir direnç görmüşler, Türk askerinin kendi topraklarında düşmana karşı neler yapabildiğini tecrübe etmişlerdir. Beklentilerin karşılanmaması, kolay denilen zaferin gelmemesi, ağır kayıplar ve küçük bir geminin dev gibi bir zırhlıyı yutması bardağı taşıran son damla olmuştur. Kendi yanılgılarını telafi etmek isteyen Britanya'daki gazeteler hemen saldırıya geçmiştir, eleştirilerin dozunu arttırmıştır. Bu ağır eleştirilerden biri Muavenet-i Milliye ile Goliath arasındaki güç dengesiydi. Gerek mürettebat gerek silah ve hacim bakımından Goliath, Muavenet'ten çok üstündü. Goliath 12950 ton, Muavenet 765 tondur. Ama sonuç ortadaydı ve gazeteler adeta kelle istiyorlardı. Çok geçmeden eleştirilerin hedefindeki İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral John Fisher 15 Mayıs'ta, Bahriye Nazırı Winston Churchill da 17 Mayıs'ta istifa etmek zorunda kalmıştır.

Türk tarafında ise büyük bir sevinç vardır ve moraller üst düzeydedir. Muavenet'in tüm personeli gurur ve sevinçle karşılanmış, her biri Sultan Mehmet Reşat tarafından ödüllendirilmiştir. Karagöz de Gelibolu'dan gelen haberlerle şen şetarettir. Koca devletler denizden Marmara'ya geçememişler, şimdi karadan bunu deniyorlardı. İlk gelen haberler düşmanın yine planladığı muvaffakiyeti başaramadığını göstermiştir bu nedenle Karagöz matbaasında sevinç ve gurur had safhadadır. Goliath'ın batırılışı da buna ayrı bir coşku ve heyecan katmıştır. Daha önce olduğu gibi kahraman askerler yine büyük bir zırhlı batırmış ve diğerlerinin yanına göndermiştir. Bunlardan biri Ocean'dı. Gazete Goliath'ın haberini 18 Mart'ta Seyit Onbaşı'nın batırdığı Ocean ile kurguladığı manzum bir diyalogla sayfalarına taşımıştır: Ocean ile Goliath'ın Destanı. Bir süredir diğer batık dostlarıyla Boğaz'ın derinliklerinde ikamet eden Ocean, yanlarına henüz gelen eski dostunu hoş geldin ama boş geldin, diyerek karşılar. Goliath ise boş gelmediğini beş yüz Kikirikle geldiğini söyler. Birbirlerine hâlihazırdaki dertlerini yanan iki batık gemiden en yenisi Goliath, Ocean'a 18 Mart'ta batırılan Fransız Bouvet zırhlısını ve Tangoları sorar. Ocean da onun karşı sahillerde olduğunu ara sıra kendisine cilve yaptığını ifade eder:

Aldı Osean:

Vay kardeşim safa geldin, hoş geldin!

Korkarım ki hediyesiz, boş geldin?

Aldı Golyat:

Safa bulduk, lakin hiç boş gelmedik

İçimde var tamam beş yüz Kikirik

Aldı Osean:

Ara sıra Kikirikler düşüyor;

Benim de bak güverteme üşüyor!

Aldı Golyat:

Âh kardeşim yaralarım pek ağır

Yuvarlandım, ağladım bangır bangır!

Aldı Osean:

Buraların doktorudur midyeler

Birer birer yaraları örterler!

Aldı Golyat:

Buved nerde? Ne yapıyor Tangolar?

Zannederim onda da çok yara var?

Aldı Osean:

Buved karşı sahillerde yaşıyor

Ara sıra bana cilve yapıyor!

Goliath, deniz dibinin çok hoş bir âlem olduğunu görür ve bir gün yanlarına Queen Elizabeth'in de gelmesini diler. O gelirse deniz altında tam bir meclis kuracaklarını, yukarıdan haberler alabileceklerini belirtir. Ocean onun bu dileğini Türklerin kısa zamanda yerine getireceğinden emindir. Daha sonra Goliath deniz altında akıbetlerinin ne olacağını merak eder. Ocean da Türklerin bir gün kendilerini yüzeye çıkaracaklarını, al bayrakla süsleyeceklerini söyler. Onlar şimdiden kendilerine yeni isim bulmuşlardır. Ocean kendine Çanakkale, Goliath da Seddülbahir ismini uygun görür. Gazete gemilerin isimlerini değiştirerek Goeben ve Breslau'ın isimlerinin değiştirilmesine gönderme yapar. Manzumenin sonunda Karagöz sözü ele alır ve ikisine birden Queen Elizabeth'in de yanlarına geleceğini ve onun da kendisine Türk adını vereceğini söyler. Ancak Karagöz'ün hesap edemediği bir olay gerçekleşmiştir. İngilizler HMS Queen Elizabeth'i kısa süre sonra Çanakkale'den güvenli bölgeye çekmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu gemi henüz 1913'te suya indirilmiştir ve en yeni, en modern zırhlısıdır dönemin. Britanya aynı zamanda Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığının üssü olan böyle bir zırhlıyı kaybetmeyi göze alamamıştır:

Aldı Golyat:

Demek deniz dibi hoş bir âlemdir;

Belki Kuyin Elizabet de gelir...

Aldı Osean:

Türkler bizi sevindirir, yollarlar;

Ümidim bu: Teşrifine pek az var!

Aldı Golyat:

Âh bir gelse!.. Tam bir meclis kurardık;

Yukarıdaki haberleri sorardık!

Aldı Osean:

Merak etme Türk topları deiecek,
O da bir gün paldır küldür gelecek!

Aldı Golyat:

Dipte acep ne kadar duracağız?
Çok durursak çürür, parçalanırız...

Aldı Osean:

Türkler bizi bir gün hep çıkaracak,
Taşıtacak yani al beyaz bayrak.

Aldı Golyat:²⁸⁹

Ben de kendime bir isim bulayım
Golyat iken Seddülbahir olayım...

Aldı Osean:

Ben kendime bak şimdiden ad buldum,
Osean iken Çanakkale oldum

²⁸⁹ Orijinal metinde buradaki ikilik altta, alttaki ikilik de burada yazılmıştır.

Aldı Karagöz:

-İkisine birden:-

Bir gün Kuyin Elizabet gelecek

O da kendi kendine Türk diyecek!²⁹⁰

Goliath ismi kutsal metinlerde de yer alan Câlût²⁹¹ adlı asi bir komutan ile aynıdır. Câlût, Davut peygamberle yaptığı düelloyla anılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an tefsirlerinde geçen kıssaya göre Câlût kavmiyle beraber İsrailoğullarına saldırıp onları yenmiştir. Bunun üzerine İsrailoğulları peygamberlerinden Câlût ile savaşabilecek bir komutan ister, Allah da onlara Tâlût'u hükümdar olarak göndermiştir. Tâlût da ordusuyla Câlût'un üzerine yürümüştür. Tâlût ve ordusu sayıca daha az olmasına rağmen Câlût'un ordusunu yenmiştir. Tâlût'un ordusunda yer alan Davut peygamber Eski Ahit'te kısa boylu, çelimsiz, genç bir delikanlı olarak yer alırken Câlût çok güçlü, büyük ve yenilmez bir savaşçı olarak verilmiştir. Davut peygamber bu hâliyle Câlût'u sapan taşı ile devirmeyi başarmıştır. Kur'an'da Câlût adı ile anılan karakter Eski Ahit'te Golyat olarak yer almaktadır.²⁹² İngiliz gazeteleri koca zırhlının batırılışını bu tarihi olayla da ilişkilendiren haberlere yer vermiştir: "Davut sallama sapanla taş attı; dev Goliath'ı başından vurdu."²⁹³ Bu başlıkta olduğu

²⁹⁰ "Osean ile Golyat'ın Destanı", **Karagöz**, nr. 766, 6 Mayıs 1331 [19 Mayıs 1915], s. 3.

²⁹¹ "Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Davud da Câlût'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti..." Bkz. Kur'an-ı Kerim; Bakara-251.

"Davut elini dağarcığına sokup bir taş çıkarttı, sapanla fırlattı. Taş Golyat'ın alnına çarpıp saplandı. Golyat yüzükoyun yere düştü... Sonra koşup üzerine çıktı. Golyat'ın kılıcını kınından çekip onu öldürdü ve başını kesti..." Bkz. Tevrat(Eski Ahit); I. Samuel, 17/49-51.

²⁹² Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Davud peygamber ile Câlût arasında geçen mücadele hakkında daha geniş, detaylı ve mukayeseli bilgi için Bkz. Safi Çınar, "**Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Davut Anlatımı -Farklılıklar ve Özgün Noktalar Açısından Bir Karşılaştırma-**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi SBE, 2014.

²⁹³ Gündem Haberleri, "Bugün Muavenet-i Milliye'nin, İngiliz Zırhlısı Goliath'ı batırmasının 100. Yıldönümü", **Hürriyet**, 13 Mayıs 2015. (Çevrim içi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bugun-muavenet-i-milliyenin-ingiliz-zirhlisi-goliathi-batirmasinin-100-yildonumu-28990974>, 08 Ağustos 2018.

gibi Muavenet zırhlısını Davut peygambere, Goliath zırhlısını da Golyat'a benzetir. Zayıf ve kısa boylu Davut'un dev Golyat'ı yenmesini Muavenet'in tarihi zaferi ile eşleştirir. Bu benzetmeyi ve ilgiyi Karagöz de kullanmıştır. "Hasbihâl" bölümünde "Golyat-Câlût yahut Sapan Taşı ile Torpil" başlıklı haberinde okuyucusuna tarihi olayı eğlenceli üslubuyla nakleder. Goliath Morto limanında mortoyu çekmiştir. Davut peygamber yaşının küçüklüğüne ve zayıflığına aldırış etmeden tek başına dünyaya meydan okuyan, elleriyle gökteki bulutları sağa sola dağıtabilen koca Câlût'u bir sapan taşı ile "Gık!" bile dedirtmeden yere sermiştir. Küçük bir Türk torpidosu da beş dakikada yenilmez denilen kendisinin iki katı zırhlıyı beş dakikada sulara gömmüştür. Birini yuvarlayan sapan taşı, ötekini yuvarlayan torpildir. Karagöz, aralarında asırlar olan iki olayın bu derece benzerliğinden dolayı şu meşhur söze inanmak gerektiğini söyler: "Tarih ezeli bir tekerrürdür."

Golyat'ı, her hâlde unutmamışsınızdır: Hani şu Morto limanında mortoyu çeken kalıp kıyafet yerinde kocaman İngiliz zırhlısı...

Golyat'ın İbranicesi Câlût'tur; tarihte mutlaka okumuş olacaksınız, fakat bilmem şimdi aklınıza geliyor mu? Durun size kısaca anlatayım:

Bu bir Filistinli idi, tıpkı Morto limanında mortoyu çeken dünkü adaş gibi kalıp kıyafet yerinde. Bilmem doğru mu: Kameti o kadar müthiş idi ki ellerini uzatır, bulutları sağa sola dağıtırdı.

Beni İsrail'in ilk hükümdarı olan Talut, Câlût'un herkese meydan okuduğunu işitti: "Şu herifi kim tepelerse kızımı ona vereceğim!" dedi. Hükümdarın kızını almak! Tatlı bir vaat! Fakat o minareden yüksek herifin karşısında hangi yürek dayanır? O zaman Hazreti Davut henüz on sekiz yaşında bir çocuktü. Pervasızca Câlût'a karşı çıktı. Hem ne yaptı bilir misiniz? "Gık!" bile dedirtmedi. Tek bir sapan taşı fırlattı; bulutları sağa sola dağıtan koca Calut yere yuvarlandı; çoktan mortoyu çekti! Bana inanınız: "Tarih ezeli bir tekerrürdür!" Câlût, dünyaya meydan okuyacak derecelerde kendisine güveniyordu: Boy bos yerinde idi. Küçük bir çocuk, gururuna hatime çekti; Golyat da tıpkı onun gibi... En, boy her şey vardı. Küçük bir Türk torpidosu, beş

dakikada işini bitirdi; aradaki fark şu: Birini yuvarlayan sapan taşı, ötekini yuvarlayan torpil!
Şimdi inandınız değil mi: *Tarih ezeli bir tekerrürdür?*²⁹⁴

Mayıs ayının son haftası Goliath'ın şokunu üzerinden atamayan İngilizler iki büyük şok daha yaşamıştır. Bu şoku yaşatan Otto Hersing komutasındaki Almanların U-21 denizaltısıydı. 25 Nisan'da Almanya'dan yola çıkan U-21 denizaltısı İngiltere ve İrlanda'nın batısından dolaşarak Atlas Okyanusu'nda güneye doğru yol alarak İspanya'ya ulaşmıştır. Burada başarılı bir yakıt ikmali yaptıktan sonra İtilaf kuvvetleri kontrolündeki Cebelitarık'tan Akdeniz'e geçmiştir. Sicilya kıyılarında bir Fransız destroyerine fark edilen U-21 denizaltısı Malta'nın güneyinden giderek izini kaybettirmiştir. Adriyatik kıyılarında birkaç gün kaldıktan sonra Yunanistan kıyılarından dolaşarak Semadirek adasının kuzeyinden 24/25 Mayıs gecesi Çanakkale Boğazı'na ulaşmıştır. 25 Mayıs öğlene doğru Otto Hersing denizaltının periskobundan yaptığı gözetlemede ilk müttefik zırhlısını tespit etmiştir. Bu zırhlı sabahtan beri Türk siperlerini bombardıman etmiş ve şu an öğle molasında olan Triumph'tır.²⁹⁵ U-21, hedefini vurmak için on metre yüksekliğe çıkıp Triumph'ı batıracak torpili ateşlemiştir. Triumph batarken mürettebattan kurtulabilenler kıyıda bulunan arkadaşları tarafından tahliye sandallarıyla karaya çıkarılmışlardır. Türk askeri insanî yanını göstererek kurtarma operasyonunda bulunan düşman askerlerine ateş açmamıştır.²⁹⁶

Otto Hersing, Triumph'ı batırdıktan sonra Semadirek adasına yönelerek izini kaybettirmiştir. 27 Mayıs'ta Boğaz'a tekrar giren U-21 Seddülbahir açıklarına gelmiştir. Sabah erken saatlerde periskopla yapılan gözetlemede Hersing'e kıyıya

²⁹⁴ “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 767, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 2.

²⁹⁵ Cemal Güven, “Çanakkale Muharebelerinde İki İngiliz Zırhlısının Sonu: Triumph ve Majestic”, **Gelibolu Değerleri Sempozyumu**, 27-28 Ağustos 2008, Bildiri Kitabı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Yay., ss. 287-299.

²⁹⁶ Aubrey Herbert, Henry Morgenthau, **Çanakkale Devler Ülkesinde Devler Savaşı**, Çev. Seyfi Say, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005, s.74.

yakın yerde Majestic zırhlısının olduğu haber edilmiştir. Majestic'in etrafında birçok nakliye, ikmal ve çıkarma gemileri, sandalları olmasına rağmen U-21 ateşlediği torpille Majestic'i vurmayı başarmıştır. Gemi kısa sürede batmıştır. Majestic, İngilizlerin Ocean, Irresistible, Goliath, Triumph'tan sonra batırılan beşinci büyük zırhlısıydı. İngiliz ve Fransız müttefik filosu bunun üzerine zırhlı gemilerini İmroz ve Limni limanlarına çekmek zorunda kalmıştır. Denizaltılara karşı boğaz güvenliği sağlanana kadar limandan çıkamamışlar ve bu süre zarfında kara birliklerine daha küçük çaplı gemiler destek vermiştir. İki gün içinde verilen iki büyük kayıp üzerine müttefikler boğazı geçmeye dair ümitlerini sorgulamaya başlamıştır. Türk ve Alman tarafında ise zafere olan inanç daha da perçinlenmiştir. Çanakkale'de kan gövdeyi götürürken, siperlere bombalar, silahlar, kurşunlar yağarken, koca koca zırhlılar denizin dibini boylarken iki geminin batırılışı Karagöz'deki karikatürde eğlenceli bir oyunun ödülüdür adeta. Karagöz ve Hacivat tüfekle hedefi vurma oyununda iki oyuncak gemiyi tam isabetle vurmuşlardır. Gemilerin üzerinde Triumph ve Majestic yazmaktadır. Gerçekten de sonuca baktığımızda iki büyük zırhlıyı vurmak U-21 için çocuk oyuncağı olmuştur. Gemilerin yanı sıra hedefte ayı, maymun, tavşan gibi Karagöz'ün İngiltere, Fransa ve Rusya için kullandığı semboller de vardır. Hacivat'ın hedefinde onlar vardır:

Karagöz – Maharetimize diyecek yok, değil mi? Hiç şaşmadan ikisini yuvarladık. Matmazel yalnız sen çabuk doldur. Ötekilerin de işini hemen bitiririz...

Hacivat – Hay hay, işte ben bir tanesine daha nişan almak üzereyim.²⁹⁷

Muhavere bölümünde Karagöz iki zırhlının batırılmasını “Çiftetelli” ile kutlar. Karagöz'ün çiftetelli oynamasına bir anlam veremeyen Hacivat, bunun sebebini sorar. Karagöz oralı olmaz ve Hacivat'ı merakta bırakmaya devam eder. Karagöz, meraktan

²⁹⁷ **Karagöz**, nr. 770, 16 Mayıs 1331 [29 Mayıs 1915], s. 1.

patlayacağını söyleyen yarenine patlayacaksan git bir İngiliz veya Moskof zırhlısının altında patla da üç telli olsun der:

Karagöz – (Makam ile) Pek sevindim pek sevindim, çiftetelliye!

Hacivat – Ne o Karagöz? Hanende mi oldun?

Karagöz – (Yine makam ile) Dayanamam, dayanamam çiftetelliye!

Hacivat – Herif çıldırdın mı? Kendi kendine türkü mü söylüyorsun, ne yapıyorsun anlatsana!

Karagöz – (Yine öyle) Pek şık kaçtı, çok bayıldım çiftetelliye!

Hacivat – Şimdi boğazına asılacağım ha! Münasebetsiz herif, ne oluyorsun anlatsana!

Karagöz – Aman Hacivat, bugün keyfim pek üstümde! Bırak biraz şu çiftetelliyi tekrar edeyim.

Hacivat – Canım hangi çiftetelli?

Karagöz – Ay senin haberin yok mu?

Hacivat – Nedir o benim haberim olmayan?

Karagöz – (Yine makam ile) Pek sevindim pek sevindim, çiftetelliye!

Hacivat – Allah aşkına Karagöz, beni meraktan patlatma!

Karagöz – Yoo, birader. Eğer patlamak hasletin varsa yanımda durma. Doğru git bir İngiliz yahut Moskof zırhlısı altında patla ki üç telli olsun.

Çiftetellinin sebebini anlayan Hacivat, bir haftada iki düşman zırhlısının nasıl battığını merak eder. Karagöz’e göre düşman ölsün de ne sebeple ölse ölsün, gerisi onların üzerine vazife değildir. Hacivat’ın bir merakı daha vardır. Her hafta bir iki zırhlı giderse İngiliz halkı galeyana gelmeyecek midir? Karagöz, Churchill’in istifasını kastederek İngiltere’nin karıştığını, kabine değişikliğine gidildiğini söyler. Hacivat’ın son merakı acaba İngiltere bu kayıplardan sonra plan değişikliğine gidecek midir? Zaman şunu gösterdi ki bir sene bile dolmadan bu kayıplar önce birkaç plan değişikliğine sonra da Çanakkale’den tamamen çekilmeye kadar gitmiştir:

Hacivat – Ulan keyfimi getirdin! Şimdi ben de oynamaya başlayacağım ha!

Karagöz – Ulan oynamakla beni tehdit mi edeceksin, baksana dünya yerinden oynuyor. İsteddiği kadar oynasın. Von Der Alman da bir oyun oynayacak ki birçoklarının iştihası kursağında kalacak.

Hacivat – Doğru, Karagöz. Buna benim de imanım var. Fakat acaba bir günde şu iki düşman zırhlısı nasıl batmış?

Karagöz – O seninle benim üzerimize elzem değil. Üzümünü ye, bağını sorma derler. Nasıl batarsa batsın. Bilmez misin, düşman ölsün de ne yüzden ölürsün, derler. Allah onları batıran ve daha birçoklarını batıracak himmet-kudret sahibi ellere kuvvet ihsan etsin.

Hacivat – Âmin Karagöz. Fakat ben bir şey düşünüyorum. Yalnız Çanakkale’de şu bir hafta zarfında iki İngiliz zırhlısı battı.

Karagöz – (Lafını keserek) Çok mu görüyorsun!

Hacivat – Yok canım, gözüm yok. Allah artırsın... Demek istediğim başka. Her hafta bir iki giderse İngiltere ahalisi galeyana gelmeyecek mi?

Karagöz – Gelmeyecek mi de laf mı? Senin galiba kulağın sağır olmuş. İşitmedin mi? Herifler kabinelerini bile değiştirdiler.

Hacivat – Ha, sahi. Acaba planlarını da değiştirecekler mi dersin?

Karagöz – İsterlerse değiştirmesinler. Türk kahramanları gemilerinin şekillerini değiştiriyor ya... Yanarım ben, yanarım ben çiftetelliye!²⁹⁸

Çanakkale harbi süresince karaya çıkan müttefik askerleri arazi şartları ve Türk askeri karşısında çok büyük ilerleme kaydedememiştir. İlerledikleri bazı bölgelerde çevreyi bilmedikleri için kaybolmuşlar, birlikler dağılmış, moral çöküntüsü yaşamışlar ve çaresiz duruma düşmüşlerdir. En çok yoğunlaştıkları Seddülbahir’de 3-5 km genişliğinde arazi elde edebilmişlerdir ama ne Alçıtepe’yi ne Kirte’yi alabilmişlerdir. Genel anlamda mayıstan sonra haziran-temmuz aylarında tüm cephelerde faaliyetler

²⁹⁸ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 770, 16 Mayıs 1331 [29 Mayıs 1915], s. 2.

siper kazmak, lağım açmak, bağlantı yolları yapmak, düşman hatları ile yakın temasta bulunan yerlere saldırmak şeklinde devam etmiştir. Arıburnu'nda da durum böyleydi. 27 Nisan'da iki tarafın ele geçirdiği yerler savunma çizgisinde kalmış ve değişmemiştir. Bu tarihten beri Seddülbahir ve Arıburnu'nda başarı elde edemeyen birleşik ordu Arıburnu'nun kuzeyinde yeni bir cephe açmaya karar vermişlerdir. Bu cephe Anafarta, diğer adıyla Suvla olacaktır. Bu harekâtın amacı Türk savunmasının gerisine sarmak ve onu çember içine almaktır. Arıburnu muharebeleri Hamilton için büyük bir kayıp ve hayal kırıklığı ile sona ermiştir. Bu muharebe ile ilgili gazetede yer alan bir karikatürde Hacivat, Hamilton'ı azametli ve burnu büyük olarak nitelendirir. Karagöz buna katılmaz. Onun burnunun büyüklüğü Arıburnu'nda burnunu sokan arıdan kaynaklanmaktadır. Burnu büyük ifadesi İngilizlerin kendini beğenmesi, kibirlenmesi ve diğer milletlere tepeden bakması ile de ilişkilendirilmiştir. Çanakkale İngilizlerin burnunun sürtüldüğü yer olarak da tarihe geçmiştir:

Hacivat – Karagöz, bu amiral ne kadar azametli, hele burnu da pek büyük!

Karagöz – Ulan onun azameti falan yok. Burnunun büyüklüğü Arıburnu'na konu da onun için. Birkaç gün sonra gör, şişip şişip öyle bir patlayacak ki...²⁹⁹

18 Mart deniz saldırısı ile 25 Nisan kara çıkartması ve sonrasında devam eden saldırılara karşı Türk askeri denizde ve karada yaptığı başarılı savunma ile düşmana geçit vermemiştir. Zamanın en büyük donanması Çanakkale Boğazı'nı geçememiştir, karadan saldıran İngiliz-Fransız-Anzak birleşik ordusu da hedeflerini aşip Eceabat'a ulaşamamıştır. İki yüz yıldır cephelerde duraklayan, gerileyen, toprak kaybeden Türk ordusu bütün şartlar aleyhine görünse de düşmanı durdurmayı başarmıştır. Söz konusu vatan toprağı olunca Anadolu'nun, Trakya'nın yiğit çocukları büyük bir cengavere dönüşmüş düşmanı geldikleri denize dökmüştür. Sonradan birçok destanı, şiiri, hikâyesi, romanı yazılacak Çanakkale müdafaasının göz yaşartan asıl neticesi

²⁹⁹ Karagöz, nr. 780, 4 Temmuz 1331 [17 Temmuz 1915], s. 1.

Türklerin iki yüz yıllık uykusundan silkinip uyanmasıdır. Karagöz de Kafkaslardan, Kanal'dan gelen üzücü haberlerle içine düştüğü keder ve ümitsizlik hâinden uyanmıştır. Çanakkale'deki zaferlerle Allah Türk'ün istiklalini teslim etmiştir. Karagöz, “Yaşasın Ordu” yazılı bir toptan fırlatılan bir bomba üzerinde ellerinde Türk bayrağıyla okurlarına şöyle seslenir: Bundan sonra Türk'ün bağımsızlığına uzanacak her el Türk askerinin topuyla, tüfeğiyle kırılacaktır.

Karagöz – Türk bugün uyandı, hakk-ı istiklalini tanıdı. Ey düşmanlar bundan sonra iyice biliniz ki hayat-ı istiklaliyesine uzatılacak her dest-i taarruzu topuyla, tüfeğiyle müdafaa eder.³⁰⁰

2.2.4. İkinci Kara Çıkartması

İkinci büyük çıkartma 6 Ağustos'ta yapılmıştır. Amaç karaya çıkarılmış birlikleri desteklemek ve şiddetli saldırılarla Gelibolu'yu ele geçirmektir. Bu çıkartmayla birlikte Çanakkale savaşının ikinci aşaması başlamıştır. Bu çıkartma için İngiliz savaş kabinesi Hamilton'a bağlı kuvvetleri destekleme kararı almıştır. Fransızlar bu çıkartmaya destek vermemişlerdir, elbette topraklarından Almanları çıkartmak daha önemliydi. Rusların da destek verecek durumu yoktu, onlar da Lehistan'da Almanlara karşı güç durumdaydılar ve Varşova büyük oranda düşmüştü. İngilizler diğer dostlarından destek almadan 6 Ağustos'ta Kurban Bayramı sabahı Seddülbahir cephesine şaşırtma saldırısı başlatmıştır. 29. Tümen ve Hint Tugayı gece Arıburnu kıyısına çıkmıştır. Mondros'tan gelen yeni birlikler de Kanlısirt yönünde saldırıya geçmiştir. Dört gün süren çarpışmalarda siperler sürekli el değiştirmiştir. Kanlısirt çarpışması adı gibi çok kanın döküldüğü çarpışma bölgesi olmuştur.³⁰¹ Conkbayırı-Kocaçimen hattında ilerleyen İngiliz-Anzak askerlerini 4, 8, 9 ve 19. Türk Tümenleri karşılamıştır. Bu tepeleri ele geçiren düşman Eceabat'a (Maydos)

³⁰⁰ Karagöz, nr. 782, 11 Temmuz 1331 [24 Temmuz 1915], s. 1.

³⁰¹ Mehmed Fasih Bey (Kayabalı), **Kanlısirt Günlüğü**, Haz. Murat Çulcu, İstanbul, Arba Yayınları, 1997, s. 49.

ulaşacaktı. Conkbayırı da Kanlısirt'a benzer çetin çarpışmalarla geçmiştir. Türk askeri ağır kayıplar vermesine rağmen düşmanı durdurmayı başarmıştır.

27 bin kişiden oluşan İngiliz 9. Kolordusu ise 7 Ağustos'ta Suvla'dan kıyıya çıkmış, Lalababa'yı ele geçirip Anafartalar'a doğru ilerlemiştir. Türkler Anafartalar'ı dört piyade taburuyla yani 3 bin askerle tutmuştur. Birinci Anafartalar Savaşı'nda kendilerinden dokuz kat fazla düşman askerine karşı ilk gün güçlü karşılık veren Türk askerine bir gün sonra 7. ve 12. Tümenler desteğe gelmiştir. Hemen saldırıya geçen tümenlere karşı İngilizler daha fazla direnç gösterememiştir. Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal, askeri iyi komuta etmiş ve düşmanın ilerleyişini kırmıştır. Saroz körfezinde sıkışıp kalan birleşik ordunun askerleri her saldırılarında geri çekilmişlerdir. İngiliz ve Anzaklar için Çanakkale Boğazı daha önce de belirttiğimiz gibi küçük bir alanda manevra yapma imkânı olmayan sıkışıp kaldıkları dar bir boğaz olmuştur. Karagöz bu manzarayı bir testinin boğaz kısmına sıkışan İngiliz askeri ile karikatürize etmiştir. Baş testinin boğazına sıkışan düşmanın arka tarafı da Karagöz, yani Türk askeri tarafından dövülmektedir. Hacivat da bu işten hayli keyif almış görünmekte, Karagöz'ü gayrete getirmektedir. Karagöz'ün testi seçimi boşuna değildir. Zira bölge geçmişten bu yana çanak, çömlek ve testi yapımı ile meşhurdur ve Çanakkale ismi de buradan gelmektedir:

Hacivat – Vur Karagöz vur. Baş testinin dar yerine tıklandı. İçeriye girmesi de gayr-i kabil vur! Vur!!!³⁰²

İngilizler, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının savunması karşısında 53. ve 54. Tümenlerini destek olarak göndermiştir. Anafartalar ovasında ilerleyen İngiliz askeri 15 Ağustos'ta Kireçtepe'ye saldırmış ama başarılı olamamıştır. Hamilton, Londra'ya çok cesur savaşan ve iyi komuta edilen bir ordu karşısında bulunduklarını eğer 50 bin

³⁰² **Karagöz**, nr. 790, 8 Ağustos 1331 [21 Ağustos 1915], s. 1.

kişilik destek gelirse zafer kazanacaklarını iletmiştir. Kendisine ancak Seddülbahir'deki bir tugay ile Mısır'dan getirilen iki süvari tümeni verilmiştir. 21 Ağustos'taki İkinci Anafartalar çarpışmasında yeni desteklerle saldırıya geçen İngilizler yine başarılı olamamışlardır. Türk askeri Gelibolu Yarımadası'na çıkan düşman askeriyle karşılaştığı her kıyıda, arazide, siperde cansiperane savaşmış bu mücadelesini düşmana geçit vermeyerek zaferle taçlandırmıştır.

2.2.5. Çanakkale'den Çekiliş

Ağustos ayındaki çarpışmalardan sonra taraflar arasında çok büyük çarpışmalar olmamıştır. Siperler arası küçük çatışmalar yaşanmış, savaş adeta durağan bir hâl almıştır. Türk tarafı yorgun ve bitkindi, on binlerce asker kayıp vermişti ama vatanını vermemiştir. İngiltere'de büyük bir şok ve hayal kırıklığı hâkimdi. Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Ian Hamilton da iki kere denediği çıkartmada hedeflerine yaklaşamamıştı bile. Bir üçüncüsünü gerçekleştirmek için taleplerini belirten bir rapor yazmıştır İngiltere'ye ancak 50 bin kişilik yeni asker ve silah talebi karşılanmamıştır. Karagöz, cephedeki durumu dikkatle takip ettiğini savaş süresince yayımladığı haberlerle, karikatürlerle göstermiştir. Düşmanın Çanakkale'de savaşa devam edemeyeceğini de önceden görebilmiştir. Hamilton'ın İngiltere'ye gönderdiği son raporunu sözüm ona Lozan'daki özel muhabiri ile ele geçirmiştir. “General Hamilton'ın En Son Raporu” başlığıyla okuyucusuna duyurulan raporun içeriği İngiliz askerin içinde bulunduğu çaresizliği gözler önüne sermektedir. Artık havalar soğumuş ve karaya asker çıkarma ihtimali kalmamıştır. Gelibolu onlar için bir mezar değil adeta cehennem olmuştur. Buradaki savaşın üzerine bir bardak soğuk su içip geri dönmek isteyen İngilizler, içecek su da bulamayıp susuzluktan kıvrınmaktadır. Eğer buradan geri çekilmezlerse Türk askeri zaten bunu yerine getirecektir:

Karagöz'ün Lozan muhabir-i mahsusı Gelibolu'daki İngiliz ordusu başkumandanı General Hamilton'un elde ettiği en son raporunun suretini telgrafla şöylece bildirmiştir:

Fırtınalar başladı. Karaya asker çıkarmak ihtimali kalmadı. Fırtınalardan daha müthiş olan Türk topçularının ateşidir. İçine asker doldurup karaya doğru sevk ettiğimiz mavnalardan

hiçbiri, Türk topçularının güllelerinden kurtulamıyor, birer, ikişer, üçer batıyor. Takımıyla denizin dibinde kaynıyor. Gelibolu’da İngilizlerin bugüne kadar barınabilmiş olduğu incecik sahil pek çoraktır. Asker susuzluktan bitkindir. Buradaki bütün İngiliz askerleri Gelibolu seferinin üzerine canla, başla bir bardak soğuk su içmek istiyorlar, bunu da bulamıyorlar. Burası İngilizler için yalnız mezar değil, aynı zamanda bir cehennem olmuştur. Öyle ki İngiliz askerleri maktul düşmeden, cehenneme girmiş bulunuyorlar. Bu hâle tahammülün imkânı yoktur. Eğer kemal-i süratle, buradan bütün askerlerimizi bir takrip çekmek için emir vermezseniz, bunu kendiliğimden yahut Türk kahramanlarının şiddetli ateşleri ve muhâcemeleri üzerine, çarnaçar İngilizlerin bir kısmını denize döküp kurtarabildiğimi geri çekeceğimi sûret-i kat’iyyede bildiririm.³⁰³

Harekâtın başlangıcından bu yana genel duruma bakıldığında İngilizler için Çanakkale’den daha ehemmiyetli sorunlar vardı. Ayrıca buradaki harekât ve strateji planında Fransa ile fikir ayrılıkları artmıştı. Avrupa’da devam eden savaşın seyri iyi değildi, Almanlar ve Avusturyalılar her cephede bir tehditti. Balkanlarda iç karışıklık tırmanmıştı. Türklerin Mısır için tehdidi devam ediyordu. Savaş devam ettikçe teçhizat, gıda ve asker ihtiyacı artıyordu. İngiltere bunca sorun varken gücünü daha fazla bölecek durumda değildi. Bunları göz önüne alan birleşik ordu Çanakkale’deki iki İngiliz ve bir Fransız tümenini 3 Ekim’de Selanik’e kaydırmıştır. Böylelikle Çanakkale’den fiili geri çekilme ve cepheyi boşaltma başlamıştır. İngiltere yanı sıra ısrar etmemiştir. 13 Ekim’de Hamilton İngiltere’ye çağırılmış, yerine General Monroe gönderilmiştir. General Monroe Çanakkale’deki teftişinden sonra kısa vadede Gelibolu’da başarı öngörmemiştir. İngiltere Savaş Bakanı Kitchener 9 Kasım’da Çanakkale’ye gelip incelemelerde bulunmuş, cephedeki askerin durumunu, konuşlandıkları bölgeleri elde edilebilecek erken bir zafer için uygun görmemiştir. Bunun üzerine 19-20 Kasım gecesi Anafartalar ve Arıburnu’nda bulunan kuvvetler başarılı bir çekilme yaparak bölgeden ayrılmıştır. Kitchener, 2 Aralık’ta General Monroe’ya yeniden şu soruyu sormuştur: Dört taze tümenle mevzilerin iyileştirileceğine ve onların güçlü Türk saldırıları karşısında tutunacağına inanıp

³⁰³ “General Hamilton’ın En Son Raporu” **Karagöz**, nr. 800, 12 Eylül 1331 [25 Eylül 1915], s. 3-4.

inanmadığını sormuştur. Onun yanıtı “Hayır!” şeklinde olunca, böylece zar düşmüş, kader belli olmuş, demektir. Güneydeki son birlikler de savaş gemilerinin himayesinde 8-9 Ocak’ta çekilip gitmişlerdir. Böylelikle Çanakkale Savaşı sona ermiş, şanlı Türk tarihindeki yerini almıştır. Kahraman Türk askeri görevini yapmıştır, şimdi sıra Karagöz ailesindedir. Düşman kaçarken Çanakkale sahillerinde, topraklarında kedinin ve köpeğin hazmedemediği Kikirik leşleri, çöpleri bırakmıştır. Bunları temizlemek Karagöz, Hacivat ve Afacan’ın görevidir. Karagöz ve avanesi bundan şikâyetçi görünmemektedir. Herkes mutludur, zafer kazanılmış, İstanbul işgalden kurtarılmıştır. Gelibolu yarımadasının üzerinde “Yaşasın Ordu” sancağı özgürce dalgalanmakta, gökte ay ve yıldız parlamaktadır:

Karikatür 10: Çanakkale’deki Düşman Leşleri Temizleniyor!



Kaynak: Karagöz, nr. 825, 2 Kânunusani 1331 [15 Ocak 1916], s. 4.

Karagöz — Kahraman, şeci’ askerlerimiz vazifesini ifa ettiler, Hacivat! Şimdi kedinin, köpeğin bile hazmetmediği bu Kikirik laşelerini denize atmak vazifesi seninle bana düşüyor. Yaşasın, var olsun kahraman askerlerimiz...³⁰⁴

Cephede bulunan Alman subaylardan Mühlman, hatıratının sonunda Çanakkale’deki sonucun sürpriz olmadığını açıkça dile getirmiştir. Onun nazarında Türkler, hiçbir karış toprağı gönüllü olarak elden çıkarmamak düşüncesine sınıksı sarılmıştır. Bu çelik sertliğindeki enerji ilk planda Çanakkale’yi ve İstanbul’u kurtarmıştır. İngiltere’nin bugünkü maliye bakanı olan Churchill’in “The World Crisis” kitabında ifade ettiğı gibi malzeme üstünlüğü değildi, Çanakkale savaşını Türklerin lehinde sonuçlandıran. Daha güçlü olan irade idi.³⁰⁵

2.3. 1915’te Diğer Cepheler Ve Genel Durum

2.3.1. Batı Cephesi

Avrupa’da 1914’ün sonlarında büyük savaş siper savaşına döndüğünde Belçika’nın büyük bir bölümü ile Fransa’nın önemli sanayi bölgelerini de içine alan bazı topraklar Almanların eline geçmiştir. 1915’te savaşın durağanlaşan seyri her iki tarafın tahkimatını sağlama almasını, basit yapıda olan siperlerini güçlendirmesini gerektirmiştir. Bu dönemde iki tarafın siperleri Manş kıyısındaki Nieuport’tan başlayıp İsviçre sınırına kadar uzanıyordu. Almanlar kendi seçtikleri alanlarda makineli tüfeklerle savunulan ve dikenli tellerle korunan derin ve genellikle rahat, birbirine tünellerle bağlanan mevziler kazmışlardır. İttifak orduları bu güçlü istihkâmlara saldırmak zorundaydılar. Özellikle Fransa için topraklarında cereyan eden savaşta bu kaçınılmaz bir durumdu.

³⁰⁴ Karagöz, nr. 825, 2 Kânunusani 1331 [15 Ocak 1916], s. 4.

³⁰⁵ Carl Mühlman, **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Notları**, Ter. Sedat Umran, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998, s. 166.

1915 başlarındaki mücadelelerde her iki taraf, orduların kuşatma savaşıyla karşı karşıya kaldıklarını anlamış, ağır ve başarılı topçu atışlarının savaş meydanındaki gidişatı nasıl değiştirdiğini görmüştür. 10 Mart'ta Neuve Chapelle'deki İngiliz saldırısında da böyle olmuştur. Ağır topçu atışları sonrası mermi sağanağı altında Alman siperlerine ilerleyen İngilizler ön siperleri ele geçirmiş, ancak Almanların kanatlardaki direnişi ve gelen takviye kuvvetler savaşı çıkmaza sokmuştur. Sadece 1100 metre derinlik ele geçiren General Haig liderliğindeki İngilizlerin bu toprak değişimi 12 bin İngiliz, 13 bin Alman askerinin canına mal olmuştur. Fransızlar şubat ve martta Champagne'deki 500 metrelik Alman savunma mevzilerinde kısa aralıklarla 45 bin asker kaybetmiştir. Nisan ayının başında Fransızların batı cephesi komutanı General Joseph Joffre bu kez Saint Mihiel'deki Alman hatlarına bir saldırı başlatmıştır. Her iki taraf için kanlı ama Fransa için bir hezimet olmuştur: 64 bin kayıp.

Siperler arası, savunma ve sıkışık harp denilen bu yeni tür savaşta Fransa ve Britanya ağır bedeller ödemiştir. Marttaki ilk saldırılarda da Almanlar tarafından kolayca geri püskürtülmüşlerdir. Müttefikler doğru kalibrede topa ve cephaneye henüz sahip değillerdir. Ellerindeki toplar eski ve seyyar savaşta etkili olan şarapnelden oluşuyordu. İhtiyaç olan toplar ise siperleri yok edebilecek, düşman topçusunu etkisiz kılacak ağır, yüksek patlamalı toplardı. Bu sebeple İtilaf kuvvetleri için saldırı ilk başta başarılı olsa da Alman siper sisteminin ilk hatlarına nadiren geçebiliyorlar, burada ise bombardımana ve kanatlardan gelen saldırılara karşı korunmasız kalıyorlardı. Daha fazla ilerleyiş, topçuların yeniden nişan almaları gerektiğinden gecikiyordu. Orduların genellikle erken terfi ettirilmiş subaylardan ve neredeyse hiç eğitilmemiş gönüllülerden oluşması, Britanyalılar açısından sorunu daha da karmaşıktırıyorlardı ama bambaşka türde bir savaşa göre eğitim almış Fransızların da daha iyi sonuç elde etmediği ortadadır.³⁰⁶ 22 Şubat 1915 tarihli Karagöz gazetesinde topun Almanlar tarafından daha güçlü ve akıllıca kullanıldığını ima eden bir karikatür yayımlanmıştır. Karikatürde Kral Wilhelm büyük bir top bombasına tekme atmakta ve top Kikirik'e

³⁰⁶ Michael Howard, *a.g.e.*, s. 85-86.

doğru gitmektedir, o ise korkuyla kaçmaktadır. Gazete top üzerinden 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de ortaya çıkan ve şimdilerde artık bir endüstri hâline gelen futbola da atıfta bulunmaktadır. Hacivat, Kral’ın çektiği şutu kastederek bu İngilizlerin icat ettiği futbol değil mi, Kikirik neden telaş ediyor, diye sorar. Karagöz, öyle olduğunu ama Almanlar topa bir meme takarak bu oyunu patlayıcı, yakıcı bir hâle getirmiştir, diye cevap verir:

Hacivat — Neye bu kadar telaş ediyor, Karagöz? Kendilerinin icat ettikleri futbol oyunu değil mi?

Karagöz — Öyle ama Hacivat... Bundan başka bir şey daha var. Con Kikirik hatırına getiremiyordu ki Fonder Alaman bir gün bu futbola bir meme ilave edecek. İşte bu memeli, patlayıcı, yakıcı bir futbol oyunu...³⁰⁷

Gazete yukarıda değindiğimiz üzere Fransızların şubat ve mart aylarında Champagne’de kaybettiği 45 bin askeri de okuyucularına bir karikatürle duyurmuştur. General Joseph Joffre’in emriyle ve zaferden emin bir şekilde Alman siperlerine saldıran Fransızlar sert bir şekilde geri püskürtülmüştür. İnatla saldırılarına devam ederek kırk beş bin asker zayıatı vermişlerdir. Karikatürde Almanya Kralı Wilhelm ve Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincare üzerinde şampanya bulunan bir masa etrafındadırlar. Poincare bitkin ve perişan vaziyette içtiği şampanyayı geri kusmakta, elindeki kadehi yere düşürmektedir. Wilhelm de şampanya dolu kadehiyle, gayet dinç ve neşeyle onu seyretmektedir. Gazetenin şampanya tercihi tesadüf değildir elbet, zira olayın geçtiği yer Champagne’dir. Karagöz, Poincare’ye kırk beş bin kişi ile sersem oluncaya kadar niye içtin, o zaman böyle midenekileri dışarı fırlatır, bu hâle gelirsın, diye alay eder:

³⁰⁷ Karagöz, nr. 729, 9 Şubat 1330 [22 Şubat 1915], s. 4.

Karagöz — Hah hah hah! Kırk beş bin kişi ile çektiğin ziyafetten başın dönüp sersem oluncaya kadar niye içtin ayol! Bu hâle gelirsın de miden de kalmaz. İşte böyle dışarıya fırlatırsın.³⁰⁸

Almanya tarafında Falkenhayn hâlâ Schlieffen planına bağlı kalarak zafer elde etme arzusundaydı ama bunu tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Ypres'e karşı 1914 sonbaharında gerçekleştirilen saldırıda büyük oranda acemi askerleri kullanmış, Aisne ve Vosges'te deneyimli askerleri bekletmiştir. İngiliz cephesinin çökmek üzere olduğu Ypres'te geciken takviye ve emirler müttefikleri kurtarmıştır. Ludendorff'un Lodz yakınlarındaki Ruslara kesin darbeyi indirmek için talep ettiği takviye de Ypres yenilgisine kadar gecikince buradaki fırsat da kaçmıştır. Savaşın biteceği yeri Fransa olarak öngören Falkenhayn Ruslara karşı kazanılacak kesin zafere duyduğu kuşkudan dolayı bu taarruzu öncelememiştir. General, sonraları doğu cephesinin kolay hareket alanı olduğunu anlamakla birlikte Avusturya-Macaristan tehlike altında kalana kadar takviye birliklerini alıkoymuştur. Falkenhayn, vakti geldiğinde dahi ihtiyat birliklerini azar azar sevk etmiştir. Bununla birlikte onun savaşın uzun süreceğini kestirerek ordu kaynaklarını dikkatli kullanması ve yıpratma savaşları için hazır tutması takdir görmüştür. General Falkenhayn, sahra tahkimat tekniğini diğer ordulara göre üst seviyeye çıkarmıştır. Askerî demiryollarını intikal, lojistik ve takviye için genişletmiştir. Mühimmat ikmali ve üretimi için hammadde teminini enerjik ve kapsamlı bir biçimde hallettirmiştir, İngilizler ise bunu daha sonra fark etmiştir. Almanlar savaş boyunca kaynaklarını ve direnme gücünü ekonomik olarak kullanmıştır.

2.3.2. II. Ypres Savaşı

II. Ypres Savaşı, geniş bir alanda tam anlamıyla zehirli gazın kullanıldığı savaştır. Almanlar, daha önce 27 Ekim 1914'te Fransa'da Neuve Chapelle'de

³⁰⁸ Karagöz, nr. 738, 2 Mart 1331 [15 Mart 1915], s. 4.

mermilerin yanı sıra göz ve burnu tahriş edici gaz içeren tapalı 3000 adet şarapnel top mermisi kullanmışlardır. 31 Ocak 1915'te Polonya'daki bölgesel bir taarruzda yine göz yaşartıcı gaz mermileri denemişlerdir fakat bu deneme şiddetli soğğun etkisiyle başarısız olmuştur. Aynı yıl batı cephesinde sadece Ypres'te bir saldırı gerçekleştiren Almanların amacı yeni silahları zehirli klor gazını denemektir. Bunun yanı sıra Falkenhayn Alman etkinliğinin daha fazla görüldüğü doğu cephesinde İtilaf kuvvetlerinin dikkatini dağıtmak istemiştir. Hazırlıklar tamamlanınca 22 Nisan 1915'te Almanlar Ypres'te ağır topçu ateşi ile saldırıyı başlatmıştır. Saldırı iki Fransız, Hint takviyeli dört İngiliz ve bir Kanada tümenine yönelik olmuştur. Almanlar bombardımanın ardından gazın kullanımına geçmiş, yeşil bir sis bulutu Alman siperlerinden havalanarak Fransız siperlerine doğru hareket etmiştir. Kimyasal silahlara, tuhaf dumana ve kokuya hazırlıksız olan askerler kaçmaya başlamıştır. Kaçış neticesinde İtilaf cephesinde oluşan 4-6 kilometrelik açık Almanlar için bir fırsat doğurmuştur ama bu fırsatı değerlendirecek Alman ihtiyat birliği yoktur. Kanatlarda bulunan Kanada tümeninin direnişi ve İngiliz-Hint takviyelerinin gelmesiyle müttefikler kontrolü sağlamıştır.

İtilaf askerlerinin gaz karşısındaki ilk hazırlığı mühendis bir yüzbaşı tarafından geliştirilmiştir. Askerlere idrarlarını saklamaları, gaz saldırısı sırasında ne bulurlarsa üstüne dökerek ağızlarını ve burunlarını kapatmaları gerektiği söylenmiştir. İdrardaki amonyak klor gazını etkisiz kılmaktaydı. Gaz maskesi geliştirilene kadar gaz saldırılarına karşı ilk çözüm bu şekilde olmuştur. İlk gaz saldırısı dehşete düşürse de etkisi süngü, mermi ve bomba kadar kötü değildir. İstatistikler ve deneyimler gazın modern silahlar arasında en az etkili olduğunu gösterse de ilk kez kullanıldığı için büyük bir vahşet olarak adlandırılmış ve Almanlar dünyanın öfkesini, nefretini üzerine çekmiştir.

Ypres'te Fransız, İngiliz ve Kanadalı birliklerin savunmadaki dirayeti ve birbirlerine desteği mevzilerinin bozulmalarına mani olmuştur. Buna rağmen hat üzerindeki baskı henüz kalkmamıştır. Bazı Fransız komutanlar geri çekilmek için onay istemiştir. Bazı komutanlara bunun için izin verilmişken bazıları görevden alınmıştır. İtilaf ordusu emir-komuta kaosunun önüne geçmek ve askere moral kazandırmak için

30 Nisan’da saldırıya geçmiş ve çok küçük bir alan ele geçirmiştir. Bir hafta sonra Almanlar İtilaf kuvvetlerini bir kilometre geri atmıştır. Mayıs sonundaki çarpışmalardan sonra büyük bir değişiklik görülmemiştir. II. Ypres Savaşı’nda Almanlar toprak kazanmayı başarmış ama gaz saldırısındaki avantajı gereği gibi kullanamamışlardır. Bu genel harpte kaçırılmış en büyük fırsat olarak değerlendirilmiştir. Karagöz, Almanların bu savaşta gaz kullandığına dair herhangi bir haberi gazetede paylaşmamıştır. Elbette bunda Almanlarla aynı safta savaşmanın getirdiği propagandist yaklaşım söz konusudur.

Karagöz, 22 Mayıs’ta gazetenin Çanakkale gündemi ile dolu ve yoğun olduğu günlerde Fransızların çok küçük bir alanı ele geçirip ardından daha fazla toprağı teslim ettiklerini alaya alan bir karikatür yayınlamıştır. Fransız generaller bir masa etrafında önlerinde harita olduğu hâlde tartışırken içeriye elinde mira metre bulunan bir nöbetçi asker girer ve müjde müjde diye bağırarak bir buçuk santimetre ilerlediklerini söyler. Durumu izleyen Karagöz bir buçuk santimetrelik müjdeli haberle dalga geçerek kaybedilen toprağın hangi mira metre ile ölçüleceğini sorar. Çünkü mira metreler ön tarafı cm, arka tarafı mm bölümlüdür ve 0’dan 5 m’ye kadar ölçüm yapabilir. Dolayısıyla bununla Almanların ele geçirdiği toprakların ölçülmesi kolay değildir:

Nöbetçi neferi – Müjde! Müjde! Bir buçuk santimetre ilerledik.

Karagöz – “Müstehzi” haber-i beşaret! Hah hah hah! Bir buçuk santimetrelik bir muzafferiyet! Hah hah! Fakat kaybettiğiniz acaba hangi mira metre ile ölçülecek!³⁰⁹

2.3.3. İtalya İtilaf Cephesinde

Savaş başladıktan hemen sonra her iki taraf İtalya’yı, Osmanlı savaşa girdikten sonra da Bulgaristan’ı yanına çekmek için çok çaba göstermiştir. Savaş karşısında

³⁰⁹ Karagöz, nr. 767, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 1.

İtalya'nın kararsızlığını ve tutumunu daha önce bir başlıkta değerlendirilmişti. Aslında İtalya'nın savaşa girme konusunda büyük bir arzusu yoktu. Genel Harp öncesinde Türklere karşı yapılan savaşlarda hazine hayli boşalmış ve ülke genelindeki grevlerle sanayisi sıkıntıya uğramıştı. Kilise ve zengin sınıf Katolik Avusturya'nın liberal Batı'ya karşı mücadelesini desteklemekteydi. Ancak birleşik İtalya davasına inanan halk çoğunlukta ve bu İtilaf cephesine avantaj sağlamaktaydı. Bu avantajı kendilerine çevirmek isteyen Almanya, Avusturya'dan ellerindeki İtalyanca konuşulan topraklardan İtalya lehine vazgeçmesini istemiştir. Avusturya başta bu teklife olumsuz yaklaşmış, ardından Mayıs ayında Almanya'nın baskısına boyun eğmiştir. Fakat geç kalmışlardır, İtalyanlar 26 Nisan'da İtilaf devletleriyle Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşmayla İtalyanlara Alplerin güneyindeki İtalyanca konuşulan yerlerin tamamı, Güney Tirol, İtalyanların azınlıkta olduğu Slovenya, Rab ve Braç hariç Dalmaçya adaları ile Anadolu'da Antalya ve çevresi vaat edilmiştir. Savaşın başından beri iki taraftan en iyi teklifi bekleyen Başbakan Salandra, parlamentoya danışmaya gerek bile duymadan teklifi kabul etmiştir. Bu şartlarla İtalya 23 Mayıs 1915'te Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmiştir.

Karagöz'ün 5 Haziran'da paylaştığı bir yazıdan İtalyanların İtilaf cephesinde karar kılıp Avusturya'ya savaş ilan ettiğinden henüz haberinin olmadığını anlıyoruz. Gazete ayrıca bu süreçte İtalya'nın Avusturya ile olan anlaşmazlıklarına ve çatışmalarına değinmemiştir. Aşağıdaki "Benim Kazların Çobanı Diplomat!" başlıklı haberde yine İtalya'nın tamamen kendi çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda karar verdiği okuyucuya duyurulmaktadır. Yazı, İtilafçıların menfaatleri ortak olduğu için İtalya'yı kendi yanlarına çekmek istediklerine, ayrıca İtalyanların Fransızlarla aynı ırka mensup olduklarına dair haber okuduğunu söyleyen patrona kaz çobanının manidar cevabını içermektedir. Çoban patronuna annesiz kalan civcivlerin mısırga hindilerine sahiplendirilmesinden bahseden geleneksel bir olayı anlatır. Civcivler büyüye kadar hindiyi anneleri zanneder ama büyüdüktan sonra hindiyi dövmeye başlarlar. Anlatılan olaya göre İtalya da kendi iç sıkıntılarını giderene kadar civciv mantığıyla hareket edecektir. Bu ilişkilendirme patrona başta anlamsız gelse de sonra mesajı kavrar ve çobanını İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'den daha diplomat görür:

Ciddi söylüyorum ki böyle! Benim kazların çobanı Salak Durmuş ciddi bir diplomat. Hem nasıl. Helal-i siyaset ve kıtal-i meşkûkiyet bir diplomat. Bir on gün evvel Kurbağalı'ya doğru çıktım. Durmuş benim kazları orada güder. Elimde gazete vardı, dikkatle okuyordum. Bir aralık çoban yanıma geldi, her zaman olduğu gibi para isteyecek zannıyla bir iyice somurttum. İstemedi. Yalnız sokuldu da muhteriz bir tarzda:

– Efendi! Ne okuyorsun, diye sordu. Gayet muhtasar bir “gazete” diyerek savmak istedim. Fakat tekrar etti:

– Neresini okuyorsun?

Şuna bakın! Neresini okursam okurum, sana ne, diye çıkışacaktım fakat kabil mi? Mahalle kahvesinden bulaşmış, hemen siyaset damarlarım kabardı. Anlattım:

– İtalya ile İtilaf-ı müselles aralarında geçen hadiseleri okuyorum. İtilafçılar İtalya'yı kanatları altına almak istiyorlar. Menfaatlerin müşterek olduklarını Fransızlarla hem-ırk bulunduklarını öne sürerek harbe teşrik etmek istiyorlar.

– Hiç ehemmiyeti yok!

Kaz çobanının bu kadar tabî bir eda ile söylediği söze ağızımla beraber gözümü açtım. O gülümsedi:

– Efendi!” dedi, “Siz mısırga denilen hindileri bilir misiniz? Dünyada onlardan avanak bir hayvan daha bulunmaz. Ben kaz çobanı olduğum için pek iyi bilirim.”

– Ulan Durmuş! Şimdi hindilerle bunun arasında ne münasebet var?

– Beni dinle efendi! Anlatayım da bir bak! Mesela civciv çıkarmış tavuğunuz, ördeğiniz filan var. Kaza bu ya, analar ölür, civcivler meydanda kalır. Başka bir tavuk veya ördek onları altına almaz ki. Ya ne yaparlar bilir misiniz? Civcivsiz bir hindi yakalarlar. Cebren ağzına biraz rakı veya şarap dökerler. Hindi bir iyi sarhoş olur, olduğu yerde sızar kalır. O vakit hemen anasız kalan civcivleri alırlar ve sızmış hindinin altına koyarlar. Hindi bir iki saat sonra ayılınca altındaki civcivleri görür ve kendi kendine der ki: Zahir ben yumurtlamışım, kuluçkaya yatmışım, civciv çıkarmışım da benim haberim yok. Ve böylece başka piliçleri kendi yavrusu zannederek onları gezdirir durur. Fakat civcivler biraz palazlanınca hele içlerinde horoz da varsa sağlam hindiye dayağı atar.

– İyi ama hikâyen uymadı.

– Nasıl uymadı efendi! Menâfii, ırkı, falanı filanı müşterek demedin mi? İtilafçılar mağlup ola ola sızacak derecede sarhoş oldular, İtalyan pilicini kendi cinslerinden sanıyorlar. Piliçler de ses

çıkarmıyorlar. Malum ya biraz çöplenecekler. Fakat bir müddetçik daha sabır! Hele bir palazlansınlar görürsün.

Ne dersiniz benim kaz çobanına? Herhâlde Edwar Grey'den daha mükemmel diplomat değil mi?³¹⁰

Gazete, İtalya'nın İtilaf cephesinde olduğuna dair ilk karikatürünü 19 Haziran 1915'te paylaşmıştır. Karikatürde üzerinde harb-i umumî yazan bir fiçiyı dört ülkenin temsilcilerinin taşımakta hayli zorlandığı görülmektedir. İtilaf'ın daha önce üç ülke ile savaşı kaldıramadıklarını İtalya'nın katılmasıyla da bir şey değişmediğini ifade eden Hacivat'a Karagöz, böyle uğraşacaklarına vazgeçseler daha iyi ederler, diye karşılık verir:

Hacivat – Enayiler üç iken bir halt edememişlerdi. Şimdi dört kişi oldular, yine kaldıramıyorlar Karagöz.

Karagöz – Evet, Hacivat! Onlar için pek ağır bir yük. Bana kalırsa böyle kasıklarımı çatlatıncaya kadar uğraşacaklarına vazgeçseler daha iyi ederler.³¹¹

İtalya'nın başkomutanı General Luigi Cadorna ile askerleri savaşın büyük kısmını derin Isonzo Nehri'nin çevresindeki dağlarda geçirmiştir. İtalya ve Avusturya sınırındaki bu dağlar Avrupa'nın en yüksek tepeleridir. Arazi şartları, sarp kayalıklar, yürüyüş ve ulaşım için çok elverişsizdir. Askerler savaş sırasında bu çetin arazide çok zorlanmıştır ve İtalya, savaş boyunca bu dağlarda bir milyon askerini kaybetmiştir. İtalyanların Alp taburları için bir başka olumsuz durum yetersiz cephaneleriydi ancak düşmana göre sayı üstünlüğü vardı. Avusturyalılar ise tüm cephe hattı boyunca hâkim tepeleri ellerinde tutmaktaydı. Tüm olumsuz şartlara rağmen seferberliğini

³¹⁰ “Benim Kazların Çobanı Diplomat!”, **Karagöz**, nr. 772, 23 Mayıs 1331 [5 Haziran 1915], s. 3.

³¹¹ **Karagöz**, nr. 776, 6 Haziran 1331 [19 Haziran 1915], s. 1.

tamamlayan İtalyanlar 23 Haziran'da taarruza geçmiştir. Hedefleri Gorizia ve Trieste'yi içine alan bölgeyi ele geçirmektir. Böylece I. Isonzo Savaşı başlamıştır. Avusturya askerlerinin sayısı azdı ama hâkim konumda oldukları için işleri kolaydı. İtalyanlar hem araziyi tırmanmak hem savaşmak zorundaydılar, bu şartlarda Avusturyalıların yaptığı siperleri ve korunakları aşamamışlardır. İlk savaş 7 Temmuz'da sona ermiştir. İtalya ve Avusturya arasında 1917 Kasım'ına kadar on iki muharebe yapılmıştır. Hepsi genel olarak asker zayıyatından öteye geçmeyen muharebelerdir.

18 Temmuz'da II. Isonzo Savaşı başlamıştır. Yıl sonuna kadar süren savaşlar adeta birbirinin devamıdır. İtalyan komutanlar bu çatışmaları dinlenme, hazırlanma ve toparlanma sürelerine göre birbirinden ayırmıştır. Cephane ve özellikle toplarının az sayıda olması en büyük dezavantajlarıydı. Avusturya siperlerine yapılan sızma, yok etme faaliyetleri, piyade saldırıları bu kez de sonuçsuz kalmış ve 3 Ağustos'ta çatışmalara tekrar ara verilmiştir. Tek cephede savaşan İtalya'nın çabaları küçük ve gecikmeli kazanımlardan öteye geçmemiş, karşılığında onlarca asker zayi etmiştir. Sonbahardaki çatışmalar yine dar bir alanda, kısır döngü içinde devam etmiştir. Karagöz, arazi şartlarından dolayı küçük bölgelerde cereyan eden savaşta İtalya'nın başarısız oluşuna kayıtsız kalmamıştır. Düşmana göre daha çok asker yığıldığı Isonzo'da General Cadorna'nın anlamsız inadı yüzünden kısa zamanda binlerce asker kaybeden İtalya'nın düştüğü durum 4 Eylül tarihli gazetenin "Harita-yı Harp Tetkik Ederken" başlıklı muhavere bölümünde dile getirilmiştir. Muhaverenin asıl konusu sonuna doğru olduğu için Hacivat ve Karagöz arasındaki giriş diyalogu, aralarındaki tartışma eğlenceli ve dikkat çekicidir. İkili arasındaki tartışmalarda eskiye yönelik eleştirilere, geleneklere, adab-ı muaşeret kurallarına, halkın dilinden düşmeyen mesellere, sosyal yaşama ve problemlere sık sık yer verilmektedir. Büyük bir harbin öz topraklarını sardığı bu zamanlarda da iki kafadar bu âdetlerinden vazgeçmemiştir:

Karagöz – Gel bakalım kafadar...

Hacivat – Karagöz, öyle odanın içinde enine boyuna ne dolaşıp duruyorsun? Galiba odaya yeni bir Uşak halısı alacaksın da arşınıyorsun?

Karagöz – Sağır işitmez uydurur, derler. Sen de ne görsen bir kulp takarsın.

Hacivat – Manasız işlere bir mana vermek isterim, bu da mı kabahat?

Karagöz – Ulan, senin verdiği manalara kim beş para verir?

Hacivat – Senin gibi böyle, odasının içinde fellik fellik dönenlere yahut bir iş bulacağım, diye koridorlarda dolaşanlara, deli deyip de çıkıvermeli, böyle mi yapayım?

Karagöz – Hacivat, iyi bil, her şeyden evvel, mühim ıslahat sırasında, senin lakabını değiştirmeli. Terbiye nerede, sen nerede? Adını da “Çelebi” çıkarmışsın!

Hacivat – Ne sandın ya! Sana nispetle amberim!

Karagöz – Lafını dinleyen, Allah için söylesin... Eski devirde, korkaklara kahraman, bendegâna sadık, cesaret-i medeniye ashabına hain derlerdi. Galiba sen de çelebiliği o zamanda kapmışsın!

Hacivat – Ağzını topla, Karagöz... Ben sana zarafet çıkarıyorum, nüktedanlık gösteriyorum. Senin kalın kafan almıyor. Sen hoşafın lezzetini bilmezsen ben ne yapayım?

Karagöz – Budala herif. Şimdi odaya girince yediğin herzeyi unuttun mu? Daha üç gün evvel gelen bizim halıyı senin Yumurcak bedestene götürüp mezata verdi. Bunu bilip dururken beni maskaraya neden alıyorsun? Sonra da bana deli demeye kalkıştın. Turp sıkayım nezaketine!

Hacivat – Ya, ne yapaydım? Varışına gelişim, tarhanana bulgur aşım!

Karagöz – Bulgurunu yerim, tenceresini de başına geçiririm.

Hacivat – Karagöz Ağa’dan terbiye dersi alıyoruz...

Karagöz – Terbiyeli davransaydın, şuraya gelir gelmez, “Vay Karagöz Beyefendi Hazretleri! Mizaç-ı devletiniz, böyle hücre-i irfanınızda dolaşmanız da pek büyük bir hikmet ve mutlak bir keramet olmalı!” diyecektin.

Hacivat – Efem... Böyle demiş olsam, o zaman sen kapıyı şaşırdığıma hükmedecek, bana şaşkın diyecektin...

Karagöz – Ulan, öyle demezdim. Hacivat, ağız alıştırıyor, derdim.

Hacivat – Haydi, farz et, böyle dedim, ne cevap verirdin!

Karagöz – Adamakıllı ben de sana nasıl pek mühim bir işle meşgul olduğumu anlatırdım...

Hacivat, Karagöz’ün hücrelerinde yere bakarak, düşünceli bir şekilde dolaşmasını hâliyle önemli bir iş olarak görmez. Odasının harp haritası olduğunu söyleyen

Karagöz’e hak veren Hacivat dostunun parasızlıktan sokağa çıkamayıp nefsiyle savaştığını düşünür. İşin aslı öyle değildir. Küçük, dar odasının içinde döşemelerdeki yarıklara ve çivilere bakarak dolaşan Karagöz İtalya’nın harp haritasını da buna benzeter. Ona göre İtalyan komutanların beş aydır savaştıkları yer, küçük odasındaki zeminden farklı değildir. Halkın gözünü boyamak için büyük kazanımlar elde ettiğini söyleyen İtalyanlar gibi Karagöz de tahta yarıklarına çeşitli nehir isimleri, çivi başlarına köy isimleri verirse onların harp sahasını resmetmiş olacaktır. O sıralar İtalyanlar Osmanlı’ya da harp ilan etmiştir, bunu duyan Karagöz haberi ciddiye almaz:

Hacivat – Odanın tahtalarını, yarıklarını, kovuklarını, budaklarını saymak pek mühim bir iş mi?

Karagöz – Çivilerini unutma! Pek mühim bir iş, ne sandın!

Hacivat – Ya!

Karagöz – Şu benim odamın içi birde bir mikyasında bir harita-yı harp. İşte bunu tetkik ediyorum.

Hacivat – Hay Allah layığını versin! Şimdi işi anladım. Oldukça tuhaflardansın Karagöz!

Karagöz – Ne anladın ki...

Hacivat – Mikyastan dem vurdun, demek ki senin için saha-i harp tam bu oda içi! Anladım ki züğürtlükten sokağa çıkamıyorsun. Meraktan geziyorsun, odanın içinde nefsinle mücadele ediyorsun.

Karagöz – Bilemedin, yine zırvaladın.

Hacivat – Bugün sana laf beğendiremeyeceğim, sen anlat da ben dinleyim.

Karagöz – Ulan, ben odamın içini, makarnacıların³¹² saha-i harp haritası farz ettim. İşte bunun tetkiki ile meşguldüm.

³¹² Dünyada en meşhur ve farklı makarna yemeklerini İtalyanlar yapmaktadır. Çoğu kültürde makarna öncelikle karın doyurmak içindir, İtalyanlarda ise keyif almak için tercih edilen bir yemektir. Geçmişten bu yana kendi kültürlerinin bir parçası olduğu için İtalyanlara “Makarnacılar” denmiştir. Karagöz de bunu tercih etmiştir.

Hacivat – Ne dedin?

Karagöz – Ne diyeceğim, İtalyanların beş aydır uğraştıkları yer bundan büyük değil...

Hacivat – Ya birtakım köylerin, derelerin, yarların isimleri geçiyor, bunlar ne oluyor?

Karagöz – İtalyan kumandanları halkın gözünü boyamak için, bu kadarcık bir yerdeki çatlakları dereler, karınca yuvalarını, yarlar, küçücük çalıları, yabani otları köyler, kasabalar farz etmişler, isimler vermişler... Mesela ben de şu tahta yarıklarına birer dere ismi taksam, çivi başlarına birer köy ismi uydursam, tam İtalyan harita-yı harbini resmetmiş olacağım.

Hacivat – Şimdi anladım. Heriflerin dört beş aydır, dere tepe düz gidip bir çuvaldız yer gittiklerini düşünüyorsun.

Karagöz – Bunda şüphe mi var ya!

Hacivat – Karagözüm, bu tetkik aklına nereden geldi...

Karagöz – İtalyanlar bize ilan-ı harp etmişler, diye işittim. Şöyle odamın içinde İtalya saha-i harbini tetkikten sonra baldırımı kaşıyacağım. Sümküreceğim, sopamı alıp keyifle sokağa fırlayacağım.³¹³

General Cadorna sonbahardaki yeni ve daha güçlü bir harekâta hazırlanırken Isonzo'daki savaş Avrupa'daki gibi siper savaşlarına dönmüştür. General'in hazırladığı harekât ekim ve kasım ayında benzer sahnelerle neticelenecek şekilde gerçekleşmiştir. III. ve IV. Isonzo Savaşı ile 1915 sonuna gelindiğinde İtalyanlar ileride kalmayı başarmışlardır ama 280 bin personelini feda etmiştir. Altı ayın sonunda tek cephede savaşma avantajına sahip İtalya, karşısında dirayetli ve inatçı bir düşman bulmuş ve istediğini elde edememiştir. Avusturya ise konumuna ve düşmanın yarısı kadar zayıf vermesine rağmen saldırıya geçmemiş, siperlerde yerini muhafaza etmeyi sürdürmüştür.

³¹³ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 794, 22 Ağustos 1331 [4 Eylül 1915], s. 2.

2.3.4. Loos, Artois ve Champagne Çarpışmaları

Batı cephesinde nispeten sakin geçen yaz aylarının ardından sonbahara girerken Fransız ve İngiliz siperlerinde yeni hareketlilik gözlenmiştir. İtilaf kuvvetleri Fransa'ya girdikten sonra mevzilerinde çakılı kalan Alman askerlerini yormak, bezdirmek ve son tahlilde geri çekilmeye zorlamak düşüncesindeydi. Fransız General Joffre Almanları kendileri için stratejik bölgelerden uzaklaştırmak istiyordu. Bu bölgelerden biri kuzeydeki Artois'ti. Buraya saldırarak Alman savunmasını kırmak isteyen Joffre, Vimy Sırtı'nı da saldırının taktiksel hedefi olarak planlamıştı. Güneyde ise Champagne bölgesindeki düşmana saldırılacaktı. Bu plana ek olarak İngiliz Seferi Kuvvetler Karargâhı, Fransızların ve İngiliz General Haig'in karşı çıkmasına rağmen Lens yakınlarındaki Loos'a eş zamanlı saldırı kararı almıştır.

Birbirinden uzak eş zamanlı saldırılar 25 Eylül'de başlamıştır. İtilaf kuvvetlerinin sayı üstünlüğü lehlerineydi ama karşılarında güçlü tahkimatıyla Alman savunması vardı. İlk günkü harekâta Fransız piyadesi Champagne'de başarılı bir saldırı gerçekleştirmiştir ve Almanların ilk hattına dört kilometre kadar girmiştir. Sonraki günlerde asker kaybı arttıkça şiddetli mücadele yerini küçük çatışmalara ve yıpratma saldırılarına bırakmıştır.

Fransızlar Artois'da 10. Ordusu ile taarruza geçmiştir. D'Urbal komutasındaki askerler olumsuz hava koşullarına rağmen Arras çevresinde bazı önemli yerleri ele geçirmiştir. Sonrasında Almanların inatçı ve sert karşılığını daha fazla aşamadılar ve ağır kayıplar vermeye başlamışlardır. Kayıpları ve beyhude çabayı gören Fransızlar saldırılarını sol tarafa kaydırarak Souhez'i ele geçirmiştir. 28 Eylül'de Vimy tepesini ele geçirmek için saldırıya geçen askerler başarılı olamamışlar ve Almanlar tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Buradaki harekât ekim ayında da devam etmiş, Fransızlar ancak küçük kazanımlar elde edebilmiştir.

İngiliz ve Fransızların belirli aralıklarla aynı cephelerde gerçekleştirdiği saldırılardan bir sonuç elde edememesi, Almanların siperlerinde çakılı kalması adeta bir çivi gibi saplanması müttefiklerin de sınırlarını germiştir. Cephelerdeki başarısızlıklar komutanların sık sık görevden alınmalarına, yer değiştirmelerine ve azledilmelerine kadar giden sonuçlar doğurmuştur. Karagöz başından beri olduğu gibi

yine Alman hayranlığı ile durumdan memnuniyetini bilaistisna devam ettirmiştir. 2 Ekim tarihli gazetede yer alan bir karikatürde Almanların güçlü savunması, ele geçirdiği bölgeleri teslim etmemesi; İngiliz ve Fransızların saldırılarının zayıflığı konu edilmiştir. Güçlü ve iri fiziğiyle bir ayağı Belçika’da diğeri Fransa’da olan Alman askerinin ayağına ip bağlayan cılız Fransız ve İngiliz askeri onu çekip düşürmek isterken resmedilmiştir. Karagöz’e göre müttefiklerin çabası boşunadır ve bu hâllerıyla el âleme karşı da küçük düşmektedirler:

Karagöz – Ne kadar zorlasanız nafile! Çelikten bir ayak bastığı yerden öyle kolay kolay kaldırılamaz. Beyhude yere uğraşıp duruyor, bu hâlinizle de el âleme maskara oluyorsunuz.³¹⁴

Loos’a harekât kararı alan İngilizlerde General Haig, zehirli gaz kullanılırsa topçu eksikliğinin telafi edilebileceğini ve bu sayede zafer kazanılabileceğini öne sürmüştür. 25 Eylül sabahı 1. Ordu saldırıya geçmeden önce rüzgârın yönünü hesap etmeye çalışan Haig gaz silindirleri başındaki askerlere gazın salınması emrini vermiştir. Gaz saldırısından bir saat sonra İngiliz askerler saldırıya geçmiştir. Almanlar gaz saldırısına rağmen mevzilerini terk etmemişler ve düşmanlarına karşılık vermiştir. Bazı bölgelerde gaz bulutu İngilizlere yönelmiş ve asker zayıatına neden olmuştur. İngilizlerin saldırıları değersiz kazanımlarla neticelenmiş, Almanlar mevzilerini korumayı başarmıştır. John French’in Kitchener’in kurduğu yeni orduya ait iki tümeni cephe gerisinde tutması savaşın İngilizler aleyhinde sonuçlanmasına etki etmiştir. Harekâtın sonunda gerçekleştirilen 13 Ekim saldırısı gereksiz asker kayıpları ile neticelenmiştir.

Üç bölgede düşmana göre asker sayısı az olan Almanlar müttefiklere karşı güçlü bir savunma ile başarılı bir sonuç elde etmiştir. Düşmanı mevzilerinden atacaklarına emin olan İngiliz ve Fransızlar Artois, Champagne ve Loos’ta hedeflerini

³¹⁴ Karagöz, nr. 802, 19 Eylül 1331 [2 Ekim 1915], s. 4.

gerçekleştirememişlerdir. İngilizlerin buradaki başarısızlığı 19 Aralık'ta İngiliz Seferi Kuvvetler Komutanı General John French'in görevini General Douglas Haig'e devretmesiyle sonuçlanmıştır. Birkaç gün sonra Genelkurmay Başkanlığına General Sir William Robertson getirilmiştir.

2.3.5. Bulgaristan İttifak Saflarında

Büyük savaş başladığında tarafsızlığını ilan eden Bulgarlar, bir müddet savaşın gidişatını izlemeyi tercih etmiştir. Stratejik konumu ve güçlü ordusuyla Bulgarlar bu süreçte her iki tarafın yanlarına çekmeye çalıştığı bir ülkeydi. Müttefikler Sırpların savaş dışı kaldığı Balkanlarda Bulgar hâkimiyeti olacağının farkındaydı ve buna asla rıza göstermezlerdi. Öte yandan Bulgarlar Sırpların ezeli düşmanıydı. Bulgarlar I. Balkan Savaşı'nda ele geçirdiği Makedonya topraklarını II. Balkan Savaşı'nda Sırlara kaptırmıştı ve bu toprakları tekrar elde etmenin peşindeydi. Bulgarların Sırp Makedonyası haricinde Yunanistan'dan da toprak beklentisi vardı. Bunu hem Almanya hem İngiltere çok iyi biliyordu ama İngiltere Sırbistan'a rağmen böyle bir vaatte bulunamazdı. Almanya'nın böyle bir çekincesi yoktu ve daha önceden yaptıkları gizli bir anlaşma ile Bulgarlara istediği toprakları verme, saldırıya uğradığında askeri destek sağlama, siyasal varlığını koruma, her durumda toprak bütünlüğünü tanıma gibi bazı garantiler vermiştir. Almanların vaatleri Bulgarların göz ardı edebileceği teklifler değildi ve merkezî devletlere katılmayı tartışmaya başlamışlardır. Bulgarları tereddüde iten en önemli sebep komşuları Yunanistan ve Romanya'nın İtilaf tarafında savaşa girme ihtimaliydi. Böyle bir durum Bulgaristan'ın iki taraftan sıkıştırılması demek olurdu. Yunanistan kralının tarafsız kalmaktaki ısrarlı tavrı, ardından Osmanlı Devleti'nin Çanakkale'de müttefik ordularına geçit vermemesi Bulgaristan'ın İttifak saflarında savaşa girmesini hızlandırmıştır. İtilaf kuvvetleri Bulgarları kendi yanlarına çekmek için başta sert bir tavır takınmıştır. Üstü kapalı tehditler savurmuş, adeta aba altından sopa göstermişlerdir. Rusların Slav bayrağı altında bir arada kalma, beraber olma yönündeki telkinlerine maruz kalmıştır. Bu yaklaşımlarına karşın Bulgar çarının onlara karşı umursamaz ve kayıtsız tavrı müttefikleri telaşa düşürmüştür. Bu kez yöntemlerini değiştirerek Bulgaristan'a karşı

sıcak, samimi bir yakınlık göstermiş, özel imtiyazlar sunmuş ve para teklif etmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde her ihaneti, yanardöner tavrı mubah gören politik anlayış burada da rolünü üstlenmiş ve sahne almıştır. Karagöz İttifak'ın bu ani tavır değişikliğini, kurnazlıklarını ilk sayfasındaki karikatürüne taşımıştır. Bulgaristan çarının etrafında toplanan İngiliz, Fransız ve Rus erkânı güler yüzle ve yılışık bir şekilde hareketler yaparak Çar'ı etkilemeye çalışmaktadır. Fransız elinde 10 milyonluk büyük bir kese, İngiliz ise bir kutu şekerleme sunarken Rus da samimiyet göstermek için Çar'a sarılmaya çalışmaktadır. Çar Ferdinand ise etrafındakileri umursamadan ufka, bulutların arasında başına zafer tacı takılan Alman kralı Wilhelm'e dalıp gitmiştir:

Hacivat – Karagöz, tehditten iş niyaza döküldü.

Karagöz – O büyükbaş zaferle tetevvüc ettikçe daha neler olacak neler Hacivat. Artık itilaflılara mezar kazmaktan başka çare yok.³¹⁵

Bulgarlar 14 Ekim'de Sırlara savaş ilan etmiştir. Birinci ve İkinci Ordu Moravya boyunca Sırbistan'ın doğusu ve Vardar Makedonya'sında hızla ilerlemiştir. Bulgar orduları Krivolak'ta İngiliz ve Fransız kuvvetlerini hezimetle uğratmıştır. Sırlar, Bulgar ilerleyişi nedeniyle zorlu Arnavutluk dağlarından geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Bulgaristan batıdaki toprakların büyük bölümünü kendi sınırları içine almıştır. Bulgaristan, savaşa bizzat katılmış, böylece Selanik'ten gelen desteğin önünü kesmiş ve Sırbistan'ın işgalinde önemli bir rol oynamıştır. Bulgaristan'ın harbe katılmasıyla Almanya-Osmanlı kara bağlantısı sağlanmıştır. Ayrıca Bulgaristan'ın yaptığı tercihle Slav birliği de bozulmuştur.³¹⁶ Bu iki nedenden dolayı İngiltere ve Rusya artık daha büyük bir tehdit altındaydı.

³¹⁵ Karagöz, nr. 777, 10 Haziran 1331 [23 Haziran 1915], s. 1.

³¹⁶ Bulgaristan'ın İttifak saflarında savaşa girişine en büyük tepkiyi Rus Çarı II. Nikola göstermiştir: “Sadık kullarıma beyandır... İmkânsız gibi görünse de savaşın başından beri haince hazırlandığı artık belli olan Bulgaristan, Slav kardeşliğine ihanet etmiştir; Bulgar ordusu sadık müttefikimiz Sırbistan'a

Karagöz gazetesi, Bulgaristan'ın kendi saflarında savaşa katılmasına çok sevinmiştir. Geçmişte azılı bir düşman olan yeni ortakları için büyük dostlukların kavgayla başladığına, Bulgarların özünde Türklük olduğuna dair güzellemeler yapmıştır. Bulgarların kararını destekleyen karikatürler ve yazılar dışında, düşmanın tepkilerini de alaya alan yayınlar yapmıştır. Bunlardan biri de sefirlerin ülkeyi terk etmesiyle ilgilidir. Bulgaristan 23 Eylül 1915'te genel seferberlik ilan edince müttefik devletler önce sırayla Bulgaristan'a nota vermişler, ardından elçilerini Sofya'dan çekme kararı almışlardır. Dedeagaç trenine binen İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya elçilerini yolcu etmeye Karagöz, Hacivat, Afacan ve Yumurcak gelmiştir. Teşyii için hazır bekleyen dördlünün ellerinde çalı süpürgesi vardır. Karagöz, hareket etmek üzere olan tren için teşyii ekibine selam durmalarını emreder:

Karagöz – İtilaf sefillerini teşyii ediyoruz. Arkadaşlara selam dur!!!³¹⁷

Sırbistan'ın işgal edilmesinin en büyük sebebi Bulgaristan'dır. Savaş başladığında Bulgarları hesaba katmayan müttefikler Sırbistan'ın işgal edilmesinin önüne geçememiştir. Vardar üzerinden Sırlara yardıma gitmeyi hesap eden İngiliz ve Fransızlar Bulgarların burayı kapatması ile yardımda gidememiştir. Almanya, Avusturya-Macaristan ordularına karşı savaşan ve zor durumda olan Sırlara Bulgarlar da arkalarından saldırmıştır. Üç taraftan saldırıya uğrayan Sırp orduları yardım da alamayınca ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Karagöz bu sıkıştırmayı anlamlı bir karikatürle okuyucularına sunmuştur. Birbirine doğru hızla ilerleyen iki trenin lokomotifinden birinde Kayzer Wilhelm, diğerinde Bulgaristan çarı Ferdinand

saldırmış ve güçlü bir düşman olarak kan dökmüştür... Rus halkı yakın zamana kadar kendilerine çok yakın hissettikleri Bulgaristan'ın bu acı ihanetine tepki göstererek güçlü kalplerinin yönlendirdiği kılıçlarını bu ülkeye karşı çekecek, Slav dünyasının inancını terk eden bu hainlerden Tanrı adına intikam alçaktır.” Bkz. İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 192.

³¹⁷ **Karagöz**, nr. 804, 26 Eylül 1331 [9 Ekim 1915], s. 1.

oturmaktadır. Sırp kralı Petro da bu iki trenin arasında kalan bir kazazede olarak verilmektedir:

Karagöz – Ben yol için müsaade verdikten sonra niye araya atılıyorsun ulan! İşte gördün mü şimdi başına gelen hâli: Ne kemiğin kaldı, ne de etin!³¹⁸

2.3.6. Sırbistan'ın İşgali

Sırbistan ve Avusturya mücadelelerine, öldürmeye ve öldürülmeye devam ediyordu. 1914 Ağustos'unda ve sonbaharında Avusturya'nın saldırıları Sırlar tarafından savuşturulmuştur. Avusturya ordusu aralık ayında Belgrad'a girmeyi başarmış, on gün sonra Sırların sert karşı taarruzuyla şehirden çıkarılmıştır. Bu taarruz İtilaf kuvvetlerinin 1914'te kazandığı sayılı zaferlerden biridir.

Sırlar zor durumdaydı. Son otuz beş yılı savaşlar içinde geçen Sırbistan'ın durumu lojistik, ekonomik ve sosyal açıdan iyi değildi. Ordunun mühimmat ve diğer eksikleri her geçen gün artmış, salgın hastalıklar her yeri sarmıştır. Almanya destekli Avusturya tehdidi her zaman karşısında olan Sırbistan'ın bu şartlarda kesinlikle desteğe ihtiyacı vardı. Sırp Kralı I. Petar ortaklarına durumlarının kritik olduğunu belirterek birçok yardım talebinde bulunmuştur. Sırlara destek olmak isteyen İngiltere ve Fransa Selanik limanına asker ve malzeme çıkarmıştır. Vardar üzerinden destek gönderme planı yapan İtilaf grubu hemen hazırlıklara girişmiştir. Almanya Sırbistan'ı tamamen devre dışı bırakmak için eylül ayında Avusturya ve Bulgaristan'a asker göndermiştir. Buna karşılık İngiltere ve Fransa da Selanik'e iki tümen göndermiştir ama geç kalmışlardır. 5 Eylül tarihli gazetede ki karikatüre bakıldığında Karagöz'ün Bulgarları on beş yirmi gün önceden savaşa kattığı görülmektedir. Alman miğferlerinden oluşan yağmur bulutları Sırbistan Kralı I. Petar'ın üzerine doğru

³¹⁸ Karagöz, nr. 810, 14 Teşrinievvel 1331 [27 Ekim 1915], s. 1.

eserken gerilerden Bulgar Kralı I. Ferdinand da ordusuyla saldırıya geçmiştir. I. Petar yağmur gibi üstüne gelen ordulara karşı şemsiyesini açmaya çalışmaktadır. Karagöz’e göre bu dehşetli fırtınaya karşı şemsiye bir çözüm sunmayacaktır:

Karagöz – Gelen fırtına dehşetli, pek sivri yahu! Ulan buna şemsiye memsiye kâr etmez.³¹⁹

Almanya ve Avusturya 6 Ekim’de Tuna Nehri’ni geçerek sağ taraftaki Drina üzerinden saldırıya geçmişlerdir. Sırların çetin direnişi ve dağlık arazi şartları taarruzu sekteye uğratmıştır. Bir hafta sonra İttifak saflarında savaşa giren Bulgarlar İngiliz-Fransız takviye birliği gelmeden Sırbistan’ın güneyinden asıl Sırp ordusunun arkasına saldırıya geçmiştir. Bulgarların savaşa girmesiyle Fransız ve İngilizlerin Sırlara destek olmak için seçtiği Vardar yolu böylece iptal olmuştur. Bulgarların saldırısı Sırlar ve takviyeye gelen müttefikler arasında büyük bir boşluk oluşturmuş ve Sırları yalnızlığa itmiştir. Üç koldan kuşatılan Sırp ordusu batı yönünde Arnavutluk dağlarına doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Sırbistan kasım ayında İttifak kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Kış şartlarında dağlarda sağ kalabilen Sırp askerleri ancak 1916 baharında Selanik’te İtilaf ordusuna katılabilmektedir. Sırbistan’ın işgali Avusturya’yı güney sınırındaki tehlikeye karşı emniyete almış, Almanya’ya Kuzey Denizi’nden Dicle Nehri’ne kadar güvenle hareket edebileceği bir alan bırakmıştır. Karagöz, 13 Ekim tarihli gazetenin muhavere bölümünde Balkanlarda bir haftadır devam eden savaşın sonucunu sinemacılara ilham vermek için Hacivat’la tasavvur etmek ister. Bir taraftan Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar, diğer taraftan Bulgarlar tarafından ablukaya alınan Sırbistan ele geçirilince Osmanlı ile Rumeli’nde kavuşacaklardır. Böylece en büyük darbeyi İngilizler yiyecektir, Mısır düşecek, Hint yolu kapanacaktır. Kendi derdine düşen İngilizler

³¹⁹ Karagöz, nr. 800, 12 Eylül 1331 [25 Eylül 1915], s. 1.

ortakları Rusya, İtalya ve Fransa'yı yarı yolda bırakacaktır. İki yâr-ı vefadarın göz önüne getirdikleri sahneler kısa bir zaman sonra gerçekleşecek ama bu uzun süre devam etmeyecektir:

Karagöz – Bak şöyle gözlerinin önüne getir. Sırbistan'ın şimalindeki o koca Tuna nehri, Osmanlıların akınlarından beri görmediği şiddetli bir akın görüyor. Tuna'yı, Sava nehrini, Drina nehrini dostlarımız Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar tam dört yüz kilometre ve geniş bir sahadan geçiyorlar. Belgrad'ı bir hamlede alıyorlar. Sırbistan kıvranıyor, bitiyor. Bu orduları, ilk merhalede, Bulgar orduları istikbal ediyor. Balkanlarda düşmanlar meyasane mukavemet imkânı ararken çil yavrusu gibi dağılıyorlar.

Hacivat – Sonra, dost ve müttefik ordular, birbirini uzaktan selamlarken, birbirinin kahramanlıklarını ayrı ayrı harp sahnelerinde alkışlarken Rumeli sahasında, şanlı Osmanlı ordusuyla dost ordular kavuşuyor. Silah arkadaşlığının şenlikleri yapılıyor... Balkan hadisatının daha ilk inkişafında, dilleri dolaşmış, akılları tersliklerine bulaşmış olan düşmanlar, birbirine kusur ve kabahat bularak aralarında dalaşmağa başlıyorlar. Hele İngilizler, o zaman kendilerine en müthiş darbenin Mısır'da ineceğini düşünerek, Avrupa işlerini, Avrupa'daki dostlarını bırakarak can damarlarının kesilmesinden, Hint yolunun kapanmasından ürker, korkarak kıvrım kıvrım kıvrıyorlar.

Karagöz – Moskoflar, perişan hâlleri içinde, kahpe İngilizler bizi bıraktılar, para vermediler, diye sövüp sayıyorlar. İtalyanlar, İngilizler bizi aldattılar, bu belaya soktular, diye dizlerini dövüyorlar, Fransızlar, bizi felakete sürükleyen İngilizlerdir, diye çırpınıyorlar. Fransa'daki İngilizleri tard etmeğe kalkıyorlar.

Hacivat – Aman Karagözüm, bütün bu levhalar bu manzaralar gözlerimin önünden geçiyor, öyle ferahlanıyorum ki...

Karagöz – Pek canlı, pek şanlı levhalar!³²⁰

Arnavutluk'a doğru geri çekilen Sırp kuvvetleri yüksek dağların, sarp yolların arasından müttefiklerin bulunduğu Selanik'e doğru zorlu bir yola çıkmıştır. İttifak

³²⁰ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 805, 30 Eylül 1331 [13 Ekim 1915], s. 2.

kuvvetleri de ele geçirdikleri yerlerin güvenliğini sağlamak için düşmanın peşinden gitmiştir. Karagöz bu takibi kendi arzusunu ifade eden yine muzip bir karikatürle okuyucularına duyurmuştur. Belgrad, Niş ve Doyran'ı geçerek Selanik'e kaçan Kral Petro, sırtında General Falkenhayn'ı da getirmiştir. Petro, Almanya kendisine yüklenince maharetini göstermek için onu buraya kadar taşımıştır. Karagöz de buraya kadar getirmesinin yeterli olduğunu şimdi bunların da ne meta olduğunu göstereceğini söyler. İngiliz ve Fransızlar Bulgarların ani kararıyla Sırbistan'a yardım götürmemiş ve ülkenin düşmesine mani olamamıştır. Şimdi Selanik'teki durumlarını gözden geçirmeleri ve Balkanlardaki harekât planlarını yeniden hazırlamaları gerekmektedir:

Petro – Bana yüklendi. Maharetimi size göstermek için buraya kadar getirdim alınız!

Karagöz – Sen buraya kadar getirdin ya o kâfi! Şimdi bunlar da ne meta olduklarını gösterirler.³²¹

2.3.7. Selanik'teki İtilaf Kuvvetleri ve Yunanistan'ın Tavrı

Ekim ayında Sırbistan'ın çağrısı üzerine İngiliz ve Fransızlar Gelibolu'dan çıktıkları askerlerini Selanik'e göndermiştir. Selanik'teki birlikler Fransız General Sarraile komutasında idi. İlk öncü birlik Sarraile önderliğinde Bulgarların müdahalesiyle Selanik'e geri dönmek zorunda kalmış ve Sırbistan'ın işgaline mani olamamıştır.

Yunanistan iki Balkan savaşında da Sırbistan'ın yanındaydı. Yunan şirketler ve zengin sınıf İngiliz yanlısıydı ama saray ve ordu Alman taraftarıydı. Bunda Yunan kralın kayserin kayınbiraderi olmasının da payı vardır. Kralın tarafsız tavrına rağmen Yunan hükümetinin Giritli başbakanı Elefterios Venizelos İtilaf destekçisiydi. Çünkü Ruslara vaat edilen İstanbul ona da vaat edilmişti. Bu sebeple Çanakkale çıkarmasında Selanik Limanı'nın İngiliz ve Fransız gemilerine açılmasına, askerî birlik

³²¹ Karagöz, nr. 808, 10 Teşrinievvel 1331 [23 Ekim 1915], s. 1.

çıkarılmasına destek olmuştur. Ancak Çanakkale'deki başarısızlıkla İtilaf devletleri Doğu Akdeniz'deki itibarlarını kaybetmiştir. Yunanistan'da Venizelos gözden düşmüştür. İtilaf sefer kuvveti Selanik'e çıktığında yeni Yunan hükümeti tarafsızlığının ihlalini sert bir dille kınamıştır. Bu tavır kendilerini küçük devletlerin hamisi gören İngilizler için çok küçük düşürücü olmuştur. Yeni Yunan hükümeti Sırplarla olan anlaşmalarını da bozmuştur. Aslında İngiliz genelkurmayı askerî nedenlerle Selanik'in tahliyesini istiyordu ama siyasî sebeplerle kalmaya karar vermiştir. Zira Selanik'in tahliyesi müttefikler için hem Alman hem Yunan makamları nezdinde yeni bir itibar kaybı olacaktır. Müttefikler, Almanların Yunanistan üzerindeki etkisini kırabilmek, Bulgarlara tehdit unsuru olmak, kendi yanlarında savaşa girerse Romanya'ya yardım edebilmek gibi nedenlerle Selanik'te kalmaya karar vermişlerdir.

Dünyada söz sahibi devletler Yunanistan'ın kendilerine karşı takındığı olumsuz tavra, kendilerini Selanik'te istememesine sözlü ve yazılı (nota vererek) tepki göstermişlerdir ama yeni hükümet geri adım atmamıştır. Selanik kuvvetlerinin Sırlara yardıma gidememesi, Sırbistan yolunda Krivolak'ta Bulgarlara karşı direnememesi, askerlerin beklentileri karşılayamaması İtilaf kuvvetlerini ve komutanlarını zor durumda bırakmıştır. Bunlar yetmezmiş gibi Yunanistan kralının ve yeni hükümetin kendilerini Selanik'te istememeleriyle hayal kırıklığına uğramışlardır. Karagöz, İtilaf'ın içinde bulunduğu ruh hâlini Selanik kuvvetlerinden bir kumandanın serzenişiyle yansıtmıştır. Manzum bir şekilde duygularını paylaşan kumandan şiirin tamamında Yunanistan'ı vefasızlıkla nitelemiştir ve böyle yapmasına bir anlam verememiştir. O kadar ricada bulunmalarına, içinde bulundukları içler acısı durumlarına karşın Yunan tarafı müttefiklere destek vermemiştir. Kumandan son nefesinde olduğu hâlde yardıma gelmeyen Yunan'ı canavarlıkla suçlamış ve kalbinin İttifak'a meylettiğini iddia etmiştir:

Yüz çevirdin ah bizden daima

Vermedi bir fayda bin bir rica

İttifak'a meyil kalbin daima

Böyle mi yapmak ederdi iktiza

Bîvefasın! Bîvefasın! Bîvefa!

İşte Balkanlar karıştı ey Yunan!

Halimiz birdenbire oldu yaman!

Yuttuğum kan, kustuğum kandır inan

Böyle mi yapmak ederdi iktiza

Bîvefasın! Bîvefasın! Bîvefa!

Ey Yunan canavarı imdada gel

Son nefeste ettiğim feryada gel

Kalmadı artık yerim dünyada gel

Böyle mi yapmak ederdi iktiza

Bîvefasın! Bîvefasın! Bîvefa!

Kumandan, Yunan'ın merhamete gelmesi için kendini daha da acındırır. Öyle ki askerleri darmadağın olmuş, cepheden kaçmış ve artık kurtulma ümidi yoktur. Birbirlerinin eski dost olmaları hatırına Yunan tarafından hiç olmazsa iltica edebilecekleri bir yer göstermesini istemiştir.

Her tarafta muzmahildir askerim

Tuttu râh-ı ricatı askerlerim

Söyledim, bin kere hatta söylerim:

Böyle mi yapmak ederdi iktiza?

Bîvefasın! Bîvefasın! Bîvefa!

Kalmadı bizlerde ümit reha
Bari bir yer versen etsek iltica...
Düşman olmaz derler eski aşına
Böyle mi yapmak ederdi iktiza?
Bîvefasın! Bîvefasın! Bîvefa!³²²

İtilaf'ın Selanik'le ilgili planları tutmamış, işler istedikleri gibi gitmemiştir. Çanakkale'de ters yüz edilen İngiliz ve Fransızlar, Balkanlar'daki karışıklığı, çıkmazı kendi lehlerine çevirmek için Selanik'teki üssü güçlendirmeye devam etmiştir. Ancak İtalya'dan, Sırbistan'dan bekledikleri haberleri alamayan müttefikler Kral I. Konstantin'den de bekledikleri desteği alamayınca adeta tüm planları ellerinde patlamıştır. Böylece 1915'te Balkanlarda yaptıkları hazırlıkların karşılığını ilk etapta alamamışlardır. İtilaf ortakları başarısız olunca Yunanistan'da kendilerini destekleyen Başbakan Venizelos da koltuğunu kaybetmiştir:

Karagöz – İyi doldurdunuz ama kendinizi ve ayaktaşınızı berhava etti. Buna gülmez de ne eylerim?³²³

Selanik'teki birlikler zamanla İtalya ve Rusya'dan getirilen birliklere ek olarak yeni İngiliz ve Fransız tümenleriyle güçlendirilmiştir. Ülkelerinin işgalinden sonra yeniden tertip edilen Sırp ordusu da bu birliklere katılmıştır. Selanik'teki birlikler 1918 sonbaharına kadar burada bekletilmiş, deyim yerindeyse hapsedilmiştir. Selanik birlikleri 1916 Kasım'ında Manastır'ın ele geçirilmesi dışında hiçbir ciddi taarruzda bulunmamıştır.

³²² “İtilaf Kumandanının Yunanistan'a Gönderdiği Serzenişname”, **Karagöz**, nr. 816, 7 Teşrinisani 1331 [20 Kasım 1915], s. 3.

³²³ **Karagöz**, nr. 817, 11 Teşrinisani 1331 [24 Kasım 1915], s. 1.

2.3.8. Doğu Cephesi

Doğu cephesinde çarpışmalar 1915 yılında aralıksız devam etmiştir. Genelkurmay Başkanı Erich von Falkenhayn en tehlikeli düşmanlarının batıda olduğu, Fransa ve İngiltere yenilmedikçe kesin zaferin gelmeyeceği düşüncesindeydi. Ona göre Rusya yakın tehdit değildi, bununla birlikte Doğu cephesinin büyüklüğü belirli bir zafer kazanılmasına mani olmaktaydı. Ortakları ve komutanları da Falkenhayn'ın zihnini meşgul etmekteydi. Kış seferinin sonunda Avusturya 1250000 asker kaybetmiş, 1915 Mart'ına gelindiğinde bu rakama 800000 daha eklenmiştir. Bu şartları göz önünde bulunduran Avusturyalı General Conrad, İtalyanlarla rahat başa çıkabilmek için de olsa Rusya ile ayrı bir barış yapmayı düşünmeye başlamıştır. Falkenhayn'ın önünde bir de Hindenburg ve Ludendorff faktörü vardı. Tannenberg fatihleri artık halk kahramanıydılar ve arkalarında büyük bir kamuoyu desteği vardı. Falkenhayn planlamasını yaparken bu iki generalini de hesaba katmak zorundaydı. Bu sebepleri bir araya getiren Falkenhayn, müttefiki Avusturya'yı kurtarmak, Rusya'ya sert cevap vererek Petersburg'da barış çağrısı yapan çevrelerin elini güçlendirmek için batıda müdafaada kalıp doğuda saldırı kararı almaya mecbur kalmıştır.

Rusları Karpat dağlarından sürmek isteyen Alman destekli Avusturya ordusu 23 Ocak'ta saldırıya geçmiştir. Rus hatlarının arkasında direnmeye devam eden Przemysl Kalesi'ne de destek vermek isteyen Avusturyalılar sürekli asker kaybına rağmen 22 Mart'ta kaleyi teslim etmiştir. Przemysl düşünce Rus kolordusu serbest kalmış ve karşı saldırıya geçmiştir. Ruslar, Avusturya ordusuna asker zayıyatı verdirerek ilerlemiş, ilerledikleri bölgeleri ele geçirerek düşmana büyük darbe vurmuştur.

Alman General Ludendorff'un doğuda Rus sınırına karşı giriştiği taarruz, Rusların Kuzey Polonya'daki saldırı hazırlığına mani olmuştur. Ludendorff liderliğindeki Alman birlikler 7 Şubat'ta başlayan savaşta Mazurya gölleri yakınlarındaki Augustovo ormanlarında bulunan dört Rus tümenini kuşatmış ve ele geçirmiştir böylece daha batıdaki Rus taarruzunun gücü kırılmıştır. 22 Şubat'ta sona eren II. Mazurya Gölleri Savaşı, ilkinde olduğu gibi yine Almanların üstünlüğü ile sona ermiştir. Almanların Ruslara karşı zaferlerini her defasında memnuniyetle

okurlarına duyuran ehl-i merhamet Karagöz, İngilizlerin içinde bulunduğu durumdan yola çıkarak onlara bir lütufta bulunur. İngiltere’de günden güne artan yiyecek sıkıntısına bir çare olması için Mazurya bataklıklarında gömülen ayıların etlerinden pastırma, işkembelerinden tertemiz paça yapmaya niyetlenmiştir. Karagöz’ün bu tavrı tamamen insaniyet namınadır:

İngiltere’de günden güne yiyecek kalmadığı ve açlığın gereği gibi tevessü etmekte bulunduğunu nazar-ı dikkate alan Karagöz hazretleri böyle milyonlarca Kikirik’in aç kalmasına insaniyeti mâni olduğundan kendilerine yiyecek olarak Mazurin civarında etlerinden pastırma yapılan ayıların işkembelerine kıl kadar hanel gelmeyecek takımıyla ve dağlandıktan sonra ekşili paça yapmak üzere bircümle pençelerini göndermeyi niyet eylemiştir. İşbu eser-i insaniyet mucib-i tebrik ve memnuniyettir.³²⁴

Falkenhayn, doğuda kesin sonuç almakta zorlandıkça yeni adımlar atmıştır. Bunlardan birinde yorgun ordularını yenilemeyi düşünmüştür. General August von Mackensen ve Albay Hans von Seeckt komutasında Avusturya ve Almanya askerlerinden oluşan yeni bir ordu grubu kurdukmıştır. Hedef Galiçya’da Gorlice-Tarnow (Polonya) bölgesindeki Rus mevzilerine saldırmaktı. Bu amaçla Mackensen’in ordusu nisan ayının son haftası harekât noktasına varmıştır. 1 Mayıs gecesi harekete geçen ordu düşman cephesine yakın tahkimat yapıp ertesi gün taarruza geçmiştir. Taarruz iddialarını ciddiye almayan Rus Ordular Grup Komutanı İvanov ve ordusu düşmanın dört saatlik bombardımanı sonrası saldırısına karşılık veremeyip kaçmıştır. Avusturya-Alman birlikleri yüz on kilometre sonra 14 Mayıs’ta San Nehri’ne ulaşana kadar Ruslara saldırıya devam etmiştir. Ruslar Jaroslav’da San Nehri zorlanmaya başladığında tam anlamıyla felaketi yaşamıştır. Diğer yandan geri bölgenin açılması, ihtiyat birliğinin yetersiz olması ve İtalya’nın Avusturya’ya savaş açması ile Almanlar daha ileri gitmemiştir. Almanlar, Mackensen liderliğinde 3

³²⁴ “Karagöz’ün Lütfu”, **Karagöz**, nr. 839, 4 Mart 1331 [17 Mart 1915], s. 3.

Haziran'da Przemysl'i tekrar ele geçirmiş, 22 Haziran'da Lemberg (Lviv)'i işgal etmiştir.

Karagöz, Galiçya'nın Almanlar ve Avusturyalılar tarafından ele geçirilmesine birkaç sayısında yer ayırmıştır. Savaş sırasında düşman devletler aleyhine yaptığı haberlere bakıldığında sütunlarında en çok yer verdiği Ruslar olmuştur. Buna son iki yüz yılda Ruslara karşı yapılan savaşların, kaybedilen toprakların neden olduğu, ayrıca Rusların Balkanlardaki devletleri Osmanlı'ya karşı kışkırtmalarının etkisi olduğu bir gerçektir. Gazete, Almanların zaferi üzerine uzun bir Galiçya Destanı yazmıştır. Aşağıda birkaç dördlüğüne yer verdiğimiz destanda Ruslara yine ağır hakaretlerde bulunulmuş, mandadan ayıya, serseriden salağa hatta namus yoksunu birine benzetilmiştir. Rusların Çar'ı, Grandük'ü ve kumandanları dâhil hepsinin niteliksiz olduğunu söyleyen Karagöz'e göre bunlarla idare edilen ordudan da böyle netice alınması kaçınılmazdır. Galiçya zaferinin bir benzerinin olmadığına dair iddialı bir söz sarf eden gazete, Almanya-Avusturya'dan kurulu orduların zaferine âlemin hayran olduğunu söyler:

Karpat'a çıktı da, çüşlerin çüşü
Yuvarlandı birden, yuttu kömüşü
Görmedi kâinat, böyle düşüşü
Ayı oğlu ayı, daltaban çıktı.

Değiller yalnız onlar döküntü
Erkan hırbosu hepsi süprüntü
Öyle kumandaya, böyle söküntü
Çar'ı, Grandük'ü, kaltaban çıktı.

Galiçya harbinin yoktur mânendi

Ayı sürüsüne attı kemendi
Geçirdi ilmeği, âlem beğendi
Müşterek ordular kahraman çıktı.

Rusların amacı Avusturya-Macaristan'ı haritadan silmekti ama Mareşal Mackensen liderliğindeki müşterek ordu köpek gibi yedi canlı Rusya'nın canını almıştır. Karpat ormanlarındaki budaklı iri kazıkları Moskof'a çakarak onların kanını kurutmuştur. 1915'in sonbaharında cephelerden gelen zafer haberleri İttifak lehinedir. Galiçya'da Moskoflar, Muzel'de Fransızlar, İpres'te İngilizler kaybetmiştir ama en büyük dersi Çanakkale'de almıştır İtilaf devletleri. Bu nedenle Türk'ün hilali hepsinden daha şanlı parlamaktadır:

Çıkarmak isterdi, o, uyuz ayı
Haritadan, Macar-Avusturya'yı
Fakat kurulunca Makkenzen yayı
Köpek gibi, yedi katlı can çıktı.

Rivayet olunur, Karpat ormanı
Budaklı kazıklar çıkarır, ârı
Çaktılar Moskof'a kurudu kanı
Yediği her kazık balaban çıktı.

Galiçya'da Moskof, Muzel'de Frenk,
İpres'te Kikirik boyandı renk renk
Çanakkale'de de hepsi bir ahenk...

Karagöz, Lemberg'in de düşmesinden sonra sözüm ona Galiçya'daki Rus başkumandanının askerlerine hitaben bir beyannamesini ele geçirmiştir. Kumandan askerî planlarını unuttuğu akıl hastanesine döndüğünde askerleri de onun peşinden gelerek sadakatlerini ve amirlerine itaatlerini göstermiştir. Yoksa Alman ve Avusturya askerinin önünden kaçmak söz konusu değildir. Bir harabeye dönmüş Galiçya'nın işgali düşmanın ayıbıdır, ayrıca Lemberg de ele geçirilemez ancak kendileri tarafından terk edilebilir. Kumandan askerlerine asıl hedefi Moskova olarak gösterir. Çünkü Çar'ın hastalığını bahane ederek ona isyan eden asilerden Moskova'yı temizlemek gerekir. Karagöz, hasımları önünde duramayan Rusların geriye çekilişini başka bir sebeptenmiş gibi göstererek düşmanıyla alay eder:

Ey benim aslan gibi kedi yavrusu askerlerim!

Pek iyi biliyorsunuz ki planlarımı Moskova'da Dâru'l-Cünun'da her nasılsa unutmuş ve almak için geriye gitmiştim. Benim bu hareketimi gören siz askerler eserime tevfik ettiniz, Cenab-ı Hak ne muradınız varsa ihsan eylesin. Bu dua boş yere değildir. Hepinizin de malumudur ki bir asker, amirinin eserine tevfik-i hareket eyler. Bu hareketinizle Rus ordusundaki intizam ile amire olan itaati bütün dünyaya gösterdiniz. Buna mukabil Avusturyalılar zaten hiçbir şeye yaramayan ve tarafımızdan her biri insaniyetin gösterdiği veçhile vahşiyane bir harabezara çevrilen Galiçya'yı işgal ettiler, bu hâllerinden utansınlar ve ta Lemberg'in önüne kadar geldiler. Emin olunuz askerler! Lemberg zapt edilmez, ancak tarafımızdan terk olunur. Bu terk edilme keyfiyeti için katiyen nevmî olmayınız, çünkü arkamızda öyle zapt edilecek yerler var ki... Bilhassa bizim burnu kadar büyük hükümdarımız Çar-ı naçarın marazisi hilafına ayağa kalkan hain Moskovalıları ve bu şehri daima hatırıza getiriniz. Orası bizi bekliyor. Bir kere düşününüz. Şu vasi sahralarda kimin için bulunuyorsunuz, Çar için değil mi? Eğer Çar'a hizmet etmek istiyorsanız, daha doğrusu istiyorsak, bütün kuvvetimizle Moskova'ya yüklenelim ve orasını

³²⁵ “Galiçya Destanı”, **Karagöz**, nr. 769, 13 Mayıs 1331 [26 Mayıs 1915], s. 2-3.

bâgîlerden kurtaralım. İşte benim aslan gibi kedi yavrusu evlatlarım, hiç durmayınız. Bütün cesaretinizi toplayarak geriye, Moskova'ya yürüyünüz. Marş Moskova'ya doğru!³²⁶

Büyük Dük Nikolay temmuzda Alman kuşatması tamamlanmadan birliklerini Varşova muharebesinden geri çekmiştir. Almanlar ağustos ortasına kadar 750 bin esir almış, Polonya'yı işgal etmiş ve Doğu cephesindeki geniş çaplı harekâtları kesme kararı almıştır. Ancak Falkenhayn komutanlarının baskısıyla kaybolan fırsatı yeniden elde etmek için Ruslara karşı tekrar taarruz kararı vermiştir. Plana göre Ludendorff Vilna ve Minsk istikametinde geniş bir kuşatma manevrası planını gerçekleştirecek, Conrad da Gorlice'deki taarruzu tekrarlamak için Luck'ın doğusundan saldırıya geçip Rusları Pripyat bataklıklarının güneyinde kuşatma planını icra edecektir.

Ludendorff'un orduları 9 Eylül'de harekete geçmiştir. İki koldan ilerleyen ordu Rusları geri püskürtmüştür. Alman süvarisi Vilna'yı aşıp Minsk demiryoluna yaklaşmıştır. Ancak Ludendorff azalan ikmal ve güçlenen direniş karşısında harekâtı askıya almıştır. Böylece Rusların kuşatmadan kurtulmalarına imkân tanınmıştır.

Avusturya'da Conrad'ın 26 Eylül'e kadar süren hücumunda bir başarı elde edilmemiştir. Taarruzda ısrarcı olan General ekim ayının ortasına gelindiğinde 230 bin zayıat verilmesine sebep olmuştur. Bu kadar kayba rağmen kesin netice elde edilememiştir. Ruslar büyük bir hezimet yaşamışlar ama imha edilememişler ve 1918 yılına kadar Almanların tam bir yığınak yapmasını engellemişlerdir.

2.3.9. Mezopotamya-Basra'nın İşgali

İran'da Basra Körfezi'ndeki petrol yatakları İngiliz kaynakları için büyük öneme sahipti. Bu nedenle bir tümen kuvvetindeki Hint birliği petrol yataklarının

³²⁶ “Rus Beyannamesi”, **Karagöz**, nr. 777, 10 Haziran 1331 [23 Haziran 1915], s. 3-4.

korunması için bölgeye sevk edilmiştir. Birliğin güvenliği ve özellikle o tarihlerde savaşa yeni giren Türklerin muhtemel saldırılarına karşı Basra'ya hâkim olmak gerekiyordu. Bu nedenle 21 Kasım 1914'te Basra ele geçirilmiştir. Türkler buraya yığınak yaptıkça Hint tümen sayısı ikiye çıkarılmıştır. 1915 baharındaki Türk saldırıları başarıyla karşılanmıştır. Britanya Hint Ordusu Generali John Nixon bölgeyi yayarak güvenliği artırmayı hedeflemiştir. Bunun sonucu olarak General Townshend tümeni ile Dicle istikametinde Kûtü'l-Amâre'ye, diğer tümen Fırat üzerinden Nasıriye'ye ilerlemiştir. Townshend, ağustosta Kûtü'l-Amâre yakınlarında Türkleri yenmiş ve Bağdat'a ilerlemek için izin almıştır. Bu hırs ona pahalıya patlamıştır çünkü Selman-ı Pâk'ta Türklerin amansız direnişi ve üstünlüğü ile Kûtü'l-Amâre'ye çekilmek zorunda kalmıştır. Kûtü'l-Amâre 8 Aralık'ta Türkler tarafından kuşatılmış ve desteğe gelen birlikler de geri püskürtülmüştür.

2.4. 1915'in Diğer Olayları

1915'te İtilaf saflarına İtalya ve bugünün mikrodevletlerinden San Marino; İttifak saflarına ise Bulgaristan katılmıştır. İtalya savaşın sonuna kadar ortaklarına gönderdiği küçük birliklerin dışında tüm savaşını Avusturya'ya karşı kendi bölgesinde vermek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'ın savaşa katılmasıyla Avrupa'daki İttifak mensuplarının Orta Asya ve Mezopotamya'ya ulaşmak için kara bağlantısı sağlanmıştır. Bulgaristan Sırbistan'a ezici bir üstünlük sağlayınca İtilaf kuvvetleri Balkanlarda Selanik'te sıkışıp kalmıştır. Almanlar Batı Avrupa'da daha fazla ilerleyemeyince bulundukları yerlerde güçlü savunma hatları ile Fransız ve İngilizlere karşı güçlü direniş gösterirken Doğu cephesinde Rusları geri püskürtmeyi başarmıştır.

Kafkaslarda Ruslara, Mısır'da İngilizlere karşı istediğini elde edemeyen Türkler Britanya ve Fransa'yı Çanakkale'de bozguna uğratmıştır. Çanakkale'den çekilmek zorunda kalan İngilizler Bağdat üzerine yürümüş, İran ve Hicaz'da faaliyetlerini artırmıştır.

Afrika'nın güneybatısında Alman sömürgesi Namibya'nın İngilizlere karşı direniş i az sayıda askerle fazla uzun sürmemiştir. Namibya mayıs ayında teslim olmuştur.

Savaşın ikinci yılında savaşan ülkeler arasında ekonomik anlamda sıkıntı çok ciddi olarak hissedilmemiştir. Ablukalar ve denizaltı saldırıları yiyecek ikmalini çok ciddi boyutta etkilememiştir. Almanya'da halkta bazı sıkıntılar hissedilse de ordunun başarısı halkın moralini yüksek tutmuştur. Ancak hasat oranı son kırk yıla göre en düşük seviyede olunca gelecek yıl sıkıntıların daha da artması kaçınılmaz olmuştur. Almanların doğ u cephesinde iş gal ettikleri yerlerin buğday üreticisi olması İngilizlerin ablukasının ağır biçimde yaşanmasına engel olmuştur.

İngiltere'de siyasal anlamda çatlaklar, gerginlikler ve değişimler daha çok görülmüştür. Ülkede mayıs ayında milli koalisyon kurulmuştur. Liberal Başbakan Asquith görevine devam etmiş ama muhafazakâr unsurlar kabinede üstünlük elde etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1916: SAVAŞ ŞARTLARI AĞIRLAŞIYOR

Savaşın kısa süreceğini tahmin edenler aynı fikirde değillerdir artık. Bu düşünceleri İtilaf kuvvetlerinin savaşı kısa zamanda kazanacağına dair düşünceleri idi ama savaş başlayalı bir buçuk yıl olmuştur ve her iki taraf yeni aktörlerle beraber dengeli bir muharebenin sahnesini paylaşmaktadır. Savaşın tek hedefi elbette diğerini sahnenin dışına itmektir. İki taraftaki gücün temsilcileri Almanya, İngiltere ve Fransa kozlarını paylaşmak için 1916'da daha arzulu ve kararlı idiler. Zira kesin olan bir şey vardı ki bu ülkelerden biri düşerse savaş da sahneden inecektir. Diğer cephelerde savaşlar devam etse de bu güç savaşının asıl meydanı, odak noktası 1916 senesi boyunca Fransa toprakları olacaktır.

1915 yılı İtilaf devletleri açısından iyi geçmemiştir. İngiltere ocak ayında tarihinde ilk kez zorunlu askerlik kanunu çıkarmıştır. Hem ülkesinde hem de sömürge devletlerinde bunu gerçekleştirmek için tüm dinamiklerini harekete geçirmiştir. Avrupa'daki, özellikle Fransa'daki varlığını artırmak için Kitchener'in yeni ordusu ve gönüllü tümenlerle birlikte Fransa'daki kuvvetlerini otuz altı tümene yükseltmiştir. Zira Fransa 1915'teki savaşlarda çok kayıp vermiştir. Buna rağmen topraklarındaki Alman varlığını yok edememiştir. Fransızlar da İngilizler gibi askeri varlığını artırmak yolunu seçmiştir. Ruslar aynı tarihlerde cephe krizinin üstesinden ancak gelebilmiştir. İtilaf güçlerinin savaş çabası için hayati olan ithalatı (esas olarak ABD'den) o süreçte finanse edebilmiştir.³²⁷ Diğer yandan ülke temsilcileri 5 Aralık 1915'te Chantilly Konferansı'nda bir araya gelerek eylem birliği kararı almışlardır. Bu konferansta Belçika ve Japonya temsilcileri de yer almıştır. Konferans sonucunda

³²⁷ Norman Stone, *a.g.e.*, s. 91.

Fransa, Britanya, Rusya ve İtalya 1916'da kuvvetlerini birleştirecekleri, beraber hareket edecekleri, eş zamanlı ve genel bir taarruz konusunda anlaşmışlardır.

İttifak devletlerinin asker sayısını artırmak, kaynaklarını genişletmek konusunda düşmanları kadar seçenekleri ve destekleri yoktu. Almanlar Avrupa'da ele geçirdiği topraklarda İngiliz, Fransız ve Ruslar arasında adeta sıkışıp kalmıştır. Osmanlı'nın açtığı diğer cephelerde de durum farklı değildir. Almanların ve Avusturyalıların bu sıkışık durumdan çıkmaktan başka çareleri yoktu. General Hindenburg Rusların üzerine gidilmesi taraftarıyken General Conrad İtalya'nın savaşın dışına itilmesi taraftarıydı. Falkenhayn'ın düşüncesi değişmemişti. Kesin sonucun Batı cephesinde olduğuna inanıyordu. Ona göre Rusların üzerine yürümek Napolyon'un yaşadığı trajediyi yaşatabilirdi. İtalya cephesine büyük ordular yığmak da bölgesel bir başarıda kalacaktı. General Falkenhayn Fransa'yı barışa mecbur kılarsa gerçek düşman İngiltere'nin gücünü kıracağına inanıyordu. Aksi takdirde geçen zaman Almanya'nın aleyhine işliyordu.

Almanya'nın asker sayısını artırmak anlamında seçeneği olmasa da mühimmat üretimi açısından bir sıkıntı yaşamıyordu. Top ve topçu üstünlüğü açısından durumu gayet iyiydi. Psikolojik açıdan da avantajlıydı zira askerin morali yüksek ve halk desteği hâlâ arkalarındaydı. Falkenhayn büyük bir yarma taarruzuna gerek olmadığına bunun yerine Fransa'nın her askerini savaşa dâhil edebileceği bir yeri hedef seçerse düşmanı yıpratılabileceğine ikna olmuştu. Böyle bir hedef Belfort ya da Verdun olabilirdi.³²⁸ Almanya saldırı hedefi olarak Verdun'u tercih etmiş ve burada Fransa ile Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı, durmaksızın devam eden, en uzun savaşlarından biri gerçekleştirmiştir.

³²⁸ Basil Liddel Hart, **a.g.e.**, s. 267.

3.1. Verdun Savaşı

Verdun, Paris'in doğusunda, Meuse tepelerine hâkim bir konumdadır. 1914'te Paris'in işgaline mani olan Marne savaşında Fransız ordusunun sığınağı ve dayanağı olan Verdun Kalesi Fransızlar için büyük başarılar elde ettiği tarihî bir öneme sahiptir. On yedinci yüzyıldan beri güçlendirilmiş, tahkim edilmiş bir kale şehirdir. Prusya ile yapılan savaştan sonra Almanlara karşı oluşturulmuş savunma merkezidir. Paris'e ulaşmak isteyen düşmanlar için en büyük engeldir. Falkenhayn'ın Verdun tercihinde bu özelliklerinin yanı sıra bölgenin ulaşım ağlarını tehdit etmesi ve Alman savunma hattını engellemesi etkili olmuştur. Ayrıca Fransızlar için böyle önemli bir yerin kaybedilmesinin onlar üzerinde doğuracağı psikolojik çöküntünün ağır olacağı düşünülmüştür. Falkenhayn'ı ilk hedef olarak Fransa üzerine yürümeye bu nedenler sevk etmiştir.

Karagöz savaşın ilk günlerinde Falkenhayn'ın ilk harekât ve saldırı planının Fransa üzerine olduğunu okurlarına bir karikatürle duyurmuştur. Okurları karşısına farklı rollerde çıkmayı seven Karagöz 26 Şubat tarihli gazetede bu kez remil döken, fal açan, gelecekte haber veren meşhur bir remmaldir. İnsanlar inansa da inanmasa da gelecekte neler olacağını, kendilerini nelerin beklediğini hep merak etmiştir. İtilaf'ın İngiliz, Rus, Fransız ve İtalyan temsilcileri de merak ettikleri ve endişe ettikleri bir konu için Remilci Karagöz'ün kapısını çalmıştır. Karagöz, üzerinde şatafatlı kürkü, başında kavuğuyla, bağdaş kurmuş bir postta oturmaktadır. Kayzer Wilhelm ise kara bir bulut olarak resmedilmiş, gökyüzünde korku saçarak süzölmektedir. İtilafçılar Karagöz'e üzerlerine doğru gelmekte olan korkutucu, dehşetli bulutun ilk önce ne tarafa geleceğini sorar. Karagöz'ün önünde üzerinde bir kâğıt bulunan rahle vardır. İtilafçılara kâğıttaki çizgileri işaret ederek, şu remilin gösterdiğine göre ilk şiddetini üçüncüde gösterecek, der. Karagöz'ün kastettiği karşısındaki dört ortakdan üçüncü sırada olan Fransa'dır. Fakat Karagöz'e göre bu rüzgâr hepsinin beyinde olanca şiddetiyle patlayacak, onları tarumar edecektir:

İtilafçılar – Kuzum Karagöz! Her şeyde olduğu gibi falcılık ve remilde de maharetin olduğunu işittik. Şu bu tarafa doğru gelmekte olduğu görülen korkunç, dehhaş bulut evvela hangi tarafa gelecek?

Karagöz – Şu attığım remilin gösterdiğine bakılırsa ilk şiddetini üçüncüde gösterecek fakat doğrusunu isterseniz hepinizin beyninde olanca şiddetiyle patlayacak, hepinizi tarumar edecek!³²⁹

Almanlar saldırı hazırlıklarına başladığında Fransızlar Verdun’a taarruz edileceğini öngörememişler, daha çok kendi taarruz planlarına yoğunlaşmışlardır. Öncesinde de General Joffre şehirdeki topların büyük kısmını diğer cephelere naklettirmiş, piyade birliklerini de olması gerekenden az sayıda bırakmıştır. Saldırı hazırlığındaki Almanlar Verdun Kalesi ve Meuse tepelerindeki istihkâmlar için yüzlerce topçu birliği yığmıştır. Harekât için Veliaht Prens Wilhelm komutasındaki 5. Ordu görevlendirilmiştir. Almanlar, 21 Şubat’ta Verdun’un kuzeyindeki Meuse Nehri’ni keserek uzanan cephede binden fazla topla bombardımana başlamıştır. Savaşın başından beri gerçekleştirilen en ağır topçu saldırısı akşama doğru son bulmuş, Alman askerleri siperlerinden çıkarak ilerlemeye başlamıştır. 25 Şubat’a kadar ölümü pahasına savunmada bulunan Fransız piyade birlikleri daha fazla dayanamamış, Verdun’daki önemli savunma yerlerinden Douaumont Kalesi Almanların eline geçmiştir.

Fransızlar, Alman saldırıları karşısında direnemeyerek ikinci savunma hattını da kaybetmişlerdir. Durumun vahametini gören savunma birlikleri komutanı Langle de Cary, Meuse’nün sağ tarafını terk ederek geri çekilmenin daha iyi olacağını üstlerine iletmiştir. Askeri açıdan mantıklı görünen karar, siyasi baskıların doğuracağı sonuçlar ile kamuoyunun tepkisinden çekinilerek reddedilmiştir. Fransız Genel Kurmayı, 25 Şubat’ta General Philippe Petain’i 2. Ordu’nun komutasına atamıştır. Bu atama bir

³²⁹ **Karagöz**, nr. 837, 13 Şubat 1331 [26 Şubat 1916], s. 1.

müddet sonra savaşın seyrini değiştiren bir adım olmuştur. Almanlar zafere çok yakinken Petain Fransız topçusunun ateş gücünü artırarak önce düşmanın ilerleyişini yavaşlatmıştır. Almanlar buna karşılık savaşın alanını genişleterek Meuse'ün sol kanadına saldırmışlardır. Fransızlar ilerleyen düşmana burada da inatla karşılık vermişlerdir. Falkenhayn'ın emriyle Alman askerler Meuse'ün iki yakasına birden harekât başlatmıştır. Petain ve ordusu geri çekilmelerine karşın tekrar toparlanmış ve direnmiştir. Nisan ayına gelindiğinde Almanlar zaferin daha büyük kayıplarla elde edilebileceğini görmüştür. Genel hedeflerden belirli hedeflere yönelen Alman ordusu bazı önemli noktaları ele geçirmiştir. İki tarafın şiddetli mücadelesinde taraflar sürekli ileri-geri yer değiştirmeye başlamıştır. Savaşın git gel hâline dönmesi Petain'in savunmadaki başarısı ile açıklanmaktadır. Ordusu Verdun'da güçlü Alman saldırısına aynı şekilde karşılık vermiştir. Verdun'un son savunma tahkîmatlarından biri olan Thiaumont savaş boyunca tam on beş kez el değiştirmiştir. Bu da mücadelenin ne boyutta olduğunu gösteren önemli bir detaydır.

15 Mart tarihli gazetenin “Karagöz Neşesiz mi?” başlıklı “Muhavere” bölümünde Hacivat dostunun mutsuz hâlinin nedenini çözmeye çalışırken Verdun'daki savaşla ve yeni gelişen olaylarla ilişkilendirir. Almanlar Verdun'da Fransızlara ağır darbeler indirip Paris'e doğru ilerlerken Karagöz'ün böyle asık suratlı olması Hacivat'ı üzer. Şen şakrak bıraktığı dostu şimdi kederli ve endişeli görünmektedir. Gerçek bir dost olarak yâreninin derdine derman bulmaya çalışır. Sorularını sıralar ve Karagöz'ün damarına basar. Onun böyle olmasının sebebi alacaklarının kapıya dayanması veya bacıyla atışmasından mı ileri geliyordu? Karagöz sabır çeker ve Hacivat'ı tersler:

Hacivat – Vay efendim gülüm, bülbülüm, enis-i canım, yâr-ı her zamanım; sabah şeriflerin hayırlar olsun!

Karagöz – Merhaba!

Hacivat – Bu ne? Bu kadar keyif ve neşe ile selama karşı!

Karagöz – Dırlanma be!

Hacivat – Aman hayrola! Bu ne tavır! Bu ne mukabele! Bugün sözünde ne lezzet var, ne halavet! Bari şu abus çehren, şu barid muamelen olmasa!

Karagöz – Sen bugün benim başıma bela mı geldin?

Hacivat – Karagözüm, kendine gel! Ben seni son defa bıraktığım zaman o kadar şen ve şatır, o derece her zevk ve şevke hazır idin ki.

Karagöz – İnsanın bir zamanı, bir zamanına uymaz!

Hacivat – Hayrola, ben seni kızdırmaya gelmedim. Sen memnun, ben memnun! Sen dertli, ben dertli! Olabilir â birdenbire bir derdin peyda! Fakat olur mu ki endişeli zamanda bir dert ortağın yanına gelsin, sana teselliyet vermeğe amade bulunsun, sen de buna surat edesin, kızasın, şaşırtasın!

Karagöz – Bugün sabır ve tahammülüm yok, neşem yok. İyi bil ki senin martavallarını dinlemeye hiç kudretim yok!

Hacivat – Mademki seni böyle muğber ve münkesir görüyorum; iyi bil ki kovsan da gitmem!

Karagöz – Lahavle...

Hacivat – Nafîle buradan ayrılmam ki... Mutlak senin derdin ne, neşesizliğine sebep ne? Bunu anlayacağım. Söyle Karagözüm, malum â, derdini saklayan derman bulamaz. Bacı ile o kadar iyi iken, yine atıştınız mı? Yoksa alacaklılar mı seni sıkıştırdı?

Karagöz – İnnallahe maassabirin!

Aradığı cevabı bulamayan, dostunu neşelendiremeyen Hacivat soruların yönünü değiştirir. Acaba dostu Portekiz'in³³⁰ İtilaf tarafında savaşa girmesine mi üzülmüştür? Karagöz en fazla yapacağı kendi limanlarında birkaç gemiye el koymak olan bu İngiliz uşaklarından korkulmayacağını söyler. Eğer dostu Verdun'un hâlâ teslim olmadığına üzülyorsa, kırk ikilik topla ve Alman generaller karşısında kalelerin teslim olmaması mümkün değildir. Karagöz'ün bu konuda zerre kadar şüphesi yoktur. Hatta Tangoların hâline güler, keybettikleri kalelerin önemsiz yerler olduğunu söyleyerek dünyayı

³³⁰ Portekiz, kıta sahanlığındaki Alman U-Botlarının tehdidi nedeniyle ve Afrika'daki sömürge topraklarını koruma endişesiyle 9 Mart 1916'da İngiltere'nin yanında savaşa katılmıştır.

kandırmaya çalışmaktadırlar. Hacivat, Moskova gazetesine dayandırdığı bir haberde de Karagöz’e Romanya ve Bulgaristan’ın uzlaştığını iletir. Romanya’nın İtilaf temsilcilerini yakında ülkelerinden kovacağını söyler. Karagöz de elbette böyle olacaktı, diye mukabelede bulunur. Hâlbuki durum böyle olmamış, Romanya birkaç ay sonra İtilaf saflarında harbe dâhil olmuştur:

Hacivat – Evet, bilirim. Sen böyle ufak tefek şeylere aldırılmazsın! Galiba şu Portekizlerin de İngiliz kahpeliğine uyup da muharebeye karışmalarına canın sıkıldı?

Karagöz – Limanda korsanlık eden, bugün yapabilecekleri birkaç gemi zaptından ibaret olan İngiliz uşaklarından perva mı olur!

Hacivat – Ya nedir? Verdun hâlâ sükût etmedi diye mi, düşünüyorsun? Bunu hiç düşünme eli kulağında! Kaleler deviren generallerle, 42’likler karşısında hiçbir kale dayanmaz.

Karagöz – Ulan bunda zerre kadar şüphem yok. Hatta Tangolara güleceğim geldi. “Ayol ne uğraşıyorsunuz! Nafile zahmete girmeyin; Verdun kale değil, kale korkuluğudur. Biz burasını boşalttık, bir şey yoktur.” diye hem kendilerini, hem de dünyayı aldatmağa ve sonra bu kale sükût edince, sözde bir kuru teselli bulmağa şimdiden başladılar. Buna kakhaha ile gülmez misin?

Hacivat – Ha şöyle. Neşen yerine gelsin. Düşmanların hâline gül, kendi hâlimize şükret! Ne o, ya hâlâ düşünceli, ekşi suratlı görünüyorsun. Balkanlardan bir endişen mi var! Asla! Bir Moskof gazetesinin dediğini görmedin mi, Bulgaristan ile Romanya uzlaştı. İtilafçıların pabuçlarını yakında Romanya da ellerine verecek, diye acı acı bağıyor, homurdanıyor.

Karagöz – Elbette, böyle olacaktı.

Karagöz’ün yorumları Hacivat’ı etkilemiştir. Fikri ve imanı yerindedir. Buna rağmen neşesi yerinde değildir. O dostunun mutluluğu için her türlü hakarete, küfre de razıdır. Tek isteği Karagöz’ün neşesizliğinin nedenini öğrenmektir. Nihayet muradına erer. Karagöz, Hacivat’ın hediye ettiği kenarı yaldızlı, üstü resimli, iri kahve fincanını kırmıştır, bundan dolayı neşesi kaçmıştır:

Hacivat – Aman Karagözüm, her şeyi benden iyi görüyorsun, azim ve imanın kavi, fikrin metin ve nikbin! Daha anlamıyorum ki neden neşen yerine gelmiyor, benimle şöyle karşı karşıya her vakitki gibi şaklabanlığa yaklaşıyorsun?

Karagöz – Hacivat, bugün sen beni yine günaha sokacaksın, küfre başlatacaksın.

Hacivat – Ne o! Bana mı küfür sallayacaksın! İstedğin kadar. Hiddetin, düşüncen, neşesizliğin bununla geçecek ise hiç durma! Ben buna o kadar alışkınım ki...

Karagöz – Yüzüne tükürsem, yağmur yağıyor mu, diyeceksin!

Hacivat – Canım, sen istediğini yap, benim ne diyeceğimi düşünme... Yalnız şu beni meraktan kurtar. Nen var!

Karagöz – Canım ne olacak? Hani sen bana kenarı yaldızlı, üstü resimli, kallavi bir kahve fincanı hediye etmemiş mi idin, bu sabah bu fincan kırıldı. Bundan biraz neşem kaçtı, işte bu kadar!

Hacivat – Hay Allah hayrını versin!³³¹

Almanlar, batıdaki tepelerden Mort Homme ve Cote 304'ü ele geçirdikten sonra haziranda doğu yakasındaki Vaux Kalesi'ni almıştır ama Falkenhayn'ın beklentisi bu değildi. Muharebenin başında Fransızların kayıpları Almanlardan fazlayken şimdi neredeyse eşitlenmişti. General Petain ordu grup komutanlığına terfi ettirilince Verdun savunmasının sorumlusu olan General Robert Nivelle iyi planlanmış karşı saldırılarla kaleleri geri almıştır. Almanlar ağır ve bitirici bir karşı saldırı düşündüğü haziran sonunda doğu cephesinde Ruslar, 1 Temmuz'da da İngilizler Somme'da saldırıya geçmiştir. Falkenhayn bu sebeple bazı birliklerini Verdun'dan doğu cephesine kaydırmak zorunda kalmıştır. Verdun'daki Alman baskısı azalınca fırsatı değerlendiren Neville ağır toplarla saldırıya geçerek ekim sonlarında Thiaumont ve Douaumont'u geri almıştır. Aralık ortasında Fransızlar Douaumont'u üç kilometre kadar geçtiği sıralarda savaş sona ermiştir.

³³¹ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 842, 2 Mart 1332 [15 Mart 1916], s. 2.

Verdun Savaşı'nın neticesinde her iki tarafın kayıpları toplamda yedi yüz bini bulmuştur ve kayıp sayıları birbirine yakındır. Dünya Savaşı siper savaşına dönünce gazın ardından Almanlar tarafından cepheye alev makineleri sürülmüştür ve Verdun'da yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Tabii ki top mermileri kadar etkili değildir. Almanya ve Fransa bu muharebede topçu desteğini çok kullanmıştır. Topun verdiği askeri zayıflık o denli fazlaydı ki savaş “Verdun Kıyma Makinesi” olarak adlandırılmıştır. Sonuçta Verdun Fransızlarda kalmıştır. Orduları perişan bir vaziyette olsa da Verdun Muharebesi Fransızlar için büyük bir zaferdir. Almanlar için ise büyük bir başarısızlık ve hayal kırıklığıdır. Fransızlara yaşatmak istedikleri psikolojik çöküntüyü Alman askerler, halk ve Kral Wilhelm yaşamıştır. Falkenhayn görevinden alınmış, yerine Hindenburg ve Ludendorff getirilmiştir. Karagöz gazetesi savaş sona erene kadar Verdun Savaşı ile ilgili yaptığı haberlerde, çizdiği karikatürlerde Almanya'nın gerilemesine ve aldığı kaleleri kaybetmesine değinen bir habere yer vermemiştir. Verdun'a dair yıl sonuna kadar verilen haberlerde bir Alman gazetesi edasında yayın politikası izlenmiştir.

3.2. Jutland Deniz Savaşı

Verdun Savaşı devam ederken Avrupa'nın kuzeyinde İngiltere ve Almanya filoları karşı karşıya gelmiştir. Kuzey Denizi, savaş boyunca doğrudan bir karşılaşmadan kaçınan deniz filolarının büyük karşılaşmasına sahne olmuştur. Almanların savaşın başından beri hedefleri İngilizlerin Büyük Filosu'nu mayın ve torpido saldırıları ile zayıflatmaktı çünkü sahip oldukları Açık Deniz Filosu'na bağlı muharebe gemileri düşmandan daha azdı. Bu amaçlarında yer yer başarılı olsalar da İngiliz filosu 1916'da savaşın başından daha güçlü bir durumdaydı.

Almanya, Bremen önlerine çekilmiş filosu ile bir abluka altındaydı. İngiliz Kraliyet Filosu Kuzey Denizi'nden Atlas Okyanusu'na çıkan yolları kapayarak büyük düşmanın deniz faaliyetlerini kontrolü altında tutmaktaydı. Her iki taraf kontrollü hareket etmekte, Almanlar denizaltılarla ticaret gemilerine saldırmadıkça İngilizler herhangi bir faaliyette bulunmamaktaydı. 25 Nisan 1916'da Alman İmparatorluğu

Amirallik Dairesi tarafından ticaret gemilerine saldırmazlık kararı alınmıştır. Bu karar Açık Deniz Filosu'nun atıl duruma düşmesi demektir. Ocak ayında Amiral Hugo von Pohl'un yerine geçen Reinhard Scheer daha saldırgan bir savaş stratejisinden yanaydı ve içinde bulunulan durumdan çıkmak istiyordu. Öncelikli olarak donanmanın içinde bulunduğu ablukayı kırmak gerektiğine inanıyordu. Bunu gerçekleştirmek için üslerinden izin alarak bir savaş planı hazırlamıştır. Amiral Scheer, planı hazırlarken iki filo arasındaki güç farkını göz önünde bulundurmak zorundaydı zira Açık Deniz Filosu'nun yirmi yedi, Büyük Filo'nun ise otuz yedi ana muharebe gemisi vardı. Büyük Filo'nun bordasına bağlı toplar da düşmanın iki katı büyüklükteydi.³³² İngilizlerin kruvazör ve muhrip bakımından da üstünlüğü vardı. İngilizlerin otuz dört kruvazör ve seksen muhribine karşılık, Almanların on bir kruvazörü, altmış üç muhribi vardı.³³³ Scheer, önce İngiliz filosunun bir kısmını üzerine çekerek tuzağa çekmeyi düşünmüştür. On dokuz U-Bot'la Sunderland'e bir saldırı düzenleyecek onlara karşılık vermek isteyen İngilizlerin birkaç gemisi bulundukları Scapa Flow'dan ayrılarak buraya gelecek Alman muhripleri de onları karşılayacaktı. Zeplinlerle İngilizleri gözlemlemeyi planlayan Almanlar hava muhalefeti nedeniyle bunu gerçekleştirememiştir. Amiral Scheer, düşman gemilerinin faaliyetlerini izleyememeyi riskli bulmuş, 1. Keşif Grubu Komutanı Amiral Hipper'e Norveç ve Daimarka kıyılarına yakın Jutland Yarımadası açıklarında Skagerrak'ta saldırı için hazır olmasını emretmiştir.

Kraliyet Donanması, Britanya'yı korumak, denizlere hâkim olmak ve Almanya'nın ablukasını devam ettirmek için en büyük güçtü. Bu gücün komutanı Churchill'in "Bir öğleden sonra savaşı kaybedebilecek iki taraftaki tek kişidir."³³⁴ diye tanımladığı Amiral Sir John Jellicoe idi. Jellicoe, elindeki muazzam güce rağmen

³³² Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 244-245.

³³³ Basil Liddel Hart, **a.g.e.**, s. 356.

³³⁴ Kennedy Hickman, "Birinci Dünya Savaşı: Filo Amiral John Jellicoe, 1 Earl Jellicoe", **Eferit**, (Çevrim içi) <https://tr.eferrit.com/birinci-duyenya-savasi-filo-amiral-john-jellicoe-1-earl-jellicoe/>, 16 Şubat 2019.

görev süresince düşmanın mayın, torpido ve denizaltı tuzağına karşı tedbir stratejisi sürdürmüştür. Amiral'in elindeki diğer güç istihbarat kaynağıydı. Ağustos 1914'te Baltık Denizi'nde batırılan Alman Magdeburg kruvazöründe Ruslar, boğulan bir Alman askerinde Kuzey Denizi'ne ait koordinatlı haritalar ile Alman donanmasının şifre ve seyir defterini bulmuşlardır. Bunlar Londra'ya gönderilmiş ve İngiliz İstihbaratı Alman donanmasının hareketlerini çoğunlukla takip edebilmiştir. Bu nedenle İngiliz Amirallik Dairesi bir gün önceden Alman donanmasının denize açılacağına dair aldığı istihbaratı donanmaya iletmiştir. Amiral Jellicoe, 30 Mayıs 1916 gecesi muharebe kruvazörü komutanı Koramiral Sir David Beatty'e görüş mesafesinde bulunmak kaydıyla Skagerrak açıklarına doğru demir almasını emretmiştir.

31 Mayıs 1916'da Hipper ve Beatty'e bağlı muharebe gemileri öğleden sonra birbirlerinin görüş menziline girmiş ve büyük deniz savaşı başlamıştır. Yaklaşık iki yüz elli savaş gemisi ve yüz bin asker, Jutland Yarımadası açıklarında birbirlerine sadece sekiz kilometre mesafede ateş yağdırmıştır. İki gün süren çatışmada önce Amiral Scheer savaşan gemilerini geri çekmiştir. Amiral Jellicoe Almanların kendilerini tuzağa çekmek istediğini düşünerek Beatty'e takip izni vermemiş, sonrasında donanmanın üslerine geri dönmesini emretmiştir. Kısa ama şiddetli ve aralıksız savaşın ardından İngilizler on dört gemi ve altı bin civarında asker, Almanlar ise on bir gemi ve iki bin civarında asker kaybetmiştir.

İki gün süren ve kazananın hâlâ tartışıldığı Jutland deniz savaşının haberi Karagöz'de İngilizlere karşı alınmış büyük bir zafer olarak lanse edilmiştir. Gazeteye göre İngilizlerin yenilgisi onların denizlerdeki en büyük güç olmadığını göstermiştir. Jutland'da kaybedilen gemilerin sayısının çok oluşu karşısında Londra'daki idareciler büyük şok yaşamış ve her zaman yaptıkları gibi yenilgiyi başka bir olayla örtmeye çalışmıştır. 3 Haziran tarihli gazetede Şuun-ı Zaman adlı bölümde "Kikiriklere Büyük

Zoka” başlıklı haberde Başbakan Eski İt ile Dış İşleri Bakanı Kör Grey³³⁵ İtalya ve Fransa hakkında konuşmaktadırlar. İki lider İtalyanların yardım taleplerini ve bu konudaki eleştirilerini sivrisinek vızıltısı olarak değerlendirirler. Fransızlar istekleri karşılanmayınca kendi başlarına hareket etmekte ve İngilizleri dinlememektedirler. Alman gülleleri yedikçe onların da akılları başlarına gelecektir:

Londra’dan Eski İt ile Kör Grey baş başa verip konuşurlarken:

- İtalyanların yaygaralarına ne diyorsun?
- Sivrisinek vızıltısı gibi geliyor.
- Fransızlar imdat istediler; aldırmadık. Şimdi sözümüzü dinlemiyorlar. Ne yapalım?
- Bırak kendi hallerine, başlarını Alman gülleleri eze eze akılları başlarına gelir.

Başbakan ve bakan böyle istişare ederken telaşla içeri deniz bakanı girer, titreyerek ve kekeleyerek söz söylemeye çalışır. Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar yerin dibine geçsin asıl biten onlardır. Almanlar zırhlılarını, torpidolarını ve birçok gemilerini batırmıştır. Karalarda rezil ve rüsva olmuşlardı, şimdi denizlerde de kepaze duruma düşmüşlerdir. Onur ve itibarlarını kaybetmişlerdir. Başbakan deniz bakanına donanmayı kapalı limanlardan niye çıkardığını sorar. Bakan da dipleri midye tutmuştu, temizlensin istediğini söyler. Başkan da Almanlar tam temizlemiş, diye cevap verir. Eski İt bu haberle afallar, Grey de körlüğüne ilaveten sağır gibi davranır, kötü haberi duymazdan gelir. Bir gerçek vardır İngilizler Jutland’da zokayı yutmuşlardır, Deniz

³³⁵ Karagöz, savaş boyunca İtilaf mensuplarına bazen isimleri bazen vücut şekillerinden yola çıkarak olumsuz, alaycı ve aşağılayıcı yakıştırmalarda bulunmuştur. Bu kişileri savaş boyuncu bu şekilde adlandırmıştır. Burada da 1908-1916 yıllarında Birleşik Krallık başbakanlığı yapmış Herbert Henry Asquith’i isminin söylenişinden ilham alarak Eski İt olarak nitelemiştir. Diğer yandan 1905-1916 tarihlerinde İngiltere dış işleri bakanlığı yapmış Edward Grey’i ise iri gözlerinden dolayı Kör Grey olarak adlandırmıştır.

Bakanı Başbakan’a bu rezaleti örtbas etmek, yenilginin ağırlığını hafifletmek için İrlanda’da³³⁶ yeni bir başarı elde ettiklerini ilan etmelerinin nasıl olacağını sorar:

(Bahriye Lordu pür telaş içeri girer. Eli ayağı titrer, kekeler, dişleri zangır zangır birbirine vurur, söz söylemeye çalışır.)

– Ne yapıyorsunuz? Fransızlar da, İtalyanlar da, Moskoflar da yerin dibine geçsinler. Biz bittik... On büyük zırhlı, zırhlı kruvazör, en son sistem torpido kruvazörlerimizi, yirmi beş torpido geçirimizi daha neler, daha neler... Hepsini Almanlar yatırdı. Karalarda rezil ve rüsva olduk; nihayet... Nihayet denizde de kepezeye döndük; onurumuz kalmadı, itibarımız kalmadı! Eyvah!

– Niçin donanmayı kapalı limanlardan çıkardın?

– Dipleri midye tutmuştu. Biraz temizlensin, dedim.

– Almanlar tam temizlediler!

Eski İt sersemeler... Kör Grey hemen bir de sağırılık icat eder. Kulakları hiçbir şey işitmiyormuş gibi alık alık bakar.

Nihayet bahriye lordu, aklına bir teselli gelmiş gibi mırıldanır:

Şu felaketin tesirini biraz tahfif için İrlanda’da yeni bir muvaffakiyet kazandığınızı ilan ettirseniz olmaz mı?³³⁷

Gazete sonraki sayıda İngiltere’nin denizlerde hükmünün kalmadığını destekleyen “Deniz Kraliçesinin Hal’i” başlıklı bir muhavere ile çıkmıştır okuyucunun karşısına. Karagöz öyle keyiflidir ki evinin bahçesinde havuz yapıp içinde de İngiliz bayraklı küçük küçük gemiler yüzdürüp sonra batırmayı hayal eder. Böylece bütün

³³⁶ Bakanın İrlanda’yı öne sürmesi bu ülkede İngiltere’ye karşı başlatılan ayaklanma ile ilgilidir. İrlanda Birinci Dünya Savaşı sırasında Kraliyete karşı bir devrim hareketine girişmiştir. Devrim hareketinden sonra 1916’da Paskalya Ayaklanması ve İrlanda Bağımsızlık Savaşı gerçekleştirmiştir. 24 Ocak 1916’da İrlandalı milliyetçiler Bağımsız İrlanda’nın imparatorluktan ayrıldığını ilan etmiştir. Bu isyan kanlı bir şekilde bastırılabilmiştir. Bkz. Hakan Özdemir, “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı’nda Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2017, s. 16-41.

³³⁷ “Kikiriklere Büyük Zoka”, **Karagöz**, nr. 865, 21 Mayıs 1332 [3 Haziran 1916], s. 3.

dünya milletlerine kendi gemilerini özgürce yüzdürebileceklerini ilan etmek ister. Başta bu işi tuhaf karşılayan Hacivat, durumu anlar ve o da dostunun sevincine ortak olur. Hacivat'ın hayali ise bu yeni devreyi ilan ederken asırlardan beri insanlığın başına bela kesilen İngiliz donanmasının perişanlığını gösteren bir levha yapmak, sonra bu hatırayı ebediyen yaşatmaktır. Karagöz'ün Alman dostları karada yaman bir savaşçı olduğu gibi denizde de pek yaman olduğunu göstermiştir. Onlar Türklerin Çanakkale'de ve Irak'ta elde ettiği zaferlerle nasıl iftihar ediyorsa Karagöz de onlarla gurur duymaktadır. Hacivat Karagöz'ü tasdik eder. Almanlar, denizlerde kendisine kraliçe³³⁸ diyen İngilizleri tahtından indirmiş, onların hâkimiyetlerine son vermiş, tüm milletlerin özgürce ve selametle denizlere açılmasını sağlamıştır:

Hacivat – Vay Karagözüm, seni pek keyifli görüyorum.

Karagöz – Sorma Hacivat, öyle bir keyfim var ki. Bizim bahçe büyük olsaydı da orta yerde de büyük bir havuz olsaydı çocukluk zamanımı ihya ederdim.

Hacivat – Karagöz, sen hiddetli olduğun zaman da nasıl garip haller gösterirsen böyle neşeli vaktinde de öyle tuhaf şeyler söylüyorsun ki...

Karagöz – Ulan bunun tuhafılık neresinde? Bir nekre adama rast gelirsin. Herif bir şey söylemeden, bir şey yapmadan yüzüne bakar, gülersin. Sen de böyle. Karagöz sırttı, diye bunda türlü türlü tuhafıklar görüyorsun.

Hacivat – Ne bileyim, neşe ile gözlerinin önüne bir havuz getirdin, içine dalıp yıkanacak mısın?

Karagöz – Yok canım! Havuzda elli altmış parça gemi yüzdüreceğim, bunlara küçük küçük İngiliz bandıraları asacağım. Birer birer batıracağım. Bunu da artık İngiliz Donanması'nın dünya yüzünden kaldırıldığına, bütün milletlerin tam bir hürriyet ve serbesti devresine şimdi girdiğine alamet, bu mühim hadiseye bir timsal göreceğim, sevineceğim.

³³⁸ Burada “kraliçe” ifadesi özellikle kullanılmıştır. Britanya Kraliyet Donanması özellikle Kraliçe Elizabeth döneminde çok güçlenmiştir. İngiliz donanması onun döneminde İngiltere'nin en önemli savunma gücü olmuş ve Büyük Britanya İmparatorluğu olarak dünyayı kendi hegemonyaları altına almıştır. Ayrıca İngiliz gemilerin isimlerinden önce genellikle kraliçe veya krala ait olduğunu gösteren HMS (Her/His Majesty's Ship) yani “Kraliçenin/Kralın Gemisi” yazılıdır. HMS Queen Elizabeth, HMS Tigress gibi.

Hacivat – Karagöz, senin ve benim için işin kolay mı yok. Beşeriyetin bu yeni devresini, asırlardan beri dünyanın başına umacı kesilen, dünyayı zulümler altında ezen İngiliz donanmasının nihayet perişanlığını gösteren bir levha yaparız. Bu hatırayı ebediyen yaşatırız.

Karagöz – Hacivat, dostumuz Fonder Alman'ın karada ne yaman olduğunu gördük, öğrendik. Böyle bir dost ile iftihar ettik. Hâlâ bu dostun Türk kahramanlığı ne kıymetli ne büyük olduğunu görerek onun da bizimle, Çanakkale ve Irak zaferlerimizle iftihar ettiğini anladık fakat şimdi görüyoruz ki müttefikimiz denizde de pek yaman çıktı.

Hacivat – Doğru, Karagözüm pek doğru! Şanlı Alman donanması kendine deniz kraliçesi diyen İngiliz Donanmasını tahtından aşağı aldı, hal' etti. Denizlerdeki İngiliz tohum istibdatına müthiş darbe vurdu. Bütün milletlere: İşte size hürriyet ve selameti açıyorum, dedi.

İngilizlerin beklemedikleri sayıda kayıp yaşaması gazetelerinde hava şartlarının müsait olmamasına dayandırılmıştır. Hava sisli ise Almanlar nasıl görüyordu, diyor Hacivat İngilizlerde sadece Edward Grey değil, amiralleri, kaptanları da kördür. Havadan şartlarından başka büyük gemilerin henüz savaşa katılmadığı bahanesine de sığınan İngilizlere, zafer bayraklarıyla limanlarına doğru seyreden Almanlara niçin müdahale etmediklerini sorar. Karagöz'e göre İngilizler korkak bir mezar kaçkınından başka bir şey değildir. Almanlar İngilizlerin gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır. Ona göre Fransızlar biraz düşünseler, sersemlik yapmasalar zamanında onların donanmasını yerle bir eden³³⁹ İngilizlerden intikamlarını alan Almanların zaferine sevinmeleri gerektir:

Karagöz – Hacivat, hem keyifleniyorum hem de başına taşı yiyip de kıvrım kıvrım kıvrınırken yine sokmaya çalışan yılan gibi başını havada tutmaya savaşıyan Kikiriklere gülüyorum.

³³⁹ Hacivat'ın bahsettiği savaş Trafalgar Deniz Muharebesi'dir. 21 Ekim 1805'te İspanya'nın güneyindeki Trafalgar Burnu'nun batısında İngiltere donanması ile Fransa ve İspanya donanmalarının arasında gerçekleşen savaşta Fransız-İspanyol donanmasına ait 39 savaş gemisinden 22'si savaş dışı kalmıştır. Amiral Horatio Nelson komutasındaki 27 gemilik İngiliz donanması ise tek bir kayıp vermemiştir. Savaş tarihinde eşine az rastlanan bir zaferle muharebeden ayrılan İngilizler Fransızları ağır bir hezime uğratmıştır. Bkz. Yahya Bağçeci, "Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı 76, 2019, s. 93-116.

Hacivat – Ben de güldüm. Karagöz hava sis imiş de muharebe Almanlara pek müsait olmuş. Sisli havada Almanların gözleri görüyor da İngilizlerinki görmüyorsa bunların kör olan yalnız hariciye nazırları değil; baştan başa amiralleri de, kaptanları da, gemicileri de kör.

Karagöz – Hakk’ın hikmetinden sual olunmaz. Azgınlığın, zalimlerin cezasını vermek için onların basiretini bağlar.

Hacivat – Bir de utanmadan, bizim büyük gemilerimiz geldiği zaman, Alman gemileri limanlarına doğru gittiler, diyorlar. Büyüğü, küçüğü ne varsa hepsi hezimete uğradıktan sonra şunların yavelerine bak. Kudretin kaldıysa Alman gemilerini niçin zafer bayraklarıyla limanlarına doğru yol almasını men edemedin?

Karagöz – Ağzını yorma, Hacivat bu laflar da şaşkınlık alametleridir. Dünya artık İngiliz donanmasının ne hilekâr bir mezar kaçkını olduğunu anladı.

Hacivat – Anlayamadım, ne dedin?

Karagöz – Dur anlatayım. Kurnaz bir hırsız, evleri soyar; çaldıklarını bir kabristana saklar; kendi de geceleri orada hazırladığı bir yerde barınır, kimse bu kabristana yaklaşıpamazmış çünkü hırsız geceleri beyaz bir çarşafa bürünür, mezarlar arasında dolaşmış. Halk cadı var, hortlak var, diye korkarmış. Cesur bir adam bu cadının üzerine yürümüş; hırsızı yakalamış. Halkı şerrinden kurtarmış.

Hacivat – Şimdi anladım ve hoşuma gitti. Böyle hilekârlıkla denizleri diğer milletler için makbereye çeviren, kendi için gasp ve sirkatlerine yatak yapan korkunç cadının foyasını kahraman Alman gemicileri meydana koydu.

Karagöz – Hacivat, söyle ama keyiflenmeye neşelenmeye hakkım yok mu?

Hacivat – Ne demek, bütün dünyanın hakkı var. Eğer Tangolar birtakım sersemelerin ellerinde kalmamış, bu belaya başlarını sokmamış, olsalardı; bugün düşman gördükleri Almanların vaktiyle Fransız donanmasını ezip kıran İngiliz’den intikam aldıklarına onlar da sevineceklerdi.

Karagöz – Bırak bunları sersemliklerinde devam etsinler! Dünyanın denizlerinde ticaret ve alakası olan bütün milletlerde benim gibi seviniyorlar a! Sen buna bak!³⁴⁰

³⁴⁰ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 866, 25 Mayıs 1332 [7 Haziran 1916], s. 2.

İngiliz Büyük Filosu ile Alman Açık Deniz Filosu'nun savaş boyunca sadece bir kez açıktan karşı karşıya geldiği Jutland'da her iki taraf da kendisini galip ilan etmiştir. Almanlar ablukayı yaramamış, İngilizler de Alman donanmasını yok edememiştir. Savaşın neticesinde sayı bakımından Almanlar avantajlı görünse de gemileri yine Kuzey Denizi'nden çıkamamış, İngilizlerin kontrolü altında kalmıştır. Jutland sonrası deniz savaşı denizaltıların ve destroyerlerin savaşı hâline gelmiştir.³⁴¹

3.3. Brusilov Taarruzu

Ruslar, 1915'te Almanlar tarafından ağır yenilgilere uğratılmıştı. Toprak ve asker kayıpları hayli fazlaydı. Silah ve mühimmat sıkıntısı had safhadaydı. Halkın ve ordunun morali iyi değildi. Ülke iki asırdır süren savaşların bir parçasıydı ve bu büyük savaşta da adeta ortaklarının sorumluluğunu taşıyordu. Fransa ve İtalya ısrarla Almanya ve Avusturya ile savaştıkları cephelerde ordularına takviye yapmaması için Rusya'dan düşmanı oyalamasını istiyordu. Rusya yukarıda değindiğimiz durumuna rağmen ortaklığa sadık kalmış, Fransa'nın üzerindeki baskıyı hafifletmek için martta Naraç Gölü-Vilnius hattına saldırmıştır. Bu başarısız bir saldırıydı ve neticede 100 bin asker kaybına mal olmuştur.

Çar, 14 Nisan'da komutanlarıyla yaptığı toplantıda asıl taarruzun Alexei Evert'in komutasında gerçekleştirilmesini, kuzey grubu ordusu komutanı Kuropatkin'in de Evert'e destek olmasını emretmiştir. Güney grubu komutanı Brusilov'a da bulunduğu bölgenin taarruza uygun olmaması nedeniyle savunmada kalması teklif edilmiştir. Brusilov, geçmişteki başarısızlığın aynı anda ve farklı yerlerden taarruz edilmemesinden kaynaklandığını bildirince düşmanın dikkatini Minsk civarına çekebileceği bir taarruz için kendisine izin verilmiştir. Brusilov, düşmana planını sezdirmemek için yirmiden fazla yerde hazırlıklara başlamıştır. Ani bir baskınla düşmanı şaşırtmak ve yok etmek hedefindeydi. Müttefiklerinin ısrarıyla

³⁴¹ James Joll, Gordon Martel, **a.g.e.**, s. 108.

Ruslar taarruzlarını öne çekmek zorunda kalmışlardır. Brusilov'un birlikleri 4 Haziran'da çok geniş alanda gece harekete geçmişlerdir. Birliklerin bir arada olmamasından dolayı Avusturyalılar harekâtın farkına varamamıştır. Rus sekizinci ordusu Galiçya'da Lutsk yakınlarına ilerleyerek Avusturya dördüncü ve ikinci ordusu arasına sızmıştır. İki gün içinde Avusturya dördüncü ordusunu dağıtan Ruslar 75 km kadar ilerlemiş, 20 Haziran'a kadar 200 bin düşman askerini esir almıştır. Avusturyalı General Conrad düşmana binlerce esir verilmesi nedeniyle Falkenhayn'a savaşın en büyük bunalımıyla karşı karşıya olduklarını söylemiştir.³⁴²

Karagöz 17 Haziran tarihli gazetenin "Kudurmuş Ayılar-Badısa" başlıklı "Muhavere" bölümünde Rusların beklenmedik başarılı saldırısının hakkını teslim eder görünür ama bunun geçici olduğunu düşünür. Bir kandil ve fetih zamanına denk gelen günde hava sakin ve güzeldir. Hacivat, Karagöz'e bu havanın aksine geçen akşam sert esen rüzgârı sorar, öyle ki tozu dumana katmıştır. Karagöz "Kudurmuş Ayılar Borası" diye cevap verir. Hacivat şaşırır, iyi bildiği takvimde daha önce bu isimde bir soğuk zamanı duymamıştır. Soğuklara verilen isimleri art arda sıralar ama bildiği böyle bir soğuk yoktur. Karagöz o akşam birdenbire çıkan, çok sert ama kısa süren, ardından yumuşak bir havaya dönen boradan bahsetmektedir. Hacivat o akşam da sert havanın on beş dakika sonra yerini yumuşak havaya bıraktığını teyit eder. Karagöz bu rüzgârı Rusların Galiçya'ya saldırısına benzetir. Sürpriz ve şiddetli bir saldırı ile Avusturya'yı önünden süpüren Brusilov'un ve askerlerinin saldırısı bora gibi kısa sürecek sonra sönecektir. Bundan ötürü bu rüzgâra Kudurmuş Ayılar Borası demiştir:

Karagöz – Gel bakalım, Hacivat Çelebi. Hava bugün gayet latif. Gökler de şen olsun, şadan olsun.

Hacivat – Hamdolsun, mübarek günde yiz. Bugün yüreğimiz mübarek kandilin, İstanbul fethi ihtifalının şerefine elbette ferahlanacak fakat Karagözüm, o geçen akşamki bora ne idi! Tozu dumana kattı.

³⁴² Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 227.

Karagöz – Kudurmuş Ayılar Borası!

Hacivat – Ne dedin, anlayamadım? Ben şimdiye kadar hiçbir takvimde böyle bir işaret göremedim. Oldukça da takvim meraklısıyım. Sayılı günleri hep bilirim: berdelacuz, sitteisevir, ameden-i laklak, cemre-i ula beheva, vezan bad-ı saba!

Karagöz – Eee! Kudurmuş Ayılar Borası’nı da şu son söylediğin lafa katıver...

Hacivat – Anlat ki ya buna kanarım yahut başka bir kayıt düşerim.

Karagöz – Sen geçen akşamki boradan, tozdan, dumandan bahsetmedin mi?

Hacivat – Evet.

Karagöz – O akşam ne oldu? Bir sıkıca, çarkıfelek gibi döner bir rüzgâr, toz duman; bir çeyrek saat sonra bir şeyler yok. Buna bora bile diyemezsin. Geçici, sanki hava mukallitliğe kalkışmış gibi dönücü, sonu pısrık bir şey.

Hacivat – Evet, öyle oldu. Pencereyi bir kapadım, bir şey var sandım. Bir çeyrek saat sonra yine açtım!

Karagöz – İşte böyle olduğu için bunu ben Moskofların bu seferki Galiçya taarruzlarına benzettim de adına Kudurmuş Ayılar Borası dedim a!

Hacivat, Karagöz’ün Rusların ilerleyişini ciddiye almamasına şaşırır. Karagöz Almanların ve Avusturyalıların Rusların ilerleyişini durduracaklarına inanır. Şayet Türkler de Kafkaslarda üzerine düşeni yaparsa iki taraftan sıkıştırılan Ruslar kuduracaktır. Hacivat durumu anlamaz, sözü Rusların uzun zamandır müttefiklerinden silah talebine ve beklentisine getirir. Onların bu saldırılara cesaret etmelerini bekledikleri yardıma kavuşmalarına yorar. Japonların sattığı mühimmatın kuzeydeki Beyaz Deniz üzerinden Ruslara ulaştığını düşünür. Acaba dostu bundan mı bahsediyordur. Karagöz, Almanların Verdun’a ve Isonzo’ya takviye göndermemesi için Rusların bu saldırıları gerçekleştirdiğini anlatır. Tangolar, Ayıları ikna etmek için gerdan kırıp bacak kaldırıp her türlü şuhluğu yapmıştır. İtalyanlar da sığındıkları dağlarda Napoli havası çalarak Ruslara yalvarıp onlardan medet ummuştur. Kikirik de bu temennileri destekleyerek Moskofları cesaretlendirmiş, onlar da kudurmuş ve sabah rüzgârı gibi esmeye kalkmıştır. Ama oyuna böyle kalkan Ayı’yı Allah’ın yardımı ile Alman askerleri geri savuşturacaktır:

Hacivat – Tuhafsin be Karagöz! Demek ki bu defa Moskofların azgınlığına ehemmiyet vermiyorsun?

Karagöz – Dostlarımız nasıl olsa bu Ayıların başlarına birkaç dipçik vururlar, sindirirler, diyorum. Hele kuyruğunu biz iyice sıkıştıralım. Ayaklarına bir bukağı vuralım, sertçe de gülleler savuralım. Bir de bu Ayıların, bu defa aylarca homurdanmalarını kesip de inlerinde kaldıktan sonra nasıl biraz kudurdıklarını düşün!

Hacivat – Nasıl, yani buzlar çözüldü de Beyaz Deniz'deki limandan top mühimmat aldılar, mı demek istiyorsun? Yoksa aylarca uğraştılar da Yecüc Mecüclerin³⁴³ sattıkları topları, tüfenkleri Sibiry'a dan naklettiler, bunu mu anlatıyorsun?

Karagöz – Yook, canım be! Tangolar pek sıkışınca Ayıların karşısına geçtiler, gerdan kırdılar, bacak kaldırdılar, şunu bunu gösterdiler... Can acısıyla dağlardan kaçan İtalyanlar, hemen ellerine birer saz aldılar. Napoli havaları çaldılar. Ayıların karşısında “El aman! Senden medet aman!” diye bunlar çaldı, Tangolar oynadı. Con Kikirik de elinde küçük bir değnek, tempo tuttu. Ayılar da biraz kudurdu, badısaba gibi esmeye başladı. Oyuna böyle kalkan Ayı'nın saldırışını erler, inayet-i Hüdâ ile çabuk savuşturur.³⁴⁴

Rusların bu beklenmedik başarısı karşısında Almanlar ve Avusturyalılar bölgeye takviye birlik göndermek zorunda kalmıştır. 24 Temmuz'da Brusilov'un ordusu Kovel'de Alman destekli birliklerce durdurulmuştur. Brusilov dört gün sonra tekrar taarruza geçse de birlikleri yorulmuş, iâşe ve ikmal merkezinden uzaklaşmış, mühimmat desteği azalmıştır. Bölgeye yedi tümen kaydıran Almanların direnişiyle savaş çıkmaza girmiş ve General Brusilov'un adıyla savaş tarihine geçecek taarruz eylül sonlarında nihayete ermiştir.

Brusilov, bu taarruzda Bukovina'yı ve Doğu Galiçya'nın büyük bölümünü ele geçirmiştir. Akıllıca harekâtı Ruslara moral olmuş, Fransızları ve İngilizleri Verdun

³⁴³ Yecüc ve Mecüc, kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp pek çok kötülük yapacaklarına inanılan, kısa boylu olacakları rivayet edilen iki kavimdir. Karagöz gazetesi savaş boyunca sütunlarında az yer verdiği Japonları kısa boylarından dolayı “Yecüc Mecüc” olarak nitelemiştir.

³⁴⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 869, 4 Haziran 1332 [17 Haziran 1916], s. 2.

ve Somme’da rahatlatmıştır. Rusların beklenmeyen başarısı Romanya’nın İtilaf devletleri safında savaşa girmesini sağlamıştır. Brusilov Taarruzu Falkenhayn’ın Verdun ve Somme’da düşündüğü yıpratma harekâtına mani olmuş ve görevinden azledilişini hızlandırmıştır.

3.4. Somme Muharebesi

Chantilly Konferansı’nda alınan karar gereği müttefikler, Almanlara saldırmak, onları savunma hatlarından geri itmek için çabuk hareket etmeleri gerektiğini düşünmüştür. Harekât tarihinde Almanlar cephelerine geri çekilse de Fransızların kendi üzerlerindeki Verdun baskısını kaldırmaları gerekiyordu. Aslında Somme’daki saldırının asıl unsurunu Fransızlar oluşturacaktı ama birliklerinin çoğu Verdun’da olduğu için ortak harekâta kırk tümenle vereceği desteği on altı tümene düşürmüştür. Dolayısıyla saldırının idaresi ve idamesi İngilizlere kalmıştır. Saldırı için Amiens civarında gelincik tarlaları ile çevrili Somme Nehri’nin iki yakasında karar kılınmıştır. Bu gelincikler daha sonra ölen İngiliz askerlerin simgesi olmuştur. Saldırı planındaki hedef Alman savunma hattını yararak düşmanı geri püskürtmekti. General Haig birkaç aydır yeni ordularını böyle bir saldırı için hazırlamaktaydı. Yapılan hazırlıklara her yönüyle inanan Haig günlüğüne “Ne dikenli teller bu kadar iyi kesilmiş, ne de topçunun hazırlıkları bu kadar eksiksiz olmuştur.” diye yazmıştır.³⁴⁵ Haig ve ordusu 24 Haziran’da başlayan bombardıman sonrası istediğini elde edememiştir. 1 Temmuz’da ilk askerî saldırı sonrası da değişen bir şey olmamıştır. 120 bin kişilik ordu kendi topçularının açtığı çukurlarda güç bela ilerleyerek saldırıya geçmiş ve Almanlar da yoğun ateşle karşılık vermiştir. Almanların güçlü makineli tüfek hatları vardı ve İngilizlere bunu göstermişlerdir. Bir Alman asker bunu şu cümlelerle desteklemiştir: “İngilizler ilerlemeye başladıklarında makineli tüfeklerimizle ateşe başladık. Silahlarımızı tekrar tekrar doldurup ateşledik. Nişan almamız gerekmiyordu,

³⁴⁵ Michael Howard, *a.g.e.*, s. 99.

sadece ateş ediyorduk.”³⁴⁶ Gün sonunda İngilizler 20 bini ölü olmak üzere 40 bin civarında kayıp vermiştir.

Gazete İngilizlerin yoğun makineli tüfek ateşi altında kalıp birçok kayıp vermelerini içeren konuyu sözüm ona İngilizlerin dilinden bir tebliğ ile okuyucularına aktarmıştır. Şuun-ı Zaman bölümünde “Yarım Yamalak İngiliz Tebliği” başlıklı haberde İngilizler aylardır hazırlandıkları Somme Muharebesi’ne Fransızların Almanlarla sulh yaparız, şantajıyla alelacele katıldıklarını ifade ederler. Ardından Fransızlara göre Somme’da daha çok kayıp verdiklerini söylerler ki bu geleneksel İngiliz siyasetine mugayir bir harekettir. Zira tüm dünya bilir ki İngilizler geçmişten bu yana başka milletleri kendi uğurlarında yok etmek veya birbirine kırdırmak politikası güderler. Fakat bu sefer aldanmışlardır. Aldanmalarının ve birçok asker kaybetmelerinin sebebi de Alman siperlerinde gizlenen mitralyözlerdir. Almanlar mitralyözlerinin ne denli dehşetli olduklarını ve gizlediklerini kendilerine bildirmeyerek harp kurallarına riayet etmemişlerdir bu nedenle düşmanlarını protesto etmişlerdir:

Aylardan beri hazırlıklarda bulunduk. Fransızların “Ya hemen hücumla geçersiniz yahut bizim başkumandanımızın öteden beri dediği gibi, Almanlarla ayrıca bir sulh müzakeresine gireriz.” diye tehditleri karşısında kaldık, ister istemez Fransa cephesinde harekât-ı harbiyeye mecbur olduk.

İngiliz milletine malum ola ki -Hiçbir şey saklamadığımızın delili olarak söylüyoruz- Fransızlara nispetle pek çok zayıf verdik; bütün fırkalarımızı mahvettik!

Katiyen İngiliz siyasetine muhalif olan bu hareketimiz için, İngiliz milleti bizi mesul edebilir çünkü planımız, başka milletleri bizim uğrumuzda, mahvetmek ve kendi İngiliz canlarımızı sakınmak olduğunu bilir.

Ne çare ki bu defa aldandık; böyle olmadı. Bunun için protesto ediyoruz. Bakınız ki biz neden böyle felakete uğradık. Almanlar siperlerini saklamışlar, sıra sıra mitralyözler dizmişler, bunları

³⁴⁶ İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 114.

da gizlemişlerdir. Biz, işte mitralyözlerimizi buralarda sakladık; mitralyözler, insanları doğrar, biçer, tırpanlar, mahveder, dememişlerdir. Almanların böyle mitralyözlerini gizlemeleri, tam bunların ateşleri altına sokulan İngiliz kümeleri üstüne ateş açmaları İngilizlerin dehşetli zayıflığına sebep olmuştur. Katiyen Almanların bu usul-ü harbini, hareketini protesto ederiz.³⁴⁷

İlk saldırının ardından Somme savaşı dört ay daha sürmüştür. Bu süre zarfında İtilaf orduları on mil kadar ilerlemişlerdir ama karşılığında 600 bin asker kaybetmişlerdir. Almanlar bulundukları sırtlarda çok derin savunma hatları kazıp betonla sağlamlaştırmışlardır. 1 Temmuz'dan önce yedi gün süren bombardımanda tahkim edilmiş müdafaa hatları büyük zarar görmüştür. Fakat işin en fenası birliklerin yedi gün aralıksız ateşe maruz kalmalarından doğan sinir sarsıntısıydı.³⁴⁸ Bu psikolojik dezavantaja rağmen askerler görevlerine sadık kalmışlardır. İngiliz saldırılarına direnebilmişlerdir. Fransızlar ortaklarına göre Somme'da daha başarılıydılar, güneydoğuda Almanların ikinci hattına kadar girebilmişlerdir. Buna rağmen istenen yarma harekâtı burada da gerçekleşememiştir. Fransız başarısının ardından Almanları şaşırtan diğer hadise Haig'in eylüldeki ikinci güçlü saldırısı olmuştur. Bu saldırıda 15 Eylül'de İngilizler ilk defa savaş sahnesine tankı sürmüştür.³⁴⁹ Tank desteğiyle İngilizler Flers köyünü kolaylıkla alıp üç km ilerlemiştir. Ancak Almanlar tankla tanıştıktan kısa bir süre sonra destek birlikleri ile İngiliz-Fransız ortaklığına ciddi karşılık vererek kesin zaferin önüne geçmeyi başarmıştır. Buna rağmen tam sayı veremeseler de Somme'da düşmanları kadar asker kaybı vermişlerdir. Savaş 18 Kasım'da sona ermiştir. Somme'un galibi olmamakla birlikte müttefikler Verdun'un ele geçirilmesine engel olarak avantajlı görülmüştür.

³⁴⁷ “Yarım Yamalak İngiliz Tebliği”, **Karagöz**, nr. 875, 25 Haziran 1332 [8 Temmuz 1916], s. 3.

³⁴⁸ Erich von Falkenhayn, **a.g.e.**, s. 195.

³⁴⁹ Murat Özbek, “**I. Dünya Savaşında Tank Teknolojileri (İngiltere Örneği)**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2022.

3.5. İngiltere Savaş Bakanı Kitchener'in Ölümü

Kitchener 1. Dünya Savaşı başladığında Britanya ordusunun sembol isimlerinden biriydi. Ortadoğu, Mısır, Sudan ve Güney Afrika'da elde ettiği başarılar hızla yükselmesini sağlamış, İngilizlerin en güvendiği askerlerden biri olmuştur. Seferberlik zamanı Britanya ordusuna asker toplamak için hazırlanan afiştaki ilana³⁵⁰ kendi fotoğrafını koyacak kadar sevilmiş ve halkının güvenini kazanmış biridir. Bu afiş günümüzde farklı milletlerin seferberlik çağrısında dahi hatırlanmakta ve kullanılmaya devam etmektedir.

Horatio Herbert Kitchener askerî eğitimini tamamladıktan sonra 1874'ten itibaren istihkâm subayı olarak Ortadoğu'da görev yapmaya başlamıştır. 1886'da İngiliz Kızıldeniz toprakları valiliğine getirilmiştir. Altı yıl sonra Mısır orduları başkomutanlığı için görevlendirilmiştir. 1898'de Sudan'da Muhammed Ahmed el-Mehdi'nin İngilizlere karşı başlatmış olduğu isyan hareketini bastırmış ve Hartum'u ele geçirmiştir. Sudan'da Fransızların hâkimiyet sağlamak için yaptığı girişimlere engel olmuş, gösterdiği kararlı tutumla Fransızları durdurmuş, İngiltere tarafından kendisine "baron" ünvanı verilmiştir. Sudan genel valisi olarak görev yaptıktan bir yıl sonra kurmay başkanı olarak Güney Afrika Savaşı'na katılmış, savaşın ilk yılında başkomutanlığa getirilmiştir. Savaş boyunca Boerlere ve halka karşı verdiği acımasız kararlarla hatırlanmaktadır. Savaş kazandıktan sonra İngiltere'ye dönmüş, 1902'de "vikont" ünvanı almıştır. Aynı yıl Hindistan Genel Valisi Lord George Curzon'un emrine Hindistan başkomutanı olarak atanmıştır. Curzon'la yaşadığı sorunlarda İngiliz kabinesi Kitchener'in yanında yer almış bu nedenle Lord 1905'te istifa etmiştir. Kitchener, 1911'de Mısır valisi olarak atanmıştır. Bu görevini sürdürürken genel harp başlamıştır. 1914'te mareşalliğe terfi ettirilmiş, ardından savaş bakanı yapılmıştır. Herkesin aksine savaşın kısa sürmeyeceğine bu nedenle İngiltere'nin en az 1 milyon

³⁵⁰ "Britons 'Lord Kitchener' Wants You. Join Your Country's Army! God Save The King!" (Britanyalılar Lord Kitchener sizi istiyor. Ülkenizin ordusuna katılın! Tanrı kralı korusun!))

askeri hazır tutması gerektiğine inanmıştır. Savaş ilerledikçe bu konudaki haklılığı teslim edilmiştir.

Mareşal Kitchener savaş bakanlığı döneminde kurduğu yeni askerî birlikler ve aldığı kararlar nedeniyle siyasîlerle fikir ayrılıkları yaşamıştır. Özellikle Çanakkale Savaşı'ndaki önerileri, planları ve emirleri çok eleştirilmiştir. Üstleriyle yaşadığı düşünce farklılığı zaman içerisinde bazı görevlerinin elinden alınmasına yol açmıştır. Başbakan Asquith bu süreçte onu görevden azletmeyi düşünmüştür ama Kitchener'i görevden almanın doğuracağı kamuoyu baskısı nedeniyle farklı bir yola başvurmuştur. Onu altı ay kadar süreceği düşünülen bir göreve, Ruslarla bazı görüşmeler yapmaya göndermiştir. Aldığı vazife üzerine HMS Hampshire kruvazörü ile Scapa Flow deniz üssünden yola çıkan Mareşal Kitchener'in gemisi Orkney adalarının batısında bir Alman mayınına çarparak 5 Haziran 1916'da batmıştır. Batan zırhlı kruvazörün ardından Kitchener'in cesedine ulaşılamamıştır.

İngiltere'de savaş bakanının ölümü halk arasında büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Hatta cesedi bulunamadığı için uzun süre Kitchener'in ölümüne inanılmamıştır. İngiltere'nin müttefiklerinde de şok etkisi meydana getiren ölüm hadisesi Karagöz'de büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Gazete, Kitchener'in ölümünü birkaç hafta sütunlarında büyük bir sevinçle paylaşmıştır. Hatta bu yüzden Somme'daki savaşa neredeyse yok denebilecek kadar az yer vermiştir. Mareşal'in ölüm haberini alan gazete hemen ertesi sayısında birinci sayfadan bir karikatürle okuyucularını bilgilendirmiştir. Karikatürde Karagöz ve Hacivat kayıktan denizin dibini seyretmektedir. Selam verir vaziyette dibe doğru batan Kitchener'i daha önce denizin dibini boylayan balık şeklinde İngiliz askerleri karşılamaktadır. Askerlerin ağızları açık, şaşkın ve üzgün şekilde çizilmeleri dikkat çekmektedir. Karagöz bu manzarayı Kitchener'in yaşarken görevine sadık bir komutan tavrını ima ederek yorumlar. Hacivat'a ne kadar vazifesine bağlı bir komutan, askerini denetlemek için denizin dibine iniyor, der. Gazete düşman da olsa ölüm karşısında takınılan insanî değerleri göz ardı etmiş, bir ölüm haberini eğlenerek, alaya alarak okuyucusuna duyurmuştur:

Karagöz – Hacivat! Bak ne vazifeşinas kumandan(!) tahkikat icrası için ta denizin dibine bile iniyor!³⁵¹

Kitchener’le ilgili yazılan “Mazlumların Ahı” başlıklı muhaverenin içeriği ise onun yaşamı boyunca kan gölüne çevirdiği coğrafyalarda canına kıydığı masum insanlar üzerinedir. Mareşal’in ölümü üzerine arkasından beddualar, lanetler savuran, sevinçten dört köşe olan iki kafadar, onun görev yaptığı yerlerde Müslüman kanı akıttığı için her türlü kötü anılmayı hak ettiğini düşünür. Muhaverenin genelinde yaptığı zulümler, işlediği cinayetler Hacivat’ın dilinden okuyucuya aktarılır. Muhaverenin girişinde Hacivat kendisine haber soran Karagöz’e Kişner³⁵² kişneyerek denizin dibini buldu, refiklerini ve mürettebatını da yanında götürdü, der. Karagöz mevtayı lanetle anınca Hacivat yukarıda değindiğimiz gibi ölüyü hayrıyla anmak, hayrı yoksa susmak gerektiğini hatta bir başmakale yazarının da bu konuda ihtarı olduğunu söyler. Karagöz bu tavsiyeyi reddeder, o da kendince savaşın bir tarafındadır. Onun silahı da kantarlı küfürler savurmaktır, Almanların 42’lik topları gibi lanet yağdırmaktır:

Karagöz – Hacivat, ne haber?

Hacivat – Haberi maberi var mı ya! Kişner kişnedi gitti, denizin dibini buldu. Erkân-ı harbiye heyetini de, İngiltere’nin yirmi dört nezaretinden kendisine terfîk olunanları da, koca bir İngiliz zırhlı kruvazörünü de, bunun bütün zabitan ve mürettebatını da beraber götürdü.

Karagöz – Lanetullahi aleyhim ecmain!

Hacivat – Yook Karagöz, isterse en hain düşmanlar olsun, mevtanın ardından hayrı varsa bunu söylemeli, hayrı yoksa susmalı, derler. Bunu bir ser sütun bile makalesinde ihtar etti.

³⁵¹ **Karagöz**, nr. 867, 28 Mayıs 1332 [10 Haziran 1916], s. 1.

³⁵² Gazete diğer düşman liderlerine yaptığı gibi Kitchener’in ismine de yakıştırmada bulunarak ondan “Kişner” olarak bahsetmiştir. Tabii bu benzetme at kişnemesini kastetmektedir. Dolayısıyla Mareşal’e de hayvan benzetmesinde bulunulmuştur.

Karagöz – Hacivat, sen git de bu öğüdü başkasına ver. Bana vız gelir, ben de kendimce bu muharebeye iştirak etmişim. Yılmam, dönmem. Benim silahım da düşmanlara kantarlı küfür sallamaktır. Kırk ikiliğin gülleleri gibi menhusların başına lanet yağdırmaktır.

Hacivat’a göre artık sözün bir hükmü yoktur. Kişner Allah’tan belasını bulmuştur. Jutland’da yirmi beş otuz gemileri batmış, güvendikleri donanmaları perişan olmuştur ama İngilizler yine kibirden, riyadan ödün vermemiştir. Allah da intikamını böyle almıştır. Yıllardır elinde birçok mazlumun kanı olan bir serseri tüm azametiyle denizin dibine kaynamıştır. Kişner’in sonu bütün insanlar için bir ibrettir. Tıpkı Musa ve Firavun kıssası gibi. Karagöz’e göre insanlar Firavun’a nasıl atıp tutuyorsa zalim bir ölüye de lanet etmekten onu kimse alıkoyamaz. Kişner Moskoflara giderek onlarla kim bilir ne fesat işler planlayacaktı? Kendi vatanına milletine kastedecekti. Onun yaşarken yaptıklarını hatırlayınca bu şekilde ölmesi ve dünyada mezarının dahi olmaması ancak Cenab-ı Âdil’in kudret eli ile olurdu ancak. Öyleyse Allah’a binlerce şükür:

Hacivat – Artık senin, benim lafım para eder mi? Kişner belasını yed-i Kahhar’dan buldu. Yirmi beş, otuz gemileri battı; en ziyade güvendikleri donanmaları, bununla da bütün nüfuz ve haysiyetleri berbat ve perişan oldu. Hâlâ yalan dolandan, kibir ve gururdan, riya ve iğfalden vazgeçmeyen İngilizlere intikam-ı İlahî’nin bir cilvesi göründü. İşte böyle senelerden beri ellerinde zulüm ve vahşet vasıtası, kan dökmek aleti olan bir nabekâr bir anda denizin dibine bütün darat ve haşmetiyle kaynayıverdi. Ben bu cilveye hayranım! Başka bir söz istemem. Hazırda, istikbalde Kişner’in akıbeti, bütün insanlar için bir ibrettir. Tarihe böyle bir vakayı ancak yed-i kudret yazar. Musa ile Firavun’un menkıbesini yazdığı gibi!

Karagöz – Peki, Firavun’a atıp tutmaktan beni men eden var mı? Dedikleri pek doğru! Benim bunlara itirazım yok. Fakat ne yapayım? Elimde değil, insaniyet kaidesine de muhalif olsa yine lanetten vazgeçmem. Kişner Moskoflara gidip kim bilir ne fesatlar yapacak, başımıza ne fenalıklar örmeye çalışacak idi! Yanındakiler de kendisine yordakçılık edecek idi. Bunları taşıyan kimi de bu heyet-i fesadiyenin fiil ve hareketine teshil ediyordu. Böyle değil mi? Artık vatanımın, milletimin hayat-ı mevcudiyetine kast edip kumpasa gidenlere lanet etmez de ne yaparım!

Hacivat – Benim gibi kudret ve azametinin bize böyle bir nişanesini gösteren Cenab-ı Âdil’e mutlaka hamd ve şükredersin!

Karagöz – Oo! Yüz bin şükür! Bunu asla unutmam. Fakat Hacivat, sen ne dersen de! Kişner gibi bir adamın bütün yaptıklarını gözümün önünden geçirince, bir de bu akıbeti görünce artık kendimi alamam.

Hacivat hararetle muhavereye devam eder. Allah'ın hikmetinden sual olmaz. Ömrü Müslümanlara eza ve cefa ile geçmiş, dünyayı kana bulayan İngiliz askerinin başında milyonlarca insanın kanını dökmüş Kişner'in, vaktiyle Balkan Harbi'nde İstanbul'a gelmiş ve Türklere İngiliz zorbalığını göstermiş bir gemi ile batması bambaşka bir hikmettir. Hacivat dostunun teşvikiyle devam eder. Kişner'in yaptığı zulümleri sıralar. Mısır, Hindistan ve Güney Afrika'da döktüğü kanlar bir yana Sudan'da General Gordon'un intikamını almak için on bin Müslüman'ı katletmiştir. Hatta Kişner isyan hareketini başlatan el-Mehdi'nin kabrini bombalamak için Gordon'un oğlunu Londra'dan getirecek kadar vahşidir. Mehdi'nin türbesi yıkıldı toprağı duruyor ama Kişner zaliminin dünyada bir mezarı bile yoktur. Hacivat'ı hayranlıkla ve tasdik ederek dinleyen Karagöz dostuna geminin nasıl battığını merak ederek mayına mı çarpmış, torpil mi yemiş, diye sorar. Hacivat da gayet yerinde bir cevapla gemiyi batıranın mazlumların ahı olduğunu söyler. Allah dilerse kibrinden geçilmeyen Nemrut'u bir sivrisineğe öldürtür:

Hacivat – Karagöz, lafa hacet yok! İnsan böylece murad-ı İlahî'nin tecellisine hayran oluyor; lâl ü ebkem kalıyor. Gençliğinde burada bulunmuş, jandarma zabıtlığı etmiş, israf ve safahat, hatta şenat hatırasından başka bir şey bırakmamış, ömrünü Müslümanlara eza ve cefayla, zulüm ile geçirmiş, Müslüman kanı dökmekte zevk almış, şimdi bu muharebede, beşeriyetin başına bu faciayı getiren İngiltere'nin başına geçmiş, milyonlarca insanın kanını döktürmüş olan bir adam, vaktiyle İstanbul'a gelmiş limanımızda, Balkan muharebesi zamanında biz inerken bize İngiliz ceberrutunu göstermiş olan bir gemi ile giderken bir anda denizin dibine kaynasın! Hikmetine kurban olduğum Mevlam!

Karagöz – Hacivat be! Bu senin sözlerin bin lanetimden daha lanetleme!

Hacivat – Hakkın var, Karagöz. İnsan kendini alamıyor. Mısır’da, Hindistan’da, Transvaal’da³⁵³ döktüğü mazlum kanları şöyle bir tarafa... Sudan’da? Mahut İngiliz generali Gordon’un intikamını almak sevdasıyla tam on bin Müslüman’ı katliam ettirdi. Bunların kanları ile doyamadı. Hırsını alamadı. Gordon’un genç oğlunu Londra’dan getirtti de mütemehdinin türbesini yıkmak, yerle yeksan etmek için dizdiği topları buna ateşletti. Mezarlardan, mevtalardan intikama kalkıştı.

Karagöz – Ha gözünü seveyim! Haydi, şuna birkaç lanet de sen savur.

Hacivat – Ben onu artık cehennem zebanilerine havale ettim. Görüyorsun a! Herifin vücudunu kara toprak bile kabul etmedi. Mütemehdinin türbesi yıkıldı. Fakat toprağı duruyor. Bu zalimin dünyada mezarı bile yok.

Karagöz – Söyle! Yavrum söyle! Bana laf kalmıyor. Ben de bunları söyleyecektim. Ha! Hacivat, şunu da sorayım. Böyle takımıyla kaynayan gemi torpile mi çarpmış, torpil mi yemiş, burası anlaşıldı mı?

Hacivat – Vazgeç Karagöz. Bunu batıran mazlumların ahıdır! Hak, bir Nemrut’u bir sivrisineğe öldürtür.³⁵⁴

3.6. Romanya’nın Savaşa Katılışı ve İstila Edilişi

93 Harbi sonrası Berlin Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Romanya için Besarabya ve Transilvanya önemli bölgelerdi. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Romanya, bu bölgeleri kendi topraklarına katmak istiyordu. 93 Harbi’nde de bu vaatle Rusya’nın yanında yer almıştır. Ancak harpten sonra Besarabya Ruslarda, Transilvanya da Avusturya-Macaristan sınırları içinde kalmıştır. Bu topraklarda azımsanmayacak sayıda Rumenler yaşamaktaydı. Büyük devletlerin savaşı Romanya için bu bölgelerdeki halklarını bir çatı altında toplamak için fırsat olabilirdi bunun için uygun zamanı beklemiştir. Savaş başladıktan sonra Romanyalı siyasetçiler İngiltere ve Fransa yanlısı görünürken Kral I. Carol ölene kadar (öl. 10 Ekim 1914) tarafsızlık

³⁵³ Transvaal, 1857-1902 arasında bu isimle anılan devlet, şimdiki Güney Afrika Cumhuriyeti.

³⁵⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 867, 28 Mayıs 1332 [10 Haziran 1916], s. 2.

politikası izlemiştir.³⁵⁵ Romanya İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya sağlayacağı lojistik destek için iyi bir geçiş güzergâhı olarak önemli bir konumdaydı. Ülkenin bu stratejik konumu nedeniyle İttifak ve İtilaf devletleri Romanya'yı kendi saflarına çekmek için rekabet içindeydi. Rusya, Fransa, Almanya gibi devletler savaş başladıktan sonra heyetler göndererek Romanya'yı ikna etmeye çalışmışlardır. 6. Ordu Komutanı Goltz Paşa vefatından bir sene önce (öl. 19 Nisan 1916) Bükreş'i ziyaret etmiştir. I. Carol'un yerine geçen I. Ferdinand ile görüşen Mareşal Goltz, Kral'ın tarafsız kalacaklarına dair söylemlerine rağmen Romanya'nın İtilaf'a yakın olduğunu rapor etmiştir. Hatıratında dile getirdiği üzere Rumenlerin fena niyetler beslediği aşikârdır ve onları bu niyetlerinden vazgeçirmek de mümkün olamayacaktır.³⁵⁶ Almanya, Romanya'nın müttefiklere yakınlaştığı yaz aylarında batı cephesinden alınan bazı birliklerini özellikle Romanya'ya komşu olan Avusturya cephesine nakletmiştir. Bundan öncesinde de Romanya'nın kararsız tavrı nedeniyle Doğu Bulgaristan'daki 101. Alman Tümeni Romanya sınırındaki Rusçuk'a kaydırılmıştır. Ancak Almanya aldığı bu tedbirlere rağmen hiçbir şekilde Romanya cephesinin açılmasından yana olmamıştır.

Romanya'nın İtilaf'a meylinin açığa çıktığı, savaş kararını açıklamasına kısa bir süre kala Karagöz onları bir karikatürle ikaz etmiştir. Aslında söylem ikazdan çok bir tehdit barındırmaktadır. Şöyle ki Karagöz Romanya Kralı I. Ferdinand'a istediği kararı vermekte özgür olduğunu ama tercihi İtilaf olduğunda karşısında göreceği kişinin General Hindenburg olacağını söyler. Hindenburg perde gerisinde dev gibi cüssesiyle bir koltukta kendinden emin, ürkütücü bir şekilde oturmakta; Ferdinand ise ayakta, zayıf ve başı eğik, omuzları çökük bir şekilde General'i süzmektedir:

³⁵⁵ Eray Bayramol, "Rus Diplomatik Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya'nın Tarafsızlığı Meselesi", *TRAD-Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 2 (2019), ss. 90-100.

³⁵⁶ Colmar Von Der Goltz, **Golç Paşa'nın Hatıratı**, Haz. Faruk Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s. 89.

Karagöz – İşte! Karşında göreceğin daima bu... Ona göre harekette muhtarsın!³⁵⁷

Romanya 27 Ağustos'ta Transilvanya, Bukovina ve Banat'ın kendisine verilmesi vaadiyle İtilaf tarafında savaşa dâhil olmuştur. İtilaf tercihinde etkili olan son neden ise Brusilov komutasındaki Rusların haziran ayında gerçekleştirdiği başarılı taarruzdu. İngilizler, Romanya'nın Selanik'teki orduların desteğiyle Bulgarları imha edecek bir harekât gerçekleştirmesinden yanaydı ama Rumenlerin önceliği Transilvanya idi. Bu harekât siyasi açıdan önemli, halkın moralini pozitif tutma anlamında onlar için daha değerliydi. Böylece 27-28 Ağustos gecesi Romanya'nın Transilvanya harekâtı başlamıştır. İlk başta yirmi üç tümenle harekete geçen Rumen ordusuna, beş Alman ile iki Avusturya tümeni karşılık vermiştir. Bir hafta içinde Avusturya-Alman kuvvetleri on altı tümene yükseltilmiştir. Karpatların bozuk dağ yolları ve Avusturya'nın köprü imhaları Romanya'nın harekâtını yavaşlatmış, bu da düşmanın zaman kazanmasına ve birliklerini güçlendirmesine yol açmıştır. Romanya'nın ağır ilerleyişi askeri yeteneğini de ortaya çıkarmıştır. Ordusu iki yılda sayı bakımından iki katına çıkmıştır ama liderlerinin yetersizliği silah ve teçhizat bakımından modernleşmesini engellemiştir. Piyadenin otomatik tüfekleri, gaz silahı, siper havanları yoktu, sınırlı sayıda makineli tüfekleri vardı. Topçusu yetersizdi ve altı haftalık mühimmat stoku vardı. Müttefiklerin söz verdiği üç yüz tonluk ikmal desteği sözü de tam olarak yerine getirilememiştir. Öte yandan Almanların rakibi olarak onların ağır topları, mayın atar, gaz mermisi gibi silahlarıyla da yeni tanışacaktı. Bu silahlara karşı alacak önlemi de yoktu. Bu açıdan bakıldığında Romanya'nın savaşa girişi adeta bir intihar olmuş ve bedelini ağır ödemiştir. Romanya ordusu bu şartlarda ilerlemesine devam ederken General Mackensen komutasındaki Alman birlikleri 5 Eylül'de ağır bir saldırı ile Tuna cephesini örten üç Rumen tümenini imha etmiştir.

Romanya girdiği savaşta düşmanlarından ağır cevap görmüş, dostlarından ise beklediği yardımı alamamıştır. Çok kısa sürede bir devletin yaşayabileceği ağır bir

³⁵⁷ Karagöz, nr. 885, 30 Temmuz 1332 [12 Ağustos 1916], s. 1.

netice ile karşı karşıya kalmıştır. Coğrafi konumu itibariyle bir kapana sıkışmıştır. Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'ın yanı sıra 26 Temmuz'da Galiçya Cephesine gelen³⁵⁸ Türklere karşı da savaş vermekteydi. Dört ülke askerine karşı sadece Rusların cılız desteğini alabilen Rumenler her cepheden süpürülmeye başlamış, düşmanları Bükreş'e yaklaşmıştır. İmdadına cevap alamayan Rumenlerin içinde bulunduğu ruh hâlini, duygularını Karagöz "Romanya'nın Âh u Zâr-ı Bîfaydası" adlı şiirle mısralara dökmüştür. Romanya aldığı kararla istikbalini ve istiklalini yakmış, kendi kendine etmiştir. Alman, Bulgar ve Türk hiç aman vermeden saldırmakta, onlara engel olamamaktadır. Romanya rahat rahat yaşarken İtilaf'ın oyunları ve Rus taarruzunun verdiği güvenle savaşa katılmış ama çaresiz bir duruma düşmüş, kendi kendine etmiştir:

Anlatamam hâlimi

Yıktım istikbalimi

Yaktım istiklalimi

Çare yoktur derdime

Kendim ettim kendime.

Bulgar ve Türk, Alman

Hiç verirler mi aman!

Çoktan geçtim bu candan!

Çare yoktur derdime

Kendim ettim kendime.

³⁵⁸ Oya Dağlar Macar, "Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)", **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, Cilt 10, Sayı 2, Yıl 2009, ss. 35-58.

Rahat rahat dururken

Ne istediler benden?

Bu işi Rus'tur eden

Çare yoktur derdime

Kendim ettim kendime.”³⁵⁹

18 Eylül'de Falkenhayn artık 9. Ordu komutanı ünvanıyla Avusturya-Almanya taarruzunu sevk etmek için Romanya cephesindedir. Transilvanya'ya geldiğinde Rumen ordusunun ilerlemesi durma noktasına gelmiştir. Falkenhayn, Rumenlerin güney kanadını çevirip onları Sibiu'dan püskürtmüş, 9 Ekim'de de Mackensen'i çeviren düşmanı Braşov'dan atmıştır. Romanya ordusunun direnişi ve takibi kasım ayında yağan karla iyice yavaşlamıştır.

Romanya'nın Transilvanya harekâtı başladığında Alman ve Türk birlikleriyle³⁶⁰ güçlendirilmiş Bulgar ordusu da Tuna üzerinden saldırıya geçmiştir. Bu Romanya için beklenen bir hareketti ve buna cevabı Selanik'teki müttefik ordusu verecekti. Ama Selanik'teki ordu o sıralar ikmal ve sürekli sıtma sorunuyla mücadele etmekteydi. Ayrıca harekât zamanı şehirde büyük bir yangın çıkmıştı. Bu nedenlerle Selanik'ten gerekli desteği alamayan Rumenler, Rusların Dobruca'daki zayıf desteğiyle de umduğunu bulamamıştır. Bükreş, Bulgar sınırına sadece 50 km uzaklıktaydı ve Almanya'ya karşı savaşırken Bulgarlar için de destek birliği ayırmak zorunda

³⁵⁹ “Romanya'nın Âh u Zâr-ı Bîfaydası” **Karagöz**, nr. 895, 3 Eylül 1332 [16 Eylül 1916], s. 3.

³⁶⁰ “Enver Paşa'yı bu cepheye asker göndermeye iten siyasal ve duygusal nedenler de vardı. Dobruca bölgesinde büyük bir Türk çoğunluğu yaşamaktaydı. Enver Paşa'nın ailesi de burada yaşayan Gagavuz Türklerindendi... Enver Paşa, Romanya cephesinin güney kanadında Mareşal MacKenzie'nin komutasında bulunmak ve Bulgar ordusunu desteklemek üzere 6. Kolordu'nun görevlendirilmesini uygun gördü. Kolordu 27000 kişiyi kapsamaktaydı. 36 hızlı ateşli topu vardı. Komutanı Mustafa Hilmi Paşa'ydı.” Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 499.

kalmıştır. Dolayısıyla Romanya ordusu farklı cephelerde kendilerinden daha tecrübeli ve donanımlı ordularla yalnız savaşmış ve çok kısa sürede ülkeleri işgal edilmiştir. Dobruca tarafından Mackensen, Braşov yönünden Falkenhayn komutasında ilerleyen Alman ordusu 6 Aralık'ta Bükreş'e girmiştir. 7 Aralık'ta Romanya ordusu Bükreş'ten çıkarak Moldova dağlarına çekilmiştir.

Romanya'nın asker sayısının düşman karşısında daha fazla olması topraklarını korumasına yetmemiştir. Silah üstünlüğü, askerî sevk ve idare, savaş ve taktik bilgisi, ikmal yollarının kullanılabilirliği insan kalabalığını mağlup etmiştir. Merkezî devletler bu netice ile sadece bir savaş kazanmamıştır, tahıl sıkıntısı yaşadığı bir dönemde zengin buğday tarlalarına sahip topraklar ile verimli petrol rafinerileri de ele geçirmiştir. En önemlisi de moral üstünlüğü kendi taraflarına geçmiştir. Karagöz Bükreş'in düşüşünü bu kıtlık döneminde ele geçirilen petrol, tahıl, yağ gibi ihtiyaç maddelerinin ele geçirilişi üzerinden görmüş ve bir karikatürle okuyucusuna duyurmuştur. Bükreş Kalesi üzerine çıkan Karagöz aşağıda bekleyen yâr-ı vefadarı Hacivat'a kaleden aşağıya ele geçirilen petrol-yağ tenekesi ile un-buğday çuvalları ve cephane atmaktadır. Karagöz Hacivat'a en son Bükreş hatırası olarak Kral I. Ferdinand'ın tacını atar: "Karagöz – Al Hacivat, bu da benden sana Bükreş yadigârı!"³⁶¹

3.7. Irak-Basra Cephesi ve Kûtü'l-Amâre Zaferi

Irak-Basra diğer adıyla Körfez cephesi İngiltere tarafından özellikle bölgenin petrol yatakları için açılmıştır. Bu cephede Irak ve İran ele geçirilirse Anadolu'ya geçiş kolay olacak, Çanakkale'de gerçekleşemeyen Ruslarla buluşma mümkün olacaktı. Körfezin kontrolünün İngiltere'de olması Hindistan sömürgelerinin güvenliği için

³⁶¹ Karagöz, nr. 919, 26 Teşrinisani 1332 [9 Aralık 1916], s. 1.

daha çok önem arz etmekteydi. Ayrıca Berlin-Bağdat demiryolu projesi Almanya'yı dolaylı yoldan bölgeye getirmiştir, İngiltere buna mani olmak için yeni açılan cepheyle bir anlamda fırsat yakalamıştır.

Irak'ta şimdilerde olduğu gibi Bağdat, Basra, Musul ve Kerkük bölgenin önemli yerleşim merkezleridir. Bölgenin can damarları Dicle ve Fırat nehirleridir. Bu iki nehir Basra'da birleşir ve Şattülarap olarak Fav Adası önünden Basra körfezine dökülür. Osmanlı Devleti savaş öncesinde Boğazlar, Kafkasya, Suriye ve Filistin'i askerî harekât bölgesi olarak kabul etmiştir. Irak harekât bölgesi olarak öngörülmemiştir. Hatta bazı birlikleri farklı bölgelere göndererek asker sayısını azaltmıştır. Bölgenin askerî sorumluluğu iki kolordudan oluşan 4. Ordu'dadır. 12. Kolordunun iki tümeninden biri Musul'da, diğeri Kerkük'tedir. 13. Kolordunun bir tümeni Bağdat'ta, diğeri Basra'dadır. Sayı ve silah bakımından zayıf olan askerî birliklere bazı Arap aşiretleri destek oluyordu ama başlarında subay yoktu. İngiltere ise savaşın başlarında 1914 sonbaharında bölgede yapacağı faaliyetlerin hazırlıklarına başlamıştır. İngilizler için Irak ticarî açıdan ve Hindistan'ın güvenliği için önemliydi. Savaş başladıktan sonra Basra Abadan'daki petrol tesislerini, kendi himayelerinde olan Kuveyt ile Muammera şeyhlerini çıkarları gereği koruması, ayrıca Osmanlı'nın savaşa girdikten sonra yaptığı cihat çağrısını pasifize etmesi gerekiyordu. Bu sebeplerden dolayı İngiliz yetkililer Hindistan'daki kuvvetlerin bölgeye hareket etmesini emretmiştir. Emir üzerine Hindistan'dan hareket eden Tuğgeneral Delamain komutasındaki İngiliz-Hint birlikleri 23 Ekim'de Bahreyn Adası'na çıkmıştır. İngiltere, Osmanlı'ya savaş ilan ettikten sonra buradaki birlikler Şattülarap'ın körfezle buluştuğu yerden ilerleyerek 6 Kasım 1914'te Basra'nın girişindeki Fav'ı ele geçirmiştir. 8 Kasım'da Saniye'ye gemilerle asker çıkaran İngilizlere Türkler tarafından verilen karşılık zayıf kalmıştır. Bu işgaller üzerine Irak-Basra cephesi açılmıştır. 10 Kasım'da Irak Bölgesi Komutanı Cavit Bey Bağdat'tan Basra'ya gelmiştir. General Barret da İngilizlerin Irak komutanı olarak atanmıştır. Osmanlı Devleti 14 Kasım'da büyük cihat ilan etse de bölgede karşılık bulmamış, İngilizler 22 Kasım'da ciddi direnişle karşılaşmadan Basra'ya girmişlerdir. 9 Aralık'ta General Barret komutasındaki 6. İngiliz Fırkası, Basra'nın 74

km kuzeybatısındaki Kurna'yı işgal etmiştir.³⁶² Enver Paşa yerel aşiretlerle işgal kuvvetlerinin durdurulabileceğine inanıyordu ancak Bağdat Vali Vekili Reşid Bey'in Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta Şuayyibe'de yaşanan çatışmada Amâre aşiretine bağlı Arapların savaşmadıklarını, üstelik geri çekilmekte olan askerin cephanelerini gasp ettiklerini bu nedenle aşiret askerlerine güvenilemeyeceğini bildirmiştir. Kurna'nın düştüğünü bildiren telgrafta da Miralay Suphi Bey ve dört yüz askerin esir edildiği, geri kalan dört bin askerin ancak yarısının Nasırıye'ye ulaşabildiği, diğer askerlerin firar ettiği bildirilmiştir. Durumun vahametini gören Enver Paşa Cavit Bey'i görevden alarak 23 Aralık 1914'te Irak ve Havalisi Komutanlığına Süleyman Askeri Bey'i atamıştır.

Süleyman Askeri Bey, ilk olarak Arap aşiretlerinden asker toplamaya çalışmış ama bunda başarılı olamamıştır. Çünkü aşiretler İngilizler tarafından bölgelerindeki yönetimi kendilerine bırakmak, bağımsızlık teklif etmek, para ve silah desteği sağlamak gibi çeşitli vaatlerle ve antipropagandalarla Osmanlı'ya düşman edilmiştir. Bu olumsuz şartlara rağmen Süleyman Askeri, sürpriz saldırılarla İngilizleri engellemeye çalışmıştır. Destek olarak 35. Piyade Tümeni bölgeye gönderilince Nasırıye'yi ele geçirmiştir. Şuayyibe çatışmalarından önce General Barret hastalanmış ve Hindistan'a dönmüş; yerine General Nikson atanmıştır. Süleyman Askeri, 12 Nisan 1915'te Şuayyibe'de İngilizlere saldırmıştır. Düşmana hayli kayıp verdirmesine rağmen emrindeki Arapların savaş meydanını terk etmesiyle askerini Kûtü'l-Amâre'ye çekmek zorunda kalmıştır. Geri çekilirken verdiği asker ve silah kayıpları Süleyman Askeri Bey'in onuruna dokunmuş ve intihar etmiştir. Yerine Albay Nurettin Bey atanmıştır. İngilizlerde de Kûtü'l-Amâre kuşatmasının sembol isimlerinden General Townshend, 23 Nisan'da General Mellis'in yerine İngiliz Irak Seferi Kuvvetleri 6. Tümen komutanlığına getirilmiştir.

³⁶² Serdar Sakin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, ss. 133-152.

Türk askerinin ve Osmanlı'ya vefası devam eden Arap gönüllülerin direnişine rağmen İngilizler ilerleyişlerini sürdürmüşler ve 3 Haziran 1915'te Amâre'yi ele geçirmişlerdir. 25 Temmuz'da stratejik öneme sahip Nasıriye'yi almışlardır. Nurettin Bey buradaki 38. Tümen'in Kûtü'l-Amâre'ye çekilmesini emretmiştir. 1 Eylül'de General Townshend 6. Tümen'le Kûtü'l-Amâre üzerine harekete geçmiştir. Birkaç gün sonra Ali el-Garbi alınmış ve takviye birliklerle güçlenen İngilizler Kûtü'l-Amâre'ye saldırmıştır. Türkler ağır kayıplar vermiştir. Bunun üzerine Nurettin Bey birliklerin Selman-ı Pâk'a çekilmesini emretmiştir. 29 Eylül 1915'te İngilizler Kûtü'l-Amâre ve çevresini kontrol altına almıştır. Böylece ilk Kûtü'l-Amâre Savaşı sona ermiştir. General Townshend'e göre bu savaş Hindistan'daki İngiliz ordusunun tarihî önem bakımından en büyük savaşıdır. Ona göre bu savaşta önem ve değer, ne Afgan savaşında ne de Hindistan İhtilali'nde görülmüştür.³⁶³ 3 Ekim'de Türk birlikleri ricat hareketini hızla ve başarıyla tamamlamış, Selman-ı Pâk'a ulaşmış, onları takip eden İngilizler Aziziye'yi de işgal etmiştir.

Irak cephesinde İngilizlerin ilerlemesi devam ettikçe Türk Genel Komutanlık Karargâhı düşmanın ilerlemesine engel olmak, kaybedilen toprakları geri almak için yeni tedbirlere başvurmuştur. Enver Paşa, cepheye destek verecek 6. Ordu'nun kurulmasına karar vermiş, komutasını da Mareşal von der Goltz'a vermiştir.³⁶⁴ İlâveten Albay Halil Bey'e bağlı 51. ve 52. Tümenler de bölgeye gönderilmiştir.

İngilizler Irak cephesindeki hızlı ilerleyişini Bağdat'ı alarak pekiştirmek istiyordu. General Townshend Bağdat'a saldırı emri aldığı anda elindeki birlik sayısının bu harekât için yetersiz olduğunu İngiliz karargâhına bildirmiştir. Bulunduğu mevki

³⁶³ Charles V. F. Townshend, **Kûtulamâre'de Esaret**, Ter. Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sad. Recep Ahışalı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 177.

³⁶⁴ Goltz Paşa 12 Ekim 1915 tarihli günlüğünde yeni vazifesinin zorluğunu şu şekilde ifade etmektedir: "Büyük kısmıyla Selmân-ı Pâk'ta ve artçısıyla Aziziye civarında bulunan Nureddin Bey kumandasındaki Irak ordusu hakkında bazı haberler topladım. Selmân-ı Pâk, Bağdat'tan ancak 25 km uzaktadır. Buradaki Türk harp kuvvetleri, jandarmalar, depo kıtaları, hudut bölükleri vs dâhil olduğu hâlde azamî 14000 kişi kadardır. Bunlar insanı meyus edecek hâllerdir. Bağdat'ı muhafaza etmek, hemen hemen mümkün olamayacak. Bana tevdi edilen vazife, öyle kolay kolay kabul edilecek vazifelerden değil, fakat ne de olsa yapmaya çalışacağım." Colmar Von Der Goltz, **a.g.e.**, s. 123-124.

destek merkezine de uzaktı. Ama ne olursa olsun Bağdat yolunun açılması için Selman-ı Pâk'ın alınması gerekiyordu. İngiliz karargâhı destek beklemeden ilerlemeyi uygun görmüş ve Townshend komutasındaki İngiliz-Hint birlikleri 22 Kasım'da Selman-ı Pâk'a saldırmıştır. Nurettin Bey, Selman-ı Pâk'a gelir gelmez üç hatlı savunma mevzileri oluşturmuştur. Takviye birliği beklerken askeri de sıkı bir eğitime tabi tutmuştur. Bölgenin en önemli ihtiyacı su sıkıntısıydı. Nurettin Bey Dicle nehrine güçlü bir su pompası koyarak tüm mevzilere su ulaşmasını sağlamıştır, bu sayede Türk tarafı su sıkıntısı yaşamamıştır ama İngilizler su ihtiyacından dolayı muharebe sırasında Dicle'nin kenarından ayırlamamıştır.³⁶⁵ İngilizlerin saldırı kararını geciktirmesi Türk tarafının zaman kazanmasını, takviye kuvvetlerle asker sayısını artırmasını sağlamıştır. 23 bin asker sayısına ulaşan Türk tarafı İngilizlerin sayı üstünlüğünü kendi lehine çevirmiştir. Nurettin Bey'in savunma tedbirlerinden biri de Dicle üzerinden gelecek düşman gemilerini engellemek için birkaç gemi batırmak suretiyle bir set oluşturmaktır. Bu engelin önüne de torpil hattı çekmiştir.

İngiliz ileri harekâtı General Delamain, General Hamilton, General Houghton ve General Mellis'in emrindeki askerlerle dört koldan yapılmıştır. İki gün süren³⁶⁶ çetin mücadelede her iki taraf gelen kayıp raporları ve dağılan birlikler üzerine geri çekilme kararı almıştır. Nurettin Bey sabaha kadar bekleme kararı almış ve sabah olunca İngilizlerin Kut yönünde geri çekildiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Türk ordusu İngilizleri takip etmeye başlamıştır. General Townshend, takviye kuvvetleri beklerken Aziziye'ye çekilmeye karar vermiştir. Kısa süre sonra Aziziye'nin savunma açısından elverişli olmadığını gören Townshend, daha iyi tahkim edilmiş Kûtü'l-Amâre'ye dönülmesini emretmiştir. İngilizler Aziziye'den çıkar çıkmaz Türk askeri şehre girmiştir.

³⁶⁵ N. Fahri Taş, "Selmân-ı Pâk Meydan Muharebesi", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**, XI-II, 2018, ss. 101-125.

³⁶⁶ **ATASE** Arşivi, Klasör 3644, Dosya 28, Fihrist 1, 26.

İngilizler 3 Aralık 1915'te Kûtü'l-Amâre'ye varmışlardır. Selmân-ı Pâk'tan buraya yaklaşık 140 km yürüyerek çekilme harekâtı gerçekleştirmişler, Türk tarafı da ısrarla takibini sürdürmüştür. Townshend ellerinde kalan askerlerle Türklere karşı savaşılamayacağını biliyordu. Sayısal üstünlüğe ek olarak artık moral avantajı da Türklerden yanaydı ve takviye kuvvet beklemekten başka çaresi yoktu. Türk birlikleri hemen Kûtü'l-Amâre'yi kuşatma altına almıştır. Albay Nurettin Bey, Townshend'e bir mektup göndererek teslim olmalarını, teslim olmayacaklarsa halkın zarar görmemesi için şehirden çıkarılmasını istemiştir. Townshend, cevabında teslim olmayı reddetmiş, şehir halkının da kendileriyle aynı kaderi paylaşmak için Kut'ta kalacağını iletmiştir. Bu cevap üzerine Türk topçusu Kûtü'l-Amâre Kalesi'ni bombalamaya başlamıştır. Türk askeri kalede açılan gediklerden saldırıya geçmiştir. İngilizler şehri alırmaz sahra düzeninde hazırlıklar yapmıştır, kale duvarları arkasında da tel örgülerle ikinci bir savunma hattı kurmuştur. Kaleden içeriye giren askerler bu ikinci savunma hattında hayli kayıp vermiş ve geri dönmüştür. Nurettin Bey ve birlikleri bu saldırılara ısrarla devam etmiş ama kaleyi düşürememiştir. Düşmanın direnci ve kurduğu tahkîmat bunda etkiliydi. Öte yandan askerler yorgundu, yeterli sayıda değildi, düşman mevzilerini yıkacak güçlü top ve mühimmattan da yoksundu. Nurettin Bey'i ziyaret eden Goltz Paşa doğrudan saldırıların sona ermesini, İngilizlerin kuşatma altında tutularak teslim olmasının sağlanmasını istemiştir. Nurettin Bey, aralık ayı boyunca ısrarla saldırı emrini yinelemiş ama başarılı olamamıştır.

İngilizlerin Türklere karşı savunması sürerken asker, mühimmat ve erzak miktarında azalma devam etmiştir. Yaralı askerlere istenildiği gibi tedavi uygulanamamıştır. Bazı Müslüman Hint askerleri de Türklere karşı savaşmak istemeyerek firar etmiştir. Bu olumsuz şartlarda Townshend'in yardım ve takviye kuvvet beklentisini gerçekleştirmek isteyen destek birlikleri de Dicle üzerinden Kûtü'l-Amâre'ye hareket etmiştir. General Aylmer komutasındaki kuvvetler, harekât noktasına giderken şehre yapılacak takviye ve destek birliklerini engellemek için tedbir alan Türk birlikleriyle karşılaşmıştır. 7 Ocak 1916'da Şeyh Sa'd'da gerçekleşen çarpışmada İngiliz askerler geri çekilmek zorunda kalmıştır. 10 Ocak'ta komutadaki anlaşmazlıklar nedeniyle Albay Nurettin Bey'in Bağdat'a dönmesi emredilip yerine Albay Halil Bey getirilmiştir. Cephede bulunan Yarbay Mehmed Reşid Bey 14 Ocak

tarıhli g nl g nde Nurettin Bey'in yeni görevini defterine Şu cümlelerle kaydetmiştir: "Nurettin Bey'in 9. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edildiği haberi alındı. Allah muvaffakiyet versin, duası okundu."³⁶⁷ Halil Bey'in yeni görevine ek olarak Basra vilayeti vek letine ve Bağdat vilayeti valiliğine atanmasına da karar verilmiştir.

13 Ocak sabahı Ali el-Garbi'den hareket eden İngiliz kuvvetleri, nehirdeki gemilerin desteğini de alarak saldırıya geçmiştir. Goltz Paşa Türk kuvvetlerinin Felahiye'ye çekilmesini emretmiştir. Halil Bey ertesi gün birliklerini bildirilen yere çekmiştir. 21 Ocak'ta İngilizler olanca gücüyle Felahiye'ye saldırmıştır. Türklerin saldırıya aynı Şekilde cevap vermesiyle İngilizler Şaşkına dönmüş ve çok kayıp vermiştir. General Aylmer saldırıyı durdurmak zorunda kalmıştır. O sıralar General Townshend, Aylmer'e günlük yiyeceklerini yarı yarıya azaltsalar bile bir aylık erzakları kaldığını belirten bir mesaj göndermiştir. Durumun ciddiyyetine binaen Felahiye'deki Türk mevzilerine birkaç kez sızma harekâtı deneyen İngilizler bunda da başarılı olamamıştır. Mart başında birkaç yeni saldırı ger ekleŐtirseler de Sabis'te aldıkları kayıplar ve su sıkıntısı nedeniyle General Aylmer 9 Mart 1916'da geri çekilme emri vermiştir. Bu karar K t 'l-Amâre'de Şok etkisi meydana getirmiştir, kuşatma altındaki askerin moral çöküntüsünü ve çözülmesini durdurma ümidi kalmamıştır. Artık Şartların lehlerine dönmeyeceğini gören Townshend, üstlerine kendisinden teslim olmasını isteyen Albay Halil Bey ile görüşmek için izin istemiştir. Ondan beklemesi istenerek Aylmer'in yerine General Gorringe atanmıştır. Yeni komutan 11 Mart'ta Zemzir baskınında, 6-9 Nisan'da Felahiye muharebelerinde Halil Bey'in kuvvetlerine dış geçirememiştir. Dar boğazdaki K t 'l-Amâre'ye İngilizlerin havadan erzak yardımı da tam olarak ulaşamamıştır. Zira atılan malzemeler kale h ricinde Dicle nehrine ve Türk tarafına da düşmüştür. Mezopotamya İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Lake 15 Nisan'a kadar K t 'l-Amâre'nin kurtarılacağına dair Townshend'e mesaj gönderdiğinde askerler arasında yetersiz

³⁶⁷ Yarbay Mehmed Reşid Bey, **Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi K tulam re**, Haz. İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 83.

beslenme ve pire, sivrisinek gibi haşereler nedeniyle iskorpit ve dizanteri gibi hastalıklar had safhaya ulaşmıştır. Towshend'in subaylarından Edward Sandes kuşatma altında yaşadığı sıkıntıları hatıratına kaydederken yaptığı ironi İngiliz askerlerin sinirlerinin iflasının da yansımasıdır: “Gerçekten de Mezopotamya’da pire sezonu ocaktan nisana kadar meşhurdur. Bu gerçek, anavatandaki okuyucuya bu parazitlerin, haşerelerin sayı ve vahşiliği hakkında bir fikir verebilecektir. Tatarcık sineği de geceleri havada asılı kalır, ta ki çorap giymeye, el ve ayaklarına ve kendi üzerine bir mumya gibi çarşafı sarmaya zorlanıncaya kadar birilerini el ve ayak bileklerinden ısırdı. ... Saygıdeğer okuyucu önceden bahsedilen sıkıntılara birçok vakada sarılıkla daha da komplike olan sık kolik ve dizanteri ataklarını da eklerseniz Nisan 1916’da ev yaşamımızın konforu hakkında iyi bir fikre sahip olabilirsiniz.”³⁶⁸ Hastalıkların hızla yayılması ve önüne geçilememesinin en önemli nedenleri yeterince doktor, ilaç olmamasıdır. Her geçen gün artan yiyecek ve su kıtlığı hastalıklarla beraber iç huzursuzluğu ve çatışmaları da tetiklemiştir.

Kuşatmanın devam ettiği 19 Nisan’da 6. Ordu Komutanı Mareşal Colmar Von der Goltz tifüs hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Halil Bey vekâleten Paşa’nın görevine getirilmiştir. 22 Nisan’da İngilizler yeni bir cephe taarruzu başlatmıştır. Dördüncü Felahiye savaşından da eli boş dönen İngilizlerde Townshend, General Lake’e mesaj göndererek Halil Bey ile görüşme talebini yinelemiştir. Lake, Gorringer’den genel durum ile ilgili bir rapor talep etmiştir. Gorringer, nisan başından beri yaklaşık 10 bin kayıp verdiklerini ve yeni bir taarruzun başarısızlığı durumunda Irak’ta kazanılan diğer toprakların da riske edilebileceğini bildirmiştir. Lake, 24/25 Nisan gecesi altı aylık erzak dolu bir gemiyi Dicle’den Townshend’e ulaştırmaya çalışmış ama gemi Türkler tarafından ele geçirilmiştir. Julnar isimli gemi Türkler için de önemli bir kazanç olmuş hem erzak tedariki sağlanmış hem de nehir filosuna bir gemi eklenmiştir. Gayet kolay ele geçirildiği için gemiye “Kendi Gelen”³⁶⁹ adı

³⁶⁸ Edward W. C. Sandes, **Kuşatma ve Esaretin Adı Kûtulamâre, Esir Bir İngiliz Subayının Anıları**, Çev. Tuncay Yılmaz, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017, s. 284.

³⁶⁹ Charles V. F. Townshend, **a.g.e.**, s. 488.

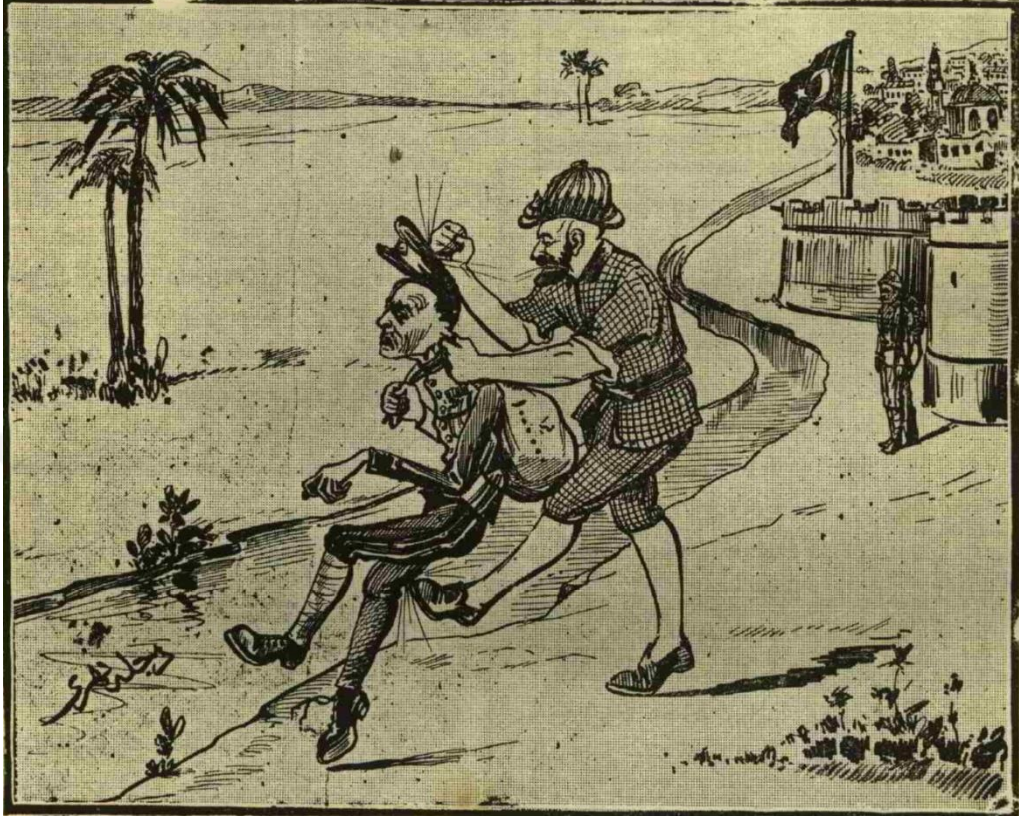
verilmiştir. Kendi Gelen’de 270 ton kadar gıda maddesine el konmuş, geminin ikinci kaptanı ile makinisti, dördü yaralı on dört tayfası esir edilmiştir. İngilizler için tam bir fiyasko olan bu son adımdan sonra Lake, 26 Nisan’da Townshend’e görüşmelere başlayabileceğini iletmiştir.

Townshend, ilk görüşmede Albay Halil Bey’e ordusuyla beraber serbestçe Hindistan’a gönderilmesi karşılığında bir milyon sterlin vermeyi teklif etmiştir. Halil Bey, kayıtsız şartsız teslim olmalarından başka hiçbir teklifi kabul etmeyeceğini, teslim olmaları hâlinde kendisine ve askerlerine gereken hassasiyetin gösterileceğini bildirmiştir. Townshend, General Lake ile görüşükten sonra meşhur İngiliz casus Lawrence³⁷⁰ ile gönderdiği mesajda teklifi iki milyon sterline çıkarmıştır. Halil Bey, bu kez cevaben teslim olmaları hâlinde sadece kendisi için bir ayrıcalık yapılacağını iletmiştir. Karagöz gazetesi sansür gereği Nisan 1916’ya kadar Irak ve Kut’a dair bir haber yapmamıştır. Bu cepheden iyi haberler geldikten sonra gazetede karikatür, haber vs yapmaya başlamıştır. İlk haberlerden biri İngilizlerin serbestçe kaleden çıkmak için tekif ettikleri parayla ilgilidir. Gazetenin ilk sayfasında verilen küçük³⁷¹ karikatürde Karagöz sırtında 1 milyon sterlinlik çuval olan Townshend’i sille tokat Türk karargâhından uzaklaştırarak herkesi kendiniz gibi para karşılığı gayri ahlaki iş yapan kişi mi sandınız, hazır elimize düşmüşken bir-beş milyonla kurtulacağınızı mı sandınız, diyerek çıkışır:

³⁷⁰ Osmanlı’ya karşı Arap isyanının baş tetikleyicilerinden olduğu düşünülen İngiliz Edward Lawrence’in hayatı, hakkında yapılan çalışmalar ve casusluk faaliyetlerinin arkasındaki gerçeklik ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri için Bkz. Orhan Koloğlu, **Lawrence Efsanesi**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.

³⁷¹ O tarihlerde dünyadaki kâğıt sıkıntısı nedeniyle gazete bir dönem iki sayfa olarak çıkmıştır. Buna rağmen Karagöz her iki sayfada küçük de olsa karikatür yayımlamaya devam etmiştir.

Karikatür 11: Her Şey Para Değil!



Kaynak: Karagöz, nr. 856, 20 Nisan 1332 [3 Mayıs 1916], s. 1.

Karagöz – Ulan herkesi de kendin gibi mürtekip mi sandın? Hazır tepene binmiş iken öyle bir, beş milyonla elimden kurtulabilir misin?!³⁷²

Townshend, kendisine sunulan şartların her görüşmede kötüye gideceğini anlayınca 29 Nisan 1916'da teslim olacaklarını haber vermiştir. Aynı gün General Towshend yaklaşık 13300 askeri ile teslim alınmıştır. Böylece Kûtü'l-Amâre geri alınmış, Halil Bey 6. Ordu komutanlığına asaleten atanmıştır. Townshend ve ordusunun teslimi İngilizlerin savaş tarihi açısından bir utanç vesikasıdır. "İngiliz ordusu 1781'deki Yorktown kuşatması sırasında Amerikan-Fransız kuvvetlerine karşı

³⁷² Karagöz, nr. 856, 20 Nisan 1332 [3 Mayıs 1916], s. 1.

uğradığı mağlubiyetten daha büyüğünü Kûtü'l-Amâre'de almış, 14 bine yakın esir vermişti. Kût'un düşüşü, İngiliz tarihindeki en korkunç yenilgilerden biridir.”³⁷³ Ayrıca ilk kez bir İngiliz ordusu Müslüman ordusuna teslim oluyordu. Gazete aynı sayıda “Bütün Cihanda Tesir-i Zafer” başlıklı muhaverenin bir bölümünde özellikle buna vurgu yapmıştır. Hacivat'ın dilinden aktarılan bahiste İngilizler vaktiyle doğudan batıya akan ilmin, medeniyetin merkezi Bağdat'a saldırmış ama kaçamamışlar ve tarihte ilk defa İslâm ordusuna teslim olmuşlardır. Karagöz'e göre ise bu hadise bütün âlemde şenliklerle karşılanmıştır. İngiliz ordusunun teslim olması gelecekte tarihin akışını değiştirecek, İslâm tarihinde ise parlak bir devir açacaktır:

Hacivat – Türkiye'nin, İslamiyet'in mevcudiyetine susamış olan İngilizler, Irak'ta vaktiyle şems-i irfan ve marifetin şarktan garba doğru nurlarını saçmış, bugünkü Avrupa medeniyetine ulûm u fûnuna esas salmış olan büyük bir hükümet-i İslâmiye'nin merkez kadimine, Bağdat'a saldırdılar ve dostlarımızın dedikleri gibi kaçamadılar. Tarihte ilk defa olarak bir İngiliz ordusu bir Müslüman ordusuna teslim oldu!

Karagöz – Ha işte şunu söyle, ben sana bunu söylemek için sualler sordum. Şimdi beni dinle! Bu hadise bütün İslâmiyet âleminde, şimdiye kadar İngiliz kahrına uğramış olan aktar-ı cihanın her tarafında şenliklerle karşılanıyor. Bütün Asya, Afrika yerinden oynuyor. Benim dediğime dikkat et, Hacivat. Bu defa harb-i hazrın en büyük ve mühim bir zaferi olduğu gibi istikbalde tarih âlemini değiştirecek; tarih-i İslâm'da pek revnakdar bir devir açacak, anladın mı?³⁷⁴

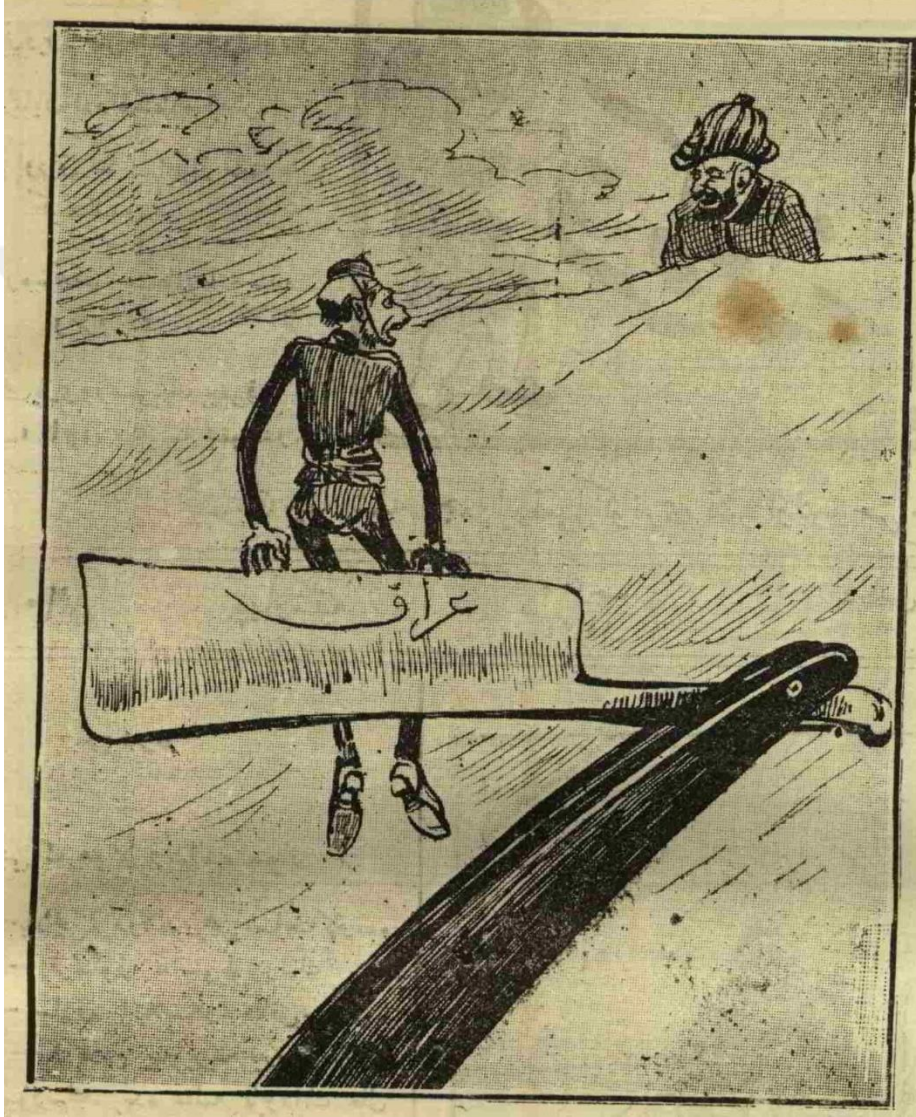
Karagöz bir başka sayısında Irak'ı ele geçirmenin İngilizler açısından ne denli zor ve tehlikeli olduğunu anlatan bir karikatür yayımlar. Bu karikatürde üzerinde Irak yazan bir ustura vardır, maymun olarak çizilen Kikirik de usturanın keskin bıçağına

³⁷³ Erhan Afyoncu, “İngilizlerin Büyük Utancı: Kütulamâre”, **Sabah**, 01 Mayıs 2022, (Çevrim içi) <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2022/05/01/ingilizlerin-buyuk-utanci-kutulamare>, 10 Mayıs 2022.

³⁷⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 856, 20 Nisan 1332 [3 Mayıs 1916], s. 1.

oturmaya çalışıyordur. Karagöz Kikirik’e oturabilirsen Allah rahatlık versin, diye seslenir: “Karagöz – Bak oturabilirsen, Allah rahatlık versin!”³⁷⁵

Karikatür 12: Kikirikler Irak’ta Rahat Oturamıyor!



Kaynak: Karagöz, nr. 860, 4 Mayıs 1332 [17 Mayıs 1916], s. 2.

³⁷⁵ Karagöz, nr. 860, 4 Mayıs 1332 [17 Mayıs 1916], s. 2.

Bir başka karikatürde de Türklere teslim olan Townshend ve ordusu vardır. General dışında teslim olan askerlerden kiminin kolu kırık, kiminin başı yarık, kiminin de gözü çıkıktır. Yalnız askerlerin ortak bir özelliği vardır hepsinin bir bacağı yoktur. Askerlerin sefil hâlini gören Karagöz kumandana hep tek bacakları toplamışsın, tek kürekle ay ışığında geziye çıkan kayık gibi bu nasıl ordu, diye sorar. Kumandan da ayakkabıdan kâr etmek için, diye cevap verir. Gazete bu karikatürle okuyucusuna birkaç hafta abluka altında kalan şımarık İngiliz askerinin destek ve iâşe gelmeden ne hâle düştüğünü göstermiştir:

Karagöz – Tek kürekle mehtaba çıkar gibi bu nasıl ordu? Hep tek bacakları toplamışsın!

Kumandan – Kunduradan iktisat için...³⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin savaş içindeki şartları düşünüldüğünde Çanakkale'den sonra Kut'ta elde ettiği zafer muazzam bir başarıdır. İngilizler yüz kızartıcı bu yenilginin ardından Hicaz bölgesinde planladığı Arap isyanını hızlandırmıştır. Türk ordusu yeni ve farklı bir cephe ile daha karşı karşıya kalmıştır. Hem içeriden hem dışarıdan düşmanla mücadele eden Türkler birkaç ay sonra Kût ve Bağdat'ın İngilizlerin eline geçmesine mani olamamıştır. Karagöz gazetesi bu zaferden sonra gelen kayıplar nedeniyle Irak cephesine ait haber yapmamıştır.

3.8. Hicaz/Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İsyanı

Hicaz, İslâm'ın en önemli iki kutsal beldesi Mekke ve Medine'yi içinde barındıran bir bölgedir. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan bölge Hazreti Peygamber'in soyundan gelen emirler tarafından yönetilmekteydi. Osmanlı sultanları ilk günden itibaren Mekke emirlerinin yetkilerini ve konumlarını her

³⁷⁶ Karagöz, nr. 861, 7 Mayıs 1332 [20 Mayıs 1916], s. 2.

dönemde onaylamışlardır. Bölgeye atadıkları valilere rağmen emirlerin konumuna hâlel getirilmesine müsaade etmemişlerdir. Halkı vergi ve askerlikten muaf tutmuşlardır. Özel durumu nedeniyle bölgede çok sayıda asker bulundurma gereği duymamışlardır. Askerin görevi daha çok kutsal mekânları ve stratejik yerleri korumak, hacılara hizmet etmek olmuştur. Sultanların bu tavrı elbette Mekke ve Medine'ye duydukları saygıdan ileri gelmiştir.

İslam'ın indiği ilk şehir Mekke olduğu için emirler yaygın olarak “Mekke Emiri” olarak adlandırılmıştır. Emirlik onuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar Haşimîlerin uhdesinde kalmıştır. Osmanlı hâkimiyeti boyunca emirlerin manevî konumu olmakla birlikte siyasî roller üstlendikleri dönemler de olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Batılıların bölgeye ilgisi artınca emirler Osmanlı'ya karşı daha çok muhalif sesler çıkarmaya başlamışlardır. Şerif Hüseyin aykırı seslerin çıktığı bir dönemde, 1853'te babasının alıkonulduğu İstanbul'da doğmuştur. Mekke'de bulunduğu dönemde kendi içlerinde yaşanan kriz nedeniyle II. Abdulhamit tarafından tekrar İstanbul'a çağırılmış ve Şura-yı Devlet âzâsı yapılmıştır. On altı yıllık görevinde birçok siyasi ve sosyal olaylara şahitlik etmiştir. Emirlik döneminde çok etkin olan çocuklarından Ali, Faysal, Abdullah ve Zeyd de İstanbul'da yaşamışlar, eğitimlerinin bir kısmını payitahtta almışlar ve Osmanlı'nın son dönemlerindeki politik çalkantıları, siyasî ilişkileri bizzat görmüşler, Batı dünyasını yakından tanımışlardır.

Şerif Hüseyin, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mekke Emiri olarak atanmıştır. Şerif Hüseyin'in Mekke Emiri olmasına İttihat ve Terakki'nin karşı geldiği, bu nedenle II. Abdülhamit'in bu göreve onu getirdiği söylenmekle birlikte Sultan'ın da bu atamada pek gönüllü olmadığına dair farklı görüşler vardır.³⁷⁷ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah babasının İttihat ve Terakki hükümetleri arasındaki çekişmenin bu atama ile başladığını, bu çekişmenin babasının Birinci Dünya Savaşı'nda başlayan

³⁷⁷ Şerif Hüseyin'in hayatı, mücadelesi, emirlik dönemi ve sonrası için yapılmış bir yüksek lisans tezi için Bkz. İsmail Gümü, “Şerif Hüseyin İsyanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2013.

Arap Ayaklanmasının başına geçmesiyle sonuçlandığını ifade etmiştir.³⁷⁸ Mekke'ye ulaşan Emir Hüseyin'in ilk işi hacıların güvenliğini sağlamak için tedbirleri artırmak ve Hicaz demiryolu nedeniyle gelirleri düşen Bedevilerin çıkardığı ayaklanmayı bastırmak olmuştur. Otoritesini artırmak isteyen Emir, bölgenin güçlü aşiretlerine karşı sözlü ve fiilî hareketlere başlamıştır. 1910'da ödemediği vergileri tahsil etmek maksadıyla üzerine kuvvet gönderdiği İbni Suud dışında diğer aşiretlere otoritesini kabul ettirmiştir. Bu dönemde Osmanlı Medine'yi Hicaz'dan ayırmıştır; hem aşiretler hem de Şerif Hüseyin bu karardan rahatsız olmuştur. Bu nedenle Mekke'ye uzatılmak istenen Hicaz demiryolu projesine ayak diremiş ve aşiretleri projeye karşı organize etmiştir. Osmanlı'nın gönderdiği valilerle ve diğer idarecilerle de anlaşamadığını İstanbul'a ileterek isteklerini kabul ettirmiştir. 1913'te İttihat ve Terakki yönetimi tekrar ele alınca Şerif Hüseyin eskisi gibi rahat hareket edememiştir.

Bin sekiz yüzlerde Arap coğrafyasında misyoner okullarda başlayan daha sonra yirminci yüzyılın başlarında Şam, Beyrut gibi şehirlerde organize olan bir Arap milliyetçiliği hareketi başlamış, çeşitli Arap cemiyetleri kurulmuştur.³⁷⁹ Eski otoritesini kazanmak isteyen birçok Arap lider de bu cemiyetlere destek vermiş, bir Arap birliği ve ordusu kurma fikrini seslendirmeye başlamıştır. Şerif Hüseyin, İstanbul'da bulunduğu dönemde bu cemiyetlerle bağlantı kurmuştur. Emir olduktan sonra nüfuzunu kullanarak Arap milliyetçileri tarafından Osmanlı'ya karşı kullanılabilecek en güçlü karakter olarak görülmüştür. Cemiyetlerin rolünü artırmak isteyen Arap milliyetçilik hareketi Fransa'nın da iznini alarak 18-24 Haziran 1913'te "Paris Arap Kongresi" düzenlemişlerdir. İstanbul hükümeti bu kongreye mani olmak istese de başarılı olamamış, kongrede alınan kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu hareketlerde Şerif Hüseyin'in bizzat rol aldığını iyi bilen İttihat ve Terakki mensupları Emir'e karşı baskı uygulamış, onu azletmenin yollarını aramıştır. Diğer yandan Şerif Hüseyin de kendi bağımsızlığını kazanmak için girişimlere başlamıştır.

³⁷⁸ Kral Abdullah, **a.g.e.**, s. 14.

³⁷⁹ Ömer Kürkçüoğlu, "**Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918**", Ankara, AÜ SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982, s. 15.

Mısır'ın kontrolü elinde bulunan, yakın zamanda Kuveyt'e imtiyaz verilmesini sağlayan İngilizlerle irtibata geçmiştir. Oğlu Abdullah 1914'ün Şubat ve Nisan'ında o dönem Mısır'da görevli olan Lord Kitchener ve Ronald Storss'la görüşmüştür. Lord, Abdullah'a bu görüşmelerde Türklerle olan dostluklarını öne çıkaran açıklamalarda bulunmuştur. Kitchener eylül ayında Abdullah'a bir elçi göndererek Osmanlıların Almanya'nın yanında savaşa girmesi hâlinde Hicaz Araplarının kendi yanlarında mı, karşılarında mı olacaklarını öğrenmesini istemiştir.³⁸⁰

Osmanlılar savaşa girdikten sonra Şerif Hüseyin ve oğulları İstanbul'u oyalamışlar, İngilizlerle haberleşmeye devam etmişlerdir. Ocak 1915'te Mısır Yüksek Komiseri olarak atanan Henry McMahon, ayrılıkçı liderlerle Arap isyanı hakkında görüşmelere başlamıştır. Şerif Hüseyin oğlu Faysal'ı Mart 1915'te Şam ve İstanbul'a göndermiştir. Faysal İstanbul'da sultan ve sadrazam dâhil İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ile görüşmüştür. Türkler sadakat ve destek istemiştir. Mayısta İstanbul'dan ayrılan Faysal Şam'da el-Fetât ve el-Ahd gibi cemiyet üyeleriyle görüşerek Osmanlı'dan ayrılıp İngiltere ile işbirliği kararı almışlardır. 23 Mayıs 1915 tarihli Şam Protokolü'nde kurulacak Arap Devleti'nin sınırlarını belirlemişlerdir. Protokole göre kurulacak Arap Devleti, 37. paralelde Adana, Mersin, Urfa hattından İran sınırına kadar kuzey, Basra Körfezi'nden İran-Osmanlı sınırına kadar doğu, Umman Denizi ve Hint Okyanusu boyunca güney, Kızıldeniz ve Akdeniz ise batı hudutlarından oluşmaktaydı. Arap liderler bu şartlarda Britanya ile müzakereleri görüşmesi için Şerif Hüseyin'e yetki vermişlerdir. Mısır Komiseri McMahon, Temmuz 1915'te Şerif Hüseyin'e bir mektup yazarak ilk teması sağlamıştır. Şerif Hüseyin mektuba cevabında hilafet ilanının kabulünün, Arap ülkelerin bağımsızlığının belirtilen sınırlarda desteklenmesini talep etmiştir. McMahon ekimde gönderdiği mektupta Adana, İskenderun çizgisi ile Halep'in batısında kalan bölgelerin tam Arap olmadığını ve bu talepleri dışında müttefikleri Fransızların da çıkarlarını gözeterek şartları kabul

³⁸⁰ Eugene Rogan, **Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920**, Çev. Özkan Akpınar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 312-313.

ettiklerini iletmiştir. Buna ek olarak müttefik Arapların hiçbir bölgesine saldırmayacaklarına, Müslümanların kutsal yerlerini muhafaza edeceklerine ve her türlü maddî yardımda bulunacaklarına dair garanti vermiştir. İngilizler her türlü fedakârlığa hazırdı, Arapların farklı karar vermesi petrol yataklarının ve Hint deniz yolunun Almanlara açılması demektir.

İngilizler Mekke Emiri ile McMahon arasındaki pazarlıklardan Fransa'yı haberdar etmemiştir. İngiltere Fransa'yı birkaç ay sonra bilgilendirmiş ve kendi aralarında anlaşma kararına varmışlardır. Her iki ülke Osmanlı'daki Arap topraklarının paylaşılması için Londra'da bir araya gelmiştir. Görüşmelere İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına Charles François Georges-Picot başkanlık etmiştir. 16 Mayıs 1916'da Rusya'nın da onayı alınarak Arap vilayetlerinin bölünmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre Musul ve Ürdün'ü kapsayan bir Arap devletine onay verilmiştir. Mersin, Adana, İskenderun Körfezi, Suriye ve Lübnan'ı çevreleyen bölgede Fransa'nın; Bağdat ve Basra çevresinde İngiltere'nin istediği gibi bir yönetim şekli kabul edilmiştir. Erzurum, Van, Bitlis, Muş ve Trabzon'un batısında belirlenecek bir yere kadar bölge de Rusya'da kalacaktır. Taraflar sadece Filistin konusunda anlaşamamış, diğer ortakların ve Şerif Hüseyin'in de dâhil olacağı müzakereden çıkacak kararlar bir "uluslararası idare" önermişlerdir.³⁸¹ Anlaşma başta Araplara olmak üzere Şerif Hüseyin'e karşı yapılmış bir ihanet anlaşmasıdır. İngilizler bununla yetinmeyip Basra Körfezi'nin güney kıyılarında İbni Suud'un egemenliğini tanımıştır. İngiltere, alışlagelmiş ikiyüzlü dış politikasıyla bugün de devam eden anlaşmazlıkların tohumlarını atmıştır.³⁸² Osmanlı'dan ayrılmak için çalışmalarını hızlandıran Şerif Hüseyin ile dünya kamuoyu bu anlaşmayı Rus arşivlerindeki belgelerin Bolşevikler tarafından duyurulmasıyla öğrenebilmiştir.

Cemal Paşa'nın Kanal Harekâtı için bölgeye gelmesi Şerif Hüseyin'in isyanını hızlandırmıştır. Daha önce bahsi geçtiği üzere Kanal Hârekâtı'nda Arap aşiretlerin

³⁸¹ Eugene Rogan, **a.g.e.**, s. 323.

³⁸² Oral Sander, **a.g.e.**, s. 382.

verdiği sözler gerçekleşmemiş ve sonuç başarısız olmuştur. Cemal Paşa ikinci harekâta hazırlanırken ayrılıkçı Araplar hakkında gelen istihbarat bilgilerini değerlendirmiş birçoğunu ailesiyle sürgüne göndermiş, ihanet içinde gördüğü on bir kişiyi de Ağustos 1915'te Şam ve Beyrut'ta idam ettirmiştir. Şerif Hüseyin, Hicaz'daki isyanın en temel sebeplerinden biri olarak bu idamları göstermiştir. Cemal Paşa bir sonraki Kanal Harekâtı'na aşiretlerden gönüllü katılımlara destek vermesi için Şerif Hüseyin'e baskı yapmıştır. Arap ailelerin liderleri ile görüşmek, savaş hazırlıklarını incelemek için Enver Paşa ile Şubat 1916'da Kudüs, Suriye, Filistin ve Medine'yi ziyaret etmiştir. Gezinin son ve en önemli programı Medine ziyaretidir. "Medine programı, Süveyş harekâtı için büyük bir seferberlik ve dayanışma etknliği olarak icra edilmişti. Başlıca temalar kabilelerin desteği, İslâm birliği ve Osmanlı'nın başlattığı seferberlik dâhilinde Arap-Türk kardeşliği idi."³⁸³ Paşaların yaptığı görüşmelerde Şerif Hüseyin'in yerine oğlu Faysal hazır bulunmuştur ve diğer aşiret liderleri ile birlikte devlete bağlılık ve sadakat konusunda güvence vermişlerdir.³⁸⁴ Emir, bu görüşmelerin ardından Cemal Paşa'nın destek talebine yargılanan Arapların serbest bırakılması, Suriye için özerklik, emirlik yetkilerinin genişletilmesi gibi şartlar öne süren bir mektupla cevap vermiştir. Enver Paşa, Şerif Hüseyin'in şartlarını reddederek ona verilen görevi yerine getirmesini, oğlu Faysal'ın da Şam'da himaye edileceğini söylemiştir. Cemal Paşa mahkûmiyet kararlarını arttırdıkça Arap milliyetçileri ile ipleri tamamen koparmış ve Paşa'ya es-Saffah (kan dökücü) lakabı takılmıştır. Cemal Paşa, Emir ve oğullarına cihada destek vermeleri konusunda emirler göndermekle birlikte 31 Mayıs'ta Medine muhafızı olarak atanan Fahreddin Paşa'yı Şerif Hüseyin'in bir isyan hareketi içinde olabileceği konusunda uyarmıştır. Hicaz Valisi Galip Paşa da bu konuda bilgilendirilmiş ama selefi Vehip Paşa kadar vazifesine ehemmiyet göstermemiştir. Vali'nin rahatlığı ile Şerif Hüseyin Mekke ve Cidde'de

³⁸³ Salim Tamari, **Cihan Harbi ve Yeni Filistin**, Çev. Muttalip Tütüncü, İstanbul, Küre Yayınları, 2021, s. 121.

³⁸⁴ "... Şerif Hüseyin en alçak ikiyüzlülere layık bir şekilde beni de, merkezi hükümeti de ve hatta şanlı Halifemizi de kandırarak Osmanlı hükümeti aleyhine düşmanlarıyla ittifaktan ve İslâmlar arasında ayrılık yaratmak ve fesat çıkarmaktan çekinmemiştir." Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 269.

Osmanlı birliklerinin bulunduğu yerleri gizlice Haşimî birlikleriyle çevrelemiştir. Fahreddin Paşa Yemen müfrezesinin Medine’de kalmasını ve Şam’dan takviye birlik gönderilmesini istemiş, bu talebi Cemal Paşa tarafından onaylanmıştır. Faysal bir yolunu bulup Şam’dan çıkarak 5 Haziran’da Hicaz’daki en büyük Osmanlı garnizonuna saldırmak için Medine dışında bekleyen kardeşi Ali’ye katılmıştır.

Şerif Hüseyin İngilizlerden beklediği silah ve mühimmat desteğini alırmaz Haşimî ve diğer aşiret birliklerine isyan için hazır olmalarını haber etmiştir. Ali Medine’de Fahreddin Paşa’nın garnizonunu kuşatmış, 9 Haziran’da Cemal Paşa’ya bir mektup göndererek kabul edilemeyecek taleplerde bulunmuştur. 10 Haziran’da Şerif Hüseyin sarayından Osmanlı kışlalarına bir el ateş ederek isyanın işaretini vermiştir. Asiler, öncelikle telgraf hatları ile Şam-Medine demiryolu hattını kesmişlerdir. Haşimîler dört günde Mekke’nin büyük kısmını ele geçirmişlerdir. Cidde’ye saldıran Bedeviler hemen geri püskürtülmüşlerdir ama İngilizler denizden iki gemiyle, havadan uçaklarla Türk mevzilerini devamlı bombalamış ve 16 Haziran’da Cidde düşmüştür. Abdullah 10 Haziran’da düzensiz Bedevi birliklerle Vali Galip Paşa’nın Taif’teki konağına ve bağlı birliklerine saldırmış ama Türk topçusunun karşılığıyla dağılarak kaçmışlardır. Taif eylül sonuna kadar direnebilmiştir. Şerif Hüseyin Çanakkale Zaferi nedeni ile geciktirmek zorunda kaldığı isyanını 27 Haziran 1916’da ilan etmiştir. İsyânını bir beyanname³⁸⁵ ile duyurmuştur. Beyanname tamamen tek taraflı ve genel olarak Osmanlı’nın Kur’an’a ve sünnete uygun hareket etmediğine, hilafet makamına layık olmadığına bu nedenle böyle bir harekete kalkışmaya mecbur kaldıklarına dair kaleme alınmıştır.

Karagöz, bu isyanı sansür ve propaganda gereği sayfalarında paylaşmamıştır. Fakat iki ay sonra arkadaşlık konulu muhavere bu iç isyana yönelik bir ima içerir. Genel anlamda dostlar, eşler arasında kırınglık olabileceğine dair içerikle verilen “Arkadaş Kavgası, Sulh” başlıklı muhavere Karagöz keyif ve gururla kendisiyle

³⁸⁵ Beyannamenin tam metni için Bkz. Metin Hasırcı, **Çöl Kaplanı Fahrettin Paşa’nın Hilafet Tacının Dürri Yektası Medine Müdafaası**, İstanbul, Yeni Dünya Yayıncılık, 2009, s. 79-83.

söyleşirken gelen Hacivat'ın selamını kerhen alır. Bu yetmezmiş gibi dostuna edebince ve terbiyenle otur deyip keyfimi kaçırma, diye onu uyarır. Bu sözleri duyan Hacivat adeta çıldırır, gemi azıya alır, dostuna iyan eder. Bunca zaman sabretmiştir ama artık dayanamaz. Karagöz'e Hacivatsız bir hiç olduğunu, onsuz beş para etmeyeceğini söyler:

Karagöz – Vay imanım! Elde değil ki be!

Hacivat – Elinde olmayan ne? Şuraya “selamun aleykum” dedim, girdim. “ve aleykum selam” deyivermek mi elde değil!

Karagöz – Ve aleykum selam Hacivat Çelebi! Tanrı selamıdır, almamak olmaz. Bunu alırım, menhus suratına şöyle gudubane bakarım, bakar da derim ki: Ben keyif ve azametimle, kendi kendimle hâlleşirken, terslik etme... Karşıma gel! Fakat el pençe divan dur, demiyorum; edep ve terbiyenle dur, otur. Fakat keyif ve azametimi kaçırarak laf söyleme!

Hacivat – Gel de çıldırma be! Nice nice ahbablarım var! Pek iyi görüyorum ki nice nice yeni huylar peyda ediyorlar. Fakat bu nice yıllık Karagöz de böyle olmaz a! Söyle bakalım, artık gemi azıya aldım! Ya seninle adamakıllı, ecdadımızın bile bildiği, eğlendiği, güldüğü şekilde, senelerden beri geçindiğimiz gibi hoş geçinip gideceğim yahut selam ve sabahı keseceğim! Ey artık tuğyan ettim! Bugüne kadar sen her ne dedin ise tahammül ettim ama bundan sonra tahammül etmeyeceğim! Haydi, sen de kabasakal herif! Kendini şimdiye kadar ne sandın ise, san! Dur, be! Sözümü kesmeğe sakın kalkışma, hemen gırtlığına sarılırım, torba gibi sakalın elimde kalır! Sen Hacivatsız kaç para edersin ki böyle kuruluyorsun?

Böyle devam eden ağır ithamlardan sonra Karagöz durumu toparlamaya çalışır. Gerçek dostlar birbirinin kahrını, nazını çeker, mutluluğuna ortak olur, derdini paylaşır; bu iki kafadar şimdiye kadar böyle gelmiş böyle gitmişlerdir. Hacivat da dostunun kibrini kırmak istediği için böyle çıkmıştır. Karagöz Hacivat'ın kendi sözünü ne niyetle söylediğini düşünmeden cevap verdiğini, selamını biraz geç aldığı için kendisini yanlış anladığını ifade eder. Hacivat dostunun keyfini anlamıştır, neden gururlandığını merak eder. Karagöz'ün gururu İran, Irak, Kafkaslar ve Galiçya'da kendilerine zaferler bahşeden Türk ordusudur. Düşmanlar dahi Türklerin hakkını teslim etmektedir. Bunları duyan Karagöz elinde olmadan kibre kapılmış,

gururlanmıştır. Olayın gerçek yüzünü anlayan Hacivat, dostuna hak verir ve sarmaş dolaş olurlar:

Karagöz – Ulan, candan yürekten arkadaş dediğin daima birbirinin kahrını çekenlerdir. Birinin keyfine diğeri de iştirak eder, birinin sırasına göre, derdiyle zahmetine öbürü de ortak olur! Biz şimdiye kadar böyle geldik, böyle gidiyoruz! Sen bana, biraz evvel yeni yeni huylar peyda ettiğimi söylüyordun! Asıl bu yeni huyları sen kapmışsın!

Hacivat – Peki! Senin keyfin, azametinin oluyormuş da benimki neden olmasın! İşte ben de bugün sana böyle çıkışmak, kibrini kırmak istedim. Buna ne dersin?

Karagöz – Ne diyeceğim, her vakitki gibi yine zırvaladın; bir adam sözünü hüsn-i niyetle mi söylüyor, buna bakmadın, dikkat etmedin! Her neden ise bu söz hoşuna gitmeyince, daha doğrusu verdiği selam, bir dakika teehhürle alınınca hemen kızdın, alevlendin! Anladın mı kuzum, yaptığımı!

Hacivat – Haydi keyfine eyvah! Azametinin ne oluyor!

Karagöz – İşte ben de kendi kendime bunu söylüyordum a. Bir kere keyfimin yerinde! Hamdolsun. Kahramanlarımız, İran’da, Irak’ta, Kafkas cephesinde, Galiçya’da, her yerde bize şerefler getiriyorlar! Bunun için keyfime kimse karışamaz! Sonra, düşmanlar bile muvaffakiyetlerimizi itiraf ediyorlar. Kikiriklerin gazeteleri bile yanıp yakılarak zaferlerimizi yazıyorlar. Hele Tangolar! “Moskofların bir senede hazırladıklarını, yaptıklarını Türkler bir iki haftada yıktılar. Hükümsüz bıraktılar!” diyorlar. İşte düşmanların bu sözlerine baktım da ayıp değil a! Bana azimet geldi! İnsan için gurura düşmek iyi bir şey değil fakat ne yapayım, elimde değil, diyordum... Şimdi anladın mı?

Hacivat – Adam Karagöz, hiç birbirimize darılır mıyız? Birbirimizden ayrılır mıyız! Hakkın varmış! Gel sarmaş dolaş olalım!³⁸⁶

Bahsi geçtiği üzere yaygın yasağı ve savaşın meydana getirdiği propaganda taktiği Şerif Hüseyin’in çıkardığı isyanın gazetede haber olmasına engel olmuştur. Savaş sonuna kadar da isyan hakkında haber yapılmamıştır. Gazetenin dostlar arasında dargınlık olmaz konulu muhaveresi asırlardır beraber yaşayan bir toplumun ayrı gayrı

³⁸⁶ “Karagöz, nr. 889, 13 Ağustos 1332 [26 Ağustos 1916], s. 2.”

demedi bir arada yaşamaya devam etmesine yönelik bir çağrıdır. Üstelik Türk ordusu Çanakkale, Irak ve Galiçya’da elde ettiği zaferlerle tüm dünyada yankı uyandırmışken böyle bir harekete kalkışmak en başta asırlardır süregelen dostluğa, imandan gelen kardeşliğe ihanettir.

3.9. 1916’da Balkanlar: Karadağ, Sırbistan, Yunanistan

Avusturya-Macaristan ordusu 10 Ocak’ta Karadağ’ın başkenti Çetine’yi işgal etmiş, Kral I. Nikola ateşkes istemek zorunda kalmış ve silah bırakarak ülkesini terk etmiştir. Nikola önce İtalya’ya sonra Fransa’ya gitmiştir. İtalya Kralı Victor Emmanuel, Nikola’nın kızı Jelena ile evliydi bu sebeple Nikola’nın gitmek için ilk tercihi bu ülke olmuştur. Karagöz bu fırsatı kaçırmamış, Karadağ kralının kaçışını damadı ve kızı ile ilişkilendirdiği bir karikatürle anlatmıştır. Karagöz diğer düşman liderlerine yaptığı gibi Karadağ kralını kendi ismi ile yazmamış, daha çok kadın ismi olarak kullanılan Nikita olarak vermiştir. Nikita acele ile kızının yanına gelmek zorunda kalmış, yanında da akılsız damadı için İttifak devletleri ile barış anlaşması imzaladığı kalem ve hokkayı getirmiştir. Bunların onun için tarihî kıymeti vardır. Damadı da Avusturya ile savaşmaktadır ve ondan da kendisinin yaptığı gibi anlaşma yaparak daha fazla kayıp vermemesini ümit etmektedir. Karagöz İtalya’nın da anlaşma için can attığını düşünür ama bunun için artık geçtir, atı alan Üsküdar’ı geçmiştir:

Nikita – Pek acele çıkmaya mecbur oldum kızım. Seninle zevc-i bîakıl ve izanına şerait-i sulhiyeyi imza ettiğim kalemle hokkayı getirdim. Kıymet-i tarihiyesi vardır! Ümit ederim ki damadım da benim şayan-ı takdir olan şu hareketime imtisal eder.

Karagöz – Onlar bu işe çoktan can atıyorlardı ama ne yapalım ki atı alan Üsküdar’ı geçti.³⁸⁷

³⁸⁷ Karagöz, nr. 830, 20 Kânunusani 1331 [2 Şubat 1916], s. 4.

Ocak ayında Sırbistan da haritadan silinmiştir.³⁸⁸ Daha önce bahsi geçtiği üzere kuzeyde Avusturya ile amansız bir mücadele içinde olan Sırlar Bulgaristan'ın karşı cephede savaşa girmesiyle güneyden de saldırıya uğramıştır. Böylece adeta bir mengene içine sıkışmıştır. Ortakları imdatlarına yetişemeyince direnişleri kırılmış ve topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Sırp ordusu Karadağ ve Arnavutluk üzerinden yürüyerek Yunanistan'a doğru geri çekilmiştir. Fransızlar, Yunanistan'ın karşı gelmesine rağmen 11 Ocak'ta Korfu Adası'nı işgal etmiş ve adayı geri çekilen Sırp ordusuna açmıştır.

Karagöz, Sırp askerlerin zorlu bir yolculuktan sonra Yunanistan'a gelip Korfu Adası'na gelişini okuyucularına "Sırp askerlerinin nakli münasebetiyle" başlığında bir karikatürle duyurmuştur. Eskiden savaşta ölümden kurtulanlara kılıç artığı anlamında "bakıyyetü's-süyuf" denirdi. Gazete adaya taşınan Sırları ve daha önce getirilenleri bu tabirle adlandırır. Karikatürde bir kayıkta eşek ve katırlar vardır, bunlar Sırp askerleridir. Kayığın dümeninde de Selanik'teki birliklerden sorumlu Fransız General Maurice Serrail vardır. General kayığı adaya doğru sürmektedir. Karagöz Hacivat'a Gelibolu'dan getirilen İngiliz, Fransız, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerleri kastederek daha önce getirilen kılıç artıklarından ne fayda geldi ki şimdi bu Sırları Korfu'ya taşıyorlar, diye alaylı bir soru sorar:

Karagöz – Hacivat evvelce nakledilen bakıyyetü's-süyuftan ne çıktı ki şimdi de bunları nakil ile uğraşıyorlar!³⁸⁹

Yunanistan'da Kral I. Konstantin başından beri tarafsızlığı savunsa da Almanya ile yakın ilişki içinde olduğu bilinmekteydi. Başbakan Venizelos ise açıktan uzlaşma devletlerini desteklemekteydi, İtilaf'a katılmanın büyük Yunanistan'ın kapısını

³⁸⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 479.

³⁸⁹ **Karagöz**, nr. 853, 9 Nisan 1332 [22 Nisan 1916], s. 2.

açacağına inanmaktaydı.³⁹⁰ Komşusu Bulgaristan harbe dâhil olduktan sonra tam bir ateş çemberinin içinde kalan Yunanistan'ın fiili olarak savaşa katılmaması artık mucizelere kalmıştır. Ayrıca İttifak devletlerinin topraklarına saldırısı için de çok önemli sebepleri vardı. 1916'ya gelindiğinde tarafsız görünse de topraklarının bir kısmı müttefikler tarafından üs olarak kullanılmaktaydı. Selanik'te General Serrail komutasında farklı milletlerden yüz bin Britanya ve Fransız askeri bulunmaktaydı, bunlara ülkelerini terk eden yüz elli bin Sırp askeri daha eklenmişti. Alman-Bulgar birlikleri düşmanlarının Yunanistan'daki üslerini öne sürerek ülkeyi ablukaya almış, 26 Mayıs'ta Ustrumca vadisine İngilizlerin sızdığı iddiasıyla Yunanistan Makedonya'sına ait Rugel Kalesi'ni işgal etmişlerdir. Müttefiklerin Selanik'te bulunmasına, Pire Limanı'nı kullanmasına ses çıkarmayan Venizelos hükümeti ve taraftarları kalenin alınmasının Yunan tarafsızlığıyla bağdaşmadığını bildirmişler, Konstantin'i Alman yanlısı olmakla itham etmişlerdir. Müttefik kuvvetler Kral'ın sessizliğine tepki olarak ve durumu fırsat görerek Yunan ordusuna ait silah ve teçhizata el koymuş, bu silahları Sırp ordusuna vermiştir. Alman-Bulgar kuvvetleri saldırılarına devam ederek 2 Ağustos-8 Eylül tarihleri arasında Serez, Kavala ve Drama'ya girmişlerdir. Müttefikler, bunun üzerine ekim ayında Selanik'te Venizelos'a geçici bir hükümet kurmuşlardır.

Karagöz Yunanistan üzerine yaptığı haberlerde, çizdiği karikatürlerde Kral Konstantin'in yanında yer almış, Venizelos'un İtilaf yanlısı hareketine ve tavrına karşı ise çok sert yayınlar yapmıştır. Eleftherios Kyriakos Venizelos'un ailesi büyük dedesinden beri Osmanlı'ya ve Türklere karşı isyanlarda en önde gelen ailelerden olmuştur. Osmanlı döneminde Girit'e sürülmüş aile Türklere karşı mücadelelerine burada da devam etmiş, bu yolda servetlerini ve canlarını feda etmiştir. Böyle bir ailenin ferdi olan Venizelos hâliyle Büyük Yunanistan (Megali İdea)³⁹¹ fikriyle yetişmiş, bu fikrin mücadelesini vermiş, Yunanlıların önemli siyasi figürlerinden biri

³⁹⁰ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 374.

³⁹¹ Emruhan Yalçın, "Yunanların Bitmeyen İdeali", **İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, Aralık 2017, ss. 33-48.

hâline gelmiştir. Ailesiyle birlikte Girit’te ticaretle uğraştığı için Karagöz Venizelos’u bir mücadele insanı değil de kabzımal olarak vermiştir. Bu yönüyle onu küçük düşürmeye çalışmıştır. Tüccarlığının yanında hukuk doktorası olan Venizelos gazetede siyaset ve diplomasi bilmez, ufuksuz biri olarak da okuyucuya sunulmuştur. Yeni kurulan hükümetin başına geçirilen Venizelos konusunda gazete İngilizleri bir karikatürle uyarır. Karagöz bir topun namlusuna sürülen Venizelos’u göstererek topu ateşlemek üzere olan Kikirik’e attığı güllenin içinin boş olduğunu, dikkat etmesi gerektiğini söyler. Karagöz’ün parmağı Venizelos’un başını işaret etmektedir. Gazete Venizelos için boş beyinli demektedir: “Karagöz – Dikkat et attığın güllenin içi boştur ha!”³⁹²

Gazete bir sonraki sayıda bir anda iki hükümetli bir devlet hâline gelen Yunanistan’ın durumunu ise bir diyalogda yaptığı benzetmeyle açıklar. Dedikodular bölümünde “Yunanistan” başlıklı diyalogda devletin içinde bulunduğu durum sorulduğunda ilk cevaplayan ülkeyi iki kadınlı bir kocaya benzetir. Burada Atina ve Selanik hükümetleri kadına, ülke de kocaya benzetilmiştir. Diğer cevap veren ise Yunanistan için iki kocalı bir kadına döndü dersiniz, daha doğru olur, diye cevap verir. Bu cevapta ise Yunan topraklarının bazı şehirlerini işgal etmiş İttifak ve İtilaf devletleri iki kocaya, bu devletlerin işgaline karşı gelemeyen, çaresiz kalan Yunanistan da kadına benzetilmiştir:

– Yunanistan’ın hâline ne dersiniz?

– İki kadınlı bir kocaya döndü!

– Zannedersem, iki kocalı bir kadına döndü, dersiniz, daha doğru olur.³⁹³

³⁹² **Karagöz**, nr. 900, 21 Eylül 1332 [4 Ekim 1916], s. 1.

³⁹³ “Dedikodular”, **Karagöz**, nr. 901, 24 Eylül 1332 [7 Ekim 1916], s. 4.

Müttefik devletler, tarafsız kalmakta ısrar eden Konstantin'e karşı 1 Aralık'ta Pire'ye donanma çıkarmış, İngiliz ve Fransızlardan oluşan üç bin asker Atina'ya yürümeye başlamış³⁹⁴ ama sert bir karşılık görmüşlerdir. Hatta birkaç Fransız askeri ölmüştür. Bu olaylar üzerine Yunan sahillerini ablukaya alan İtilaf üyeleri halkı aç bırakmakla tehdit etmiştir. Kral'ı bu şekilde ikna edeceğini düşünen müttefikler bunda başarılı olamamıştır. 1916 biterken Romanya'yı savaşa katılmaya ikna eden İngilizler ve Fransızlar, Yunanistan'ın savaşa katılması için bir sene daha beklemek zorunda kalmıştır.

3.10. Kafkas Cephesi

1916'da Osmanlı'nın savaştığı cepheler genişlemiştir. Kafkas, Çanakkale ve Kanal cephelerine Irak, İran, Hicaz, Filistin cepheleri eklenmiştir. Türkler ayrıca Bulgar ve Almanlara destek olmak için Avrupa cephelerinde de savaşa katılmıştır.

Kafkas cephesinde Sarıkamış faciasından sonra mevzilerine çekilen ve çok asker kaybeden Türk ordusunun asker sayısı 60 bine düşmüştür, buna karşın Rusların yaklaşık 110 bin askeri vardır. Türk ordusunun morali bozuktur. Askerin teçhizatı, sağlık malzemeleri, kış şartlarına uygun elbiseleri yetersizdi. Askeri taşıyacak, sevk edecek iyi taşıt da yoktu. Bütün taşımanın deve, eşek ve kağnılarla yapılması gerekiyordu.³⁹⁵ Enver Paşa şartların daha da kötüye gitmesi hâlinde Sivas'a kadar çekilmeyi uygun görmüştür. Askere destek için Çanakkale'de serbest kalan kuvvetleri buraya yönlendirmiştir. Sayı bakımından ve lojistik yönden daha avantajlı olan Rusların 1916 başlarında saldırıya geçerek önce Erzurum'u, ardından Doğu Anadolu'nun tamamını alarak İran'da bulunan İngiliz-Hint birlikleri ile birleşme planları vardı. Bu hedefle 18 Ocak'ta Köprüköy'e, 19 Ocak'ta Hasankale'ye, 16

³⁹⁴ Hasan Demirhan, "1914-1918 Yılları Arasında Yunanistan'da Yaşanan Gelişmeler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2008, s. 140.

³⁹⁵ Mehmed Talât Paşa, **Talât Paşa'nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 33.

Şubat'ta Erzurum'a girmişlerdir. Erzurum'un kaybının önemi büyüktü, bu sebeple Rusların eline geçişi halktan gizlenmiştir. Ruslar 13 Mart'ta Van ve Muş'u, üç gün sonra da Bitlis'i ele geçirmişlerdir. Bilindiği gibi Doğu Anadolu'da bu aylar kışın en şiddetli yaşandığı aylardır. Buradaki mevzilerde düşmanla temasınız yoksa da düşmanın büyüğü olan doğayla mücadele çok şiddetlidir. Dinmek bilmeyen kar fırtınaları içinde çadırsız, odunsuz açıkta kalmaya alışık olsa da asker çok güçlük çekmiştir.³⁹⁶ Kış şartlarına kendisinden daha hazırlıklı bir orduya karşı can sipere ve geri durmaksızın mücadele eden Türk askeri topraklarının tek tek elden gidişine mani olamamıştır. Aynı tarihlerde Karadeniz'de de saldırıya geçen Ruslar 8 Mart'ta Rize, 18 Nisan'da Trabzon'a girmişlerdir.

Enver Paşa, bunca kayıptan sonra 3. Ordu'nun kumandasında değişikliğe giderek Mahmut Kâmil Paşa'nın yerine Mehmet Vehip Paşa'yı getirmiştir. Vehip Paşa göreve geldikten sonra kaybedilen birçok şehri geri almayı başarmıştır.³⁹⁷ Ayrıca 2. Ordu'yu da Van Gölü-Muş kıyı hattına yollamıştır. İki ordu kuzey ve güneyden hareket ederek Ruslara karşı cevap vermek istemiştir. 2. Ordu'da Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu Çanakkale'de savaşmış askerler vardır. Ruslar iki ordunun birleşmemesi için 19 Temmuz'da saldırı başlatmıştır ve bu planlarında başarılı olmuştur. Ancak 2. Ordu 6-7 Ağustos'ta Muş ve Bitlis'i Ruslardan geri almıştır. 1916 sonbaharıyla birlikte Ruslar ana üslerinden çok uzakta olduğundan, Türkler de yaklaşmakta olan kış mevsiminden dolayı yeni bir saldırı girişiminden uzak durmuşlardır.

Gazete 1916 boyunca özellikle Doğu Anadolu'da Ruslara karşı istenilen başarı sağlanamayınca Kafkas cephesine yönelik haber yapmamayı tercih etmiştir. Rusların aleyhine yönelik haberler daha çok Avrupa'da doğu cephesine yönelik olmuştur. Rusların Lehistan ve Galiçya'daki kayıpları daha çok konu edilmiştir. Bu dönemde

³⁹⁶ Faik Tonguç, **a.g.e.**, s. 111.

³⁹⁷ İsmet Berkan, "Mehmet Vehip Paşa'nın Adını Hiç Duymuş muydunuz?", **Hürriyet**, 19 Şubat 2012, (Çevrim içi), <https://www.hurriyet.com.tr/mehmet-vehip-pasa-nin-adini-hic-duymus-muydunuz-19951153>, 21 Nisan 2020.

Kafkas cephesine yönelik yapılan tek haber bir karikatürle yapılmış, Rusların geniş cephede yaptığı savaşlarda oldukça güç kaybına uğradığına yönelik olmuştur. Karikatürde Rusya meşhur parkası ve kuyruklu bir şapka ile gösterilmiştir. Parkanın sol kolunda Kafkasya, sağ kolunda Lehistan, şapkada da Kırım yazmaktadır. Karagöz ve Wilhelm'in ellerinde büyük bir makas vardır. Karagöz bu makasla Kafkasya kolunu, Wilhelm de Lehistan kolunu kesmeye çalışmaktadır. Karagöz'e Hacıvat, Wilhelm'e de Avusturya Kralı I. Karl destek olmaktadır. Karagöz etrafındakilere şu herifin elbisesi çok bol ve geniş, rahat değil, bazı taraflarını düzeltelim de bir şeye benzesin, der. Karagöz, Kafkasların ve Lehistan'ın bir an önce Rusların elinden alınmasını işaret etmektedir:

Karagöz – Arkadaşlar, görüyorsunuz, şu herifin elbisesi pek bol ve geniş, rahat edemiyor. El birliğiyle bazı taraflarını düzeltelim de bir şeye benzesin!³⁹⁸

3.11. Kanal Cephesi

İlk Kanal Harekâtı'nda elde edilen olumsuz neticede Cemal Paşa harekât için çok iyi ve detaylı bir hazırlık gerektiğini görmüştür. Aşılması gereken bir çöl ve kanal vardı; her ikisi de kendi içinde ayrı bir zorluk barındıran engellerdi. Dolayısıyla asker ile ordunun ihtiyacı olan destek araçları bu şartlara göre hazırlanmalı ve harekât gerçekleşmeliydi. Fakat iyi bir hazırlık ve planlama yapılmadan harekât gerçekleşmiş, sonuç hüsrana olmuştur. Paşa, bu gerçeği "... Birinci Kanal Seferi'ni gerçekleştirdiğimiz zaman kimse Kanal'ın nasıl geçilebileceğini bilmiyordu."³⁹⁹ diye hatıratında itiraf edecektir. Asker takviyesi, yiyecek, su ve kanal geçişinde kullanılacak botların temini için zamana ve sabra ihtiyaç vardı. Ancak Enver Paşa

³⁹⁸ Karagöz, nr. 863, 14 Mayıs 1332 [27 Mayıs 1916], s. 1.

³⁹⁹ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 187. Liman Paşa da Cemal Paşa gibi harekâtın başarısız olacağını önceden gördüğünü iddia etmiştir: "... Ben daha o zaman Türkiye'nin kısıtlı imkânlar ve kötü ulaşımıyla Mısır'ı fethetmesinin nasıl mümkün olacağına akıl erdiremiyordum." Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 47.

Cemal Paşa'dan ordunun bir an önce taarruza geçmesini istemiştir. Harbiye Nazırı'nın baskıları neticesinde nisan ve ağustos aylarında gerçekleştirilen taarruzlarda Türkler yine müspet sonuç elde edememiştir. Düşman kuvvetleri ise güçlü bir takviye ile hazırlıklarını tamamlamıştır. Türklerin 1916'daki son taarruzuna kadar savunmada olan İngilizler artık hücumla geçmiş, Türk birliklerini geri püskürtmüş, Sina Yarımadası'nı ele geçirmiştir. İngiltere, yıl sonuna doğru Suriye sınırına yaklaşmıştır. Böylece batıdaki ana suyuyla birlikte Britanya İmparatorluğu'nu doğuya bağlayan geçit de korunmuş ve Mısır'daki devrim tehdidi denetim altına alınmıştır. Böylelikle Almanya'nın savaşı küreselleştirme stratejisi engellenmiştir.⁴⁰⁰

Karagöz gazetesi Türklerin başarısızlıkla sonuçlanan II. Kanal Harekâtı ile ilgili yayın politikası ve sansür gereği haber yapmamıştır. Gazete harekâta sadece bir yerde iki satırla ve müspet yönden değinmiştir. Saldırının başladığı tarihlerde “Karagöz'ün Küfürbazlığı” başlıklı muhavere de Karagöz İtilaf'ın hiçbir şey yapamamasına, ilerleyememesine Türklerin sebep olduğundan şikâyet eden düşmana küfürler savururken yareni buna kızacak bir şeyin olmadığını aksine sevinmek gerektiğini söyler. Hacivat, Çanakkale'de, Irak'ta, İran'da ve İtalyanlara karşı Trablusgarp'ta elde ettiği zaferleri hatırlatırken bu başarıları Kanal Harekâtı'nı da ekler. Ona göre Türk ordusu Süveyş Kanalı'nda İngilizlere müthiş darbeler indirmektedir:

Hacivat – Aman Karagözüm, ben buna kızmam! Sevinirim. Vakıa doğru değil mi? Çanakkale'den melunları def edip bütün planlarını alt üst eden bahadurlarımızdır! Irak'ta İngilizlerin, hâlâ birbiriyle hırlaşmasına sebep olan hezimetleri yine kahramanlarımızın silahları sayesinde, İran'dan geçip İngilizlerle birleşmek isteyen Moskofları önlerine katıp kafalarına vura vura perişan edenler, erlerimizdir. Türk orduları diğer cephelerde meşgul ederlerken, Süveyş kanalında İngilizlere müthiş darbeler indirmeye başlayıp da düşmanları hayretlere düşüren, şaşırtan yine bizim aslanlarımızdır! Hiç ümit etmedikleri yerlerde karşılarına çıkan, mesela Trablus'tan İtalyanları hemen büsbütün tard eden, Garp'tan Mısır'a doğru akın eden yine

⁴⁰⁰ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 158.

mücahitlerimizdir! Karagözüm! Paris’te, Londra’da bile azgın düşmanlarımız, karşılarında Türk askerlerinin hayalini görüyorlar, titriyorlar.⁴⁰¹

3.12. İran’da Ruslar Geri Püskürtülüyor

İran’ın tarafsızlığına rağmen kuzey kısmının Rusya’nın, güney kısmının İngiltere’nin kontrolünde olduğunu daha önce söylemiştik. Sadece ortada Kirmanşah ve İsfahan’ı içine alan bölge İran yönetimine bırakılmıştır. Almanlar bu serbest bölgede, 1915 baharından itibaren İran ile komşusu Afganistan’ı Rusya ve İngiltere’ye karşı ayaklandırmak için faaliyetlere başlamıştır. Bunda başarılı olursa Türkiye’nin katılımıyla bir İslâm ittifakı meydana getirmeyi planlamıştır.⁴⁰² Almanlar önce İran içerisinden Afganistan’a doğru bir menzil hattı tesisine başlamış, bu hat üzerindeki önemli yerlere de istihbarat subaylarını yerleştirmiştir. Siyasî ve askerî bir ayaklanma için harekete geçen bu subaylar hedeflerine ilerlemede bazı sıkıntılar yaşamıştır çünkü İran idarecileri ve ordusu sevk ve idareden yoksundu. Bu nedenle Irak cephesi komutanlığına getirilen Mareşal Colmar von der Goltz, Almanya’nın İran ve Afganistan’da yapacağı faaliyetlerden de sorumlu komutan olarak atanmıştır. Goltz Paşa harekâtın hazırlığı, icrası, ayrıca Alman ve Türk kumandanlıkları arasında sağlıklı bir iletişim için de görevlendirilmiştir.⁴⁰³ 1916 yılında İran’daki Türk askeri Kasr-ı Şirin, Kirmanşah, Biçara ve Sina’da bulunmaktaydı. Almanların bölgede yaptığı çalışmalar dikkat çekmiş ve Rusları Tahran’a asker sevk etmeye yönlendirmiştir. Ruslar Kirmanşah’ta Şah karşıtı kurulan Nizamü’s-Saltana adlı

⁴⁰¹ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 885, 30 Temmuz 1332 [12 Ağustos 1916], s. 2.

⁴⁰² Colmar Von Der Goltz, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁰³ Figen Atabey, “Süleymaniyeli Binbaşı Mehmet Emin Bey’in Kaleminden Goltz Paşa’nın Altıncı Ordu Komutanlığı ve İran Operasyonları”, **BELGİ Dergisi**, Sayı 19, Kış 2020/1, ss. 1948-1961.

paralel hükümeti yok etmek ve şehri ele geçirmek için şubat ayında saldırıya geçmiştir. Almanya'nın İran misyon temsilcisi Albay Bopp, bu saldırıyı önlemek için Goltz Paşa'dan takviye kuvvet istemiştir. Paşa, Kût cephesine yardıma gelen 2. Tümen'den bir kısım birliği Bopp'a yönlendirmiştir. Buna rağmen General Nikolai Baratov komutasındaki Rus ordusu 24 Şubat'ta Kirmanşah'a girmiştir, Türk ordusu Rusları Karine'de durdurmuştur. 23 Nisan'da Baratov'un birliği Kûtü'l-Amâre'de kuşatılmış olan Townshend'e destek olmak için Bağdat'a sefere çıkmıştır. Hanikin'e kadar gelen Rus ordusu, kenti ele geçirememiştir. Goltz'un yerine geçen Halil Paşa Baratov'un üzerine 13. Kolordu'yu sevk etmiştir. Hanikin önlerinde Rusları bozguna uğratan Ali İhsan Paşa komutasındaki 13. Kolordu 2 Temmuz'da Kirmanşah'a girmiştir. 3 Ağustos'ta Tahran'a doğru yola çıkan ordu 10 Ağustos'ta Hemedan'ı almıştır.

16 Ağustos tarihli gazetenin muhavere bölümünde Ali İhsan Paşa ve askerlerinin Rus ordusuna karşı elde ettiği zaferler büyük bir sevinç ve gururla dile getirilmiştir. Türk ordusu Hanikin, Kirmanşah, Hemedan gibi şehirleri almıştır. İran özellikle geçmişte ilim, edebiyat, sanat ve medeniyet alanlarında zirveye ulaşmış devletlerdendir. Birçok şehri yetiştirdiği ilim ve sanat adamları ile meşhurdur. Hemedan da bu şehirlerden biridir, muhaveredeki bahis özellikle bu şehir üzerinedir. “Yine Karagöz’ün Keyfi Var!” başlıklı muhaverenin girişinde Karagöz Hemedan’dan bir makam tutturmuş neşeyle seslendirmektedir. Hacivat dostunun küfür etmesinde, atıp tutmasında, delilik yapmasında bir hikmet vardır, diye düşünür; öyleyse bu makamın hikmeti, sebebi nedir, diye merak eder. Karagöz de Türk askerlerinin ve İranlı kardeşlerin Baratov’un ordusunu, Rus ayılarını vura vura ilerlediklerini bu nedenle şen şetaret olduğunu söyler. Bunu duyan Hacivat da şevke gelir, dostunun sesinin Dâvûdî olduğunu, söylediği makamın ruha tesir ettiğini söyler:

Karagöz – Adam aman! Yâr bana gel, canım aman! Aman, aman!

Hacivat – Karagöz, ne yapıyorsun? Yine ne makamdan tutturdun!

Karagöz – Elinin körü! Ulan! Farkında değil misin? Mani söylüyorum; makam-ı Hemedan’dan tutturdum!

Hacivat – Bunu anlıyorum! Fakat her vakit, sen demez misin ki Karagöz hikmetsiz bir halt etmez! Hatta onun ara sıra işi divaneliğe, meczupluğa vurmasında da bir hikmet vardır! Şöyle böyle –eğer kudreti yeterse, dili erişirse, yani hâl ve zamana muvafık görürse- küfür sallamasında, atıp tutmasında da bir illet vardır!

Karagöz – Ne demek istiyorsun, Çelebi! Bugün mani söylememde, İsfahan’dan, Hemedan’dan makam tutturduğum için bunda da bir sebep olmalı mı diyorsun?

Hacivat – Şüphesiz! Demek istediğim bu değil mi ya!

Karagöz – Öyle ise, dinle be herif! Aman, aman, adam aman! Vardık ileri, ileri! Püskürttük Ayıları! Yaşasın şanlı askerler, bütün yoldaşlar! Yaşasın İranlı kardaşlar! Adam aman! Yâr gelsin canıma! Can gelsin imanına! Yâr... Aman!

Hacivat – Aman Karagöz, gerçekten be Dâvûdî sesinle ne güzel söylüyorsun! Hele bu makamın yok mu, ruha tesir ediyor! Söyle be gözüm, söyle! Yaşa! İmanım!

Karagöz sazıyla, sözüyle dostunu şevke getirmeyi bilmiştir. O bir giriş yapmıştır, şimdi sıra Hacivat’tadır. Ondan İran’ın iki büyük şairi Hafız ve Sadi’den şiirler okumasını ister. Hacivat, bunlara İran’ın diğer büyük şairleri Molla Câmî, Firdevsi, Şirvanlı Hakanî’yi de ekleyerek bunların ruhlarının kendi söyleyeceği şiirlerle değil, onların topraklarını Moskof Kazaklarından kurtaran kahraman Türk askerinin kılıçlarıyla şadan olacağını söyler. Karagöz mutluluktan kabına sığmamaktadır. İran’ın kuzey ve güneyini tutan İngiliz Kikirikleri ve Rus Ayıları kendi hükümlerinde olmayan geri kalan toprakları çok rahat alacaklarına dair bir kibre sahipti. Ama düşmanın planlarını her tarafta şaşırtan Türk askeri burada da gerekeni yapmıştır. Hacivat dostunu destekler, düşmanlar aynı kibir ve gururla Çanakkale’ye geldiler ama şanlı Türk askerinin demir yumruğunu yiyince geri dönmek zorunda kaldılar:

Karagöz – Ulan! Seni bile böyle şevke getirirsem, anla bak! Sözümde, sazımda ne tesir var! Fakat biliyor musun! Bu benimki bir mukaddimedir, yetişir yerine! Haydi bakayım, sen de Hafız’dan, Sadi’den birkaç beyit oku! Bir iki rubai söyle!

Hacivat – Karagözüm, maksat Sadilerin, Hafızların, Camilerin, Firdevsilerin, Hakanilerin ruhlarını şad etmek ise, bunların ruhu benim inşatlarımla değil, kahraman askerlerimizin,

mücahitlerin İran'ın parlak bir medeniyete zemin olan, şiir ve edepte dâhiler yetiştiren toprağını çiğneyen Moskof Kazaklarından bu güzel haritayı kurtaran şanlı kılıçlarıyla şadan oldu.

Karagöz – İşte benim keyfim de bundan a! Nasılsa İran'dan doludizgin geçerek İngilizlerin çadırlarına düşen üç beş Kazak'ı gören İngilizler, ah mürâi Kikirikler neler söylemediler! İran'ı aralarında, çok zaman evvel taksime kalkışmış olan İngilizlerle Moskoflar, bu sefer, bu tarikle el ele vereceklerini ne gururla âleme ilan ettiler! Biliyor musun Hacivat, kabıma sığmıyorum! Düşmanların her tarafta en ziyade hesaplarını şaşırtan, akıl ve hayallerine sığdıramadıkları darbeleri onlara vuran bizim kahramanlarımız oldu!

Hacivat – Doğru Karagözüm, Çanakkale'ye başvurdular; başları kırıldı. İran'dan saldırdılar. Azmimiz ve rezmimiz oraya da yetiştii.

Karagöz, sözlerine devam ederek dostundan henüz ele geçirilen Hemedan'ın kurtuluşu için bir kaside okumasını ister. Hacivat ise Türk askerinin Hemedan'a ayak basması üzerine buralı bir şairin mutlaka parlak bir kaside kaleme aldığını düşünür, bu kaside eline geçince mutlaka okuyacağını söyler. Bunun üzerine Karagöz İran zaferlerini gözünün önüne getirip doğaçlama kaside, şarkı, mani söyleyerek keyif süreceğini beyan eder. Hacivat Allah'a şükrederek zaferlerini, şevklerini artırmasını diler. Dostuna Hemedan'ın kurtuluşu üzerine bir tarih düşürüldüğünü isterse bunu okuyabileceğini söyler ve devamında “Bugün duyulsun âleme heman / Ruslardan tahlis olundu Hemedan” mısralarını okur. Karagöz bu mısralara İran ve bütün cihanın Moskoflardan temizlenmesi, kısa zamanda elde edilecek zaferlerle memleketin büyük sevinçlere ulaşması duasıyla karşılık verir:

Karagöz – Haydi, Hacivat Hemedan'ın tahlisi aşkına bir kaside oku!

Hacivat – Karagözüm, gönlüm ne istiyor, biliyor musun! Hiç şüphem yok ki bahadır askerlerimiz, Rusları süre süre, kovalaya kovalaya Hemedan'a kadar varınca, buradan Moskofları tard edip şan ve zaferle girince, elbette Hemedanlı bir şair askerlerimizin ve mücahitlerimizin kudumunu parlak bir kaside ile tebrik, bu manzara-i halas ve zaferi tasvir etmiştir. İşte bu kaside elime geçsin de bir inşat edeyim!

Karagöz – Öyle ise bırak! Ben şimdi kendi hâlimde, İran muzafferiyetlerini gözümün önüne, idrakime göre getireyim! Bilbedahe, kaside, şarkı, mani, ne söyleyebilirsem söyleyim, keyfimi, şevkimi izhar edeyim!

Hacivat – Hakk’a çok şükür! Cenab-ı Mevlam, daima keyfimizi, şevkimizi, zaferimizi arttırsın. Bir zat Hemedan’ın tahlisi için ebce ve Rumi hesabıyla (1332) bir cevher-i tarih söylemiş, göndermiş, istersen bunu okuyayım!

Karagöz – Oku bakayım.

Hacivat – “Bugün duyulsun âleme heman / Ruslardan tahlis olundu Hemedan”

Karagöz – Al öyle ise benden de bir dua: Hakk’ın inayetiyle, şanlı erlerimizin azim ve gayretiyle bütün İran ve bütün cihan Moskoflardan tahlis olunsun! Karagöz de kariben pek büyük zafer günlerinde en büyük şevk ve sürurunu izhara muvaffak olsun.⁴⁰⁴

Hemedan’ı alıp Tahran’a doğru ilerleyişine devam eden Türk ordusu harekât noktasından yaklaşık dört yüz kilometre uzaklaşmıştır. Bu hatırı sayılır mesafeden dolayı ordunun yardım ve takviye alması imkânsızlaşınca Ali İhsan Paşa ve birlikleri buradan öteye gidememiş, Rus-İngiliz orduları İran’dan atılamamıştır.

3.13. Galiçya ve Makedonya’da Türk Askeri

Türk askerler 1916’da takviye birlikler olarak Romanya, Galiçya ve Makedonya’ya gönderilmiştir. Bu birliklerin tamamı Mareşal Liman von Sanders’e bağlı olan 5. Ordu’dan gönderilmiştir. Liman Paşa anılarında bu cephelere asker gönderilmesine en başından itibaren karşı geldiğini söylemiştir. Ona göre 1916 senesinde Türkiye kendi mıntika ve hudutlarını muhafaza edemeyecek durumdaydı. Gönderilen subaylar ve erler asıl vatandaki asker ve subaylara göre en iyi şekilde teçhiz edilmiş, donatılmış subay ve askerlerdi. Kafkasya, Irak ve Sina Yarımadası’nda askere ihtiyaç had safhadaydı. Türkler, kendileri yardıma muhtaçken dışarıya yardım etmeye kalkışmakla yanlış bir yol tutmuştur.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 886, 3 Ağustos 1332 [16 Ağustos 1916], s. 2.

⁴⁰⁵ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 151-152.

O cephelerden biri de Galiçya cephesidir. Savaş döneminde Avusturya-Macaristan topraklarına ait olan Galiçya'nın doğusunu 1 Eylül 1914'te Ruslar işgal etmiş, Mayıs 1915'te Almanya-Avusturya saldırısıyla tekrar bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Almanların Verdun Savaşı başlayınca Ruslar tekrar Galiçya'ya saldırmıştır. Temmuz ayında Avusturya ordusunun kayıpları artınca Çanakkale'de savaşmış olan 538 subay, 32018 erden oluşan 15. Kolordu'nun Galiçya'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Kolordunun ilk komutanı Kurmay Albay Yakup Şevki Subaşı iken daha sonra komutayı Tuğgeneral Cevat Çobanlı Paşa devralmıştır. Türk askeri Galiçya'da General Bothmer emrindeki Alman güney ordusuna katılmıştır.⁴⁰⁶ Güney ordusu Avusturya-Macaristan cephesinin en güçlü savunma merkeziydi. Bu cephenin zayıf kalmaması için kolordunun güney ordusuna katılması uygun görülmüştür. 15. Kolordu'nun gönderilme kararının 23 Temmuz'da fiiliyata geçtiği görülmektedir: “On beşinci Kolordu-yu Hümayunumuzun Rusya'ya karşı harp eden Avusturya ve Macaristan orduları aksamına muavenete memur edilmesi Meclis-i Vükela kararıyla tensip olunmuştur. Bu irade-i seniyyemizin icrasına Harbiye Nazırı memurdur (10 Temmuz 1332).”⁴⁰⁷ Türk askeri Galiçya'da kahramanca savaşarak adından söz ettirse de on beş bin civarında⁴⁰⁸ şehit ve yaralı vermiştir. Kolordunun kalan birliklerinin İstanbul'a dönüşü 26 Eylül 1917'de tamamlanmıştır.

Karagöz gazetesi asker gönderme kararının günümüzde de tartışıldığı Galiçya'daki alay için din, vatan, kahramanlık ve fedakârlık içeren bir şiir kaleme almıştır. “Galiçya'daki Muhammet Askerlerine” başlıklı şiirde Karagöz'e göre Türk askeri gelecekte vatana, millete selamet vermek için savaşmaktadır. Bu askerleri Hazreti Peygamber ta türbesinden tazim etmekte, yüceltmektedir. İkinci bentte Galiçya'dan ‘orada ve uzak’ olarak bahsedilir. Savaş döneminde Avusturya-

⁴⁰⁶ BOA, MV: 202/141; BOA, 244/24.

⁴⁰⁷ BOA, İ-DUİT: 162/102.

⁴⁰⁸ Yakup Kaya, “Birinci Dünya Savaşında Galiçya Cephesinin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 4, 2018, ss. 2474-2489.

Macaristan'ın bir eyaleti olan, bugün Polonya ve Ukrayna sınırları arasında kalan bölge askerin daha önce adını duymadığı, kendi vatanlarından hayli uzakta bilmediği bir yerdir. Uzaktır ama Türk askeri düşmanın belini kırmak için, onu parçalamak için mesafe tanımaz, bu tavır yalnız ona has bir kahramanlıktır. Karagöz'e göre bu manzarayı izleyen Hazreti Peygamber sevinç gözyaşları ile dua etmektedir:

Bize âtide selamet vermek
Gayretiyle vuruşan ey erler!
Türbesinden uzatıp ellerini
Sizi takdis ediyor Peygamber
Ey fedakâr vatan! Ey asker!
Sizi takdis ediyor Peygamber.

Orada... Bizden uzak! Ah uzak
Düşmanın savletini parçalamak
Size mahsus şecaattir bu
Neşesinden orada ağlayarak
Ey fedakâr vatan! Ey asker!
Size etmekte dua Peygamber.

Üçüncü bentten sonra şairin üstüne bir hüznün ve hasret çöker. Şair, mazide en güçlü, en büyük, en önde bir millet iken şimdi neden yerlere düşüklerini sorgular. Herhangi bir Türk askerini, ferdini kastederek bu utançla yaşanmaz Osman, diye seslenir. Elbette bu isim alelade bir isim değil, devletin kurucusunun adıdır. Ardından savaşılan askerlere sadece vatan için değil, din için de savaştıkları hatırlatılarak Muhammet askeri olarak seslenilir. Bu asker, şairin yukarıda bahsettiği utançtan, düşükleri durumdan kurtaracak askerdir. Her ümit ve beklenti bu askeredir. Semanın sakinleri bile bu erleri övmektedir. Öyleyse zafer Türk askerinin hakkıdır. Son bentte şair bir paketten bahseder. Bu paket sigara paketidir. O dönemde tütün sıkıntısı vardır ve gazete cepheindeki askerlere ulaştırmak, hediye etmek için tütün kampanyası

başlatmıştır. Şair, aslında sigara paketinden kastının Türk askerine gurbet elde bir vatan kokusu koklatmak olduğunu söyler. Yoksa bir sigara paketi nedir ki önüne kapanıp kurban olsa bile onların hakkını ödeyemeyeceğini söyler. Şiir her bentte nakarat yapılan Hazreti Peygamber'in tazimi ve tasdiğı ile sona erer:

Bir zaman serbesema millet iken
Biz neden yerlere düştüktü neden?
Bu hacâletle yaşanmaz Osman!
Ey Muhammet eri! Kurtar bizi sen.
Din için ey vuruşan askerler!
Sizi takdis ediyor Peygamber.

Hak sizinken sizin elbette zafer
Ey fedakâr vatan! Ey erler!
Sizdedir her emel ve her ümit
Sizi sükkân-ı sema metheyler
Din için ey vuruşan askerler
Sizi takdis ediyor Peygamber.

Şu paketten sana kastım Osman
Şöyle bir buy-ı vatan koklatmak
Yoksa hakkın ödenir mi? Heyhat!
Kapanıp pişene kurban olarak
Din için ey vuruşan askerler!
Sizi takdis ediyor Peygamber.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ “Galiçya’daki Muhammet Askerlerine”, **Karagöz**, nr. 913, 5 Teşrinisani 1332 [18 Kasım 1916], s. 3.”

Makedonya'daki Türk askeri ise Selanik'te bulunan düşman kuvvetlerine karşı savaşıran Bulgar ordusuna destek için gönderilmiştir. Bu cepheye gönderilen askerlerden Hüseyin Fehmi Bey Gümölcine'ye geldiklerinde burada bulunan Türk halkının kendilerini hasretle ve coşkuyla karşıladığından bahseder. Senelerdir Bulgar zulmünde inleyen Türklerin askerlere hasretle sarıldıklarını, yüzlerini gözlerini öptüğünü, ellerindeki ekmeği paylaştığını, kiminin askerleri evlerinde misafir ettiğini, kiminin askerleri yakındaki dükkânlara götürerek onlara hediyeler aldığını anlatır.⁴¹⁰ Askerin bu topraklara gönderilmesini savunanların en önemli dayanağı buralarda kalan Türkler olmuştur.

Selanik'te bulunan İtilaf birlikleri ölkelerinden kaçarak önce Korfu'ya sonra Selanik'e gelen Sırp ordusu ile daha da güçlenmiştir. Bunu değerlendirmek isteyen General Serrail Makedonya'da bulunan Bulgar ordusunu buradan atmak istemiş ve 5 Ekim'de saldırıya geçmiştir. Bulgarlar bu saldırı karşısında ortaklarından destek istemiştir. Enver Paşa, Bulgarların talebine olumlu cevap vermiş ve destek için 50. Tümen'in Ustrumca'ya gönderilmesine karar vermiştir. Kurmay Yarbay Şükrü Naili Bey komutasındaki birliğin görevi Ustrumca ve çevresinde olası bir çıkartmaya engel olmaktır.⁴¹¹ Aralık ayında da 46. Tümen bölgeye gönderilince asker sayısı 40000'e ulaşmış ve Abdulkerim Paşa komutasında 20. Kolordu meydana getirilmiştir. Karargâh merkezi Drama'da olan Türk askeri görev süresince Bulgar 2. Kolordusu ile savunma savaşı yapmışlardır.

⁴¹⁰ Hüseyin Fehmi Genişol, **Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na Cephe Sekiz Yıl Sekiz Ay**, Haz. Mustafa Yeni, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 36.

⁴¹¹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 500.

3.14. 1916'nın Diğer Olayları

1916'da İtilaf saflarına Romanya ile birlikte Portekiz katılmıştır. Portekiz savaşın ilk yılında da Almanya'ya  ltimatol vererek tarafını daha önce belli etmiştir. İttifak kuvvetleri dört ortak olarak savaş sonuna kadar yoluna devam etmiştir.

Sırbistan'a savaş a arak Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan Avusturya Macaristan İmparatoru Franz Joseph 21 Kasım 1916'da  lm ştir. Neredeyse yetmiş yıllık imparatorluğu döneminde Avrupa'daki krizlerin, devrimlerin, savaşların içinde dolaylı ya da bizzat yer almıştır. Onun ölümüyle 19. yüzyıl Avrupası da  lm ştir.⁴¹²

İngiltere Başbakanı Herbert Henry Asquith ve idaresine karşı 1916'nın sonlarına doğru eleştirilerin dozu artmıştır.  anakkale'deki başarısızlıktan sonra, Batı cephesinde hâlâ bir ilerleme olmaması hükümeti hedef alan en büyük eleştirilerdi. Nisan ayında İrlanda'da çıkan Paskalya Ayaklanması da bu sıkıntıları artırmıştır. Dış politikadaki bu sorunlara, i teki gıda, işsizlik, ekonomik sıkıntılar eklenince Asquith liderliğindeki Liberal Parti'de bölünmeler başlamıştır. Aralık ayında halkın tepkilerinin artması ve basının aleyhte kampanyaları ile köşeye sıkışan Asquith istifa etmek zorunda kalmış ve istifası kabul edilmiştir. Liberal Parti'de Asquith'e karşı en güçlü isim David Lloyd George'tu ve Muhafazak r Parti'nin desteğini alarak 6 Aralık 1916'da İngiltere başbakanı olmuştur.

Birleşik Krallık'ta verilen en önemli nişanlardan biri "Dizbağı Nişanı"dır. 1348'de Kral III. Edward tarafından verilmeye başlanmıştır. İngiliz kraliyet ailesinin tercih ettiği kişilere verilen nişanı reddeden birçok kişi vardır. Bunlardan biri de İngiltere Başbakanı Asquith'tur. Karagöz gazetesinin "Dedikodular" bölümünde "Askoyt Nişanı Niçin Reddetti?" başlıklı diyalogda reddin sebebini kendi penceresinden istifayla ilişkilendirir. Karagöz'e göre Asquith kabul edilmeyeceğini düşünerek Kral V. George'a istifa dilekçesini sunmuştur. Ne var ki istifası kabul

⁴¹² Norman Stone, **a.g.e.**, s. 105.

edilmiştir. Bunun üzerine Kral'ın teklif ettiği nişanı reddederek intikam almıştır. Kimine göre dizinin bağının çözülmediğini yani korkmadığını göstermek için, diğer bir görüşe göre de kendisine tımarhane bağı lazım olduğu için reddetmiştir:

Biri – Hayret ediyorum Askoyt kralının verdiği dizbağı nişanını niçin reddetti?

Diğeri – Dizinin bağının çözülmediğini anlatmak istediği için.

Üçüncüsü – Bakıye göre ona tımarhane bağı lazımdı.

Dördüncüsü – Doğru haberi benden alın: Verdiği istifayı kral reddedecek zannederken kabul etti de intikam almak istedi.⁴¹³

Savaşın başından beri Fransız kuvvetlerin başkomutanı olan General Joseph Joffre 14 Aralık'ta görevden alınmıştır. Halk arasında sevilen ve popüler bir komutan olan Joffre, savaşın ilk senesinin son aylarında ordusunu toparlayabilmiş, 1915'te azimli mücadelesi takdir görmüştür. Bu sene ise Verdun'da başarılı kararlar almıştır. Somme'da ortağından daha etkili bir strateji izlemiş, İngilizler kadar asker kaybı yaşamamıştır. Bunca başarılı komutaya, idareye rağmen Almanlar hâlâ Fransa topraklarındaydı. Bu da görevden alınması için en önemli sebepti. Halkın teveccühünü kazanmış bir komutanın görevden alınması nedeniyle bir kaos yaşanmaması için Fransız hükümeti Joffre'e mareşallik ünvanı vermiştir. Ayrıca hükümete savaş konusunda stratejik danışmanlık yapmakla görevlendirilmiştir. Bu pasif görev ve taltifle Joseph Joffre geri plana itilmiş, savaş sahnesinden çekilmiştir.

Diğer yandan Afrika'nın batı cephesi Kamerun'da iyi savunma savaşı veren Almanlar Belçika sömürgesi Kongo'nun İtilaf kuvvetlerine destek olmasıyla şubat ayında Kamerun'u terk etmişlerdir.

⁴¹³ “Dedikodular”, **Karagöz**, nr. 921, 3 Kânunuevvel 1332 [16 Aralık 1916], s. 4.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1917: TARİHİN AKIŞINI DEĞİŞTİREN OLAYLAR YILI

Birinci Dünya Savaşı'nda yeni yıla girerken İtilaf devletleri 1916 için cephelerde planladıkları ana hedeflere ulaşamamıştır. Batı cephesinde özellikle Almanlara karşı yaptıkları taarruzlarda kayda değer ilerleme sağlanamamış, her iki tarafta on binlerce asker kaybedilmiştir. Uzun süren savaş askerin moralini çökertmiş, barışa dair beklenti artmıştır. Fransız ve Rus orduları İtilaf saflarında en çok savaşan asker gruplarıydı. Fransız ordusu kendi topraklarında bulunan düşmana karşı verdiği mücadeleden hayli yorgun düşmüştür. Doğu Avrupa cephesi daha genişti ve Alman-Avusturya birlikleriyle tek başına savaşan Rus ordusu ortaklarına göre her açıdan tükenme noktasına gelmiştir. İran ve Kafkas cephelerinde ise durumlarını korumayı başarmıştır. Batı cephesinde uzun süren Verdun Savaşı ile bu savaş devam ederken başlayıp biten Somme Muharebesi'ndeki kayıpların karşılığını her iki taraf da somut olarak alamamıştır. İtilaf'ın yeni ortağı Romanya savaşa katıldıktan birkaç hafta sonra istila edilmiştir. Bugün dahi kimin galip geldiğine dair tartışmaların devam ettiği Jutland'da Kraliyet Donanması Alman donanmasına kendisinden beklenen cevabı verememiştir. İngiltere Avrupa'daki hedeflerin gerisinde kalışını Bağdat'ı işgal ederek telafi etmeye çalışmış ama Kûtü'l-Amâre'de kendi savaş tarihinin en yaralayıcı yenilgilerinden birini yaşamıştır.

İttifak kuvvetleri yeni yıla girerken düşman hattında yer aldıkları için İtilaf kuvvetlerine göre daha avantajlı durumdaydılar. Savaş kendi topraklarında değil istila ettikleri Fransa, Belçika ve Balkanlarda sürdürüyorlardı. Bu açıdan bakıldığında en dezavantajlı İttifak ortağı Osmanlı'ydı. Düşmanlarıyla kendi topraklarında savaşıyordu. Ruslar Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da; İngilizler Irak, Mısır ve Hicaz Yarımadası'ndaydılar. Diğer yandan İttifak devletleri vatandaşlarının gıda ve sağlık gibi öncelikli ihtiyaçlarını karşılamakta gün geçtikçe zorlanıyordu. Bunlara ek olarak asker tedariki, mühimmat ve teçhizat temini açısından düşmanları kadar fazla

seçeneğe de sahip değildiler. İtilaf devletlerine uzak ülkelerden ve sömürgelerinden asker, iaşe ve diğer acil ihtiyaçların nakliyesi gemilerle bir şekilde ulaşıyordu.

Taraflar arasında durum böyle olunca iki buçuk yılı geride kalan savaşın henüz kazananı olmadığı görülmektedir. Yeni yılla birlikte açlık, yokluk, yorgunluk, hastalık, ölüm gibi insan hayatını ve refahını doğrudan etkileyen olumsuz unsurlar arttıkça savaşın varlığı daha çok sorgulanmaya başlamıştır. Üstelik çekilen bunca sıkıntıya rağmen elde edilen somut bir netice yoktur. Bu da cephe askerinin, cephe gerisinde toplumun sabrını ve dayanma gücünü zorlamaya başlamıştır. Şartlar yeni yılda bir önceki yıla göre barış söyleminin daha çok dile getirilmesine yol açmıştır. Savaşın liderleri ise barış söylentileri devam ederken de profesyonel savaşçılar olarak muharebeden vazgeçmeden işlerini yapmaya devam etmişlerdir. Askeri başarısızlıklar cezalandırılmaya devam etmiştir. Birlik ve cephe komutanları ile başlayan azledilmeler ve yeni atamalar orduların genel komutanlarına kadar ulaşmıştır. Bu değişiklikler çözümün bir parçası olamayınca savaş bakanları veya devlet başkanları değişikliklerine gidilmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya'da olduğu gibi. Bu devletler bir şekilde süreci yönetebilmiş ve savaşa devam edebilmiştir ancak Rusya bunu başaramamıştır. Yukarıda bahsedilen sıkıntılara çare bulamayan Çarlık yönetimi halk ayaklanmasının önüne geçememiş ve Bolşeviklerin yaptığı bir ihtilalle devrilmiştir. 1917'nin en önemli olaylarından biri Rusya'nın savaştan çekilmesidir. Bir başka önemli olay da Amerika'nın savaşa dâhil olmasıdır. Başkan Wilson başından beri taraflar arasında yapılacak bir mutabakatla barışın tesisi için çağrıda bulunuyordu. Ancak Almanya'nın sınırsız denizaltı savaşı ilanı ile Amerikan vatandaşlarını taşıyan sivil gemileri batırması ve Meksika'yı Amerika'ya karşı desteklemesi Wilson'un barış mücadelesini kırmış ve devletini savaşa katmak zorunda kalmıştır. Amerika'nın savaşa girmesinden sonra Güney Amerika'daki diğer devletler ya İtilaf saflarına katılmış ya da Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. Fransız ve İngilizler Batı cephesinde Almanları Fransa ve Belçika topraklarından atmak için yeni saldırı planları hazırlamışlardır. Fransızların yeni başkomutanı General Robert Nivelle Verdun'daki başarısını perçinleyeceğine inanıyordu. Arras'ta İngilizlerle ortak harekâta Almanları cephe gerisine itmeyi başarmışlardır ancak Fransız ordusunun Champagne'daki kısmî başarısına rağmen aşırı asker kayıpları sonrası başlayan isyan Nivelle'in yeni ünvanını

haziran ayında bırakmasını gerektirmiştir. Bir önceki sene ilk kez kullanılan tanklar hantal ve çabuk savaş dışı kalan bir silah olarak görülmüştür. İngilizler yeni yılda üretimi ve modernizasyonu artırarak tankı ve topu cephede Almanlara karşı hem daha fazla hem daha seri kullanmayı bilmişlerdir. Buna rağmen Ypres ve Cambrai’de düşmana ezici bir üstünlük kuramamış, belirgin bir ilerleme kaydedememiştir. Rusya’nın savaştan çekilmesi ile birliklerinin bir kısmını güney cephesinde Avusturyalılara desteğe gönderen Almanlar Caporetto’da İtalyanlara çok ağır bir yenilgi tattırmıştır. Balkanlarda Sırp'lardan sonra Romenlerin ve Rusların cephelerini kaybetmesiyle Selanik cephesi büyük önem kazanmıştır. General Serrail ordusunu güçlendirmekle birlikte istediği başarıyı sağlayamıyordu. Bunun nedeni Yunanistan’ın tarafsız duruşuydu. Müttefiklerin baskısı ve ablukasıyla Kral Konstantin tahtını bırakmak zorunda kalmış ve Yunanistan 2 Temmuz 1917’de İtilaf saflarında savaşa girmiştir. Osmanlı Kafkasya, Irak, İran ve Arabistan cephelerinde savaşımaya devam etmiştir. Kafkas cephesindeki savaş yıl sonuna doğru ateşkesi getiren mütareke ile son bulmuş, barışa kadar tarafların yerlerinde kalmaları karara bağlanmıştır. İran’daki Türk birliği Bağdat’a destek için gönderilince bu cephe de İngiliz ve Ruslara kalmıştır. Irak’ta Bağdat ve Kût İngilizlerin eline geçmiştir. Arap yarımadasında Şerif Hüseyin ve oğulları Osmanlı’yı yıpratın saldırılarına devam etmiştir. Türklerin başarısız Kanal harekâtlarından sonra Mısır’ı güvence altına alan İngilizler Filistin’e saldırmışlardır. Gazze’de güçlü direnişe rağmen Osmanlı Devleti aralık ayında Kudüs’ü kaybetmiştir. Asya’da kendi egemenliğini savaşa katılarak güvence altına almak isteyen Çin 14 Ağustos 1917’de İttifak devletlerine savaş ilan etmiş ve yeni ortaklarına Avrupa’da savaşıması için üç yüz bin asker önermiştir. Müttefikler, Alman Doğu Afrikası olarak bilinen Tanzanya merkezli uzak cephede Almanları yenilgiye uğratmıştır. Toprak kayıpları olsa da bu yenilgi kesin sonuçlu bir mağlubiyet olmamıştır. Alman komutan Lettow-Vorbeck savaş bitene kadar mücadelesini sürdürmüş hatta 1918’de barış görüşmeleri başladığında bile vur-kaç taktiğiyle İtilaf birliklerine karşı savaşı devam etmiştir. Lettow-Vorbeck Almanya’dan gelen emirle savaşmayı bırakmıştır.

1917’de denizaltı ve hava muharebeleri daha güçlü ve etkili bir şekilde devam etmiştir. Almanların savaşın başından beri zeplin ile Londra’ya yaptığı taarruzlara 1916’da tam anlamıyla cevap verebilen İngiliz ordusu, harp uçaklarına karşı da hava

savunma sistemleri geliştirerek düşmanın ani baskınlarını engellemeyi bilmiştir. Bu önlemlere rağmen hava saldırıları savunmada kalan tarafı kara saldırılarına göre daha çaresiz bırakmıştır. Savaş devam ederken silahları, gemileri, denizaltıları, uçakları geliştirme ve yenileştirme çalışmaları da devam etmiştir. Bu nedenle savaş uçakları ilk zamanlara göre yer tespiti ve fotoğraflama işini ileriye taşımayı başarmış ve daha önemli bir silah hâline gelmiştir. Karşılıklı anlaşma ile bir müddet sessiz olan denizaltı savaşları ise Almanya'nın aldığı kararla bu sene daha yıkıcı bir hâle gelmiştir. Savaş tüm şiddetiyle devam ederken denizdeki savaşlarda İngiltere ve Almanya'ya ait tonlarca denizaltı ve savaş gemileri batırılmıştır. Özellikle Almanya caydırıcılığı artırmak, düşmanı yıldırmak ve Kuzey Denizi'ndeki ablukadan kurtulmak için zaman zaman sivil ticaret gemilerini de batırmıştır.

Savaşın gidişatına etki etme açısından bakıldığında tarihçilere göre 1917'nin en önemli olayları olarak Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Amerika'nın savaşa katılması kabul edilmektedir.

4.1. Bolşevik İhtilali ve Rusya'nın Savaştan Çekilmesi

Rusya son asırda ciddi çalkantılar yaşamıştır. Adeta büyük ihtilalin ayak sesleri diyeceğimiz olaylarda her kesimden halk yaşananların ağır sonuçlarına katlanmıştır. Geçen asrın başlarında Fransız İhtilali'nin etkisiyle bir grup subay I. Nikola'nın taç giyme töreninde bir ayaklanma girişiminde bulunmuştur. 1825 Aralık'ta gerçekleştiği için ismini bu aydan alan Dekabrist Ayaklanması hemen bastırılmıştır ama bu ayaklanma rejime karşı fikir hareketlerinin gelişmesini hızlandırmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Avrupa'da ortaya çıkan Marksizm düşüncesi Rus aydınlar arasında kendi toprakları için yorumlanarak ilgi görmüştür. Halkın büyük kesimini oluşturan köylünün durumu alternatif bir siyasal düzen getirme söylemini zamanla artırmıştır. 1861'de bir çeşit toprak köleliği olan serflik kalkmış ve köylü sınıf özgür olmuştur ama kendi toprağını işleyememiştir. Köylüye toprağın mülkiyeti değil, kullanım hakkı verilmiştir. Topraksızlık, yoksulluk, açlık köylünün sürekli problemi idi. Marksist düşünce köylü sınıfın içinde bulunduğu şartlarla beraber

yayılmaya başlamıştır Rusya’da. Bu sebeple ilk Rus aydınları otokrasiye alternatif yeni düzenin temelini köyde ve köylüde aramıştır.⁴¹⁴ Halkçılar köylü kesimi aydınlatmak için her tehdidi ve tehlikeyi göze almıştır. Ancak halkçılar İmparator II. Aleksandr’ın Narodnaya Volya (Halkın İsteği) adlı bir dernek tarafından öldürülmesiyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Başarılı olamayan bu girişimle birlikte topraktan istediğini bulamayan köylüler şehirlere akın etmiştir, böylece Rus proleteryasının temeli atılmıştır.

Son asırda tüm dünyada başlayan sanayileşme Rusya’da da etkisini göstermiştir. Yaşam koşullarını düzeltmek için köyden şehre göç edenler fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Yeni işçi sınıfın şartları da köylüden iyi olmamıştır. Şehirlerde gün geçtikçe sayısı artan işçi sınıfı yüksek emek karşılığında düşük maaşla çalışmaya başlamıştır. Ağır iş şartları, fazla mesai saatleri, maaşların çoğu zaman malla ödenmesi, çocuk işçi çalıştırılması, sosyal hakların yetersizliği işçi sınıfın başat sorunları olmuştur. Bu sorunlar sık sık yapılan grevlerle dile getirilmiştir. Grevlerin ardından sendikacılık faaliyeti ortaya çıkmış ve zamanla çok güçlenmiştir. İşçi sınıfın söylemleri Marksizm taraftarlarının sayısını artırmış ve bu fikirde çeşitli dernekler kurulmuştur. Bunlardan biri de 1895’te Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin) tarafından kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği’dir. Bu birliğin kuruluşu suç sayılmış ve Lenin Sibiry’a sürülmüştür. Marksistler 1898’de Sovyet Komünist Partisi’nin ilk başlangıcı sayılan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’ni kurmuşlardır. Lenin Sibirya’dan ayrıldıktan sonra İsviçre’de Rus Marksistlere katılmıştır. Partinin 1903’teki konrelerinde fikir ayrılıkları olmuş Bolşevikler (çoğunluk grubu) ve Menşevikler (azınlık grubu) olarak iki guruba ayrılmıştır. Lenin liderliğindeki Bolşevikler partiye hâkim olmuştur.

Çarlık yönetimi ülkedeki duruma çare ararken Çin’in kuzeydoğusundaki Mançurya’da hâkimiyet mücadelesi için Japonlarla savaşmak zorunda kalmıştır. İşçi ve köylünün genel greve gidebileceği tartışmaları sürerken bu savaş toplumu bir araya

⁴¹⁴ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 123.

getirebilir, sıkıntıları unutturabilirdi ama öyle olmamıştır. İki yıl süren savaş beklenmedik bir Japon zaferi ile sonuçlanmıştır. Savaş sürerken Ocak 1905'te Petersburg'da yeni bir ayaklanma çıkmıştır. Ayaklanma savaştan üç ay sonra aralık ayında bastırılabilmiştir. Çarlık yönetimi ayaklanmayı kanlı bir şekilde ve çok zor bastırabilmiştir, Rusya bu ayaklanmada devrimin eşiğinden dönmüştür. Ayaklanma sürecinde ordu mensuplarının çoğu yönetime bağlı hareket etmiştir ama içlerinde isyana destek olan askerler de vardır. Bu askerlerden bir grubun görev yaptıkları savaş gemisinde gerçekleştirdiği isyan dünya kamuoyunda oldukça ses getirmiştir. Rusya'nın Karadeniz filosuna bağlı Potemkin zırhlısına ait personel, subaylara karşı ayaklanmış ve gemiyi ele geçirmiştir. Bu hareket devrimciler için 1917 İhtilali'nin önünde yol gösterici olmuştur.⁴¹⁵ Ayaklanma bastırılrsa da II. Nikola bazı talepleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Anayasada reform yapılmış, liberal üyelerin de bulunduğu Duma meclisi kurulmuş ve çok partili sisteme geçilmiştir.

Rusya 1914'te başlayan genel harbe bir asırdır devam eden birikmiş sorunlarla ve halkının güven duymadığı bir yönetimle girmiştir. Savaş başladıktan sonra verilen kayıplar, kaybedilen topraklar ve kıtlıklar halkı yönetime karşı daha çok öfkelenmiştir. Duma'nın fonksiyonunun da kanun çıkartmak değil, çıkan kanunları tartışmak olduğu geçen sürede görülmüştür. Buna rağmen Duma'yı tehdit olarak gören II. Nikola 1915 sonbaharında meclisi süresiz tatil etmiş, ordunun yönetimini de üzerine almıştır. Savaşa dâhil olurken İngiltere ve Fransa'nın verdiği ekonomik destek Rusya'nın beklentilerini karşılayamamıştır. Ortaklarından sık aralıklarla para talebinde bulunmuş ama genellikle olumlu cevap alamamıştır. Gelen paranın büyük bir kısmı da askerî harcamalara gitmiş, halkın ihtiyacı görülmemiştir. 1917'ye gelindiğinde savaşların, baskının, yokluğun ve çaresizliğin tükettiği bir halk vardır artık ve o halk yaşananların tek sebebi olarak görülen Çar ve yönetimini başlarında istemiyordu. Halk 22 Ocak'ta Petersburg başta olmak üzere birçok şehirde binlerce

⁴¹⁵ Potemkin'deki isyan daha sonra 1925 yapımı bir filmle unutulmaz kılınmıştır. Filmin orijinal adı Bronyenosyets Potyomkin'dir.

kişiyile açlığı ve savaşı protesto için yürüyüşe çıkmıştır. 8 Mart'ta kadın işçilerin öncülüğünde çalışanlar ekmek için genel greve gitmiştir. Çar'ın protestolara karşı direncinin kırılması askerin karşısına geçememesiyle olmuştur. 11 Mart'ta kışlalarından çıkan yaklaşık yirmi bin asker protestolara destek vermek için ayaklanmıştır. 12 Mart'ta Petersburg'da işçi ve askerlerden kurulu sovyet (konsey) oluşturulmuştur. İhtilalciler 14 Mart'ta geçici hükümet kurmuş ve Çar'ın istifa etmesini istemişlerdir. Çar Nikola bunu reddetmiş ve ordusuyla Petersburg üzerine yürümek istemiştir. Ordu komutanları bu kararı onaylamayınca Çar 16 Mart'ta tahtı bırakmış ve üç asırlık Romanof hanedanlığı sona ermiştir.

Karagöz, “Son Perde, İlk Sahne” adlı muhavereye Rusya'daki ihtilali bir tiyatronun son perdesinin ilk sahnesi olarak görür. Ona göre bu hareket düşmanın mağlubiyeti için atılan ilk adımdır. Şu ana kadar savaş düşmanın inadıyla devam etmiştir. Savaş İtilaf'ın hem askerlerini hem halkını bıkkın ve bitki bir hâle getirdiği için onlar kendi hükümetlerini devirecek, böylece savaşın son perdesi görülecektir. Hacivat da dört gözle böyle bir son beklediğini belirtince Karagöz dostuna dünyadan haberin yok, diye çıkışır. Ona göre son perdenin ilk sahneleri oynanmaya başlamıştır. İngiltere'de aklıktan kıvranan halk dayanamamış İrlanda'da ayaklanmıştır. Fransa'da kabine sallanmaktadır. Rusya daha beter olmuştur. İhtilal çıkmış, Çar Duma'yı kapatmış, meclis kazan kaldırmıştır. Petersburg'da üç gün iç savaş yaşanmış, sonunda ihtilalciler başa geçmiştir. Hacivat, daha fazlasını, Rusya'nın tamamen yok olmasını ister. Karagöz dostuna acele etmemesini, daha ne sahneler göreceğini söyleyerek muhavereye son verir:

Karagöz – Bak, ne diyorlar: Muharebe şimdiye kadar düşmanların inadıyla devam etti fakat onlar bitkin bir hâle geldiler.

Hacivat – Daha beter olsunlar!

Karagöz – Olacaklar, işte bunu da son perdede göreceğiz! Bu herifler, ne kadar inat etmiş olurlarsa olsunlar, bir taraftan tahtelbahirler muharebesi, diğer cihetten ilkbaharda cesim orduların şiddetli muharebeleri düşmanların bellerini bükecek. Artık fazla bir şeye kadir olmadıklarını, olamayacaklarını anlayacaklar, kırılacaklar, dökülecekler. İtilafçı hükümetlerin milletleri de zaten muharebeden bıkkın ve bitkin bir hâle gelmiş oldukları için onlar da kendi

hükümetleri aleyhine dönecekler, hükümetlerini devirecekler, işte böylece muharebenin son perdesini göreceğiz, şan ve şerefimizle bu gaileden kurtulacağız. Dünyaya sulh ve müsalet gelecek!

Hacivat – Ya! Böyle bir son perdenin temasını doğrusu ben de dört gözle, bütün canımla beklerim.

Karagöz – Be adam, gözlerini dört açtın ama yine dünyadan haberin yok. Perde açıldı. İlk sahneleri oynanmaya bile başladı.

Hacivat – Aman nasıl? Sahi iş ciddi, gevezelikten vazgeçiyorum.

Karagöz – Budala! İngiltere’de herifler açlıktan kıvranıyor. Ateş İrlanda’da kaynaşiyor. Fransa’da kabine sallanıyor. Hele Moskoflarda büsbütün işin sunturlusu meydana çıktı. Koskoca bir ihtilal koptu. Moskof çarı Duma meclisini kapattı. Ama meclis kazan kaldırdı. Kazanı Moskof nazırlarının başına geçirdi. Bunların hepsini hapsetti. Petersburg’da kan gövdeyi götürdü. Üç gün üç gece sokaklarda muharebe oldu. İhtilalciler iş başına geçti. İşte son perdenin bir sahnesi! Beğenmedin mi?

Hacivat – İhtilal baştan başa Rusya’nın her tarafına sirayet etmeli, Ruslar büsbütün alt üstüne gelmeli ki sahne tamam olsun!

Karagöz – Acele etme! Sen kemal-i ümit ve iman ile son perdeyi temashada devam et. Bak daha Rusya’da, Fransa’da, İngiltere’de ne sahneler görülecek!⁴¹⁶

Gazete Çar’ın tahttan indirildiğini ve ülkeyi terk ettiğini de bir karikatürle duyurmuştur okuyucularına. Karikatürde Çar, kendisi gibi tahtından edilmiş Sırp Kralı I. Petar ve Karadağ Kralı I. Nikola’nın yanına gelmiştir. Çar yüzü gözü kan revan içinde ve tanınmayacak hâldedir. Masada demlenen iki sabık kraldan yalvararak votka ister. Masadakiler kendisini tanyamadıklarını, kim olduğunu sorar. Bir tepenin ardından onları izleyen Karagöz sabıklara şimdi tanınacak hâlde değil ama biraz dikkat ederseniz sizi bu duruma koyan kişi olduğunu anlarsınız, der. Karagöz bunu söylerken

⁴¹⁶ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 947, 17 Mart 1333 [17 Mart 1917], s. 2.

Rus çarının Balkanlarda yaymaya çalıştığı Panslavizm düşüncesinin sonucu olarak kralların ülkelerini ve tahtlarını kaybettiğini hatırlatır:

Çar – Ne olur yahu, bana da bir votka verin, ağzım sulandı.

Sabıklar – Tanıyamadık, sen kimsin?

Karagöz – Vakıa şimdi tanınacak hâlde değil ama biraz dikkat ederseniz sizi bu hâle koyan şahıs olduğunu anlarsınız!⁴¹⁷

4.1.1. Bolşevik İhtilali

Ülkede büyük bir devrim olmuştu ama savaş devam ediyordu. Rus askerler yorgun olmalarına rağmen yurtlarının savunulması için her türlü fedakârlığa hazırды. Cephe gerisinde sivillerin kurduğı geçici hükümete de destek olmuşlardır. Yeni hükümet ilk iş olarak savaşı sürdüreceklerini ilan etmiştir. Savaş Bakanı Aleksandr Kerensky temmuz ayında kendi ismiyle anılan bir taarruz başlatılmasını emretmiştir. Brusilov ve ordusu önceki senenin başarısını tekrarlamak için temmuz ayında Galiçya’da saldırıya geçip ilerlemeye başlamıştır. Kısa süre sonra Almanlar kuzeyden şiddetli bir saldırıya geçerek Rusları durdurmuş ve geri çekilmeye zorlamıştır. Geri çekiliş büyük bir bozguna dönüşmüştür. Ruslar 47 bini esir, 160 bin kayıp vermiştir. Başarısızlık hükümet başkanlığında değişikliğe neden olmuş, Kerensky geçici hükümetin yeni başkanı olmuştur. Eylül ayında Almanlar Albay Georg Bruchmüller’in liderliğinde taktiksel bir bombardımanla Baltıkların kalesi olarak adlandırılan Riga’yı ele geçirmiştir. Askeri başarısızlıkla beraber geçici hükümet geçen birkaç ayda konuşmaktan ve halkı oyalamaktan başka bir şey yapmamıştır. Maliye düzelmemiş, yiyecek kuyrukları kalkmamıştır. Bankerler, bürokratlar, serbest

⁴¹⁷ “Karagöz, nr. 949, 24 Mart 1333 [24 Mart 1917], s. 1.

piyasayı elinde bulunduran zenginler halkın yanında gözüken ama hepsi emperyalizme hizmet eden kişilerden oluşuyordu. Yurttaşlarından çok kendi çıkarlarını gözetiyordu. Askerler son başarısız harekâtla ümitlerini kaybetmişlerdi ve artık savaşmak istemiyorlardı. Kerensky tüm bu olumsuz şartlarda 14 Eylül’de cumhuriyeti ilan etmiştir.

Karagöz cumhuriyet ilanının Rusya’nın içinde bulunduğu duruma çözüm olabilecek bir adım olmadığını düşünmektedir. 22 Eylül tarihli gazetede yayımlanan karikatürde Rusya hasta adam olarak yatakta yatmaktadır. Karagöz üzerinde cumhuriyet yazılı bir şişe olduğu hâlde doktora hastanın durumunun tehlikeli olup olmadığını, bu ilacın iyi gelip gelmeyeceğini sorar. Doktor perişan ve bitkin durumdaki hastanın nabzını kontrol ederken Karagöz’e cevap verir. Hastalığın seyrine göre her şeyin olabileceğini, hastanın yakın zamanda rüzgâra karşı oturup oturmadığını sorar. Karagöz de öyle bir şey olmadığını ama çarlığın yıkılışını hatırlatarak birkaç ay önce başından tacını çıkardığını söyler. Çarlık tacı da duvardaki rafta durmaktadır. Doktorun hastalığın seyrine göre her şey olabilir cevabı gazetenin ileri görüşlüğünü ve Rusya’nın içinde bulunduğu fevkalade karışıklığı göstermektedir. Doktor haklı çıkmış ve birkaç hafta sonra Bolşevik ihtilali gerçekleşmiştir:

Karagöz – Doktor! Hastalığı tehlikeli mi, bu ilaç iyi gelecek mi dersiniz?

Doktor – Hastalığın seyrine göre her şey olabilir, fakat bu yakında rüzgâra karşı oturdu mu?

Karagöz – Hayır, öyle bir şey yok ama geçenlerde başından külahını çıkarmış idi!⁴¹⁸

Rusya’da cumhuriyet ilan edilse de artık çok geçtir; orduda disiplin, idarede düzen, halk içinde asayiş kalmamıştır. Yeni sistemin bunca karışıklığı düzeltilmesi için zamana ihtiyacı vardı. Kerensky bu kısa sürede hızla yıpranmıştır. Görevi Rusya’yı sulha ve reforma götürmek iken kendini halktan koparmış; sulh ve ekmek vaat eden,

⁴¹⁸ “Karagöz, nr. 1001, 22 Eylül 1333 [22 Eylül 1917], s. 1.

kayıtsız şartsız sulh isteyen Bolşevik Partisi'nin iktidar yolundaki işini kolaylaştırmıştır.⁴¹⁹ Almanlar bu karışıklığı fırsata çevirerek Lenin'in İsviçre'den Rusya'ya geçişine izin vermiştir.⁴²⁰ Bolşeviklerin lideri Lenin Rusya'nın kurtuluşunu üç sözcükle özetleyerek iktidar yolunu açmıştır: ekmek, toprak, barış. Bolşevikler halka ekmek, köylüye toprak ve tüm Rusya'ya barış sloganlarıyla 7 Kasım'da Kerensky hükümetini devirmiştir. Bolşevik İhtilali eski takvime göre 25 Ekim'e denk geldiği için bu devrime "Ekim Devrimi" denmiştir. Halkın sınırsız desteğini arkasına alan Lenin Almanya'dan ateşkes istemiştir. İki taraf barış görüşmeleri için aralık ayında Brest-Litovsk'ta bir araya gelerek barış görüşmelerine başlamıştır.

Rusya'nın savaştan çekilmesi ile Avrupa'nın doğusundaki savaş sona ermiş, Almanlar yeni topraklar kazanmış ve askerlerini batıdaki cephelere kaydırmıştır. Batı Avrupa'daki cephelere destek göndererek avantaj sağlayacağını düşünen Almanlar, bundan sonra yeni bir düşmanın, Amerika'nın savaşa girişini de hesaba katmak zorunda kalacaktır.

4.2. Amerika Birleşik Devletleri Savaşa Giriyor

Savaş beklenenden uzun sürdüğü için diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da azalan askeri kaynakların ve temel gıdaların temini için şartlar zorlaşmıştır. Ülkedeki kaynakların ihtiyacı karşılamaması ve arz talep dengesinin bozulması, üretimin artırılmasını ve eldeki kaynakların kontrollü tahsisini gerekli kılmıştır. İngiltere ve Fransa bu anlamda daha rahattı. Ticaret gemileri ile bir şekilde ülkelere mal ve gıda tedariki sağlayabiliyor, sanayide ihtiyacı olan hammaddeyi savaş ortamında bile ülkelere sokabiliyordu. Savaş koşullarında beklentileri karşılayacak şekilde olmasa da hammaddenin ülkeye girmesi sanayide çarkların dönmesi, patron-

⁴¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1914-1922 Cilt III**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2020, s. 347.

⁴²⁰ Norman Stone, **a.g.e.**, s. 123.

işçi sınıfının korunması, belli alanlarda ihtiyaçların karşılanması demektir. Almanya geçen üç yılda Avrupa’da, Doğu Afrika’da, Pasifikler’de, denizlerde neredeyse tek başına savaşıyordu. Buna rağmen yenilmemiştir ve düşmanları için hâlâ en büyük tehdit ve rakiptir. Bu Almanya için her açıdan fevkalade bir başarıdır. Halk da savaşın başından itibaren ülkesinin yanında durmuştur. Ancak 1916 baharında tarım verimliliğinin düşük olması, ekmek kuyruklarının artması Almanların savaşı destekleyen milliyetçi ve vatanperver duygularının önüne geçmeye başlamıştır. Hükümetin aldığı ekonomik önlemler ne kadar başarılı olursa olsun bu Alman halkının savaşı bir yıl daha destekleyeceğinin garantisini vermiyordu.⁴²¹ Alınan önlemler gıdadaki enflasyonun artmasına mani olamamıştır. Karaborsacılık, stokçuluk ve rüşvet karşılığı tedarik artmıştır. 1916’da kadın ve çocuk ölüm oranları %50 artmış, açlıkla bağlantılı raşitizm, iskorbüt ve tüberküloz gibi hastalıklar yayılmıştır. Almanlar tüm bunların sebebini ablukaya bağlamaktaydı. Bu tarihe kadar Hollanda, İskandinavya ve Danimarka gibi tarafsız komşu ülkeler yoluyla ablukayı hafifletmiştir ama şimdi bıçak kemiğe dayanmıştır. Almanya’nın ablukayı yarması artık kaçınılmaz olmuştur. Bunu yapabilmesi için Amerika’nın da savaşa girmesine neden olabilecek bir karar alması gerekmiştir ve bu riski göze almıştır. Bu sınırsız denizaltı savaşları kararıdır.

Denizaltılar, henüz savaşın başında Almanların elinde büyük bir silah olduğunu ispat etmiştir. U-botlar kendilerinden beklenmeyecek şekilde birkaç Britanya savaş gemisini batırınca İngilizler önlem almak zorunda kalmış, Kasım 1914’te Kuzey Denizi’ni savaş bölgesi ilan etmiştir. Buna göre Kraliyet Donanması’nın izni olmadan tarafsız hiçbir gemi geçirilmeyecektir. Almanya bu karara 4 Şubat 1915’te aynı sertlikte cevap vermiştir. Kuzey Denizi’nin bir savaş alanı olmasından dolayı buradan geçecek tarafsız gemilerin veya ticaret gemilerinin uyarılmadan batırılacağını ilan etmiştir. Bu duyurudan sonra Almanya İngiltere’nin sivil gemilerini batırmaya başlamıştır. Mayıs 1915’te Alman denizaltılarından biri Newyork’tan dönen Britanya

⁴²¹ Michael Howard, **a.g.e.**, s. 108.

yolcu gemisi Lusitania'yı İrlanda kıyılarında batırmıştır. Geminin kaçak olarak cephane taşıdığına kuşku yoktu ancak ölenlerin 128'i Amerikan vatandaşıydı. Bu olay Amerika'da büyük bir tepkiye yol açmıştır. Bu olaydan üç ay sonra Arabic adlı yolcu gemisi batırılmıştır. Bu gemide ölenlerden yalnızca ikisinin Amerikan vatandaşı olmasına rağmen Birleşik Devletler'de ciddi protestolar yapılmış, tepkiler gösterilmiştir. Bunun üzerine Alman donanması eylemlerinden vazgeçmiş ve Atlantik'le Manş Kanalı'ndan denizaltılarını çekmiştir.

Başkan Woodrow Wilson savaşın başından beri barış yanlısı tutum sergilemiştir. Almanya'nın yukarıdaki saldırılarında da soğukkanlı tavrını sürdürmeye devam etmiş, Amerikan Kongresi'ndeki muhalif sesleri susturmayı bilmiştir. Zaten halkının çoğu kendi meseleleri olmayan bir savaşa dâhil olmak istemiyordu. Wilson ve kabinesinin süreçten çok da şikâyet edecek durumu yoktu. Savaş Amerikan ekonomisini düze çıkarmıştı. "Ocak 1914'te ABD'nin toplam ihracat değeri 204 milyon dolardı. Temmuzda ekonomi bunalımdaydı ve ihracat 154 milyona düşmüştü. Aralık itibariyle ihracat 245 milyon dolara yükseldi. Bir yıl sonra, Aralık 1915'te ihracat 359 milyon dolara ve Aralık 1916'da 523 milyon dolara ulaştı. Amerikan hisseleri yükseldi: Dow Jones indeksi Aralık 1914 ile Aralık 1915 arasında %80 kazanç gösterdi."⁴²² Başkan Wilson Kasım 1916'da yeniden başkan seçildiğinde de bu ekonomik kazanca rağmen barış için çaba göstermeye devam etmiştir. Tekrar başkan seçildikten sonra savaşan devletlere barış şartlarını belirlemeleri için çağrı yapmıştır. İtilaf devletleri bunu memnuniyetle karşılamıştır çünkü şartlarının makul görüleceğinden şüphe etmemiştir. Zira Amerikan Kongresi tarafsız olsa da Almanya'ya karşı mesafeliydi, onları savaş kurallarına uymamakla, Belçika'da katliam yapmakla suçluyordu. Bununla birlikte Amerika savaş boyunca en çok ticareti İtilaf devletleriyle yapmıştır. İtilaf tarafının şartları Belçika ve Sırbistan'ın topraklarının tazminatla birlikte iadesi, Polonya'nın bağımsızlığı, Alsace-Lorraine de dâhil düşmanın istila edilen topraklardan çekilmesi gibi konuları içeriyordu. Almanya'nın barış şartları daha ağırdı. Alsace-Lorraine'nin ve

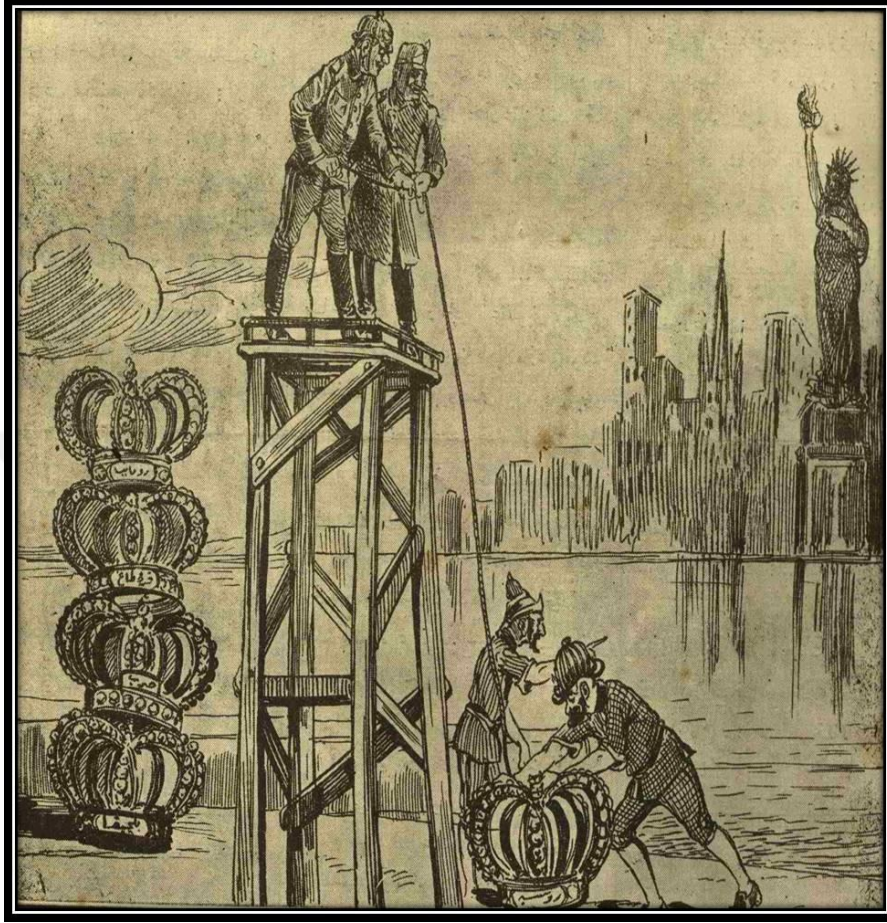
⁴²² Hew Strachan, *a.g.e.*, s. 254.

bölgedeki madenlerin kendilerine verilmesi, Polonya ve Baltıkların Almanlaştırılması, Belçika'nın ilhak edilmeyip askerî ve siyasî açıdan kendi kontrollerinde olması, Balkanlar'da Avusturya egemenliği, Afrika'daki topraklarının iadesi gibi şartları kapsıyordu. Wilson'un Aralık 1916'daki bu iyi niyet girişimi sonuçsuz kalmıştır. 1917'ye cephede konumları sağlam olarak, zafere inanarak giren devletlerin bu şartları kabul etmesi hâliyle mümkün olmamıştır.

Almanya Şansölyesi Bethmann Hollweg ve Avusturya'nın yeni kralı Karl aslında barış vaktinin geldiğini düşünüyorlardı ama Alman komutanların tavizsiz tavırlarına ve onlarla aynı düşüncedeki Kayzer'e söz geçirememişlerdir. İngiltere'nin yeni başkanı Lloyd George ve ordusu da kendi şartlarının arkasında durmuşlar ve savaşa devam etmekten kaçınmamışlardır. Almanlar ülkenin içinde bulunduğu sosyal şartlardan ve ablukadan dolayı ocak ayında sınırsız deniz savaşı kararı almıştır. Amerika'nın savaşa girmesini de göze alarak Britanya Adaları ve Batı Fransa etrafında görülecek her geminin batırılacağını ilan etmiştir. Wilson bu karara sert tepki göstermiştir. Almanya bu ilanın ardından Amerika'nın kabul etmeyeceği başka bir girişimde bulunmuştur. Amerika'nın o sıralar Meksika ile anlaşmazlıkları vardı ve bu anlaşmazlıklar zaman zaman silahlı çatışmaya dönmekteydi. Almanlar Amerika'ya karşı Meksika kozunu kullanmışlardır. Amerika kendilerine savaş açarsa Meksika ekonomik olarak desteklenecek; Arizona, Yeni Meksiko ve Texas Meksika'ya verilecekti. Buna karşılık Meksika Japonya ile Almanya'nın yakınlaşmasını sağlayacak ve üçlü bir ittifakla Amerika'ya cephe oluşturacaklardı. Alman dışişleri bu teklifi içeren şifreli telgrafi Amerika'daki büyükelçisine göndermiştir. Ne var ki telgraf İngilizlerin eline geçmiş, mesajın şifresi çözüldükten sonra şubat sonlarında Amerika'ya bildirilmiştir. Wilson Amerika'nın güvenliğini tehdit eden bu telgrafi kongreye taşımış ve Almanlarla ipler iyice gerilmiştir. Mart ayının sonlarında Almanlar iki Amerikan ticaret gemisini batırınca kongre kararıyla 6 Nisan 1917'de Amerika Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Hemen ardından Avrupa'ya asker göndermek için hazırlıklara başlamıştır. Böylece bir nevi savaştan çekilen Rusya'nın yeri doldurulmuştur.

Karagöz başından beri Başkan Wilson'un barış yanlısı söylemlerini destekleyen yayınlar yapmaktaydı ancak savaş kararı aldıktan sonraki ilk haberinde Amerika'yı tehdit eden bir karikatürle okuyucusunun karşısına çıkmıştır. Karikatürde İttifak devletlerinin işgal ettiği veya savaş dışı bıraktığı ülkeler Amerika'ya hatırlatılmaktadır. Amerika'nın New York şehrindeki Liberty Adası üzerindeki Özgürlük Heykeli'nin tam karşısına, Karagöz ile Hacivat ve Kayzer Wilhelm ile Franz Joseph birlikte heykel inşa etmektedirler. O tarihlerde Avusturya kralı I. Karl'dır ama gazete Kasım 1916'da ölen Franz Joseph'i kullanmayı tercih etmiştir. Heykel, işgal ve istila sırasına göre aşağıdan yukarıya Belçika, Sırbistan, Karadağ, Romanya krallıklarının taçlarından oluşmaktadır. Karagöz ve Hacivat, Wilhelm ve Joseph'in ahşap bir kuleden saldığı halata savaştan yeni çekilen, ateşkes görüşmelerinin devam ettiği Rusya'nın tacını bağlamaktadır. Bu taç da iki imparator tarafından İttifak ortakları tarafından istila edilen Romanya tacının üstüne oturtulacaktır. Hacivat Karagöz'e, müttefiklerin istila ettiği, bozguna uğrattığı ülkelerin taçlarından yaptıkları heykelin en az Özgürlük Heykeli kadar yüksek olması gerektiğini söyler. Karagöz de haydi yardım et, Rus tacını kastederek şunu da ötekilerin üstüne koyalım, emin ol ondan yüksek bile olur, diye cevap verir. İki kafadarın heykeli Amerika'nın özgürlük timsalinin karşısına yapması Amerika'ya bir gözdağıdır. Yaptıkları heykelin özgürlüklerini kaybeden ülkelerden oluşması da keskin bir zekânın ürünüdür. Bu karikatürle adeta Amerika'ya uslu uslu otur, denmektedir:

Karikatür 13: Özgürlük Anıtına Karşı Mağlup Kralların Taçlarından Anıt!



Kaynak: **Karagöz**, nr. 954, 11 Nisan 1333 [11 Nisan 1917], s. 1.

Hacivat – Karagöz’üm, bizim yaptığımız heykel de laakal şu irtifada olmalı...

Karagöz – Haydi, yardım et, şunu da ötekilerin üstüne koyalım, emin ol, ondan yüksek bile olur!⁴²³

Gazete 20 Haziran tarihli sayısında Başkan Wilson ve Karagöz arasında geçen manzum bir diyalog yayımlamıştır. “Muhavere-i Nazikâne” başlıklı şiir, adından da

⁴²³ “**Karagöz**, nr. 954, 11 Nisan 1333 [11 Nisan 1917], s. 1.

anlaşıldığı üzere nezaket dairesinde geçen bir diyalogdur. Sekizli hece ölçüsü ve mukaffa yazılmış şiirde özellikle biçime dikkat edildiği görülmektedir. Söze ilk başlayan Wilson kendini takdim eder, savaşla ilgili kararını sorgulayarak elindeki çantanın bozuk düzen nota dolu olduğunu söyler. Karagöz'e doğru kararlar alabileceği aklın yolu nerededir, diye sorar. Karagöz, Wilson'a kendisini tanıtmaya gerek olmadığını ve onun çantasındaki aldığı yanlış kararlardan haberi olduğunu söyler. Karagöz Wilson'un aradığı akıl yolunun artık denizaltılarla dolu olduğunu da sözlerine ekler. Amerika'nın savaşa girmesine neden olan en önemli sebeplerden biri Alman denizaltılarıyla batırılan gemilerde ölen vatandaşlarıdır. Amerika'nın asker sevkiyatı için kullanacağı deniz yolu için Karagöz Alman denizaltılarına karşı Wilson'u uyarmaktadır. İlk iki bentte kullanılan nota, mevval, falso kelimeleriyle güzel bir tenasüp yapılmıştır:

Wilson:

Ey Karagöz! Size edeyim

Ben kendimi prezanta

Adım Wilson, sanım sersem

Elimdeki meşin çanta

Bozuk düzen nota dolu

Nerde acep akıl yolu?

Karagöz:

Malumumdur adın hâlin

Vasfetmeğe yoktur lüzum

Çantadaki her mevvalin

Falsosunu duydum kuzum

Arıyorsan akıl yolu

Şimdi tahtelbahir dolu

Wilson Almanya'ya savaş ilan etmekle hata ettiğini kabul eder. İngilizleri adam sanmış, düzenbaz Kikirik'in Berlin yolu açık, sözüne inanmıştır. Wilson geç de olsa şunu anlamıştır, aldığı karar, tuttuğu yol çok çetindir. Karagöz Wilson'un akıl yolu aramasına hak verir. Onun bu tarakta bezi olmamasına rağmen bu işe girmiştir ve paçavraya dönmekten başka yolu yoktur. Eğer yine de bir gittiği yolu merak ediyorsa işinin ehli Hindenburg'a sormasını söyler. Karagöz Wilson'u bu kez General Hindenburg'la tehdit eder:

Wilson:

Alaman'a ilan-ı harp
Ettim ama öğrendim ki
Tuttuğum yol çıktı pek sarp
Adam sandım Kikirik'i
Ne yapayım, o köpoğlu
Açık dedi Berlin yolu

Karagöz:

Akıl yolu aramakta
Hakkın varmış doğrusu ya!
Öyle ise bir tarakta
Bezin döner paçavraya
İstiyorsan git kâr oğlu
Hindenburg'a sor o yolu

Wilson savaş sözünü ciddiye almamasını gönlünün barıştan yana olduğunu anlatır. Asıl amacının para olduğunu, paranın da İngilizlerde bulunduğunu söyler. Gazete sözü yukarıda değindiğimiz konuya getirmiştir. Savaş kötüye giden Amerikan

ekonomisini düzlüğe çıkarmıştır. Bu sebeple Wilson hiçbir zaman savaşın tarafı olmak istememiştir. Karagöz, koklamağa lüzum yok ne tür çiçeksin öğrendik, diyerek Amerika'nın hedeflerini, menfaatlerini gözettiğini gayet iyi bildiğini belirtir. Bugün olduğu gibi... İngilizler ise ne yapar eder avını kafese koymayı becerir. Kafese koyduğu her kim olursa cehennemin yolunu gösterir. İngilizler Amerikalıları oyuna getirerek savaşa sokmuş, Karagöz'e göre öyle olmasa da zaferin yolunu kısaltmıştır:

Wilson:

Söyleyim mi iç yüzümü
Sana Mister Karagözüm
Ciddi alma cenk sözümü
Harpte değil sulhta gözüm
Kikirik'te kese dolu
Ben ararım para yolu

Karagöz:

Koklamağa ne lüzum var?
Ne çiçeksin hep öğrendik
Kafesine mutlak koyar
Seni dahi Con Kikirik
Gösteriyor o hinoğlu!
Cehenneme giden yolu⁴²⁴

⁴²⁴ “Muhavere-i Nazikâne” **Karagöz**, nr. 974, 20 Nisan 1333 [20 Haziran 1917], s. 3.

4.3. Batı Avrupa Cephesi

4.3.1. Arras Saldırısı ve Chemin des Dames'te Nivelles'e İsyan

Eric von Ludendorff 1917'de cephe hattını gezerken üst üste yığılmış vaziyette ölen askerleri görünce dehşete düşmüştür. Komutanlarını bariz ölümlerin önüne geçmeleri için uyarmış ve bazı tedbirler almıştır. Kuvvetlerini daha ekonomik kullanmak için cephe hatlarını kısaltmıştır. Askerlerini İngiliz topraklarının menziline uzak tutmak için siper hattını Somme'dan kırk kilometre geriye, Hindenburg hattına çekmiştir. Her siper hattını birbirine bağlamış, her hattın önüne yoğun şekilde dikenli teller çekirmiştir. Savunma siperlerindeki asker sayısını azaltmıştır. Bu önlemler sonuç vermiş, İngiliz ve Fransızların başarılı olduğu savaşlarda bile Almanlar daha az asker kaybı yaşamıştır.

Batı Avrupa cephesinde Marne muharebelerinden beri devam eden yıpratma ve savunma savaşları aynı şekilde devam etmiş, pek bir değişiklik olmamıştır. Fransa'nın kuzeyindeki Arras şehrinin bir bölümü Almanların işgali altındaydı. Fransız General Nivelles'in liderliğinde ortak harekât kararına uyan General Haig'in İngiliz Seferi Kuvvetleri 9 Nisan'da Alman siperlerine saldırı başlatmıştır. Hedefleri Alman ihtiyat kuvvetlerini Aisne Nehri'nden çıkarıp atmaktır. Yirmi üç kilometrelik cephe hattında Edmund Allenby komutasındaki 3. Ordu İngiliz ve Kanadalılardan oluşmaktaydı. Ağır bombardıman ve kurşun yağmuru altında devam eden saldırıda Kanadalılar dört kilometre ilerleyerek stratejik Vimy Sırtı'nı ele geçirmişlerdir. İskoçlardan oluşan iki tümen yaklaşık beş kilometre ilerleyerek Almanların üçüncü siper hattına kadar girebilmiştir. Arras'ta Britanya'ya bağlı diğer birlikler de görevlerini başarıyla yerine getirmiş, hedeflerine ulaşmıştır. Almanlar, İngilizlerin yoğun ve koordineli topçu atışlarına yeterli cevabı verememiş, bulundukları hatlardan kontrollü olarak geri çekilmiştir. Savaş sonunda yüz binden fazla kayıp vermelerine rağmen Britanyalıların yüz elli binden fazla kaybı vardır. İngilizler bu savaştan sınırlı harp taktiklerini yürütme yeteneğini, Alman hatlarını yarma yöntemini geliştirerek çıkarmıştır.

Harekâtın diğer ortağı Fransa'da Nivelles'in saldırı planında Aisne üzerinden Chemin des Dames ormanlık tepelerine saldırmak vardır. Almanlar, Eylül 1914'ten

beri buradaydı ve Fransızların bu bölgeye saldıracaklarından haberdar olmuşlardır. Fransızlara göre hâkim konumdaydılar, siper hatları güçlü toplarla donatılmıştı ve cephe Artois'ten tahliye edilen askerlerle takviye edilmişti. Hava şartları da Almanlar lehine idi ama Nivelles saldırı planından geri adım atmamıştır. Üstelik askerlerini motive etmek için iki gün sonunda hedefe ulaşılmazsa saldırıyı durduracağını vaat etmiştir. Fransız piyadesi 16 Nisan'da topçuların ağır bombardımanından sonra ilerlemeye başlamıştır. Olumsuz hava ve arazi şartları piyadeyi hayli zorlasa da Fransızlar 20 Nisan'da cephenin batısında yedi kilometre kadar düşman hattına girebilmiş, yirmi beş binden fazla esir almışlardır. On gün sonra saldırı durdurulmuştur ama Fransa'da otuz bini ölü olmak üzere yüz otuz binden fazla kayıp vardır.

İngiltere ve Fransa bir hafta arayla farklı cephelerdeki saldırılarıyla kısmî ilerleme sağlasa da asker kaybı fazla olmuş ve Almanların Hindenburg hattını aşamamıştır. Karagöz iki ortağın Almanların meşhur savunma hattını geçememesini saldırıdan birkaç gün sonra bir karikatürle resmetmiştir. Karikatürde Kikirik ve Tango zayıf, bitkin ve kan ter içindedir, ellerinde kazma ile bir dağı aşmaya çalışmaktadır. Dağ General Hindenburg şeklinde devasa bir şekilde çizilmiştir. Bu zayıf iki kafadarın bu koca dağı geçebilmesi mümkün gözükmemektedir. Karagöz iki avala ellerinin hamuruyla erkek işine karıştıklarını, son saldırılarını kastederek bir kere daha denediniz, yine sert kayaya çarptınız şimdi köpek gibi soluyun, der. İngilizleri ve Fransızları hayli yorulduktan sonra nefes nefese kalmış bir köpeğe benzetir:

Karagöz – Hacivat, avallara dikkat, ikisi de bitik... Ulan! Elinizin hamuruyla erkek işine karışmak nenize gerek? İşte son bir tecrübe daha yaptınız. Sert kayaya bir daha çarptınız, soluyun şimdi itler gibi!⁴²⁵

⁴²⁵ Karagöz, nr. 957, 21 Nisan 1333 [21 Nisan 1917], s. 1.

II. Aisne Harekâtı olarak adlandırılan savaş şartlar düşünöldüğünde sınırlı bir başarı olarak görölecek bir harekâttır ancak General Nivelle ortaklarına ve askerlerine ilan ettiğı hedeflerden uzaktır. Ayrıca kayıplar düşünöldüğünde bu bir felaketti ve asker artık bile isteye ölüme süröklendiğini düşünüyordu. Bu düşünce Fransız ordusunda birlik ve itaat duygusunun kaybolmasına, disiplinsizliklerin artmasına neden olmuştur. Mayıs ayında birliklerde ayaklanmalar, silah bırakmalar ve firarlar artmıştır. Bu süreci yönetemeyen, askerî isyanın önüne geçemeyen Nivelle görevden alınıp yerine Verdun kahramanlarından Petain atanmıştır. Karagöz düşmanların taarruzlarının beklentilerini karşılayamamasına ve Nivelle'in kendi askerinin kıymına neden olmasına bir şiirde değinmiştir. Fransız-İngiliz taarruzunun akameti münasebetiyle “Mantık'ın Teranesi” başlıklı şiirde iki ayrı dörtlükte Nivelle ve Fransa'nın hâlini anlatır. Karagöz önce yedi düvele seslenerek onları barışa davet eder. Birçok insan bu savaşta hiç yoktan hayatını kaybetmekte, Nivelle'in yaptığı gibi binlerce askerin sebebi olmaktadır. Fransızlar hata yapmıştır, savaşı yeniden alevlendiren Thomas ve Clemenceau'nun sözlerinin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Thomas, savaşa yeni dâhil olan Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un ilk adıdır. Georges Clemenceau da Fransa'da dönemin aktif siyaset adamıdır ve iki kez başbakanlık yapmıştır. Eğer Fransa bu iki devlet adamının sözlerine kanıp inatla savaşa devam ederse Almanya mutlaka ona savaştan el çektirecektir:

Dinle artık beni ey yedi düvel!

Çalmazsan çalarım ben sulh tamburu

Aklını başına alsaydı “Nivel”

Serdirmezdi yere yüz bin taburu!

Ey Fransız artık eyledin falso

Para etmez Tomas ve Klamanso;

Dedirir Alaman mutlaka paso

Takınca başına demir kalburu!⁴²⁶

Nivelle'in yerine gelen General Petain mayıs ve ekim ayları arasında ordu içindeki isyanı bastırmak için mücadele etmiştir. Asker içinde huzuru ve asayiş sağlamaya adanmış ölümüne mahkûm edilen 629 askerden 43'ünü infaz ederek askerinin yanında ve sükûnetin sağlanmasından taraf olduğunu göstermiştir. Petain çabasının karşılığını almış ve ordu içinde birliği yeniden sağlamıştır.

4.3.2. Messines'te Tünellerle Gelen Zafer

Batı cephesinde 1917'nin yarısına gelindiğinde müttefikler için korkunç bir tablo vardır. Fransız ordusu isyan ve karışıklık üzerine savunmada kalma kararı almış, Rusya ise neredeyse savaştan çekilmiş durumdadır. Amerika kendi yanlarında savaşa girmiştir ama Avrupa'ya asker desteğinin sağlanması 1918'i bulacaktır. Almanlar bunu fırsata çevirebilirdi. Douglas Haig bu zaman diliminde Batı cephesinin sorumluluğunun Britanya orduları üzerinde olduğunu görmüştür. Haig'e göre bunun üstesinden gelmenin yolu ordularını yıpratma pahasına ileri harekâta bulunup Almanların toparlanmasına fırsat vermeden üzerlerinde baskı kurmak ve bu baskıyı sürdürmektir. Bunu yapmak için Flanders'da, Ypres'te savaşarak Belçika limanları ele geçirilebilir, Almanların dikkati buraya çekilebilirdi. Kraliyet Donanması bu planı desteklemiştir çünkü onlara göre en büyük tehlike Alman gemileri ve denizaltılarıydı. Bu fikre Lloyd George şüpheyle yaklaşırsa da Nivelle'e destek verdiği için hata yaptığından Haig'in karşısında durmamıştır.

Britanya ordusu haziran başında Haig'in planları doğrultusunda General Herbert Plumer komutasında Ypres'in güneyindeki Messines sırtlarına Almanların

⁴²⁶ “Mantık'ın Teranesi” **Karagöz**, nr. 963, 12 Mayıs 1333 [12 Mayıs 1917], s. 3.

beklemediği bir saldırı gerçekleştirmiştir. Plumer, mayıncılarına Messines Sırtı altından Alman siperlerine doğru yirmi dört tünel kazdırarak bu tünelleri tonlarca patlayıcıyla doldurtmuştur. Ağır top atışlarıyla başlatılan ilk saldırıda Almanlara karşı üstünlük kuran Britanya ordusu açılan tünelleri 7 Haziran sabahı aynı anda patlatarak ortalığı adeta cehenneme çevirmiş ve düşmanın dağılmasını sağlamıştır. Britanya ordusunun ilerleyişine 72 İngiliz tankı da destek vermiştir. Almanların karşı saldırılarıyla bir haftayı bulan harekât sonunda tank, topçu ve piyadelerin uyumlu çalışmasıyla Messines Sırtı Yeni Zelanda birliği tarafından ele geçirilmiştir. Böylece İngilizler hâkim bir tepeyi ele geçirerek Ypres'e ikmal hatlarını daha güvenli hâle getirmiştir.

4.3.3. III. Ypres Savaşı

Mareşal Haig, Messines başarısının ardından anlamsız bir şekilde beklemeyi tercih etmiştir. Bir sonraki saldırı için yedi hafta kadar bekleyerek Almanların tahkimatlarını güçlendirmesine fırsat vermiştir. Alman savunma uzmanı Albay von Lossberg bu sürede altı ayrı savunma mevzisi hazırlamıştır. 8-9 kilometrelik savunma mevzileri makineli tüfeklerle güçlendirilmiş, ileri savunma hatları zayıf tutularak düşman tuzağa çekilmek istenmiştir. İngiliz saldırısının başında bu kez General Hubert Gough vardır. Plana göre tanklar ve uçakların bombardımanıyla Gough'un 5. Ordusu saldırıya geçecektir.

Avrupa'da savaş tüm hızıyla devam etmektedir. Britanya'ya bağlı unsurlar Alman savunma hatlarına şiddetle saldırmaktadır. İki tarafta büyük asker kayıpları yaşamaktadır. Savaş nedeniyle halk gıda ihtiyaçlarını karşılamakta gün geçtikçe zorlanmaktadır. Cephede kan gövdeyi götürürken Karagöz bu tarihlerde daha çok düşmanın siyasî ve sosyal durumlarına yönelik yayınlar yapmayı tercih etmiştir. Zaten müttefiklerin saldırılarını haber yapacak durumda değildir. Bu nedenle İngiltere ve Fransa'daki yiyecek sıkıntılarına değinmiştir. Gazete sözümleri ona İsviçre'de bulunan özel muhabirinden Paris'ten, Londra'dan cinler, şeytanlar, kargalar vasıtasıyla önemli haberler almıştır. Şuun-ı Zaman bölümünde "Siyasiyat-ı Hariciye" başlıklı Londra'dan gelen habere göre İngiltere'de savaşın başından beri gözleri yakan hırs ateşi yerini

açlık dumanına bırakmıştır. İngiliz halkı açlıktan şikâyet ettikçe yöneticiler şöyle bir çözüm bulmuştur. Daha önce yaptıkları gibi Fransızları taarruz için kandırarak, binlerce askerinin kırılmasına yol açacaktır. Bu fırsattan istifade İngilizler de Fransa'da buldukları yiyecekleri balonlarla İngiltere'ye taşıyacaklarını söyleyerek halkı teselli etmeye çalışacaklardır:

Karagöz'ün İsviçre'de bulunan muhabir-i mahsus Paris'ten, Londra'dan, havadan, yeraltından, şeytanlar cinler vasıtasıyla birtakım mühim haberler elde etmiş, kargalar vasıtasıyla bildirmiştir:

Londra'dan: İngiltere'de muharebenin iptidasından beri gözleri yakan ateş-i hırs yerine şimdi açlık dumanı bürümeye başlamıştır. İngilizler açlıktan şikâyet ettikçe İngiliz ricali gizliden gizliye bunları yakında Fransa'da, Fransızları yeniden taarruza kandırarak binlerce, yüz binlercesini daha kırdıracaklarını, Fransa'da bulabildikleri me'kûlâtı yeni tesis edecekleri balon postalarıyla İngiltere'ye nakledeceklerini söylüyorlar, teselliye çalışıyorlar.

Paris'ten gelen habere göre de Fransa'da açlıktan şikâyet günden güne artmaktadır. Hâl böyleyken halkın gıda temininden sorumlu bakanı mecliste yaptığı bir konuşmayla halkı daha da galeyana getirmiştir. Bakan, Almanların denizaltı saldırıları devam ettikçe bir iki ay içinde yiyecek kalmayacağını söylemiştir. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız yöneticileri konferansta bir araya gelmiştir. İngilizler bu derde çare bulmak için Fransızlara askerlerini şiddetle hücumla sevk etmelerini tavsiye etmiştir. Böylece nüfuslarının azalacağını ve yiyeceklerini idare edebileceklerini söylemiştir. Fransızlar da bu öneriye körü körüne inanmıştır. Karagöz, Fransızların asker kayıplarının İngilizlerin saldırı planları neticesinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi gereksiz asker kayıpları da Fransız ordusunda askeri isyana yol açmıştır:

Paris'ten: Fransa'da açlıktan şikâyet günden güne artmaktadır. Fransa iâşe nazırının ahiren parlamentoda irat ettiği nutuk halkı büsbütün galeyana getirmiştir. Bu nazır Fransa'da, tahtelbahirler muharebesi böyle giderse bir iki ay içinde yiyecek kalmayacağını açıkça söylemiştir. Fransa ricali ile İngiliz ricali arasında vuku bulan konferansta İngilizler, bu derde çare bulmak için Fransız askerlerini şiddetle hücumla sevk ederek nüfusu azaltmalarını ve

böylece me'kûlâtı idare etmelerini tavsiye eylemişler, Fransız ricali de buna körü körüne inanmışlardır.⁴²⁷

III. Ypres saldırısı 11 Temmuz'da hava harekâtıyla başlamıştır. Hava üstünlüğü ele geçirildikten altı gün sonra üç bin top atışı ile yeni bir bombardıman başlatılmıştır. 31 Temmuz'da daha önceki Ypres savaşlarında olduğu gibi Fransız ve İngiliz piyadeler topçu desteklerini arkalarına alarak harekete geçmiştir. Fransız 1. Ordusu dört kilometre içeri girmiş, Muhafız Tümeni Yser Kanalı'nı aşmış, altı yüz esir almıştır. Bunun üzerine Almanlar kanatlardan harekete geçerek İngilizleri iki kilometre geri itmiş ve o ana kadar müttefiklere on yedi bin kayıp verdirmiştir. Savaş tüm şiddetiyle devam ederken normal hava şartlarının dışında ağır bir yağmur başlamış, yedi gün dinmemiş ve İngiliz ilerleyişini sekteye uğratmıştır. Yağmur araziye çamura bulamış ve topların, makineli tüfeklerin nizami çalışmasını; askerin intikalini hem yavaşlatmış hem zorlaştırmıştır. Öyle ki bir topu 250 metre ileriye taşımak altı buçuk saati bulmuştur.⁴²⁸ Gough'un ağustos taarruzları bu şartlarda sürmüştür. Ayın on altısında Ladgemarek'a saldırılmış, iki gün sonra burası ele geçirilmiştir. Almanlar direnişten vazgeçmeyerek stratejik konumdaki Gheluvelt platosunu elinde tutmuştur. Alman piyadelerinin inatçı ve koordineli savunması İngiliz 5. Ordusu'nu durdurmayı başarmıştır. Haig bu nedenle General Gough'un yerine Plumer'i getirmiştir. Bu değişiklik III. Ypres'teki harekâta belirlenen hedeflere ulaşamadığının göstergesi olmuştur.

Karagöz Batı cephesinde devam eden savaşa dair sessizliğini ağustos ayında bozmuştur. 15 Ağustos'ta okuyucularıyla paylaştığı karikatür, dört ay önce 21 Nisan'daki karikatürün benzeridir. Daha önce yer verdiğimiz karikatürde düşman karşısında Almanların sert savunması ön plana çıkarılmış, Alman savunması Hindenburg şeklinde dağ olarak gösterilmişken bu karikatürde de savunma yine dağ

⁴²⁷ “Şuun-ı Zaman” **Karagöz**, nr. 973, 16 Haziran 1333 [16 Haziran 1917], s. 3.

⁴²⁸ Norman Stone, **a.g.e.**, s. 127.

olarak temsil edilmiştir. Önceki çizimden farkı dağın üzerine dürtlü ortak anlamında “İttifak-ı Merbaa” yazılmış, zirveye ise Almanların sembolü kartal konmuştur. Yine önceki karikatürde İngiliz ve Fransız askerlerin elinde kazma ile dağ aşılımaya çalışılırken burada da öyledir yalnız ilaveten İtalyan ve Rus askerleri vardır. Önceki karikatürün müttefikleri avalken burada kalın kafalıdır. Karagöz’ün dört ay arayla neredeyse aynı karikatür ve aynı resim altı yazısıyla okuyucunun karşısına çıkması, sözünü sakınmadan söyleyen, keskin bir dile sahip gazete için şaşırtıcıdır:

Karagöz – Ulan kalın kafalı herifler? O elinizdeki kötü aletlerle o yalçın ve sert kayadan bir şey koparamayacağınızı hâlâ anlamadınız mı? “Yel kayadan ne alır?” bilmiyor musunuz?!⁴²⁹

4.3.4. Passchendaele Köyü

Plumer görev kendisine verilir verilmez ısrarla takviye talebinde bulunmuştur. Sınırlı operasyonları yeğlemiş ve askerın bir yeri ele geçirdikten sonra ilerlemesi yerine başlangıç mevzisine bağı kalıp bulunduğı yeri güçlendirmesini istemiştir. Saldırı için üç hafta hazırlık yapmış, 20 Eylül’de saldırıya geçmiştir. Plumer, Gough’dan daha şanslıydı, hava güneşli ve zemin sertti. Piyade dört tümenle harekete geçmiş, topçular atışlarıyla ilerlemelerine yardım etmiştir. Alman karşı saldırılarına rağmen bir buçuk kilometre ilerleyerek Menin yolu İngiliz ve Avustralyalı askerler tarafından temizlenmiştir. Britanya kuvvetleri 4 Ekim’de Anzaklarla saldırıya geçmiştir ama aynı tarihte Almanlar da saldırı planlamıştır ve aynı anda top atışlarıyla iki taraf şaşkına dönmüştür. Ancak Britanyalıların top atışları Almanları daha çok zayıyata uğratmıştır. Bu ilginç çatışmanın geçtiğı Broodseinde köyünde müttefikler Almanlara üstünlük kurmuştur.

Plumer’in şansı birkaç gün sonra tersine dönmüş, yağmur yağmaya başlamış ve savaş alanını bataklığa çevirmiştir. Askerin ilerleyişi olumsuz hava ve saha

⁴²⁹ “Karagöz, nr. 990, 15 Ağustos 1333 [15 Ağustos 1917], s. 1.

koşullarında adeta işkenceye dönmüştür. Almanlar savunmada sağlam durmuş ve Britanyalıların çok fazla ilerlemesine müsaade etmemiştir.

General Haig, askerlerin yorgun olmasına rağmen saldırıların devam ettirilmesini istemiştir. Passchendaele sırtlarını Almanlardan almak istiyordu. Burası ele geçirilirse kış savaşlarında büyük avantaj sağlayacaklardı. Ancak asker gerçekten çok yorgundu ve binlerce silah arkadaşını kaybetmişti. Fransız General François, Petain'e gönderdiği bir mesajda, Komutan Haig, başarısız olduğunu itiraf etmiyor, sürekli saldırmak ve bu başarısızlığını örtbas etmek için çaba sarf ediyor. 1. Ordu'nun anlamsız bir savaşa sürüklenerek gereksiz ağır kayıplar vermesinden endişe duyuyorum,⁴³⁰ diyerek Haig'in kararından yakınmıştır. Petain, buna rağmen savaşa devam edilmesini istemiştir. Kasımın ilk haftası Passchendaele köyüne yoğunlaşan müttefikler köyü ele geçirmiş ve 10 Kasım'da çatışmalar sona ermiştir.

Zorluk derecesinin ve personel kaybının çok ama kazanımların sınırlı olması nedeniyle Passchendaele saldırısı Britanyalı askerler arasında hiçbir zaman iyi anılmamıştır. Britanyalılar burada 70 bini ölü olmak üzere 240 bin kayıp vermiştir. Almanya'nın kaybı ise 200 bindir. Haig'in zaferlerini bu ağır kayıplar gölgelemiş ve İngiltere'de itibar kaybetmiştir.

İngilizlerin her saldırısında bazı başarılı ilerlemeler kaydedilse de binlerce asker kaybı yaşaması basında ve hükümet erkânında hep aynı tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu tartışmalar kaybedilen askerlerin yerine takviyelerin nasıl yapılacağı ve yeni asker alımlarının nasıl gerçekleşeceğinde düğümleniyordu. Bu düğümün çözümü Amerika'dan beklenen bir milyon askerde görülüyordu. Okyanus ötesinden, Karagöz'e göre on iki bin mil⁴³¹ uzaklıktan asker sevkiyatının aylar süreceği müttefiklerin malumuydu ama Almanya'nın doğu cephesini boşaltıp batıda sayısal

⁴³⁰ İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 140.

⁴³¹ “**Karagöz**, nr. 1023, 12 Kânunuevvel 1333 [12 Aralık 1917], s. 1.

üstünlüğü ele geçirmesi onlar için endişe vericiydi. Gazete İngilizlerin bu endişesini ilk sayfadan bir karikatürle okuyucularına duyurmuştur. Kikirik elinden tuttuğu İtalyanla okyanus kenarına gelmiş ve kaplumbağa üzerinde ağzında piposu ile aheste gelen Amerikalıya “Aman arkadaş, yetiş bittik, olmuş armut gibi hep birden dökülüyoruz.” diye seslenir. Kikirik’in arkasında da savaştan çekilmiş Rus yere serilmiş vaziyettedir. İtalyan da ağlamaklıdır çünkü o tarihlerde Caporetto’da Almanlar tarafından fena benzetilmektedir. O sırada kayık sefası yapan Karagöz de merak etmemesini beklediğinin gayet süratle geldiğini, iki seneye kadar orada olacağını söyleyerek Kikirik’le dalga geçer:

Kikirik – Aman arkadaş yetiş bittik, olmuş armut gibi hep birden dökülüyoruz.

Karagöz – Merak etme! Bak, kemal-i süratle(!) geliyor. İki seneye kadar oradadır!⁴³²

4.3.5. Cambrai

Mareşal Haig, Almanlara karşı kesin bir zafer elde edeceğine dair inancını yitirmemiştir. Bu inançla askerin ivedi olarak Cambrai üzerine yürümesini emretmiştir. Harekât komutası 3. Ordu komutanı General Sir Julia Byng’e verilmiştir. Cambrai saldırısının diğer amacı Almanların İtalya üzerindeki baskısını azaltmak ve dikkatini bu cepheye çekmektir. Cambrai, arazi şartları elverişli olduğu için tankların başarıyla kullanıldığı ilk çarpışmadır. Bu savaşta İngilizler yaklaşık dört yüz tank kullanmıştır. İngilizlerin on dokuz piyade tümenine üç Fransız piyade tümeni ve süvari birlikleri destek olmuştur.

20 Kasım’da harekete geçen müttefik kuvvetler hızlı ve şok bir saldırı ile Alman siperlerini aşmıştır. Tanklar ilk etapta Almanlar karşısında etkin bir güç olarak kullanılmış, Hindenburg Hattı aşılmıştır. Savaş başından beri İngiltere’de kiliseler ilk

⁴³² Karagöz, nr. 1016, 17 Teşrinisani 1333 [17 Kasım 1917], s. 1.

kez zafer çanları çalmıştır. Bu erken bir zafer sevinci olmuştur zira üç gün sonra Almanlar dengeyi sağlamış, tankların dörtte üçünü etkisiz hâle getirmiştir. İngilizler saldırırken ikmal hatlarından uzak kalmış, yedek askerlerini devreye sokamamıştır. Bunun aksine Almanlar takviye kuvvetlerle, koordineli saldırılarla düşman birliklerini geri püskürtmeyi başarmıştır. On gün sonra Almanlar kaybettikleri toprakları geri almıştır. Haig, komutanlarının geri çekilme taleplerini onaylamıştır çünkü askerlerin uzun süreli bir savaşa dayanamayacağını anlamıştır.

7 Aralık'ta savaş sona ermiş, iki taraftan da yaklaşık ellişer bin personel kaybı yaşanmıştır. Haig'in ısrarlı tavrı pahalıya mâl olmuş, beklenen başarıyı yakalayamamıştır. Bu savaştan sonra İngiltere'de savaşın stratejik yönetimi Lloyd George'a geçmiştir.

4.3.6. Caporetto'da İtalyanlara Ağır Darbe Vuruluyor

Avusturya ile İtalya'nın mücadeleleri kısır döngüde devam etmiştir. Her iki taraf da henüz kesin sonuçlu bir zafer elde edememiştir. İtalyanlar, Avusturya'yı kendi cephelerinde tutarak Batı ve Doğu cephesinde Almanya'ya tam destek vermesini engellemiş, özellikle Rusya'yı rahatlatmıştır. İtilaf'ın liderleri durumdan memnun olarak İtalyanların taleplerini her şartta karşılamıştır. Bu desteklerle İtalyanların asker sayısı iki milyona, top sayısı yedi bine ulaşmış, makineli tüfek sayısı on bini aşmıştır. Avusturya'nın cephedeki şartları ise İtalyanlar kadar iyi değildir.

İtalyanlar ortaklarıyla koordineli taarruz anlaşması doğrultusunda 12 Mayıs'ta Avusturya'ya saldırmıştır. Bu saldırı 10. İsonzo Savaşı'dır ve haziran ayında taarruz sona erdiğinde İtalyanlar küçük de olsa ilerleme kaydetmiştir. 11. İsonzo Savaşı müttefiklerin Passchendaele saldırısıyla koordinelidir. Ağustosta yeni bir saldırı gerçekleştiren İtalyan 3. Ordusu'nu Avusturya Hırvat asıllı General Boroevic komutasındaki birlikleriyle durdurmuştur. General Luigi Capello komutasındaki İtalyan 2. Ordusu ise Avusturya savunma mevzilerini aşmayı başarmıştır ama gerekli lojistik desteğin sağlanamaması nedeniyle daha fazla ilerleyememiştir. İtalyanlar, on birinci muharebede Bainsizza Platosu'nun bir kısmını alabilmiştir, buna karşın kırk

bini ölü olmak üzere yüz yetmiş bin kayıp vermiştir. İtalya, yirmi yedi ay süren on bir savaşta ilk hedefleri Trieste'ye giden yolun ancak üçte biri kadar, yaklaşık on bir kilometre ilerleyebilmiştir.⁴³³ Bu savaşlarda bir buçuk milyon personelini kaybetmiştir. Avusturyalıların kaybı ise altı yüz bindir. İtalyanların cephede yaşayacağı asıl felaket yılın son aylarındadır.

Savaşın beklentileri karşılamaması İtalya'da huzursuzlukların artmasına yol açmıştır. Yıpratma savaşları askerî firarları artırmış, firarîlerin sayısı yaklaşık yüz bini bulmuştur. General Cadorna bu duruma çok sert karşılık vermiştir. 750 askerini idam ettirmiştir ki bu sayı diğer ordularinkinden daha çoktur. Cadorna ayrıca Roma döneminde iyi savaşamayan birliklerin on askerinden birini infaz etme uygulamasını geri getirmiştir. General'in bu kararları tepkiyle karşılanmıştır. Bazı taburlarda çıkan isyanlar da aynı yöntemle bastırılmıştır. Cadorna'nın hükümetle de arası iyi değildi ve kendisini hep siyaset üstü görmüştür. Kral'dan başka kimseye karşı sorumlu olmadığını beyan ederek ordunun dışında da baskı unsuru olmuştur. Savaşta tek idare olan Cadorna bir türlü istediği sonucu elde edememiş ve İtalya'nın 1917'deki hezimetle neticelenen son savaşından sonra görevini bırakmak zorunda kalmıştır.

Ekonomisi tarıma dayalı olan İtalya'da savaşın getirdiği sıkıntıların başında toprağın beklentileri karşılayacak seviyede işlenememesi geliyordu. Toprakların yarısı ekili değildi. Çiftçiler az sayıdaki ürünlerini pazarlayamıyor, temel ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Şehirlerde çalışan kesim Avrupa'nın içinde bulunduğu tedarik sıkıntısını daha fazla hissediyordu. Alım gücü iyice düşmüş, fakirlik artmıştır. Bunların sonucu olarak mayıs ayında Milano'da, ağustosta Torino'da ekmek kıtlığını ileri süren halk ayaklanmıştı. Ayaklanmalar savaş karşıtı gösterilere dönmüş, ordu gösterilere müdahale etmiştir. 1915'ten sonra işçi sınıfı içinde bulundukları şartlar nedeniyle özellikle kadınların öncülüğünde sık sık genel greve gitmiştir. İtalya, ordu ve halkın yaşadığı bu sıkıntıların gölgesinde Caporetto savaşına girmiştir.

⁴³³ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 299.

4.3.6.1. Caporetto

Almanya doğu cephesinde Rusya saf dışı kaldıktan sonra askerlerini diğer cephelere kaydırmıştır. General Ludendorff bu askerlerden yedi tümenini Avusturya'ya destek olmaları için Yukarı İsonzo'ya göndermiştir. Bu tümenler özellikle Riga'da Ruslara karşı savaşan tecrübeli komutan ve askerlerden oluşuyordu. Başlarında Otto von Below vardı. Almanlar, Avusturya'nın beş tümeni ile birleşerek hemen İtalyanlara karşı saldırı hazırlıklarına başlamıştır. İtalya tarafında General Cadorna askerinin yorgun olduğunu düşünerek savunmada kalmaları gerektiğini komutanlarına bildirmiştir. 2. Ordu Komutanı Capello ise savunma yapmayacağını ve askerini taarruz için ileride tutacağını söyleyerek bu emri dinlememiştir.

Almanya-Avusturya birlikleri 24 Ekim sabahı Caporetto'daki İtalyan mevzilerine ani bir baskınla saldırıya geçmişlerdir. Büyük bir bombardımanın ardından ustalıkla İtalyan mevzilerine sızan Almanya-Avusturya unsurları düşmanın savunma hattını ezip geçmiştir. Capello'nun 2. Ordusu dağılmış, askerler kaçışmaya başlamıştır. İtalyan 3. ve 4. Ordusu Piave Nehri'ne doğru 97 kilometre geri çekilip bir savunma hattı oluşturmayı başarmıştır. Geri çekilirken yaşanan kargaşadan dolayı birçok asker esir düşmüştür. Neredeyse yarım milyon İtalyan askeri firar etmiş ve yaklaşık 300 bin esir vermişlerdir. Tüm kayıplar 700 bini bulmuş ve İtalyan cephesi çökmüştür. Caporetto Savaşı İngiliz ve Fransız takviye birliklerinin gelmesiyle 2 Aralık'ta resmen sona ermiştir.

İtalyanların ağır bir şekilde yenilgiye uğraması, birçok esir vermesi, asker kaybetmesi Karagöz'de savaşın sonuna kadar konu edilmiştir. Alman ve Avusturyalı birliklerin top yekun ve ani saldırıları karşısında tutunamayan İtalyan askerlerinin perişan durumu "Baskın" başlığında bir muhavereyle gazetede yer almıştır. Karagöz'ün "Baskın var!" nidasını eski zaman geleneğinde ahlak nazırlarının seslenişine yoran Hacivat'a dostu çok kızar. İtalyanlar büyük bir baskın yemiştir ve Karagöz bundan bahsetmektedir. Bugüne kadar birçok baskın görülmüş, duyulmuştur ama hiçbirisi Makarnacıların yediği baskını yememiştir. Savaştan önce Almanların birliği içinde yer alan İtalya taraf değiştirmiş ve İngilizlerin tarafına geçmiştir. Şimdi

o ihanetinin bedelini ödemektedir. İsonzo'yu ele geçirmek için on bir kez Avusturyalıları saldırmışlar, bir iki karış ilerleyince övünmüşler ama şimdi tabansız kaçmaktadırlar. Karagöz İtalyanları kaçırmakta hayli becerikli sanmaktadır ama iş öyle değildir. On günde yüz altmış bin esir veren İtalyanlar bu sefer kaçamamıştır. İttifak kuvvetleri karargâhlarına kadar girmiştir:

Karagöz – Hay senin hikmetine de aklına da turp sıkayım! Be herif, bugün bütün dünya ne tarafa bakıyor, kimlerle meşgul oluyor?

Hacivat – Nereye bakacak? İtalyan cephesine, mükemmel bir dayak yemekte olan Makarnacılara!

Karagöz – Bunu biliyorsun da şu âlemde, hele büyük ve dehşetli muharebede İtalyanların uğradıkları baskın gibi daha bir baskın görülmemiş olduğunu neden birdenbire anlamıyorsun?

Hacivat – Ha! Şimdi işin künhüne vardım! Sahi be! Herifler öyle bir baskına uğradılar, yaptıkları hıyanetin cezasını öyle bir çekmeğe başladılar ki!

Karagöz – İsonzo, İsonzo diye dünyayı velveleye veren İtalyanların hâlini görmeli. Patırtıcı Makarnacılar, on bir defa buradan saldırdılar. Her saldırdıkça kırıldılar, kırıldıkça bağıldılar, bir karış, iki karış daha ilerledik, diye övündüler! Bunların hâline şimdi bak!

Hacivat – Karagözüm, artık İsonzo lafı ortadan kalktı, tek mil bu cephe kahraman müttefiklerimizin eline geçti. İtalyanların karargâhına kadar girildi, İtalyanlar nataban kaçıyorlar!

Karagöz – Hacivat, ben bunların yalnız kaçmakta biraz maharetleri var sanırdım, vay köpoğlular, bunu bile beceremediler! Yüz yirmi bin esirin üzerine kaçıp da kurtulmak isteyenlerin önü kesildi, yanları çevrildi, altmış bini birden teslim mecbur oldu!

Hacivat – İşte tam baskın buna derler!

İtalyanlar ağır bir hezimete uğramıştır ama Karagöz'ün keyfi tam olarak yerine gelmemiştir. İtalyanlar daha önce bahsettiğimiz üzere büyük pazarlıklarla savaşa girmiştir. Rusların ve Fransızların Berlin'i ele geçirme hayali olduğu gibi İtalyanların da kuzeydoğusundaki Trieste'yi ele geçirme planı vardı. Ama Dimyat'a pirince giderken eldeki bulgurdan olmuşlardır. Şimdi Venedik alınmalı ki Karagöz'ün keyfi

tam yerine gelsin, isteğini gerçekleştirsin. Karagöz'ün arzusu Venedik'te herkes gibi gondola binmek, İtalyanların meşhur müzik aleti laterna çalmak, meşaleler yakmak bir de ganimet malı olarak birkaç İtalyan güzeli ile gönül eğlendirmektir. Hacivat da bu arzudan geri kalmak istemez:

Karagöz – Benim keyfim daha ne zaman artacak bilir misin?

Hacivat – Söyle, bakayım!

Karagöz – Muharebeye girmelerinde, muharebe etmelerinde kahramanlık yerine, alçaklık korkaklık gösteren, bunları da utanmadan sıkılmadan kahramanlık satmak için gürültüler yaygaralar koparan herifler Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmalı!

Hacivat – Bunu anlamadım!

Karagöz – Kızdırma beni be! Neyi şıpın işi anlıyorsun ki bunu anlayasın! İtalyanlar bu işe Trieste Trieste, diye giriştiler. Moskofların, Fransızların Berlin Berlin, diye harbin başlangıcında avavalar kopardıkları gibi, şimdi müttefiklerimiz Venedik'e girmeli ki Karagöz'ün keyfi tam olsun ve arzusunu yapabilsin!

Hacivat – Arzun nedir?

Karagöz – Venedik alınsın! Ne yapıp yapacağım, oraya kadar gideceğim. Gondol kayıklarına bineceğim, kayığa bir laterna, birkaç da mal-ı ganimetten İtalyan dilberi alacağım, meşaleler yakacağım, gezeceğim. Ömrümün bir zevki de bu olsun!

Hacivat – Ben de beraber, Karagözüm!⁴³⁴

Gazetenin başka bir sayısında İtalya'nın yenilgisi karikatürle dile getirilmiştir. Bu karikatürde İtalya İttifak karşısında kaybedenlerin arasına katılarak gösterilmiştir. Malum olduğu üzere Belçika, Karadağ, Sırbistan, Romanya ve son olarak Rusya düşmanlarına yenilerek veya topraklarını kaybederek savaşta pasif duruma düşmüşlerdi. Karagöz İtalya'yı da bu gruba dâhil etmiştir. Karikatürde kaybedenler

⁴³⁴ “Muhavere” **Karagöz**, nr. 1012, 3 Teşrinisani 1333 [3 Kasım 1917], s. 2.

grubu bir orkestra olarak verilmiştir. Orkestranın yeni üyesi İtalyan kralıdır ve elinde bir gitar vardır. Orkestra şefi İtalya kralının kayınbabası Karadağ kralıdır ve viyolonsel çalmaktadır. Orkstranın diğer üyeleri Sırbistan kralı trampet, Romanya kralı davul, Rus çarı zil, Belçika kralı flüt çalmaktadır. Karagöz sokaktan geçen orkestraya takılmadan edemez. Orksetra şefi Karadağ Kralı Nikola'ya “Hey Barba⁴³⁵ damadı da yanına alarak orkstraya bir saz ilave ettin ama birkaç saz eksik. Onları da karnavala kadar tamamla, o zaman gel. Şimdi hiç dinleyemem.” diye camdan seslenir. Karagöz'ün birkaç saz eksik dediği İngiliz, Fransız ve diğer İtilaf üyeleridir. Karnaval da İttifak kuvvetlerinin zaferinden sonra düzenlenecek kutlamalardır:

Karikatür 14: Kaybeden Krallar Orkestrası!



⁴³⁵ İhtiyar Rum meyhanecileri için kullanılan bir unvan.

Kaynak: Karagöz, nr. 1014, 10 Teşrinisani 1333 [10 Kasım 1917], s. 1.

Karagöz – Heyyy, Barba bana bak, vakıa damadı da yanına alarak orkestraya bir saz daha ilave ettin ama yine birkaç saz eksik. Onları da karnavala kadar tekmi et de o zaman gel. Şimdi hiç dinleyemem!⁴³⁶

Caporetto'daki zafer Almanya ve Avusturya arasındaki işbirliğini güçlendirmiş, Avusturya-Macaristan tarafındaki kötümser havayı dağıtmıştır. Avusturya'daki olumsuz şartlardan dolayı bir müddettir dile getirilen barış söylemleri kesilmiştir. İttifak kuvvetlerine güven havası hâkim olmuştur.

İtalya tarafında yenilgi utanç verici, tarihi bir kara leke olarak görülmüştür. Kral Vittorio Emanuele'in emrine rağmen istifa etmeyen Cadorna azledilmiş, yerine Armando Diaz atanmıştır. Böylece ekim ayında Paolo Boselli'nin yerine geçen yeni Başbakan Vittorio Orlando'nun eli güçlenmiştir. Bu yenilgi İtalyan halkı arasında millî duyguları artırmış, birlik ve beraberliği sağlamıştır. Tüm siyasi partiler ülkenlerinin ayağa kalkması için sağduyu göstermiştir. Yeni hükümet kurulmuş, kabinede ulusal birliği yansıtan isimler yer almıştır. İtalyanlar inanılmaz bir dönüşüm geçirerek kısa sürede ayağa kalkmayı başarmışlardır.

4.4. Yunanistan İtilaf Saflarında

Sırbistan ve Romanya'dan sonra 1917 yazında Rusya da Galiçya'da yenilmiş, ülkesinde büyük bir devrim yaşamıştır. Dolayısıyla senelerdir Balkanlar üzerinde süren etkisi de ortadan kalkmıştır. Balkanlarda İttifak için sorun olan cephe General Serrail komutasındaki Selanik cephesiydi. Bu cephe 1916 ve 1917'de genel olarak hareketsiz kalmıştır. Müttefikler bu zaman diliminde Selanik'teki birliklerine takviye

⁴³⁶ Karagöz, nr. 1014, 10 Teşrinisani 1333 [10 Kasım 1917], s. 1.

yaparak asker sayılarını, aynı cephedeki düşmanları Alman ve Bulgar askerlerin sayısına eşitlemiştir. İngiliz, Fransız, Sırp ve Yunanlılardan oluşan tümenler Serrail komutasında martta Manastır'da, mayısta Doyran'da başarılı mücadeleler vermiştir. Ancak Yunanistan'ın devlet olarak değil de geçici hükümet kurdurdukları Venizelos'un yanlarında olmaları müttefikleri rahatlatmamıştır. General Serrail Yunanistan Kralı Konstantin'in tarafsız kalmayacağını, kendilerine ihanet edeceğini düşünüyordu.⁴³⁷ Serrail'in endişeleri yersiz değildi, Konstantin II. Wilhelm'in eniştesi idi ve Almanlara sempatisi vardı. Geçici hükümet kurulması, ülkesinin ablukaya alınması Kral'a geri adım attırmamıştı. Müttefiklere göre o, görevini bırakmadıkça Yunanistan'daki belirsizlik devam edecekti.

Yunanistan'daki belirsizliğe son vermek isteyen İngiliz ve Fransızlar haziran ayında Atina'ya asker çıkararak Kral'dan tahtı bırakmasını istemiştir. Konstantin, baskıya boyun eğmiş, tahtı oğlu Aleksandr'a bırakarak ülkesini terk etmiştir. Başbakan Eleutherios Venizelos Atina'ya gelerek 26 Haziran'da İttifak devletlerine savaş ilan etmiştir.

Karagöz, Yunanistan'ın İtilaf saflarında savaşa girişine hemen tepkisini koyar, bu savaşa girmekle kendi sonunu hazırladığını düşünür. Gazete, haberlerinde Yunanistan'ı bu savaşın yükünü çekebilecek bir devlet olarak görmez. Başbakan Venizelos'u ülkesinin kaderini boş bir hayale kurban eden, İngiliz ve Fransızların tuzağına düşen bir hain olarak tanımlar. Bu düşüncesini yansıtan bir karikatürde Venizelos başvekâlet unvanı taşıyan bir katır olarak çizilmiş, sırtında ise harbiye nezareti yazan ağır bir top taşımaktadır. Katır topu taşımakta hayli zorlanmış görünmekte ve kan ter içindedir. Katırın yuları Fransız'ın, kuyruğu da İngiliz'in elindedir. Bu arada kuyruğu tutan İngiliz katırın ıkınırken yellenmesinden nasibini alır. Manzarayı kahkahalarla izleyen iki kafadardan Karagöz onlara, ulan beyinsiz herifler,

⁴³⁷ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 508.

bu katır o yükü çekebilir mi, diye seslenir: “Karagöz – Ulan beyinsiz herifler, bu katır o kadar yükü çekebilir mi?!”⁴³⁸

4.5. Kafkas Cephesinde Ruslarla Ateşkes

Kafkas cephesinde Ocak 1917’ye gelindiğinde kuzeyden güneye Trabzon, Erzincan, Muş ve Van hattının doğusu Rusya’da kalmıştır. Bu cephe hattında Ruslar, hava ve doğa şartlarını göz önünde bulundurarak ileri harekâtı yavaşlatmıştır. Askerlerin morali yeni takviyelerle yerine gelmiştir, en büyük sorunu iâşe temini de Sarıkamış-Erzurum ile Trabzon-Gümüşhane sahra demiryollarının işlemeye başlamasıyla çözülmüştür. Türk askerlerine göre şartları gayet iyiydi.

Türklerde Genel Komutanlık tarafından 2. ve 3. Ordu’dan İzzet Paşa komutasında Kafkas Ordular Grubu kurulmuştur, kurmay başkanlığına Binbaşı von Falkenhausen atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise 2. Ordu’nun başına atanmıştır. Ancak orduların savunmada kalmaktan başka çaresi yoktu. Şartlar çok elverişsizdi. Orduların asker sayısı düşmüş, kaçakların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Yiyecek, giyecek; cephane ve techizat yetersizliği devam etmiştir. Taarruz için gerekli nakliye araçları yok denecek kadar azdır. Açlık ve soğuk hastalıkların, ölümlerin artmasına neden olmuştur. Özellikle lekeli hummadan birçok asker ve doktor vefat etmiştir.

Türkler ve Ruslar arasında süren küçük çatışmalar mart ayında kesilmiştir. Çarlığın devrilmesi, geçici hükümetin iktidara gelmesi Kafkas cephesinde de etkisini göstermiştir. Rus birliklerinin başına Grandük Nikola yerine Yudenîç getirilmiştir. Sonbahara kadar karşılıklı top atışları ve keşif faaliyetleri dışında saldırılar olmamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu iktidar çatışması cephedeki birlikleri de etkilemiştir. “Yudenîç, tekmîl kudret ve gayretini kıtaâtın zapt ve raptını idâmeye ve Kafkas’ın

⁴³⁸ Karagöz, nr. 978, 4 Temmuz 1333 [4 Temmuz 1917], s. 1.

büyük şehirlerinde teşekküle başlamış olan Minşevik (Menşevik) veya Bolşevik (Sovyetler) sulhpervêrâne propagandalarının kıtaât arasında intişârını tahdîde hasra mecbur olmuştu.”⁴³⁹ Kasım ayında iktidarı Bolşevikler devralınca Kafkas ordusunda disiplinsizlik ve çözümler görülmüştür. Bolşevikler tüm cephelerde savaştan çekildiklerini ilan edince Türklerle 18 Aralık’ta Erzincan Mütarekesi yapmışlardır. Mütarekeye göre iki taraf kuvvetleri barış imzalanana kadar bulundukları yerlerde kalma kararı alarak savaşı durdurmuşlardır.

Karagöz, Rusların silah bırakmasını kendine yakışır biçimde değerlendirmiştir. Rusya’da ihtilal çıkmış, çar tahttan inmiş, hükümet devrilmiş, başkanlar değişmiş, meclis yenilenmiş bunlar Karagöz’ün nazarında silah bırakma gerekçesi değildir. Ona göre Moskofların açlıktan silah taşıyacak dermanı olmadığı için Ruslar düşmanlarından mütareke istemiştir:

– Moskoflar mütareke istiyorlar, askerleri terk-i silah ediyorlar. Buna ne dersin?

– Ne diyeceğim! Moskof askerlerinde açlıktan silah taşıyacak kudret kalmamış ki!⁴⁴⁰

4.6. İran’da Ruslar Çekiliyor İngilizler Kahyor

İran’da Osmanlı unsurları Ruslara ve İngilizlere karşı savaşmaya devam etmiştir, bu süreçte iki taraf da İran’ı savaşın içine çekememiştir. 1917’de Osmanlı Genel Kurmayı İran’da Bağdat’taki 6. Ordu’ya bağlı yaklaşık 14 bin askerden oluşan 13. Kolordu’yu bırakmıştır. Kolordu Hemedan civarında konuşlanmıştır. Düşman tarafında General Baratov komutasındaki, büyük kısmı süvarilerden oluşan 32 bin kişilik Rus tümeni ve güneyde onun üçte biri kadar İngiliz birliği vardır.

⁴³⁹ Maurice Larcher, **Büyük Harpte Türk Harbi II**, Çev. Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad, Haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 546.

⁴⁴⁰ “Moskoflar ve Terk-i Silah”, **Karagöz**, nr. 1020, 1 Kânunuevvel 1333 [1 Aralık 1917], s. 4.

Osmanlı Devleti için Bağdat her zaman önemli bir merkez olmuştur. Öyle ki Bağdat için İran'dan da vazgeçmiştir. İngilizler 9 Ocak'ta Bağdat'a saldırınca İran'daki Türk kolordusu destek seferi için emir almıştır. Türk askeri 25 Şubat'ta İran'dan çekilmeye başlayınca Ruslar kaybettiği yerleri almak için harekete geçmiştir. Baratov ve askerleri bir engelle karşılaşmadan 13 Mart'ta Kirmanşah ve İsfahan'ı yeniden ele geçirmiştir. 2 Nisan'da Ruslar Hanikin'de İngilizlerle birleşmiştir. Böylece Rusların İran'da İngilizlerle birleşme hedefi gerçekleşmiştir. Rus birlikleri Bağdat seferinde İngilizlere yardım etmek için Bağdat'ın kuzeyindeki Delibaba'ya da yürümüşlerdir ama Türklerin direnişi ile karşılaşmışlardır. İran'da Türklerin boşalttıkları tüm bölgelere yerleşmek isteyen Rus ordusu Bolşeviklerin isyanı ile bu amaçlarına ulaşamamıştır. Türklerle Ruslar Doğu Anadolu'daki savaşı durdurmak için imzaladıkları Erzincan Mütarekesi'nde bir maddeyi İran için ayırmıştır. Buna göre iki taraf İran'da asker bulundurmayacaktır.

Ruslar İran'dan çekildikten sonra bölgede İngilizler kalmıştır. İngilizler yalnız kalınca Rusların çekildiği yerlere göz dikmişlerdir. İran yönetimine karşı daha fevri hareket etmiştir. Karagöz, Ruslarla Osmanlı arasında imzalanan anlaşmadan birkaç hafta sonra İran'ı İngilizlere karşı bir şiirle uyarmıştır. Karagöz savaşın başından beri İran'a İslâm kardeşliği üzerinden çağrıda bulunmuştur. "Karagöz'ün Tavsiyesi" adlı bu şiirde de öyle yapmıştır. Karagöz İngilizlerin İran'a arsızca çullandığı haberini almıştır. İranlı kardeşlerine İngilizlerden çekinmemelerini, o hayvanların güzellikten anlamadıklarını, arsızlıktan kahpelikten, iyi bir sopadan anladıklarını söyler. İngilizlerin gözleri öyle açtır ki doymazlar bu nedenle boğazlarını bir tapa ile tıkamak ister. Yediği dayaktan ötürü kırılan beline de lapa⁴⁴¹ sürmek ister:

Yavrum İran! Kardeş İran!

⁴⁴¹ Ketan tohumu vb. bitkilerin kaynatılmasıyla elde edilen, sıcak olarak tülbent içinde vücuda dıştan uygulanan ilaç.

İşittim ki Kikirikler

Çullanarak yeni baştan

Veriyormuş size ziyan

Çekinmeyin Kikirik'ten

O hayvanlar başka bilmez

Arsızlıktan, kahpelikten

Anlamazlar güzellikten

En büyüğü sopa ister

Kör gözleri öyle aç ki

Boğazları tapa ister

Bel kemiği lapa ister

Karagöz, şiirin devamında ettiği tavsiyeleri bizzat uyguladıklarını anlatır. Büyük bir kibirle, zaferden emin olarak geldikleri Çanakkale'de Türk askeri kara ve denizde bir tek İngiliz bırakmamıştır. İran'ın da bu düşmanı gözünde büyütmeden aynı şekilde yapmasını ister. İngilizler dev gibi görünür ama akli kısadır, Türkler onların ne mal olduklarını öğrenmiştir. Türklerin İngilizlere verdiği en büyük derslerden biri Kût zaferidir ama o tarihlerde tekrar elden çıktığı için gazete şiirde bahsetme gereği duymamıştır:

Böyle yaptık onlara biz

Çanakkale Boğazı'nda

Pek dar geldi kara, deniz

Bırakmadık bir İngiliz.

Sen de böyle yap ey dadaş!

Bu nasihat küpe olsun

Kulağına aziz kardaş

Hiçbirini görme dehhaş

Ne mal imiş biz öğrendik:

Boyu uzun, aklı kısa

Arkasından yuha, dedik

İşte budur Con Kikirik⁴⁴²

4.7. Osmanlı Devleti Kutsal ve Tarihî Şehirlerini Kaybediyor

4.7.1. Irak Cephesinde Bağdat Kaybediliyor

İngilizler, Kûtü'l-Amâre'de yaşadıkları ağır yenilgiye rağmen asıl hedeflerinden vazgeçmemiştir. İngilizlerin asıl amacı İran'daki petrol kaynaklarının kontrolünü sağlamak için Irak'ta bulunmaktı. Bununla birlikte bölgeyi Rusya'ya bırakmak bu zengin kaynaklara ortak edinmek demekti ki İngilizler buna sıcak bakmıyordu. Hicaz'daki Şerif Hüseyin isyanını desteklemek, çevredeki Arap şeyhlerini kendi yanlarına çekmek veya kontrol etmek için de Irak stratejik bir bölgeydi. Bu nedenlerle İngilizler Türklere yenildikten sonra Basra'ya doğru çekilip Bağdat'a saldırmak için hemen hazırlıklara başlamıştır. Kuvvetlerini takviye etmiş, mühimmatlarını

⁴⁴² “Karagöz’ün Tavsiyesi”, **Karagöz**, nr. 1037, 30 Kânunusani 1334 [30 Ocak 1918], s. 3.

tamamlamış, planlanan güzergâhtaki yolların bakımını yapmış, birkaç ayda taarruza geçmek için hazır hâle gelmişlerdir.

Enver Paşa İngilizlerin Bağdat'a saldırma olasılığını öngörememiştir. Hâlbuki Alman Genel Kurmayı düşmanın bir saldırı girişiminde bulunabileceği konusunda Paşa'yı uyarmış, Bağdat'ın takviye edilmesini tavsiye etmiştir. Türklerin Bağdat'ta görevlendirilmiş üç kolordudan müteşekkil 6. Ordu'su vardı ama bu kolordulardan 13. Kolordu İran'da, 7. Kolordu Musul'da idi. Bağdat'ın savunması için sadece 18. Kolordu bırakılmıştır. Bağdat'a yönelik güçlü bir düşman saldırısına karşı savunmada bırakılmış bir kolordu elbette yetersizdir.

İngilizler 9 Ocak'ta Kûtü'l-Amâre'nin kuzeyindeki İmam-ı Muhammed'e taarruza geçmiştir. Saldırıları güçlü bir karşılık veren Türk askeri yoğun topçu ateşi ve süvari destekli düşmanın ilerlemesine mani olamamıştır. 18 Ocak'ta İmam-ı Muhammed, 3 Şubat'ta Kûtü'l-Amâre ileri mevzilerini düşmana terk etmek zorunda kalmıştır. İnsan ve cephane açısından daha avantajlı olan İngilizler Aziziye, Felahiye ve Garaf'ta Türk mevzilerine şiddetle saldırmaya devam etmiştir. Türk ordusu düşmana karşı çetin mücadele vermesine rağmen takviye kuvvet alamadığı için geri hatlara çekilmek zorunda kalmıştır. 25 Şubat'ta Kûtü'l-Amâre de İngilizler tarafından zaptedilmiştir. Halil Paşa bunun üzerine İran'daki 13. Kolordu'yu Bağdat savunması için yardıma çağırmıştır ama kolordu bu imdada yetişememiştir. Halil Paşa ve askerleri İngilizleri Selman-ı Pâk ve Aziziye'de durdurmaya çalışmış ama başarılı olamamıştır. 18. Kolordu büyük kayıplarla 6 Mart'ta Bağdat'ın kuzeydoğusunda İran sınırındaki Diyala mevzisine çekilmiştir. 9-10 Mart'ta Diyala'daki mevzilere saldıran İngilizler Türk askerini buradan püskürtmüş, 11 Mart'ta Bağdat'ı ele geçmiştir.

Enver Paşa, Bağdat kaybedilince geri alınması için Yıldırım Orduları Grubu'nu kurmuştur. Cemal Paşa Şam ve Kudüs'ün de tehlike altında olduğunu söyleyerek yeni ordunun buraların savunulmasında görevlendirilmesini tavsiye etmiştir bunun üzerine temmuzda Bağdat seferinden vazgeçilmiştir. İngilizler Irak cephesinde 29 Eylül'de Fırat Müfrezesi'nin koruduğu Ramadiye'yi, 6 Kasım'da Teksit'i alarak 1917'de bu cephedeki faaliyetlerini sonlandırmıştır.

4.7.2. Filistin Cephesinde Kudüs Kaybediliyor

İngiltere, Çanakkale yenilgisinden sonra Kanal Harekâtlarında Osmanlı'ya zafer fırsatı vermeyince Mısır'da imparatorluk ulaşım hattını korumayı başarmış, stratejik planlarını güvence altına almıştır. Mısır'daki tehlikenin bertaraf edilmesi, Şerif Hüseyin ve oğullarının Osmanlı'ya karşı ayaklanması, bölgedeki Türk birliklerinde ikmalin yetersizliği İngilizlerin Filistin'de harekete geçmesini mümkün kılmıştır. 1916'da bu saldırı için yapımına başladıkları tren ve su yolu da Sina Yarımadası'nın kuzeyinde El Ariş'e kadar ulaşmıştır. İngilizler, bu uygun ortamı değerlendirmek için harekete geçip 21 Aralık 1916'da El Ariş'i, 9 Ocak 1917'de de Refah'ı alarak Gazze sınırına kadar gelmiştir.

Türkler, İngilizlerin bir sonraki saldırısını karşılamak için Birüssebi ve Gazze'de hazırlıklara başlamıştır. General Archibald Murray komutasındaki İngilizler kuvvetli bir saldırı için iki ay boyunca asker ve mühimmat sayısına ilave yapmış, beş uçak taburu toplamıştır. Von Kress komutasındaki Türk birlikleri de Halep'ten, 3. Süvari Tümeni ve 5. Ordu'dan 16. Tümen'le takviye edilmiştir ama sayıları İngilizlerin yarısı kadardır. Ayrıca iaşe, teçhizat ve nakliye araçları bakımından da düşmana göre yetersizdir. Öyle ki askerin günlük tayını yarıya indirilmiştir. Yem eksikliğinden birçok at ve deve ölümü gerçekleşmiştir. Bu olumsuz şartlara rağmen Von Kress bir İngiliz taarruzuna karşı hazırlıklarını yapmıştır. İngilizlerin beklenen taarruzu 26 Mart'ta Gazze'nin güneyini kuşatmasıyla başlamıştır. Türk ordusu düşmana sert bir karşılık vererek karşı taarruza geçmiş ve İngilizleri Gazze'den çıkarmıştır. Türkler ilk Gazze saldırısında şartları çok iyi olmasa da düşmana kendisinden iki kat fazla kayıp verdirmiştir. Murray, ikinci Gazze saldırısı için ordusunu toparladıktan sonra 17 Nisan'da 40 bin kişilik ordusuna tekrar saldırı emri vermiştir. Üç gün süren savaşta 16 bin kişilik Osmanlı ordusu düşmanı ağır bir yenilgiye uğratmış, Gazze'nin ele geçirilmesine izin vermemiştir. İngilizler tekrar Gazze'nin batısına çekilmiştir.

İki Gazze saldırısının başarıyla geri püskürtülmesi sonucu yapılacak harekât tarzı Türk komuta kademesinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Enver Paşa iki başarılı savunmanın artık ileri harekâta dönmesini, düşmanın Mısır'la irtibatı kesilerek Akdeniz'e dökülmesini istemiştir. Cemal Paşa ise ileri taarruz yerine savunmada

kalarak düşmanın yıpratılması gerektiğini savunmuştur. Bu tartışmanın olduğu sıralar İngilizler iki başarısız saldırının faturasını General Murray'a kesmiş, yerine Allenby'yi getirmiştir. Enver Paşa yukarıda da bahsi geçmişti, Bağdat'ı geri almak için Yıldırım Orduları Grubu'nu kurmuştur. Paşa, bu orduyla Almanlarla iş birliğini artırmayı, daha çok silah ve techizat desteği sağlamayı ummuştur. Bunun için ordunun başına da Almanların eski başkomutanı Mareşal Falkenhayn getirilmiştir. Falkenhayn yeni ordusunu Bağdat yerine sıcak savaşın devam ettiği Filistin cephesinde kullanmak zorunda kalmıştır.

General Allenby, göreve gelir gelmez Kahire'deki karargâhını cepheye taşımıştır. Sonbaharda yapacağı saldırı için üç ay boyunca ordunun eksiklerini gidermiştir. İngiltere'den talep ettiği birlikler hemen temin edilmiştir. Avrupa'da büyük bir zafer kazanamayan, doğu cephesini kaybeden, ilk iki Gazze saldırısı başarısız olan İngilizler Allenby'nin isteklerini geri çevirmemiştir. Çünkü burada elde edilecek büyük bir zafer İngiltere'de ve diğer cephelerde onlar için büyük moral olacaktır. Amerika'nın tam desteğini sağlamak için İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un hazırladığı deklarasyonu⁴⁴³ tüm dünyaya duyurmuştur. Balfour Bildirisi'ne göre Filistin'in Yahudilerin ulusal yurdu olduğu iddia edilmiş, böylece kurulacak bir Yahudi devleti için ilk adım atılmıştır. Askerî ve siyasî hazırlıklar tamamlandıktan sonra İngilizler 20 Ekim'den itibaren Türk ordusunun Gazze tahkîmatlarını bombardıman altına almıştır. Diğer taraftan Türklerin sol kanadını düşürmek için Birüssebi'ye saldırmıştır. Merkezde yoğunlaşan Türk birlikleri bu kanadı zayıf bırakmış, düşmanın yanıltıcı saldırısını geç fark etmiştir. Bu sırada Halep'te bulunan Falkenhayn da bir taarruz planlamaktaydı ama geç kalmıştır. İngilizler Akdeniz'den de savaş gemileriyle Türk siperlerine bomba yağdırmıştır. Türk tarafı personel açısından, lojistik bakımdan kendisinden üç kat fazla olan düşman karşısında daha fazla dayanamamıştır. 8. Ordu Komutanı von Kress Paşa,

⁴⁴³ İsmail Ediz, **Balfour Deklarasyonu – Yahudi Devletinin Kökenleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.

Falkenhayn'ın onayıyla şehri boşaltmıştır. İngilizler 7 Kasım'da Gazze'yi ele geçirmiştir. İngilizler geri çekilmekte olan Türk birliklerini takip ederek 16 Kasım'da liman şehri Yafa'ya çıkmışlar, 22-24 Kasım tarihlerinde de Kudüs'ü çevirmişlerdir. Kutsal kenti savunmak için cansiperane savaşan Osmanlı askerleri üç hafta sonra şehri terk etmiştir. İngilizler, 9 Aralık 1917'de Kudüs'e girmiştir.⁴⁴⁴ Kudüs zaferi Avrupa'da kiliselerde çanlar çalınarak kutlanmıştır. Türk coğrafyalarında Mekke'den sonra Kudüs'ün de keybedilmesi büyük bir hayal kırıklığına ve hüzne sebep olmuştur. Osmanlı Devleti artık "Hadimü'l-Haremeyn" ve "Sahibü'l-Kudüs" değildir.

4.7.3. Hicaz Cephesinde Akabe Kaybediliyor

Hicaz'da yeni unvanıyla Kral Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı isyan 1917'de taraftar bulmaya devam etmiş ve büyümüştür. "Şerif"⁴⁴⁵ unvanı taşıyan Hüseyin ve İngiltere tüm Arapların bu sığata binaen kendi yanlarında olacaklarını düşünmüşlerdir ama bekledikleri teveccühü görememişlerdir. Arap isyanı Hüseyin ve oğullarının liderliğinde Türklerin bulundukları bölgelerde devam etmiştir. Emir Ali Medine'nin güneybatısında Bedeviler dışında 4 bin askerle, Emir Abdullah da Medine'nin kuzeybatısında 800 askerle Türk kuvvetlerine karşı savaşıyordu. Sadece Bedevilerden kurulu bir orduya komuta eden Emir Faysal Kuzey Arabistan'da babası adına mücadele ediyordu. İsyen bir senesini doldururken Şerif Hüseyin'e bağılı savaşanların sayısı 8 bine yaklaşmıştır. Bunların çoğı bedevilerden ve düzensiz askerlerden oluşmaktaydı.

Gayrimüslimlerin kutsal şehirlere girişı yasak olduğı için Şerif Hüseyin ortaklarından personel anlamında destek alamıyordu. Türk birlikleri Fahrettin Paşa

⁴⁴⁴ General Allenby 11 Aralık'ta şehrin kutsallığına sayğı gösterdiğini ifade etmek için Kudüs kapısında atından inip şehre yürüyerek girmiştir. Bunun aksine 1898'de Kayzer Wilhelm'in Kudüs ziyaretinde şehre atıyla girmesi eleştiri ve protestolara neden olmuştur. İngilizler bu iki durumu İslam dünyasında İttifak'a yönelik sempatiyi yok etmek için propaganda malzemesi yapmıştır. İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 296.

⁴⁴⁵ Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in soyundan olan kimse.

liderliğinde Medine'ye sığınmıştır. Abdullah ve Ali kardeşler Peygamber şehrini kuşatmış, şehre her türlü girişi yasaklamışlardır. İaşe ve asker desteği alamayan Fahrettin Paşa ve az sayıdaki askerleri destansı bir Medine müdafaası gerçekleştirmiştir. Müdafa boyunca Medine'yle bağlantı sağlayan tek ulaşım yolu Hicaz Demiryolu, asi Araplar tarafından sürekli sabotaja uğramış bu sebeple şehirdeki Türk askerlere lojistik destek sağlanamamıştır. Emir Faysal'ın cephede en büyük yardımcısı General Allenby'ye bağlı olarak çalışan Casus Lawrence'ti. Onun iş birliğinde Faysal ve askerleri Kızıldeniz'e kıyısı olan liman şehri Yanbu'yu alarak Medine'ye destek gelebilecek bir yolu daha kapamıştır. 1909'dan beri Araplarla ilgilenen, 1911'den beri onların arasında yaşayan Thomas Edward Lawrence 6 Temmuz'da Kızıldeniz'in kuzeyindeki Akabe'nin Arap isyancıların eline geçmesinde en önemli rolü oynamıştır. Akabe'nin Şerif Hüseyin'in eline geçmesiyle Medine dışında tüm Hicaz bölgesi isyancı Arapların himayesine girmiştir.

İngilizlerin Irak, Filistin ve Hicaz Yarımadası'nda elde ettiği başarılar İngiltere riyasetinde büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu cephelerden gelecek olumsuz bir haber İngiliz hükümetini sarsabilirdi. Çünkü batı cephesinde Almanlara karşı kesin bir zafere ulaşılmadığı için hükümet İngiliz medyası ve halkı tarafından ciddi şekilde eleştiriliyordu. Doğu cephesinde de Rusya savaştan çekilmişti. Avrupa cephelerinde bir başarısızlık olduğu kesindi. Dolayısıyla gelen zafer haberleriyle İngiliz hükümeti ve askerî heyeti rahatlamış, büyük moral bulmuştur. Hele manevî ve dinî değeri yüksek olan Kudüs'ün alınması İngiliz hükümetinin bundan sonra atacağı adımlarda elini güçlendirmiştir.

Karagöz gazetesi Türk askerinin savaştığı bu cephelerdeki kayıplara dair yine devletin uyguladığı sansür gereği haber yapamamış, herhangi bir karikatür çizememiştir. Osmanlı'nın asırlardır uhdesinde bulunan kutsal beldelerin, tarihî şehirlerin elden çıkmasına rağmen gazete halka moral verecek, askeri motive edecek haberler yapmaya devam etmiştir. Savaş propagandasının gereği olan bu yayın politikası üç buçuk yılın sonunda da değişmemiştir. Yapılan yayınlarda her cephede zafer kazanan Türk ordusu ve ortakları ile hep kaybeden müttefikler vardır. Yılın son ayında gazetenin yayımladığı "Hapı Yuttu!" başlıklı muhavere de geleceğe dair umut

telkin eden içerik barındırmaktadır. Muhaveredeki diyalog başlıktaki hapı yutanların kimler olduğu tartışmasıyla başlar ve devam eder. Hacivat hapı yutanların pahalı mal satan tüccarlar, stokçuluk yapan muhtekirler olduğunu düşünür ama yanıliyordur. İki yârenin tartışması uzayıp gider nihayet Hacivat hapı yutanların kimler olduğunu sorar. Hapı yutanlar Kikirikler başta olmak üzere Tangolar ve avanesidir. Hacivat onların da Romanyalılar gibi pes edip mütareke istediğini düşünür. Karagöz’e göre iş oraya henüz gelmemiştir ama yakındır. İngilizlerin savaşın başından beri Almanya’yı, Türkiye’yi karada, denizde ablukaya aldık, onların taraflarına kuş uçurmuyoruz, onları açlıkla, yoklukla terbiye edeceğiz, söylemlerinin boşa çıkmasıyla Kikirikler hapı yutmuştur, Karagöz’ün keyfi bundandır:

Karagöz – Kimler olacak, Kikirikler başta olduğu hâlde Tangolar mangolar ve bütün avanesi!

Hacivat – Ne o, mühim bir haber mi var? Romanyalılardan ibret aldılar da bunlar da mütareke ve musalaha mı istiyorlar?

Karagöz – Daha işin bu raddeye kadar meyanesi gelmedi ama inşallah yakındır. Benim sevincim, şu İngilizlerin üç buçuk senedir Almanya’yı abluka altına aldık, Türkiye’yi abluka altına aldık, denizlerden, karalardan onların taraflarına kuş uçurmuyoruz, diye kurum satmaları, dostlarımızı ve bizi aç bırakıp da imana getirmek istemeleri, artık suya düştü. Ablukaları hapı yuttu. Bunu görüyorum da keyifleniyorum!

Hacivat, İngilizlerin niçin hapı yuttuğunu tahmin eder ve Ruslarla yapılan anlaşma ile mi bunun olduğunu sorar. Karagöz dostunun bu sorusuna kızar, elbette öyledir. Ruslarla yapılan mütareke ile sadece Karadeniz değil, bütün şark yolu açılmıştır. İran’dan Kaşgar’a, Afganistan’dan Uzak Doğu’ya, bütün Türkistan’a Hindistan ve Çin’in üstlerine kadar tüm yollar açılmıştır. Kikirikler ablukalarına o kadar güveniyorlardır, Alman denizaltılarından yedikleri torpidolarla iyice sersemlemişlerdir ki durumun farkında değillerdir. Şimdi şark yolu açılmış, hapı yutmuşlardır. Karagöz sevinmesin de ne yapsın? Hacivat artık dostunun ne demek istediğini anlamıştır, o da İngilizlerin bütün hedeflerinin, teşebbüslerinin boşa çıkması için Rabbine dua eder, Karagöz de bu duaya iştihakla ‘Âmin!’ der:

Hacivat – Moskofların mütareke ve musalahasıyla mı?

Karagöz – Budalalık etme! Öyle ya! Şimdi bizim için açılan yalnız Karadeniz değil, bütün şark yolu! İran’a, Afganistan’a, bütün Türkistan’a, Kaşgar’a, Aksa-yı Şark’a, Hindistan’ın, Çin’in üstlerine, tepelerine kadar yollar açık! Abluka hattı yarıldı, hem de bütün hassa-i şarkıyyede yarıldı! Bir kere düşün! Şu Kikirikler ablukalarına ne kadar güveniyorlardı! Denizlerde onlara tahtelbahirler zoka ata ata sersemleştirdiler! Şimdi de bütün şark açıldı! Şimdi hapı yuttular, diye sevinsem hakkım yok mu?

Hacivat – Ha! Bak, şimdi işi anladım. İngiliz ablukası hapı yuttu, demek istiyorsun?

Karagöz – Kafana dank dedi! Anladın a!

Hacivat – Anladım Karagözüm, anladım! Bütün emellerinin, bütün teşebbüslerinin, tecavüzlerinin de suya düştüğünü büsbütün hâib u hâsir kaldıklarını da tez günde Mevlam bize gösterebilir!

Karagöz – Âmin!!⁴⁴⁶

Gazetenin Ruslarla yapılan anlaşmadan sonra gerçekleşeceğini düşündüğü öngörüsü yabana atılır bir değerlendirme değildir. Osmanlı Devleti bu üç cephede İngilizlerin ilerleyişini durdurabilseydi bu hedefler gerçekleşebilirdi. Ama Hicaz’da Şerif’in iç isyan çıkarması, Irak ve Filistin cephelerindeki asker sayısının, modern silah ve mühimmat gücünün İngilizlerin lehine olması buna mani olmuştur.

4.8. 1917’nin Diğer Olayları

Romanya, Galiçya ve Makedonya cephelerinde Alman ve Bulgarlarla savaşan Türk birlikleri 1917’de yurda dönüş emri almıştır. Rusya’daki ihtilal ile doğu cephesi kapandığı için, Romanya da savaşacak güç ve destek bulamadığı için iki cephede Türk askerine ihtiyaç kalmamıştır. Bu nedenle Galiçya cephesindeki 15. Tümen 11

⁴⁴⁶ “Muhavere” **Karagöz**, nr. 1022, 8 Kânunuevvel 1333 [8 Aralık 1917], s. 2.

Haziran'da, 20. Tümen 22 Ağustos'ta Türkiye'ye hareket etmiştir. Romanya cephesinde özellikle Dobruca'da başarıyla savaşıp 6. Kolordu da Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra parça parça nisan ayından aralık ayına kadar yurda dönüşünü tamamlamıştır.⁴⁴⁷ Bağdat ve Kudüs'ün kaybedilişi, düşmanın Suriye üzerine yürümesi Makedonya'daki birliklerin geri çağrılmasını zorunlu kılmıştır. Bu cepheden yurda dönüş 1918'de tamamlanabilmiştir.

Karagöz Türk askerinin temmuz ayında Ruslara karşı yapmış olduğu kahramanca mücadelelerini gururla sayfalarına taşımıştır. Artık yavaş yavaş yurda dönme hazırlıkları yapan askerlerimize manzum bir mektup göndererek onları selamlamıştır. “Karagöz'ün Mektubu -Galiçya'ya-” adlı şiirde Karagöz Türk askerine seslenmektedir. Onlara Galiçya'da millete şan ve gurur verdiklerini, gelen haberlerle düğün bayram ettiklerini söyleyen Karagöz askerini canı gönülden tebrik eder. Ancak Karagöz'ün küçük bir kederi vardır ve bu kederin çaresi de muzaffer askerindedir. O kadar çok ayı avlayan Türk ordusundan kuyruksuz da olsa kendisine bir tane ister. Hatta avladıkları ayının canlısı yoksa postuna da razıdır. Karagöz şiirin devamında durumu hayat pahalılığına getirir. Canlısından ziyade ayının derisini getirmek daha uygun olacaktır. Çünkü eriği bile on sekiz liraya yiyemezken canlısının armut ihtiyacını karşılamaya çalışmak Karagöz için büyük yıkım olacaktır. Şöyle on metre kare odayı kaplayacak halis bir post kendisi için yeterlidir:

Yine şan verdiniz etrafa bugün

Can u dilden sizi tebrik ederim

Karagöz etmede bayramla düğün

Var fakat pek küçücük bir kederim

⁴⁴⁷ İsmihan Genç, “Birinci Dünya Savaşı'nda 6'ncı Kolordunun Romanya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Yapılan Muharebeler”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 29, 2017, ss. 1-37.

Onu arz eyleyeyim sizlere ben

Beklerim çaresini sizlerden:

O kadar çok ayılar avladınız

Bana bir tanecik olsun yok mu?

Eşe dosta bilirim yolladınız

Bana kuyruksuz olsun çok mu?

Kırmayın ben gibi eski dostu

Yoksa bir canlısı, olsun postu

Hem muvâfık, daha âlâ derisi

Yiyemezken eriği on sekize

Armut ister, gözü açtır dirisi

Sonra olmaz mı yıkım bendenize

Şöyle on metre murabba odayı

Yaşasın kaplayacak halis ayı!

Ruslarla aralık ayında anlaşma yapıldığı için Karagöz sözünü sakınmadan söylemeye devam eder. Mektubu Türk askerine ulaşana kadar onun şansına çokça ayı avlanmasını diler. Askerden kendisine iri bir ayı seçmelerini isteyerek onlara teşekkür eder. Karagöz son bentte sözlerinin şaka olduğunu söyler. Kahraman ordunun Rusları yenerek barışın bu zaferle gelmesini diler. Karagöz son mısralarda Türk askerini koruması, onların sayesinde kurtuluşun gelmesi için Allah’a dua eder:

Size vasıl olur olmaz namem
Dilerim şansıma çok avlayınız!
Öyle pek tavlısını ben seçemem
Ne olur, siz ayırıp yollayınız

Şimdiden bolca teşekkür sunayım
Badehu posta beleşten konayım
Şakadır sözlerimin her birisi
Süngünüz çok daha Moskof delsin
Dileğim sevgili sulhun perisi
Ayının postuna binsin gelsin

Hak Taâlâ sizi takdis etsin
Sayenizde bizi tahlis etsin⁴⁴⁸

Doğu Afrika’da Alman Seferi Kuvvetler Komutanı General Paul Emil von Lettow-Vorbeck savaş boyunca bu görevini sürdürmüştür. Savaş sırasında Britanya topraklarını istila eden tek Alman komutan olarak bilinmektedir. Sayıca az birliklerini başarıyla sevk ve idare etmesi takdir görmüş, Belçika ve İngiliz birliklerine karşı uyguladığı gerilla taktiği savaş tarihine geçmiştir. Yaklaşık 5000 kadar kuvvetiyle kendisinden yirmi kat fazla düşman kuvvetini üzerine çekmeyi başarmıştır. Britanya

⁴⁴⁸ “Karagöz’ün Mektubu -Galiçya’ya-” **Karagöz**, nr. 987, 4 Ağustos 1333 [4 Ağustos 1917], s. 3.

ordusu komutanı General Smuts ve Belçika birlikleri Tanzanya, Burundi ve Ruanda'daki savaşlarda Lettow-Vorbeck'i ve ordusunu sıkıştırmış ve Alman Doğu Afrikası'ndan çıkarmıştır ama yok etmeyi başaramamıştır.

Amerika savaşa girdikten sonra Güney Amerika ülkeleri ya İtilaf tarafında savaşa girmiş ya da Almanya ile ilişkilerini kesmişlerdir. Brezilya, Küba, Panama, Bolivya, Kostarika, Peru, Uruguay, Ekvador fiili olarak savaşta yer almasa da İttifak kuvvetlerine savaş ilan etmiştir. Amerika Almanya'dan sonra 7 Aralık'ta da Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmiştir. Savaşın başından beri temkinli davranan devletlerden biri olan Çin'de Amerika'nın savaşa girmesiyle iç karışıklık çıkmış ve hükümet değişmiştir. Yeni hükümetin ilk işlerinden biri Almanya ile ilişkiyi kesmek olmuştur. 14 Mart'ta Çin Dışişleri Bakanı Dr. Ou-ting-fang sert bir nota ile Alman elçi von Hintze'ye Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesme kararını iletmiştir.⁴⁴⁹ Çin birkaç ay sonra 17 Ağustos'ta İttifak devletlerine savaş açtığını ilan etmiştir. Çin ayrıca Avrupa'da savaşması için ortaklarına 300 bin asker teklif etmiştir. İmparatorluk, mutlakiyet ve cumhuriyet yanlılarının çatışma içinde olduğu Çin'de, kendi iç siyasi birliğini sağlayamayan bir devletin böyle bir teklifi inandırıcı bulunmamıştır. Karagöz Çin'in mart ayında Almanya ile kat'-ı münasebat etmesini yani ilişkiyi kesmesini bir karikatürle alaya almıştır. Senelerdir Almanya, Rusya ve Japonya'nın kendi toprakları üzerinde cirit atmasına, hak iddia etmesine ses çıkaramazken, halkı yokluk ve açlık içinde kıvrılırken, hâsılı bir savaşı göze alacak durumda değilken Çin'in Almanya ile diplomatik ilişkiyi kesmesi tek başına alabileceği bir karar değildir. Çin'in bu kararının arkasında Amerika ve Japonya'nın olduğu bilinmektedir. Karagöz de mesajını bu şekilde vermiştir. Çin Alman Kralı Wilhelm'e ilişkiyi kesme kararını iletirken Japonya'nın omuzları üzerindedir, arkasından da Amerika destek olmaktadır. Çin bu şekilde ancak Wilhelm'in boyuna erişebilmektedir. Alman kralı ağzında piposu, dudaklarında aşağılayıcı bir gülüşle kâğıdı teslim almaktadır. Bu gösteriyi

⁴⁴⁹ Yusuf Aydın, "I. Dünya Savaşı'nda Çin'de Alman Faaliyetleri", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt 16, Sayı 32, Aralık 2020, s. 5393-5421.

izleyen Karagöz Hacivat’a koşup gelmesini, şu hadsizliğe bakarak beraber gülmek istediğini söyler. Ardından had bilmekle ilgili meşhur sözü paylaşır:

Karagöz – Aman Hacivat koş, gel! Beraber gülelim, şu had-na-şinaslığa bak:

Karlar yağsa kış değil mi?

Kişi haddini bilse, hoş değil mi?⁴⁵⁰

Savaş ilerledikçe siyasî ve askerî krizler de artmış, krizler neticesinde görev değişiklikleri yapılmaya, harple ilgili yeni kararlar alınmaya devam edilmiştir. 1 Mart’ta Avusturya-Macaristan ordusunun başına Conrad von Hötzendorf’un yerine Arz von Straussenberg getirilmiştir. İtilaf devletleri 5 Kasım’da Versay’da yüksek bir savaş konseyi kurmayı kabul etmiştir. Fransa’da 13 Kasım’da Paul Painleve’in yerine Georges Clemenceau başbakan olmuştur.

⁴⁵⁰ **Karagöz**, nr. 945, 10 Mart 1333 [10 Mart 1917], s. 1.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1918: BÜYÜK SAVAŞ BAŞLADIĞI YERDE BİTİYOR

Genel anlayış olarak kısa sürmesi beklenen savaşta üç buçuk yıl geride kalmıştır. Savaşın her iki tarafta yorgunluk ve bıkkınlık her geçen gün artmıştır. İşsizlik, yoksulluk, açlık ve can kayıpları halkın canına tak etmiştir. Avrupa genelinde protestolar ve grevler artmıştır. Grevlerde kadınlar aktif rol oynamıştır çünkü yosulluğu ve yokluğu en çok hisseden onlar olmuştur. Artık çocuklarını, eşlerini, kardeşlerini kaybetmek istemiyorlardı. Bu nedenle savaş karşıtı protestolarda en önde yürüyorlardı. Savaşın ve savaşmayan tüm halklar bir an önce ateşkesin sağlanmasını, barışın yapılmasını beklemekteydi. Zira savaş uzadıkça hayat şartları daha da ağırlaşıyordu. Artık savaşın liderleri cephedeki sorunlardan çok toplumda artan ihtiyaçlara, beklentilere cevap vermeye çalışmaktaydı. Zira halkın desteğini kaybediyorlardı. Buna rağmen savaşın fitilini ateşleyen büyük devletler barış için kesin zaferin gelmesini bekliyordu. İki taraftan birinin yenilgiyi kabul etmesi gerekiyordu. Durumları ve moralleri iyi gözükme de...

Almanya Avrupa'da düşmanlarına karşı adeta tek başına savaşmaya devam ediyordu. Doğu cephesinde kazanan taraftı ama uzun savaştan ve askerî kayıplardan oldukça yıpranmıştı. Cephe gerisinde Bolşevik İhtilali'nden etkilenen halk/işçi sınıfı ülkedeki yoksulluğu ve işsizliği öne sürerek savaş karşıtlığını meydanlara taşımaktaydı. Açık bir şekilde ailelerden çocuklarını savaşa göndermemelerini istiyorlardı. Zaman geçtikçe söylemleri, fikirleri halkta karşılık görerek güçlenmeye başlamışlardı. Onların güçlenmesi orduda rahatsızlık meydana getirmiştir. Gücünü Kayser Wilhelm'den alan ordu, onun son zamanlardaki vurdumduymaz tavırları ile Alman Parlamentosu Reichstag'a karşı güç kaybediyordu. Şansölye Bethmann Hollweg uzun zamandır barış yanlısıydı ama özellikle General Ludendorff savaşın devam etmesini istiyor ve barış yanlısı siyasîlere kulak asmıyordu. Bu tartışmalar dozunu artırıp medyaya da yansıyınca Şansölye Temmuz 1917'de istifa etmek zorunda kalmıştır. Generaller fikrinde sabitti ve şimdilik kazanmışlardı ama Avusturya

savaştan kopmak üzereydi, Bulgaristan bulunduğu bölgeden çıkamıyordu. Türkler topraklarında olağanüstü mücadele veriyor fakat kayıpların önüne geçemiyordu. Üstelik Nisan 1917'den beri Amerika da Almanya'nın karşısındaydı.

İngiltere ve Fransa için de özellikle Avrupa cephesinde benzer olumsuz şartlar söz konusuydu. Daha önce Sırbistan ve Karadağ'da olduğu gibi Rusya ile Romanya da savaştan çekilmiştir; İtalya aralıkta Caporetto'da büyük bir yıkım yaşamıştır. Almanya savaşın başından beri Fransa'daydı, U-Botlar denizlerde Kraliyet Donanması için tehdit olmayı sürdürüyordu. Müttefiklerin bu şartlarda en büyük beklentisi Amerika'nın bir an önce Avrupa'ya asker çıkarmasıydı. Zira sayısal üstünlük Almanya'ya geçmişti. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan sonuç savaşın lokomotifi olan üç devletin şartlar ne olursa olsun savaşı Avrupa'da bitirmek istemeleriydi. Öyle de oldu.

Osmanlı Devleti 1918'de Irak, Suriye, Filistin cephelerini ve Hicaz'ı tamamen kaybetmiştir. Ruslarla yapılan anlaşma sonrası daha önce kaybettiği bazı toprakları geri kazanmıştır. Ruslar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan tamamen çekilmiş, Türkler ayrıca Batum ve Bakü'ye girmiştir. Almanya'nın Güney Kafkasya'daki emelleri, Batum ve Bakü'deki petroleri kontrolünde bulundurmak istemesi Osmanlı ve Almanya'yı karşı karşıya getirmiş, Türkler Almanya'nın ihanetine uğramıştır. Osmanlı Devleti sahada bu mücadeleleri yaparken 3 Temmuz'da Sultan V. Mehmed Reşad vefat etmiş, yerine Sultan VI. Mehmed Vahdettin tahta geçmiştir. Savaşın bedeli her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne insan hayatı, para ve toprak bakımından maliyeti çok ağır olmuştur. Diğer devletlerle kıyaslandığında Osmanlı hazinesine beklenenden daha hafif bir yük yüklemiştir. Bu durum düşük hayat düzeyi, hayat pahalılığıyla aynı oranda artmayan maaşlar, kişisel mallara el koymalar ile Osmanlı Devleti'nin satın aldığı silahlar, mühimmatlar ve alınan paralar karşılığında Almanya ve Avusturya'ya olan tüm savaş borçlarının İtilaf devletleri tarafından silinmesiyle

izah edilebilir.⁴⁵¹ Satır arasında gizli kalan düşük hayat şartları, artmayan maaşlar Türk halkını çok zor durumda bırakmış ve gazete özellikle savaşın son yılında buna çok değinmiştir.

5.1. Wilson İlkeleri

Birkaç aydır savaşın tarafı olan Amerika'da, kongre üyelerinde savaşa dair farklı fikirler ve temkinli yaklaşımlar söz konusudur. Savaşın ülke ekonomisine çok ciddi bir katkısı vardı. Şimdi savaşın aktörü olmak mali kayıpları da beraberinde getirecektir. Almanya'nın provokatif eylemleri nedeniyle Amerikan kongresinden savaşa katılma kararı çıkmıştır ama Woodrow Wilson'un dünya savaşının nedenleri-sonuçları üzerine görüşleri başından beri aynıydı. Onun dünyada kalıcı bir barış sağlamak için inandığı ilkelere ortakları ve düşmanları katılmıyordu. Çünkü onun ilkelerinin en önemli maddesi farklı milliyetlere sahip ulusların kendi devletlerini kurma ilkesiydi. Çok uluslu, emperyalist devletlerin bunu kabul etmesi mümkün değildi. Wilson birçok tepkiye rağmen savunduğu ilkeleri 14 maddede 8 Ocak 1918'de kongrede dünya kamuoyuna duyurmuştur. İlkeler özetle şu maddeleri içermekteydi: açık barış anlaşmaları, savaşta ve barışta denizlerde seyir özgürlüğü, ekonomik engellerin kaldırılması, ulusal silahlanmanın azaltılması, tüm sömürge isteklerinin tarafsızca düzenlenmesi, bütün Rus topraklarının boşaltılması, Belçika'nın bağımsızlığının geri verilmesi, Alsace-Lorraine dâhil işgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması, İtalya sınırlarının milliyet çizgilerine göre düzenlenmesi, Avusturya-Macaristan halklarına özerklik verilmesi, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın boşaltılması ve Balkan devletlerinin ilişkilerinin milliyet prensibine göre düzenlenmesi, Osmanlı'nın Türk olan bölgelerinin egemenliğinin sağlanması fakat Türk olmayan bölgelere muhtariyet verilmesi, bağımsız bir Polonya kurulması, büyük

⁴⁵¹ Ahmet Emin Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 184.

veya küçük bütün devletlerin bağımsızlığını garanti altına alacak bir uluslar birliğinin kurulması.⁴⁵²

Wilson ilkeleri, çıkarlarına ters düştüğü için hâkim devletler tarafından ilgi görmemiştir. İlkelerin sadece birkaçı barış görüşmelerinde değerlendirilmiştir. Almanya ekim ayında yenilginin kaçınılmaz olduğunu görünce bu on dört ilke temelinde barış görüşmelerinin başlaması için Başkan Wilson’a başvurmuştur ama çok geçtir. Amerikan askeri Avrupa’da savaşın içindedir ve Almanya’nın muhatabı artık savaşın tarafı olan bir başkandır.

Müttefikler Amerika’nın bir an önce askerî yardım göndermesini beklerken Başkan Wilson’un savaşa ve barışa dair söylevlerde bulunması, ilkeler yayımlaması Karagöz’ün muhavere bölümünde “Laf Muharebesi” başlığıyla konu edilmiştir. Müttefiklerin acil olarak asker ihtiyacı olduğu bir dönemde Wilson’un barışa yönelik çıkışlar yapıp şartlar sunması ortaklarını da memnun etmemekteydi. Lakin İngilizler ve Fransızlar gerek silah gerek asker ihtiyacının had safhada olduğu, Rusya’nın da savaştan çekildiği bir dönemde Amerika’yı karşılarına almamak gerektiğini gayet iyi biliyorlardı. Ama şunu da biliyorlardı söylemden ziyade icraata ihtiyaç vardı. Karagöz de bu söylem üzerine muhavereyi inşa etmiştir. Muhaverede asıl konu iki dostun birbirini selamlaması ve geçim sıkıntısı vurgusundan sonra başlar. Gazete öncelikle Amerika’nın savaşa karşı konumunu Rusya’nın savaştan çekilmesiyle ilişkilendirir. Hacivat Rusya’nın savaştan çekilmesinin İngiliz ve Fransızlara nasıl etki ettiğini merak etmektedir. Karagöz de onlar babayiğitliğe leke sürdürmemek için durumlarını belli etmezler, diye cevap verir. Hacivat aslında başta telaşlı olduklarını ama şimdi züğürt tesellisi aradıklarını söyleyince Karagöz ‘zengin tesellisi’ diyerek arkadaşını düzeltir. Hacivat anlamaz, Karagöz’ün zengin dediği ülkelerin müttefiğin iki büyük ortağı olduğunu düşünür ama yanıliyordur zira onlar da borç batağındadır. Zengin olan dört senedir savaşan devletlere silah, mühimmat, gıda vs satarak onların paralarını çekendir. Hacivat nihayet dostunun Amerika’yı kastettiğini anlar. Karagöz’e göre

⁴⁵² Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 131; Michael Howard, **a.g.e.**, s. 169-170.

İngiliz ve Fransızların aradığı zengin tesellisi, Rusya savaştan çekilince Amerika'nın kendi yanlarında savaşa girmesidir:

Hacivat – Rusya'nın harpten çıkması, ötekilerde nasıl tesir yapmış, bunu da iyice anlamadım!

Karagöz – Ötekiler dediğin İngilizler, Fransızlar değil mi? Onlar babayiğitliğe kir sürmemek için kan kusarlar da kızılık yedik, derler.

Hacivat – İptidaları telaşlı göründüler ama şimdi kendi kendilerine züğürt tesellisi arıyorlar.

Karagöz – Yoo! Züğürt tesellisi deme, zengin tesellisi dersin, daha doğru olur...

Hacivat – Bizde hiçbir fayda vermeyen, aç tavuğun kendini arpa ambarında sanmasına benzeyen kuru tesellilere böyle demezler mi?

Karagöz – Evet, biz böyle deriz ama heriflerin beklediği zengin tesellisidir!

Hacivat – Yine aklım kavramadı, heriflerde para çok mu, demek istiyorsun?

Karagöz – Yok, onlar da borç içinde. Teselli bekledikleri taraf dört senedir dünyanın paralarını çekti, hâlâ çekiyor. Bunu anlatmak istiyorum.

Hacivat – Ha, şimdi anladım. Amerika'dan bahsediyorsun.

Karagöz – Öyle ya! Heriflerin ümidi bunda kaldı. İşte zengin tesellisi dediğim bu!

Hacivat muhaverenin devamında Amerika'nın nasıl bir yol izleyeceğini, hangi kozu oynayacağını merak eder. Karagöz de mal stoklayıp vurgun yapanlar ne yapıyorsa Amerika'nın da onu yapacağını söyler. Hacivat Karagöz'ün fırsatçı muhtekirlerle harp zenginleri arasında nasıl bir ilişki kurduğunu merak eder. Karagöz muhtekirlerin barış olacak, işleri kesada uğrayacak, diye korktukları gibi Amerika'nın da harbe girer gibi görünmesinin sebebi harbi uzatmak, kazandığı milyarları artırmaktır. Bu sözlerini desteklemek için de Ruslarla barış yapılınc New York borsasının düştüğünü örnek gösterir. Dolayısıyla harp zenginleri gibi Amerikalılar da savaşın bitmesini istemez. Hacivat bu kez öyleyse Amerika savaşa karışacak, diye mukabelede bulunur. Karagöz “Lafla!” diyerek enteresan bir cevap verir. Çünkü İtilaf ne zaman Amerika yardıma gelecek, diye sorsa Başkan Wilson uzun bir nutuk çekiyor,

ortaklarına yardım yerine bir alay laf gönderiyordur. Hacivat dostunun bu cevabı üzerine Amerikan usulünü anlamıştır. Amerikan usulü, herhangi bir işte kazanç varsa cebe atmak, yoksa zarardan kaçınmak, bunun yerine lafla işi uzatmaktır. Hacivat’a hak vermemek elde değil, Amerika’nın yürüttüğü dünya siyasetine bugün de bakıldığında olaylar karşısında aynı yöntemi kullandığı görülmektedir. Çıkarı olduğu her yere müdahale eden Amerika, çıkarı olmayan yerlerde nutuk irat etmeyi tercih etmektedir:

Hacivat – Ne dersin, Amerikalılar ne koz kıracaklar?

Karagöz – Muhtekirler, harp zenginleri ne koz kıracaklarsa!

Hacivat – Bugün tuhaf tuhaf şeyler söylüyorsun. Birdenbire zihnime girmiyor!

Karagöz – Ulan, bugün üzerinde aptallık daha fazla olduğunu söyle. Laf daha doğru olsun!

Hacivat – Peki muhtekirlerle, harp zenginleri arasında ne münasebet!

Karagöz – Tam münasebet... Muhtekirlerin sulh haberleriyle yürekleri hopluyor, kazançlarına kesat gelmesinden korkuyorlar. Amerika harbe girer gibi göründü. Harbi uzatmak, kazanmakta olduğu milyonların, milyarların arkasını kesmemek için... İşitmedin mi? Rusya ile sulh yapmamızın haberi New York’a varınca borsa altüst olmuş!

Hacivat – Karagözüm, demek ki Amerikalılar sulhtan ürküyorlar!

Karagöz – Ey artık gebeşlik etme. Sana ne diyorum? Harp zenginleri nasıl muharebenin bittiğini istemezlerse, Amerikalılar da istemezler.

Hacivat – Demek ki harbe karışacaklar!

Karagöz – Lafla!

Hacivat – Lafla mı!

Karagöz – Be herif dikkat etmiyor musun? İtilafçılar Amerika bize ne vakit imdat yetiştirecek derlerse, hemen Wilson uzun bir nutuk irat ediyor. Onlara imdat yerine bir alay laf gönderiyor.

Hacivat – Demek ki herifin faydasını derceyb etmek, zarardan kaçınmak, lafla işi uzatmak! Amerikalı usulü bu!

5.2. Brest-Litovsk Barışı

Bolşevikler iktidara gelirken Rus halkına tüm cephelerde barış vaat etmiştir. Çarlık yönetiminin yapmış olduğu tüm gizli anlaşmaları dünya kamuoyuna duyurarak barış konusunda ciddi olduklarını göstermiştir. Osmanlı Devleti’nin nasıl paylaşılacağı da bu anlaşmaların ifşa edilmesiyle açığa çıkmıştır. Rusların Almanya ile Aralık 1917’de başlayan barış görüşmeleri kısa bir aradan sonra ocakta yeniden başlamıştır. Görüşmelere Avusturyalılar, Osmanlılar ve Bulgarlar da katılmıştır. Almanlar, Baltıklarda Rus olmayan halkların bağımsızlıklarını istemiştir. Rus tarafı bahsi geçen ülkelerin referanduma bağlı olarak ayrılmalarını kabul etmiştir ancak bu topraklar hâlihazırda Alman işgalindeydi bu nedenle referandumun özgürce yapılamayacağını öne sürerek Almanların çekilmesini şart koşturmuştur. Rusların şartı reddedilmiş, görüşmeler çıkmaza girmiştir. Lev Troçki liderliğindeki Rus heyeti 10 Şubat’ta Almanya’nın isteklerini kabul etmediklerini resmî olarak bildirmişlerdir. Rusya, karşı tarafı oyalayarak zaman kazanmak istemiştir. Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde güçlenmeye başlayan işçi hareketlerinin isyana dönüşeceğini ummuştur. Böylece az bir zararla masadan kalkmayı hedeflemiştir. Troçki bu görüşmelerde “Ne savaş ne barış!” sloganıyla Almanya’ya direnmeye çalışmıştır. “Lenin, Stalin ve Zinovyev’in başını çektiği grup, daha rasyonel bir yaklaşım sergileyerek ne pahasına olursa olsun Almanlarla barış yapılmasını; Troçki, Radek ve Nikolay Buharin grubu ise romantik devrimci yaklaşımlarına uygun olarak Alman saldırısına karşı direnmeyi savunmuşlardır. Müzakerelere damga vuran ‘ne savaş ne barış’ sloganı Alman heyeti tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır.”⁴⁵⁴ Almanya Rusya’nın tavrına yeniden askerî harekâta başlayarak cevap vermiştir. Almanlar 18 Şubat’ta kuzeyde Letonya ve

⁴⁵³ “Muhavere” **Karagöz**, nr. 1042, 16 Şubat 1334 [16 Şubat 1918], s. 2.

⁴⁵⁴ Mustafa Tanrıverdi, “Brest-Litovsk Barış Antlaşması”, **Atatürk Ansiklopedisi**, 10 Ağustos 2021, (Çevrim içi). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/brest-litovsk-baris-antlasmasi/>, 28 Mayıs 2022.

Estonya'ya, güneyde Ukrayna'ya girmiştir. Hiçbir direnişle karşılaşmayan Almanya Ukrayna ile ayrı bir barış anlaşması imzalamıştır.

Ukrayna Rusya'nın elinden resmî olarak da çıkınca Karagöz haberi bir karikatürle sayfalarına taşımıştır. Gazete Rusya'yı Ukrayna'yı kaybettiğini, bu inatla devam ederse diğer bölgeleri de kaybedeceğine dair ikaz eder. Almanya Ukrayna'ya girdikten iki gün sonra çıkan gazetede Rusya'nın barış görüşmelerine liderlik eden Troçki sırt üstü yere devrilmiş vaziyettedir. Elinde üzerinde Estonya, Litvanya, Finlandiya ve Kurland (Letonya) yazan dört balon vardır. Bir balon da elinden uçmuştur. Uçan balonun üzerinde Ukrayna yazmaktadır. Karagöz sonunda yere serildin, elindekilerden birinin bağı çözüldü, gitti; ipin pek çürük, sende de derman yok, ötekiler de kopup gidecek, diye Troçki'yi uyarır:

Karagöz – Nihayet böyle sırt üzeri düştün a! Elindekilerden biri bağını çözdü, gitti. İpin pek çürük. Sende derman yok. Öbürleri de birer birer kopup gidecek.⁴⁵⁵

Bu gelişmeler üzerine Lenin ve ihtilal hükümeti görüşmelere yeniden başlamak için Almanya'ya çağrıda bulunmuştur. 3 Mart 1918'de Ruslar ve Merkezî devletler arasında doğu cephesinde savaşa son veren Brest-Litovsk anlaşması imzalanmıştır.

Rusya bulunduğu durumdan dolayı Almanların tüm şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ruslar bu anlaşmaya göre Polonya, Litvanya, Estonya ve Finlandiya'dan çekilecektir. Bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'yı tanıyacaktır. Anadolu'da sadece işgal ettikleri toprakları değil, 1878'de kendilerine verilen Kars, Ardahan ve Batum'u da terk edecektir. Ayrıca İran ve Afganistan'daki faaliyetlerine de son verecektir.

Kars, Ardahan ve Batum'un tekrar Türk topraklarına dâhil olması yurttan büyük bir sevinçle, şükürle karşılanmıştır. Birçok tarihî hatırayı barındıran bu ata topraklarına

⁴⁵⁵ Karagöz, nr. 1043, 20 Şubat 1334 [20 Şubat 1917], s. 1.

kavuşmak Karagöz gazetesini de çok sevindirmiştir. Gazete haberi “Garip Tesadüf” başlığında iki kişinin diyalogu şeklinde paylaşırken ilginç bir tesadüfe de yer verir. Bu topraklar 3 Mart 1878’de imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Ruslara geçmiştir.⁴⁵⁶ Şimdi kırk sene sonra aynı ay ve günde tekrar geri alınıyordu. Bu bilgiye cevaben diyalogda atalarımız Mevlam bizi üçler, yediler, kırklar⁴⁵⁷ serine mazhar eylesin, diye dua ederlermiş, demek ki biz de kırklar serine mazhar olduk, zamanı gelince üç sene, yedi sene önce kaybettiklerimizi de geri alırsız inşallah, diye cevap verir:

– Azizim, ne garip tesadüf! Tam bundan kırk sene evvel, Ayastefanos’ta martın üçüncü günü Moskoflarla yapılmağa mecburiyet görülen muahede ile Batum, Kars, Ardahan terk edilmişti. Aynı günde kırk sene sonra yine bu yerlerimiz Brest Litovsk’ta yapılan sulhname ile bize avdet ediyor!

– Ha! Öteden beri atalarımız Mevlam bizi üçler, yediler, kırklar serine mazhar eylesin, diye dua ederlerdi. Demek ki kırklar serine mazhar olduk. İnşallah zamanı gelince yedi sene evvel, üç sene evvel kaybettiklerimizi de tekrar kazanırız!⁴⁵⁸

5.3. Bükreş Anlaşması

Romanya 1916’da savaşa katıldıktan sonra art arda aldığı yenilgilerle geri çekilmeye başlamış, topraklarının çoğunu İttifak devletlerine bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak Rusya’nın yardımıyla Moldovya’nın bir bölgesinde tutunabilmiştir. Rusya’da çıkan ihtilalle beraber yardım alabilecek hatları kesilmiş, destek verebilecek bir ortağı da kalmamıştır. Rusya Almanlarla mütareke imzalayınca zor durumda kalan

⁴⁵⁶ Bkz. Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları maddesi.

⁴⁵⁷ Üçler, yediler, kırklar “ermişler topluluğu” anlamında kullanılmaktadır. Tasavvufta ricâlu’l-gayb (gayb erenleri) olarak bilinen ve kimliklerini gizlediğine inanılan “kutup, gavs” gibi isimlerle anılan velilerdir. Üçler üç veli, yediler yedi veli, kırklar kırk veliden oluşan, hepsinin manen farklı görevleri olan zümre olarak da bilinir.

⁴⁵⁸ “Garip Tesadüf”, **Karagöz**, nr. 1050, 16 Mart 1334 [16 Mart 1918], s. 4.

Romanya 6 Aralık'ta Fokşan Mütarekesi imzalamıştır.⁴⁵⁹ Bolşeviklerle yapılan barış görüşmeleri sırasında merkezî devletler 6 Şubat'ta Romanya ile de barış görüşmelerine başlamıştır. 7 Mayıs'ta Bükreş'te Başbakan Alexander Marghiloman'ın imzaladığı anlaşmaya göre Romanya, Karpatlar'da Avusturya-Macaristan'a toprak verecek, Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a bırakacaktır. Almanya toprak almasa da Romanya'yı ekonomik ablukaya almıştır. Romanya'nın petrol yataklarını doksan dokuz yıllığına kiralamış, demiryollarının denetimini ve Tuna Nehri üzerindeki gemi taşımacılığını üstlenmiş, ihtiyaç fazlası tarım ürünlerine el koymuştur. Türk tarafı ortakları tarafından Romanya'nın Mayıs 1918'de teslim olmasının kazancına dâhil edilmeyerek hayal kırıklığına uğratılmıştır.⁴⁶⁰ Ortaklığın da ötesinde Türk ordusunun Romanya cephelerinde verdiği mücadelelere, şehitlere ve gazilere saygısızlık yapılmıştır. Osmanlı'yı temsilen orada bulunan Talât Paşa anlaşmayı imzalamamış, Dobruca sorunu dolayısıyla Almanlarla ilişkiyi kesmiştir.⁴⁶¹

Bükreş Anlaşması İttifak devletlerinin 1918 sonunda yenilgileri ve savaştan çekilmeleri ile hükümsüz kalmıştır. Karagöz Osmanlı Devleti'nin asker gönderip kanını döktüğü topraklardan bir pay alamamasına/verilmemesine dair haber yapmamıştır, yapamamıştır. Daha çok Romanya'nın savaşa katılmakla yaptığı hataya, kısa sürede ülkesinin işgaline, Ruslar hariç ortaklarından destek almamasına yönelik alaylı, mizahî, küçük düşürücü haberler yapmıştır. Mart ayında yapılan sulha dair bir haber de Romanya'nın sık sık karar değiştirmesine yöneliktir. Gazete Romanya'nın kararını açık etmeyerek, değiştirerek hem düşman karşısında hem de ortakları nazarında pazarlık gücünü artırmaya çalıştığını öne sürer. Gazete ayrıca günden güne fikir değişikliğini şeker, gaz, altın fiyatlarının sık sık değişmesine de benzeterek sosyal yaraya da temas eder:

⁴⁵⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 522.

⁴⁶⁰ Hew Strachan, **a.g.e.**, s. 331.

⁴⁶¹ Mehmet Talât Paşa, **a.g.e.**, s. 146.

– Bir gün evvel Romanya sulhu kabul etmiyor, kral direniyor, dediler. Bir gün sonra Romanya yelkenleri suya indirdi, şartlar baş üstüne, dedi. Sulh yapıyor, haberi geldi. Ne garip! Vukuat günden güne de değişiyor.

– Romanya mı? Nazlanması eski dostlarından en son kârı koparmak istemesi, sulha yanaşması, en son kozunu kırıdıktan sonra, yutulduğunu anlaması... Vukuatın günden güne değişmesine şaşma! Şeker, gaz, altın piyasası gibi...⁴⁶²

5.4. Dünya Savaşına Son Veren Cephe: Batı Cephesi

Doğu cephesi kapandıktan sonra Almanya buradaki ordularından kırk dört tümenini Batı cephesine kaydırmıştır. Böylece 1918'in başında İngiltere ve Fransa'nın yaklaşık yüz altmış tümenine karşılık Almanlar yüz doksan civarında tümene ulaşmıştır. Almanya için avantajlı bir sayısal farktı bu ve Amerikan askerleri Avrupa cephelerine gelmeden kesin sonuçlu bir harekât gerçekleştirmeliydi.

5.4.1. Almanların Bahar Saldırıları

Ludendorff, Manş Denizi limanlarına ilerlemek istiyordu. Bunun için Amiens'in doğusundaki Britanya kuvvetlerine saldırarak kuzeydeki yedek kuvvetleri buraya çekmeyi, boşaltılan alanlardan Manş'a ilerlemeyi planlıyordu. Bahsi geçen cephelerde İngilizlerin 3. ve 5. Ordu'su vardı. Bu adımı düşünen Haig, kuzeyde General Julian Byng'in komutasındaki 3. Ordu'nun asker sayısını daha fazla tutmuş, Manş limanlarının güvenliğini öncelemiştir. Güneyde General Hubert Gough komutasında 5. Ordu Almanlara karşı savunma yapmıştır. Tarafların oyuna süreceği kartlar hazır olunca 21 Mart'ta Almanların haziran ortasına kadar sürecektir bahar saldırıları başlamıştır. Sabahın ilk ışıklarında başlayıp beş saatte atılan bir milyon top mermisinden sonra Almanların fırtına birlikleri adeta İngiliz siperlerine akmıştır.

⁴⁶² "Romanya Sulhu", **Karagöz**, nr. 1047, 6 Mart 1334 [6 Mart 1918], s. 4.

Almanlara göre az sayıda olan Gough'un 5. Ordu'su ilk gün direnmesine rağmen sonraki günlerde geri çekilmek zorunda kalmıştır. 3. Ordu Arras'a saldıran Almanları durdurmayı başarmıştır. Almanlar seksen kilometrelik cephede altmış beş kilometre ilerlemeyi başarmışlardır. İngilizler 1916 Somme muharebe hattına çekilmiştir. İngilizler aylarca savaşarak ele geçirdikleri, uğruna birçok kayıp verdikleri toprakları birkaç gün içinde kaybetmiştir. Almanya'nın muhteşem zaferi nedeniyle Kayzer 24 Mart 1918'i ulusal bayram ilan etmiştir.⁴⁶³ Fakat Ludendorff durumdan memnun değildir çünkü saldırı planının gerisinde kalmışlardır. Bir sonraki adımda İngiliz ve Fransız birlikleri arasındaki bağlantıyı kesmeyi, desteği engellemeyi hedeflemiştir. İtilaf kuvvetlerinin liderleri hızlı Alman ilerlemesi neticesinde 26 Mart'ta Amiens yakınlarında bir araya gelerek komuta birliğine gitme kararı almıştır. Fransızların genelkurmay başkanı General Foch tüm cephede en yetkili komutan olmuştur. Savaşın geri kalanında müttefik askerleri tek bir komuta altında savaşmıştır. Almanlar "Michael Harekâtı" adını verdikleri taarruzu resmî olarak 5 Nisan'da sonlandırmıştır. İngilizler siper savaşlarında beklenmedik ağır bir yenilgi almış, General Gough görevinden azledilmiştir.

Almanların üç gün gibi kısa sürede düşmanı bozguna uğratarak kaybettiği yerleri geri alması savaşın ortaya koyduğu tüm olumsuzluklar düşünüldüğünde fevkalade bir başarıdır. Gazete bu başarıya kayıtsız kalmayarak Almanların ilerleyişini coşkuyla okuyucularına duyurmuştur. Bunlardan biri "Duman Attırıyorlar!" başlıklı muhavere bölümündedir. Karagöz çok mutludur. Almanların zaferini düşmanlara duman attırmak, tozu dumana katmak buna denir, diyerek sahiplenir. Almanların kırk ikilik güllerinin müttefiklerin tepesine inmesiyle düşmanın inadının kırılacağından ümitlidir. Hacivat Karagöz'ün sözlerini kapalı bulur, anlamaz. Karagöz bundan daha açık söz olmaz, diyerek dostuna hiddetlenir; onu dünyadan habersiz olarak niteler. Hâlbuki Kikiriklerin, Tangoların çil yavrusu gibi dağıldıklarını, tel tel döküldüklerini

⁴⁶³ İlkin Başar Özal, **a.g.e.**, s. 147.

bütün gazeteler yazmaktadır, her tarafta zafer bayrakları asılmaktadır. Karagöz, tüm bunlara rağmen hâlâ açık izah bekleyen Hacivat'ı pataklamamak için kendini zor tutar:

Karagöz – Hey kuzum, hey! Düşmanlara duman attırmak, tozu dumana katmak, işte buna denir!

Hacivat – Hayrola Karagözüm!

Karagöz – Bizim için hayır ya! Herifler için baştan inme en büyük bela! Bunu da ben düşünecek değilim a! Görsünler inatçı mendeburlar, kırk ikiliklerin güllelerinden ardı sıra bak ne geliyor! Anlasınlar da kıvrım kıvrım kıvransınlar!

Hacivat – Karagöz, şu fikirlerini biraz daha açık söyle!

Karagöz – Elinin körü, lafın bundan apaşıkâresi nasıl olur?

Hacivat – Yani şöyle biraz daha izah!

Karagöz – Kör müsün, sağır mısın, dünyadan bîhaber misin?

Hacivat – Ne oldu ki?

Karagöz – Tepene yumruğumu ineceğim. Ulan Kikiriklerin, Tangoların çil yavrusu gibi dağıldıklarını, sapır sapır döküldüklerini gazetelerde okumuyor musun? Her tarafa bayraklar asıldı, kafanı kaldırıp bakmıyor musun?

Hacivat Almanların büyük zaferler elde ettiğinin farkındadır. Düşmanın dört senedir güvendikleri istihkâmları yıkılmış, Paris ateş altına alınmıştır. Karagöz gururlarından, kibirlerinden ödün vermeyen düşmanın hâli perişanken Hacivat'ın hâlâ Paris ateş altında gibi eski lafları tekrarlamasına kızar. Hacivat'ın niyeti halistir, işi iyice öğrenmesinin amacı öğrendiklerini düşmanın kafasına vura vura anlatmak istemesidir:

Hacivat – Evet, Almanlar garpta büyük büyük muvaffakiyetler kazandılar, herkes gibi benim de bundan haberim var.

Karagöz – Daha ne istiyorsun? Cephelerimiz artık yarılmaz, istihkâmlarımıza, siperlerimize, zırhlı otomobillerimize ordular dayanmaz, diye gebeşçesine övünen nahvetlerin haline bak...

Hacivat – Görüyorum, anlıyorum, düşmanlara pek dehşetli darbeler vuruldu, vuruluyor. Dört senedir güvendikleri istihkâmları hapı yuttu. Paris ateş altına alındı!

Karagöz – Hacivat vallahi zorla bugün beni kızdıracaksın!

Hacivat – Canım, ben ne yapıyorum? Hep senin suyuna gitmek istiyorum ki şöyle ferahlı ferahlı hâlleşelim!

Karagöz – İşin ehemmiyetini anlamıyorsun ki... Paris ateş altına alındı gibi terden eskisi gibi laflar söylüyorsun!

Hacivat – Ben de sana bunu yalvardım a! İşi iyice anlat ki ben de laflarımı daha dubara dubara düşmanların kafalarına demir çiviler, çakar gibi kaka kaka söyleyeyim!

Karagöz Hacivat’a izah etmeye başlar. Almanların kırk ikilik dışında kullandığı gaz bombalarının ne kadar etkili olduğunu söyler. Gaz bombaları, kırk ikilik güller, mermiler İngiliz topçuları topları başında mıhlamıştır. Hacivat batı cephesinde de harbin artık kazanıldığına inanır. Karagöz’ün anlattığı gaz bombalarının düşmanı kör ettiği masallarda, efsanelerde anlatılır, koca devleri yere serdiği işitilirdi. Şimdi Almanlar sayesinde bunu da görmüşlerdir:

Karagöz – Bir adi top ateşi, kırk ikilik ateşi bile değil, cehennem ateşi... Bunun önünde bütün cehennemin şeytanlarını da yardıma çağırsalar, onlar da dayanamaz!

Hacivat – Artık katiyen garp tarafında muharebe kazanıldı ha!

Karagöz – Garpta da, şarkta da Hakkın inayetiyle kazanılacak.

Hacivat – Ateş meselesi nedir ki?

Karagöz – Be herif, muharebelerin tafsilatını okuyup da anlamıyor musun?

Hacivat – Okuyorum Karagözüm...

Karagöz – Gözünle mi, fikrinle mi, yoksa burnunun ucuyla mı?

Hacivat – Haydi canım ben anlamadım, sen anlat!

Karagöz – Alman toplarının mermileri düştükleri yerlerde öyle müthiş dumanlar çıkarıyorlar, öyle müessir gazlar yayıyorlarmış ki...

Hacivat – Ha! Karagözüm düşmanın gözlerine kül serptiklerini, böylece en azgın pehlivanları bile yere serdiklerini masallarda işitirdik!

Karagöz – İşte senin anlayacağın böyle... Alman mermileri öyle bir ateş, duman, gaz kasırgaları, hortumları koparıyor ki bunun karşısında dayanmak imkânı yok. İngiliz topçularının ne hâle gelmiş, topları başında mihlanıp kalmış olduklarını olsun, okuduğun zaman anladın a!

Hacivat – Evet, evet Karagözüm...

Karagöz ateşin tesirini anlatmak için sözü Alexandre Dumas'ın Monte Kristo Kontu romanına getirir. Hâliyle Hacivat şaşırır, konuyla bir ilişki kuramaz. Romanda bir kahraman düştükleri yerde dumanlar yayıp düşmanı uyuşturacak, bayıltacak bir kurşun hayal eder. Bir sihirbaz nasıl okus pokus diyerek seyirciyi şok ediyorsa bu silah da taburları, alayları cansız bırakacak. Karagöz sözlerini başka ünlü bir eserle destekler. Jules Verne'in Denizler Altında 20000 Fersah ve sonradan yazdığı Esrarlı Ada romanlarında denizin altında yaşayan ve gemilere zarar veren canavar Nautilus'un modern denizaltılara örnek teşkil ettiğine inanılır. Karagöz de böyle inandığını gösterir. Alman denizaltıları Verne'in hayal ettiklerini nasıl gerçekleştirdiyse Dumas'ın romanında hayal edilen silah da gerçekleşebilir. Karagöz, Hacivat'a Almanların bir de yüz otuz kilometreden Paris'i vurabilen toplar icat ettiğini düşünsene, neler olur, diye sorarak heyecanını yansıtır. Günümüzde çok daha uzun menzilli silahlar yapılmış, Karagöz yine haklı çıkmıştır. Hacivat Kikirik ve Tangoların bu kuvvete karşı yapabileceği bir şey kaldı mı, harbi şan ve şerefimizle sona mı erdiriyoruz, diye sorar. Karagöz de biraz sabretmeleri gerektiğini, düşmanın ordularını kırdıklarını ama gururlarını, inatlarını ne kadar kırabileceklerini zaman gösterecek, diye cevap verir:

Karagöz – Hacivat, sen Monte Kristo romanını okumuş mu idin?

Hacivat – Hoppala, şimdi bunun ne münasebeti var?

Karagöz – Dur ulan, şimdi münasebeti anlarsın. Bu romanda biri bir nevi kurşun tahayyül ediyor. Bu kurşunlar düştükleri yerlere dumanlar yayacak, bütün orduları birden uyuşturacak, bayıltacak, ortaoyununda, sihirbaz oyununda ahte peta puf, deyince nasıl adamlar birdenbire donup kalıyorsa, taburları, alayları işte böyle camit hâle getirecek.

Hacivat – Eyy!

Karagöz – Ey yavrum, aklını iyice topla da işi anla! Beni üzme. Almanlar tahtelbahirleriyle nasıl vaktiyle bir romancının tahayyül ettiği şeyleri hayat ve hakikat sahasına getirdilerse, son muharebedeki büyük muvaffakiyetleriyle de işte Monte Kristo’nun hayalatını dehhaş ve tahripkâr, her bir kuvvetin alt, harbiyenin mukavemet edemeyeceği surette harp sanatında, harp meydanında hakikate tebdil ettiklerini gösterdiler. Şimdi kafana girdi mi? Bir de düşün be herif! Yüz otuz kilometreden Paris’e gülle yağdırmak için nasıl toplar icat etmiş olmalı?

Hacivat – Peki Karagözüm, artık bu kuvvete karşı Kikiriklerin, Tangoların bir şey yapabilmeleri ihtimali kaldı mı?

Karagöz – Vakit olsa belki bir çare düşünürlerdi. Fakat onlara düşünmek için vakit ve fırsat bırakacak kim?

Hacivat – Demek muharebeyi şan ve şerefimizle sonuna erdiriyoruz!

Karagöz – Hele biraz sabredelim. Bakalım heriflerin ordularını mahvedeceğiz fakat inatlarını, kibirlerini, gururlarını ne kadar kırabileceğiz?⁴⁶⁴

Almanlar 9 Nisan’da “Georgette Harekâtı” ile yeni bir taarruz başlatmıştır. Britanya kuvvetleri ile Alman orduları Ypres çıkıntısının güneyindeki Lys vadisinde karşılaşmıştır. Ludendorff’un hedefi İngilizlerin iletişim merkezi Hazebrouck’u ele geçirmektir. Çünkü buranın ele geçirilmesi Manş’taki İngiliz aktarma limanlarını tehdit edecektir. Bu hedefle saldırıya geçen Almanlar baskıyı artırıp direnişi kırarak ilerlemeyi sürdürmüştür. Başta Messines olmak üzere geçen yıl sonbaharda kaybettikleri toprakları geri almıştır. 11 Nisan’da Haig askerini direnişe çağıran tarihî bir konuşma yapmış, Foch ise Fransız birliklerini desteğe göndermiştir ama İngilizlerin mevzilendiği Passchendaele, Fransızların savunduğu Kemmel Dağı Almanların eline geçmiştir. Hızla ilerleyen Alman piyadesine arazi şartları nedeniyle ağır silahlar ve toplar eşlik edemeyince karşı saldırıdan çekinen Ludendorff 30 Nisan’da taarruzu durdurmuştur. Bu harekâta Almanlar on dokuz kilometre

⁴⁶⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1053, 27 Mart 1334 [27 Mart 1918], s. 2.

ilerlemiştir ama Hazebrouck'u ele geçirememiştir. Dolayısıyla bu ilerleme de Ludendorff'u memnun etmemiştir. Üstelik üç yüz elli bin kadar personel kaybetmiştir. Bu rakam düşmana verdirdiği kayba yakın bir kayıptır. Asker kayıpları İtilaf'ın özellikle Amerikan askeriyle telafi edebileceği bir rakamdır ama Almanların kaybettiği askerin yerine koyabileceği zengin bir kaynağı yoktur.

Karagöz gazetesi Manş Denizi'ne doğru ilerleyen Almanların başarılı harekâtını 17 Nisan'daki sayısında birinci sayfadaki karikatürle okuyucularına anlatmıştır. İngiliz ve Fransızları mevsiminden önce denize giren iki saf olarak göstermiştir. Almanya elinde silahla İngiliz ve Fransız'ı önüne katmış kovalamaktadır. İngiliz Alman'ın elinden kurtulmanın çaresini Manş Denizi'ne atlamakta bulur, ortağı Fransız da arkasından seyirtmektedir. Karagöz İngiliz'e seslenerek be herif, acelen ne; deniz hamamı mevsimine daha iki ay var, diyerek müttefiklerin durumu ile eğlenir:

Karagöz – Be herif! Acelen ne, denize giriyorsun? Deniz hamamı mevsimine daha iki ay var!⁴⁶⁵

Alman ordusu Mayıs ayında Fransızların mevzilendiği Amiens'e bir saldırı başlatmıştır. 27 Mayıs'ta Chemin des Dames'da Fransız ordusunu aşp Aisne nehrini geçmeyi başarmıştır. Paris'e doksan bir kilometre uzaklıkta Marne'a ulaşan Almanlar uzun menzilli toplarıyla başkenti vurmaya başlamıştır. Fransız hükümeti Eylül 1914'te olduğu gibi hükümeti Bordeaux'ya taşımak için hazırlıklara başlamıştır. 2 Haziran'da yirmi yedi tümendenden oluşan Fransız-Amerikan birlikleri karşı saldırıya geçerek Almanları 4 Eylül 1914'te olduğu gibi ilk kez geri çekildiği yerde, Marne'da tutmayı başarmıştır. Yeterli desteği olmayan General Ludendorff 9 Haziran'da bahar saldırılarını sonlandırmıştır.

⁴⁶⁵ Karagöz, nr. 1059, 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918], s. 1.

5.4.2. Marne’da İkinci Randevu

Almanların müttefiklerden ele geçirdikleri yerlerde iki büyük çıkıntı meydana gelmiştir: Marne ve Amiens. Marne’ın kuzeybatı kenarında Soissons, güneydoğu kenarında Reims vardır. General Ludendorff savunması en zayıf yer olarak Marne’ı görüyordu. Aslında Flanders’a saldırmak istiyordu ama İngilizlerin buradaki istihkâmı ve ihtiyatı sağlamdı; bu bölgeye kalabalık Alman birlikleri sevk etmesi gerekiyordu. Bu nedenle Almanlar durmaksızın Fransız 3. Ordusunun üzerine yürümüştür. İlk gün altı kilometre ilerleyen düşman karşısında General Charles Mangin komutasındaki 10. Ordu Almanları durdurmayı başarmıştır. Ardından haziran sonuna doğru Soissons’da bazı mevzileri geri almıştır.

Karagöz, haziranın ortalarına kadar ilerlemesini sürdüren Almanların artık harbi bitireceğine inanıyordu. Yeni harekât planını “Paris’e Doğru” adlı bir şiirle gazeteye taşıyan Karagöz’e göre Paris yolu Almanlara yeniden açılıyordu. İlerleyiş karşısında Tangolar şaşkın, Kikirikler feryat ve figan içindedir. Almanlar Soissons ve Noyon paraleline kadar tekrar gelmişlerdir. Paris’e birkaç kilometre kalmıştır. Düşmanın bütün hesapları, davaları iflas etmiştir. Savaşın başında olduğu gibi hükümet yönetimi yine Bordo’ya taşıma hesapları yapmaktadır. Karagöz Tangoların düştüğü duruma aldırılmaz, gözünün yaşına bakmaz, bu sonu kendisi arzu etmiştir. Harbin sonu gelmiştir, Loyd Corç bunu duymalı ve anlamalıdır. O aşağılık, kaçık Wilson da ortaklarının durumunu görüp ibret almalıdır. Aslında Soissons’daki savaş Almanlar için sonun başlangıcı olacaktır. 15 Temmuz’dan sonra bu bölgede ve çevresinde yapılan savaşlardan sonra Almanların önce savunma, sonra geri çekilme harekâtı başlamıştır:

Açılıyor yine Paris yolları

Açılıyor Tangoların kolları

Kikirikler bütün takım taklavat

Ediyorlar bir ağızdan hep feryat

Soissons’da iflas etti davalar

Noyon'dan Tangoları kovalar
Bu gidişle yine haydi Bordo'ya!
Bak, bu sefer yazık değil Tango'ya
Çünkü kendi arzu etti bunları
Bu sayede geldi harbin sonları
Loyd Corc'un çın çın ötsün kulağı
Hele o pek bayağıdan bayağı
Wilson mudur nedir, bilmem o kaçık?
Görsün bunu ibret alsın azıcık"⁴⁶⁶

Almanlar asıl saldırıları için hazırlık yapıyorlardı. Otuz kilometre uzaklıktaki Marne nehrine ulaşmak için Reims'in batısından ve doğusundan saldırıyı planlıyorlardı. Plana göre iki koldan saldırıp Marne'ı geçen kuvvetler ileride birleşeceklerdi. Almanlar, 15 Temmuz sabahı başlatılacak harekâta "Friedenssturm" yani barış saldırısı adını vermiştir. Bu ismin verilmesinde yorgun Alman askerinin motivasyonunu artırmak hedeflenmiştir. Askerin moralini yükseltmek için Kayzer Wilhelm de cepheye gelmiştir. Almanlar için her şey hazır, plan kusursuzdu ama İngiliz ve Fransız istihbaratı Alman esirlerden harekât tarihini ve planını öğrenmişlerdir. Harekât günü sürprizi Almanlar yaşamış ve Fransızlar iki saat önceden topçu atışına başlamışlardır. Fransız 4. Ordusu doğu tarafından gelen Alman birliklerine karşı iyi bir savunma yaparak onları dağıtmış, sonra da imha etmiştir. Ama batıdan ilerleyen Alman 7. Ordusu Marne'ı geçmeyi başarmıştır. Sakinliğini koruyan General Foch, Mangin'e batıdan gelen düşmanın üzerine saldırı emri vermiştir. General Mangin Almanları kuşatarak topçu birlikleriyle ağır kayba uğratmıştır. Bu

⁴⁶⁶ "Paris'e Doğru", **Karagöz**, nr. 1076, 15 Haziran 1334 [15 Haziran 1918], s. 3.

saldırıda Mangin'in emrinde üç yüz tank, ikisi Amerikan olmak üzere on sekiz tümen savaştı. Ludendorff bu şartlarda tamamen imha edilme tehlikesi yaşayan ordusuna Chemin des Dames'a geri çekilme emri vermek zorunda kalmıştır. 6 Ağustos'ta Marne'daki ikinci savaş da sona ermiştir. Almanlar Marne'ı yine aşamamıştır. Marne ve Verdun Fransızlar için Türklerin Çanakkale'si olmuştur.⁴⁶⁷ Stratejik üstünlük ve moral avantajı artık müttefiklere geçmiştir. Foch, mareşal rütbesiyle ödüllendirilmiştir.

5.4.3. Almanlar İçin Yeni Bir Kara Gün ve Geri Çekiliş

Foch, üstünlük kendilerine geçmişken düşmanın toparlanmasına, dinlenmesine fırsat vermek istememiştir. Fransızlar Chemin des Dames'da baskıya devam etmiştir. Haig, Petain ve Amerikan Seferi Kuvvetler Komutanı John Pershing birlikleriyle Almanlara bölgesel taarruzlar yapmaya devam etmiştir. Bunlardan birinde General Monash'a bağlı Amerikalı askerlerle desteklenmiş Avustralya kolordusu Somme bölgesinde Le Hamel köyünde Alman birliklerini yok etmek için görevlendirilmiştir. Bu köy avantajlı konumu ile Amiens'i tehdit etmekteydi. Çatışma birkaç gün sürse de harekâtın başladığı 4 Temmuz'da iki saatlik başarılı bir operasyonla asıl hedefler ele geçirilmiştir.

Le Hamel saldırısı müttefiklerin daha sonra yapacağı büyük saldırının küçük bir provası olmuştur. Haig kendisine Lys'te bir harekât teklif eden Foch'a Somme'da büyük bir taarruz önermiştir. Büyük baskın için Amiens önlerinde bulunan İngiliz 4. Ordu Komutanı Rawlinson'a destek için General Debeney komutasındaki Fransız 1. Ordusu, İngiliz 3. Kolordusu ile Avustralya ve Kanada kolorduları da görevlendirilmiştir. Saldırı için onlarca uçak, dört yüz elli altı tank, yedi yüz sahra topu hazırlanmıştır. 8 Ağustos'ta taarruz başlayana kadar Almanların haberi olmamıştır. Somme'un güneyindeki Avustralya ve Kanada kolorduları hızla hareket ederek Alman ileri tümenlerini yok etmişlerdir. İngiliz 3. Kolordusu ve Rawlinson'un ordusu hayli

⁴⁶⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun Son Nefesi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 159.

zayıat vermelerine rağmen Almanlara felaketi yaşatmışlardır. 11 Ağustos'ta sona eren taarruzda müttefikler on üç kilometre kadar ilerlemiş, Almanlara otuz bin kadar kayıp verdirmiştir. Ludendorff, bu saldırıyı Alman ordusunun "Kara Gün"ü olarak adlandırmıştır. Amiens, Almanlar için Passchendaele'den sonraki yeni bir kara gündür. Bu ağır yenilgi sonrası Ludendorff'a göre barış görüşmelerine derhal başlanmalı, savaş sona ermeliydi. Alman kuvvetlerinin artık sadece savunma harekâtı yapabileceğine ikna olmuştur.

5.5. Karagöz'ün Barış Çağrısı

Ludendorff'un barış çağrısı Karagöz gazetesinde savaşın başından beri ara ara yapılan bir çağrıdır. Savaşın üçüncü yılından sonra halkta işsizlik, yoksulluk, kıtlık sıkıntısı arttıkça barışa yönelik haberler gazetede daha çok işlenmeye başlamıştır. Bu haberler elbette insanlık adına yapılan barış çağrılarıdır. Bunun dışındaki barış haberleri ise daha çok savaş propagandasına yöneliktir. Halkı, okuru, askeri etkilemek için İtilaf'ın sulh beklentisi var da gururlarına, kibirlerine yediremiyorlar, mesajı içeren sulh haberleridir.

Savaşın dört yılı geride bıraktığı bu zamanda Batı cephesindeki gidişat Almanların aleyhine dönünce Karagöz cepheye yönelik haberleri azaltmak zorunda kalmıştır. Karagöz'ün bu bakış açısı savaşın bir tarafı olduğu için gayet olağandır. Almanya tarafındaydı ve gazetenin olduğu gibi Avusturya ve Bulgaristan'ın da gözü kulağı Almanya'da idi. Almanya'nın batı cephesinde kazanması İttifak'ın kazanması, kaybetmesi de İttifak'ın kaybetmesi demektir. Yenilerek barışa mecbur kalmak merkezî devletler için felaket olurdu fakat savaşarak barış yapmak daha kazançlı olurdu.

Gazetenin Almanların bahar saldırılarına yönelik haberleri savaşı bitirecek hamleler olarak görülürken temmuzdan sonraki müttefik saldırıları ile savaşın seyri tam tersi bir hâl alınca Karagöz'deki haberler yerini barış çağrısına bırakmıştır. Birbirine yakın tarihli iki haberdeki bu farklı bakış bariz bir şekilde görülmektedir. Müttefiklerin Alman saldırılarını henüz durdurduğu 19 Temmuz tarihli gazetenin ilk

sayfasında verilen karikatürdeki haberin içeriği Almanya üzerinden yorumlanmıştır ve okuyucuya harbin sonunun yaklaştığı fikrini vermeye çalışmaktadır. Karikatürde General Hindenburg meşhur asker kıyafeti ve yine heybetiyle doktor olarak karşımızdadır. Muharebe ise hasta olarak verilmiştir. Hasta gayet zayıf, hâlsiz ve bitik vaziyettedir. Karagöz doktora hastanın neyi olduğunu, bir ümit olup olmadığını sorar. Doktor da verem olduğunu ancak üç dört ay kadar ömrü olduğunu söyler. Gazetenin savaşın ömrünü üç dört ay olarak kestirmesi sağlam öngörüsünü gösterir ama savaş Hindenburg ve ordusu değil müttefikler bitirmiştir:

Karagöz – Doktor Efendi ne dersin? Hastamız ne hâlde? Ümit var mı?

Doktor – Verem olmuş. Ancak üç dört ay kadar ömrü var!⁴⁶⁸

Müttefiklerin saldırısı, Almanların geri çekilişi devam ederken gazetenin 7 Ağustos tarihinde yayımladığı karikatürde ise hem savaşın beşinci senesine girildiğine hem de Avrupa'daki kadınların artık savaş istemediğine atıfta bulunulmuştur. İki haber arasında on sekiz gün vardır ve cephede işler tersine dönmüştür. Karagöz bir kadının, annenin, kız kardeşin üzerinden savaşı yorumlamış, vicdanlara seslenmiş, sulh çağrısı yapmıştır. Avrupa'daki kadınların uzun zamandan beri belirli aralıklarla savaş karşıtı eylemler yaptıklarından daha önce bahsetmiştik. Kadınların savaş karşıtı eylemleri Almanya'da da artarak devam etmekteydi ama karikatürde kadını savaşa itenler Amerikan, İngiliz ve Fransızlardır. Amerikalı, kadını kolundan, İngiliz ve Fransız saçından tutarak vahşice harbin beşinci senesi yazılan kapıdan içeri sokmaya çalışmakta, kadın ise direnmektedir. Karagöz onlara seslenerek insafsız herifler, kadın direnmiyor, savaşı istemiyor, neye zorluyorsunuz, diye tepki gösterir. Artık kadınların savaş nedeniyle çoluk çocuğunun kalmayacağını anladığını söyler. Gazete müttefikleri insanlığın geleceğine son vermeye çalışanlar olarak değerlendirir:

⁴⁶⁸ **Karagöz**, nr. 1084, 13 Temmuz 1334 [13 Temmuz 1918], s. 1.

Karagöz – İnsafsız herifler! Görüyorsunuz Avrupa kadını direniyor. Girmek istemiyor. Neye zorluyorsunuz! Kadın anlıyor ki evlat ve ahfadı kalmayacak. Siz insaniyetin dibine darı ekmek mi istiyorsunuz?⁴⁶⁹

Almanya'nın direnişinin tamamen kırıldığı döneme girilmiştir. Bu süreçte gazetenin her baskısında barış çağrısını yinelediği, bu konuda beklentisinin arttığı görülmektedir. Müttefiklerin Hindenburg Hattı'na doğru ilerlediği eylül ayının ortalarında gazete yine ilk sayfadan bir karikatürle barış için temennide bulunur. Karagöz ve Hacivat deniz kıyısına inmiş, mehtabı izlemeye çıkmışlardır. Dağların ardından ay yükselmektedir. Hacivat ayın parlaklığına ve güzelliğine vurulmuştur. Çünkü ayın yüzeyinde Sadrazam Talât Paşa'nın siması vardır. Hacivat Karagözüm bak, ne güzel ay doğuyor, bize sulhu müjdeliyor, diye dostuna seslenir. Çünkü Talât Paşa Brest-Litovsk ve Bükreş anlaşmalarında Türk tarafını temsil eden en yetkili kişiydi.⁴⁷⁰ Karagöz de dostuna cevaben unutma, bu ay bayram ayıdır, bize sulhu getirsin de çifte bayram yapalım, der. Tarih hicri takvime göre 8 Zilhicce'dir, Karagöz'ün bahsettiği bayram iki gün sonraki Kurban Bayramı'dır. İki kafadar hem bayramın maneviyatından hem de hükümetten barışa dair medet ummaktadır. Bekledikleri sulh çok uzak değildir:

Hacivat – Karagözüm, bak bak! Ne güzel ay doğuyor! Bize sulhu tebşir ediyor!

Karagöz – Unutma, bu ay bayram ayıdır! Bize sulhu getirsin. Katmerli bayram yapalım!⁴⁷¹

⁴⁶⁹ **Karagöz**, nr. 1090, 7 Ağustos 1334 [7 Ağustos 1918], s. 1.

⁴⁷⁰ Mehmet Talât Paşa, **a.g.e.**, s. 146.

⁴⁷¹ **Karagöz**, nr. 1101, 14 Eylül 1334 [14 Eylül 1918], s. 1.

5.6. Batıda Son Savaşlar

Müttefik orduları genel komutanı General Foch, görevi boyunca soğukkanlılıkla hareket etmiştir. Seri ve sınırlı harekâtlar düzenliyor, gerekli gördüğü yerde saldırıları sonlandırıyor, farklı cephelere taarruz emri veriyordu. Diğer komutanlar gibi saldırılarda inat etmiyor, durmasını biliyordu. Böylece askeri dinlendiriyordu. Her harekâta askerin moralini yüksek tutmayı önemsiyordu. Yaptırdığı kısa çatışmalar tedarik sıkıntısı yaşama riskini de azaltıyordu. Ludendorff ise gergindi. Askerleri arasında sağlık raporu alanların, firar edenlerin, kolayca teslim olanların sayısı her geçen gün artmaktaydı. Aslında Almanya ağustos ayı ile birlikte sadece savaşın bitiş tarihini ötelemiştir.

Ağustos sonunda müttefikler tekrar saldırıya geçmişlerdir. Fransızlar 20 Ağustos'ta Almanların Amiens etrafındaki mevzilerine saldırarak düşmanı birkaç kilometre daha geri sürmüştür. 21 Ağustos'ta İngilizler saldırılarıyla Almanları altmış beş kilometre geriletmiştir. Bu saldırılarda Amerikalı, Kanadalı ve Avustralyalı askerlerin başarısı İtilaf için çok değerlidir. Almanlar bahar saldırılarıyla ele geçirdikleri Arras, Noyon, Lys gibi yerleri kaybetmiş ve 27 Ağustos'ta Hindenburg Hattı'na geri çekilmeye başlamıştır. Almanya geri çekilirken çarpışmaya devam etmiş ve Britanyalıları 190 bin, Fransızlara 100 bin kayıp verdirmiştir.

Foch, eylül başlarında Amerikalı General Pershing'den Almanların lojistik ve tedarik kanalı olan demiryolu hattına saldırmasını talep etmiştir. Plana göre Amerikalılar önce Saint-Mihiel'e sonra Meuse-Aragnone'a saldıracaktır. Fransızların da desteğiyle Pershing'in ordusu 12 Eylül'de Saint-Mihiel'e saldırmıştır. Güçlü Alman savunması dayanamayarak bölgeyi boşaltmıştır. Amerikalı askerler daha sonra buradan doksan beş kilometre uzaklıktaki Aragnone'a geçerek General Foch liderliğindeki taarruza katılmışlardır.

General Foch eylül ayının sonunda tüm müttefik kuvvetlerinin kullanılacağı bir saldırı planlamıştır. Bu büyük taarruz General Foch'un idaresinde yapılmıştır. 26 Eylül'de Amerikalı ve Fransız askerlerden oluşan birlikler Aragnone'a, 27 Eylül'de İngiliz 1. ve 3. Orduları Cambrai'ye, 28 Eylül'de İngiliz, Fransız, Belçika tümenleri

Ypres'e, 29 Eylül'de İngiliz 4. Ordusu ve Fransız 1. Ordusu Hindenburg Hattı'na saldırmıştır. 26 Eylül'de Fransız 2. ve 4. Orduları ile üç kolordudan oluşan Amerikan birlikleri Aragonne'da Almanlarla kıyasıya mücadeleye girişmişlerdir. Üç gün süren saldırılarda Amerikalılar tecrübesizlikleri nedeniyle çok büyük zayıat vermiştir. Foch, burada beklediğini bulamamıştır. İngiliz orduları Cambrai'de başarılı olmuş ve Alman mevzilerini aşarak ilerleme sağlamıştır. 28 Eylül'de müttefikler Ypres'te Passchendaele'i geçip Messines sırtını ele geçirmiştir. Fransız ve Belçikalı askerler on dört kilometre ilerleyerek Flanders'da kontrolü sağlamışlardır. 29 Eylül'de asıl hedefe giden yolda daha büyük çatışmalar olmuştur. Askerler Hindenburg Hattı'nda geniş bir savunma mevziini ve derin Saint-Quentin kanalını geçmek zorundaydı. Avustralyalı ve Amerikalı birlikler bunda başarılı olamamıştır. Ardından İngiliz 9. Kolordusu kanalı aşmayı başarmıştır. Geçilmez Hindenburg Hattı geçilmiştir.

Karagöz savaşın sonuna yaklaşırken Almanların felaketi yaşadığı bu dönemlerde dahi müttefikleri aşağılamaya, onların dört koldan ilerleyişlerini küçümsemeye devam etmiştir. Savaşın sonuna yaklaşırken sadık, gerçek bir ortak olduğunu göstermiştir. 28 Eylül'de çizdiği karikatürde müttefiklerin büyük taarruzunu alaya almıştır. Karikatürde ortakları temsilen çizilen karakter yine Almanya'dır. Neredeyse son üç yıldır Avusturya, savaşa girdiğinden beri de Bulgaristan bu karikatürlerde adeta yok sayılmıştır. Sadece karikatürlerde değil, gazetenin yazdığı muhaverelerde, hasbihâllerde, şiirlerde hep Almanya vardır, gazete savaşın son zamanlarında Avrupa'ya dair yayınlarında diğer ortaklara çok az yer vermiştir. Karagöz'e göre Almanya Avrupa'da tek başına savaşıyormuş gibidir. Bahsettiğimiz karikatürde müttefikler Saint-Quentin kanalını geçmek için ilerlerken görülmektedir. Ama İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan askerleri salyangoz olarak resmedilmiş, onların karşısında duran Almanya ise kahkahalar atarak geri çekilmektedir. Taarruzu izleyen Hacivat salyangozları göstererek Karagöz'e bunların ne olduğunu sorar. O da gülerek İtilaf'ın taarruz kuvvetleri olduklarını, ilerlediklerini söyler. Salyangozların çok yavaş ilerledikleri bilinmektedir. Gazete müttefik taarruzunun yavaş gittiğini anlatmaktadır ama gerçek öyle değildir. İtilaf kuvvetleri gerçekten çok hızlı ilerlemekteydi. Öte yandan Almanya geri çekilirken bile iri yarı, deyim yerindeyse eli ayağı düzgün, durumdan hoşnut, gayet rahat bir asker olarak çizilmiştir:

Hacivat – Karagöz’üm, bunlar ne?

Karagöz – İtilafçıların taarruz kuvvetleri! İlerliyorlar!⁴⁷²

Müttefiklerin ağustos ayından kasıma kadar yaptığı savaşlara “Yüz Gün” ya da “Yüz Gün Saldırıları” denmiştir. Bu saldırılar savaşın sonunu getirmiştir. Almanya çok zor duruma düşmüştür, ekim başında Ludendorff kesin ve kaçınılmaz bir yenilgi ile yüz yüze olduklarını kabul etmiştir. 3 Ekim’de Kayzer Wilhelm, Wilson’a barış şartlarını konuşmaya hazır olduğunu iletmiştir. Diğer taraftan müttefikler cephede ilerlemeye devam etmiştir. Soissons bölgesinde ilerleyen Fransızlarda 1. Ordu 2 Ekim’de Saint-Quentin’i ele geçirmiştir. Hattın güneyinde Belçika Kralı I. Albert ve Plumer’in orduları hızla ilerlemelerine devam etmekteydi. Kuzeyde Amerikalı ve Fransız birliklerin ilerlemesi daha yavaştı ve kayıp sayısı fazlaydı. Buna rağmen Almanların durumu ümitsizdi, beklenen oldu ve Ludendorff yerini General Wilhelm Groener’e bıraktı.

4 Kasım’da Foch’un emriyle müttefikler bütün cephe hattında saldırıya geçmiştir. Haig ordularıyla Sambre’de zafer kazanmıştır. Aragonne’de Almanlar yenilgiyi kabul etmiştir. Amerikan askerleri Sedan’a ulaşmıştır. Müttefikler Almanların Birinci Dünya Savaşı’na başladıkları yere, sonun başlangıcına gelmişlerdir. İttifak’ın diğer ortakları teslim bayrağını çekmiştir, büyük ortak da ağır şartları kabul edeceğini beyan ederek ateşkes istemiştir. Cephedeki kriz ülkeyi de sarmış ve Almanya’da kaçınılmaz devrim gerçekleşmiş, cumhuriyet ilan edilmiştir. 9 Kasım’da barış görüşmelerini başlatan Alman Şansölyesi Prens Maximilian, başbakanlığı sosyalist Ebert’e bırakmıştır; Kayzer Wilhelm de tahtı bırakmış, ertesi gün Hollanda’ya sürgüne gitmiştir. 11 Kasım’da, saat 11’de Foch’un Compiegne

⁴⁷² Karagöz, nr. 1105, 28 Eylül 1334 [28 Eylül 1918], s. 4.

ormanındaki karargâhında Almanlar ile müttefikler arasında ateşkes imzalanmış ve silahlar susmuştur.

Gazete, Almanya'nın kaybedişini savaşın başında yayımladığı bir karikatürü yeni resmettiği bir karikatürle karşılaştırarak vermiştir. Karagöz'ün 13 Kasım 1918 tarihli sayısında çizilen karikatürle 5 Ağustos 1914 tarihli sayısında çizilen karikatürler benzerlik gösterir. İki karikatürdeki kahramanlar aynıdır; fakat dört senenin sonunda roller değişmiştir. Ağustos 1914'te Almanya'ya ilan-ı harp eden Avrupa'nın en küçük devletlerinden Karadağ'ın bu hareketini had bilmezlik gören Karagöz, oldukça heybetli bir abide gibi çizdiği Kayzer Wilhelm'in karşısında I. Nikola'yı merdivende ona maruzatını anlatmaya çalışan küçük, sıska ve aciz bir insan müsveddesi gibi resmetmiştir.

Karikatür 15: Karadağ'ın Almanya'ya Hadsiz Savaş İlanı!



Kaynak: **Karagöz**, nr. 644, 23 Temmuz 1330 [5 Ağustos 1914], s. 4.

Karagöz, itilaf devletleri içinde yüzölçümü bakımından en küçüğü olan Karadağ'ın güçlü Almanya'ya karşı böyle bir cürette bulunmasını, ilan-ı harp etmesini birkaç sayısında diline dolamıştır. 5 Ağustos 1914 tarihli Karagöz'ün son sayfasında büyük karikatürün altında şöyle küçük bir karikatür vardır. Kayzer Wilhelm devasa bir şekilde resmedilmişken Karadağ Kralı I. Nikola da cüce gibi çizilmiştir. Öyle ki I. Nikola ilan-ı harbi Wilhelm'e bildirmek için merdiven kullanmak zorunda kalmıştır. Karadağ kralı merdivenle dahi alçakta kalmıştır. I. Nikola ilan-ı harp ederken söze "Belirteceğim görüş benim bilgimin, kabiliyetimin ötesinde olabilir, yani haddime değildir, siz benden daha iyi bilirsiniz." anlamında Arapça "mingayri haddin velâ liyakatin" diyerek başlamıştır. Ardından Kayzer Wilhelm'in yüce şahsiyetine ilan-ı harpte bulunur: "Karadağ – Mingayri haddin velâ liyakatin bendeniz de zat-ı haşmetanelerine ilan-ı harp eyliyorum."

Dört yıl sonra savaş Amerika'nın da İtilaf saflarına dâhil olmasıyla İttifak'ın aleyhine dönmüş ve savaş kaybedilmiştir. Savaşın başından beri abartılı bir şekilde Alman taraftarlığı yapan Karagöz, bu sonuca razı olarak 1118. sayıda aynı karikatürü çizmiş, bu kez Karadağ Kralı I. Nikola'yı dev gibi, haşmetli bir şekilde, Wilhelm'i de ona ancak merdivenle yetismeye çalışan zavallı, küçük bir asker olarak karşımıza çıkarmıştır. Gün gelip hesap dönmüştür ve bu kez maruzatı olan Wilhelm'dir. Sığınılacak bir makam olarak gördüğü I. Nikola'ya kılıcını ve istifanamesini merhamet ve yardım dileyerek arz eder, istifasının kabul edilmesi için Nikola'nın inayet göstermesini ister:

Karikatür 16: Gün Gelir Hesap Döner!



Kaynak: Karagöz, nr. 1118, 13 Teşrinisani 1334 [13 Kasım 1918], s. 4.

Mahut – Haşmetpenah! İşbu kılıcım ile istifanamemi hakipay-i haşmetanelerine arz ve takdim eyliyorum, lütfen ve merhameten ve inayeten ve mürüvveten kabulünü istirham eylerim.⁴⁷³

⁴⁷³ Karagöz, nr. 1118, 13 Teşrinisani 1334 [13 Kasım 1918], s. 4.

Osmanlı Devleti'nin ve Karagöz'ün umudu Kayzer Wilhelm'in tahtı bırakıp Almanya'yı terk etmesi de gazetede bir karikatürle anlatılmıştır. Wilhelm özellikle savaşın ilk iki senesinde gazetenin sayfalarını hayli süslemiştir. Karagöz ona dair yaptığı haberlerde Wilhelm'i dünyada nizamı sağlayacak bir karakter olarak görmüştür. Daha da ileri giderek savaştan önce İstanbul, Şam, Kudüs ziyaretlerinde onu mazlum Müslümanların kurtarıcısı olarak lanse etmiştir. Ama 20 Kasım tarihli Karagöz'de ülkesinden kovulan sabık bir kraldır artık. Kendi evlatları tarafından tard edilen, yangın yerine dönmüş evinden yaka paça atılan bir babadır adeta. Karikatürde de öyledir, Almanya batmakta olan bir gemidir. Batarken de öz babalarını, öz evlatlarını gemide tutmamayı yeğlemiştir geminin yeni sahipleri. Almanların unutulmaz kahramanı General Hindenburg dahi bu gemiden denize atılmıştır. Kayzer Wilhelm de evlatları gördüğü üç bahriyeli tarafından kollarından tutulmuş, ite kaka denize atılmak için sürüklenmektedir. Batmakta olan gemiye hükmeden, Kayzer'i de denize atmaları için emreden Almanya'daki ayaklanmaların öncüsü sosyal demokratların lideri Friedrich Ebert'tir.⁴⁷⁴ Bu manzarayı başka bir kayıktan seyreden Hacivat, Karagöz'e karşılarındaki gemiden ne atıldığını sorar. Karagöz de sulh limanına erişmek için geminin safralarını denize attıklarını söyler. Safra, gemilerde dengeyi sağlamak, boş iken istenilen batma seviyesine inmesi için dip taraflara konan çeşitli ağırlıklara denir. Gemilerde gereken manevrayı rahat yapmak için de “safra atmak” deyiimi kullanılır. Karagöz, Wilhelm, Hindenburg gibi liderleri ülkelerinin rahata kavuşması için atılması gereken safralar olarak görmektedir. Savaş İtilaf lehine sona erince gazetenin yayın politikasının da değiştiği görülmektedir:

“Hacivat – Aman Karagöz! Bu gemiden ne atıyorlar?

⁴⁷⁴ Almanya, Kayzer Wilhelm'den sonra cumhuriyeti ilan etmiştir. Friedrich Ebert, Almanya Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.

Karagöz – Sulh limanına erişmek için safralarını denize atıyorlar!”⁴⁷⁵

5.7. Bulgaristan Savaştan Çekiliyor

Bulgaristan İttifak tarafında savaştan çekilen ilk devlet olmuştur. Bükreş anlaşmasıyla Bulgaristan’ın doğusu güvenlik altına alınmıştır ama batısı Yunanistan’ın resmî olarak savaşa girmesiyle tehlikeli bir hâl almıştır. Selanik merkezli karargâha bağlı İngiliz, Fransız, Sırp, İtalyan, Yunan askerlerinin sayısı 700 bini geçmiştir. Kuvvetlerin başına da Fransa’dan yeni bir komutan General Franchet d’Esperey atanmıştır. d’Esperey’in gelişiyle Selanik ordusunda hareketlilik ve motivasyonun arttığı görülmüştür. General kısa sürede birlikleri saldırı için hazır hâle getirmiştir. Almanya ve Avusturya’nın destek verecek durumda olmadığı eylül ayında d’Esperey’in ordusu Manastır-Doyran cephesine saldırmıştır. 15-24 Eylül tarihlerinde müttefik saldırılarına karşılık veremeyen Bulgarlar Dobruca-Filibe hattını da kaybedince 27 Eylül’de mütareke istemiştir. Bulgaristan İttifak kuvvetlerine en son katılan ama savaştan ilk çekilen devlet olmuştur.

Bulgaristan savaşa girdikten sonra Romanya ve Rusya ile yapılan anlaşmalarda toprak paylaşımı konusunda umduğunu bulamamıştır. Bu anlaşmalardan sonra ülkede muhalif sesler yükselmiş ve haziran ayında kabine değişikliğine gidilmiştir. Başbakan Vasil Radoslavof yerini Alexander Malinov’a bırakmıştır. Bunun dışında ülkeye ve cephe hattına Almanya’dan bekledikleri destek de yeterli düzeyde gelmemiştir. Askerin ve halkın durumu iyi değildi ve Bulgarlar için teslimiyet kaçınılmaz olmuştur. Selanik kuvvetlerinin saldırısının durması için ateşkes talep etmiştir.

30 Eylül’de imzalanan mütarekeye göre Bulgar işgali altında bulunan Sırp ve Yunan topraklarının boşaltılmasına, ordunun silahsızlandırılmasına, topraklarının

⁴⁷⁵ Karagöz, nr. 1120, 20 Teşrinisani 1334 [20 Kasım 1918], s. 4.

savaş sırasında müttefiklerce kullanılmasına, savaş araç gereçlerinin ve taşıtlarının teslim edilmesine karar verilmiştir. Böylece Almanya ve Avusturya'nın Osmanlı ile olan toprak bağlantısı kesilmiştir. David Lloyd George Selanik cephesinin görüldüğünden daha önemli ve stratejik bir cephe olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

İşte burada direnişlerini kıran ve savaşın devamına dair umutlarını arkada bırakmalarına neden olan ölümcül darbe İttifak kuvvetlerine karşı gerçekleşmişti. Balkanlar Avrupa'nın arka kapısıdır ve burası zorlandığında onlar için son yakındaydı.⁴⁷⁶

Bulgaristan'ın mütareke istediğine dair haber İstanbul'a ulaşınca Karagöz'ün yaptığı haberlere baktığımızda konu üzerine ciddiyetle yaklaşmama gayretinde olduğu görülmüştür. Muhavere, Hasbihâl gibi bölümlerde konuya dair haber yapılmış ve hep aynı umursamaz yaklaşım sergilenmiştir. Mütareke talebine yönelik sorularda hastalık, gaz sıkıntısı, hayat pahalılığı gibi farklı konulara değinmiştir. Ara cümlelerde de büyükler daha iyi bilir, onlar bir şeyler düşünmüştür, tavrı takınmıştır. Bulgarların mütareke talebinin arkasından ilk olarak “Kafaların İdraki Beyanındadır” başlıklı muhavere bölümünde konuya en son değinilmiştir. Hacivat Karagöz'e sağlık, iâşe, Avrupa cephesi gibi konularda sorular sorduktan ve uzun uzun cevaplar aldıktan sonra nihayet mütareke hakkında fikrini ister. Hacivat önceki konuları malayani, boşa vakit kaybedecek mevzular görür. Karagöz'ü memur gibi lafı dolandırmakla itham eder. Büyüklerin Bulgaristan meselesinde ne düşündüğünü sorar. Çünkü bu konu ona göre rakı sofralarında, poker masalarında ağzının tadını kaçırarak bir meseledir. Karagöz ise yukarıda değindiğimiz gibi bizler hariçten gazel okuyan güruhuz, işin içinde olanlar elbette bir şey yapacaktır, der. Mütarekeyle ilgili kaleme alınan sonraki haberlere baktığımızda gazetenin hükümet nazırlarından detaylı bilgi alamadıkları ve onlara

⁴⁷⁶ David Lloyd George, **David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı Hatıralarında Türkiye**, Haz. Dr. Resul Yavuz, İstanbul, Kesit Yayınları, 2019, s. 133.

kızgın oldukları anlaşılmaktadır. Bu sayının “Atlattım Herifi” başlıklı hasbihâl bölümü şu cümle ile bitmektedir: “İşte gördünüz mü, nazır usulü ziyaretçi bir herif nasıl atlatılır? İşte ben de böyle atlattım!”⁴⁷⁷ Yukarıdaki fikrimiz Karagöz’ün bu yaklaşımından kaynaklanmaktadır:

Hacivat – Karagözüm, artık bende sabır bırakmadın! Yahu, bunların hepsini bırak! Şimdi bunlardan bahsedecek zaman mı ya! Pek nazik dakikalardayız! Eğer böyle malayani şeylerle vakit geçirirsek, pek büyük ziyanlara uğrarız. Sen de mi böyle bir memur vaziyeti alıyorsun? Ne olacak, ne oluyor? Büyüklerimiz, Bulgaristan meselesi üzerine ne düşünüyor? Bu mesele zannedersen, bizi keyif ve safa ile rakılarımızı attıracak, poker masası etrafında blöflerimizi rahat ve huzur-ı kalple çevirtecek meselelerden değil!

Karagöz – Hacivat, biraz evvel anlattım! Bizler hariçten seyircileriz! İşin içindekiler elbette bir şey yapacaklar!”⁴⁷⁸

Karagöz gazetesi bir sonraki sayısında da aynı tavırda devam etmiştir. “Kalın Kafalı Hacivat!” başlıklı yeni bir muhaverede Hacivat’ın lüzumsuz bir rahatsızlığı üzerine konu gereksiz uzatıldıktan sonra en son mütarekeye gelir. Hacivat Bulgarların iki ay önceden sulh yaptıklarını zannetmektedir. Düşmanla daha önce uzlaştıklarını, haber duyulunca ordu bozguna uğradıktan sonra sulh delegeleri devreye girmiş gibi göstermeye çalıştıklarını söyler. Bu vaziyet karşısında ne yapacaklarını sorduğunda Karagöz büyükler düşünsün, milletvekilleri düşünsün, der. Bizde işler ayağa düşmedi ki bunları düşünmek sana bana kalsın, diye cevap verir. Gazetenin Bulgaristan mütarekesini ayağa düşmüş bir konu olarak değerlendirmesinden ve yine konuya ilişkin cevabı büyüklere havale etmesinden hükümete kızgın olduğu açıktır:

477 “Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 1106, 2 Teşrinievvel 1334 [2 Ekim 1918], s. 3.

478 “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1106, 2 Teşrinievvel 1334 [2 Ekim 1918], s. 2.

Hacivat – Karagözüm, öyle sanıyorum ki Bulgarlar daha evvelden sulhu yapmışlar. Düşmanlarla uzlaşmışlar, bir iki ay evvel, Bulgaristan münferit sulh yapıyor, diye şayialar çıktığı zaman işi bitirmişler. Ordu bozgunluğu, mütareke ve musalaha murahhasları, falanları hep işin afileri! Şimdi bu vaziyet karşısında biz ne yapacağız?

Karagöz – Vay budala herif! Bunu büyükler düşünsün, ayan düşünsün, mebusat düşünsün. Hamdolsun bizde işler ayağa düşmedi ki bunları düşünmek sana bana kalmış olsun!⁴⁷⁹

5.8. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Savaşta Çekiliyor

Savaşın başından beri Almanya olmadan Avusturya yok gibiydi. Barış görüşmelerinde dahi Wilson Avusturya'yı muhatap almayıp Almanya ile görüşmüştür. Hâlbuki Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl neredeyse tahta oturduğundan beri barıştan yana olduğunu göstermiştir. Nisan ayında da Fransızlar aracılığıyla barış girişiminde bulunmuş ama ciddiye alınmamıştır. Çünkü Avusturya'nın cephenin dışında da ağır sorunları vardı. 1918'e gelindiğinde içindeki etnik unsurların ayrılma talepleri Avusturya'yı iyice içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. Çekler, Sırp, Hırvatlar ve Slovenler bağımsızlık hareketlerine başlamıştır. Bunun yanında Avusturya askerleri aç, bitkin ve perişan vaziyetteydi ve bu durumdayken haziran ayında İtalya cephesinde son bir saldırıya kalkışmış ²⁵ bini esir olmak üzere 140 bin kayıp vermiştir.

Haziran ayından sonra imparatorluktaki ve ordudaki çözülme artmıştır. 16 Eylül'de Karl, Başkan Wilson'a barış şartları için çağrıda bulunmuştur. Hatta iyi niyetini göstermek için Wilson Prensipleri'ni savunan Lammasch'ı başbakan olarak atamıştır. Kral, topraklarını korumak için Habsburg İmparatorluğu'nu federal devlet ilan ederek etnik unsurların dağılmasına engel olmaya çalışmıştır.

İtalyanlar, Almanya'nın içinde bulunduğu durumdan dolayı Avusturya'ya destek olamayacağını düşünerek 24 Ekim'de Piave geçitlerini ele geçirmek için

479 "Muhavere", **Karagöz**, nr. 1107, 5 Teşrinievvel 1334 [5 Ekim 1918], s. 2.

harekete geçmiştir. Üç gün sonra Vittorio Veneto yönünde saldırılarına devam etmişlerdir. İngiliz ve Fransız askerleriyle takviye edilmiş İtalyan ordusu karşısında Avusturya ordusu çabuk çözülmüş ve geri çekilirken büyük bir bozgun yaşamışlardır. Cephedeki kayıplar ve gerilemelerle beraber 31 Ekim’de Viyana ve Budapeşte’de devrimler başlamıştır. Ülkedeki ve cephedeki durum Avusturya’yı ateşkese mecbur kılmış, müttefiklerle 4 Kasım’da mütareke imzalamıştır. Mütareke neticesinde Çekoslovakya ile Yugoslavya kurulmuştur. Avusturya Almanları ise 30 Ekim’de Avusturya Cumhuriyeti’ni kurmuştur. Macaristan da cumhuriyet ilan edince İmparator I. Karl 18 Kasım’da tahttan çekilmiş ve Habsburg Hanedanlığı tarihe karışmıştır.

Karagöz Avusturya’nın mütareke talebinden hiç bahsetmemiştir. Bulgaristan’ın mütareke anlaşmasından dört gün sonra Avusturya’nın da böyle bir talepte bulunması kaybetmenin getirdiği hayal kırıklığı olsa gerek gazetede konuya değinilmemiştir. İki üç sayıda satır aralarında Almanya ve Avusturya’nın mütareke için hazırlık yapmasına rağmen kendi hükümetlerinin böyle bir hazırlık yapmamasından şikâyet etmiştir. Gazete bu süreçte savaşın getirdiği sosyal sıkıntılara, sulhun olup olmayacağı tartışmasına ve sulhun bir an önce yapılmasına yönelik yayınlar yapmayı tercih etmiştir. Bu tartışmalara değindiği “Ya Sulh Ya Veriştirelim!” başlıklı muhaverede Hacivat sulh perisinin gelmek için çok naz yaptığını ama geldi gelecek derken de ürkütüp kaçırmamak gerektiğini önce sulha kavuşalım, sonra içimizde tartışalım, dövüşelim, der. Karagöz hır gür çıkarmadan sulhu davul zurna ile karşılamaya razıdır ama sulh gelecek diye onu kuyruklu yıldız gibi ağzını dört karış semaya açıp beklemekle bu işin olmayacağını söyler. Karagöz Halley Kuyruklu Yıldızı’nın 5 Mayıs 1910’da Dünya’ya çarpacağına dair haberle ülkede yaşanan kargaşa ve çalkantıya atıfta bulunur.⁴⁸⁰ Hacivat sulha dair yapılan girişimler, verilen sözler varmış; sulh gelecekmiş, diye ısrar eder. Karagöz inadından vazgeçmez, sulh gelecek,

⁴⁸⁰ Bu olayın İstanbul’daki yansımalarını eğlenceli bir şekilde kaleme alan bir roman dahi yazılmıştır. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç**, Haz. Kemal Bek, İstanbul, Özgür Yayınları, 2014.

aman durun bekleyin, demeyi yaramazlık yapan çocuklara uslu durmazlarsa umacı gelecek, diye çocukları korkutup susturmaya benzetir:

Hacivat – Hadi canım! Sulh perisi pek nazende, nazenin geliyor. Fazla istiğna gösteriyor. Tam geldi, gelecek derken patırtı koparıp da bunu ürkütmeyelim. Hele bir kere buna kavuşalım. Sonra birbirimizi yeriz, birbirimizle istediğimiz kadar boğuşuruz, diyorlar da...

Karagöz – Haydi! Sulhu hır gürle karşılamayalım; bari davul zurna çalalım. Böyle bizim yaptığımız gibi sulhu bir kuyruklu yıldız sanarak ağzımızı dört karış semaya doğru açmakla sulh doğacak, diye beklemekle de sulh doğar mı?

Hacivat – İş böyle mi ya! Teşebbüsler varmış, sözler varmış, bilmem daha neler varmış. Yakında sulh gelecekmiş!

Karagöz – Hacivat, korkarım ki sulh gelecek, aman durun, aman bekleyin gibi laflar, arsızlık eden çocukları umacı çıkıyor, umacı geliyor, diye susturmalarına benzemesin!

Hacivat başka çare kalmadığını, bir şekilde sulh olacağını söyler. Karagöz de bir valinin sulh müzakeresine gittiğini söylediler, sonra yalanladılar; bir büyükelçinin de müzakereye katıldığını ama elçinin Berlin’de çıktığını söylediler; Kût’ta esir alınan General Townshend’in de İngiltere’ye sulh müzakeresine gittiğini söylediler ama General’in Büyükada’da her günkü gezilerinde olduğunu, haberlerin doğru olmadığını söyler. Hacivat elbette bir şeyler olacak diye tutturunca Karagöz, olan şeyin halkın oyalanması olduğunu söyler. Ona göre halk isyan ettikçe halkı teselli için sulh geliyor, sulh yapılacak, diye söylemlerde bulunuyorlardır:

Hacivat – Canım Karagöz, artık bu işin bir çaresi var mı ya, çar u naçar...

Karagöz – Hacivat, falan vali bey sulh müzakeresi yapıyormuş, dediler. Bir laf çıktı. Yalan, yalan... Aslı yok, diye hemen örtbas etmek istediler. Falan sefir sulh müzakeresine girişmiş, dediler, hâlbuki bu zat Berlin’de imiş. Kiminle sulh müzakeresine giriyor, Alman dostlarımızla mı? Sonra Büyükada’daki İngiliz generali gitmiş, bize sulh getirecekmiş, dediler. Hâlbuki General Büyükada’da her günkü gezilerinde... Peki, bu sulh laflarının aslı astarı nerede? Bunu anlayalım!

Hacivat – Canım, elbette bir şeyler oluyor, olacak!

Karagöz – Ne oluyor, ne olacak? Evet, halk oyalanıyor, oyalanacak... Fakat niçin ve sonu ne olacak? Halk alevlendikçe bu alevlerin üstüne su serper gibi “Sulh oluyor, olacak!” sözleri mi serpiliyor? Anlamadım ki!

Hacivat sulha dair inancını yineler. Karagöz burada Almanya ve Avusturya’nın mütareke için gösterdikleri gayrete değinir. Almanya cumhuriyet ilan etmiştir, Avusturya imparatorluğu federal devlete çevirmiş ve Wilson Prensipleri’ni destekleyen bir başbakan atamış bu da yetmemiş cumhuriyet ilan etmiştir. Karagöz bu değişiklikleri elbise değiştirmeye benzetir. Fakat sulh perisi Almanya’nın elbisesini beğenmemiştir. Avusturya’nın değişimini de gece elbisesi anlamında kullanılan “tuvalet”e benzetir. Karagöz, Avusturya’nın yeni tuvaletini beğendirip beğendirmeyeceğini bilmez ama Türk tarafının bu konuda bir hazırlık yapmadığını söyleyerek içerlenir. Hacivat tuvalet örneğine takılarak Karagöz’ün ağzını bozduğunu düşünür. Onun sulh sözü duymak istemediğini ağzına geleni söylediğini ifade eder. Karagöz memleketi düşünerek sabretmeye razıdır fakat sulhu gökten yağacak kudret helvası bekler gibi beklemeye razı değildir. Gökten sulh konacak, diye beklerken düşman savaş uçaklarının bombalarının düşmesinden korktuğunu söyler. Karagöz her olasılığa hazır hâlde tedbirli olmak taraftarıdır:

Hacivat – Elbet bir şey yapılıyor canım!

Karagöz – Almanya sulh dilberine kavuşmak için kendine çeki düzen verdi, elbise değiştirdi ama sulh perisi bunu beğenmedi, şimdi Avusturya da tuvalet yapıyor. Bakalım kendini bu nazlıya beğendirecek mi? Bizim tuvaletimiz ne? Ben bunu bile göremiyorum.

Hacivat – Senin bugün küfürbaz damarların tutmuş. Sulh sözlerini dinlemek istemiyorsun. Mutlaka çeneni açıp veriştireceksin!

Karagöz – Canım, haydi bunu yapmayayım! Memleketi düşünüyüm, sabredeyim. Fakat sulhu gökten yağacak kudret helvası sanıp da beklemeyi aklım almıyor. Korkuyorum ki semadan tepemize sulh konacak, diye beklerken yine tayyare bombaları düşecek!⁴⁸¹

5.9. Osmanlı Devleti Savaştan Çekiliyor

5.9.1. Kafkas Cephesinde Sular Durulmuyor

Ekim İhtilali'nden sonra aşağı Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bulundukları bölgelerde kontrolü ele almak için çalışmalara başlamıştır. Brest-Litovsk anlaşmasına göre Doğu Anadolu vilayetlerini boşaltacak olan Ruslar Osmanlı topraklarından çekilirken yerlerini, savaş araç ve gereçlerini kendileri ile aynı safta savaşan Gürcü ve Ermenilere bırakmıştır. Dolayısıyla Türk askerinin karşısında Ermeni ve Gürcüler kalmıştır. Türk ordusu anlaşmada geçen illeri almak için 3 Mart'ta imzalanan anlaşmadan önce harekete geçmiştir. Vehip Paşa komutasındaki 3. Ordu sayıca fazla ama düzensiz ve dağınık Ermeni ve Gürcü birliklerini bulundukları yerlerden sürerek 12 Şubat'ta Erzincan'ı, 24 Şubat'ta Trabzon'u, 12 Mart'ta Erzurum'u geri almıştır. Daha aşağıda bulunan 2. Ordu ise 5 Nisan'da Van'a girmiştir.

Üç Sancak adı verilen Ardahan, Kars ve Batum 1878'de Ayastefanos anlaşması ile Ruslara verilmiştir. Brest-Litovsk'taki anlaşma maddesine göre bu üç ille ilgili karar komşu devletlerle anlaşarak verilecektir. Ruslar çekilince Kars ve Ardahan'a Ermeniler, Batum'a Gürcüler girmiştir. Bu sancaklar için alınacak karar için yapılan toplantı 14 Mart'ta Trabzon Konferansı'nda yapılmıştır. Türkler konferansta buraların kendilerine verilmesini istemiştir. Gürcü ve Ermeniler'den oluşan diğer heyet bu öneriyi reddetmiş, Brest-Litovsk'a katılmadıklarını ve bu anlaşmayı tanımadıklarını beyan etmiştir. Gürcüler Almanlardan, Ermeniler Ruslardan ve Fransızlardan destek alıyorlardı. Tartışmalar uzayınca Türk ordusu 30 Mart'ta bahsi geçen yerleri almak

481 "Muhavere", **Karagöz**, nr. 1112, 23 Teşrinievvel 1334 [23 Ekim 1918], s. 2.

için harekete geçmiştir. 6 Nisan’da Sarıkamış, 14 Nisan’da Batum, 25 Nisan’da Kars Türkler tarafından geri alınmıştır. Türk delegasyonu 11 Mayıs’ta Batum’da düzenlenen konferansta Ruslarla yapılan anlaşmaya itiraz edip silahlı direnişe geçtikleri için Güney Kafkasya Cumhuriyeti üyelerine (Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Millî Şurası) özellikle Orta Asya’ya giden demiryolunu serbestçe kullanmak gibi yeni koşullar sunmuştur.

Karagöz yukarıda saydığımız, Türklerin elinden çıkan topraklara tekrar kavuşmanın sevincini “Canım Batum” adlı muhavereye paylaşır okuyucularıyla. Karagöz o kadar mutludur ki duygularını şiire dökmek ister ama ne kafiye ne vezni tutturabilir. Hacivat dostunu Sümbülzade Vehbi’nin bir mısrasıyla uyarır: Düşme ol daire-i vesveseye!⁴⁸² Bu mısra ile dostuna şairlik senin harcın değil, demek ister. Karagöz bunun farkındadır ama heves etmiş ve denemek istemiştir. Şairler gölgeler, renkler, peçeler, çarşafarla meşgul olduklarından başka bir şey düşünmüyorlardır. Şairlere kendince ilham olmak, onları heyecana getirmek ister. Hacivat dostunun bu iddialı çıkışına şaşar, onu küçümser:

Karagöz – Canım, cananım! Ruhum, revanım! Daimi imanım! Ne kafiye uydurabildim ne de vezni!

Hacivat – Ne o Karagöz? Şairliğe mi saptın!

Karagöz – Düştim ama ocağını bucağını bulamıyorum ki!

⁴⁸² İtibar eyleme pek hendeseye
Düşme o daire-i vesveseye

Ali Canib Yöntem Vehbi’nin oğlu Lütfullah’a nasihat için yazdığı Lûtfiye adlı eserini konu ederken şairin bu iki mısrasını şöyle yorumlar: “Vehbi’nin böyle demesine aldanarak onun geri kafalı bir adam olduğunu sanmak hatadır. O, devrinde pek revaçta olan bakıcılık, büyücülük gibi asıl ve esas olmayan yalancı ilimleri red ve tezip etmiş, oğlunu bunlara inanmaktan men eylemiştir.” Bkz. Ali Canib Yöntem, “Sümbülzade Vehbi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1-2-3-4, Yıl 1946, ss. 81-104.

Hacivat – Ayol! Bugünkü şiir ve edep eski Sümbülzade Vehbi'nin hendesesidir:

Düşme ol daire-i vesveseye!

Demeli!

Karagöz – Bunu da biliyorum! Ama heves bu ya, yine bir kere savaşıyım, dedim. Çünkü gölgelerden, renklerden, izlerden, çarşaflardan, peçelerden başka bir şeyle meşgul olmayı akıllarına getirmeyen şairler, edipler bunu düşünmüyorlar!

Hacivat – Ooo! Zamane şairlerini ıslaha kalkışıyorsan şaşarım aklına!

Karagöz – Bir kere tecrübe etsem, ne ziyan ederim! Onların bir peri-i ilhamı varmış! Ben de böyle bir peri yahut bir veli olurum da onları galeyana, heyecana getiririm!

Hacivat – Yuha! Aynada bir kere kendine bakmadın mı herif!

Karagöz – Bu herzenin manası ne?

Hacivat zamane şairlerinin ilham perilerinin sekiz santim topuklu, başları on santim topuzlu hanımlar olduğunu, dostunun nazik olsa da nazenin olamayacağını söyler. Ardından şiir ve edebî başka şeyler olduğunu ilham perisine bakmadan şiir yazmaya kalkınca curcuna olacağını iddia eder. Karagöz, Hacivat'ın dırdırından hislerini karıştırır ama şevk ve heyecanı tekrar canlanınca ya şiir yazacak yahut bir iki şairi galeyana getirecektir. Hacivat dostuna yine zor bir işe kalkıştığını söyler. Şiiri beş para etmez, karın doyurmaz bir iş olarak niteler. Karagöz'e bunun yerine para kazanmanın yolunu tutup çoluk çocuğuna ve dostlarına fayda sağlayacak işler yapmasını tavsiye eder. Karagöz kızarak memleketi için çalıştığını söyler; hayli sinirlenir, yarenine hakaret eder. Hacivat da doğru söyleyenin bugünlerde böyle hakaretlere maruz kaldığını hatta Alman aleyhtarı, sulh taraftarı olarak yaftalandığını söyler:

Hacivat – Ayol! Zamane şairlerinin ilham perileri sekiz santimetre topuklu, başlarına iliştiirdikleri pelerinlerinin altında baş tuvaletlerine yerleştirdikleri on santimetre topuzlu hanımcıklardır.

Karagöz – İşte ben de buna kızıyorum a!

Hacivat – Ben her vakit söylerim. Sen nazik de olsan nazenin olamazsın!

Karagöz – Halt etmişsin!

Hacivat – Neden yavrum, şiir, edep başka şeylerdir. Peri-i ilhamı karşına almadan şiir söyleyeyim dersin curcuna olur!

Karagöz – Ulan, şimdi karşıma geldin, dır dır dırlandın, ihtisasatımı karıştırdın! Fakat görürsün, şevk ve heyecanım biraz daha canlansın, ya ben istediğim şiirimi yazacağım yahut bir iki şairi galeyana getireceğim!

Hacivat – Ne diyeyim? Pek müşkül işe burun sokmuşsun! Böyle beş para etmez, karın doyurmaz zırvalara sapıp saptırmasan da beş on para kazanmanın yolunu tutsan, hem çoluk çocuğuna hem de belki bize faydan dokunurdu!

Karagöz – Budala! Ben memleketime faydam dokunsun diye çalışıyorum!

Hacivat – Güleyim bari! Şairleri galeyana getirip de memlekete fayda vereceksin! Eyvah! İşimiz sana ve zamane şairlerine kaldıysa büsbütün yuttuk hapı!

Karagöz – Be adam! Ne kısa akıllı, sivri kafalı herifsin!

Hacivat – Bu zamanın şivesi budur! İnsan doğruyu söylerse doğru söz işlerine gelmeyenler, bunun üzerine hücum ediyorlar! Rezil herif! Kötü kişi, aptal, nadan, nobran şahıs! Hatta hain Alman aleyhtarı, sulh taraftarı gibi neler söylemiyorlar! Sen de bana söylenmemiş şiirini, anlaşılmamış fikrini beğenmediğim için atıp tutuyorsun!

Karagöz Hacivat'ın zamane züppeleri gibi kendisini dinlemeden, anlamadan kendisini kötülediğini belirtir. Niçin şairliğe yeltendiğini sormadan hüküm verdiğini söyler. Sonra bunun sebebini açıklar. Karagöz geçmişte düşmanlara kaptırdıkları sevgili yerler tekrar alındığı için böyle yapmaktadır. Kutsal topraklar diye nitelediği Erzurum, Van, Trabzon, Rize, Batum ve Güney Kafkasya'daki diğer şehirler alınıp kırk sene sonra kardeşleriyle yine kucaklaşmıştır. Bu toprakların geri alınması şairlere ilham vermek için yetmez mi, diye sorar. Öyle mutludur ki dâhili istikraz⁴⁸³ kanunu

⁴⁸³ Devletin veya diğer kamu tüzel kişiliklerin ihtiyaç duydukları paraları piyasalardan ya da doğrudan vatandaşlardan alarak borçlanmaya gitmesidir. İç borçlanma yöntemi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk

bile ona şiir söyletecektir neredeyse. Hâlbuki Karagöz bu kanunu eleştiren birçok yayın yapmıştır. Bu kanun dahi onun mutluluğuna gölge düşürmez. Hacivat dostuna hak verir, şairlere coşku ve heyecan veremezlerse, şiir yazdıramazlarsa bu zaferler için kendisi cura çalıp Karagöz mani düzerek heyecanlarının ve ümitlerinin keyfini çıkaracaklarını söyler:

Karagöz – Zırlak! Beni de zamane yosması mı sandın! Yahut sen birçok züppeler gibi lafı anlamadan, dinlemeden her nedense bir tek sözü, selam verişini hoşuna gitmediği için bir adamı pislemeğe mi kalkışıyorsun?

Hacivat – Yok canım Karagözüm, benim sana tecavüzüm yok! Sözlerini fikirlerini garip buldum da!

Karagöz – Ne anladın da garip buldun? Ben şairliğe yeltendim yahut şairleri kuşkulandırmak istedim! Niçin?

Hacivat – Anlat efendim, niçin? Ağzına kira mı istiyorsun? Dilini tutan da yok!

Karagöz – Ulan, bugün tersliğin üstünde! Adamakıllı bir çift laf söyleyemedin! Dur, sözümü kesme, hamd olsun, dilimde birkaç kere ağzımın içinde döndükten sonra, yine bir şeyler söyleyebiliyor. Bana bak! Bir taraftan sevgili yerlerimiz bize geçiyor. Düşmanların aldıkları yerleri geri aldık. Mukaddes topraklarımızı kurtardık. Erzurum’a, Van’a, Trabzon’a, Rize’ye kavuştuk. Sonra güzel Batum’a girdik. Kırk sene hasret çektik, bugün Batum’daki kardeşlerimizle kucaklaştık.

Hacivat – Peki canım, Hakk’ın lütfuna hamd ediyoruz.

Karagöz – Batumumuzu bizden vaktiyle ne insafsızca, merhametsizce ayırmışlardı, bunu düşün... Bu defaki visalin heyecanını hisset! Peri-i ilham, peri-i ilham, diye şairler bir şey arıyorlar. Bu şevkli, bu heyecanlı zamanlarda Batum, Kafkasya gibi yar-ı can, peri-i ilham var iken şairlik galeyana gelmez mi? Dâhili istikraz bile bana şiirler söyletecek, destanlar yaptıracak hisler veriyor, yüreğimi de hoplatıyor.

Hacivat – Haklı imişsin Karagözüm! Şairleri kışkırtamazsak bile ben curamı alırım, sen manilerini düzersin, destanlarını yaparsın! Bu heyecanlarımızın, tatlı ümitlerimizin zevkini çatarız! Keyfini çıkarırız!⁴⁸⁴

5.9.2. Osmanlı Devleti ve Almanya Arasında Anlaşmazlık

Almanya, nisan ayında Ukrayna'ya girdikten sonra Karadeniz kıyılarına da yayılmaya başlamış, Sivastopol ve Harkov'a yerleşmiştir. Almanya'nın amacı Bakü ve Batum petrollerine sahip çıkmaktı. Bunun için kendisine yakın Gürcistan hükümetini desteklemeyi tercih etmiştir. Enver Paşa'nın da Bakü özelinde bölgeyle ilgili hedefleri vardı ve Batum Konferansı'ndaki şartların onaylanmasını istemiştir.⁴⁸⁵ İsteddiği cevabı alamayınca da Yakup Şevket Paşa'ya bağlı birlikler Ermenilerin üzerine yürüyerek Gümrü'ye girmişlerdir. Tük askeri diğer yandan Batum'a paralel harekâtına devam etmiştir. Türk tarafı 22 Mayıs'ta bir ültimatomla Batum'dan kalkan ve Bakü'ye giden demiryolunu denetleme hakkı istemiştir. Bunun üzerine Almanya Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıdığını ve kendi himayesinde olduğunu duyurmuştur. Böylece demir yolu hattı Alman ve Gürcü birliklerle korunmaya başlamıştır.⁴⁸⁶ Ermenistan ve Azerbaycan da bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Almanlar 4 Haziran'da Tiflis'te bu üç devletle ayrı anlaşma yapmaya kalkınca Enver Paşa buna tepki gösterip

⁴⁸⁴ “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1062, 27 Nisan 1334 [27 Nisan 1918], s. 2.

⁴⁸⁵ Toplamda 20 ayrı anlaşmadan oluşan Batum Anlaşmaları Osmanlı'nın son diplomasi zaferlerindendir. Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları ile kaybedilen tüm topraklar geri alınacaktır. Osmanlı Devleti Bakü-Batum petrol hattından ve Maverâ-yı Kafkas demiryollarından istifade etme hakkı elde etmiştir. Anlaşmaların genel özeti şu idi: Osmanlı bölgede tek hâkim güç olacaktı. Ancak bu anlaşmaların şartları Osmanlı'nın mütareke talebine kadar devam etmiş, sonrasında hükmü kalmamıştır. Daha geniş bilgi için Bkz. Enis Şahin, “Osmanlı'nın ‘Unutulmuş Son Diploması’ Zaferi: Batum Antlaşmaları (4-8 Haziran)”, **Türk Tarih Kurumu XVIII. Türk Tarih Kongresi**, VIII. Cilt, 1-5 Ekim 2018, ss. 79-98.

⁴⁸⁶ Almanya ile gerginlik silahlı bir çatışma seviyesine kadar gelmiştir. 2 Haziran'da Kazım Paşa Genel Karargâh'tan sebebini bilmediği bir emir almıştır. Emrin mahiyetini öğrenmek istediğinde şaşkına dönmüştür: “Bir Alman taburu Tiflis-Karakilise demiryolunu işgali altına almış. Süvari alayım demiryolunu bu taburdan alacaktı. Karargâh-ı Umumi'nin bu Alman taburundan haberi yokmuş.” Bkz. Kazım Karabekir, **Yeniden Dirilişe “Birinci Dünya Savaşı Nasıl İdare Ettik?”**, Haz. Prof. Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2020, s. 481-482.

Kurmay Başkanı von Seeckt ile Batum'a gelmiştir. Bunlar yaşanırken Dağıstan ve Azerbaycan Müslümanlarına onların yanında olduğunu ve kardeşlerine destek vereceğini söylemiştir.

Kumay Başkanı Hans von Seeckt konuyla ilgili Alman genel karargâhını bilgilendirmiştir. Mareşal Hindenburg Enver Paşa'ya özel bir mektup yazarak Türkiye'nin Brest'teki anlaşmalara uyması gerektiğini, ortaklarının bilgisi olmadan yapılan anlaşmaları kabul etmeyeceğini, Tiflis-Gümrü demir yolunun Almanya gözetiminde olmasının Türkiye'nin yararına olacağını bildirmiştir. Mareşal, mektubun içeriğindeki bilgilere uyulmazsa artık Enver Paşa ile iş birliği yapmayacağını iletmiştir. Almanya Kafkasya'daki çıkarları için en sağlam müttefiki Osmanlı'ya, en büyük destekçisi Enver Paşa'ya böyle ihanet etmiştir. Enver Paşa mektuba cevaben belirtilen hususları yerine getirecek yetkileri olmadığını, Almanya'nın taleplerini Padişah'a ileteceğini ve Başkomutanlık Vekâleti'nden de istifa edeceğini yazmıştır. Enver Paşa, Ludendorff'un ricasıyla görevini bırakmaktan vazgeçmiştir. Almanya'nın sunduğu şartların kabulüyle Kafkasya krizinin üstü örtülmüştür. Buna göre Üç Sancak'ta Osmanlı askeri bulunmaya devam edecek, Ahılkelek ve Aksa'da von Kress komutasında Gürcü-Alman-Türk birlikleri bulunacaktır. Bu bölgelerin dışındaki Türk birlikleri İngilizlerle savaşmak için Arap Yarımadası'na ve İran'a gönderilecektir. Azerbaycan'da Osmanlı'nın yardımıyla Tatar birlikleri kurulacak ve Bakü'ye karşı askerî hareketlerde bulunulmayacaktır.

Gazete önce Almanların Türklerin emellerine engel olacak işler yapacağına inanmak istemez. Sert bir muhalefet yapmaktan kaçınır. Gazete bu konuda düşüncesini belirtmek isterken "Anlamıyormuş" başlıklı kısa bir diyaloga yer verir ve yine nükteli bir tutum sergiler. İlk konuşmacı Türk tarafının Almanya'nın Rusya ve Ukrayna ile yaptıkları anlaşma şartlarını kendi çıkarlarına göre belirlemesine ses çıkarmazken Almanların Türklerin eski toprakları Kafkasya'da ilerlemesine mani olmak istediğine dair dedikodular olduğunu ve bunu anlayamadığını söyler. İkinci konuşmacı dostlarının onları fazla yormak istemediğini bu yüzden her işi kendilerinin görmek istediğini söyleyerek gayriciddi bir yaklaşımda bulunur:

- Azizim, Alman dostlarımız Lehistan'da ilerlediler. Sonra Ukrayna'ya, Rusya'nın her yerine girdiler. Biz bunları tabii hoş gördük. Bizim Kafkasya'da ilerlememiz için dostlarımız arasında dedikodu var. Anlamıyorum, sebebi ne?

- Galiba dostlarımız bizi fazla yormak istemiyorlar da her işi kendileri görmek istiyorlar!⁴⁸⁷

5.9.3. Türkler Bakü'ye Giriyor

Almanya'nın Kafkasya'daki tavrı Enver Paşa'yı hayal kırıklığına uğratmış ve üzmüştür. Ancak Enver Paşa Kafkasya'daki kardeşleri için daha önce verdiği yardım sözünü tutmuştur. Paşa, Alman Genel Karargâhı'nda Osmanlı temsilcisi olan Zeki Paşa'ya gönderdiği mektupta Bolşeviklerin Azerbaycan'a yürüyüşü karşısında halkın talebi üzerine Gence'ye kuvvet gönderdiğini ve bu kuvveti geri çekmesinin mümkün olmadığını yazmıştır.⁴⁸⁸ Enver Paşa ayrıca Kafkasya'daki gönüllü Müslümanların da katılımıyla Kafkas İslâm Ordusu kurmuştur. Bu ordunun vazifesi Ermenileri sulha icbardan sonra İngilizlerin İran Azerbaycanı'na, Bolşeviklerin de Kafkas Azerbaycanı'na ilerlemesine mümânaât idi.⁴⁸⁹ Kardeşi Nuri Paşa komutasındaki birkaç tümendenden oluşan ordu Enver Paşa'nın emriyle Gence'de bulunan birliklerdir. Enver Paşa, Ermeniler ve Bolşeviklerin çıkardığı iç karışıklık üzerine bu birliklerin Bakü'ye yürümesini emretmiştir. Paşa, Almanların tepkisini çekmemek için bu hareketin kendi emri dışında ve Nuri Paşa'nın kendi kararı olduğunu açıklamıştır.

Bakü'deki Bolşeviklerle birleşen Ermeni milliyetçileri oradaki Türklerin neredeyse yarısını göçe zorlamış, sadece Bakü'de hemen hemen hepsi Türk olan 8000 ila 10000 kadar Müslüman öldürmüştür.⁴⁹⁰ Nuri Paşa'nın Bakü'ye hareket etmesi üzerine Ermeniler Gökçay muharebesinde ilerlemeyi durdurmuştur. Toparlanan Nuri Paşa ve askerleri Salyan'da düşmanı yenerek Bakü'nün yolunu açmıştır. Bunun

⁴⁸⁷ “Anlamıyormuş”, **Karagöz**, nr. 1093, 17 Ağustos 1334 [17 Ağustos 1918], s. 4.

⁴⁸⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 532.

⁴⁸⁹ Maurice Larcher, **a.g.e.**, s. 558.

⁴⁹⁰ Justin McCarthy, “Kim Başlattı?” **Ermeni Soykırımı İddiaları -Yanlıs Hesap Talât'tan Dönünce-**, Der. Dr. Mustafa Çalık, Çev. Sedat İşçi, Ankara, Cedit Neşriyat, 2013, s. 35.

üzerine Sovyet ve Ermenilerden oluşan yönetim İngilizleri Bakü'ye davet etmiştir. Hindistan'ın güvenliği için bu daveti geri çevirmeyen İngilizler General Dusterville komutasında birlikler göndererek şehrin güvenliğini ele almıştır. Almanlar da 30 Ağustos'ta Batum'da Sovyetlerle anlaşarak Bakü'yü ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır. Bunu haber alan Enver Paşa, Nuri Paşa'nın derhal Bakü'ye girmesini emretmiştir. Nuri Paşa, 13 Eylül'de şehri kuşatınca Dusterville ve askerleri gemilerle şehri terk etmiştir.⁴⁹¹ 15 Eylül'de şehir ele geçirilmiş ve Kafkas İslâm Ordusu Nuri Paşa liderliğinde Bakü'ye girmiştir.

Almanların mart ayından sonra Karadeniz'deki Rus donanmasının teslim alınması, Karadeniz'in hâkimiyeti konularını muallakta bırakması da gazete tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Türk tarafı Karadeniz'de tek söz sahibi devlet olmayı ve Rusların esir alınan donanmasının kendilerine verilmesini bekliyordu. Almanya bu konularda ikili oynamıştır. Son olarak Bakü'ye girmek için Ruslarla yaptığı gizli anlaşmadan sonra Karagöz Almanlara karşı üslubunu sertleştirmiştir. “Tatsız, Tuzsuz” başlıklı muhaverede Karagöz konuya tatsız tuzsuz şey diye girince Hacivat Almanların yaptığı anlaşmayı dostluğa sığdırmaz, tatsız tuzsuz bir konu olarak değerlendirir. Karagöz farklı bir meramından bahsetmek isteyince Hacivat aynı şekilde devam eder, Kafkasya ve Karadeniz meslelerinde herkesin meramı ortaktır, der. Dört senedir sadece dost hatırına, boşuna mı kan döküldü bu uğurda, bizim de gayelerimiz var, diye serzenişte bulunur. Almanların kendi çıkarlarına hareket ettiğini, kendilerini yok saydığını düşünür. Hacivat, Rusların da ikiyüzlü davrandığını söyler. Bolşeviklerin başta her millet kendi hâkimiyetini kuracak diye yola çıktıklarını şimdi müstakil hükümet istemediklerini duyunca o zaman Gürcistan'ın bağımsızlığı ne oluyor, diye haklı olarak çıkışır. Dört yıldır her türlü fedakârlığı yapan Türk tarafının savaşa giriş

⁴⁹¹ Mehmet Mazlum Çelik, “Bolşevik Devrimi Sonrası Türklerin İmdadına Osmanlı Yetiştirdi: Bakü'nün Fethi”, **INDEPENDENT Türkçe**, 15 Eylül 2020, (Çevrim içi) <https://www.indyturk.com/node/244151/kültür/bolşevik-devrimi-sonrası-türklerin-imdadına-osmanlı-yetiştirdi-bakü'nün-fethi>, 21 Nisan 2022.

gayesi yok sayılarak, kendi çıkarları için Ruslarla anlaşılan Almanların tavrı Hacivat için tam bir hayal kırıklığıdır:

Karagöz – Ulan, bu ne tatsız, tuzsuz şey!

Hacivat – Sorar mısın Karagöz? Hiç de hoş a gidecek bir şey değil. Nerede dostluk, nerede bu!

Karagöz – Tatsızlık, tuzsuzluğun dostlukla münasebeti?

Hacivat – A! Almanların Ruslarla yaptıkları yeni muahedelerden bahsetmiyor musun? Elbette değil mi? Çünkü bu sırada bizim için daha tatsız, tuzsuz bir şey olamaz!

Karagöz – Vakıa orası da öyle, fakat benim meramım...

Hacivat – Hayır, hayır canım, bu işte senin benim meramım yok. Hepimizin meramı birdir. Kafkasya işleri, Karadeniz meseleleri, bizim hayat memat işleri meseleleridir. Kem kum dinlemeyiz. Dört senedir kanlarımızı yalnız dost hatırına mı heder etmiş olacağız? Olamaz, bizim de gayelerimiz var! Alman dostlarımız Ruslarla uzlaşmak için bizden vekâlet almadılar ya kendi hassaslarına hareket ettiler...

Karagöz – Çelebi pek hareketlisin!

Hacivat – İnsan nasıl harareti olma! Rusya Bolşevikleri Kafkasya’da müstakil hükümet istemiyorlarmış. Gürcistan neci oluyor? Şu Bolşevik denilen guruh da başlangıçta her millet kendine hâkim olacak diye bu esası kabul etmedi mi?

Karagöz – Esas mesas dinleyen kim? İşini beceren beceriyor; fakat şu benim tatsız tuzsuz lafım arada içine oynadı.

Hacivat – Ayol, hep Alman dostların Ruslarla bizi düşünmeden dört senedir bu kadar fedakârlıklar ihtiyar eden, kahramanlıklar gösteren Türk dostlarını hatıra getirmeden yalnız kendi çıkarlarına baksınlar da Ruslarla bütün emellerimize, bu harbe girişmedeki maksatlarımıza, gayelerimize karşı uzlaşsınlar!

Karagöz de Hacivat’la aynı fikirdedir ama bir türlü kendi konusuna giremez. Hacivat Karagöz’ün her sözünü Almanların ihanet anlaşmasına bağlar. Almanların anlaşma gereği Rusların Kafkasya’da nüfuzunu tanıması, Bakü petrollerinin dörtte birini alması, Ruslardan bir buçuk milyarı halis altın olmak üzere altı milyar ruble tazminat koparması kendi çıkarlarını düşünmede maharetini göstermektedir. Bu

maharetlerini dostlarını unutmak hususunda göstermeselerdi, diye sitem eder. Hacivat bütün bu yapılanlara rağmen en başından beri Almanlardan dostlarımız diye bahseder. Bu da gazetenin hâlâ temkinli bir yaklaşımdan yana olduğunu gösterir. Hacivat bundan sonra sözünü biraz yumuşatarak dostlarıyla kendi aralarındaki hesapları temizlemeleri ve onlara savaşa ne amaçla girdiklerini iyi anlatmaları gerektiğini söyler. Hacivat mesele dostlarının Ruslarla yaptığı anlaşma olunca gerilmiş, ne diyeceğini şaşırmış, Karagöz'ü konuşturmamıştır:

Karagöz – Evet, bunlar hepsi doğru. Böyle yapmışlar. Bakalım işi düzelterekler mi? Fakat bir de şu tatsızlık, tuzsuzluk!

Hacivat – Bir değil ki birçok! Kafkasya'da Bolşeviklerden, kuvvetlerinden, nüfuzlarından bir şey kalmamışken yine onların hakkını tanımak, sonra Bakü petrol kuyularından ne çıkarsa bunun dörtte birini almak, üstelik de Ruslardan altı milyar ruble tazminat koparmak, hem de bunun bir buçuk milyarı halis külçe altın olmak... Doğrusu Alman dostlar kendi, sırf kendi menfaatlerini düşünmekte pek maharetleri var. Yalnız bir iş görürken dostları, müttefikleri bütünü unutmak hususunda da maharet göstermeselerdi!

Karagöz – Evet, bu da bizim için tatsız, tuzsuz bir şey ama...

Hacivat – Yook! Bu işte şakaya gelmem. Aması maması yok. Dostlarımızla hesaplarımızı temizlemeli, bizim de bir mevcudiyetimiz, bir gayemiz olduğunu anlatmalıyız.

Karagöz – Zihnini bir kere buna sarmışsın! Bana da dediğimi, diyeceğimi şaşırttın!

Hacivat – Doğrusu Kafkas ve Karadeniz işlerinde dostlarımızın Ruslarla yeni muahedelerini görünce ben de ne dediğimi, ne diyeceğimi şaşırdım!⁴⁹²

5.9.4. Türkler Filistin, Suriye ve Irak Cephesinden Çekiliyor

İngilizler Kudüs'ü aldıktan sonra yeni bir harekât için hazırlığa koyulmuştur. Şubat ayında saldırılarına yeniden başlamışlar ve 21 Şubat'ta Eriha'yı almışlardır. Asıl

⁴⁹² “Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1100, 11 Eylül 1334 [11 Eylül 1918], s. 2.

hedefleri Amman'ı ele geçirmektir ama nisana kadar Şeria'da yaptıkları saldırılarda başarılı olamamışlardır.

Filistin'de Kudüs, Eriha ve çevresi kaybedildikten sonra Türklerin komuta kademesinde yine değişiklikler yapılmıştır. 1 Mart'ta Falkenhayn görevden alınarak yerine Liman von Sanders atanmıştır. Liman Paşa'ya bağlı 7. Ordu'nun başına Fevzi Paşa, 8. Ordu'nun başına da Cevat Paşa getirilmiştir. Almanya ile iplerin gerildiği bir dönemde stratejik ve hassas bir cepheye yine Alman bir kumandan atanması dikkat çekicidir. Alman Yarbay Hans Guhr da ani değişikliğe şaşırmış, son zamanlarda buz gibi hatta düşmanca karşılıklı münasebetleri olan Almanlar ile Türklerin bu atama ile yeniden samimileştiğini belirtmiştir. Ona göre sıradan askerlere kadar herkes başkomutanlıktaki değişimi sevinçle karşılamıştır.⁴⁹³

Britanyalılar, mayısın ilk haftasında yaptıkları büyük saldırıda da Türk kuvvetleri tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Yaz aylarında İngilizler kesin sonuçlu bir saldırı için tekrar hazırlıklara başlamıştır. Türk tarafında ise Kafkasya'daki sorun nedeniyle bazı çözümler olmuştur. Uzun süredir bölgede savaşıyan von Kress gibi Alman subaylar Kafkasya'ya çekilmiştir. Aynı şekilde Türk subaylar ile bazı birlikler de Bakü ve Batum tarafına gönderilince Filistin cephesindeki birlikler zayıflamıştır. Üstelik askerler arasında firar ve hastalıklar da artmıştır. Çöl sıcağı ve su yetersizliği hastalıkları tetikleyen en önemli nedenlerdendir. Fevzi Paşa da hastalığa yakalanmış ve bu yüzden 7. Ordu'nun komutasını Mustafa Kemal Paşa'ya bırakmıştır. Türk askeri kıyafet, yiyecek, teçhizat ve silah bakımından düşmanı kadar imkânlarla sahip değildir. Liman Paşa erat başta olmak üzere bahsi geçen ihtiyaçlar için genel karargâhtan destek talebinde bulunmuş ama karşılığında Enver Paşa'dan savunma için nasihat almıştır.⁴⁹⁴ Böylece Filistin ve Suriye cephelerinde Türk ordusunun kayıpları kaçınılmaz olmuştur.

⁴⁹³ Hans Guhr, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 162-163.

⁴⁹⁴ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 327.

General Allenby komutasındaki İngilizler eylül ayında yapacakları büyük saldırı için hazırlıklarını tamamlamıştır. Liman Paşa'ya bağlı 6. Ordu Ürdün vadisinde, 7. Ordu Kudüs-Nablus yolunda, 8. Ordu yolun diğer tarafında, 4. Ordu Şeria'da ve sahilde konuşlanmıştır. Türk ordusu yaklaşık 5000 süvari, 34000 piyadeden, buna karşılık İngilizler 57000 piyadeden ve 12000 süvariden oluşmaktaydı. İngilizlerin gerektiğinde bu cephelere çekebileceği çoğu Mısır'da bulunan 400000 askeri daha vardır. Bu ezici sayısal üstünlüğe savaş uçaklarını ve Akdeniz'de bulunan savaş gemilerini de dâhil edersek savaşın sonucunu önceden kestirmek zor değildir.

İngilizler 19 Eylül sabahı bütün cephe boyunca saldırıya geçmiştir. Önce iletişim hatlarını yok etmek için Yafa-Hayfa hattında kıyı bölgesinde denizden gemiler, havadan uçaklarla haberleşme araçları yok edilmiştir. İletişim hatları kesilen Türk birlikleri hayli zorluk yaşamıştır. 8. Orduya bağlı taburlar sahildeki saldırılara direnememiş ve Tulkerem-Anebeta yönünde silahlarını bırakarak ve esir vererek çekilmeye başlamıştır. 7. Ordu da düşman karşısında tutunamamış ve akşama doğru geri çekilmeye başlamıştır. Yıldırım Ordular Grubu Başhekimî Dr. Steuber İngilizlerin ilk saldırılarını büyük bir selin önüne kattığı her şeyi sürüklemesine benzetmiştir:

Bir sel nasıl birdenbire haşın bir kudretle zayıf setleri devirip yıkar, çöken yerleri genişleterek her yeri sürükler, araziye istila ederse İngiliz taburları da öylece önlerinde süvari kütleleri olduğu hâlde Türk cephesinin sahil mıntıkasında meydana gelen gedikten içeri saldırdı ve hiçbir taraftan mukavemete maruz kalmadan şimalişarki istikametinde ilerledi.⁴⁹⁵

Bu muazzam saldırıya azimle direnen Türk ordusunu takdir etmemek vefasızlık olacaktır.

İletişim hatlarının kopukluğu Nasıra'da bulunan genel karargâhın baskına uğramasına neden olmuştur. İngilizler Liman Paşa'yı esir almak için şehre girmiş,

⁴⁹⁵ Dr. Werner Steuber, **Cihan Harbi'nde Yıldırım**, Çev. Bursalı Mehmet Nihat, Haz. Samet Özdemir, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021, s. 179.

tarafların karşılaşması sokak savaşlarına sahne olmuş, iyi direnen Türkler karşısında İngilizler geri kaçmak zorunda kalmıştır. 21 Eylül’de 7. ve 8. Orduların zayıf direnişini gören Liman Paşa Yermük’e geri çekilme emri vermiştir. İki gün sonra Akka ve Hayfa İngilizlerin eline geçmiştir. 4. Ordu’nun Şeria’dan çekilmesi üzerine 25 Eylül’de Amman kaybedilmiştir. Türkler kuzeye doğru çekilirken ağır kayıplar yaşamıştır. 26 Eylül’de 11. Kolordu beş bin askeriyle İngilizlere teslim olmuştur. 30 Eylül’de 4. Ordu direnecek personeli kalmayacak kadar kayıp vermiştir. Bir gün sonra da İngiliz öncü birlikleri Şam’a girmiştir. Allenby’nin emriyle askerleri Hayfa’dan ve Şam’ın kuzeyinden hareketle Beyrut’u çember içine alarak 8 Ekim’de şehre girmiştir. Türk birlikleri çekilmeye devam ederek Halep’e gelmiştir. 4. ve 8. Ordu lağvedilerek kalan askerleri ile birlikte 7. Ordu’ya katılmıştır. 23 Ekim’de İngiliz öncü birlikleri ve Şerif Faysal’a bağlı Arap unsurları ile Halep’te çatışmalar devam etmiş, üç gün sonra İngiliz taarruz ve destek birlikleri gelince Mustafa Kemal komutasındaki 7. Ordu şehri terk etmiştir. Mustafa Kemal Paşa savunma hattını Halep’in kuzeyinde Kilis ve Toroslar hattında kurarak İngilizleri ve Şerif Hüseyin’e bağlı birlikleri mütarekeye kadar burada durdurmayı başarmıştır.

Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi, Filistin ve Irak cephesindeki kayıplar üzerine şubat ayında sadarete gelmiş olan Talât Paşa ve kabinesi ekim ayında istifa etmiştir. Böylece on yıllık İttihat ve Terakki yönetimi sona ermiştir. Yeni kabineyi İzzet Paşa kurmuştur. İzzet Paşa İngiliz ve Fransızların İstanbul ve Boğazlara harekât hazırlığını işitince müttefiklerden mütareke talep etmiştir. 30 Ekim’de Mondros Mütarekesi imzalanarak Osmanlı Devleti savaştan çekilmiştir.⁴⁹⁶ 31 Ekim’de Liman Paşa Yıldırım Orduları komutanlığını Mustafa Kamal Paşa’ya devrederek Türkiye’den ayrılmıştır.

⁴⁹⁶ Eyüp Durukan Paşa anılarında mütarekenin imzalandığı gün Genel Karargâh’ta oyalandığını, ne karargâhta ne gazetelerde olağanüstü bir durumun cereyan etmediğini anlatır: “Karargâhta meşgul oldum. Esaslı bir şey cereyan etmedi. Gazeteler birbirleri ve şahıslar aleyhinde neşriyatla meşgul. Mütarekeye (teslim-i silaha) dair de ciddi ve hakiki bir malumat yok.” Bkz. Eyüp Durukan, **Çanakkale’den Mondros’a (1915-1918)**, Haz. Murat Uluğtekin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 388.

Irak cephesinde Bağdat'ın elden çıkmasıyla çatışmalar yok denecek kadar azalmıştır. Mütareke'ye kadar bu cepheye bağlı Irak'ta bulunan Ali İhsan Paşa'ya bağlı 6. Ordu mütarekeden sonra kuzeye Nusaybin'e çekilmiş ve İngilizlerin Irak'taki kuvvetleri Musul'a girmiştir.

Karagöz gazetesi ne Nuri Paşa'nın Bakü'ye girişine ne de Filistin, Suriye, Hicaz'ın kaybedilişine dair haber yapmıştır. İlkini haber yapılmaması ortakları Almanya'yı üzmemek içindir. İkincisi hem savaş propagandası gereği hem de kaybedilen yerlerin halkın nazarında kutsal değerinin olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin mütareke yapması kesinleştikten sonra Karagöz'ün yaptığı haberlerde genel olarak dört senede heba olan ama kazancı olmayan bir savaşın içinde bulunmanın pişmanlığı gözlenmiştir. Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim günü çıkan gazetede kendisinin elinden geleni yaptığına ama ortaklarının bunu yapmadığına dair bir karikatür yayımlamıştır. Karikatürde Karagöz elinde kalın bir sopa ile demir kapının önüne oturmuş, beklemektedir. Arkasında ise Bulgaristan Kralı I. Ferdinand eğilmiş, Kikirik ve Tango onun sırtına basarak Karagöz'ün beklediği kapının duvarından öbür tarafa geçmeye çalışmaktadır. Bunu gören Hacivat dostunu içeri giriyorlar, diye telaşla uyarır. Karagöz, oralı olmaz. Ne yapayım, ben vazifemi yaptım, kapıyı bekledim ama onlara omuz veren oldu; kabahati onlara bul, diye cevap verir. Karagöz Bulgaristan'ın mütareke talebinde bulunmasıyla İngiliz ve Fransızların Türk topraklarına doğru yolunun açıldığını ima ederek Bulgarları suçlar:

Hacivat – Aman Karagöz, içeri giriyorlar!

Karagöz – Ne yapayım? Ben vazifemi yaptım, kapıyı bekledim. Kabahatim yok. Fakat onlara omuz veren oldu. Kabahati ona bul!⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ “Karagöz, nr. 1114, 30 Teşrinievvel 1334 [30 Ekim 1918], s. 1.

Gazete savaşın başında Osmanlı Devleti'nin harbe girişini büyük bir coşku ile karşılamıştır. şimdi dört seneden fazla süren bir harbin kaybeden tarafı olarak hayli zgndr. Artık uzun zamandır dile getirdiği sulh olmuştur ama bu sulhun çok ağır bir bedeli olmuştur. Kaybedilen topraklar, canlar ve umutlar vardır. Yaşanan acılar, çekilen ızdıraplar, yokluklar, yoksulluklar vardır. Karagöz yaşadığı bu acı duygu selini "Sulh Destanı" adlı bir manzume ile kâğıda dökmüştür. Karagöz için bu manzume yakıcı bir destandır, aylardır beklenen zafer, sulh haberi, ona sunulan kurtuluş yolu böyle mi olmalıydı, diye işlenir. Karagöz, ilk başta harbe girmeyi gelecek için aydınlık gördüğünü ama şimdi uğursuz çıktığını itiraf eder. Savaş vatan için felaket olmuş, bütün mlk yerle bir etmiştir. Dört sene çıkmaz bir yolda engeller aşılmış, düşmanı yenmek için birçok cephede savaşılmıştır. Ama geriye dönüp bakıldığında aslan gibi neferlerin boşuna kaybedildiği ortaya çıkmıştır. Elbette vatan uğrunda verilen can boşa değildir, gazete büyük bir inkıraz içinde bunları söylemektedir:

Dinleyin! Suzişli bir destan söyler

Kırılan sazımın hazin telleri

Bu muydu beklenen nihai zafer?

Böyle sulh olur mu felah rehberi?

Bizlere istikbal önce açıktı

şu harbe girmemiz uğursuz ıktı

Felaket rüzgârı bu mlk yıktı!

Vatanın perişan oldu her yeri

Dört sene bir çıkmaz yolda uğraştık,

Dereler, tepeler, engeller aştık

Hasmı yenmek için pek çok savaştık.

Nafile kırmışız levant askeri!

Gazete şiirin devamında savaşa dâhil oluşu hata görmeye, pişmanlığını paylaşmaya devam etmektedir. Harbe girişi ferasetsizlik, bir gaflet olarak değerlendirir. Birçok ocak evlatsız kalmış, vatanın her yerine matem iksiri sinmiştir. Geçmişteki parlak saltanat döneminden harap bir vatan kalmıştır geriye. Her iki dönemi karşılaştırdığında bugün feci bir manzara vardır karşısında. O büyük saltanatı, zenginliği savaş eritmiş; kahraman bedenler heba olmuştur. Artık zafer marşları, şarkıları yerini acı nağmelere bırakmıştır. Karagöz'ün sık sık kaybedilen nefere değindiği, buna çok üzüldüğü görülmektedir. Şehit arkadaşlarına kavuşmamış cephedeki askerin içinde bulunduğu ruh hâli de Karagöz'den farklı değildir:

Ecdadın üç dört asırda kazandığı yerler, şu benim çeyrek asra sığmayan hayatım içinde elden çıkıp gitti. Ne bahtı kara bir devirdeyiz. Ne kötü bir idarenin elinde kalmışız.⁴⁹⁸

Askerde de maziye hasret şimdiye isyan, öfke ve pişmanlık vardır:

Bizlerde galiba ızan azaldı,

Bu millet büyük bir gaflete daldı!

Harp ile çok evler evlatsız kaldı

Takmışız vatana matem iksiri

O parlak saltanat ne sönük bugün

Harabe değildir, vatan gördüğün!

Bir dünkü hâli, bir bugünü düşün!

⁴⁹⁸ İ. Hakkı Sunata, **Gelibolu'dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anıları**, Haz. Kansu Şarman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 563.

Karşında zamanın feci eseri

O büyük varlığı şu harp eritti

Kahraman vücutlar hebaya gitti!

Zaferden dem vuran nağmeler bitti,

Bir haşın ses diyor bizlere geri!

Karagöz giden canlara ve vatanın düştüğü duruma ah etmeye devam eder. Vatanın şanlı dönemlerinden eser yoktur artık. Koynunda yatan şehitler de mahzundur artık. Karagöz burada da boş yere can verdiklerini yineler ve yerin altında şehitlerle olmayıp üstünde olmaktan utandığını söyler. Bugün yaşasa da yokluk ve yoksulluktan bir deri bir kemiktir vaziyeti. Son bentte savaşa katılmayı yine sersemlik ve şaşkınlık olarak görür. Gazete bugün milletin düştüğü duruma bakarak harbe girmeyi savunmanın büyük bir hata olduğunu kabul eder.

O eski şanı yok, ağlıyor vatan,

Şehitler ne mahzun koynunda yatan

Diyor ki yaşayan bizlere utan!

Demek ki boş yere vermişiz seri!

Bize ölmek iken bir bayram, düğün

Ne bedbaht imişiz yaşarız bugün

Şu elim cilveye şaşarız bugün!

Gerçi biz kalmışız bir kuru deri

Anadan doğmada bir sersem olsak

Şaşkınlık olurdu bu kadar mutlak

Zavallı milletin hâline bir bak

Kopmaz mı insanın canı ciğeri?⁴⁹⁹

Mütarekeden sonra Osmanlı Devleti'nin harbe girmesine neden olan İttihat ve Terakki'nin üç ileri gelen paşası Enver, Cemal ve Talât Paşalar 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece mağlubiyetin getireceği tepkilerden, belki cezalardan imtina ederek bir Alman savaş gemisiyle İstanbul'dan yurt dışına kaçmışlardır. Gemi Karadeniz'de Sivastopol'a demirlemiş, üç paşa buradan Berlin'e hareket etmiştir. Paşalar bunca yaşanan acıların, kayıpların müsebbibi olarak Karagöz'de hedef tahtasına konmuştur. İmparatorluğun savaşa sokulması, savaş sırasındaki uygulamalar ve savaştan yenik çıkılması hususunda suçlu görülen liderler 20 Kasım tarihli gazetenin ilk karikatüründe nişan tahtası olarak çizilmiştir. Bir lunaparkta atış poligonuna giden iki kafadar Karagöz ve Hacivat görevli bayana vuracakları hedeflerin marifetlerinin ne olduğunu sorar. Hedef tahtaları Enver, Cemal ve Talât Paşalardır. Hedefler vurulup düştüğünde ses çıkardıkları için iki kafadar bayana hedeflerin baykuş sesi mi çıkardığını, kurt gibi uluduğunu mu sorarlar. Bayan da onların sarı altınlar gibi şakırdayanları, canavarlar gibi kükreyenleri, nargile gibi fokurdayanları olduğunu söyler:

Karagöz ve Hacivat – Matmazel! Bunlara nişan alıp vuracağız. Bunların marifetleri ne? Baykuş gibi mi öterler? Kurt gibi (mi) ulurlar?

Matmazel – Onların sarı altınlar gibi şakırdayanları, canavarlar gibi kükreyenleri, nargile gibi guruldayanları var!⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ “Sulh Destanı” **Karagöz**, nr. 1115, 2 Teşrinisani 1334 [2 Kasım 1918], s. 3.

⁵⁰⁰ **Karagöz**, nr. 1120, 20 Teşrinisani 1334 [20 Kasım 1918], s. 1.

5.10. 1918'in Diğer Olayları

1918'de İtilaf saflarına usulen veya tarafını belli etmek adına da olsa katılımlar devam etmiştir. Bunların da geneli Amerika kıtasındandır. Bu yıl içinde Guatemala, Haiti, Nikaragua, Honduras, Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Andorra, Ermenistan, Çekoslovakya İtilaf tarafında savaşa girdiklerini ilan etmiştir.

Yıl sonuna doğru yapılan mütareke anlaşmalarından sonra kazanan devletler barış şartlarının görüşülmesi için harekete geçmiştir. Almanya işgal ettiği topraklardan çekilmiştir. Kendi ülkesi işgal edilmemiş ama anlaşma maddesine ödemesi için ağır bir tazminat konmuştur. Almanya nasıl kaybettiğini çözmeye çalıştığı bir savaşın ağır şartlarını kabul etmeyen bir başkanla, Hitler'le İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmak için çok beklemeyecektir. Osmanlı Devleti savaş devam ederken birçok toprağını kaybetmiştir. Savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin kalan toprakları İtilaf devletleri arasında paylaşılacak için işgal altına alınmıştır. Türkler işgal sonrası büyük bir kurtuluş savaşının hazırlıklarına başlayacaktır. Avusturya ve Macaristan iki ayrı devlet olarak Bulgaristan'la beraber bugünkü sınırlarına çekilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Birinci Dünya Savaşı'na mizah penceresinden nasıl bakıldığını incelemeye çalıştık. Güldürü aracı bir mizah gazetesi ile savaş kavramının yan yana gelmesi başta garip gelebilir. Muhatabının eksik, olumsuz, eleştirel taraflarından yola çıkarak onları komik şekilde çizerek bazen hicvederek insanları güldürme yolunu seçen mizah gazetelerinin sayfaları da bir harp sahasıdır aslında. Bu yolla mizahı yapan ile mizahı yapılan bir rekabet, bir mücadele içine girmiştir artık. Mizah yazarları ve çizerleri keskin zekâları, sivri kalemleri ile diline doladıklarını her zaman yermeyi, hedef göstermeyi bilmiştir. Bunu yaparken insanlara hem mesajını vermeyi hem onları güldürmeyi başarmıştır. Karagöz gazetesi de Ali Fuad tarafından yayın hayatına başladığı 1908'den 1955'e kadar yayını kesmeden yola devam ederek büyük bir başarı hikâyesi yazmıştır. Bu tarihler arasında yayın hayatını sürdürdüğü topraklarda Balkan Savaşlarına, iki büyük dünya savaşına, imparatorluğun yıkılıp cumhuriyetin kuruluşuna, başta dil devrimi olmak üzere birçok inkılaplara, fikir ve sistem değişikliklerine, kâğıt ve kaynak sıkıntılarına şahit olmuştur. Tüm bunlara rağmen gazete çıkmaya devam etmiş bu bakımdan büyük bir başarı hikâyesi yazmıştır. Bu nedenle Karagöz her türlü takdiri, alkışı hak eden bir maziye sahiptir ve geleneksel tiyatrodan ve gölge oyununda uluslararası yeri olan Karagöz ismini de hak ederek taşımıştır.

Mizah gazeteleri kişileri, kurumları vs. eleştirirken onların olumsuz yanlarını öne çıkararak benzetme yapma veya lakap takma yoluna çok giderler. Karikatürlerde benzetmeler daha çok hayvanlar üzerinden yapılır, lakaplar ise isim taklidi, karakter ve vücut benzetmesi üzerinden takılır. Karagöz de bir propaganda ve mizah gazetesi olarak Birinci Dünya Savaşı boyunca bu iki yolu tercih etmiştir. Karagöz en çok hayvan benzetmesini baş düşman İngiltere için kullanmıştır. İngiltere'yi en çok şebek/maymun olarak çizmiştir. Duruma ve şartlara göre farklı hayvanlara da benzetmiştir. Mesela Alman U-Botları tarafından batırılan İngiliz mürettebat balığa, Çanakkale sahilindeki İngilizler ise karınca leşine benzetilmiştir. Fransızlar en çok keçiye sonra köpeğe benzetilmiştir. Ruslar ayıdır ama bu ayı cılız, perişan, hasta ve dayak yemiş bir ayıdır hep. Bunun dışında eşek, pire gibi hayvanlara da benzetilmiştir.

Sırbistan, Karadağ birkaç kez tavuk, kaz ve ördek, Yunanlılar eşek olarak çizilmiştir. Japonya kaplumbağaya, Romanya kara kediye benzetilmiştir. Karagöz savaş ilerledikçe dilini keskinleştirmiş, ağırlaştırmış bazen ırkçı söylemlere başvurmuştur. Mesela Çanakkale'ye getirilen Senegalli askerleri yamyama, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerleri maymuna benzetmiştir. Maymun benzetmesi Avustralya yerlisi Aborjinlerden ötürüdür. Çalışmamızda Karagöz'ün bu benzetmeleri yaparak düşmanı halkın ve askerin gözünde küçük düşürmeye, onları olumsuz bir imajla sunmaya çalıştığı görülmüştür.

Karagöz, düşmanları için kullandığı lakapları tercih ederken vücut yapıları, karakteristik özellikleri, o ülke ırkı için gelenekselleşmiş tabirleri kullanma yoluna gitmiştir. İngilizler genellikle ince ve uzun boylu oldukları için savaş süresince Kikirik olarak adlandırılmıştır. Fransızlar Tango'dur. Türk halk dilinde tango aşırı biçimde son modaya uyarak giyinen kadındır. Paris de modanın ve güzel giyinen kadınların merkezi olduğu için Fransızlar bu unvanla yer almıştır gazetede. Tango'dan yola çıkarak Fransızları aşüfte bir bayan olarak değerlendirmiştir, elbette bundaki amaç düşmanı daha da aşağılamak içindir. Rusya'nın lakabı da ayıdır. İtalyanlar makarnacı, Yunanlılar ise Türkiye'de yaşayan Rumlara verilen adı almıştır: çorbacı. Japonlar ise boylarından dolayı yassı akıldır. Gazete, düşmanı olumsuz göstermek için kullandığı hayvan benzetmelerine ek olarak onların fizikî, kültürel unsurlarını da kullanmayı tercih etmiştir.

Karagöz, düşmanları için kullandığı bu komik ve incitici benzetmelerin aksine ortakları için olumlu benzetmeleri ve lakapları tercih etmiştir. Düşmanı kendi okuru, halkı nazarında nasıl küçük düşürme, zayıf gösterme peşindeyse, ortaklarını ve kendi askerini de kahraman, cesur ve yiğit gösterme çabasında olmuştur. Büyük ortak Almanya gazete tarafından kartal olarak çizilmiş ve yazılmıştır. Bu zaten Almanların kendi sembolüdür. Sıradan bir Alman askeri Fon der Alaman olarak verilmişken Almanya kralı II. Wilhelm, kendi unvanıyla kayzer olarak adlandırılmıştır. Kayzer Wilhelm bazen düşmanlarını yere seren bir boksör ve güreşçi, bazen elinde kırbaçla düşmanları sirk meydanında çeviren bir cambazdır. Wilhelm'den sonra gazetenin karikatürlerinde Rusları doğu cephesinde yenilgiye uğratan General Hindenburg

vardır. Hindenburg gazetesinin karikatürlerinde düşmanları üzerine çöken bir kara bulut, bazen düşmanı savuran kasırga bazen de kılıç benzetmesiyle yer almıştır. Almanların Avrupa'daki meşhur savunma hattı kendi adıyla anılan Hindenburg birkaç kez aşılmaz kaya, dağ benzetmesiyle de karşımıza çıkmıştır. Osmanlı ise savaşa katıldığı zaman aslan benzetmesi ile karikatürize edilmiştir. Osmanlı askeri senelerdir zulüm altında inleyen mazlum Müslümanları kurtaracak, İslam'ın izzetini yeniden ayağa kaldıracak bir aslandır ve pençeleriyle düşmanı parçalayacaktır. Bunun dışında sadece fes benzetmesi de yapılmıştır Türk askeri için. Avusturya genellikle Almanya ile birlikte yer almıştır karikatürlerde. Kral Franz Joseph Kayzer Wilhelm'in gölgesindedir daima. Diğer ortak Bulgaristan da karikatürlerde çok yer almamıştır. Bulgar kralı Ferdinand birkaç kez yer bulmuştur kendine, daha çok gazete tarafından İttifak'a katılması için. Bunun nedeni yakın zamanda Türklerin Bulgarlarla iki Balkan Savaşı yapmış olmasıdır. Karagöz bunu unutmamıştır. Karikatür çizimlerinde Alman ve Türk askeri büyük, heybetli, güçlü ve atletik yapılı iken karşılarında duran İngiliz, Fransız, Rus, İtalyan askeri zayıf, cılız, sefil bir şekilde çizilmiştir. Mizah gazetesinin görsel gücü burada ortaya çıkmaktadır zira gazete ele alındığında okurun gözüne ilk çarpan karikatürdür. Verilmek istenen mesaj göze hitap etmekte ve yazıya göre zihinde daha fazla kalıcı olmaktadır. Bir propaganda gazetesi olarak Karagöz'ün çizimlerinde savaşın başından sonuna taraf olmanın yansımasına şahit olunmuştur.

Gazete, 1914 yılını içeren birinci bölümde Osmanlı Devleti savaşa girene kadar tarafsız olduğunu iddia eden yayınlar yapmıştır ancak yaptığı haberlerde çizdiği karikatürlerde pek tarafsız olduğu gözlenmemiştir. Temmuz ayında savaş patlak verdiğinde savaşa karşı olduğunu, bunun kimsenin yararına olmayacağına dair karikatürler ve haberler yayımlamıştır ancak Avusturya; Sırbistan ve Karadağ'a saldırınca Almanya çok kısa sürede Fransa'ya girince üzülmediğini açıkça belirtmiştir. Özellikle henüz dumanı tüten Balkan savaşlarının en acımasız düşmanı Sırpların düştüğü durumdan çok hoşnut kalmıştır Karagöz. Sırp ve Karadağlılar Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için isyan çıkarıp senelerce Müslüman kanı dökmüş, bu da yetmemiş Balkanlarda Bulgar ve Yunanlılarla, sonradan Romenlerle birlik olup Osmanlı'ya saldırmış, binlerce masumun kanına girmiştir. Karagöz'e göre şimdi hesap vaktidir, bu Allah'ın bir yardımı, yıllardır zulüm altında inleyen Müslüman halkın

ahına, yakarışına bir cevabıdır. Diğer yandan her türlü hile ve desisenin içinde yer alan İngiliz ve Fransızların, son bir asırdır Türklerin başına bela kesilen, Balkanların karışmasına ön ayak olan Rusların savaşa girmesi Karagöz’de hiçbir endişeye ve üzüntüye sebep olmamıştır. Tarafsız olduğunu söyleyip Almanların hepsinin hakkından geleceğine inanan yayınlar yapmıştır. Devletin savaşı fırsat bilip kapitülasyonları kaldırması tüm yurttaki olduğu gibi Karagöz’de de büyük bir sevinçle karşılanmış, bayram havasında kutlanmıştır. Almanların bile kaldırılmasına karşı durduğu kapitülasyonlar Karagöz’ün sayfalarını boydan boya süslemiş, diğer gazetelerde olduğu gibi uzun uzun haber yapılmıştır. Almanların iki gemisi Goeben ve Breslau’ın Türklere sığınması, donanmaya katılması gazetede Osmanlı’nın İngilizlere sipariş verilip teslim alınamayan, parası iade edilmeyen Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin intikamı olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti’ne ait gemiler Rus limanlarını bombalayınca çılgınca savaş çıkırtkanlığı yapan Karagöz bu yoldan geri dönmek hatadır, anlayışındadır:

... Artık hâlâ harp yoktur, önüne geçilecek, şöyle olacak böyle gidecek demek kadar ukalalık olamaz. Âlem her ü merc içinde... Bâki kalanlar da:

İstikamet her ü merc! İleri!

Kumandasını vererek kademe nizamında sıçramalarla avcı hattını ileriye sevk ederlerken, hâlâ Ashab-ı Kehf gibi düşünüp telakki etmek, Mezarıcı Mahmut’tan Karaca Ahmet için tavsiyename istemeye benzer. Moskof harbinin önüne geçmek ihtimali yoktur! Bunu bir düstur gibi kabul edelim. İşte o kadar...

Tezimizde de örneklerini verdiğimiz metinlerden, karikatürlerden yola çıkarak gazetenin savaşa girmeyen bir ülkenin yayın organı olarak tarafsız bir duruşa sahip olmadığı, Almanya’yı desteklediği görülmüştür.

1914’ün son günlerinde başlayıp yeni yılın ilk günlerinde sona eren Sarıkamış Harekâtı’nın elîm bir şekilde neticelenmesine dair gazetede haber yer almamıştır. 1915’in başlarında Mısır’a yapılacak I. Kanal Harekâtı için gazete zafere olan inancını saldırı hazırlıkları boyunca sütunlarına taşımıştır. Öncesinde İngilizler tarafından

Mısır'a atanan Hüseyin Kâmil Paşa hakkında hainliği, iş bilmezliği, yordakçılığı ile ilgili haberler yapan gazete Kanal'dan gelen başarısız saldırı haberleri üzerine Mısır'la ilgili de yayın yapmamıştır. Karagöz için 1915 Çanakkale'dir. Gazete sayfalarını Çanakkale haberleri ve kahraman Türk askerleri süslemiştir. Onların ve Alman U-Botlarının batırdığı İngiliz-Fransız savaş gemileri ile bayram havası yaşayan Karagöz Kafkaslardan ve Kanal'dan gelen olumsuz haberler sonrası adeta rahatlamıştır. Karikatürlerinde sefil ve ölü Britanya askerleri, enkaza dönmüş düşman savaş gemileri ve Çanakkale'nin görkemli surları yer almıştır. Müttefiklerin Çanakkale'den çekilişi de gazetede Türk askerinin İslâm'ın izzetini ayağa kaldırması olarak görülmüştür. Avrupa'nın batı ve doğu cephelerinde süren savaşlarda Almanların meşhur savunma hattı ve Hindenburg bu yıldan itibaren sık sık övgüyle yer almıştır gazetenin sütunlarında. Bu dönemde İtalya ve Bulgaristan savaşa dâhil olmuştur. Gazete İtalya'nın İtilaf saflarına katılmasını çok para ve toprak vaat edenleri seçmesi olarak görmüşken Bulgaristan'ın İttifak saflarını tercih etmesini hakkaniyetli ve akıllıca bir seçim olarak değerlendirmiştir. Bulgaristan'ın savaşa girmesiyle Sırbistan düşmüştür. Karagöz Sırp'ların ülkelerini terk etmelerini büyük bir zafer olarak vermiştir. Gazetenin savaş süresince Sırp'lara ve Ruslara ayrı bir kininin olduğu görülmüştür. 1915'te Basra ve Mezopotamya toprakları işgal edilmiştir. Bu ve benzeri haberler sansür gereği gazetede yer almamıştır.

1916'da Verdun'da saldırıya geçip Paris'e girmek isteyen Almanlara, İngilizler Somme'da saldırıya geçerek cevap vermiştir. Almanlar, İngilizler ve Fransızlar her iki cephede ilerleme kaydetmeler de hedeflerine ulaşamamışlar, birçok personelin kaybedilmesine neden olmuşlardır. 1916'daki Jutland Deniz Savaşı Alman ve İngiliz gemilerin savaşta bilinçli bir şekilde karşı karşıya geldikleri tek muharebedir. Kısa ve şiddetli süren savaşın kazananı hâlâ tartışılırken Karagöz'e göre kazanan elbette Almanya'dır. Avrupa'nın doğu cephesinde Rus General Brusilov başarılı bir taarruzla Almanları geri püskürtmüş ve onları şaşırtmıştır. Bu taarruzdan cesaret alan Romanya İtilaf saflarında savaşa girmiştir. Bu kararın ardından Romanya çok kısa sürede Almanya, Avusturya ve Bulgaristan tarafından istila edilmiştir. Karagöz Romanya'yı bu konuda daha önce uyarmıştır ama Romanya kendisini dinlememiştir. Romanya'nın düştüğü durum Karagöz'ün karikatürlerinde ve muhaverelerinde büyük sözü

dinlemeyenin başına neler geleceğine dair bir ibret nişanı olarak yer almıştır. Aynı yıl Türk ordusu Galiçya'ya ve Makedonya'ya gönderilmiştir. Gazeteye göre buralar eski topraklardır, buralarda vatan evlatları vardır ve Türk askeri onlar için oradadır. Nisan ayında İngilizlerin savaş tarihinde utanç vesikası olarak yerine alan on mağlubiyetten biri yaşanmıştır. İngilizler Kûtü'l-Amâre'yi Halil Paşa komutasındaki Türk askerine teslim etmiş, General Townshend ve ordusu silah bırakarak teslim olmuştur. İngilizler bu hadiseden sonra ordusunu toparlamayı bilmiş, Bağdat üzerine tekrar sefere çıkmıştır. Hâliyle bu harekât da gazetede yer almamıştır. Osmanlı topraklarında başka korkunç bir hadise daha olmuş, Mekke Emiri Şerif Hüseyin isyan çıkarmış, Mekke'ye hâkim olmuştur. Hicaz Yarımadasındaki Arap aşiretleri harekete geçiren Şerif Hüseyin kutsal toprakları karıştırmıştır. Bu isyan da Karagöz sayfalarında yer almamıştır.

1917'de İttihat ve Terakki iktidarı basına sansürü biraz hafifletmiş Karagöz'ün sayfaları daha çok halkın geçimine yönelik haberlerle dolmuştur. Savaşta yaklaşık üç yıl geride kalmış ve halk yokluk, yoksulluk ve acil ihtiyaçlarını bulma sıkıntısı çekmiştir. Bununla birlikte savaşı ve mal yokluğunu fırsat bilip haksız kazanç sağlayan, stokçuluk yapan esnaf sayısı da her geçen gün artmıştır. Bizim konumuzun dışında yer aldığı için bu haberlere yer verilmemiş ama bu yıldan itibaren cepheye dair haber aktarımında daralma, karikatürlerde azalma görülmüştür. Bu yılın en önemli olayı Rus İhtilali'dir ve Karagöz ezeli düşmanın yenilgisini, savaştan çekilişini dünya gözüyle gördüğü için çok mutlu olmuştur. Sonbahardaki ihtilalle birlikte Türkiye'nin doğusunda ve Kafkaslarda ateşkes yapılmıştır. Karagöz 93 Harbi'nde kaybedilen toprakların geri alınacağı ümidiyle zafer sarhoşluğu yaşamış, yayımladığı ayı karikatürlerinde kendince çok eğlenmiştir. Rusya savaştan çekilirken sahneye Amerika girmiş ve savaşın seyri değişmiştir. Ama Karagöz Amerika'yı da tehdit etmiş ve uyarmıştır. Amerika'ya Belçika, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Rusya'nın durumunu işaret ederek ayağını denk almasını söylemiştir. Bu dönemde Avrupa'da savaş gerçek anlamıyla sıkışmıştır. Fransız ve İngilizler Almanlara karşı bu yıl başarılı savaşlar vermiş, Almanya biraz geri çekilmiş ama Karagöz'de adeta bir Alman fetişizmi vardır ve o yenilmez güç olarak gösterilmeye devam etmiştir. Balkanlarda Yunanistan tehditler ve entrikalarla İtilaf saflarına katılmıştır. Ruslarla ateşkes

imzalayan Almanlar askerini batı cephesine kaydırmış, Avusturya ordusu ile birleşerek İtalyanlara Caporetto’da ağır bir yenilgi tattırmıştır. Gazete bu olayı İtalyanların ihanetinin ve hırsının bedeli olarak görmüştür. Bu senenin Türkler için en kara haberleri Kudüs, Bağdat, Akabe gibi kutsal ve tarihî şehirlerin elden çıkması olmuştur. Türkler gururla taşıdıkları iki unvanı kaybetmiştir, artık “Hadimü’l-Haremeyn” ve “Sahibü’l-Kudüs” değillerdir. Bu acı haberler elbette Karagöz sayfalarında kendilerine yer bulamamıştır.

Savaşın son senesinde de Karagöz yukarıda değindiğimiz haberlere ek olarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve Türk topraklarında da yayılan sağlık problemlerini sıtma, tifo, lekeli humma, İspanyol gribi gibi haberleri uzun zaman okurlarıyla paylaşmıştır. Savaşın siyasî ve askerî yönüne gelince ABD Başkanı Wilson kendi hazırladığı barış ilkelerini tüm dünyaya duyurmuştur ama ilkeler Avrupa’da tüm şiddetiyle devam eden savaştan dolayı pek ilgi görmemiştir. Diğer taraftan Ruslarla yapılan anlaşma gereği vatan toprağına katılan Kars, Ardahan, Batum şehirleri tüm yurttaki gibi Karagöz’de de bayram havası estirmiştir. Romanya ile imzalanan Bükreş anlaşmasının şartları uygulanmasa da Galiçya’da Türk askerinin gösterdiği kahramanlık gazetede şiirlerle, karikatürle anılmıştır. Avrupa’da Almanların bahar saldırıları müttefikleri geri püskürtmüş, Karagöz’ün zafere ve barışa olan inancı artmıştır. Almanya’nın savaşı bitireceğine inanılan bu dönemde yaz aylarında bir anda her şey tersine dönmüş İtilaf kuvvetleri Amerikalı, Kanadalı, Avustralyalı askerlerin takviyesiyle General Ludendorff liderliğindeki Almanları önce durdurmuş, sonra hızla geri çekilmeye zorlamıştır. Hindenburg hattı da aşılmıştır. Balkanlarda Selanik ordusu da saldırıya geçmiş Bulgarları geri itmiştir. Karagöz gazetesi tüm bunlar olurken bir yandan barış çağrısı yapmakta diğer yandan Almanya’ya olan güveninden bir şey kaybetmediğini göstermeye devam etmiştir. Ama ortakların ateşkes istekleri gelmeye başlar, önce Bulgarlar sonra Avusturyalılar ve Osmanlılar savaştan çekildiğini ilan etmiştir. En son Almanya da yenilgiyi kabul ederek savaş sona ermiştir. Şartlar bu hâle gelmeden kısa süre önce Türkler cephelerde ölüm kalım mücadelesi verirken Almanya tarafından ihanete uğramıştır. Almanlar Türklerin Kafkaslarda Batum’dan öte gitmesini, Azerbaycan’a girmesini istememiştir. Karagöz bu olayda dahi “Almanya niye böyle yapıyor, böyle dostluk olur mu?” gibi yumuşak eleştiriler içeren haberler

yapmıştır. Bu da onun Alman taraftarlığında geldiği noktayı göstermektedir. Buna rağmen Enver Paşa'nın ısrarıyla Türkler Bakü'ye girmiş, Karagöz bu haberi öz kardeşleriyle yeniden buluşma olarak görmüş ve desteklemiştir. Osmanlı Devleti sonbaharda Irak, Filistin ve Suriye'den tamamen çekilmiştir. Bu haberler de Karagöz'de yer almamıştır.

Karagöz mizah gazetesi savaş boyunca propaganda gazetesi olarak vatanına olan borcunu ödemiştir. Devletin, ordusunun, halkının yanında durarak vatanperverliğini göstermiştir. Sansürün sınırlarında yaptığı haberlerde karikatürün ve sözün gücünü yeri geldiğinde bir silahtan daha etkili şekilde kullanmıştır. Acısını paylaşırken okurunu güldürmeyi ve düşündürmeyi başarmıştır. Savaşın getirdiği zorlu şartlara rağmen çıkmaya devam etmiş, gazeteyi okurlarına ulaştırmanın mücadelesini vermiştir. Kendi toprağına düşman olan, ihanet eden herkesi mizah sınırlarını aşmayı göze alarak ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Gazetenin savaş boyunca şartlar ve kanun gereğı iktidarın sözcülüğünü yaptığı bilaistisna görülmüştür. Yine bu süre içerisinde her devlet başkanı, kralı karikatürlerde boy boy yer almışken Osmanlı sultanının hiçbir resmi karikatürize edilmemiştir. Hatta Enver, Cemal ve Talât Paşaların da çizilmediği görülmüştür. Bu da gazetenin ne kadar baskı altında bir yayıncılık yaptığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

a) Kitaplar ve Ansiklopediler

- Aça, Mehmet, Halûk Gökâlp, İsa Kocakaplan: **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009.
- Aksoy, Ömer Asım: **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2**, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1998.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007.
- Atay, Falih Rıfkı: **Zeytindağı**, İstanbul, Pozitif Yayınevi, 2020.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya 1914-1922 Cilt III**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2020, s. 347.
- Ayvazoğlu, Beşir: **Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2015.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2006.

- Bergson, Henri: **Gölme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Buddecke, Hans Joachim: **Çanakkale Üzerinde Bir Şahin**, Çev. Bülent Erdemoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Cantek, Levent, Levent Gönenç: **Muhalefet Defteri - Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Cemal Paşa: **Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman: **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, İstanbul, Garanti Matbaası, 1970.
- Çoruk, Ali Şükrü: **Osmanlı’nın Son Yılları**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2016.
- Çoruk, Ali Şükrü: **Mizah Penceresinden Millî Mücadele**, İstanbul, Kitabevi, 2008.
- Dağ, Ahmet Emin: **Ortadoğu Çatışmaları**, İstanbul, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015.
- Durukan, Eyüp: **Çanakkale’den Mondros’a (1915-1918)**, Haz. Murat Uluğtekin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Düzdağ, M. Ertuğrul: **Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.

- Ediz, İsmail: **Balfour Deklarasyonu – Yahudi Devletinin Kökenleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.
- Erduran, Behçet Sabit: **Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale**, Haz. Tamay Açıkel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Endres, Franz Carl: **Dünya Savaşında Osmanlı ve Filistin**, Çev. Güray Beken, İstanbul, Puslu Yayıncılık, 2018.
- Ersoy, Mehmet Akif: **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, abm yayınevi, 2001.
- Falkenhayn, Erich Von: **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya**, Haz. F. Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
- Ferguson, Niall: **Hazin Savaş 1914-1918**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Fortna, Benjamin C.: **Kuşçubaşı Eşref**, Çev. Selçuk Uygur, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018.
- Gallishaw, John: **Gelibolu'ya Veda**, Çev. Ali Güneş, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Genişol, Hüseyin Fehmi: **Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşı'na Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay**, Haz. Mustafa Yeni, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- George, David Lloyd: **David Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı Hatıralarında Türkiye**, Haz. Dr. Resul Yavuz, İstanbul, Kesit Yayınları, 2019.
- Gezgin, Deniz: **Hayvan Mitosları**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2007.
- Goltz, Colmar Von Der: **Golç Paşa'nın Hatıratı**, Haz. Faruk Yılmaz, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
- Görgülü, İsmet: **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Guhr, Hans: **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Gurulkan, Kemal, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş vd.: **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2013.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi: **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç**, Haz. Kemal Bek, İstanbul, Özgür Yayınları, 2014.
- Hafız Hakkı Paşa: **Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Hart, Basil Liddel: **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- Hasırcı, Metin: **Çöl Kapları Fahrettin Paşa'nın Hilafet Tacının Dürrü Yektası Medine Müdafaası**, İstanbul, Yeni Dünya Yayıncılık, 2009.
- Herbert, Aubrey, Henry Morgenthau: **Çanakkale Devler Ülkesinde Devler Savaşı**, Çev. Seyfi Say, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Herwig, Holger H.: **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Ed. Jay Winter-Geoffrey Parker-Mary R. Habeck, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Howard, Michael: **Yüzüncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi, 2014.
- Howard, Michael: **I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl**, Ed. Jay Winter-Geoffrey Parker-Mary R. Habeck, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Joll, James, Gordon Martel: **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev. Orhan Dinç Tayanç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Karabekir, Kazım: **Yeniden Dirilişe "Birinci Dünya Savaşını Nasıl İdare Ettik?"**, Haz. Prof. Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2020.
- Karabekir, Kazım: **İmparatorluğun Çöküşü "Birinci Dünya Savaşına Neden Girdik, Nasıl Girdik?"**,

- Haz. Prof. Faruk Özerengin, İstanbul, Truva Yayınları, 2020.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi IX. Cilt**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Karaman, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut: **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- Karpat, Kemal H.: **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Kayabalı, Mehmed Fasih Bey: **Kanlısirt Günlüğü**, Haz. Murat Çulcu, İstanbul, Arba Yayınları, 1997.
- Kaymakam Şerif Bey: **Kaymakam Şerif Bey'in Anıları Sarıkamış**, Haz. Murat Çulcu, İstanbul, Arba Yayınları, 1998.
- Kissinger, Henry: **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Koloğlu, Orhan: **Lawrence Efsanesi**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Koloğlu, Orhan: **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Kozanoğlu, Zeynel: **Anıt Adam Osman Nevres "Hasan Tahsin"**, İzmir, Ticaret Matbaacılık, 1973.

- Köroğlu, Erol: **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Kral Abdullah: **Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2006.
- Kressenstein, Kress von: **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Puslu Yayıncılık, 2018.
- Kurat, Akdes Nimet: **Prut Seferi ve Barışı (1711)**, Ankara, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1951.
- Kurşun, Zekeriya: “Hüseyin Kâmil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, TDV Yayınları, C. 18, 1998.
- Kürkçüoğlu, Ömer: **“Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918”**, Ankara, AÜ SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1982.
- Larcher, Maurice: **Büyük Harpte Türk Harbi I**, Çev. Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad, Haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Larcher, Maurice: **Büyük Harpte Türk Harbi II**, Çev. Kaymakam Bursalı Mehmed Nihad, Haz. Erol Kılınç, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018.
- Ludendorff, Erich Von: **Topyekûn Harp**, Çev. Aynur Onur Çifci - Erhan Çifci, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2020.

- Mahmud Muhtar: **Balkan Harbi**, Haz. A. Basad Kocaoğlu, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- McCarthy, Justin: “Kim Başlattı?” **Ermeni Soykırımı İddiaları -Yanlıı Hesap Talât’tan Dönünce-**, Der. Dr. Mustafa Çalık, Çev. Sedat İşçi, Ankara, Cedit Neşriyat, 2013.
- Mehmed Talât Paıa: **Talât Paıa’nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Mühlman, Carl: **Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayının Notları**, Ter. Sedat Umran, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998.
- Müller, Leos: **Tarih İçinde Tarafsızlık**, Tür. Çisil Vardar, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2022.
- Ortaylı, İlber: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun Son Nefesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Özal, İlkin Başar: **Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2018.
- Öztuna, Yılmaz: **Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2004.

Parlatır, İsmail, Nevzat
Gözaydın, Hamza Zülfikar,
Belgin Tezcan Aksu,
Seyfullah Türkmen, Yaşar
Yılmaz:

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu
Yayınları, 1998.

Pauwels, Jacques:

Büyük Sınıf Savaşı (1914-1918), Çev.
Çağdaş Sümer, İstanbul, Yordam Kitap, 2019.

Rogan, Eugene:

**Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük
Savaş 1914-1920**, Çev. Özkan Akpınar,
İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Sabis, Ali İhsan:

Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?,
Haz. Hasip Saygılı, İstanbul, İlgi Yayınları,
2016.

Said Halim Paşa:

Buhranlarımız ve Son Eserleri, Haz. M.
Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, İz Yayıncılık,
1993.

Samipaşazade Sezai:

Sergüzeşt, Haz. Fatma Candost, İstanbul,
Armoni Yayınevi, 2007.

Sander, Oral:

Siyasi Tarih, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

Sanders, Liman Von:

Türkiye'de Beş Sene, Haz. Muzaffer
Albayrak, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2007.

Sandes, Edward W. C.:

**Kuşatma ve Esaretin Adı Kûtulamâre, Esir
Bir İngiliz Subayının Anıları**, Çev. Tuncay
Yılmaz, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.

Shaw, Stanford J.:

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş, Çev. Beyza Sümer Aydaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Steuber, Dr. Werner:

Cihan Harbi'nde Yıldırım, Çev. Bursalı Mehmet Nihat, Haz. Samet Özdemir, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021.

Stone, Norman:

Birinci Dünya Savaşı, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2019.

Strachan, Hew:

Birinci Dünya Savaşı, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2014.

Sunata, İ. Hakkı:

Gelibolu'dan Kafkaslara I. Dünya Savaşı Anılarım, Haz. Kansu Şarman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Taçalan, Nurdoğan:

Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, 1998.

Talbot, Mary:

Öncü Kadınlar, Çev. Damla Kellecioğlu, İzmir, Desen Yayınları, 2017.

Tamari, Salim:

Cihan Harbi ve Yeni Filistin, Çev. Muttalip Tütüncü, İstanbul, Küre Yayınları, 2021.

Tonguç, Faik:

Birinci Dünya Savaşında Bir Yedek Subayın Anıları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Townshend, Charles V. F.:

Kûtulamâre'de Esaret, Ter. Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sad. Recep Ahışhalı, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016.

Winter, Jay, Geoffrey
Parker, Mary R. Habeck:

I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl, çev. Tansel Demirel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Yalman, Ahmet Emin:

Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Yarbay Mehmed Reşid Bey:

Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kûtulamâre, Haz. İ. Bahtiyar İstekli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017.

Yrb. Th. Kraus ve Yrb. Karl
Dönitz:

Kader Gemileri Yavuz ile Midilli, Çev. A. Göke Bozkurt, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

b) Makaleler

Akyüz, Doruk:

“Birinci Dünya Savaşı'nda Japonya ve Japon-Amerikan Savaşı'nın Temellerinin Atılması”, **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2022, ss. 90-114.

Atabay, Mithat:

“Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Sayı 18, Bahar 2015, s. 117-129.

- Atabey, Figen: “Süleymaniyeli Binbaşı Mehmet Emin Bey’in Kaleminden Goltz Paşa’nın Altıncı Ordu Komutanlığı ve İran Operasyonları”, **BELGİ Dergisi**, Sayı 19, Kış 2020/1, ss. 1948-1961.
- Aydın, Mithat: “Ali Fuat (Erden)’in Savaş Hatıratında I. ve II. Süveyş Kanalı Seferi”, **Belgi Dergisi**, Sayı 13, Kış 2017/1, s. 362-387.
- Aydın, Yusuf: “I. Dünya Savaşı’nda Çin’de Alman Faaliyetleri”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt 16, Sayı 32, Aralık 2020, s. 5393-5421.
- Bağçeci, Yahya: “Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı 76, 2019, s. 93-116.
- Beyhan, Mehmet Ali: “100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Açılış Konuşması”, **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu**, 03-05 Kasım 2014 Budapeşte, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 11-13.
- Bayramol, Eray: “Rus Diplomatik Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı’nda Romanya’nın Tarafsızlığı Meselesi”, **TRAD-Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi 2 (2019)**, ss. 90-100.
- Bingöl, Oktay: “Birinci Dünya Savaşı’nın Muharebenin Dönüşümündeki Rolü”, **Millî Güvenlik ve**

Askerî Bilimler Akademik Dergisi,
Cilt/Volume 1, Sayı/No 3, Yaz/Summer 2014
s. 1-31.

Bozkurt, İbrahim:

“Tanin Gazetesi’ne Göre I. Dünya Savaşı’nın
Başlama ve Osmanlı Devleti’nin Savaşa Giriş
Süreci”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 5, Sayı
22, Nisan 2018, s. 239-265.

Budak, Mustafa:

“Bir Osmanlı Diplomatının Kaleminden
Birinci Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve
Sarıkamış Harekâtı –Reşit Şehbender Vekili
Tevfik Bey’in Raporu-”, **Türkiyat
Mecmuası**, C. 26/2, 2016, s. 113-131.

Bulgur, Durmuş:

“Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda
Hindistan ve İngiliz Hakimiyeti”, **DÎVAN
İlmî Araştırmalar**, Sayı 17 (2004/2), s. 63-
102.

Çolak, Mustafa, İsmet
Türkmen:

“Almanya Maliye Bakanı Dr. Theodor Karl
Helfferich’in Birinci Dünya Savaşı’nın
Sebeplerine Dair Değerlendirmeleri”,
Akademik Bakış, Cilt 9, Sayı 17, Kış 2015, s.
1-22.

Erkan, Süleyman:

“İran’a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-
1921)”, **Akademik Orta Doğu**, 2010, Sayı 5,
ss. 91-117.

Genç, İsmihan:

“Birinci Dünya Savaşı’nda 6’ncı Kolordunun
Romanya Cephesi’ne Gönderilmesi ve
Yapılan Muharebeler”, **Askeri Tarih**

Araştırmaları Dergisi, Cilt 15, Sayı 29, 2017, ss. 1-37.

Günarşlan, Hüseyin:

“Hindistan’da İngilizlere Karşı Ortaya Çıkan İlk İsyân Hareketlerinin Sebepleri”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2019 Sonbahar, Sayı 45, s. 417-439.

Güven, Cemal:

“Çanakkale Muharebelerinde İki İngiliz Zırhlısının Sonu: Triumph ve Majestic”, **Gelibolu Değerleri Sempozyumu**, 27-28 Ağustos 2008, Bildiri Kitabı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Yay., ss. 287-299.

Güzel, Mehmet Şükrü:

“I. Dünya Savaşı’nda Savaşan Tarafların Savaş Amaçları”, **I. Dünya Savaşı’nın 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu - Emperyalizm ve İslam Dünyası**, 7-9 Kasım 2014, ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s. 105-132.

Halid, Halil:

“İngiltere’de Balkan Komitesi ve Meslek-i Mazi ve Müstakbeli”, **Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)**, İstanbul, Cilt IV, Sayı 99, 21 Şubat 1327 [30 Kasım 1911], s. 201-202.

Kanlıgöz, Cihan:

“Kamu Borçlanma (İstikraz) Sözleşmeleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 52, Sayı 01, Yıl 1997, ss. 340-357.

Karacagil, Ö. Kürşad:

“I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin İran’la İttifak Kurma Arayışları”, **OTAM**, 36\Güz 2014, 95-116.

Karakale, Elif:

“Rus Ayısı Kavramının Ortaya Çıkışı”, **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Ocak 2018, s. 35-45.

Kaya, Yakup:

“Birinci Dünya Savaşında Galiçya Cephesinin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 4, 2018, ss. 2474-2489.

Kılıç, Murat:

“Fabian Stratejisi: Teori, İcra ve Problemler”, **ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)**, Sayı 12, Nisan 2021, s. 62-75.

Kocatürk, Önder:

“İkinci Meşrutiyet Döneminde İngiltere’nin Ermeni Meselesine Yaklaşımı ve Siyaseti (1908-1914)”, **19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar**, İstanbul, 2015, s. 784-785.

Kök, Elif:

“Rus Kaynaklarında Ayastefanos Anıtı’yla İlgili Yeni Bulgular”, **Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, 14/2016, s. 179-191.

- Köse, Serkan: Türk Kültüründe Baykuş, **Kültür Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 2019, s. 288-301
- Macar, Oya Dağlar: “Galiçya Cephesinde Osmanlı Birlikleri ve Sağlık Hizmetleri (1916-1917)”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, Cilt 10, Sayı 2, Yıl 2009, ss. 35-58.
- Nehir, Nurullah, Hüseyin Bulut: “Balkanlardan Van’a Buxton Kardeşler ve Balkan Komitesi”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 27, Bahar 2021, 257-272.
- Öğün, Tuncay: “I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Basınında Rusya Müslümanları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2018; 34 (1): 97, s. 81-108.
- Öğün, Tuncay: “Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 28/1, 2018, s. 91-114.
- Öğün, Tuncay: “Karagöz Gazetesi Örneğinde Osmanlı Mizahı ve Karikatüründe Çanakkale Deniz Savaşları”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Yıl 13, Bahar 2015, Sayı 18, ss. 563-592.
- Öksüz, Hikmet, Veysel Usta: “I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması”,

Türkiyat Mecmuası, C. 24/Bahar 2014, ss. 25-51

Özdemir, Hakan:

“Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı’nda Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2017, s. 16-41.

Özköse, Kadir:

“Osmanlı Devleti ile Senûsiyye Tarikatı Arasındaki İlişkiler”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, Cilt 1, s. 11-39.

Parlatır, İsmail:

“Fecr-i Âti Bir ‘Edebiyat’ mı?”, **Türk Dili**, nu. 574, Ekim 1999, s. 868-879.

Pelister, Tuğçe Gözde:

“Tarihsel Gerçeklik ve Dram İlişkisi: Gerçek ya da Yapıntı Karakter Olarak Jeanne d’Arc”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Kış 2014, Sayı 11, s. 27-38.

Pınarbaşı, Simge Özer:

“Halka Önderlik Eden Özgürlük: Alegori, Edebiyat ve Gerçeklik”, **Art-Sanat**, , 9/2018, s. 121-142.

Polat, Ü. Gülsüm:

“I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (el-Hakika ve Musavver Çöl)”, **OTAM**, 36/Güz 2014, s. 141-155.

Sakin, Serdar:

“Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 4, Sayı 7, Kış 2010, s. 133-152.

Şahin, Enis:

“Osmanlı’nın ‘Unutulmuş Son Diploması’ Zaferi: Batum Antlaşmaları (4-8 Haziran)”, **Türk Tarih Kurumu XVIII. Türk Tarih Kongresi**, VIII. Cilt, 1-5 Ekim 2018, ss. 79-98.

Şahin, Enis:

“Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914 - 9 Ocak 1916)” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 73, Yıl 2009, 107-164.

Taş, N. Fahri:

“Selmân-ı Pâk Meydan Muharebesi”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(ERZSOSDE)**, XI-II, 2018, ss. 101-125.

Taşkıran, Cemalettin:

“Sarıkamış Harekâtında İki Kritik Gün: 23-24 Aralık 1914”, **I. Dünya Savaşı’nın 100. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu - Emperyalizm ve İslam Dünyası**, 7-9 Kasım 2014, ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s. 199-208.

Temel, M. Kemal, Hakan Ertin:

“1918 Grip Pandemisi Kıssasından COVID 19 Pandemisine Hisseler”, **Anadolu Kliniği Tıp**

Bilimleri Dergisi, Ocak 2020, Cilt 25, Özel sayı 1, s. 63-78.

Ünaydın, Ruşen Eşref:

“Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat”, **Yeni Mecmua; Çanakkale Nüsha-i Mümtâzesi**, Cilt III, Mart 1918, s. 130-143.

Yalçın, Emruhan:

“Yunanların Bitmeyen İdeali”, **İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, Aralık 2017, ss. 33-48.

Yamaner, Onur:

“Birinci Dünya Savaşında İngiliz Kadını Üzerine Bir İnceleme: Savaşın İngiliz Kadınının Hayatına Etkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2014, Sayı 42, s. 145-150.

“Balkan Savaşlarından Birinci Dünya Savaşına Osmanlı-Yunan İlişkilerinde Sakız ve Midilli Meselesi 1912-1914”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 17/2 Kış-Winter 2017, ss. 103-128.

Yılmaz, Eren Alper:

“I. Dünya Savaşı Süresince İtilaf Devletleri Tarafından Uygulanan Propaganda Yöntemleri”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, Sayı 35, ss 65-74.

Yolun, Murat:

“Tarihin En Ölümcül Virüsünün Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribi’nin Kısa Bir

Öyküsü”, **ACADEMIA Toplumsal Tarih**, Nisan 2020, s. 74-80.

Yöntem, Ali Canib:

“Sünbülzade Vehbi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1-2-3-4, Yıl 1946, ss. 81-104.

c) Gazeteler

“Acıklı Bir Hikâye”, **Karagöz**, nr. 677, 11 Teşrinievvel 1330 [24 Ekim 1914], s. 2-3.”

“Ağa Memnun mu, Gayri Memnun mu?”, **Karagöz**, nr. 740, 7 Mart 1331 [20 Mart 1915], s. 3.

“Aheng-i Revan Der-Makam-ı İsfahan”, **Karagöz**, nr. 679, 15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 3.

“Anlamıyormuş”, **Karagöz**, nr. 1093, 17 Ağustos 1334 [17 Ağustos 1918], s. 4.

“Balkanlılar ve Buxton-Teklifler”, **Karagöz**, nr. 666, 13 Eylül 1330 [26 Eylül 1914], s. 3.”

“Balkanlıların Buxton’a Yazdıkları Cevab-ı Savab”, **Karagöz**, nr. 667, 15 Eylül 1330 [28 Eylül 1914], s. 3.

“Benim Kazların Çobanı Diplomat!”, **Karagöz**, nr. 772, 23 Mayıs 1331 [5 Haziran 1915], s. 3.

“Bir Başmakale-i Hakikat-i İsale”, **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 2.”

“Bir Derd-i Deva-nâ-pezir”, **Karagöz**, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 2.

“Bîtaraflığın Tesirâtı”, **Karagöz**, nr. 671, 27 Eylül 1330 [10 Ekim 1914], s. 3.

“Bîtaraflık Marşı”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 3.

“Bombardımanname-i Karagöz”, **Karagöz**, nr. 748, 25 Mart 1331 [7 Nisan 1915], s. 3.

“Ciddi Havadisler”, **Karagöz**, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 3.

“Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 3.

“Dâhilî”, **Karagöz**, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 3.

“Dâhili”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330, s. 3.”

“Dâhili”, **Karagöz**, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 4.”

“Dâhili”, **Karagöz**, nr. 687, 3 Teşrinisani 1330 [16 Kasım 1914], s. 3.

“Dâhili”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3.

“Dâhiliye”, **Karagöz**, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 3.

“Dedikodular”, **Karagöz**, nr. 901, 24 Eylül 1332 [7 Ekim 1916], s. 4.

“Dedikodular”, **Karagöz**, nr. 921, 3 Kânunuevvel 1332 [16 Aralık 1916], s. 4.”

“Düzmecenin Telaşı”, **Karagöz**, nr. 712, 31 Kânunuevvel 1330 [13 Ocak 1915], s. 3.

“Erken Hacamat”, **Karagöz**, nr. 763, 29 Nisan 1331 [12 Mayıs 1915], s. 3.

“Eski Bir Şarkı”, **Karagöz**, nr. 684, 27 Teşrinievvel 1330 [9 Kasım 1914], s. 4.

“Galiçya Destanı”, **Karagöz**, nr. 769, 13 Mayıs 1331 [26 Mayıs 1915], s. 2-3.

“Galiçya’daki Muhammet Askerlerine”, **Karagöz**, nr. 913, 5 Teşrinisani 1332 [18 Kasım 1916], s. 3.”

“Garip Tesadüf”, **Karagöz**, nr. 1050, 16 Mart 1334 [16 Mart 1918], s. 4.

“General Hamilton’ın En Son Raporu” **Karagöz**, nr. 800, 12 Eylül 1331 [25 Eylül 1915], s. 3-4.

“Gücenmename”, **Karagöz**, nr. 691, 12 Teşrinisani 1330 [25 Kasım 1914], s. 3.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 726, 2 Şubat 1330 [15 Şubat 1915], s. 2-3.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 1106, 2 Teşrinievvel 1334 [2 Ekim 1918], s. 3.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 659, 27 Ağustos 1330 [9 Eylül 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 664, 8 Eylül 1330 [21 Eylül 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 684, 27 Teşrinievvel 1330 [9 Kasım 1914], s. 2.”

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 688, 5 Teşrinisani 1330 [18 Kasım 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 689, 8 Teşrinisani 1330 [27 Kasım 1914], s. 3.”

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 704, 13 Kânunuevvel 1330 [26 Aralık 1914], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 713, 3 Kânunusani 1330 [16 Ocak 1915], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 738, 2 Mart 1331 [15 Mart 1915], s. 2.

“Hasbihâl”, **Karagöz**, nr. 767, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 2.

“Hindenburg Paşa”, **Karagöz**, nr. 694, 19 Teşrinisani 1330 [2 Aralık 1914], s. 2.

“İran”, **Karagöz**, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 2.

“İtilaf Kumandanının Yunanistan’a Gönderdiği Serzenişname”, **Karagöz**, nr. 816, 7 Teşrinisani 1331 [20 Kasım 1915], s. 3.

“Jandark Tekrar Yandı”, **Karagöz**, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 3.

“Kamus-ı Cedit”, **Karagöz**, nr. 708, 22 Kânunuevvel 1330 [4 Ocak 1915], s. 3.

“Kapitülasyon Tarihi”, **Karagöz**, nr. 662, 3 Eylül 1330 [16 Eylül 1914], s. 3.

“Kapitülasyondan Sonra”, **Karagöz**, nr. 663, 6 Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 3.

“**Karagöz**, nr. 1001, 22 Eylül 1333 [22 Eylül 1917], s. 1.

“**Karagöz**, nr. 1023, 12 Kânunuevvel 1333 [12 Aralık 1917], s. 1.

“**Karagöz**, nr. 1114, 30 Teşrinievvel 1334 [30 Ekim 1918], s. 1.

“**Karagöz**, nr. 949, 24 Mart 1333 [24 Mart 1917], s. 1.

“**Karagöz**, nr. 954, 11 Nisan 1333 [11 Nisan 1917], s. 1.

“**Karagöz**, nr. 990, 15 Ağustos 1333 [15 Ağustos 1917], s. 1.

“Karagöz’ün Bayramı”, **Karagöz**, nr. 652, 11 Ağustos 1330 [24 Ağustos 1914], s. 2.

“Karagöz’ün Davulu”, **Karagöz**, nr. 645, 25 Temmuz 1330 [7 Ağustos 1914], s. 2.

“Karagöz’ün Davulu”, **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

“Karagöz’ün İşar-ı Resmiyesi”, **Karagöz**, nr. 736, 25 Şubat 1330 [10 Mart 1915], s. 4.

“Karagöz’ün Lütü”, **Karagöz**, nr. 839, 4 Mart 1331 [17 Mart 1915], s. 3.

“Karagöz’ün Mektubu -Galiçya’ya-”
Karagöz, nr. 987, 4 Ağustos 1333 [4 Ağustos 1917], s. 3.

“Karagöz’ün Tarihi”, **Karagöz**, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 2.

“Karagöz’ün Tavsiyesi”, **Karagöz**, nr. 1037, 30 Kânunusani 1334 [30 Ocak 1918], s. 3.

“Karagöz’ün Telgrfları”, **Karagöz**, nr. 743, 14 Mart 1331 [27 Mart 1915], s. 4.

“Kıt’a”, **Karagöz**, nr. 698, 29 Teşrinisani 1330 [12 Aralık 1914], s. 3.

“Kikiriklere Büyük Zoka”, **Karagöz**, nr. 865, 21 Mayıs 1332 [3 Haziran 1916], s. 3.

“Mantık’ın Teranesi” **Karagöz**, nr. 963, 12 Mayıs 1333 [12 Mayıs 1917], s. 3.

“Mersiye”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 2.

“Mısır Ahvali”, **Karagöz**, nr. 718, 14 Kânunusani 1330 [27 Ocak 1915], s. 3.

“Mısır’a Dair Gayet Mühim Haberler”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3-4.

“Moskoflar ve Terk-i Silah”, **Karagöz**, nr. 1020, 1 Kânunuevvel 1333 [1 Aralık 1917], s. 4.

“Muhavere” **Karagöz**, nr. 1012, 3 Teşrinisani 1333 [3 Kasım 1917], s. 2.

“Muhavere” **Karagöz**, nr. 1022, 8 Kânunuevvel 1333 [8 Aralık 1917], s. 2.

“Muhavere” **Karagöz**, nr. 1042, 16 Şubat 1334 [16 Şubat 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1053, 27 Mart 1334 [27 Mart 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1062, 27 Nisan 1334 [27 Nisan 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1100, 11 Eylül 1334 [11 Eylül 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1106, 2 Teşrinievvel 1334 [2 Ekim 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1107, 5 Teşrinievvel 1334 [5 Ekim 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 1112, 23 Teşrinievvel 1334 [23 Ekim 1918], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 644, 23 Temmuz 1330 [5 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 648, 2 Ağustos 1330 [15 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 649, 4 Ağustos 1330 [17 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 656, 20 Ağustos 1330 [2 Eylül 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 662, 3 Eylül 1330 [16 Eylül 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 665, 10 Eylül 1330 [23 Eylül 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 667, 15 Eylül 1330
[28 Eylül 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 679, 15
Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 683, 25
Teşrinievvel 1330 [7 Kasım 1914], s. 2.”

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 690, 10 Teşrinisani
1330 [23 Kasım 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 703, 10
Kânunuevvel 1330 [23 Aralık 1914], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 708, 22
Kânunuevvel 1330 [4 Ocak 1915], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 740, 7 Mart 1331
[20 Mart 1915], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 770, 16 Mayıs
1331 [29 Mayıs 1915], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 794, 22 Ağustos
1331 [4 Eylül 1915], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 805, 30 Eylül 1331
[13 Ekim 1915], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 842, 2 Mart 1332
[15 Mart 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 856, 20 Nisan 1332
[3 Mayıs 1916], s. 1.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 866, 25 Mayıs
1332 [7 Haziran 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 867, 28 Mayıs
1332 [10 Haziran 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 869, 4 Haziran
1332 [17 Haziran 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 885, 30 Temmuz
1332 [12 Ağustos 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 886, 3 Ağustos
1332 [16 Ağustos 1916], s. 2.

“Muhavere”, **Karagöz**, nr. 947, 17 Mart 1333
[17 Mart 1917], s. 2.

“Muhavere-i Nazikâne” **Karagöz**, nr. 974, 20
Nisan 1333 [20 Haziran 1917], s. 3.

“Muhteşem ve Muzaffer Alman Devlet ve
Milletine”, **Karagöz**, nr. 647, 31 Temmuz
1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

“Mühim Bir Mesele-yi Bahriye”, **Karagöz**, nr. 668, 17 Eylül 1330 [30 Eylül 1914], s. 3.

“Nam-ı Hakikî”, **Karagöz**, nr. 705, 15 Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 3.

“O Genç Kahraman”, **Karagöz**, nr. 674, 4 Teşrinievvel 1330 [17 Ekim 1914], s. 2.

“Osean ile Golyat’ın Destanı”, **Karagöz**, nr. 766, 6 Mayıs 1331 [19 Mayıs 1915], s. 3.

“Paris’e Doğru”, **Karagöz**, nr. 1076, 15 Haziran 1334 [15 Haziran 1918], s. 3.

“Romanya Sulhu”, **Karagöz**, nr. 1047, 6 Mart 1334 [6 Mart 1918], s. 4.

“Romanya’nın Âh u Zâr-ı Bîfaydası”
Karagöz, nr. 895, 3 Eylül 1332 [16 Eylül 1916], s. 3.

“Rus Beyannamesi”, **Karagöz**, nr. 777, 10 Haziran 1331 [23 Haziran 1915], s. 3-4.

“Sakın Yapma”, **Karagöz**, nr. 680, 19 Teşrinievvel 1330 [1 Kasım 1914], s. 2.

“Sulh Destanı” **Karagöz**, nr. 1115, 2 Teşrinisani 1334 [2 Kasım 1918], s. 3.

“Şarkı-yı Sûzinak”, **Karagöz**, nr. 675, 6
Teşrinievvel 1330 [19 Ekim 1914], s. 3.

“Şuun-ı Zaman” **Karagöz**, nr. 973, 16 Haziran
1333 [16 Haziran 1917], s. 3.

“Tango Usulü Bir Bayram Tebriği”, **Karagöz**,
nr. 652, 11 Ağustos 1330 [24 Ağustos 1914],
s. 2.

“Topuna Birden 5”, **Karagöz**, nr. 679, 15
Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914], s. 2.

“Vicdanların Türküsü”, **Karagöz**, nr. 681, 21
Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 3-4.”

“Yeni Bir Şarkı”, **Karagöz**, nr. 705, 15
Kânunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 2.

“Yeni Hidiv”, **Karagöz**, nr. 707, 20
Kânunuevvel 1330 [2 Ocak 1915], s. 2.

“Yeni Yeni Kantolardan”, **Karagöz**, nr. 663, 6
Eylül 1330 [19 Eylül 1914], s. 3.

“Yıkalım! Hemtâ Temelinden Yıkalmı!”,
Karagöz, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11
Kasım 1914], s. 2.

“Ziyâ-yı Elîm”, **Karagöz**, nr. 660, 30 Ağustos 1330 [12 Eylül 1914], s. 2-3.

Cenaze Alayı”, **Karagöz**, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 3.

Karagöz, nr. 1014, 10 Teşrinisani 1333 [10 Kasım 1917], s. 1.

Karagöz, nr. 1016, 17 Teşrinisani 1333 [17 Kasım 1917], s. 1.

Karagöz, nr. 1043, 20 Şubat 1334 [20 Şubat 1917], s. 1.

Karagöz, nr. 1059, 17 Nisan 1334 [17 Nisan 1918], s. 1.

Karagöz, nr. 1084, 13 Temmuz 1334 [13 Temmuz 1918], s. 1.

Karagöz, nr. 1090, 7 Ağustos 1334 [7 Ağustos 1918], s. 1.

Karagöz, nr. 1101, 14 Eylül 1334 [14 Eylül 1918], s. 1.

Karagöz, nr. 1105, 28 Eylül 1334 [28 Eylül 1918], s. 4.

Karagöz, nr. 1118, 13 Teşrinisani 1334 [13 Kasım 1918], s. 4.

Karagöz, nr. 1120, 20 Teşrinisani 1334 [20 Kasım 1918], s. 1.

Karagöz, nr. 1120, 20 Teşrinisani 1334 [20 Kasım 1918], s. 4.

Karagöz, nr. 641, 16 Temmuz 1330 [29 Temmuz 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 642, 19 Temmuz 1330 [1 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 643, 21 Temmuz 1330 [3 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 644, 23 Temmuz 1330 [5 Ağustos 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 646, 27 Temmuz 1330 [9 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 647, 31 Temmuz 1330 [13 Ağustos 1914], s. 2.

Karagöz, nr. 649, 4 Ağustos 1330 [17 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 650, 6 Ağustos 1330 [19 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 650, 6 Ağustos 1330 [19 Ağustos 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 651, 9 Ağustos 1330 [22 Ağustos 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 653, 13 Ağustos 1330 [26 Ağustos 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 654, 16 Ağustos 1330 [29 Ağustos 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 656, 20 Ağustos 1330 [2 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 657, 23 Ağustos 1330 [5 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 658, 25 Ağustos 1330 [7 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 659, 27 Ağustos 1330 [9 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 660, 30 Ağustos 1330 [12 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 661, 1 Eylül 1330 [14 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 663, 6 Eylül 1330, s. 1.

Karagöz, nr. 664, 8 Eylül 1330 [21 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 665, 10 Eylül 1330 [23 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 666, 13 Eylül 1330 [26 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 667, 15 Eylül 1330 [28 Eylül 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 668, 17 Eylül 1330 [30 Eylül 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 669, 22 Eylül 1330 [5 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 672, 29 Eylül 1330 [12 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 673, 1 Teşrinievvel 1330 [14 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 675, 6 Teşrinievvel 1330 [19 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 676, 8 Teşrinievvel 1330 [21 Ekim 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 681, 21 Teşrinievvel 1330 [3 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 685, 29 Teşrinievvel 1330 [11 Kasım 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 687, 3 Teşrinisani 1330 [16 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 690, 10 Teşrinisani 1330 [23 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 692, 15 Teşrinisani 1330 [28 Kasım 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 693, 17 Teşrinisani 1330 [30 Kasım 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 698, 29 Teşrinisani 1330 [12 Aralık 1914], s. 4.

Karagöz, nr. 700, 3 Kanunuevvel 1330 [16 Aralık 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 705, 15 Kanunuevvel 1330 [28 Aralık 1914], s. 1.

Karagöz, nr. 707, 20 Kânunuevvel 1330 [2 Ocak 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 711, 29 Kânunuevvel 1330 [11 Ocak 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 716, 10 Kânunusani 1330 [23 Ocak 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 723, 26 Kânunusani 1330 [8 Şubat 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 724, 28 Kânunusani 1330 [10 Şubat 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 729, 9 Şubat 1330 [22 Şubat 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 733, 18 Şubat 1330 [3 Mart 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 734, 21 Şubat 1330 [6 Mart 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 737, 28 Şubat 1330 [13 Mart 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 738, 2 Mart 1331 [15 Mart 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 740, 7 Mart 1331 [20 Mart 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 742, 11 Mart 1331 [24 Mart 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 743, 14 Mart 1331 [27 Mart 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 745, 18 Mart 1331 [31 Mart 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 749, 28 Mart 1331 [10 Nisan 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 757, 15 Nisan 1331 [28 Nisan 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 758, 18 Nisan 1331 [1 Mayıs 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 759, 20 Nisan 1331 [3 Mayıs 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 767, 9 Mayıs 1331 [22 Mayıs 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 770, 16 Mayıs 1331 [29 Mayıs 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 776, 6 Haziran 1331 [19 Haziran 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 777, 10 Haziran 1331 [23 Haziran 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 780, 4 Temmuz 1331 [17 Temmuz 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 782, 11 Temmuz 1331 [24 Temmuz 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 790, 8 Ağustos 1331 [21 Ağustos 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 800, 12 Eylül 1331 [25 Eylül 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 802, 19 Eylül 1331 [2 Ekim 1915], s. 4.

Karagöz, nr. 804, 26 Eylül 1331 [9 Ekim 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 808, 10 Teşrinievvel 1331 [23 Ekim 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 810, 14 Teşrinievvel 1331 [27 Ekim 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 817, 11 Teşrinisani 1331 [24 Kasım 1915], s. 1.

Karagöz, nr. 825, 2 Kânunusani 1331 [15 Ocak 1916], s. 4.

Karagöz, nr. 830, 20 Kânunusani 1331 [2 Şubat 1916], s. 4.

Karagöz, nr. 837, 13 Şubat 1331 [26 Şubat 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 853, 9 Nisan 1332 [22 Nisan 1916], s. 2.

Karagöz, nr. 856, 20 Nisan 1332 [3 Mayıs 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 860, 4 Mayıs 1332 [17 Mayıs 1916], s. 2.

Karagöz, nr. 861, 7 Mayıs 1332 [20 Mayıs 1916], s. 2.

Karagöz, nr. 863, 14 Mayıs 1332 [27 Mayıs 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 867, 28 Mayıs 1332 [10 Haziran 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 885, 30 Temmuz 1332 [12 Ağustos 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 900, 21 Eylül 1332 [4 Ekim 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 919, 26 Teşrinisani 1332 [9 Aralık 1916], s. 1.

Karagöz, nr. 945, 10 Mart 1333 [10 Mart 1917], s. 1.

Karagöz, nr. 957, 21 Nisan 1333 [21 Nisan 1917], s. 1.

Karagöz, nr. 978, 4 Temmuz 1333 [4 Temmuz 1917], s. 1.

Tanin, nr. 2119, 2 Teşrinisani 1330 [15 Kasım 1914], s. 4.

Tasfir-i Efkâr, nr. 1426, 17 Nisan 1331 [30 Nisan 1915], s. 1.

ç) Tezler

Avşar, Servet:

“Birinci Dünya Savaşında Propaganda Faaliyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2002.

Çelik, Cemil:

“Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 1999.

Çınar, Safi:

“Kur’an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Davut Anlatımı -Farklılıklar ve Özgün Noktalar Açısından Bir Karşılaştırma-”, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi SBE, 2014.

Demirhan, Hasan:

“1914-1918 Yılları Arasında Yunanistan’da Yaşanan Gelişmeler”, Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2008.

Denktaş, Ertunç:

“Ayastefanos Rus Anıtı (1898-1914)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, 2011.

Gümüş, İsmail:

“Şerif Hüseyin İsyanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE, 2013.

Özbek, Murat:

“I. Dünya Savaşında Tank Teknolojileri (İngiltere Örneği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2022.

Üzen, İsmet:

“Birinci Dünya Savaşında Kanal Seferleri (1915-1916)”, İstanbul Üniversitesi SBE, 2007, Doktora Tezi.

d) Elektronik Kaynaklar

Afyoncu, Erhan:

“İngilizlerin Büyük Utancı: Kûtulamâre”, **Sabah**, 01 Mayıs 2022, (Çevrim içi) <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2022/05/01/ingilizlerin-buyuk-utanci-kutulamare>, 10 Mayıs 2022.

Aydın, Mahir:

I. Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), **İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi**, Bahar 2021. <https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr>

/auzefcontent/20 21 Bahar/birinci dunya
savasi tarihi 1914 1918/index. html 26
Temmuz 2021.

Berkan, İsmet:

“Mehmet Vehip Paşa’nın Adını Hiç Duymuş muydunuz?”, **Hürriyet**, 19 Şubat 2012, (Çevrim içi), <https://www.hurriyet.com.tr/mehmet-vehip-pasa-nin-adini-hic-duymus-muydunuz-19951153>, 21 Nisan 2020.

Çelik, M. Mazlum:

“Bolşevik Devrimi Sonrası Türklerin İmdadına Osmanlı Yetişt: Bakü’nün Fethi”, **INDEPENDENT Türkçe**, 15 Eylül 2020, (Çevrim içi) <https://www.indyturk.com/node/244151/kültür/bolşevik-devrimi-sonrası-türklerin-imdadına-osmanlı-yetişt-bakünün-fethi>, 21 Nisan 2022.

Hickman, Kennedy:

“Birinci Dünya Savaşı: Filo Amiral John Jellicoe, 1 Earl Jellicoe”, **Eferit**, (Çevrim içi) <https://tr.eferit.com/birinci-duenya-savasi-filo-amiral-john-jellicoe-1-earl-jellicoe/>, 16 Şubat 2022.

Tanrıverdi, Mustafa:

“Brest-Litovsk Barış Antlaşması”, **Atatürk Ansiklopedisi**, 10 Ağustos 2021, (Çevrim içi). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/brest-litovsk-baris-antlasmasi/>, 28 Mayıs 2022.

Uras, Güngör:

“Fransa’da ‘Cumhuriyet’in Simgesi "Marianne"nin Yüzü Yenileniyor”, **Milliyet**,

31 Ekim 1999 (Çevrim içi),
<http://www.gungoruras.com/category/milliyet-gazetesi>, 23 Mart 2017.

Gündem Haberleri, “Bugün Muavenet-i Milliye’nin, İngiliz Zırhlısı Goliath’ı batırmasının 100. Yıldönümü”, **Hürriyet**, 13 Mayıs 2015. (Çevrim içi)
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bugun-muavenet-i-milliyenin-ingiliz-zirhlisi-goliathi-batirmasinin-100-yildonumu-28990974>, 08 Ağustos 2018.

e) Arşivler

ATASE Arşivi, Klasör 3644, Dosya 28, Fihrist 1, 26.

BOA, MV: 202/141; BOA, 244/24.

BOA, İ-DUİT: 162/102.

Özgeçmiş

1992’de Bağcılar EML Elektrik Bölümünü bitirdim. 1999’da İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldum. 2011 yılında aynı alanda İstanbul Kültür Üniversitesinde “Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eşdeğerler” teziyle yüksek lisansımı tamamlamadım. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları ABD Türk Dili ve Edebiyatı alanında doktora programına kabul edildim. 2022’de “Mizah Penceresinden Birinci Dünya Savaşı” başlıklı doktora tez çalışmamı bitirdim.

Askerliğimi 281. Dönem yedek subay olarak Şırnak Beytüşşebap’ta yaptım. 1999’da başladığım öğretmenlik hayatımı çeşitli devlet okullarında, dershanelerde sürdürdüm. 2015’te İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi’ne Türkçe okutmanı olarak göreve başladım, 2018’den beri öğretim görevlisi olarak görevime devam etmekteyim. Halen Dil Merkezinde yabancılara Türkçe dersleri vermekteyim. Seyahat etmek, spor yapmak, ailemle vakit geçirmek ve Yeni Türk Edebiyatı alanında okumalar yapmak ilgi alanlarımdır.

Evliyim, üç oğlum ve iki kızım var.